

Γ. ΚΑΛΑΜΑΤΙΑΝΟΥ
Η. ΛΑΓΙΟΥ
Μ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ – ΧΡΙΣΤΟΦΕΛΗ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ

ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

Γ'. λυκείου

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1979

19514

Ε. ΚΑΛΑΝΑΤΙΑΝΟΥ, ΗΡΑΚΛΙΟ, Δ. ΕΠΑΝΩΝ ΜΕΤΑΧΡΙΣΤΙΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΑ
NEOELLIHNICA ANAGNOSMATA

ΑΙΓΑΙΟ

NEOEVHNIKA ANALOGMATA

Γ. ΚΑΛΑΜΑΤΙΑΝΟΥ, Η. ΛΑΓΙΟΥ, Μ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ-ΧΡΙΣΤΟΦΕΛΗ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

A Θ H N A 1979

ΒΑΛΕΦΟΤΖΙΖΗ ΤΟΛΟΠΟΦΑΤΖΗ ΔΩΡΙΑ Η ΤΟΝΔΙΤΑΜΑΛΛΗ Λ

NEOEVΛΗΝΙΚΑ ΑΤΑΜΩΝΙΛΑΝΑ

τ. γεννού

ΙΩΑΝΝΙΣ ΚΩΝΙΤΣΑΙΑ ΣΩΣΙΩΣ ΕΘΝΑΚΡΟΥ
ΕΣΤΙΑΝΘΑ

Σ ΠΡΩΤΟΣ ΟΣ

Ἐστις, δι' ὅθεντος φρεγή τῆς θεωρίου πραγμάτων, ἔνοιαν
καρίσσαται τώρα τὸς ἀλλού μηδὲ τὰ πολλά του πεποιημένα, σιγά
να ἐνεργότα καθαυτή περίτη τα της παιδείας μέσαν εἰς τοὺς ἀπογό-
νους αὐτοῦ. Καὶ σὺ, Ιερά Πατέρε, θεοπρόσωπε καὶ απόφθεσεν προ-
πρός εἰς ἀγάθην προσεύχεσθαι τὸν θεόν τον πατέρα της περιπολούμενο-
των σου, διό γε τὸν πατέρα της περιπολούμενον τα πλεάρη σου πε-
ραΐσσες χρίσις σου
μὲ τον θεόν σου

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Ναί, φιλότοτον περιβάλλοντα την οἰκουμένην την θεολογίαν την
μή αλλά η Πατέρισ
ελέφων τῶν Αργείων

ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

‘Αυτή προτεραύων προσεύχεται θεότηταν την θύραν μηδὲ
βίηγμην την θεοπρόσωπην θρυλού της πατέρα την θεοπρόσωπην
δέ τοι θεοτάτη καὶ τοπικού δελεᾶς μηδὲν τούτη περι την πρώι-
ποδουρητήν αποκαλεῖται οὐδὲ την θεοπρόσωπην την θεοπρόσωπην την
Ελλήνων. Αυτή τοι Αργείων την θεοπρόσωπην θεοπρόσωπην την
δέσι κατε τα παρόντα δικαιούεται νόος πονού φονού, το
σπούδην προερχομένην Αργείων την προστίθεται καὶ διάτη
τους φλογές φλοτόπετρους.

‘Αυτοφυέσιον πρότυ γεννητή δεσμοί προσευχεῖσθαι μη ἐξαιρετικά
διλέμματον τῶν προτυπών, προσευχή τη θεοπρόσωπη μη τον θεοπρόσω-
πον του κατ', χωρὶς τα επιτηδεύματα της θεοπρόσωπης διλλούται, μη κατα-
τηθεῖσιν μόνον τὸς της θεοπρόσωπης προστίθεμενος πάστων μήδε
άκροστεστοι από θεολογίαν διέλεγονται μηδὲ της θεοπρόσωπης θεοπρόσωπης
λαμβάνονται μόνον προτυπών προσευχεῖσθαι μηδὲ της θεοπρόσωπης θεοπρόσωπης
τελει καὶ θεοπρόσωπης αύτη λογοῦ, προτυπών καὶ πάρεται την διάθεσιν αὐτῆς
σύλλογοι ποτὲ εἰπεῖν μάκτην προσευχῆς. Κατατίθεται μόνον την θεο-

ΟΤΟΣ ΣΩΣΑΙ

ΖΩΤΟΣ ΣΩΣΑΙ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΑΡΧΙΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἐσεῖς, ὃ ἀθάνατοι ψυχαὶ τῶν ἐλευθέρων προγόνων μου, ἐνδυναμώσατε τώρα τὸν ζῆλον μου μὲ τὰ ἡρωικά σας ἐντάλματα, διὰ νὰ ἐκφράσω καθὼς πρέπει τὰ τῆς ἐλευθερίας κάλλη εἰς τοὺς ἀπογόνους σας. Καὶ σύ, ἵερά Πατρίς, ἐγκαρδίωσον καὶ στερέωσον τὴν πρὸς σὲ ἀγάπην μου μὲ τὴν ἐνθύμησιν τῶν παλαιῶν τερατουργημάτων σου, διὰ νὰ παραστήσω μὲ σαφήνειαν εἰς τὰ τέκνα σου τὰς φοβερὰς χρείας σου καὶ νὰ ἐνθουσιάσω τὰς ἑλληνικάς των καρδίας μὲ τὸν θείον σου ἔρωτα.

Ναί, φιλτάτοι μου "Ἐλληνες, τὸ ἐπιχείρημα εἶναι δύσκολον δι' ἔμε· ἀλλ' ἡ Πατρίς τὸ ζητεῖ, τὸ χρέος μου μὲ βιάζει καὶ μόνον ἡ ἀλήθεια τῶν λόγων μου μοῦ προμηνύει καλήν ἕκβασιν.

Ἄντι ρητορικῶν φράσεων θέλει καλλωπίσει τὸν λόγον μου ἡ διήγησις τῶν θαυμαστῶν ἔργων τῶν πάλαι ἡρώων, ἡ μεγαλειότης δὲ τοῦ θέματος καὶ τὸ κοινὸν ὄφελος μοῦ τάζουσι τὴν παρ' ἐμοῦ πιθουμένην ἀνταμοιβήν, λέγω τὴν κατάπεισιν τῶν ὁμογενῶν μου Ἐλλήνων. "Αμποτες λοιπὸν νὰ ἀξιωθῶ νὰ ἀποδείξω ἐμπράκτως τὰ ὅσα κατὰ τὸ παρὸν διὰ λόγου ἀπεφάσισα νὰ σᾶς κοινοποιήσω, τὸ ὅποιον ἐπεύχομαι εἰς ὅλους τοὺς ἀγαπητούς μοι "Ἐλληνας καὶ ὅλους τοὺς ἀληθεῖς φιλοπάτριδας.

"Αναγκαῖον πρᾶγμα εἶναι εἰς ὅποιον ἀποφασίσῃ νὰ ἔξετάσῃ τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων, συχνάκις νὰ δυσπιστῇ εἰς τὸν ἴδιον ἔαυτόν του καί, χωρὶς νὰ είναι εὐκολόπιστος εἰς τοὺς ἄλλους, νὰ καταπιθέται μόνον εἰς τὴν ἀναμφιβολίαν. "Ωσὰν ὅπού πολλάκις ἀμελώντας τινάς μίαν παραμικράν ἔρευναν καὶ δίδοντας πίστιν εἰς ὅσα ἀκροάζεται ἀπὸ ἄλλους, εὐκόλως ἡμπορεῖ νὰ ἀπατηθῇ καὶ τότε λαμβάνει μίαν περιίλψιν ἀκατάστατον εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅπού ζητεῖ καὶ ἔξακολούθως οὕτε αὐτὸς ἡμπορεῖ νὰ εὔρῃ τὴν ἀλήθειαν οὕτε ἄλλοι παρ' αὐτοῦ νὰ τὴν ἐννοήσωσι. "Οταν ὅμως ἔξετάζῃ τὴν ὑπόθεσιν μὲ προσοχήν, συγκρίνει ἀδιαφόρως τοὺς περὶ αὐτῆς ὁμιλήσαν-

τας, ἐρευνώντας πίρος τούτοις τὰς αἰτίας ὅπού τὸν καθένα ἐπαρακί-
νησαν νὰ ὁμιλήσῃ· ὅταν λέγω ἐκλέγη τὸ πιθανὸν ἀπὸ τὸ ἀδύνατον
καὶ τὸ δύσκολον ἀπὸ τὸ ἀμφίβολον, τότε προχωρεῖ βαθμηδὸν καὶ
φθάνει τέλος πάντων εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ εὑρίσκει τὴν ἀνταμοιβὴν
εἰς τοὺς κόπους του μὲ τὴν ἀκριβήν της ἀπόκτησιν. Τότε λέγω πρέ-
πει καθεὶς νὰ καταπείθεται καὶ ἀνοητότατος ἥθελεν εἶναι ὁ ἀκατά-
πειστος.

Πολλοὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐστάθησαν οἱ πολυπράγμονες τῆς ἀν-
θρωπίνης εὐδαιμονίας, πολλὰ ὀλίγοι ὅμως διετήρησαν τοὺς προλε-
χθέντας κανόνας καὶ ὀλιγώτατοι ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ των καὶ διὰ
τοῦτο ἄλλος μὲν ἥλπισε νὰ τὴν εὔρῃ εἰς τὰ πλοιάρια, ἄλλος εἰς τὴν μά-
θησιν, ἄλλος εἰς τὴν πτωχείαν, ἄλλος εἰς τὴν φιλαυτίαν. Μερικοὶ
πάλιν ἔξετάζοντες τὰ ἀνθρώπινα περιστατικὰ καὶ ἀπαντοῦντες παν-
ταχόθεν ἐμπόδια καὶ δυσκολίας, εἴπον ὅτι ὁ ἀνθρωπὸς δὲν ἡμπορεῖ
νὰ εἶναι εὔτυχής κατ' οὐδένα τρόπον. "Ἄλλοι δὲ ὅπού δὲν ἔλαβον
ἐπιμέλειαν νὰ ἐρευνήσωσι ὅσον ἔχρειάζετο τὴν ὑπόθεσιν, ἀπεφάσισαν
εὐθὺς εὐθὺς ὅτι δλοι οἱ ἀνθρωποί εἶναι εὔτυχεῖς. 'Ανάμεσα λοιπὸν
εἰς τοιοῦτον λαβύρινθον τοσούτων στοχασμῶν ἄλλο βέβαια δὲν ἡμ-
πορεῖ τινὰς νὰ καταλάβῃ εἰμὴ μόνον ὅτι ἡ εὔτυχία τοῦ ἀνθρώπου
στέκεται εἰς τὸ νὰ εἶναι κατὰ πάντα εὐχαριστημένος καὶ ἔξακολού-
θως, μὴν ἡμπορώντας νὰ εἶναι κατὰ πάντα εὐχαριστημένος, οὕτε
κατὰ πάντα εὔτυχής ἡμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ. "Οθεν, διὰ νὰ εὔ-
τυχήσῃ ὁ ἀνθρωπὸς ὅσον περισσότερον εἶναι δυνατόν, πρέπει πρό-
τερον νὰ ἔξαλείψῃ ὅσας cίτιας τῆς δυσαρεσκείας του ἡμπορέσῃ, δηλ.
νὰ ὑπακούῃ εἰς τὴν θέλησίν του ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἀνθρωποί δὲν ἔχου-
σιν δλοι τὰς αὔτὰς θελήσεις, εἶναι ἀναγκαῖον οἱ ὀλιγώτεροι νὰ ὑπα-
κούουν εἰς τὴν θέλησιν τῶν περισσότερων καὶ, μὴν ὄντας δυνατὸν
νὰ εἶναι δλοι εὔτυχεῖς, κἀν νὰ εἶναι οἱ περισσότεροι. 'Η εὔτυχία μας
λοιπὸν κρέμαται ἀπὸ τὴν διοίκησιν, ἡ ὅποια ἡμπορεῖ νὰ μᾶς κατα-
στήσῃ εὔτυχεῖς μόνον τότε, ὅταν ἀρέσκῃ τῶν περισσότερων. Διὰ
τοῦτο ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἔξετάσῃτε μαζί μου ἀνάμεσα εἰς τὰς τόσας
διοικήσεις ὅπού τὴν σήμερον ἔχουσιν οἱ ἀνθρωποί ποία εἶναι ἡ καλ-
λιοτέρα. Τὸ ὅποιον δὲν θέλει σᾶς φανῆ δύσκολον, ἐπειδὴ ἡγεύρετε
τὸν τρόπον ὅπού σᾶς προεῖπον τῆς δοκιμῆς της. 'Αφοῦ δὲ εύρωμεν
τὴν καλλιοτέραν διοίκησιν, τότε θέλομεν καταλάβει καὶ τί ἐστι
ἐλευθερία, περὶ ήσ ό λόγος, καὶ πόσων ἀξίων κατορθωμάτων καὶ

ἀρετῶν εἶναι πρόξενος καί, τέλος πάντων, εἰς τί συνίσταται ἡ ὁμοιότης καὶ ἡ ὁμόνοια· ὅποι γένοιστε εἰς αὐτὰ νὰ προσπαθήσωμεν νὰ τὰ ξαναποκτήσωμεν καὶ νὰ ἀναλαμπρύνωμεν τὸ Γένος μας, τὸ ὅποιον ἡ τυραννία τόσον ἡμαύρωσεν.

Ο ἄνθρωπος εἶναι πεπροικισμένος ἀπὸ τὴν φύσιν μὲ τὸ λογικόν, διὰ μέσου τοῦ ὅποιού συγκρίνει τὰ πράγματα ἀναμεταξύ των καὶ προκρίνει ἀπὸ αὐτὰ ὅποιον τὸν ὥφελεῖ περισσότερον, ἔχει δὲ μίαν κλίσιν πρὸς τὸ βελτίον ὅποιν πάντοτε τὸν παρακινεῖ, εἰς ὅποιανδήποτε κατάστασιν ἥθελεν εἶναι, νὰ ζητῇ μίαν καλλιοτέραν. Ο πρῶτος του λοιπὸν καὶ ἀναγκαιότερος στοχασμὸς εἶναι τὸ νὰ διαφυλάξῃ τὴν ζωὴν του καὶ νὰ τὴν διαυθεντεύσῃ ὅσον ἡμπορεῖ ἀπὸ κάθε ἐναντίον. "Εως ὅποιον ὁ ἄνθρωπος ἡμπόρεσε νὰ τραφῇ καὶ νὰ διαυθεντεύσῃ μόνος του, ἔως τότε ἐσώθη ἡ φυσικὴ ζωὴ καὶ βέβαια ἡ εὔτυχεστέρα διὰ ἡμᾶς τοὺς θνητούς. Αφοῦ ὅμως ὁ ἔνας ἔκραξεν πρὸς βοήθειάν του τὸν ἄλλον, τὸ φυσικὸν σύστημα ἐτελείωσεν, καὶ εὐθὺς ἤρχισεν, διὰ νὰ εἰπὼ ἔτσι, τὸ ἐλεεινὸν θέατρον τῶν ἀνθρωπίνων περιστάσεων. "Ισως τινὰς ἥθελεν ἐρωτήσει πόθεν προῆλθεν ἡ ἀνάγκη ὅποιον ἐβίασεν τὸν ἄνθρωπον νὰ ζητήσῃ βοήθειαν παρ' ἄλλου, ἄλλὰ ἥθελεν εἶναι τὸ ἴδιον νὰ ἐρωτοῦσε τινὰς διὰ ποιὸν τέλος καὶ διατὶ τὸ ὑπέρτατον "Ον ἔκτισε τὴν οἰκουμένην. Η μεγαλυτέρα ἀμάθεια εἶναι, ἀδελφοί μου, τὸ νὰ θέλῃ τινὰς νὰ μάθῃ ἐκεῖνα ὅποιον δὲν ἡμπορεῖ νὰ καταλάβῃ. "Οθεν ὅποιος γνωρίζει τὰ ὅσα δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ καὶ τὰ παρασιτεῖ, εἶναι ὁ σοφώτερος τῶν ἀνθρώπων.

Αφοῦ λοιπὸν ἔπαισεν, ως εἶπον, τὸ πρῶτον σύστημα τῶν ἀνθρώπων, εἰς τὸ ὅποιον ἡ φύσις ἤτον ἀντὶ τῶν νόμων, ἡ γῆ ὅλη ἀντὶ τῶν πολιτειῶν καὶ ἡ θέλησις τοῦ καθενὸς ἀντὶ τῶν ἥθῶν, ἀφοῦ λέγω ὁ ἄνθρωπος δὲν ἥθελλε νὰ εὐχαριστηθῇ μὲ τὴν σημερινὴν τροφήν, ἀλλ᾽ ἔζήτησε νὰ προετοιμάσῃ καὶ διὰ τὴν αὔριον καὶ ἀφοῦ τέλος πάντων ἀπεφάσισε νὰ ζήσῃ μαζὶ μὲ ἄλλους, ἔχασε τὴν ἀληθῆ εὐτυχίαν καὶ ἔγινε δοῦλος δχι μόνον τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ ἄλλων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἴδιων ἀψύχων πραγμάτων.

Πρώτη λοιπὸν ἐστάθη ἡ ἀναρχία νὰ φανερωθῇ ἀνάμεσα εἰς τοὺς ἀνθρώπους· εὐθὺς δυνατώτερος ἀρχισε νὰ δώσῃ νόμον τοῦ ἀδυνάτου καὶ οἱ περισσότεροι νὰ ἀρπάζωσι τὸ δίκαιον ἀπὸ τοὺς ὄλιγω-

τέρους. 'Εκεῖ φόνοι, έκεī άδικίαι, έκεī τέλος πάντων μύρια άναγκαῖα πλημμελήματα ἔως τότε ἀγνώριστα. Εἰδεν ἡ ἀνθρωπότης τὸ καλὸν ὃποὺ ἔχασεν, ἀλλὰ δὲν τῆς ἦτον πλέον δυνατὸν νὰ τὸ ξαναποκτήσῃ καὶ άναγκαίως ἔχρειάσθη νὰ βασανισθῇ ὅχι όλιγον καιρόν, ἔως ὃποὺ ἡ σκιὰ τοῦ θρόνου ἡρχισε νὰ ἀπομωράνῃ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἴδού ἡ μοναρχία ἐμφανίσθη, ἡ ὁποία, ὡς πρόξενος καὶ γεννήτρια τῆς πολιτικῆς ἀνομοιότητος τῶν ἀνθρώπων, μετ' οὐ πολλοῦ μεταβληθεῖσα εἰς τυραννίαν, ἔφερεν εἰς τὴν γῆν ὅλα τὰ κακὰ ὃποὺ ἡμποροῦσεν νὰ δοκιμάσῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος. 'Ιδού δὲ τύραννος ὡς ἡμίθεος νὰ δίδῃ τὸν θάνατον εἰς τοὺς ἄλλους καὶ νὰ χαρίζῃ τὴν ζωὴν ὅσων δὲν θανατώνει. 'Ιδού τὰ ἔλαττώματα ὅχι πλέον μισητά, ἀλλὰ ἐπαινετὰ καὶ ἐπιθυμητά. 'Ιδού ἡ ἀδικία μὲ τὸ ξίφος εἰς τὴν δεξιὰν νὰ καταπατῇ τὴν ἀρετὴν καὶ νὰ διώκῃ τὴν δικαιοσύνην. 'Ιδού ... ἀλλὰ, τέλος πάντων, αὐτὰ τὰ ἵδια κακὰ καὶ ἀνυπόφοροι δυστυχίαι ἐδίδαξαν τὴν ἀνθρωπότητα νὰ εὔρῃ μίαν διοίκησιν, εἰς τὴν ὃποίαν νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀνάπτασίν της καὶ τὴν εύτυχίαν της. Αὕτη εἶναι λοιπὸν ἐκείνη ἡ διοίκησις ὃποὺ ἐγώ θέλω νὰ τὴν ὀνομάσω NOMAPXIAN, ἡ ὃποία, ὅσον περισσότερον οἱ ἀνθρώποι ἀγαπῶσι τὴν εύτυχίαν των, τόσον αὐτὴ στερεούται καὶ φυλάττεται ἀμετάτρεπτος, οὕσα ἡ ὑστερινὴ μεταμόρφωσις, διὰ νὰ εἴπω οὕτως, τῶν διαφόρων διοικήσεων, καὶ ἡ μόνη πρόξενος τῆς ἀρετῆς, τῆς ὁμοιότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Πολλάκις βλέπομεν νὰ μὴν ἀκολουθοῦν τὸν εἰρημένον κανόνα εἰς τὰς μεταβολάς των αἱ διοικήσεις, αὐτὸ ὅμως προέρχεται ἀπὸ διαφόρους αἰτίας ὃποὺ τὸ παρὸν θέμα δὲν συγχωρεῖ τὴν ἐκτεταμένην των διίγησιν. Φθάνει μόνον νὰ ἥξει εὔρητη καθεὶς ὅτι ὃποιαδήποτε διοίκησις πρέπει νὰ εἶναι μία ἀπὸ τὰς εἰρημένας τέσσαρας, τὰς ὃποιας ὡς γενικὰς κρίνω καὶ ὅτι ἡ ὑστερινὴ εἶναι ἡ καλλιοτέρα καὶ ἀρμοδιωτέρα πρὸς τὸ ἡμέτερον εὗ ζῆν.

Αὕτην λοιπὸν ἂς ἔξετάσωμεν ὅσον δυνηθῶμεν ἀκριβέστερα καὶ βέβαια εἰς αὐτὴν θέλομεν εὔρει τὴν ἐλευθερίαν διασωσμένην, καὶ ἔξακολούθως τὴν εἰσοδον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην εύδαιμονίαν. 'Η NOMAPXIA, ἀδελφοί μου, εύρισκεται τόσον εἰς τὴν δημοκρατίαν, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν, αἱ ὅποιαι εἰς ἄλλο δὲν διαφέρουσι εἰμὴ μόνον ὅτι ἡ μὲν δημοκρατία κλίνει εἰς τὴν ἀναρχίαν, ἡ δὲ

άριστοκρατία εἰς τὴν ὁλιγαρχίαν, ἡ ὅποια πολλάκις εἶναι χειροτέρα καὶ ἀπό τὴν ἴδιαν τυραννίαν· ἐπειδὴ ὅμως καὶ εἰς τὰς δύο αὐτὰς διοικήσεις σώζεται ἡ ἐλευθερία, ἀδιάφορος εἶναι ἡ ἐκλογή. "Οθεν, κατὰ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ καὶ κατὰ τὸ κλῖμα, ποτὲ μὲν προτιμᾶται ἡ μία, ποτὲ δὲ ἡ ἄλλη.

«Ἐλληνικὴ νομαρχία»

Ανωνύμου τοῦ Ἐλληνος

I. ΡΗΤΟΡΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

1. ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ ΣΤΗΝ ΠΝΥΚΑ

Δημοσιεύθηκε στήν «έφημερίδα» «Αἰών» στις 13 Νοεμβρίου 1838 μέ τό ἀκόλουθο χρονικό: «Κατὰ τὴν 7' Οκτωβρίου ὁ στρατηγὸς Θ. Κολοκοτρώνης, σύμβουλος ἐν ἐνεργείᾳ, ἐπισκεψθεὶς τὸ Ἑλληνικὸν Γυμνάσιον τῆς καθέδρας ἡκροάσθη μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν τὸν πεπαιδευμένον γυμναστάρχην κ. Γεννάδιον παραδίδοντα. Ἐνθυσιασθεὶς καὶ ἀπὸ τὴν παράδοσιν καὶ ἀπὸ τὴν θέαν τοσούτων μαθητῶν εἴπε πρὸς τὸν Γεννάδιον, τὴν ὄποιαν συνέλαβεν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ὅμιλήσῃ, εἰ δυνατόν, καὶ ὅ διος πρὸς τοὺς νέους μαθητάς. Τὴν πρότασίν του αὐτὴν ἀπεδέχθη ὁ κ. Γυμναστάρχης μὲ τὴν μεγαλυτέραν εὐχαρίστησιν καὶ προσδιώρισε τὴν 10ην ὥραν τῆς ἐπιούσης ὡς ἡμέρας ἔορτασίμου. Ἀλλὰ τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν καὶ ἡ στενότης τοῦ Γυμνασίου παρεκίνησε τοὺς διδασκάλους νὰ ἔξελθωσιν εἰς τὴν Πνύκα, ὡς μέρος εὑρύχωρον καὶ μεμακρισμένον ὄπωσοῦν. Τὴν ἐπαύριον δύο ἀπεσταλμένοι μαθηταὶ ἐπροσδιόλεσαν ἀπὸ τῆς οἰκίας του τὸν στρατηγὸν Κολοκοτρώνην εἰς τὴν Πνύκα. Οἱ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν ἤγνοουν μέχρις ἐκείνης τῆς στιγμῆς τὴν περίστασιν ταῦτην. "Ἄμα ἡ φήμη διεδόθη, συνέρρευσε πλῆθος διαφόρων ἐπαγγελμάτων καὶ τάξεων ἄνθρωποι. Ὁ δὲ στρατηγὸς Κολοκοτρώνης περιτριγυρισμένος καὶ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς καὶ ἀπὸ τούτους ἐπὶ τοῦ βήματος τῆς Πνυκὸς ὅμιλησε τὸν ἀκόλουθον λόγον, τοῦ ὄποιου ἐγγυώμεθα τὸ ἀκριβές, καθ' ὃσον δυνάμεθα νὰ ἐνθυμηθῶμεν».

Παιδιά μου!

Εἰς τὸν τόπο τοῦτο, ὅπού ἔγω πατῶ σήμερα, ἐπατοῦσαν καὶ ἐδημηγοροῦσαν τὸν παλαιό καιρό ἄνδρες σοφοί, καί ἄνδρες μέ τούς ὄποιους δέν εἶμαι ἄξιος νά συγκριθῶ καί οὕτε νά φθάσω τά ἔχη των. Ἐγώ ἐπιθυμοῦσα νά σᾶς ἰδῶ, παιδιά μου, εἰς τὴν μεγάλη δόξα τῶν προπατόρων μας, καί ἔρχομαι νά σᾶς εἰπῶ, ὅσα εἰς τὸν καιρό τοῦ ἀγῶνος μας καί πρό αὐτοῦ καί ὑστερα ἀπ' αὐτόν δ ἴδιος ἐπαρατήρησα, καί ἀπ' αὐτά νά κάμομε συμπερασμούς καί διά τὴν μέλλουσαν εύτυχίαν σας, μολονότι ὁ Θεός μόνος ἡξεύρει τά

μέλλοντα. Καί διά τούς παλαιούς "Ελληνας, όποιας γνώσεις εἶχαν καί ποιά δόξα καί τιμήν ἔχαιραν κοντά εἰς τά ἄλλα ἔθνη τοῦ καιροῦ των, όποίους ἥρωας, στρατηγούς, πολιτικούς εἶχαν, διά ταῦτα σᾶς λέγουν καθ' ἡμέραν οἱ διδάσκαλοί σας καί οἱ πεπαιδευμένοι μας. 'Εγώ δέν είμαι ἀρκετός. Σᾶς λέγω μόνον πώς ἤταν σοφοί, καί ἀπό ἐδῶ ἐπῆραν καί ἐδανείσθησαν τά ἄλλα ἔθνη τήν σοφίαν των.

Εἰς τόν τόπον, τόν όποιον κατοικοῦσαν οἱ παλαιοί "Ελληνες, ἀπό τούς όποίους καί ἡμεῖς καταγόμεθα καί ἐλάβαμε τό ὄνομα τοῦτο. Αὔτοί διέφεραν ἀπό ἡμᾶς εἰς τήν θρησκείαν, διότι ἐπροσκυνοῦσαν τές πέτρες καί τά ξύλα. 'Αφοῦ ὕστερα ἦλθε στόν κόσμο ὁ Χριστός, οἱ λαοὶ ὅλοι ἐπίστευσαν εἰς τό Εὐαγγέλιο του, καί ἐπαυσαν νά λατρεύουν τά εἶδωλα. Δέν ἐπῆρε μαζί του οὕτε σοφούς οὕτε προκομμένους, ἀλλ' ἀπλούς ἀνθρώπους, χωρικούς καί ψαράδες, καί μέ τή βοήθεια τοῦ 'Αγίου Πνεύματος ἔμαθαν ὅλες τές γλῶσσες τοῦ κόσμου, οἱ όποιοι, μολονότι ὅπου καί ἂν ἐβρισκαν ἐναντιότητες καί οἱ βασιλεῖς καί οἱ τύραννοι τούς κατέτρεχαν, δέν ἡμπόρεσε κανένας νά τούς κάμει τίποτα. Αὔτοί ἐστερέωσαν τήν πίστιν.

Οἱ παλαιοί "Ελληνες, οἱ πρόγονοί μας, ἐπεσαν εἰς τήν διχόνοιαν καί ἐτρώγονταν μεταξύ τους, καί ἔτσι ἐλαβαν καιρό πρῶτα οἱ Ρωμαῖοι, ἐπειτα ἄλλοι βάρβαροι καί τούς ὑπόταξαν. "Υστερα ἦλθαν οἱ Μουσουλμάνοι καί ἔκαμαν ὅ,τι ἡμποροῦσαν, διά νά ἀλλάξει ὁ λαός τήν πίστιν του. "Έκοψαν γλῶσσες εἰς πολλούς ἀνθρώπους, ἀλλ' ἐστάθη ἀδύνατο νά τό κατορθώσουν. Τόν ἐναν ἔκοπταν, διάλος τό σταυρό του ἔκαμε. Σάν εἶδε τοῦτο ὁ σουλτάνος, διόρισε ἐνα βιτσερέ (ἀντιβασιλέα), ἐναν πατριάρχη, καί τοῦ ἔδωσε τήν ἔξουσία της ἐκκλησίας. Αὔτος καί ὁ λοιπός κλῆρος ἔκαμαν ὅ,τι τούς ἔλεγε ὁ σουλτάνος. "Υστερον ἔγιναν οἱ κοτζαμπάσηδες (προεστοί) εἰς ὅλα τά μέρη. 'Η τρίτη τάξις, οἱ ἐμπόροι καί οἱ προκομμένοι, τό καλύτερο μέρος τῶν πολιτῶν, μήν υποφέροντες τόν ζυγό ἔφευγαν, καί οἱ γραμματισμένοι ἐπῆραν καί ἔφευγαν ἀπό τήν 'Ελλάδα, τήν πατρίδα των, καί ἔτσι ὁ λαός, ὅστις στερημένος ἀπό τά μέσα τῆς προκοπῆς, ἐκατήντησεν εἰς ἀθλίαν κατάσταση, καί αὐτή αὔξαινε κάθε ἡμέρα χειρότερα· διότι, ἀν εύρισκετο μεταξύ τοῦ λαοῦ κανείς μέ δλίγην μάθηση, τόν ἐλάμβανε ὁ κλῆρος, ὅστις ἔχαιρε προνόμια, ἢ ἐσύρετο ἀπό τόν ἐμπόρο τῆς Εύρωπης ὡς βιοθός του ἢ ἐγίνετο γραμματικός τοῦ προεστοῦ. Καί μερικοί μήν υποφέροντες τήν τυραννίαν

τοῦ Τούρκου καί βλέποντας τές δόξεις καί τές ἡδονές ὅπού ἀνελάμβαναν αὐτοί, ἀφηναν τήν πίστη τους καί ἐγίνοντο Μουσουλμάνοι. Καί τοιουτοτρόπως κάθε ἡμέρα ὁ λαός ἐλίγνευε καί ἐπτώχαινε. Εἰς αὐτήν τήν δυστυχισμένη κατάσταση μερικοί ἀπό τούς φυγάδες γραμματισμένους ἐμετάφραζαν καί ἔστελναν εἰς τήν Ἑλλάδα βιβλία· καί εἰς αὐτούς πρέπει νά χρωστοῦμε εὐγνωμοσύνη, διότι εύθυς ὅπού κανένας ἄνθρωπος ἀπό τό λαό ἐμάνθανε τά κοινά γράμματα, ἐδιόρθαζεν αὐτά τά βιβλία καί ἔβλεπε ποίους εἴχαμε προγόνους, τί ἔκαμεν ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἀριστείδης καί ἄλλοι πολλοί παλαιοί μας, καί ἐβλέπαμε καί εἰς ποίαν κατάσταση εύρισκόμεθα τότε. "Οθεν μᾶς ἥλθεν εἰς τό νοῦ νά τούς μιμηθοῦμε καί νά γίνουμε εύτυχεστεροι. Καί ἔτσι ἔγινε καί ἐπροόδευσεν ἡ Ἐταιρεία.

"Οταν ἀποφασίσαμε νά κάμομε τήν Ἐπανάσταση, δέν ἔσυλλογισθήκαμε οὕτε πόσοι είμεθα οὕτε πώς δέν ἔχομε ἄρματα οὕτε ὅτι οι Τούρκοι ἐβαστοῦσαν τά κάστρα καί τάς πόλεις οὕτε κανένας φρόνιμος μᾶς εἶπε «ποῦ πάτε ἐδῶ νά πολεμήσετε μέ σιταροκάραβα βατσέλα», ἀλλά ως μία βροχή ἔπεσε εἰς ὅλους μας ἡ ἐπιθυμία τῆς ἐλευθερίας μας, καί ὅλοι, καί ὁ κλῆρος μας καί οἱ προεστοί καί οἱ καπεταναῖοι καί οἱ πεπαιδευμένοι καί οἱ ἐμπόροι, μικροί καί μεγάλοι, ὅλοι ἐσυμφωνήσαμε εἰς αὐτό τό σκοπό καί ἐκάμαμε τήν Ἐπανάσταση.

Εἰς τόν πρῶτο χρόνο τῆς Ἐπαναστάσεως εἴχαμε μεγάλη ὁμονοία καί ὅλοι ἐτρέχαμε σύμφωνοι. 'Ο ἑνας ἐπῆγεν εἰς τόν πόλεμο, ὁ ἀδελφός του ἔφερνε ξύλα, ἡ γυναίκα του ἔζύμωνε, τό παιδί του ἔκουβαλοῦσε ψωμί καί μπαρουτόβολα εἰς τό στρατόπεδον· καί ἐάν αὐτή ἡ ὁμόνοια ἐβαστοῦσε ἀκόμη δύο χρόνους, ἥθέλαμε κυριεύσει καί τήν Θεσσαλία καί τήν Μακεδονία καί ἵσως ἐφθάναμε καί ἔως τήν Κωνσταντινούπολη. Τόσον τρομάζαμε τούς Τούρκους, ὅπού ἄκουγαν "Ἐλληνα καί ἔφευγαν χίλια μίλια μακρά. 'Εκατόν "Ελληνες ἐβαζαν πέντε χιλιάδες ἐμπρός, καί ἔνα καράβι μιάν ἄρμάδα. 'Αλλά δέν ἐβάσταξεν. "Ηλθαν μερικοί καί ἥθέλησαν νά γένουν μπαρμπέρδες εἰς τοῦ κασίδη τό κεφάλι. Μᾶς πνοῦσε τό μπαρμπέρισμά τους. Μά τί νά κάμομε; Εἴχαμε καί αὐτουνῶν τήν ἀνάγκη. 'Από τότε ἥρχισεν ἡ διχόνοια καί ἐχάθη ἡ πρώτη προθυμία καί ὁμόνοια. Καί ὅταν ἔλεγες τόν Κώστα νά δώσει χρήματα διά τάς ἀνάγκας τοῦ ἔθνους ἡ νά ὑπάγει εἰς τόν πόλεμο, τοῦτος ἐπρόβαλλε τόν Γιάννη.

Καί μ' αὐτὸν τὸν τρόπο κανεὶς δέν ἤθελε οὕτε νά συνδράμει οὕτε νά πολεμήσει. Καί τοῦτο ἐγίνετο, ἐπειδὴ δέν εἴχαμε ἔνα ἀρχηγό καὶ μίαν κεφαλή. Ἀλλά ἔνας ἔμπαινε πρόεδρος ἔξι μῆνες, ἐσηκώνετο ὁ ἄλλος καὶ τὸν ἕριχνε καὶ ἐκάθετο αὐτός ἄλλους τόσους, καὶ ἔτσι ὁ ἔνας ἤθελε τοῦτο καὶ ὁ ἄλλος τό ἄλλο. "Ισως ὅλοι ἤθέλαμε τό καλό· πλήν καθένας κατά τὴν γνώμη του. "Οταν προστάζουνε πολλεί, ποτέ τό σπίτι δέν εἴσι τελειώνει. 'Ο ἔνας λέγει ὅτι ἡ πόρτα πρέπει νά βλέπει εἰς τὸ ἀνατολικό μέρος, ὁ ἄλλος εἰς τὸ ἀντικρινό καὶ ὁ ἄλλος εἰς τὸν βορέα, σάν νά ἥτον τὸ σπίτι εἰς τὸν ἀφαμπά καὶ νά γυρίζει, καθώς λέγει ὁ καθένας. Μέ τοῦτο τὸν τρόπο δέν κτίζεται ποτέ τό σπίτι, ἀλλά πρέπει νά είναι ἔνας ἀρχιτέκτων, ὃπού νά προστάζει πῶς θά γενεῖ. Παρομοίως καὶ ἡμεῖς ἔχρειαζόμεθα ἔναν ἀρχηγό καὶ ἔναν ἀρχιτέκτονα, ὅστις νά προστάζει καὶ οἱ ἄλλοι νά ὑπακούουν καὶ νά ἀκολουθοῦν. 'Αλλ' ἐπειδὴ εἴμεθα εἰς τέτοια κατάσταση ἔξ αἰτίας τῆς διχονοίας, μᾶς ἐπεσε ἡ Τουρκιά ἐπάνω μας καὶ κοντέψαμε νά χαθοῦμε, καὶ εἰς τούς στερινούς ἐπτά χρόνους δέν κατορθώσαμε μεγάλα πράγματα.

Εἰς αὐτή τὴν κατάσταση ἔρχεται ὁ βασιλεύς, τά πράγματα ἡσυχάζουν καὶ τὸ ἐμπόριο καὶ ἡ γεωργία καὶ οἱ τέχνες ἀρχίζουν νά προοδεύουν καὶ μάλιστα ἡ παιδεία. Αὔτη ἡ μάθησις θά μᾶς αὔξησει καὶ θά μᾶς εύτυχήσει. 'Αλλά διὰ νά αὐξήσομεν, χρειάζεται καὶ ἡ στερέωσις τῆς πολιτείας μας, ἡ ὅποια γίνεται μέ τὴν καλλιέργεια καὶ μέ τὴν ὑποστήριξη τοῦ θρόνου. 'Ο βασιλεύς μας είναι νέος καὶ συμμορφώνεται μέ τὸν τόπο μας· δέν είναι προσωρινός, ἀλλ' ἡ βασιλεία του είναι διαδοχική καὶ θά περάσει εἰς τά παιδιά τῶν παιδιῶν του, καὶ μέ αὐτὸν κι ἐσεῖς καὶ τά παιδιά σας θά ζήσετε. Πρέπει νά φυλάξετε τὴν πίστη σας καὶ νά τὴν στερεώσετε, διότι, ὅταν ἐπιάσαμε τά ἄρματα, εἴπαμε πρῶτα ὑπέρ πίστεως καὶ ἐπειτα ὑπέρ πατρίδος. "Ολα τά ἔθνη τοῦ κόσμου ἔχουν καὶ φυλάττουν μιά θρησκεία. Καὶ αύτοί οἱ Ἐβραῖοι, οἱ ὅποιοι κατατρέχοντο καὶ μισοῦντο καὶ ἀπό ὅλα τά ἔθνη, μένουν σταθεροί εἰς τὴν πίστη τους.

Νά μήν ἔχετε πολυτέλεια, νά μήν πηγαίνετε εἰς τούς καφενέδες καὶ τά μπιλιάρδα. Νά δοθεῖτε εἰς τάς σπουδάς σας καὶ καλύτερα νά κοπιάσετε δλίγον, δύο καὶ τρεῖς χρόνους, καὶ νά ζήσετε ἐλεύθεροι εἰς τό ἐπίλοιπο τῆς ζωῆς σας, παρά νά περάσετε τέσσαρους πέντε χρό-

νους τή νεότητά σας, καί νά μείνετε ἀγράμματοι. Νά σκλαβωθεῖτε εἰς τά γράμματά σας. Νά ἀκούετε τάσ συμβουλάς τῶν διδάσκαλών καί γεροντοτέρων, καί, κατά τήν παροιμία, μύρια ἥξευρε καί χίλια μάθαινε. Ἡ προκοπή σας καί ἡ μάθησή σας νά μήν γίνει σκεπτάρνι μόνο διά τό ἄτομό σας, ἀλλά νά κοιτάζει τό καλό τῆς κοινότητος, καί μέσα εἰς τό καλό αὐτό εύρισκεται καί τό δικό σας.

Ἐγώ, παιδιά μου, κατά κακή μου τύχη, ἐξ αἰτίας τῶν περιστάσεων, ἔμεινα ἀγράμματος, καί διά τοῦτο σᾶς ζητῶ συγχώρηση, διότι δέν δομιλῶ καθώς οἱ δάσκαλοί σας. Σᾶς εἶπα ὅσα ὁ Ἰδιος εἶδα, ἤκουσα καί ἐγνώρισα, διά νά ὠφεληθεῖτε ἀπό τά ἀπερασμένα καί ἀπό τά κακά ἀποτελέσματα τῆς διχονοίας, τήν ὅποιαν νά ἀποστρέφεσθε, καί νά ἔχετε ὁμόνοια. Ἐμᾶς μή μᾶς τηρᾶτε, πλέον. Τό ἔργο μας καί ὁ καιρός μας ἐπέρασε. Καί αἱ ἡμέραι τῆς γενεᾶς, ἡ ὅποια σᾶς ἄνοιξε τό δρόμο, θέλουν μετ' δλίγον περάσει. Τήν ἡμέρα τῆς ζωῆς μας θέλει διαδεχθεῖ ἡ νύκτα τοῦ θανάτου μας, καθώς τήν ἡμέραν τῶν Ἀγίων Ἀσωμάτων θέλει διαδεχθεῖ ἡ νύκτα καί ἡ αὔριανή ἡμέρα. Εἰς ἐσᾶς μένει νά ἴσάσετε καί νά στολίσετε τόν τόπο, ὃπού ἡμεῖς ἐλευθερώσαμε· καί, διά νά γίνει τοῦτο, πρέπει νά ἔχετε ὡς θεμέλια τῆς πολιτείας τήν ὁμόνοια, τήν θρησκεία, τήν καλλιέργεια τοῦ θρόνου καί τήν φρόνιμον ἐλευθερία.

Τελειώνω τό λόγο μου. Ζήτω ὁ βασιλεύς μας Ὀθων! Ζήτω οι σοφοί διδάσκαλοι! Ζήτω ἡ Ἑλληνική νεολαία!

2. ΛΟΓΟΣ ΕΠΙΜΝΗΜΟΣΥΝΟΣ ΕΙΣ ΠΑΥΛΟΝ ΜΕΛΑΝ

Έκφωνήθηκε στις 23 Οκτωβρίου 1904 στό μνημόσυνο πού ἔχα-
μαν οι φοιτητές στό Α' Νεκροταφεῖο τῆς Αθήνας γιά τόν ήρωα
μακεδονομάχο Παῦλο Μελᾶ.

Δὲν μὲ ἀναβιβάζει ἐπὶ τὸ βῆμα τοῦτο ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ ἐπιθυμία
νὰ σπείσω καὶ ἔγώ τὸ δάκρυ μου ἐπὶ τῷ ἥρωικῷ θανάτῳ φίλου
ἀγαπητοῦ καὶ στρατιώτου γενναίου, ὅσον καὶ ἀν θεωρῶ μεγάλην
τὴν ἀπώλειαν τοῦ νεαροῦ προμάχου τῆς πατρίδος, οὗ ἀπὸ μακρῶν
ἔτῶν ἐγγύθεν παρηκολούθησα καὶ ἐγνώρισα τὴν ἀκούμητον φιλοπα-
τρίαν καὶ τὴν ἄμετρον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀφοσίωσιν, ιεράν κληρονο-
μίαν τοῦ πατρικοῦ του οἴκου.

Ἄν τοῦτο μόνον ἤθελον ἢ ἀν τοῦτο μοι ἀνετίθετο, θὰ προετί-
μων νὰ σιγήσω, διὰ νὰ μὴ πνίξωσι τὴν φωνήν μου τὰ δάκρυά μου,
ἀναπτολοῦντος ὅτι ἔσβεσε διὰ παντὸς ὁ θάνατος τὸ μειδίαμα τὸ
γλυκὺ τοῦ ὥραίου καὶ θαρραλέου τέκνου τῆς Ἡπείρου, μειδίαμα,
ὅπερ ἀνέβαινεν ἀκόμη γλυκύτερον εἰς τὰ χείλη του, ὁσάκις ὡμίλει
περὶ πατρίδος.

Ἄλλὰ μὲ ἀναβιβάζει ἄδακρυν ἐπὶ τοῦτο τὸ βῆμα, ὅπερ ἐστόλι-
σαν μὲ νεκράνθεμα αἱ χεῖρές σας αἱ νεανικά, ἡ φωνὴ ὑμῶν ἡ ἐπιτα-
κτική, ὡς φιλόπατρις νεολαία τοῦ Πανεπιστημίου· ἐπειδὴ ἐνταῦθα
δὲν ἐπιτρέπεται νὰ θρηνήσωμεν, ἀλλ’ ἐπιβάλλεται νὰ στεφανώσω-
μεν μὲ παριλίσσιον δάφνην ἐκείνον, ὅστις διὰ τοῦ αἷματός του προώ-
ριστο νὰ ποτίσῃ ἀνὰ τὰς μακεδονικὰς δειράδας τὰς δάφνας, αἵτι-
νες θὰ κοσμήσωσι μίαν ἡμέραν τὰ μέτωπα τῶν ἀμυντόρων τῆς
Ἑλληνικῆς ἰδέας ἐν Μακεδονίᾳ.

Τὴν πολυπαθῆ πατρίδα τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν στολίζει ἡ πορ-
φύρα ἡ βασίλειος τοῦ μεγάλου ἐκδικητοῦ τῆς Ἑλλάδος, τοῦ στή-
σαντος νικηφόρον τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῶν
Σούσων καὶ τῶν Ἐκβατάνων, ἀλλὰ καλύπτει ὁ νεκρώσιμος μανδύας,
ὅν μελαίνει καθ’ ἡμέραν ἀσπλάγχνως καὶ βαρβάρως χυνόμενον ἀδι-
κον αἷμα.

Εἰς τὴν σκοτίαν ἐκείνην τῆς ἐρημώσεως, εἰς τὴν ἐπιδιωκομένην
δολοφονικὴν ἀποβαράθρωσιν παντὸς ὅτι Ἑλληνικὸν ἐν τῇ γενε-

τείρα φ τοῦ Ἀριστοτέλους, εἰς τὰ σεσωρευμένα ἔρείπια ναῶν κατεδαφισθέντων, εἰς τὴν τέφραν οἰκιῶν πυρποληθεισῶν, εἰς τὰ κρησφύγετα τῶν διωκομένων, εἰς τοὺς πενθοῦντας οἴκους τῶν χηρῶν καὶ τῶν ὄρφανῶν μυρίων θυμάτων, εἰς τοὺς τάφους σφαγιασθέντων ἵερέων, εἰς τὰ βάθρα ληστρικῶς ἐρημουμένων σχολείων, εἰς τὰ κελία ἀγρίως λαφυραγωγουμένων μονῶν ἥλθε νὰ φέρῃ παρηγορίαν, ἐνθάρρυνσιν, ἐλπίδα καὶ φῶς ἔξ ακτίνων ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἀπὸ τοῦ Ὅμηττοῦ ὁ στρατιώτης τοῦ καθήκοντος, ὁ ἐργάτης τῆς Ἑλληνικῆς ἰδέας. Καὶ ὁ ἀβρὸς νεανίας, ὁ γεννηθεὶς ἐπὶ κλίνης τριχάπτων ἐν Μασσαλίᾳ, ἔπεισε μαχόμενος μὲ τὴν στολὴν ἀρματολοῦ λεβέντη καὶ μὲ τὸ ὄνομα τῆς Ἐλλάδος ὡς ὑστερινήν του διαθήκην ἔκει, ὅπου ἐκάλει αὐτὸν τὸ καθῆκον, ἔκει ὅπου καλεῖ τὸ καθῆκον πάντα "Ἐλληνα.

Τοιοῦτοι θάνατοι εἶναι λουτρὸν παλιγγενεσίας δι' ὀλόκληρα ἔθνη. Καὶ ἐνῷ ἡμεῖς ἔδω, ἀποθαυμάζοντες τὸν ἡρωισμὸν τοῦ πεσόντος, ἀναγνωρίζοντες τὸ μέγεθος τῆς προσωπικῆς του θυσίας, σχεδὸν μεθυσκόμενοι ὑπὸ τοῦ νέκταρος τοῦ πατριωτισμοῦ, ὅπερ ἐνέχυσεν ὁ αἰγλήεις, ὁ ποιητικός του θάνατος εἰς τὴν χέρσον τῶν καρδιῶν μας, στρέφομεν ὅλοι πλέον τοὺς ὄφθαλμοὺς ὡς ἀπὸ συνθήματος ἀναμενομένου εἰς τὴν ἐπὶ μακρὸν ὀρόπατον, εἰς τὴν ὑπὸ πολλῶν λησμονημένην Μακεδονίαν, δι' αὐτοὺς τοὺς ταλαιπωρουμένους Μακεδόνας ὁ θάνατος τοῦ εὐγενοῦς στρατιώτου ἐπ' αὐτῶν τῶν μακεδονικῶν πεδίων εἶναι ἀναθάρρησις καὶ παρηγορία, εἶναι ἀπαρχὴ νέων ἀγώνων, εἶναι ἀνατολὴ νέων ἐλπίδων. Δύνανται πλέον νὰ σκεφθῶσιν ὅτι ὑπάρχει ἀλληλεγγύη μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Μακεδονίας, ἀλληλεγγύη σφραγιζομένη διὰ τοῦ ἐκλεκτοτάτου αἵματος, ὅπερ εἶχε νὰ προσφέρῃ ἡ ὀδηγηαϊκὴ κοινωνία, ὁ ἐλληνικὸς στρατός, ἡ νεολαία τῆς πατρίδος.

Τὸ ὄνομα τοῦ Παύλου Μελᾶ θὰ περιβάλλῃ ἐν ταῖς μακεδονικαῖς χώραις ἡ αὐτὴ ἐκείνη ποιητικὴ αἰγλη, ἥν ἐσκόρπισεν ἡ δημώδης μοῆσα περὶ τὸ ὄνομα τῶν παλαιῶν ἀρματολῶν. 'Ο δὲ ναίσκος, ἐνῷ θνήσκων ἔξήνεγκε τὴν αἰωνίαν του κατάραν κατὰ τῶν θελόντων ληστρικῶς νὰ μεταβάλωσι τὸ ἐν Μακεδονίᾳ ἐθνολογικὸν καθεστώς, θὰ γίνη μνημεῖον ἀμα τοῦ ἥρωος καὶ μορμολύκειον τῶν ληστῶν ὡς ποτε ὁ Βουνὸς τοῦ Λέοντος ἐκεῖνος, πρὸ τοῦ ὅποιου διήρχοντο ἔντρομοι οἱ Βούλγαροι.

Πρὸ τοιούτου θανάτου, τοιαῦτα ἐπαγγελλομένου καὶ παρασκευ-
άζοντος, δὲν ἡδύνατο νὰ μείνῃ ἀσυγκίνητος ἵδιαζόντως ἢ ἀκαδη-
μαικὴ νεότης. Πρὸς τοιούτου νεκροῦ τὴν μνήμην ὑπέλαβε δικαίως
ὅτι συνδέει αὐτήν, εἰπερ τινὰ καὶ ἄλλον, ἅρρηκτος δεσμός. Ἡσθάνθη-
τε σεῖς πρῶτοι, οἱ νεανίαι, τὴν σημασίαν τῆς θυσίας τοῦ νεανίου.
Ἐνέβαλε κέντρον εἰς τὰς ψυχὰς ὑμῶν πρώτων, τῶν στρατιωτῶν
τῆς αὔριον, τὸ μαρτύριον τοῦ στρατιώτου. ‘Υμᾶς τοὺς φοιτῶντας
εἰς τὸ ἔθνικὸν καθίδρυμα, ἐνῷ παρίσταται τὸ ἱερὸν ἔαρ τῆς Ἐλλά-
δος συμπάστης, τῆς Ἐλλάδος τῆς ἑνιαίας, τῆς Ἐλλάδος τῆς μεγάλης,
ἥν δὲν περιορίζει ὁ ‘Ολυμπος καὶ ἡ Μαλέα, δὲν διέλαθε. καὶ δὲν ἡδύ-
νατο νὰ διαλάθῃ ἡ πρὸς τὴν μεγάλην Ἐλλάδα ἀφοσίωσις τοῦ
στρατιώτου τοῦ βασιλέως, ὅστις ἀπέθανεν ὡς στρατιώτης τῆς ὅλης
Ἐλλάδος, ἦν ἀπὸ τῶν παιδικῶν του ἡμερῶν ἀναπαρίστανον εἰς αὐ-
τὸν αἱ παραδόσεις τοῦ ἡπειρωτικοῦ του οἴκου καὶ τὰ διδάγματα τοῦ
Γεροστάθη τοῦ θείου του. ‘Υπὸ τοιαύτην δ’ ἔποιψιν ὁ Παῦλος Μελᾶς
ὑπῆρξε συμφοιτητής σας ἐν τῷ πανελληνίῳ διδακτηρίῳ, ὃσον καὶ
σεῖς θέλετε νὰ δείξητε ὅτι θὰ ἀναδειχθῆτε ἐν τῷ μέλλοντι ἀντάξιοι
συστρατιώται τοῦ φιλοπάτριδος νεκροῦ.

Αὐτὰς τὰς πατριωτικὰς συγκινήσεις νομίζω ὅτι διαγινώσκω
εἰς τὴν ὡχρότητα τοῦ προσώπου σας.

Αὐτούς τοὺς εὐγενεῖς παλμούς νομίζω ὅτι ἀκούω ταύτην τὴν
ώραν λακτίζοντας τὰ νεανικά σας στήθη.

Καὶ εἰς τὸν νεκρώσιμον βόμβον τῶν δισχιλίων σας στομάτων
νομίζω ὅτι ἀναγνωρίζω, ὡς ἀκαδημαϊκοὶ πολῖται τοῦ πανελληνίου
καθιδρύματος τῶν Μουσῶν, τὴν εὐχὴν καὶ τὸν ὄρκον δισχιλίων στρα-
τιωτῶν τῆς αὔριον, οἵτινες ἐδῶ, ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τούτῳ, ὅπου
ὑψοῦνται τὰ μαυσωλεῖα τῶν ἐλευθερωτῶν τῆς Ἐλλάδος, ἀλγοῦσιν
ὑποκάρδιον μὴ δυνάμενοι νὰ ἀσπασθῶσιν εὐλαβῶς τὸ μέτωπον τοῦ
στρατιώτου θανόντος ὑπὲρ πατρίδος, εἰς ὃν δὲν ἐπεφυλάσσετο ν’
ἀναπαυθῇ ἐγγύς ἐκείνων νικηφόρως, ὅλλ’ ὅστις ἐπέπρωτο νὰ πέσῃ
μακράν, ὀνειροπόλος λυτρωτής τῶν δεδουλωμένων.

Κομίσατε τοὺς στεφάνους σας εἰς τὴν ἀριστοτόκον μητέρα τοῦ
ἥρωος, τὴν δίκην ἀρχαίας Λακαίνης ὑπερήφανον ἐπὶ τῷ θανάτῳ
του. Κομίσατε τοὺς στεφάνους σας εἰς τὴν ἀρρενωπήν σύντροφον
τῶν πατριωτικῶν του ὀνείρων, τὴν εὐγενῆ χήραν τοῦ μάρτυρος.
Ἡ δὲ σεμνή σας ἐπιμνημόσυνος τελετὴ ἂς χρησιμεύσῃ ὡς βάπτισμα

άναγνωρίσεως τῶν πρὸς τὴν πατρίδα καθηκόντων, ὡς ἀρραβών μέλλοντος εύτυχεστέρου, ὡς σιωπηρὰ καὶ σοβαρὰ καθομολόγησις ὅρκου ὑψηλοῦ καὶ μεγάλου.

Μόνον τότε θὰ ἔχῃ ἀξίαν τὸ δάκρυ σας. Μόνον τότε θὰ ἀποβῶσι βαρυσήμαντοι οἱ στέφανοί σας. Μόνον τότε εἰς ἐκεῖνον, ὃν θρηνεῖ μεθ' ὑμῶν καὶ θαυμάζει τὸ ἔθνος δόλον τὸ Ἑλληνικὸν, θὰ ὑπάρξῃ ἐλαφρὰ ἡ καλύψασα τὸν πολύτιμόν του νεκρὸν μακεδονικὴ γῆ.

Ἐφημερὶς «Ἐμπρός» 24 Οκτωβρίου 1904

Σπυρίδων Λάμπρος

3. ΛΟΓΟΣ ΕΚΦΩΝΗΘΕΙΣ ΤΗΝ 25 ΜΑΡΤΙΟΥ 1942 ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Εἰς τὴν αἴθουσαν αὐτήν, ἐπὶ δεκάδας ἑτῶν, μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι, λόγιοι καὶ φιλόμουσοι προσῆρχοντο κατ' ἔτος, διὰ νὰ ἀναπολῆσουν, νὰ τιμήσουν καὶ νὰ ἐορτάσουν. Εὔτυχές, ὑπερήφανον ἐγέμιζε τὸ πλῆθος τοὺς δρόμους τοῦ ἄστεως. Ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ βράχου, συμβολίζουσα τὴν αἰωνίαν ἔνωσιν τῆς ἀρχαίας μὲ τὴν νεωτέραν δόξαν, ἐκυμάτιζεν ἡ γαλανόλευκος.

Καὶ ἐφέτος, πιστοὶ εἰς τὰς παλαιὰς ἔθνικὰς παραδόσεις, συνήλθομεν ἐπὶ τὸ αὐτό, διὰ νὰ ἀναπολῆσωμεν, ὅχι ὅμως καὶ νὰ ἐορτάσωμεν. Πένθος βαρύ, πένθος ζοφερὸν ἀπλώνεται ὑπὲρ τὴν Ἑλληνίδα γῆν. Τοῦ πολέμου δὲ σίδηρος ἥφανισε τὰς πόλεις, ἐμάρσανε τὰ δένδρα καὶ τὰ ἄνθη. Χῶραι Ἑλληνικαί, ποτισμέναι μὲ τὸ τίμιον αἷμα καὶ μὲ τὰ δάκρυα γενεῶν ὀλοκλήρων, εύρισκονται δέσμιαι. Μυριόστομος ἀπὸ παντοῦ ἀκούεται ὁ στόνος τῆς δυστυχίας καὶ τοῦ πόνου. Καὶ ὅμως συνήλθομεν. Συνήλθομεν, διότι

ἐπὶ τὸ μέγα ἐρείπιον
ἡ Ἐλευθερία δλόρθη
πλανᾶται·

ἡ δόξα καλύπτει μὲ τὰ πτερά της τὰς πεδιάδας καὶ τὰ ὅρη· εἰς τὰ λιπόσαρκα στήθη τῶν ἀνθρώπων δὲν ἐκάμφη ἡ ψυχή, δὲν ἔξελιπεν ἡ ἐλπὶς καὶ τὸ θάρρος.

Εις τὴν αἱθουσαν αὐτήν, ὅπου ἐπὶ δεκάδας ἔτῶν ἡ κούσθησαν τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ἐλπίδος τὰ μηνύματα, μακρὰ καὶ ἀτελεύτητος παρελαύνει σήμερον ἡ ἔνδοξος χορεία τῶν ἡρώων. Τοῦ Μαραθῶνος τὰ τρόπαια, τῆς Σαλαμῖνος τὰ ξύλινα συντρίματα, τοῦ Ἀκροίνου καὶ τοῦ Κλειδίου τὰ ἀνδραγαθήματα, ἀδελφωμένα μὲ τοὺς ἡρωισμοὺς τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῶν Δερβενακίων, εἰναι καὶ παραμένουν τὰ σύμβολα τῆς πίστεως, εἰναι οἱ ἔνδοξοι σταθμοὶ τῶν μακρῶν διατήν ἐλευθερίαν ἀγώνων. Καὶ ἀπὸ κάτω ἡ δόξα ἀγκαλιάζει τὰ πεδία τῶν νεωτέρων ἡρωισμῶν: ἐδῶ τὸ Κιλκίς, ἐκεῖ ἡ Δοϊράνη καί, μακρότερον ἀκόμη, ἡ Πίνδος μὲ τὰ χιονισμένα ἡπειρωτικά βουνά.

Πρὸ τῶν ἱερῶν τούτων εἰκόνων, πρὸ τῶν παλαιῶν καὶ νέων μαρτύρων τῆς ἐλευθερίας, ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ συντετριμμένη καὶ αἰμάσσουσα καλεῖται νὰ ἀναπολήσῃ καὶ νὰ προσευχηθῇ. ‘Ο ψίθυρος τῶν χειλέων, ὁ πόνος, ὁ ὄποιος σφίγγει τὸν ὑπνον τῶν ἀνθρώπων, ἃς μὴ ταράξῃ τὰς καρδίας τῶν ἡρώων. Καὶ μόνον σεῖς, τῶν ὄποιών τὰ στήθη γεμίζει καὶ ἀναταράσσει ἡ συγκίνησις καὶ τὸ πένθος, σιωπηλά, μὲ τὴν καρδίαν καθαράν καὶ τὸ πνεῦμα ἐλευθερον, ὅρθιοι προσευχηθῆτε.

“Ας εἶναι ἱερὸν τὸ χῶμα, ποὺ κρύπτει τῶν μαρτύρων τοὺς τάφους.” Ας εἶναι ἀνθισμένα τὰ δένδρα, ποὺ σκιάζουν τὴν γῆν τὴν ποτισμένην μὲ τὸ αἷμά των. ‘Η ἀνοιξις καὶ τὸ κελάδημα τῶν πουλιῶν ἃς φέρουν εἰς τὰ ἀλβανικὰ βουνά τὸν χαιρετισμὸν τῆς γλυκυτάτης μακρινῆς πατρίδος. Δύναμιν καὶ ἐλπίδα ἃς δίδῃ ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὰ κομμένα χέρια καὶ μὲ τὰ κομμένα πόδια, εἰς τὰς πενθούσας μητέρας, εἰς τὰς χήρας καὶ τὰ ὄρφανά.

Καὶ ἀφοῦ καθίσωμεν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων καὶ προσευχηθῶμεν πρὸ τῶν σεπτῶν μορφῶν τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἡρώων, ἃς ἐνθυμηθῶμεν. Τὸ στιβαρὸν τῆς ἱστορίας χέρι θὰ μᾶς ὀδηγήσῃ. Καὶ τότε ἀπλετον, ὀνέστηρον θὰ γεννηθῇ μέσα εἰς τὴν ψυχήν μας τὸ φῶς. Τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, τὸ φῶς τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλπίδος. Καὶ τότε θὰ πεισθῶμεν ὅτι τοῦ ἔθνους οἱ ἀγῶνες ἐθεμελίωσαν καὶ ἔχάραξαν τὸν μαρτυρικὸν δρόμον πρὸς τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν.

‘Η Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, προάγγελος νέας περιόδου τοῦ ἔθνους

κοῦ βίου, ἀποτελεῖ πολύμορφον ἴστορικὸν φαινόμενον. 'Αλλ' αἱ γενεσιούργοὶ δυνάμεις, οἱ παράγοντες, τὰ μακρὰ στάδια τῆς παρασκευῆς τῶν διαφόρων ἐκδηλώσεών του, μορφαὶ πολύπλευροι καὶ πολυσύνθετοι καθ' ἑαυτάς, καταλήγουν εἰς μίαν θεμελιώδη ἀρχὴν καὶ δημιουργὸν δύναμιν: τὴν ἵστορικὴν συνείδησιν τοῦ ἔθνους. Δύο μεγάλα ρεύματα ἰδεῶν συγγενῶν καὶ παραλλήλων ἀπὸ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀφετηρίας ὄρμώμενα ἐμπνέουν καὶ γονιμοποιοῦν δύο παραλλήλους κόσμους. Τὸ ἐν χύνεται εἰς τὰ βουνά καὶ τὰς πεδιάδας, φωτίζει τὰς ταπεινὰς καλύβας καὶ γίνεται θρύλος καὶ γίνεται τραγούδι τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς στάνης. Τὸ ἄλλο μὲ τοῦ νοῦ καὶ τῆς γνώσεως τὰ εύρήματα κατευθύνει τοὺς πόθους καὶ τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος, καταφεύγει εἰς τὰ ταπεινὰ ἐργαστήρια τῆς πατείας καὶ γίνεται ἵδεα.

'Ιδέα καὶ θρύλος, σπουδὴ τοῦ παρελθόντος καὶ τραγούδι, εἶναι αἱ ἔξωτερικαὶ μορφαὶ — μορφαὶ σεπττάι, εἴτε ἀντιλαλοῦν εἰς τὰ φαράγγια καὶ τὰ δάση εἴτε προδίδουν τὸν μόχθον τοῦ γραφείου — εἶναι αἱ ἔξωτερικαὶ μορφαὶ τῶν μυχίων πόθων τοῦ ἔθνους. Καί, ἐὰν εἰς τὸν μόχθον τοῦ γραφείου ἀδελφώνωνται τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου καὶ τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου αἱ παραδόσεις, εἰς τοὺς θρύλους καὶ τὰ τραγούδια θαμπή ἡ ἀνάμνησις τοῦ λαοῦ ἔχει διατηρήσει τῶν ἀνδρειωμένων καὶ τῶν γιγάντων τοὺς μύθους, ἐνῷ ζωντανὴ ἀντιθέτως παραμένει εἰς τὴν ψυχήν του τῆς αὐτοκρατορίας ἡ αἰγλή.

'Η βυζαντινὴ ἰδέα εἶναι τόσον παλαιά, ὅσον καὶ ἡ δουλεία, ἀσφαλῶς δὲ παλαιότερα τῆς δευτέρας ἀλώσεως. Διότι καὶ πρὸ τοῦ 1453, ὅτε τὸ βυζαντινὸν κράτος εἶχε καταφύγει εἰς τὴν Νίκαιαν, ἀνάλογος κύκλος παραδόσεων καὶ ἰδεῶν εἶχε γεννηθῆ περὶ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κυρίως ὅμως μετὰ τὴν δευτέραν ἀλωσιν ἡ λαϊκὴ ψυχὴ χρησιμοποιοῦσα πολλὰ παλαιότερα στοιχεῖα καὶ ἐφευρίσκουσα νέα σύμβολα περιέλαβε μὲ τὸν θρυλικὸν τύπον τοὺς παλμοὺς καὶ ἐπλασε τὸν κύκλον τῶν Ἑλληνικῶν παραδόσεων.

Οἱ ἀρχικοὶ πυρῆνες, περὶ τοὺς ὄποίους ἐστράφη ἡ λαϊκὴ φαντασία, είχον ὡς ἀντικείμενον τὸν τελευταῖον βυζαντινὸν αὐτοκράτορα, τὸν Κωνσταντίνον τὸν Παλαιολόγον, τὴν θεοφύλακτον πόλιν τοῦ Βοσπόρου καὶ τὴν 'Αγίαν Σοφίαν, σύμβολα σεπτά καὶ θρυλικὰ τῶν ἔθνων ὀνείρων.

Μακρὰ προεργασία τοῦ χρησμοῦ καὶ τοῦ θρύλου εἶχον παρασκευάσει τὰ πλαίσια. Τὰ βιβλία τῶν ἀστρολόγων, αἱ ὄράσεις, αἱ ἐπιγραφαὶ καὶ αἱ γλυπταὶ παραστάσεις τῶν ἀρχαίων μνημείων προέλεγον τὰ «έσχατα τῆς πόλεως». Μελαγχολικαὶ προβλέψεις τῶν ἀνθρώπων, τοὺς ὅποιους συνέχει ὁ φόβος. Σπέρματα ἀπαισιοδοξίας καὶ συγχρόνως σπέρματα μελλοντικῶν ἐλπίδων:

Καὶ πάλιν ἔξεις, Ἐπτάλοφε, τὸ κράτος,
λέγει ὁ χρησμός.

Τὸν νεκρὸν ἥδη καὶ πᾶσι λελησμένον
οἴδασι πολλοί, καν μηδεὶς τοῦτον βλέπῃ.

Ποῖος ἥτο ὁ νεκρός, ὁ λησμονημένος ἀπ' ὅλους, ποῖος ἥτο ὁ ἀόρατος νεκρός; Ἀνὴρ ἀνώνυμος, λίαν ἀπέριττος καὶ πενιχρός, σκεῦος τῆς ἐκλογῆς. Ὄταν οἱ κατακτηταὶ θὰ καταλάβουν τὴν θεοφύλακτον, ὅταν θὰ φθάσουν μέχρι τοῦ κίονος τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, ἄγγελος Κυρίου «φέρων ρομφαίαν παραδώσει (αὐτῷ) τὴν βασιλείαν σὺν τῇ ρομφαίᾳ καὶ ἔρει αὐτῷ: λάβε τὴν ρομφαίαν ταύτην καὶ ἐκδίκησον λαὸν Κυρίου». Καὶ τότε οἱ Ἑλληνες θὰ ἐκδιώξουν τὸν κατακτητὴν «ἄχρις ὅριων Περσίας, ἐν τόπῳ καλουμένῳ Μονοδενδρίῳ».

Ἀνὴρ ἀνώνυμος, λίαν ἀπέριττος καὶ πενιχρός. Ἡ ἡρωικὴ μορφὴ τοῦ Κωνσταντίνου, στρατιώτου ἀπλοῦ καὶ ἀπερίπτου, ἐνετάχθη εἰς τοὺς παλαιοτέρους θρύλους. Τὴν λαϊκὴν ψυχὴν συνετάραξεν ἡ τύχη τοῦ αὐτοκράτορος. Ἡ ιστορία ἀμφιβάλλει. Ο σύγχρονος Φραντζῆς καὶ ὁ Nicolo Barberago ἐκφράζουν δισταγμούς περὶ τοῦ θανάτου του, Ἀρμένιος δὲ μοναχὸς τοῦ IE' αἰῶνος μαρτυρεῖ ὅτι ἐφυγενὲπὶ φραγκικοῦ πλοίου.

Ἡ φήμη ἥρπασεν εἰς τὰ πτερά της τὰς ἀμφιθολίας τῶν συγχρόνων, περιῆλθε τὴν κουρσεμένην χώραν, ἔχαμήλωσεν εἰς τὰς ταπεινὰς καλύβας, ὅπου ἐπεκράτει ἡ ἐλπὶς καὶ ὁ φόβος, καὶ οὕτως ἐγεννήθη ὁ πανελλήνιος θρῦλος τοῦ μαρμαρωμένου βασιλικᾶ «ποὺ καρτερεῖ τὴν ὥρα νά 'ρθη ὁ ἄγγελος πάλι νὰ τὸν ξεμαρμαρώσῃ».

Καὶ μέσα εἰς τὴν βασίλισσαν τῶν πόλεων, ἀθάνατον, μνημεῖον τῆς τέχνης, προσκύνημα τῆς χριστιανοσύνης, ἡ Ἅγια Σοφία, συγκεντρώνει τὰς σκέψεις καὶ τοὺς πόθους τῶν ἀνθρώπων. Νοεροὶ

προσκυνηταί, πρὸς αὐτὴν στρέφονται ἀδιάκοπα οἱ σκλάβοι. Ἐς ἔμεινεν ἀλειτούργητος, ἢς ἔμειναν βωβᾶ τὰ σήμαντρά της. Εἰς τὰς ψυχὰς τῶν δούλων ἀκούεται ἀκόμη ἡ ἀρμονία τῆς μακρινῆς καμπάνας. Καὶ γίνεται ὁ ναός, ναὸς καὶ τέμενος τοῦ ἔθνους. Τὸ μεσονύκτιον τῆς Ἀναστάσεως τοῦ ἔτους 1522, διηγεῖται ὁ ταπεινὸς καὶ ἀνώνυμος χρονογράφος, οἱ δερβίσηδες ἥλθον εἰς τὰ προαύλια τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐκεῖ «ῆκουσαν ψαλμῳδίαν καὶ εἶδον καὶ φῶς μέγα ἐν τῷ ναῷ». Ὁ θυμὸς ἐγέμισε τὰ στήθη των καὶ, ὅτε ἀνεζήτησαν παντοῦ, διὰ νὰ ᾖδουν μῆπως ἡ χαρμόσυνος φωνὴ ἀνεπέμπτε ἀπὸ ἀνθρώπινα χείλη, «εὔθυς ἐξέλιπε καὶ τὸ φῶς καὶ ἡ ψαλμῳδία». Δὲν ἦτο φωνὴ ἀνθρώπων, ἡ ὅποια ἐξένισε τοὺς ἀφελεῖς δερβίσηδες κατὰ τὴν νύκτα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ 1522. Τὸ φῶς δὲν τὸ εἶχεν ἀνάψει χέρι ἀνθρώπινον. Ἡτο ἡ ὑπερκόσμιος φωνὴ τῶν ἀγγέλων· καὶ τὸ φῶς, τὸ ὅποιον κατηγαζε τοὺς θόλους, ἦτο οὐράνιον. Καὶ ἀπὸ τότε, ἐπὶ αἰῶνας ὀλοκλήρους, ἡ θρυλικὴ ἐκκλησία:

μέ τά τρακόσια σήμαντρα κι ἔξήντα δυό καμπάνες

ἐλίκνιζε τὰ παιδικὰ ὄνειρα καὶ τὰς ἀνδρικὰς ἐλπίδας τῶν Ἑλληνικῶν γενεῶν.

Ἐνῷ δὲ ἡ βασιλὶς τῶν πόλεων ἐξέπεμπε πρὸς τὰς ἐσχατιὰς τῆς Ἑλληνικῆς γῆς τοὺς θρύλους τοῦ μαρμαρωμένου βασιλιᾶ καὶ τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἀπὸ τῆς Καππαδοκίας τοὺς κάμπους, ἀπὸ τὰ μετέριζια τοῦ Εύφρατου ὁ Διγενής Ἀκρίτας, ποὺ τὸν εἶχε ἡ Ρωμιοσύνη:

κι ἀπ' τά θρονιά τά ρήγικα,
πιό ἀπάνου, ἀπάνου ἀπ' τά παλάτια,
στούς βασιλιάδες βασιλιά,

κατέκτα τοῦ Πανελληνίου τὰς ψυχὰς κι ἐγίνετο τὸ σύμβολον τῆς ἀνδρείας. Ὁ στίχος μετουσίωνε τοὺς Ἑλληνικούς ἀγῶνας. Ἡρως καὶ σύντροφος, μορφὴ ἐπικὴ ὁ Διγενής παρίστατο εἰς τὴν χαρὰν τοῦ γάμου καὶ τῆς τάβλας, παρίστατο εἰς τὸ δοκίμιν καὶ τὸ κούρσος, κατέβαινεν εἰς τῶν σηηπίων τὸ προσκέφαλον κι ἐγίνετο νανούρισμα:

Κοιμήσου, γιέ μου, καλογιέ, ὅμορφε διωματάρη,
γιά νά γληγοροκοιμηθεῖς καί γιά ν' ἀργοξυπνήσεις,
νά μεγαλώσεις, νά γενεῖς μεγάλο παλικάρι,
νά χτενιστεῖς, νά διαρνιστεῖς, νά στολιστεῖς, ν' ἀλλάξεις,
νά καλικέψεις τ' ἄλογο, πού περπατεῖ καί δρέμει
μέ τά σελοχαλίναρα τά χρυσοκεντημένα,
μέ τ' ἀσημένια πέταλα καί μέ τά φταρμιστήρια,
πού στέκει καί χιλιμιντρᾶ στό πέργερο δεμένο,
νά πάγεις εἰς τόν πόλεμο νά λιοντοπολεμήσεις
μ' οὐλους σου τούς ἀκράνηδες, μ' οὐλους τούς στρατολάτες.
Κι εἰς ὅποιο πόλεμο βρεθεῖς, νά βγεῖς κεφαλιωμένος,
νά πάρεις χάρες καί χαρές, χῶρες, χωριά καί κάστρα.

'Ο βουρκωμένος ὁ Εύφρατης τὰ κύματά του στέλλει ν' ἀπαντή-
σουν τοῦ Πηνειοῦ τὰ θολωμένα τὰ νερά. Τῆς Λυκανδοῦ, τῆς Ποδαν-
δοῦ, τῆς Ἀναβάρζου τὰ κοντάρια εἰς τοῦ Ὁλύμπου καὶ τῆς Πίνδου
τ' ἀκροβράχια ἀντιλαλοῦν. Δὲν είναι τὸ Βυζάντιον ὁ τόπος τοῦ
μυστικισμοῦ, δὲν είναι μόνον τῶν προλήψεων ἡ χώρα. Εἰς τοῦ
Χαρσιανοῦ τοὺς κάμπους, εἰς τοῦ Ἀντιτάύρου τάς κλεισούρας, στὰ
κονταροχτυπήματα μὲ τὰ φαριὰ τὰ μαῦρα τ' Ἀρμουροπούλια κι
οἱ Σκληροί, οἱ Ξάντινοι, οἱ Πορφύρηδες μάχονται καὶ κουρσεύουν.
Εἰς τὸν τουρκοκρατούμενον ἐλληνισμόν, ἀπὸ τοῦ Πόντου μέχρι τοῦ
Ταινάρου, ὁ Διγενής, ἀθάνατος, παρέχει τὸ ὑπόδειγμα καὶ τὸ ἡρω-
κὸν στοιχεῖον. Κλέφτες καὶ ἀπελάται ἀδελφώνονται, ἀκρῆται καὶ
ἀρματολοὶ γεννήματα πολέμων καὶ ἀγώνων, τῆς αὐτοκρατορίας
καὶ τῆς σκλαβιᾶς τὰ σύμβολα τὰ ἡρωικὰ ἐνσαρκώνουν. Καί, ὅπως
εἰς τ' ἀπόμακρα τῆς Καππαδοκίας ἄκρα τὸ λαϊκὸν τραγούδι περιέ-
βαλε πρόσωπα ἴστορικὰ καὶ γεγονότα, οὕτω κι ἀπ' τοῦ Κισάβου
τὰ βουνὰ ἔξεπήδησαν σὰν γάργαρα νερά τὰ κλέφτικα τραγούδια.

Τὸ ἀδιάκοπον τοῦ στίχου σμίλευμα, ἡ ἀναζήτησις τῶν ἀνωτέ-
ρων μορφῶν ἐκφράσεως, δόλόκληρος ἡ ἀθόρυβος ἐργασία τοῦ ἀγνώ-
στου ποιητοῦ, πλὴν τῆς ἔθνικῆς παραδόσεως, ἔδημιούργησαν καὶ
παράδοσιν πνευματικήν. 'Απ' αὐτὴν θὰ ἀντλήσουν ἀργότερα αἱ
νεώτεραι φιλολογικαὶ γενεαί.

Εὔλογημένα τὰ ἔθνη, ὅσα ἐπότισαν τὰ νάματα τῆς λαϊκῆς μού-
σης. Τὸ ρεῦμα τῆς λαϊκῆς παραδόσεως θὰ παράσχῃ εἰς τὸν ἐλληνι-

σμὸν ὅχι μόνον τὰς πνευματικὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν διατήρησιν, ὅχι μόνον τὰ ἡρωικὰ στοιχεῖα διὰ τὴν ἀντίδρασιν, ἀλλὰ καὶ τὰ σπέρματα τῆς μελλοντικῆς πνευματικῆς του δράσεως.

Οἱ ἀντίλαλος τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ σπανίως φθάνει μέχρι τοῦ ταπεινοῦ ἐργαστηρίου τῆς μαθήσεως καὶ τῆς μελέτης. Οἱ πνευματικὸς δυῖσμὸς τοῦ μεσαιωνικοῦ ἐλληνισμοῦ μετοχεύεται εἰς τὸν νεώτερον βίον τοῦ ἔθνους. Παραλλήλως δηλαδὴ πρὸς τὴν λαϊκὴν πνευματικὴν παράδοσιν συνεχίζεται ἡ λογία προσπάθεια, τῆς ὁποίας αἱ ρίζαι ρίπτονται βαθύτατα εἰς τοὺς ὑστέρους βυζαντινοὺς χρόνους.

Ἡ δουλεία εὗρε τὸν βυζαντινὸν κόσμον εἰς μεγάλην πνευματικὴν ταραχὴν. Δύο διακεκριμένα ρεύματα ἴδεων ἀναταράσσουν τὴν ἐλληνικὴν σκέψιν. Εἰς μάτην ὑπὸ τὰς δογματικὰς συζητήσεις, ὑπὸ τὰ ἄζυμα καὶ ἔνζυμα, ὑπὸ τοὺς Βαρλααμίτας καὶ τοὺς Παλαμιστὰς ζητοῦν νὰ κρύψουν βαθυτέρας ἀντιθέσεις. Ἡ ὄρθοδοξος, ἡ δύσκαμπτος ἀνατολικὴ σοφία, εύρισκεται εἰς σύγκρουσιν μὲ τὸ ἀναγεννώμενον πνεῦμα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐλληνισμοῦ. Ἡ ζείδωρος αὔρα τοῦ Ταῦγέτου πνέει ὑπεράνω τῆς Ἐπταλόφου. Ἐπὶ αἰῶνας ἡ εὐρωπαϊκὴ Ἑλλὰς ἔμενε κλεισμένη εἰς τὰ στενὰ πλαίσια τοῦ ἀσιατικοῦ δόγματος.

Μακαρισμένος, ἐσύ, πού μελέτησες
νά τόν ὄρθωσεις ἀπάνου στούς όμους σου
τό συντριμμένο ναό τῶν Ἑλλήνων.

Μακαρισμένος ὁ σοφὸς τοῦ Μιστρᾶ: «Ἐσμὲν γὰρ οὖν, ὃν ἡγεῖσθε καὶ βασιλεύετε, Ἐλληνες τὸ γένος, ὡς ἡ τε φωνὴ καὶ ἡ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ», λέγει ὁ Γεμιστός. Καὶ ἀποκρίνεται ὁ Σχολάριος: «Ἐλλην ὃν τὴν φωνήν, οὐκ ἀν ποτε φαίην Ἐλλην εἶναι . . . εἴ τις ἔροιτό μοι, τίς είμι, ἀποκρινοῦμαι, χριστιανός . . . ».

Οἱ δύο ἀντίθετοι κόσμοι συναντῶνται μόνον εἰς τὴν κοινὴν προσπάθειαν τῆς διατηρήσεως καὶ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἔθνους. Καὶ ἐνῷ ὁ χριστιανός, ὁ ἐκπρόσωπος τῆς ἀνατολικῆς ὄρθοδοξίας, συνεβιβάσθη καὶ ἐκλινε προστατευτικὰ πρὸς τὸ σκλαβωμένον γένος, ὁ «Ἐλλην ἀνυπότακτος, ἐλεύθερος ἡκολούθησε τὸν δρόμον τῆς ξενιτιᾶς. Εἰς τὴν μαρτυρικὴν του περιπλάνησιν, εἰς τὴν διασπορὰν εἰς

χώρας ξένας και ἀξένους ἡγωνίσθη, ἐκήρυξεν, ἐνεθουσίασε και τελικῶς ἐκάμφη. Δὲν ἡθέλησε νὰ μείνῃ ἀπλοῦς πνευματικὸς ἐκπρόσωπος. Πιστὸς εἰς τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν ἡκολούθησε τὴν πολιτικὴν τῶν τελευταίων βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ἡ ὅποια συνίστατο εἰς τὴν συνεννόησιν μετὰ τῆς Δύσεως και εἰς τὴν διὰ τῆς Δύσεως ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδούλων ἐδαφῶν. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς και ἡ ἐθνικὴ δρᾶσις τῶν Ἑλλήνων λογίων τῆς Ἀναγεννήσεως κινεῖται ἐντὸς εὐρυτέρων πλαισίων τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς.

Μορφὴ οἰκουμενικὴ και ἐπιβλητική, ὁ καρδινάλιος Βησσαρίων, ἐν τῷ μέσῳ τῶν δισταγμῶν τῆς Ἀγίας Ἐδρας, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὑποψίας και τῆς ἐπιφυλακτικότητος εἰς τὸ συνέδριον τῆς Μαντούης, εἰς τὴν Γαλλίαν και τὴν Νυρεμβέργην ἐκπέμπει τὸ κήρυγμα τῆς σταυροφορίας. 'Ο Ιανὸς Λάσκαρις, ὁ Μιχαὴλ Μάρουλλος Ταρχανιώτης ἱκετεύουν τὸν νικητὴν τῆς Νεαπόλεως, τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον τὸν Ἡ', νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐκστρατείαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. 'Αφ' ἦς στιγμῆς, ἔλεγε τῷ 1525 ὁ Λάσκαρις πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φραγκίσκον τὸν Α', ἀφ' ἦς στιγμῆς ἔλαβον γνῶσιν τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου τούτου, ἀπομακρύνθεις τῆς πατρίδος μου ἔνεκα τῆς τυραννίας τῶν ἀπίστων μωαμεθανῶν, δὲν ἔπαινσα νὰ κηρύσσω και νὰ ἀναζητῶ τὰ μέσα, διὰ νὰ ἔπανέλθω εἰς αὔτὴν μὲ τὴν ἴδιαν ἐλευθερίαν, τὴν ὅποιαν εἶχον ὅλητε γνωρίσει. Σήμερον ἡ προσοχὴ τῶν φυγάδων στρέφεται πρὸς τὸν Φερδινάνδον τὸν καθολικόν, αὔριον θὰ στραφῇ πρὸς τὸν Μαξιμιλιανὸν τὸν Α', πρὸς τὸν Κάρολον τὸν Ε', αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας και βασιλέα τῆς Ἰσπανίας.

'Αγῶνες τραχεῖς, πικρίαι και δοκιμασίαι ἀναμένουν τὸν Βησσαρίωνα, τὸν Ιανὸν Λάσκαριν, τὸν Μᾶρκον Μουσοῦρον και ὄλοκληρον τὴν πλειάδα τῶν Ἑλλήνων λογίων. 'Ο πόθος και ἡ νοσταλγία τῆς μακρινῆς πατρίδος βασανίζει τὰς ψυχάς των. Οἱ θεοὶ τοῦ Ὁλύμπου, πρόσωπα μυθικὰ και ἵστορικά, ἀρχαῖαι ἀναμνήσεις ἐμπνέουν τοὺς ποιητάς : vox diversa sonat. 'Αλλ' ἡ φωνὴ των παρηλλαγμένη και ἀγνώριστος ὑπὸ τὸ ψυχρὸν ἀρχαϊκὸν ἢ λατινικὸν περιβίημα ἀπηχεῖ τὸ παράπονον τοῦ σκλαβωμένου ἔθνους.

Και ἥλθε τὸ χάσμα· χάσμα εἰς τὴν πνευματικὴν παράδοσιν τοῦ ἔλληνισμοῦ. Περίοδος σκοτεινή, κατὰ τὴν ὅποιαν τὸ ἔλληνικὸν στοιχεῖον και ἀπὸ δημογραφικῆς και ἀπὸ πνευματικῆς ἀπόψεως

είχεν ἀρχίσει νὰ κάμπηται. 'Ο θεσμὸς τοῦ παιδομαζώματος, βάρ-βαρος φόρος τοῦ αἵματος, ἐμάραινε τὰς ἑλληνικὰς γενεάς. Αἱ πνευ-ματικαὶ δυνάμεις διὰ τῆς διασπορᾶς καὶ τῆς μεταναστεύσεως ἔμει-ναν χωρὶς παράδοσιν καὶ χωρὶς συνοχὴν. Καὶ ὅτε κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ', καὶ κυρίως κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, αἱ ζωτικαὶ δυνάμεις ἀναδύουσαι ἐκ τῶν μυχίων τοῦ ἔθνους ἤρχισαν καὶ πάλιν νὰ ἀντιδροῦν, τὰ πρά-γματα εἶχον τελείως μεταβληθῆν. 'Ο ἄξων τῆς ἀνατολικῆς πολιτι-κῆς εἶχε μετατεθῆν ἐκ τῆς Ρώμης, τῆς Βενετίας καὶ τῶν Παρισίων εἰς τὴν Βιέννην καὶ τὴν Μόσχαν. Καὶ τότε οἱ "Ἐλληνες ἐνεθυμήθησαν καὶ πάλιν τοὺς παλαιοὺς χρησμούς. Τὰ ξανθὰ γένη, ἄλλοτε ἔχθρικὰ καὶ ἀντίπαλα, ἔγιναν σύμμαχα. Φιλόπατρις ποιητής, ὁ Μυρέων Ματθαῖος, ἔγραφε τῷ 1618:

'Ελπίζομεν εἰς τὰ ξανθά γένη νά μᾶς γλιτώσουν,
νά 'λθοῦν ἀπό τὸν Μόσχοβον νά μᾶς ἐλευθερώσουν.

'Ο δὲ ποιητὴς - λαὸς ἐνσαρκώνων τὰς προσδοκίας τοῦ ἔθνους ἐτρα-
γούδησε δειλὰ καὶ σιγαλά:

'Ακόμη τούτ' τὴν ἀνοιξη,
ραγιάδες, ραγιάδες,
κατημένη Ρούμελη,

ὅσο νά ἔρθει δ Μόσχοβος,
ραγιάδες, ραγιάδες,
νά φέρει τό σεφέρι
Μοριά καὶ Ρούμελη.

'Η ἀνατολικὴ πολιτικὴ τοῦ μεγάλου ὁμοδόξου κράτους δὲν ἀφη-
σε ξένους τοὺς "Ἐλληνας λογίους. 'Ενῷ δὲ Βολταΐρος ἀνέμενε τὴν
ἀνάστασιν τῶν ἀρχαίων θεῶν, δὲ ἀρχιεπίσκοπος Σλαβινίου καὶ Χερ-
σῶνος Εὐγένιος δὲ Βούλγαρις ἀφίερων εἰς τὴν Αἰκατερίνην τὴν Β'
ἀρχαιοπρεπεῖς ὡδάς. 'Ο Ίωαννίτης λόγιος Αθανάσιος Ψαλίδας ἔγρα-
φε πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν: «ταῖς σαῖς ἀκτῖσι καὶ ἡ 'Ελλάς, ἡ τὸ
πάλαι μὲν ἐνδοξος καὶ εὐδαίμων διὰ τὴν 'Αθηνᾶν καὶ τὸν 'Αρην,
νῦν δὲ ἄδοξος καὶ δυστυχῆς διὰ τῶν τῶν βαρβάρων θλίβοντα καὶ

ἐπιβαρύνοντα ζυγόν, ψυχρὰ οὖσα, θερμαίνεσθαι ἥρξατο . . . ». Ἀνάλογα ἔγραφον καὶ πρὸς πρίγκηπα Γρηγόριον Ποτέμκιν οἱ Θεσσαλοί συγγραφεῖς τῆς Νεωτερικῆς Γεωγραφίας, ὁ ἰερομόναχος Δανιήλ καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Κωνσταντᾶς. Γενικῶς δὲ σημαντική πνευματική δραστηριότης παρατηρεῖται εἰς τὰς Ἑλληνικάς παροικίας τῆς ὁμοδόξου αὐτοκρατορίας.

‘Η ύπὸ τοῦ «Ἑλληνικοῦ σχεδίου» τοῦ 1781 προβλεπομένη ἀνασύστασις τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ τὸν πρίγκιπα Κωνσταντίνου, ὁ γάμος τῆς Ζωῆς - Σοφίας, θυγατρὸς τοῦ δεσπότου τῆς Πελοποννήσου Θωμᾶ Παλαιολόγου, μετὰ τοῦ ἡγεμόνος Ἰβάν τοῦ Γ' παρεῖχον εἰς τοὺς ἀτυχεῖς “Ἐλληνας τὴν ἐλπίδα τῆς πραγματοποιίσεως τῆς βυζαντινῆς ἴδεας.

Ἐπειχὴ παρασκευῆς καὶ ὡριμότητος τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' καὶ αἱ ἀρχαὶ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. ‘Η γαλλικὴ ἐπανάστασις εἶχε παρασκευάσει τὰς ‘ψυχάς τῶν ἀνθρώπων. Ἐμπνευσμένος δραματιστὴς ὁ Ρήγας ἀπομακρύνεται φαινομενικῶς τῆς βυζαντινῆς ἴδεας, τὴν ὅποιαν ὑποτάσσει εἰς τὰς φιλελευθέρας ἀρχάς τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου. Καὶ ὅμως οὐδεμίᾳ ἄλλῃ μορφῇ κατώρθωσε τόσον ἐπιτυχῶς, ἐντὸς τῶν πλαισίων τοῦ νεωτέρου πνεύματος, νὰ συγκεράσῃ δύο παλαιάς παραδόσεις. Μορφὴ λογίου, μορφὴ λαϊκοῦ ψάλτου τῆς ἐλευθερίας, ὁ Ρήγας συνέδεσε τὰ δύο διεστῶτα ρεύματα, ἔκλεισε μέσα εἰς τὴν ψυχήν του καὶ τὴν ἴδεαν καὶ τὸ τραγούδι.

‘Η ἐλληνικὴ ἐπανάστασις ἐνεπνεύσθη ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν ἴδεαν. Οτε ἐν μέσῳ γενικῆς συγκινήσεως ἐνεκρίνετο τὸ 98ον ἄρθρον τοῦ προσωρινοῦ πολιτεύματος τῆς ‘Ἐπιδαύρου, διὰ τοῦ ὅποιου ἐδηλοῦτο ὅτι «αἱ πολιτικαὶ καὶ ἐγκληματικαὶ διαδικασίαι βάσιν ἔχουσι τοὺς νόμους τῶν ἀειμνήστων χριστιανῶν ἡμῶν αὐτοκρατόρων», αἱ ψυχαὶ τῶν ἐκπροσώπων τοῦ ἀγωνιζομένου ἔθνους ἐστρέφοντο πρὸς τὸ ἐνδοξὸν παρελθόν. Καὶ ἀργότερα “Ἐλληνες πρόκριτοι ἔξελθόντες εἰς ἀναζήτησιν βασιλέως ἐπεσκέπτοντο τὸ Landuiiph, ἀσημον καὶ ὄμιχλώδη κωμόπολιν τῆς Ἀγγλίας, ὅπου εἶχον προσφάτως ἀνευρεθῆ ὅι τάφοι τῶν τελευταίων Παλαιολόγων. Εἶναι βέβαιον ὅτι οἱ εἰρηνικοὶ πολῖται, οἱ ὄποιοι ἐκοιμῶντο τὸν αἰῶνιον ὑπὸν εἰς τοὺς τάφους τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Landuiiph, οὐδεμίαν ρανίδα αὐτοκρατορικοῦ αἵματος εἶχον εἰς τὰς φλέβας των. Τὸ πρᾶγμα ὅμως δὲν ἔχει σημασίαν. Τὸ διάβημα τοῦ ἔθνους, ἀναζητοῦντος εἰς τὰς

μακρινάς χώρας τοῦ βορρᾶ τοὺς ἐπιζῶντας νομίμους συνεχιστὰς τῆς βυζαντινῆς παραδόσεως, δεικνύει εὐγλώττως καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ἴδεας τῶν συγχρόνων.

Καὶ ὁ ἱστορικός, ἐρμηνευτής τοῦ παρελθόντος, τῶν φυλῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων γνώστης, θὰ σταματήσῃ εἰς τὰ πετάγματα τοῦ χρόνου, καὶ μὲ τὸν ἔνδοξον τῆς ἱστορίας πέπλον θὰ καλύψῃ τὰς πτυχὰς τῆς γῆς. Θὰ φέρῃ ἀργά, βαριὰ τὰ βήματά του πρὸς τὸν Ἱερὸν Βράχον, εἰς τοῦ Ταῦγέτου τ' ἀντερείσματα μὲ τοῦ Μιστρᾶς τὰ ἐρείπια, εἰς τὸ Μεσολόγγι τῆς Πίνδου θ' ἀντικρίση τοὺς πολιούς κροτάφους καὶ κάτω, μακριά, τὴν Ροδόπην πού

ξέφωτη στυλώνει τήν κορφή της
μεσουρανίς . . .

Τῆς γῆς αὐτῆς τὸ Ἱερὸν χῶμα τὸ ἄγιασεν ὁ στίχος· τὸ ἔβαψε τὸ αἷμα τῶν ἡρώων, τὸ κάθε πετραδάκι της ἀνιστορεῖ τὰ περασμένα μεγαλεῖα. Σήμερα κουρασμένη χώρα κύπτει καὶ πάλιν πρὸ τῆς βίας καὶ τῆς δυστυχίας.

Καὶ ὁ ἱστορικός, τῶν ἐρχομένων ὄραμάτιστής, τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν δύνείρων πλάστης, θὰ σταματήσῃ εἰς τὰ πετάγματα τοῦ χρόνου. Εἶπεν ὁ σοφός: «τὸ πνεῦμα τῶν λαῶν ὑποχωρεῖ εἰς τὴν ξένην ἐπίδρασιν, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀνορθώνεται διότι ἡ βία τοῦ κατακτητοῦ είναι πρόσκαιρος καὶ τὸ πνεῦμα ἀίδιον» (H. Taine).

Αθάνατον τὸ πνεῦμα τοῦ ἑλληνισμοῦ, αἰώνων ἀγῶνες, αἰώνων τὸ ἔθρεψαν δοκιμασίαι. Κι ἂν πρὸς στιγμὴν ἐκάμφη, κι ἂν ἐκλονίσθη καὶ ἐλύγισεν, ἀδάμαστον καὶ πάλιν θὰ ἀνορθωθῇ. Αὔριον τὰ νῶτα τῆς θαλάσσης, καράβια πρωτοτάξια θὰ φέρουν εἰς τὰ μακρινὰ ἀκρογιάλια. "Εμποροί καὶ ταξιδευτάδες τῆς Ἀνατολῆς θὰ φέρουν τὰ ἀρώματα τὰ ἔξωτικά. Θὰ φέρουν καὶ τῆς Ἀθηνᾶς τὰ δῶρα, τῆς εἰρήνης καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ τὸ κήρυγμα:

•
"Ας σταματήσουν τά δάκρυα τῶν σκλάβων.
«Ἡχός, γλυκύτατος ἡχός» ἀκούεται.

Δέν εἴν' ἀηδόνι κρητικό, ποὺ παίρνει τὴ λαλιά του σὲ ψηλούς βράχους κι ἄγριους . . .

Είναι τοῦ ποιητῆ ἡ φωνή, είναι ὁ χρησμὸς ὁ Ἱερὸς βγαλμένος ἀπ' τὰ τρίσβαθα τοῦ ἔθνους. Είναι μαζὶ καὶ προσευχὴ καὶ προφητεία:

Κι ἂν πέσαμε σέ πέσιμο πρωτάκουστο
καὶ σέ γκρεμό κατρακυλήσαμε,
πού πιό βαθὺ καμιά φυλή δέν εἰδ' ὡς τώρα,
είναι γιατί μέ τῶν καιρῶν τό πλήρωμα
ὅμοια βαθύ ἐν' ἀνέβασμα μᾶς μέλλεται
πρός ὑψη οὐρανοφόρα.

Διον. Α. Ζαχαρηγός

II. ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ—ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ

1. ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΓΛΥΚΟΦΙΛΟΥΣΑ

“Ας είσδη μία μόνη ἀκτὶς ἡλίου, ἄμα τῇ ἀνατολῇ, διὰ τοῦ θαμβοῦ φεγγίτου εἰς τὸν πενιχρὸν θάλαμον μὲ τοὺς τέσσαρας τοίχους ἀσβεστωμένους λευκούς, μὲ μίαν ψάθαν καὶ ἐπ’ αὐτῆς μικρὸν ἀμαυρὸν κιλιμάκι στρωμένα ἐπὶ τοῦ πατώματος, μὲ δύο προσκεφαλάδες ἀκουμβημένας σύρριζα εἰς τοὺς τοίχους, ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς γωνίας τοῦ πυρός, ὅπου τέσσαρες ξηροὶ δαυλοὶ καὶ δύο μεγάλα ξύλα ὀρθὰ καίουσι καὶ βρέμουσιν ἐπὶ τῆς ἑστίας..”

Τοιοῦτος νὰ είναι ὁ χειμερινὸς θάλαμος, ἔχων τὰ νῶτα ἐστραμμένα πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς δυσμάς, συνεχόμενος μὲ ἄλλον βορειὸν θαλαμίσκον, ὅστις νὰ είναι συγχρόνως δῶμα καὶ ἡλιακωτὸν καὶ ὑπερῷον. Κατεσκευασμένος μὲ πλίνθους, μὲ ξυλοτοίχους, στεγασμένος μὲ ξύλα καὶ μὲ κεράμους, ἀφάτνωτος, ἀνώροφος, εὐήλιος, ἀθέρμαστος, εὐήνεμος, σχεδὸν ὑπαίθριος, μὲ τὸ μόνον ὑψηλὸν καὶ πλατὺ παράθυρον, τὸ ἀπᾶδον εἰς ὅλον τὸν ρυθμὸν τοῦ κτιρίου καί, χάριν πολυτελείας, μὲ πηγαίαν ὕαλον, διὰ ν' ἀπολαύῃ τις ὄρθιος, εἰς τὰ βασίλεια τοῦ βορρᾶ, τὴν μεγάλην θέαν καὶ τὴν μεγάλην πάλην. Τοιαύτη θὰ ἥτο, χωρὶς νὰ παραβῶ τὴν δεκάτην ἐντολήν, ἡ μόνη φιλοκτημοσύνη μου καὶ ἡ μόνη μου πλεονεξία.

‘Ο οἰκίσκος νὰ είναι κτισμένος ἐπὶ βράχου ύψηλοῦ, ἐπὶ τοῦ μόνου ὑψηλοῦ βράχου, τοῦ προσφίλοις εἰς τὰς ἀναμνήσεις μου..’ Εκεῖ ἀπλοῦται ἀτελείωτον τὸ πέλαγος, ἀνὰ τὴν ὁχανῆ ἐκτασιν ἀπὸ ἀκτῆς ἔως ἀκτῆς καὶ ἀπὸ κόλπου ἔως κόλπου, καὶ χαμηλώνει ὁ οὐρανὸς εἰς τὴν μίαν ἄκραν, τὴν ἀπωτέραν, διὰ νὰ περιπτυχθῇ ἔγγυτερον τὴν ἐσχατιὰν τῶν θαλασσῶν, διάσπειρος φιλῶν τὸν σμάραγδον, τὸ βαθύχλωρον ἀντασπαζόμενον τὸ γλαυκόν. Φυσῆ ὁ Καικίας, κατερχόμενος ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς Θράκης καὶ ὁ βορρᾶς παγερὸς ἀποσπάται μυριοπτέρυγος ἀπὸ τὸν νεφελοσκεπῆ καὶ χιονοστέφανον “Αθω καὶ ὁ Ἀργέστης ριγηλὸς κατεβαίνει ἀπὸ τὸν γεραρὸν Ὁλυμπον· φρίσσει τὸ κῦμα εἰς τὴν ἐπαφὴν τῆς ψυχρᾶς πνοῆς, φρικιᾷ ὁ πορφυροῦς

πόντος ἀπὸ τὴν κραταιὰν αὔραν, ρυτιδοῦται ἡ θάλασσα ἀπὸ τὴν ἀλλεπάλληλον ραγδαίαν ριπήν, ἀγριαίνει τὸ πέλασγος, ὡρύεται μανιωδῶς ἡ καταιγίς, ρήγνυται τὸ κῦμα εἰς τοὺς σκληροὺς αἰχμηροὺς βράχους. Συννεφοῦται δὲ οὐρανὸς ἀπὸ τὰς μαύρας κάπας τῶν θυελλῶν τὰς σωρευομένας ἐπάνω του, φαεινὸς στῦλος προκύπτει ἐν ἀκαρεῖ ἐν μέσῳ ἀχανοῦς κυκεῶνος στροβίλων· ἵδού, ἡ ἀκτὶς θὰ διώξῃ τὸ ἔρεβος, ἡ γαλήνη θὰ ἔξωσῃ τὸν τυφῶνα. 'Ο φαεινὸς στῦλος ἦτο σίφων τρομακτικός, σχεδὸν ὑπερφυές θέαμα, τὸ δόποιον ἐρρίζωσεν ἐν ριπῇ ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐκορυφώθη ἔως εἰς τὸν οὐρανόν.

'Ο σίφων ἔξερράγη, ραγδαῖος ὅμβρος ἔλουσε καταπληκτικῶς τὴν γῆν καὶ τοὺς αἰγιαλούς, ὃ ἄνεμος συνεμαζεύθη εἰς τὰ ἄντρα καὶ τὰς ἀγκάλας, ἡ Σκοτεινὴ Σπηλιὰ ἡχεῖ παρατεταμένως, μυστηριώδῶς ἀπὸ τὴν κοπεῖσαν κολοβήν πνοὴν τοῦ ἀνέμου, ἀπὸ ἀπειλὴν νέας μανίας λυσσωδεστέρας τῆς πρώτης, ἀπὸ τῆς φοβερᾶς ἐν τῇ σιωπῇ συνωμοσίᾳ τῶν στοιχείων. Τὸ Κακόρεμα ἀντηχεῖ διακεκομμένως ἀπὸ τὴν δάνειον ἰαχὴν τῆς λαίλαπος, ἀπὸ τὴν καταρρακτώδη κάθοδον τοῦ χειμάρρου. 'Η Νηρής ἀνῆλθεν ἀπὸ τὸ ὑποβρύχιον ἄντρον της, ἀνέβητε εἰς τὸ ἀπάτητον ὑψος τοῦ αἰχμηροῦ βραχώδους προβλῆτος καὶ ἄτρωτος αὐτὴ ἀπὸ τὸν ὅμβρον καὶ τὸν ἄνεμον θεωρεῖ μειδιῶσα τὴν πάλην τῶν στοιχείων. 'Ο Τρίτων, κοιλυμβῶν κάτω εἰς τὴν ρίζαν τοῦ βράχου, ἀνίσχει τὴν κεφαλὴν ἔξω τοῦ κύματος. 'Ο ταῦρος τοῦ Θεοδόση, ὁ μονόκερως, ὁ φιλέρημος καὶ μελαγχολικός, καταβὰς πρὸ μικροῦ, διὰ νὰ κάμη τὸν συνήθη περίπατόν του κάτω εἰς τὸ βαθὺ ρεῦμα, τὸ καρτερχόμενον δι' ἐλιγμῶν καὶ βράχων καὶ καταρρακτῶν εἰς τὸν Μικρὸν Γιαλόν, ἔξεβαλεν ἔνα θρηνώδη μυκηθμόν, εἴτα ἔμεινεν ἔξηπλωμένος, ἀπαθής, ἀκίνητος, δεχόμενος ἐπὶ τῶν νώτων ὅλον τὸν κρύον λουτῆρα τῆς καταιγίδος. 'Ἐὰν ἔβλεπε τι, ἔβλεπε τὰς ἀσπρομαύρας καλικατζούνας, μεγάλα θαλάσσια ὅρνεα, τὰ δόποια ἐπὶ τῶν ἀνεχόντων μέσω τοῦ κύματος σκοπέλων, εἰς ἀπόστασιν ὄργυιῶν τινων ἀπὸ τῆς ξηρᾶς, πολλοὶ ἔξέλαβον μακρόθεν ὡς γυναῖκας ἀνασκουμπωμένας καὶ ἀσπρομαυροβολούσας, αἵτινες ἡσχολοῦντο νὰ βγάλουν πεταλίδας κύππουσαι ἐπὶ τῶν βράχων. 'Αλλ' ἦτο ὀδιάφορος καὶ πρὸς τὸ θέαμα τοῦτο, ὡς καὶ πρὸς ὅλα τὰ λοιπά.

Δύο γίδες τοῦ Στάθη τοῦ Μπόζα είχον λείψει τὴν πρωίαν ἐκεί-

νην ἀπὸ τὸν μικρὸν αἴτπολον. Εἶχαν ἐκπέσει ἀποπλανηθεῖσαι καὶ εἶχαν βραχωθῆ κάτω εἰς τὴν στενὴν πετρώδη κόγχην, τὴν σχηματιζομένην κατέμπροσθεν καὶ ύποκάτω ἀπὸ τὸ Ἱερὸν Βῆμα τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλούσης. Ἡ κόγχη ἐκείνη ἦτο καὶ δὲν ἦτο ἐσοχή, ἦτο καὶ δὲν ἦτο σπήλαιον. Σπήλαιον ἀστεγές καὶ ἐσοχή στεγανή. Ἡ ωρεῖτο ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, ἔχασκεν ἄνωθεν τοῦ πόντου. Κάτω βράχος, χιλίων ἑκατογχείρων ἀγκάλισμα, κρημνὸς μόνον εἰς νυκτερίδας καὶ εἰς γλαῦκας βατός. Εἰς τὴν ρίζαν τοῦ βράχου τὸ κῦμα, πολλῶν ὀργυιῶν βόλισμα, φωκῶν κολύμβημα καὶ καρχαριῶν. Δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ βάλῃ τις εἰς τὸν νοῦν του, ὅτι ἥδυνατο ἀνθρωπος νὰ καταβῇ εἰς τὴν φοβερὰν ἐκείνην αἰώραν, διὰ νὰ ἀνασύρῃ τὰς ἀποπλανηθείσας.

Αἱ δύο βραχωμέναι αἰγες, συνηθισμέναι ν' ἀναρριχῶνται εἰς ὅλους τοὺς κρημνούς, ν' ἀναπηδῶσιν ἐπάνω εἰς ὅλα τὰ χαλάσματα, εἰς ὅλους τοὺς ρέποντας καὶ καταρρέοντας τοίχους, δὲν εἶχον ἐνοήσει ὅτι ἔπεσαν εἰς παγίδα, τὴν ὅποιαν ὁ δαίμων τῆς ἀβύσσου εἶχε στήσει δι' αὐτάς. Ἡσθάνοντο καὶ αὐταί, ὡς ἄλογα κτήνη ὅπου ἦσαν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γλιτώσουν ἀπὸ ἐκεῖ ὅπου ἦσαν βραχωμέναι.

Ἄφοῦ ἔφαγαν εἰς μίαν ὥραν ὅλην τὴν κάππαριν καὶ ὅλα τὰ κρίταμα καὶ τὰς ἀρμυρήθρας, ὕσται ἦσαν φυτρωμέναι ἐκεῖ, ἔβλεπεν καλῶς ὅτι, διὰ νὰ ξαναβοσκήσουν, ἔπρεπε νὰ περιμένουν ἐβδομάδας ἢ μῆνας τινας, ἑωσοῦν ξαναφυτρώσουν πάλιν ἄλλη κάππαρις καὶ ἄλλα κρίταμα. Τοῦτο τὸ ἔπαθαν, διὰ νὰ ἔχουν τὴν κακὴν συνήθειαν νὰ μὴ ζητοῦν ποτὲ τὴν ἄδειαν τοῦ αἰπόλου εἰς ὅλας τὰς κινήσεις των καὶ τὰ σκιρτήματά των. Καὶ διὰ νὰ μάθουν ἄλλην φοράν, ἃν ἐπιθυμοῦσαν ν' ἀρμυρίσουν, νὰ εύρισκουν ἄλλον δρόμον, διὰ νὰ καταβάνουν κάτω εἰς τὴν ἄμμον τοῦ αἰγιαλοῦ. Ἀλλὰ τώρα ἦτο πολὺ ἀμφίβολον ἂν θὰ ἐγλίτωναν, διὰ νὰ βάλουν γνῶσιν δι' ἄλλοτε.

Ἐπάνω εἰς τὸν βράχον ἦτο κτισμένον τὸ παρεκκλήσιον μαστιζόμενον ἀπὸ θυέλλας καὶ λαίλαπας, λικινιζόμενον ἀπὸ τὸ ἀειτάραχον καὶ πολύρροιβδον κῦμα, ναναριζόμενον ἀπὸ τὰ ῥῆματα, τὰ ὅποια ὁ ἄνεμος ἔψαλλε δι' αὐτὸν εἰς τοὺς σκληρούς βράχους καὶ εἰς τὰ ἡχώδη ἄντρα. Οἱ τέσσαρες τοῖχοι ἴσταντο ἀκόμη ἀρραγεῖς, πετροθεμελιωμένοι, σώζοντες μικρὸν ἐπίχρισμα ἀπὸ παλαιοῦ καιροῦ περὶ

τὴν μεσημβρινοδυτικήν γωνίαν, χορταριασμένοι καὶ μαυροπράσινοι περὶ τὴν βορειοανατολικήν.

‘Η στέγη φέρουσα ἀκόμα δλίγας κεράμους καὶ πλάκας ἐστηρίζετο ἐπὶ δοκοῦ μὲ πολλὰς ἀκτίνας ἐκ σκληρᾶς καστανέας. ‘Ολόγυρα εἰς τοὺς τοίχους, ὑψηλὰ ἄνω τῶν ὑπερθύρων καὶ ὑπὸ τὰ γεῖσα τῆς στέγης, ὡραῖα μικρὰ πινάκια παλαιῶν χρόνων ἥσαν ἔγκολλημένα, σχηματίζοντα μέγαν σταυρὸν ἐπὶ τῆς χιβάδος τοῦ Ἱεροῦ Βήματος πρὸς ἀνατολάς, μετὰ ὑποποδίου εἰς σχῆμα ἀνεστραφμένου Τ ἐκ πέντε ἄλλων πινακίων, καὶ ἄλλους δύο σταυροὺς δεξιόθεν καὶ ὀριστερόθεν, ὑπερθεν τῶν δύο παραθύρων τοῦ χοροῦ, καὶ τέταρτον σταυρὸν ἄνωθεν τῆς φλιᾶς τῆς εἰσόδου δυσμόθεν.

Τὰ ὡραῖα παλαιὰ πιατάκια ἥσαν ὅλα χρωματιστά, γαλάζια καὶ ὑποπράσινα καὶ κιτρινωπά καὶ λευκά, μὲ κλαδάκια καὶ μὲ λούλουδα καὶ μὲ ἀνθρωπάκια καὶ μὲ πουλιά, φιλοκάλως καὶ κομψῶς διατεθειμένα, στίλβοντα εἰς τὸν ἥλιον, χάρμα τῶν ὀφθαλμῶν, κειμήλια ὑψηλὰ κείμενα, στερεὰ βαλμένα εἰς τὰς κόγχας των, ἀφελῆ ἀναθήματα, λείψανα παλαιῶν χρόνων, περισώσματα ἀρπαγῶν καὶ δηώσεων παντοίων, ὀλιγώτερον, φεῦ! ἀσφαλῆ ἀπὸ τῆς νεωτέρας ἀρχαιολογικῆς καὶ ἀρχαιοκαπηλικῆς μανίας. Καὶ ὁ ἀπλοῦς οὗτος στολισμὸς παρεῖχε μεγάλην χάριν, μεμειγμένην μὲ ἄρρητον τρυφερὸν θέλγητρον, εἰς τὸ μικρὸν βραχοφυτευμένον παρεκκλήσιον, ἐμπνέων εἰς τὸν ἐπισκέπτην μεγάλην ἐπιθυμίαν νὰ διασκελίσῃ τὸ κατώφλιον, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν πενιχρὸν ναΐσκον, νὰ ἀνάψῃ κηρίον, νὰ κάμῃ τὸν σταυρὸν του καὶ ν' ἀσπασθῇ εὐλαβῶς τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλούστης, τῆς ζωγραφισμένης παρειὰν μὲ παρειὰν μὲ τὸ πρόσωπον τοῦ ὑπερθέου Βρέφους τῆς.

Καὶ πάλι κίνησα νὰ ᾖθω, Χριστέ μου, στὴν αὔλή σου,
νὰ σκύψω στὰ κατώφλια σου τὰ τρισαγαπημένα,
ὅπού μὲ πόθο ἀχόρταγο τὰ λαχταρεῖ ἡ ψυχή μου,

καί, ἀν δὲν ᾖτο ἄλλως πολυάσχολος ἀπὸ τὴν βιοτικὴν τύρβην (ἄλλὰ διὰ νὰ εἶναι τοιοῦτος εἰς τὴν ἔρημον ἐκείνην ἀκτήν, ἐπρεπε νὰ εἶναι ζωέμπτορος ταξιδεύων διὰ ν' ἀγοράσῃ ἐρίφια), νὰ σταθῇ ν' ἀκούσῃ τὰς Μεγάλας “Ωρας καὶ τὸν ἐσπερινὸν τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγένων ψαλλόμενα ἀπὸ τὸν μπάρμπ’ Ἀναγνώστην τὸν

Παρθένην, τὸν μόνον βιοηθὸν τοῦ παπα-Μπεφάνη, εἰς ὅλας τὰς λειτουργίας, ὅσας ἐτέλει ἐκεῖνος τὰς ἡμέρας ταύτας ἔξ εὐχῆς καὶ ταξίματος κατὰ προτίμησιν, εἰς τὸ μικρὸν παρεκκλήσιον.

‘Η σάρκα μου ἀναγάλλιασε σιμά σου κι ἡ καρδιά μου.

Τό χειλιδόνι ἥβρε φωλιά καὶ τό τρυγόνι σκέπη
νά βάλουν τά πουλάκια τους, τά δόλια νά πλαγιάσουν,
στόν ιερό σου τό βωμό, ἀθάνατε Χριστέ μου.

Καὶ ὁ εὔσεβὴς προσκυνητὴς θὰ εὕρισκε μεγάλην γλύκαν καὶ παρηγορίαν ἀπὸ τὶς πίκρες τοῦ κόσμου εἰς τὸ νὰ θεωρῇ μόνον τὴν πενιχρὰν κανδήλαν καίουσαν ἐμπρὸς εἰς τὴν ὥραίσαν εἰκόνα, τὴν ζωγραφισμένην ἀπὸ τὸν μακαρίτην Ἀθανάσιον τὸν Κεφαλᾶν, Ἡπιειρώτην, ἄνδρα ἀγωνιστήν, εὐπαίδευτον, πολύγλωσσον, ὥρολογοποιὸν καὶ ζωγράφον, ὅστις ὅμις ὅλην τὴν ζωὴν του ὑπῆρξε δημοδιδάσκαλος γ' τάξεως καὶ ἀπέθανεν ὑπερενενηκοντούτης μὲ τὴν τριακοντάδραχμον σύνταξιν του.

‘Η ὥραία μικρὰ εἰκών, μὲ τὸ ὠχρὸν πρόσωπον τῆς Παναγίας, ἐνούμενον κατὰ παρειὰν μὲ τὸ λευκὸν καὶ ἐνθεον πρόσωπον τοῦ λατρευτοῦ Βρέφους της, εἶχεν ἄφατον γλυκύτητα καὶ ἦτο καλλίστη ἕκφρασις τῆς μητρικῆς στοργῆς, τῆς γεννωμένης ὡς ἐκ πικρᾶς ρίζης γλυκέος καρποῦ, εὐθὺς μὲ τὰς ὡδῖνας τοῦ τοκετοῦ, καὶ συναυξανομένης μὲ τῆς ἀνατροφῆς τούς κόπους καὶ τὰς μερίμνας.

Καὶ ὁ φιλακόλουθος πιστὸς δὲν θὰ ὑστέρει τῆς ἀμοιβῆς διὰ τὴν εὔσεβη προσέλευσιν.

Κάλλιο μιά μέρα στή δική σ' αὐλή, παρά χιλιάδες
στόν ἵσκιο ἃς είμαι τοῦ ναοῦ σάν παραπεταμένος
καλύτερα, παρά νά ζῶ σ' ἀμαρτωλῶν λημέρια.

Δεξιὰ ἐπὶ τοῦ τέμπλου, ἦτο ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Προδρόμου. Ἀριστερὰ ἡ Παναγία ἡ Γλυκοφιλοῦσσα, ἡ προστάτις τῶν μητέρων, καὶ ὁ Ἅγιος Στυλιανός, ὁ φίλος καὶ φρουρὸς τῶν νηπίων.

Ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ καὶ τοῦ ἀριστεροῦ τοίχου ὑπῆρχον ἀκόμη ὄλιγοι Ἅγιοι ζωγραφισμένοι ἀπὸ παλαιοῦ καιροῦ. Ἄλλων ἥσαν ἐφθαρ-

μένα τὰ πρόσωπα καὶ τὰ στέρνα, ἄλλων ἀσβεστωμένα τὰ σκέλη καὶ οἱ πόδες ἀπὸ ἀτελεῖς ἀποπείρας ἐπιχρίσεως ἢ στολισμοῦ ὑπὸ ἀμαθῶν εὐλαβῶν γυναικῶν. Ἡσαν δὲ Ἀγιος Ἐλευθέριος, δὲ ἐλευθερωτὴς τῶν ἐγκύων, καὶ ἡ Ἁγία Μαρίνα, ἡ προστάτις τῶν ὥδινουσῶν. Εἴτα ἥσαν δὲ Ἀγιος Γεώργιος καὶ δὲ Ἀγιος Δημήτριος μὲ τὰ χαντζάρια των, μὲ τὰς ἀσπίδας, τοὺς θώρακάς των καὶ τὴν ἄλλην πανοπλίαν των. Καὶ ἡ Ἁγία Βαρβάρα καὶ ἡ Ἁγία Κυριακὴ μὲ τοὺς σταυροὺς καὶ μὲ τοὺς κλάδους τῶν φοινίκων εἰς τὰς χεῖρας. Ἡσαν καὶ οἱ ὅσιοι μὲ τὰ κουκούλια, μὲ τὰς λευκάς γενειάδας των, μὲ τὰ κομβοσχοίνια καὶ τοὺς ἐρυθροὺς σταυρούς των, δὲ ὅσιος Ἀντώνιος καὶ Εὐθύμιος καὶ Σάββας.

Ἡτο ἔκει καὶ δὲ ὅσιος Ποιμῆν, δὲ ἀσκητής, μὲ τὸ λόγιόν του: «Ο Ποιμῆν τέκνα οὐκ ἐγέννησε» καὶ μὲ τὴν ἀπάντησίν του εἰς τὸν ἀνθύπατον, προκειμένου περὶ ζωῆς ἢ θανάτου τοῦ ἀθώου ἀνεψιοῦ του: «Εἰ μὲν εὕρεις ἔνοχον, κόλασον αὐτόν, εἰ δὲ ἀθώον, ὡς θέλεις πρᾶξον». ቩτο καὶ αὐτὸς ἔκει, προστάτης οὐδὲν ἥττον καὶ φρουρὸς τῶν ἀκάκων καὶ τῶν παιδίων. ቩτο καὶ δὲ ὅσιος Μωυσῆς, δὲ Αἰθίοψ, «ἀνθρωπος ὄψιν καὶ θεὸς τὴν καρδίαν». Μωυσῆς δεύτερος εἶχε χαράξει τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ὅταν διεκολύμβησε δὶς καὶ χιαστὶ τὸν Νεῖλον κρατῶν ἐπὶ τῶν ὁδόντων τὴν μάχαιραν μὲ σκοπὸν νὰ φονεύσῃ τὸν ἔχθρόν του, καὶ μὴ ἐπιτυχών αὐτὸν ἐπανέπλευσε κρατῶν δύο κριοὺς ζωντανούς διὰ τῶν ρωμαλέων βραχιόνων του ὑπεράνω τοῦ ρεύματος. Καὶ ὁ λήσταρχος ἔγινεν ἄγιος, καὶ ὑπῆγε νὰ εὔρῃ τὸν ἄλλον παλαιὸν διμότεχνόν του, ἔκεινον τὸν ὅποιον, ὡς λέγει ἡ παράδοσις, εἶχε θηλάσει ποτὲ εἰς τὴν ἔρημον, κατὰ τὴν εἰς Αἴγυπτον φυγήν, ἐν καιρῷ τῆς βρεφοκτονίας, ἡ Παναγία.

Δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ καὶ εὐθύς μετὰ τὴν θύραν ἴστατο παρά τὴν γωνίαν τοῦ μεσημβρινοῦ τοίχου ἡ Ἁγία Ἀναστασία ἡ φαρμακολύτρια κρατοῦσα μὲ τὴν ἀριστερὰν χεῖρα τὸ μικρόν της ληκύθιον, τὸ περιέχον τὰ λυτήρια ὄλων τῶν μαγγανειῶν καὶ τῶν ἐπωδῶν καὶ τῶν φίλτρων, ὡς νὰ προσέφερεν εἰς τὰς εύσεβεῖς προσκυνητρίας καὶ νὰ ἔλεγεν: «Ἐλάτε, ἐγὼ εἶμαι πού χαλνῶ τὰ μάγια». Τὸ παρεκκλήσιον ἔωρταζε, τῇ 26ῃ Δεκεμβρίου, τὴν Σύναξιν τῆς Υπεραγίας Θεοτόκου, ἥτοι τὰ Ἐπιλόχια.

Κάτωθεν τῆς εἰκόνος, ἐπὶ λευκῆς μεταξούφοις ποδιᾶς, ἐφαίνοντο ἀνηρτημένα παιδάκια, καὶ μόνον παιδάκια, ἀσημένια, ἔξαιρέσει

ένδος μόνου ἀργυροῦ τεμαχίου, τὸ ὅποιον ἔφερεν ἄλλο σχῆμα, ζέψου, ὁμοίου σχεδὸν μὲ ἄρνα κερασφόρον ἢ μὲ ἔριφον. Ἐπί τινος ἀφράκτου ἐρμαρίου εἰς τὸν ἀριστερὸν τοῖχον ἔβλεπε τις διάφορα ἀντικείμενα, οἷον στεφάνους ἀνδρογύνων (νεκρῶν ἵσως ἀνδρογύνων) τυλιγμένους ἐντὸς λευκῆς σκέπης, τεμάχια βαπτιστικῶν καὶ κουκουλίων ἀπὸ τὸ βάπτισμα βρεφῶν, ώς καὶ γυμνὰ κόκαλα, ὀκόμη καὶ τρυφερὰ λευκὰ κρανία μικρῶν παιδίων.

Τὰ παιδάκια τὰ ἀνηρτημένα ἐπὶ τῆς λευκῆς ποδιᾶς ἥσαν ὁμοιώματα μικρῶν παιδιῶν ταχθέντα ἀπὸ τὰς μητέρας, ὅταν τὰ μικρά των ἥσαν ἄρρωστα, εἰς τὴν Παναγίαν τὴν Γλυκοφιλοῦσαν, τὴν μητέρα τοῦ Θείου Βρέφους, καὶ προσφερθέντα εἰς τὸν ναόν της μετὰ τὴν ἴασιν τῶν ἄρρωστων. Τὸ ὁμοίωμα τοῦ μικροῦ ζέψου ἦτο καὶ αὐτὸ διεβακώς ἀπὸ τάξιμον. Καὶ οἱ στέφανοι τῶν ἀνδρογύνων ἥσαν ἀφελῆ ἀποθέματα καὶ μνημόσυνα ἀτυχῶν συνοικεσίων, γενόμενα ὑπὸ τῆς μητρός, ἥτις ἀπέζησεν, ἔρημη καὶ ἄχαρη, εἰς ἀνάμνησιν θυγατρός, ἥτις ἀπέθανεν ἵσως λεχώ εύθὺς μετὰ τὸν πρῶτον τοκετόν, ἀφιερώματα καὶ ταῦτα εἰς τὴν προστάτιδα τῶν λεχῶν, τὴν Παναγίαν τὴν Γλυκοφιλοῦσαν. Καὶ τὰ τεμάχια τῶν βαπτιστικῶν καὶ κουκουλίων ἥσαν καὶ ταῦτα ἐνθύμια παιδίων ἀποθανόντων εύθὺς μετὰ τὸ βάπτισμα, καὶ τὰ λευκὰ κόκαλα καὶ τὰ κρανία τὰ τρυφερὰ ἥσαν ἀσπιλα λείψανα παιδίων, τὰ ὅποια εἶχεν εὔδοκήσει νὰ καλέσῃ ἐνωρὶς εἰς τὸν Παράδεισον, πλησίον τοῦ Υἱοῦ της εἰπόντος: «Ἄφετε τὰ παιδία ἔρχεσθαι πρός με, καὶ μὴ κωλύετε αὐτά», ἡ Παναγία ἡ Γλυκοφιλοῦσα.

Τὰ στέφανα τοῦ γάμου καὶ τὰ βαπτιστικὰ κουκούλια τοῦ μικροῦ παιδιοῦ τὰ εἶχε φέρει εἰς τὸν ναΐσκον ἡ θειὰ Ἀρετώ, ἡ Χρονιάρα, ἡ ἀφιλοκερδής νεωκόρος καὶ πρόθυμος διακοσμήτρια ὅλων τῶν ἔξωκλησίων. Ἡρχετο τακτικά, δύο φοράς τὴν ἐβδομάδα, ἀπὸ τὸ καλυβάκι της, τὸ ὅποιον ἀπειχεν ἡμισείας ὥρας δρόμον ἀπὸ τὴν ἔρημον ἀκτήν, ἥρχετο, διὰ νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Παναγίαν τὴν Γλυκοφιλοῦσαν καὶ τοὺς Ἅγιους Ἀποστόλους καὶ τὸν Ἅγιον Νικόλαον καὶ ὅλα τὰ παρεκκλήσια τὰ κτισμένα ἐπάνω εἰς τοὺς ἀγρίους μονήρεις βράχους, διὰ ν' ἀνάψῃ τὰ κανδήλια καὶ νὰ προσευχηθῇ εἰς τοὺς Ἅγιους. Ἐκατοικοῦσε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρός της τοῦ συγχωρεμένου εἰς τὸν ἔξοχικὸν οἰκίσκον, σιμὰ εἰς τὸ Πυργί, ἐπάνω εἰς τὴν Ἅγιαν

‘Ελένην, ἀνάμεσα εἰς τὸ Κακόρεμα καὶ εἰς τὸ Μεγάλο Όρμάνι. Εἶχε τὴν μικρὰν περιοχήν της μὲ τὸν ἐλαιῶνα, τὴν ἄμπελον, τοὺς μικροὺς κήπους καὶ τὸν ἀγρὸν καὶ ἀπ’ ἑκεῖ οἰκονομοῦσε τὸ καθημερινόν της κι ἔζοῦσε αὐτῇ καὶ τὰ ἐγγόνια της, υἱοὶ τοῦ μεγάλου νιοῦ της, ὁ πρῶτος εἰκοσαετής, ὁ δεύτερος δεκαεπταετής, καλλιεργοῦντες τὴν γῆν.

Οἱ γονεῖς των εἰχον ἀποθάνει νέοι πρὸ δεκαπενταετίας καὶ πλέον. Ἡ μάμψη των αὐτὴ τοὺς ἀνέθρεψεν, αὐτὴ τοὺς εἶχεν ἀναστήσει, αὐτὴν ἐγνώριζαν μητέρα. Ἡ θειὰ Ἀρετώ ἦτο καλὴ χριστιανὴ καὶ δὲν εἶχε κάμει κακὸν εἰς καμμίαν γειτόνισσαν, καὶ ὅμως ὑπέφερε πολλὰς δυστυχίας εἰς τὴν ζωήν της. Ὁ χάρος τὴν εἶχε κατατρέξει, καὶ, ἂν δὲν εἶχε καὶ τὰ δύο ἐγγόνια της, θὰ ἦτον ἔρημη εἰς τὸν κόσμον. Καὶ ὅμως εἰς ὅλα ἔλεγε «Δόξα σοι ὁ Θεός». Εἶχε καὶ μίαν κόρην, τὴν Ἀλεξανδρώ, τὴν ὅποιαν εἶχεν ὑπανδρεύσει πρὸ τριῶν ἑτῶν, νέαν εἴκοσιν ἑτῶν, μὲ τὸν Κωνσταντή τὸν Ντάναν. Καὶ εἰς αὐτὴν εἶχε δώσει καλὰ μαθήματα καὶ τὴν ἔκαμε νὰ είναι ἀπὸ πολλὰς συνομηλίκους της φρονιμωτέρα. Τῆς ἔδιδε συμβουλάς, ἐκ τῶν ὅποιων θὰ ἥδυνατο νὰ ὠφεληθῇ, ἐὰν ἐπέζη ἐκείνη. «Ζήστης, χρονίστης, θυγατέρα, τῆς ἔλεγε, ποτέ σου νὰ μὴ ζηλέψης τὸ ξένο στολίδι, νὰ μὴν πῆς κακὸ γιὰ τὴ γειτόνισσα, νὰ μὴν κοιτάζης τί κάνει ἡ πλαγινή σου, νὰ μὴ βάλης μαναφούκια, νὰ μὴ ξευχηθῆς, νὰ μὴ βλαστημήσῃς».

Καὶ ἄλλα ἀκόμη τῆς ἔλεγε. Πλὴν ἐκείνη, ἡ πτωχή, δὲν εἶχε τύχην νὰ ζήσῃ, διὰ νὰ βάλῃ εἰς πρᾶξιν ὅλας τὰς καλὰς ταύτας συμβουλάς. Προχθὲς ἀκόμη τὸ παρθενικὸν ἄνθος εἶχεν ἀνοίξει ἐρυθρόν. Χθὲς ἔγινε νύμφη, τὴν ἄλλην ἡμέραν μήτηρ, λεχώ, νεκρά . . . Καὶ ἀφοῦ ἀπέθανεν ἐκείνη, δέκα ἡμέρῶν λεχώ, ἀπέθανε καὶ τὸ παιδίον, δωδεκαήμερον. Ἀφοῦ ἐβαπτίσθη, ἡ θειὰ Ἀρετώ ἔλαβε τὰ στέφανα τοῦ γάμου, ἔκοψε τὸ μέρος ἀπὸ τοὺς «φωτεινούς χιτῶνας» καὶ τὰ «κουκούλια ὀγκαλλιάσεως» τοῦ μικροῦ καὶ τὰ ἔφερεν ἀφιέρωμα εἰς τὸν ναϊσκὸν τῆς Πλαναγίας. «Ἐλαβε καὶ τὴν μεταξωτὴν χρυσοκέντητον νυμφικὴν στολὴν τῆς ἄμοιρης καὶ τὴν προσέφερεν ὅλην εἰς τὸν παπα-Μπεφάνην, τὸν συνήθη ἱερουργὸν τοῦ παρεκκλησίου.

Καὶ τὸ μὲν κόκκινον ἐκ μεταξωτῆς σκέπτης ὑποκάμισον μὲ τὴν τραχηλιὰν καὶ τὰ μανίκια κεντητὰ ἐκ χρυσοῦ τὸ ἔκαμε στιχάριον, διὰ νὰ τὸ φορῇ ὁ ἵερεὺς ποδῆρες, ὅταν προσφέρῃ τὰς λογικὰς θυσίας. Τὸ δὲ ποδογύρι τοῦ φουστανίου, ὁλόχρυσον, τρεῖς σπιθα-

μάς παρὰ δύο δάκτυλα πλατύ, μὲν ἀδρὰς ἐκ χρυσοῦ κλάρας καὶ μὲν ἄνθη, τὸ ἔκαμεν ἐπιτραχήλιον, διὰ νὰ τὸ φορῇ ὁ λειτουργὸς τὰς καλὰς ἡμέρας. Τὴν δὲ χρυσῆν ζώνην μὲν τὰ ἀργυρᾶ, τορνευτὰ καὶ ἀμυγδαλωτὰ τσαπτράκια τὴν ἔκαμε περιζώνιον, διὰ νὰ τὸ ζώνεται ὁ ἵεροφάντης περὶ τὴν ὁσφύν του. Καὶ τὰ χρυσοῦφαντα προμάνικα, τοῦ βαβουκλιοῦ, τὰ ἀναδιπλωμένα περὶ τὰς ὠλένας τῶν νυμφῶν, τὰ ἔκαμε ἐπιμάνικα, διὰ νὰ συστέλλῃ ὁ θύτης τοὺς καρποὺς τῶν χειρῶν του, ὅταν ἐν φόβῳ ἔμελλε νὰ προσφέρῃ τὰ ἄγια. Καὶ τὸ ὥραῖον πολύπτυχον φόρεμα, τὸ χαρένιο, μὲ τὸ γλυκὺ βυσσινὶ χρῶμα καὶ τὸ ὅποιον ἔκαμνε νερὰ νερὰ εἰς τὸ βλέμμα, τὸ ἔκαμε φαιλόνιον, διὰ νὰ σκέπῃ ὁ ἵερεὺς τὰ νῶτα καὶ τὸ στέρνον του, ὅταν ἴσταται ἐνώπιον τοῦ Ἱεροῦ θυσιαστηρίου.

Καὶ ὅλην αὐτὴν τὴν ἀλλαξιὰν τῶν ἵερῶν ἀμφίων τὴν εἶχε προσφέρει εἰς τὸν παπτα-Μπεφάνην, τὸν συχνὸν λειτουργὸν καὶ σχεδὸν ἐφημέριον τοῦ μικροῦ βορεινοῦ παρεκκλησίου. Καὶ δύο φορὰς τὴν ἐβδομάδα ἔπαιρνε τὸ ραβδάκι της εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα καὶ τὸ καλαθάκι της εἰς τὸν ἀγκῶνα τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος καὶ ὀδηγοῦσα καὶ μίαν ἀμνάδα καὶ μίαν αἴγα, τὰς ὅποιας ἔβοσκεν ἡ ἴδια, κατήρχετο εἰς τὸ Μεγάλο Ὁρμάνι καὶ ἔφθανεν εἰς τὴν κρημνώδη θαλασσόπληκτον ἀκτὴν κι ἐπήγαινε ν' ἀνάψη τὰ κανδήλια τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλούσης.

Εἶχε σιγήσει ὁ φοβερὸς τυφών καὶ εἶχε κοπάσει ἡ λαῖλαψ καὶ ἡ θάλασσα ἔβραζεν ἀκόμη μὲν ὑπόκωφον βοήν δεχομένη τὰ χωματόχροα καὶ θολὰ ρεύματα τῶν χειμάρρων καὶ ὁ ἀσπιλος πόντος εἶχε μιανθῆ ἀπὸ τῆς γῆς τὰς Ὂλας. 'Ο ἡλιος εἶχε φανῆ εἰς μίαν γωνίαν τοῦ οὐρανοῦ, τὰ σύννεφα εἶχαν συμμαζευθῆ εἰς μίαν ἄλλην γωνίαν. 'Ο ταῦρος τοῦ Θεοδόση, ὁ φιλέρημος, μὲ τὸ ἐν κέρατον (εἶχε χάσει τὸ ἄλλο πρὸ ἐτῶν, ὅταν ἦτο νέος ἀκόμη, εἰς μάχην μὲ ἄλλον ταῦρον) ἔξηκολούθει νὰ βλέπῃ τὰς καλικατζούνας, αἵτινες εἶχον κατέλθει πρὸ ὀλίγου, τίς οἶδεν ἀπὸ ποίαν ἀνήλιον σπηλιάν, ἀπὸ τὰ ὄψη τῶν φοβερῶν ἀλιπλήκτων βράχων καὶ ἔκαμναν ὡς νὰ ἔβουτοῦσαν τὰ ράμφη ἐπιπολῆς τοῦ κύματος καὶ ἐτίναζαν τὰ πτερά, διὰ νὰ στεγνώσουν, καὶ πάλιν ἔκαμναν ὡς διὰ νὰ βουτήξουν. Τέλος ἔβούτηξαν ὅλαι ἐν σώματι καὶ ἀνελθοῦσαι εἰς τὸ κύμα ἤρχισαν νὰ πλέωσι κανονικῶς, ὡς μικρὸς στολίσκος τελείως ὡργανισμένος, ἡγου-

μένης μιᾶς, εἴτα δευτέρων ἐρχομένων δύο καὶ ἀκολουθουσῶν τῶν λοιπῶν, δέκα ἡ δώδεκα, δύο μόνον οὐραγῶν ἐπομένων. Οἱ ταῦροι ἀφῆκε μακρὸν μυκηθμόν, ἐσηκώθη καὶ αὐτός, ἐτίναξε τὰ μέλη καὶ στραφεὶς ἤρχισε ν' ἀνέρχεται τὸ ρεῦμα ἐπιστρέφων εἰς τὴν στάνην τοῦ Θεοδόση, ὡς ἔκαμνε καθημερινῶς, ὅταν δὲν εἶχεν ἐργασίαν.

Αἱ αἰγαὶς τοῦ Στάθη Μπόζα, αἵτινες εἶχον καταυλισθῆ, ἐνόσῳ διήρκει ἡ καταιγίς, ὑποκάτω εἰς τὸ μέγα Κιόσκι, τὸ σωζόμενον ἀκόμη, τοῦ παλαιοῦ ἐρήμου χωρίου, ὅπου τὸ πάλαι συνήρχοντο ὅλοι οἱ προεστοὶ καὶ ἔβουλεύοντο περὶ τῶν κοινῶν, ἔξηλθον καὶ αὐταῖ, διὰ νὰ βοσκήσωσιν, ἀμα ἡ καταιγίς ἔπαυσε. Καὶ δύο ἔξ αὐτῶν εἶχον ξεκαμπίσει καὶ εἶχον ἀπομακρυνθῆ καὶ κατέβησαν ἀπὸ ἔνα ὑψηλὸν κυρτὸν βράχον καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν μικρὰν κόγχην, κάτωθεν τοῦ Ἱεροῦ Βήματος τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλούσης, ὁπόθεν ἀρχίζει ὁ φοβερὸς κάθετος κρημνὸς εἰς τὴν θάλασσαν, διακοσίων ὀργυιῶν ὑψος, κι ἐκεῖ, ἀφοῦ ἔβόσκησαν ὅλα τὰ κρίταμα ὅσα ἥβραν, ἔβραχώθησαν κι ἔμειναν, μὴ δυνάμεναι πλέον ν' ἀναβῆσιν. Ἐβραχώθησαν καθὼς βραχώνεται ἡ μεγάλη χονδρὴ ἀπετουνιὰ μὲ τὸ μέγα ἄγκιστρον καὶ μὲ τὸ γενναῖον δόλωμα εἰς τὸ θαλάμι, κάτω εἰς τὸν πυθμένα, εἰς τὰ ἀνεξερεύνητα βάθη, ἀνάμεσα εἰς βράχους ριζωμένους καὶ εἰς φύκη καὶ ὅστρακα. Καὶ τὸ μὲν δόλωμα τὸ ἔφαγεν ὁ πελώριος ὄφρὸς ἡ σμέρνα, ἡ παρδαλὴ καὶ μαυριδερή, ἡ ἀντιπάθης καὶ ἄπιαστη, τὸ ἄγκιστρον ἔβραχώθη κάτω εἰς τὸ θαλάμι καὶ δὲν βγαίνει πλέον, ἡ δὲ ἀπετουνιὰ τραβᾶται καὶ τεντώνεται καὶ κόπτεται καὶ ὁ ψαράς μένει μὲ δυὸ πήχεις σπάγγον εἰς τὴν χεῖρα.

Ομοίως καὶ ὁ Στάθης ὁ Μπόζας, ὁ βοσκός, ἔμεινε μὲ τὸ μικρὸν κοπάδι του κολοβὸν καὶ ἀκρωτηριασμένον, ἀμα ἔχασε τὰς δύο αἰγας, τὰς ὅποιας ἔβλεπεν, ἰστάμενος ἐπάνω εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βράχου, κρατῶν τὴν ὑψηλὴν μαγκούραν του, καὶ ὁ ἵσκιος του ἐπιπτε μακρὸς ἐμπρός του καὶ ἡ κεφαλὴ του ἐφαίνετο πέραν, εἰς μεγάλην ἔξοχὴν τοῦ βράχου, μόλις διακρινομένη καὶ χανομένη, καθόσον ὁ ἥλιος ἔχαμηλωνεν δόλονέν εἰς τὴν δύσιν. Τὰς ἔβλεπε φυλακωμένας εἰς τὴν φοβερὰν πτυχὴν τοῦ κρημνοῦ, παρὰ τρίχα εἰς αὐτὸ τὸ χεῖλος τῆς ἀβύσσου, καὶ τὰς ἔκαλει εἰς μάτην διὰ τῶν καταληπτῶν εἰς ἔκείνας συνθηματικῶν μονοσυλλάβων:

— Ἡ! Ἡ! Ὁ! Ὁ! Ψαρή! ὡ, χώ, Στέρφα!

Εἰς μάτην, ἡ Ψαρὴ καὶ ἡ Στέρφα εἶχαν καθίσει ἀδρανεῖς, ἀνάλ-

γητοι, ἀναίσθητοι καὶ οὐδ' ἀπήντων διὰ βελασμοῦ εἰς τὰς προσκλήσεις τοῦ βοσκοῦ.

Καὶ ὁ Στάθης ἔκυππε πρὸς τὴν ἄβυσσον, ἀφειδῶν τῆς ἴδιας ψυχῆς του, περιφρονῶν τὸν Ἰλιγγόν, προκαλῶν τὴν σκοτοδίνην, διὰ νὰ τὰς ἵδη καλύτερον. Καὶ τὰ δύο ζωντανὰ πράγματα ἴσταντο καὶ ἐκάθηντο καὶ ἔκαμπτον τὰ γόνατα ἐπὶ τῆς στενῆς προβολῆς τοῦ βράχου, καὶ μόνον ἡ μία, ἡ Ψαρή, ἀπήντησε τέλος διὰ παραπονετικοῦ βελάσματος εἰς τὰς προσκλήσεις τοῦ κυρίου της.

‘Η ἄλλη, ἡ Στέρφα, οὔτε φωνὴν ἔξέβαλεν οὔτε κίνημα ἔκαμεν οὔτε ἐσκέπτετο τι περὶ ὅλης τῆς θέσεως τῶν πραγμάτων.

— Δὲν μὲνέλει διὰ τὴ Στέρφα, εἶπε τέλος στενάζων ὁ βοσκός. Τὴν Ψαρὴ ἄς ἡμποροῦσα νὰ γλιτώσω! . . .

‘Ο μπάρμπ’ Ἀναγνώστης ὁ Παρθένης, δόστις εἶχε φθάσει ἀρτίως κι ἐκάθητο ἐπὶ τῆς πεζούλας ἔξωθεν τοῦ ναίσκου τῆς Παναγίας περιμένων νὰ ἔλθῃ ὁ παπᾶ — Μπεφάνης, διὰ νὰ διαβάσῃ τὸν ἐσπεριὸν — ἥτο δὲ τότε ἡ ἡμέρα τοῦ Ἀγίου Στεφάνου, τρίτη ἀπὸ τῶν Χριστουγέννων — ἐπρότεινε γνώμην, ὅτι ἐπρεπε νὰ πάρουν λεπτόν, ὅλλα γερὸν σχοινί, νὰ κάμουν θηλειὰν τεχνικά εἰς τὴν ἄκρην καὶ νὰ τὸ ρίψουν κάτω, διὰ νὰ τραβήξουν τὰς δύο αἰγας. ‘Η θειά Ἀρετώ, ἡ Χρονιάρα, εἶπε νὰ κατεβάσουν διὰ σχοινίου μεγάλην ὑπερμεγέθη κοφίναν καὶ νὰ σείσουν τὸ σχοινίον τοιούτῳ τρόπῳ, ώστε νὰ είναι ἐλπῖς νὰ ἔμβῃ τέλος ἡ μία γίδα πρῶτον, εἴτα ἡ ἄλλη μέσα εἰς τὴν κοφίναν, καὶ οὕτω νὰ τὰς ἀνασύρουν τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην. ‘Η θειά Ἀρετώ διηγείτο ὅτι παρόμοιόν τι εἶχε συμβῆ καὶ εἰς τὸν παππούν της πρὸ ἔξήντα χρόνων καὶ ὅτι τὸ μέσον τοῦτο ἐπέτυχε τότε.

‘Ο Κωνσταντής ὁ Περοφανάκιας, συνάδελφος τοῦ Στάθη, ἔξεφε γνώμην, ὅτι ἐπρεπε νὰ πάρουν μέγα χονδρὸν ἄγκιστρον ώσταν ἀρπάγην, νὰ τὸ δέσουν εἰς τὴν ἄκραν τοῦ σχοινίου καὶ εἰς τὸ ἄγκιστρον ἐπάνω νὰ περάσουν κλαδιά καὶ χόρτα καὶ βλαστάρι καὶ διὰ τοῦ δολώματος τούτου νὰ ἐφελκύσουν τὰς δύο αἰγας, ώστε, ἐνῷ αὗται θὰ ἐμασοῦσαν τὴν ὀρεκτικὴν τρυφεράν βοσκήν, τὸ ὁξὺ ἀκονημένον ἄγκιστρον θὰ ἥτο πιθανὸν νὰ χωθῇ μέσα εἰς τὸ κατωσάγονον τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης γίδας καὶ τότε αἱματωμένας μέν, ὅλλα σωσμένας θὰ τὰς ἐτραβοῦσαν ἐπάνω.

— Δεν είναι προκοπή, είπεν άποφασιστικῶς ό Στάθης ό Μπόζας· έλα νὰ μὲ καλουμάρετε κάτω, νὰ ίδω τί θὰ κάμω . . .

‘Η θεὰ Ἀρετώ ἥρχισε νὰ κάμνη πολλούς σταυρούς, ἔξιστα- μένη διὰ τὸν τολμηρὸν λόγον τοῦ βοσκοῦ.

— Ποῦ νὰ σὲ κατεβάσουν, γιέ μ’, Στάθη μ’, ἔλεγε πῶς νὰ σὲ κατεβάσουν! Ποῦ θὰ πᾶς; ποῦ θὰ πατήσης;

‘Ο μπάρμπ’ Ἀναγνώστης ό Παρθένης ἐτανύσθη ἀκουμβῶν εἰς τὸν τοῖχον τῆς ἐκκλησίτσας, εἰς τὸ προστήλιον, καὶ ἀφῆκε παρα- τεταμένον θορυβῶδες χάσμημα, ἦνωμένον μετὰ στεναγμοῦ.

‘Ο Κωνσταντής ό Περηφανάκιας ἥρχισεν εὐγλώττως νὰ ἀπο- τρέπῃ τὸν Στάθην τὸν Μπόζαν.

— Δὲ βολεῖ, νὰ σ’ πῶ, Στάθ’, ἀπ’ λέει οὐ λόους, τάχα, νὰ ποῦμε. Γλέπ’ σ’ κεῖ δὰ κάτ’ εἶν’ οἱ γίδις στριμουμένες κι οἱ δυό, τοῦ λόου σ’ ποῦ θὰ πατήσης νὰ το’ δέσης, νὰ το’ ἀνεβάσης ἀπάν;

Τὴν στιγμήν ἐκείνην ἔφθασε καὶ ό παπα - Μπεφάνης μὲ τὴν λευ- κήν του γενειάδα, μὲ τὸ κοντὸν τρίχινον ράσον του καὶ μὲ τὸ μαύρον σάλι του περὶ τὸν λαιμόν. “Εμαθε τὸ συμβάν, ἤκουσε τὸ σχέδιον τοῦ Στάθη κι ἔσεισε τὴν κεφαλήν.

— Ἀποκοτιά, εἴπε, ἀποκοτιά.

— Ἀποκοτιά, μαθέ, ἐπανέλαβε καὶ ἡ θειὰ τὸ Ἀρετώ. Συγχρόνως δὲ κατέβη εἰς τὸν νοῦν της μία ίδέα.

— Ἀμὴ σὰν τὸ ἀποφασίσης, γιέ μ’, κάμε τὸ σταυρό σ’ καὶ τάξε- τίποτε στὴν Παναγιὰ νὰ σὲ φυλάξη.

— “Ἐταξα ἐγώ μέσα μου, είπεν ό Στάθης· ἔταξα νὰ τῆς τὴν πάγω ἀσημένια τὴ μιὰ γίδα, σὰν τὴ γλιτώσω, τὴν Ψαρή. Τὴν Ψαρή ἃς γλίτωνα!

‘Ο ιερεὺς ἔκαμε διφορούμενον νεῦμα.

— Δὲν είναι πρέπον, εἴπε, νὰ παρακινοῦμεν τοὺς ἄλλους νὰ τάζουν . . . Τὸ τάξιμον είναι προαιρετικόν . . . «“Οση πέφυκεν ἡ προαίρε- σις», ποὺ λέει καὶ τὸ τροπάρι . . . Μὰ ἃς είναι . . . ἂν ἥθελε νὰ κάμη καμιὰ λειτουργία . . .

Είτα ἐπανέλαβε:

— Καὶ τὸ καλύτερο ποὺ ἔχει νὰ τάξη κι αὔτὸς κι ὅλοι τους είναι νὰ μὴν ἀφήνουν τὰ γίδια τους νὰ μπαίνουν μέσα εἰς τὰ ξωκλή- σια . . . Νὰ είναι προσεκτικώτεροι καὶ νὰ ἔχουν περισσότερον σέ- βασ. Νὰ μὴν πατοῦν τὰ ξένα κτήματα μὲ τὰ κοπάδια τους καὶ

τρώγουν τις έλιες καὶ τὰ θηλιάσματα τῶν χριστιανῶν. Αύτὰ πρέπει νὰ τάξῃ.

- Τάζω, εἶπεν ὁ Στάθης.
- Καλά, νὰ 'χης τὴν εὔχή . . . Τώρα, ἐν σὲ καλουμάρουν, ἔχε θάρρος.

— 'Η εὔχή σ', παπά μ'.

'Εφαίνετο ἀποφασισμένον ὅτι ὁ Στάθης θὰ κατεβιβάζετο διὰ σχοινίου εἰς τὸν βράχον, διὰ νὰ ζητήσῃ τὰς δύο χαμένας αἰγὰς του. Μόνον ὁ Περηφανάκιας ἔλαβε πάλιν τὸν λόγον.

— Νὰ σ' ὁρίσου, ἀπ' λέει οὐ λόους, παπά μ', νὰ σ' πῶ, Στάθη μ', αὐτό, τί λογάτε, εἶναι, ἀπού 'πει κι ἡ ἀιοσύνη τ', ἀπ' λέει κι ἡ θειὰ τ' Ἀρετώ, μιγάλ' ἀπουκουτιά. "Ενα πάτ' μα εἶναι κειδὰ μέσα, ἐν ἀπλόχερο χοῦμα κι δυὸ δαχτ'λα κουτρόνι, ποῦ θὰ πατήσ', πῶς θὰ πιάσ' το' γίδις νὰ το' δέσ', ἀπ' λέει οὐ λόους, νὰ σ' ὁρίσου, παπά μ' ;

— 'Εγώ δὲν τὸν παρακινῶ νὰ κατέβῃ, εἶπεν ὁ ἵερεύς . . . Εἰς πράγματα τόσον λεπτά, ὅπου ἀποβλέπουν τὴν ζωὴν καὶ τὸ συμφέρον τοῦ ἀνθρώπου, κανεὶς δὲν πρέπει ν' ἀναγκάζῃ τὸν ἄλλον. 'Ο ἴδιος θὰ δώσῃ λόγον.

— Κι λέσ, παπά μ', σὰν πάθω τίποτα, θὰ πάω κολασμένος; Ἡρώτησεν ὁ Στάθης.

— Αὐτὸ ὁ Θεός τὸ ξέρει, εἶπεν ὁ ἵερεύς. 'Εσεῖς, οἱ πλιότεροι, εἰσθε ἀλιβάνιστοι. Δὲν ζυγώνετε σ' ἐκκλησία!

— Κάθε κακὸ φεύγει· ἐψιθύρισεν ὁ μπάρμπ' — 'Αναγνώστης ὁ Παρθένης, ὅστις εἶχε σηκωθῆ ἀπὸ τὴν πεζούλαν καὶ ἰστάτο στηριζόμενος ἐπὶ τῆς βακτηρίας του ἔξω τῆς θύρας τοῦ ναΐσκου.

— Κανείς σας δὲν ἥρθε νὰ ἔξομολογηθῇ αὐτὲς τὶς ἡμέρες. "Αχ! οἱ γονεῖς σας δὲν ἥσαν τέτοιοι . . ." "Αχ! οἱ παλιοί, οἱ παλιοί!

— Οἱ παλιοί, οἱ πρωτινοί, ἥταν ἀνθρῶποι, εἶπεν ἐπιβεβαιωτικῶς ἡ θειὰ τὸ Ἀρετώ.

— 'Εγώ δὲν εἶμαι καὶ τόσον φευγάτος ἀπ' τὰ θεῖα, παπά, εἶπε παραπονετικῶς ὁ Στάθης.

— 'Εσύ ἔχεις κάποια μικρὴ διαφορά . . . Μὰ ἀκόμα, ἀκόμα . . .

— 'Έχουμε ταμένα μαζὶ μὲ τὸν Κωνσταντὴ τὸν Ἀγγουρο νὰ ξανακτίσουμε καὶ τὴν ἐκκλησίτσα τ' 'Αι - Παντελεήμονα . . . Τὴν εἶχε ὀνειρέψει τοῦ Κωνσταντῆ ἡ γυναίκα.

- Ἀμπτοτε ὁ Θεὸς νὰ σᾶς ἀξιώσῃ, εἶπεν ὁ Ἱερεύς.
- Μακάρι, ἀξιος ὁ μισθός σας, εἶπε καὶ ἡ θειὰ τὸ Ἀρετώ.

‘Ο Ἀγκούτσας δὲν ἦτο ἴδιοκτήτης ποιμνίων, οὔτε γεωργός, οὔτε καν βοσκός, οὔτε οἰκίαν είχεν, οὔτε φαμιλιάν, τίποτε. Ἡτο πλάνης, ἀστεγος. Πότε ἐδούλευ μὲν ἡμεροκάματον σιμὰ εἰς τοὺς κολίγας, τοὺς καλλιεργητάς, πότε ἔμβαινε παραγιὸς εἰς τοὺς βοσκούς, διὰ νὰ φυλάγῃ τὰς αἴγας. Τὸν περισσότερον καιρὸν ἐγύριζεν ἀπὸ μάνδραν εἰς μάνδραν, ἀπὸ καλύβι εἰς καλύβι, ἀπὸ κατάμερον εἰς κατάμερον, χωρὶς ἐργασίαν, καὶ τοῦ ἔδιδαν οἱ ποιμένες ξινόγαλα κι ἔτρωγε.

Κάποτε τοῦ ἔλεγαν:

- Δὲν πᾶς, κατημένε ‘Αγκούτσα, νὰ βγάλης τίποτε πεταλίδες κάτω στὸ γιαλὸ ἢ τίποτε καβουράκια κάτω στὸ ρέμα μέσα;
- Τοῦτο ἦτο ἀσφαλές σημεῖον ὅτι τὸν ἔδιωχναν. ‘Ο Ἀγκούτσας τὸ ἐκαταλάβαινε κι ἔφευγε.

— Καλὰ ποὺ μοῦ τὸ θύμισες, ἔλεγε.
— Κι ἥτανε μεγάλο πράγμα νὰ τὸ θυμηθῆς;
— ‘Οχι, μὰ κάνει ζέστη· τόση ζέστη.

Καὶ θὰ ἦτο μόνον Μάρτιος· πλὴν ὁ Ἀγκούτσας δὲν ἤμπτοροῦσε νὰ ύποφέρῃ τὴν ζέστην.

Ἐλεγεν ὅτι τοῦ κάκου, ἀδύνατον ἦτο νὰ κάμῃ τις δουλειὰ τὸ καλοκαίρι. Κι ὅλος ὁ καιρός, ἐκτὸς ὀλίγων ἑβδομάδων μοιρασμένων σποραδικῶς εἰς τρεῖς ἡ τέσσαρας μῆνας, ἦτον καλοκαίρι.

Ἐφευγε λοιπὸν ἀπὸ κάθε στάνην, ὀπόθεν τὸν ἔστελλαν νὰ βγάλη πεταλίδες. Καὶ δὲν ἐπήγαινε μὲν νὰ βγάλῃ πεταλίδες, ἀλλ’ ἐπήγαινεν εἰς ἄλλην στάνην, εἰς ἄλλο κατάμερον.

Τὴν ἡμέραν ἐκείνην συνέβη ὁ Ἀγκούτσας νὰ ἐνθυμηθῇ τὸν Στάθην τὸν Μπόζαν. Καὶ ἀφοῦ τὸν ἐνθυμήθη, ἥλθε νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ. Εὗρε δὲ τὴν ὁμάδα τῶν ἐπτὰ ἢ ὀκτὼ ἀνθρώπων ἔξω τῆς θύρας τοῦ ναΐσκου τῆς Παναγίας, ἀκριβῶς καθ’ ἧν στιγμὴν ἡ θειὰ τὸ Ἀρετώ πνυχετο εἰς τὸν Στάθην νὰ είναι ἀξιος ὁ μισθός του.

- Τί τρέχει: ἡρώτησεν ὁ Ἀγκούτσας.
- ‘Ο Περηφανάκιας, τοῦ ὅποιους ἡ γλῶσσα ἦτο καταληπτὴ εἰς τὸν Ἀγκούτσαν, τοῦ διηγήθη ἐν ὀλίγοις τὰ τρέχοντα.
- ‘Ο Ἀγκούτσας μὲν τὸ ἡλιοκαές καὶ ρικνὸν πρόσωπον, μὲ τὰ

πυκνὰ ἀκτένιστα μαλλιά, ἔμεινε σύνοφρυς ἐπὶ ὄλιγα δευτερόλεπτα καὶ εἶτα εἶπε:

- Τί μ' δίνεις, Στάθη, νὰ κατιβῶ ἐγὼ νὰ τοῦ ἀνεβάσω;
- Θὰ κατεβῶ ἐγὼ, ἀπήντησεν ὁ Στάθης.
- Τοῦ λόου σ', Στάθη, εἴεις γ' ναίκα καὶ πιδιά . . . *Αφσε νὰ κατιβῶ ἐγὼ, ἀπ' δὲν ἔχου σ' οὐν ἥλιο μοίρα.

‘Ο Στάθης ἐσιώπα.

— Νὰ μ' δώσῃς ἐμένα τὴν μιὰ γίδα, τὴν Ψαρή, κι νὰ μὲ καλουμάρετε κάτ', νὰ κατιβῶ νὰ τοῦ ἀνεβάσου.

— Τὴν Ψαρή ἐγὼ τὴν ἔταξα στὴν Παναγία, ἀπήντησεν ὁ Στάθης.
‘Ο Ἀγκούτσας ἔδειξεν ὅτι δὲν ἔνοει.
— Τὴν ἔταξα ἀσημένια, ἀπήντησεν ὁ Στάθης . Η Ψαρή ἐμένα μ' χρειάζεται.

‘Ο Ἀγκούτσας ἔμεινεν ἐπὶ ὄλιγας στιγμὰς σύννους.

— *Ας εἶναι, μ' δίνεις τὴν Στέρφα . . . Καλή ναι κι ἡ Στέρφα . . . *Α δὲ βρῶ νὰ τὴν πουλήσω νὰ κάμω χαρτοσ'λίκι, τὴν ξεφαντώνουμε κανένα μεσ' μέρι μὲ τὴν παρέα ἔδω.

— Θὰ κατεβῶ ἐγὼ, ἀπήντησεν ίσχυρογάμων ὁ Στάθης. Ελᾶτε, παιδιά, νὰ μὴ χασομεροῦμε.

*Ἐφεραν μακρὸν σχοινίον δέκα ὀργυιῶν. *Εδεσαν τὴν μίαν ἄκρην εἰς μέγαν κορμὸν πελωρίου σχοίνου, θάλλοντος δίπλα εἰς τὸ παρεκκλήσιον. ‘Ο Στάθης ἔλαβε τὴν ἄλλην ἄκρην, ἔκαμε θηλειάν κι ἔδέθη μοναχός του ὑπὸ τὰς μασχάλας.

Τρεῖς ἄνδρες, ὁ Περηφανάκιας, ὁ ἄλλος βοσκός, ὅστις ἦτο ὁ Ντάνας, ὁ συμπέθερος τῆς θειὰ Ἀρετῶς, καὶ ὁ Ἀγκούτσας, ὅστις δὲν ἐμνησιάκει διὰ τὴν ἀπόρριψιν τῆς προσφορᾶς του, κρατοῦντες σφιγκτὰ τὸ σχοινίον ἐκαλουμάρισαν σιγὰ σιγὰ τὸν Στάθη εἰς τὸ ἰλιγγιῶδες κενόν, εἰς τὸν τρομακτικὸν κρημνόν, εἰς τὴν αἰώραν τῆς ἀβύσσου.

‘Ο Στάθης εἶχεν ὡχριάσει κατ' ἀρχάς. *Έκαμε τρεῖς σταυροὺς καὶ ἥλθεν εἰς τὴν ὄψιν του. Κατέβαινε κάτω ταλαντεύομενος, προσπαθῶν νὰ ψαύῃ μὲ τὰς χεῖρας καὶ μὲ τοὺς πόδας τὸν βράχον.

Μίαν φορὰν ἐκτύπησε τὸ δεξιὸν πλευρόν, ὅχι πολὺ σφοδρῶς, κατὰ τοῦ βράχου.

— 'Αγάλια ἀγάλια! μαλακά, παιδιά· ἐκέλευεν ό 'Αγκούτσας.
Λάσκα, λάσκα, καλούμα!

— Ποῦ ἔμαθες πῶς μιλοῦν οἱ καραβάδες, διαόλ' 'Αγκούτσα; εἰ-
πεν ό Περηφανάκιας.

— Σιωπα, μὴ βλαστημᾶς, λάσκα, λάσκα.

'Ο Στάθης κατέβαινεν εἰς τὸ κενὸν σφίγγων τοὺς ὄδόντας, ἀνοι-
γοκλείων τὰ ὅμματα, κρατούμενος σφικτὰ ἀπὸ τὸ σχοινίον. Δὲν
ἔφαίνετο νὰ ἔδειλίασε.

— Κοίταξέ τονε πῶς κατεβαίνει, εἶπεν ό Ντάνας, σὰ νύφη καμα-
ρωμένη.

Τέλος, ό Στάθης ἐπάτησεν ἐπὶ τῆς ἐσοχῆς τοῦ βράχου.

'Εκάθισε καλῶς, συνεμαζεύθη μὲ τὰ δύο σκέλη περιβάδην ἐπὶ τῆς
Ψαρῆς, ἥτις ἐβέλασεν ἀμα τὸν εἶδεν. "Ἐλυσε τὴν θηλειὰν ἀπὸ τὰς
μασχάλας του, ἔδεσε καλὰ τὴν Ψαρήν περὶ τὸ στέρνον καὶ ὑπὸ τοὺς
προσθίους πόδας. "Εκαμε σημεῖον, καὶ οἱ τρεῖς ἄνδρες ἄνωθεν τοῦ
βράχου ἤρχισαν νὰ ἀνασύρωσι σιγὰ σιγὰ τὴν Ψαρήν.

Μετὰ δέκα λεπτὰ τῆς ὥρας κατῆλθε πάλιν κενὸν τὸ σχοινίον.

'Ο Στάθης ἔδεσε τὴν Στέρφαν καὶ οἱ τρεῖς ἄνδρες ἀνέσυραν
αὐτήν.

'Η Στέρφα τότε μόνον ἐδοκίμασε νὰ ἐκβάλῃ βελασμόν, ὅταν ἤρ-
χισε νὰ ταλαντεύεται εἰς τὸ κενὸν μὲ τὸ σχοινίον.

'Ο Στάθης ἔμεινε μοναχός του ἐπὶ δέκα λεπτὰ τῆς ὥρας, χωρὶς
τὴν Ψαρήν καὶ χωρὶς τὴν Στέρφαν.

Κατὰ τὰ δέκα ταῦτα λεπτὰ ὑπέφερε φοιβερῶς. 'Ο Ἰλιγγος ἤρχι-
σε νὰ τὸν καταλαμβάνῃ. "Ἐκλειε τὰ ὅμματα, διὰ νὰ μὴ ζαλίζεται.
"Εσφιγγε τὰ δόντια. "Ἐλεγε τὸ «Πάτερ ήμῶν», τὸ «Θεοτόκε Παρθέ-
νε», καὶ δύο ἀκόμη προσευχάς, ὅσας ἤξευρε.

'Ο ἀνεμος, ό σφοδρὸς ἀνεμος τοῦ μεγάλου κενοῦ καὶ τοῦ πελά-
γους, ἐφύσα μετὰ βοῆς εἰς τὰ δάτα του. 'Ανέπνεε δυνατά, ἥσθμαινε,
καὶ ἡ καρδία του ἐπαλλε σφοδρῶς.

Τέλος ἐφάνη τὸ σχοινίον.

'Ο Στάθης τὸ ἔδραξε πεταχτά, ἐδέθη σπασμωδικῶς, ἐσφίχθη.
Ἐξέχασε νὰ σείσῃ τὸ σχοινίον, διὰ νὰ δώσῃ σημεῖον εἰς τοὺς ἄνδρας.

Πλήν ἐκείνοι ἥσθμανθσαν τὸ βάρος καὶ ἤρχισαν νὰ τραβοῦν.

'Ο Στάθης ἀνέπεμψεν ἐνθερμον, ἐσχάτην προσευχὴν ἀγωνίας,

ἐκρατήθη μὲ τρεμούσας χεῖρας ἀπὸ τὸ σχοινίον καὶ ἀφέθη εἰς τὸ κενόν.

Ἐταλαντεύετο σφοδρῶς. 'Ο ἄνεμος εἶχε δυναμώσει. Ἐκτύπησε δύο ἥ τρεῖς φοράς τὴν κεφαλήν, τοὺς ὄμοις καὶ τοὺς πόδας εἰς τὸν βράχον.

"Οταν ἔφθασεν εἰς τὸ ὕψος τοῦ βράχου, εἶχε ξεπιάσει ἥδη τὰς χεῖρας ἀπὸ τὸ σχοινίον. Ἡτο λιπόθυμος καὶ μόλις ἀναπνέων.

Οἱ ἄνδρες τὸν ἔλυσαν, τὸν ἐπλάγιασαν ὑπὸ τὸ σχοῖνον, τοῦ ἐδωκαν νὰ πίῃ ρούμι καὶ τὸν ἔβρεξαν μὲ νερό.

Εὔτυχῶς δὲν ἔβράδυνε νὰ συνέλθῃ.

'Η Ψαρὴ ἥτο ἐκεῖ καὶ τὸν ἐζέστασιν μὲ τὴν πνοήν της.

'Η Στέρφα ἴστατο ὀλίγον παραπέρα καὶ ἐκοίταζεν ἡλιθίως.

'Η θειά Ἀρετὼ ἐθαύμαζε καὶ ἔλεγεν ἀκόμη:

— Τί ἀποκοτιά! Τί ἀποκοτιά!

'Ο ιερεὺς βοηθούμενος ἀπὸ τὸν μπάρμπ - 'Αναγνώστη τὸν Παρθένην εἶχε ψάλει τὴν μικρὰν παράκλησιν ἐμπρὸς εἰς τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλούστης.

'Ο Περηφανάκιας ἔλεγε:

— Νὰ σᾶς ὁρίσουν, βρὲ πιδιά, πουτέ μ' δὲν εῖδια τέτοιου πράμα. ἀπ' λέει οὐ λόους. Κακὴ δ'λειά, νὰ σᾶς πῶ, βρὲ πιδιά!

'Ο Αγκούτσας ἐκοίταζε μετὰ πόθου τὴν Στέρφαν.

— "Ἄξιζεν, ἄξιζεν, εἴπε μέσα του· θὰ τ' νε ξεφαντώναμε μιὰ χαρά!

'Ο Ντάνας εἴπε:

— Κι εἴδατε πῶς κατέβαινε, σὰν καμαρωμένη νύφη. Κι τώρα ζαλίστηκε τὸ παιδί· δὲν πειράζει, περαστικὰ νά 'ναι.

"Οταν συνῆλθεν ὁ Στάθης, ἔκαμε τὸν σταυρόν του, ἐστράφη πρὸς τοὺς ἄνδρας καὶ εἶπε:

— Τώρα τὴν Ψαρὴ τὴν ἔταξα ἀστημένια στὴν Παναγία καὶ θὰ τὴν δώσω . . . Μὰ ως τόσο ἔνα κατσικάκι, ποὺ μοῦ βρίσκεται ἀκόμα ἀπ' τὰ πρῶτα γεννητούρια, ἀξίζετε, θὰ σᾶς τὸ θυσιάσω. 'Ελατε, παιδιά, πᾶμε στὸ μαντρί νὰ σᾶς φιλέψω.

'Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης

Τέλος φτάσαμε στή Σμύρνη. Κατεβήκαμε στό τελωνεῖο. Μπαίνουμε όλοι στή γραμμή. "Ενας άξιωματικός στέκεται καί μᾶς θεωρεῖ τά χαρτιά μας.

— Τά πιστοποιητικά σας, μᾶς λέει.

'Εγώ ταράχτηκα. Δέν πίστευα όκομα πώς τά χαρτιά μου ήταν ένταξει. Κοιτάζω μέ τρόπο νά τό στρίψω. Παντοῦ κάγκελα. Μπήκα στό ζυγό κι ἀπλωσα τό χέρι μέ τά χαρτιά μου, βιαστικά, ἀπάνω ἀπό δυονῶν τίς πλάτες.

— Μπούγιουρουν, τοῦ λέω, καπετάνιο.

— Μέ τή σειρά σου, μοῦ λέν οι παραμπροστινοί, καί μέ κοίταξαν στά μάτια.

— Τήν κλάση σου, μέ ρωτᾶ ό άξιωματικός, σά ζύγωσα.

— Τοῦ ὀκτώ, τοῦ λέω.

Καί πέρασα.

Σά βγῆκα ἔξω, τά φέσια μυρμηγκιά, πηγαινοέρχονταν. Οι καρότσες ἔστεκαν στή σειρά. Οι ἀμαξάδες βίτσιζαν τά καμουτσίκια τους στόν ἀέρα. Πῆγα σ' ἔναν.

— Είσαι έτοιμος;

— Ναί, ἔμπα μέσα, μοῦ λέει. Γιά ποῦ;

— Στό Κορδόνι τοῦ λέω, πόσα θέλεις;

— Τέσσερα μετζίτια.

— Πάρ' τα καί τράβα.

Σ' όλο τό δρόμο ό φόβος κι ή χαρά πάλευαν μέσα μου. Δέν κατάλαβα πότε φτάσαμε.

— Κατέβα ηρθαμε, μοῦ λέει ό ἀμαξάς.

Πῆρα τά δυό καλάθια μου καί τή μαλλίνα, δῶρο τ' ἀφεντικοῦ μου, καί τόν ρώτησα.

— Ξενοδοχεῖο μπάς καί ξέρεις κανένα;

— Νά, αὐτό ἐκεί. Καί μοῦ ἔδειξε ἔνα.

Τόν εύχαριστησα, πῆρα τά πράγματά μου καί πῆγα. Βρῆκα εύκολα θέση. Τ' ἄφησα ἐκεῖ καί βγῆκα πάλι νά σεριανίσω.

Στό Κορδόνι, ἀπό τόν Κισλά καί πέρα, ήταν όλα γκρεμισμένα. Μοναχά στό «Ἐρμῆς» εἶχαν μερικά καφενεία φτιαγμένα. (...).

Τραβῶ στό μουράγιο νά βρῶ κανένα βαρκάρη, νά τόν ρωτήσω πότε έχει βαπτόρι γιά τήν Πόλη.

Κάποιος βαρκάρης πού μέ πρόσεξε, μοῦ λέει:

- Τί γυρεύεις, παλικάρι μου;
- Τίποτα, τοῦ ἀπάντησα.
- Μήπως θέλεις νά ταξιδέψεις;
- Ναι, τοῦ λέω.
- Γιά ποῦ;
- Γιά τήν Πόλη.
- 'Εγώ, νά σέ βάλω στό βαπτόρι μοῦ λέει.
- 'Εμένα, φτωχό ἄνθρωπο, βρῆκες νά κοροϊδέψεις; τοῦ λέγω.
- "Οχι, σοβαρά σοῦ μιλῶ, αύριο φεύγει. 'Αραβικό.
- "Αν έχεις Θεό, πές μου τήν ἀλήθεια. Είμαι φτωχός ἄνθρωπος, νά μήν ξιδέψω τά λεφτά μου καί μείνω στούς δρόμους.
- Μή φοβᾶσαι, μοῦ λέει, κοίταξε μονάχα τό νούμερό μου, καί χωρίς λεφτά σέ πάω. Σέ ποιό ξενοδοχεῖο μένεις;
- Δέν πρόσεξα πῶς τό λένε, τοῦ εἴπα.
- Καί τό 'κρυψα μή δώσω μαρτυρία.
- Αὔριο, μοῦ λέει, μεσημέρι ἀποῦντο, ἔλα νά σέ πάγω νά θεωρήσεις τά χαρτιά σου.

Κι ἔγώ, πού δέν πίστευα, τόν ξαναρώτησα γιά τό πλοϊο πού θά 'φευγε γιά τήν Πόλη.

— Βρέ ἀχμάκη, μοῦ λέει, κάθε μέρα έχει καράβι γιά τήν Πόλη.
— Σέ πιστεύω, τοῦ λέω, καί πῆγα σ' ἔνα μαγερειό νά φάγω.
'Από τή χαρά μου δέν είχα ὅρεξη. Πλήρωσα καί πῆγα στό ξενοδοχεῖο νά πλαγιάσω. 'Η νύχτα δέν ξημέρωνε. 'Από δῶ κι ἀπό κεῖ στριφογύριζα.

Τό πρωί μόλις είδα τόν ἥλιο, σηκώθηκα καί κατέβηκα στό μουράγιο. 'Εκεὶ βρῆκα τό βαρκάρη καί πάλι τόν ρώτησα γιά τό καράβι πού θά 'φευγε γιά τήν Πόλη.

— Τό βαπτόρι σά στύλος σέ βλέπει, κι ἐσύ ἀκόμα δέν πιστεύεις; Κάνε γρήγορα, μοῦ λέει.

'Απ' τή χαρά μου τρέχω γιά τό Λιμεναρχεῖο.
— Στάσου νά πάμε μαζί, μοῦ φωνάζει.
— "Οχι, μήν κάνεις κόπτο, τοῦ λέω, θά πάω μοναχός μου.
Σάν ἑφτασα, ό κόσμος ἦταν πάλι ἀράδα. Τούς ἄφησα νά περά-

σουν κι ἔγω ἔβλεπτα ἀπέξω τούς γραμματικούς πού γράφαν βιαστικά στά χαρτιά καί τά δίναν χέρι μέ χέρι. Πρέπει νά μπῶ στή σειρά. Ἐκλειστα τά μάτια μου καί μπῆκα.

‘Ως ἔδω ἥρθα, εἶπα. ’Από δῶ ὁ Θεός βοηθός.

— Τό φύλλο σου, μοῦ εἶπε ὁ γραμματικός πού ἔστεκε στήν πόρτα.

Τοῦ τό ‘δωσα. Τό κοίταξε καλά καλά. Ἐγώ ἄρχισα νά τρέμω.

— ‘Ο πατέρας σου, μοῦ λέει.

— Σουλεϊμάν, τοῦ λέω.

— ‘Η μητέρα σου;

— Ζαχριέ.

— Τί κλάση;

— Τοῦ ὀκτώ.

— Ποῦ μένεις;

— Στά Θεῖρα.

— Καλά, ἔδω λέει Κοσσυφοπέδι.

— ’Από κεῖ εἶμαι.

— Ποῦ πᾶς τώρα;

— Στήν Πόλη. Ἡρθαν οἱ δικοί μου καί μοῦ γράψαν νά πάω νά τους πάρω.

— ’Από ποῦ ἥρθαν; μέ ρωτησε.

— ’Από τή Σερβία.

— Στήν Πόλη τώρα ἔχει φασαρία. Δέν περιμένεις λίγο νά περάσει;

— Δέν μπόρω, τοῦ λέω, εἶμαι φτωχός ἄνθρωπος. Δυό μέρες νά μείνω, ἔφαγα τά λεφτά μου.

— Καλά, μοῦ λέει. ‘Αμα πᾶς στήν Πόλη, πέρασε ἀπ’ τό Μπιρλάρ σοκάκι. Είναι ὁ τάδες, πού τοῦ ἔχω παραγγείλει μπότες. Πᾶνε δύο μῆνες κι ἀκόμα δέ μοῦ τίς ἔστειλε. Δῶσ’ του αύτή τήν κάρτα καί πέές του νά μοῦ τίς στείλει γρήγορα.

— Μάλιστα, τοῦ λέω, τό δίχως ἄλλο.

Καί πῆγα νά θεωρήσω τό φύλλο μου στόν ταγματάρχη.

’Από κεῖ ἔφυγα τρεχάτος. Παίρνω τά πράγματά μου ἀπ’ τό ξενοδοχεῖο καί πάω όλόισα στή βάρκα. Ἐκεī πάλι ἄλλος κοίταξε τά χαρτιά μου.

— Ἐντάξει, μεῦ λέει, ἐλεύθερα.

Τότε μέ πῆρε ὁ βαρκάρης. Σά φτάσαμε στό καράβι, ἐκεī ξανά ἄλλος τά κοίταξε.

— Έλευθερα, μοῦ εἶπε κι αὐτός.

‘Ανέβηκα στό βαπτόρι καί γύρισα τήν πλάτη, νά μή βλέπω πίσω μου. Ρώτησα ἔνα παιδί πότε φεύγει.

— Σέ πέντε λεφτά, μοῦ λέει.

Σέ λίγο ξεκίνησε.

Μέσα ήταν καί πολίτες Τούρκοι πού ταξίδευαν στήν Πόλη. Δίπλα μου, μιά παρέα ἔτρωγε καί τραγουδοῦσε μέ κέφι. Ὑπιανε πιά νά σκοτεινάζει. Στό βάθος, μακριά, φαινόταν σάν καντηλάκια τά φῶτα τῆς Μυτιλήνης. (...).

“Ενας γέρος στεκόταν ὅρθιος, παραπέρα, καί τούς ἀκουγε κατσουφιασμένος. Ἐρχόταν ἀπ’ τήν Ἀλεξάνδρεια. Ἐκανα νά τόν ζυγώσω καί νά τοῦ πιάσω κουβέντα. Δέ μοῦ ἔμοιαζε γιά Τούρκος.

Αὐτός μ’ ἀγριοκοίταξε: τραβήχτηκα.

Σέ λίγο πήγα πάλι κοντά του.

— Γιατί δέ μοῦ μιλᾶς; τοῦ λέω τούρκικα.

— Τί θέλεις ἀπό μένα; μοῦ λέει.

— Νά σέ ρωτήσω θέλω. Τό βαπτόρι θά πιάσει σκάλα στή Μυτιλήνη;

— Καί ποῦ ξέρω ἐγώ, μοῦ ἀπαντᾶ.

— Καλά ἐσύ ποῦ πᾶς;

— Γιατί μέ ρωτᾶς; μοῦ λέει.

— Μοῦ φαίνεσαι σάν “Ελληνας. Είμαι κι ἐγώ “Ελληνας. Ἐνας χρόνος πάει ποῦ ‘μενα μέσα στήν Τουρκιά, κάνοντας τόν Τούρκο, γιά νά γλιτώσω.

— Μωρέ τί λές; μοῦ λέει ἑλληνικά.

— Μά τό Σταυρό, κι ἔκανα κρυφά τό σταυρό μου, μή μέ δοῦν.

— Νά μέ συμπαθᾶς, μοῦ λέει. Κάτσε ἐδῶ, νά πάω νά τό πῶ στόν καμαρότο. (...). Είναι κι αὐτός “Ελληνας. Νά ίδοῦμε τί θά γίνει.

Πήγε καί τοῦ λέει:

— “Ενας χριστιανός, ντυμένος τούρκικα, ἔρχεται ἀπ’ τή Σμύρνη. Κοίταξε νά τόν σώσουμε.

— Ποιός εἶναι;

‘Ο γέρος τόν ἔφερε κοντά μου καί μ’ ἔδειξε.

— Νά αὐτός.

‘Ο καμαρότος μοῦ λέει σιγά «ἀκολούθα με»· καί μέ πῆγε στήν καμπίνα του.

- Κι ἐγώ Ἀνατολίτης είμαι, μοῦ λέει.
- Σάν είσαι Ἀνατολίτης, σῶσε με.
- Χριστιανός μωρέ είσαι; Πῶς τά κατάφερες καί γλίτωσες;
- Τό θελε ὁ Θεός. Καί μέ λίγα λόγια τοῦ πα τήν ιστορία μου κι ἔτρεμα.

- Μή φοβᾶσαι πιά, μοῦ λέει.

Καί πῆγε στόν Ἐγγλέζο πλοίαρχο καί τό πε.

Σάν ἦρθε αὐτός, μέ ρώτησε μισοελληνικά:

- Ἑλληνας;
- Ναι, Ἑλληνας.
- Καί οἱ Τοῦρκοι πῶς δέ σοῦ κόψαν τό κεφάλι;
- Ὁ Θεός τό θελε, τοῦ ἀπάντησα.
- Μπόνο, μπόνο, ἔκανε καί μοῦ δώσε τοιγάρο.
- Τώρα, τοῦ λέω, ἐσύ μέ περιλαβαίνεις. Ὁ Θεός μέ παραδίνει σιά χέρια σου. Πολλά ύπόφερα καί νά μήν κατεβῶ στήν Πόλη. Καλύτερα νά πεθάνω ἔδω.

Τό καράβι ἄρχισε νά σφυράει καί σιγά σιγά σταμάτησε μέσ στό λιμάνι τῆς Μυτιλήνης.

“Ιστορία ένος κακού

Στρατής Δούκας

Μόλις ἀράξαμε στή Στένη, ό καπετάν Ξυρίχης πῆρε τή βάρκα κι ἔτρεξε στό τηλεγραφεῖο. Δυό ήμέρες τώρα δέν ἥβρεσκε ἡσυχία. Τριάντα μίλια ἔξω ἀπό τό Μπουγάζι ἀντάμωσε τόν «'Αρχάγγελο», τό μπάρκο του, πού ἦταν μέσα κυβερνήτης καί γραμματικός τά δυό του ἀδέρφια. Δέν πρόφτασαν νά καλοχαιρετηθοῦν, νά εἰποῦν γιά τό φορτίο καί τό ναῦλο τους καί τούς χώρισε ό χιονιάς. Κατόρθωσε τέλος νά δρθοπλωρίσει τό δικό μας καί ὀλάκερο ἡμερούχτι θαλασσοδαρθήκαμε στ' ἄνοιχτά. Μά ὅταν μπήκε στό Βόσπορο, ρώτησε ὅλους τούς βαρκάρηδες, τούς πιλότους, ἀκόμη τούς κουμπάρους καί τίς κουμπάρες· ἀλλά τίποτε δέν ἔμαθε γιά τόν «'Αρχάγγελο». Τί νά ἔγινε; Φυλάχτηκε πουθενά; Πρόφτασε νά δρθοπλωρίσει κι ἐκεῖνος ἦ ἔπεσε ἀπάνω στούς βράχους; Κι ἄν τσακίστηκε τό μπάρκο, σώθηκαν τουλάχιστον τ' ἀδέρφια του; «Ολο τέτοια συλλογίζεται κι ἔχει συγνεφωμένο τό μέτωπο, τρέμουλο ἔχει στήν καρδιά.

«Οταν ἔφτασε στό τηλεγραφεῖο, ξέχασε μιά στιγμή τόν πόνο του ἐμπρός στόν πόνο τῶν ἀλλωνῶν. Κάτω στήν αὐλή, ἀπάνω στίς σαρακωμένες σκάλες καί παραπάνω στ' ἀσάρωτα πατώματα κόσμος σάν αὐτόν ἀνήσυχος· γυναικες, ἄντρες, παιδιά πρόσμεναν νά μάθουν ἀπό τό σύρμα τήν τύχη τῶν δικῶν τους. Κι ἐκεῖνο σώριαζε μέ τήν ταρναριστή φωνή του ἀκατάπαυστα θλίψη. 'Ονόμαζε πνιγμούς, μετροῦσε θανάτους, ἔλεγε ναυάγια, περιουσίας χαμούς, συνέπιαρνε χαρές κι ἐλπίδες σάν δρόλαπας. Καί κάθε λίγο ἀπάνω στά πατώματα, στίς σκάλες κάτω καί παρακάτω στήν αὐλή θρῆνοι ἀκούονταν, κοριά ἔπεφταν λιπόθυμα, φωτιά κυλοῦσε τό δάκρυ.

«Ο καπετάν Ξυρίχης δέ μποροῦσε νά ύποφέρει περισσότερο τό βάσανο. Βιαζόταν νά μάθει καί τή δική του μοίρα. «Εσπρωξε τόν κόσμο ζερβόδεξα, ἀνέβηκε δυό δυό τά σκαλιά, ἔφτασε μέ κόπο στή θυρίδα καί ρώτησε μέ ὀλότρεμη φωνή:

- Γιά τόν «'Αρχάγγελο» . . . τό μπάρκο . . . μήν ἀκούσατε τίποτα;
- Τίποτα· τού ἀπαντᾶ ξερά ό τηλεγραφητής.
- Τίποτα! πῶς είναι δυνατό; ξαναρωτάει. «'Αρχάγγελο» τό λέν· ἔχει φιγούρα δέλφινα . . . ἔχει στό μεσανό κατάρτι κόφα. Σπετσιώτικο χτίσιμο.

Καί κολλάει περίεργα τά μάτια στοῦ ύπαλλήλου τό πρόσωπο,

αύτιάζεται τούς κρότους πού βγάζει ξερούς, συγκρατητούς, σάν δοντοχτύπημα κρωμένου, ή μηχανή. Τά σωθικά του λαχταροῦν, φεύγουν τά σανίδια ἀπό τά πόδια του· ἔτοιμος νά λιποθυμήσει. Μά δέν τήν παραπλήσια τή θέση του. Τέλος σηκώνει ἐκεῖνος τά μάτια, τόν καλοκοιτάζει μιά στιγμή καί λέει μέ φωνή ἀδιάφορη:

— Ναί . . .¹Αρχάγγελος». Χάθηκε στό τάδε μέρος τῆς Ρούμελης. κόπηκε στά δυό· ή πρύμνη του ρίχτηκε στούς βράχους μέ δυό παιδιά μέσα . . . Τά παιδιά είναι ζωντανά.

Ζωντανά! ²Αναστυλώνεται ὁ καπετάνιος στά πόδια του.

— Τά δύναματα; λέει μέ φωνή σάν χάδι· δέ μποροῦμε τάχα νά μάθουμε τά δύναματα;

— Πέτρος καί Γιάννης.

Δόξα σοι ὁ Θεός! Πέτρος καί Γιάννης είναι τ' ἀδέρφια του. Ζωντανά λοιπόν καί τά δυό. Ζωντανά ἐκεῖνα, θρύμματα τό όλοκαίνουργο σκαφίδι! Πάλι δόξα σοι ὁ Θεός! Φτιάνουν ἄλλο μεγαλύτερο καί δύμορφότερο. Φιλεύει ἀνοιχτόκαρδος πέντε ποῦρα τόν ύπαλληλο· δίνει ἔνα μετζίτι κέρασμα στόν ύπηρέτη· παρηγορεῖ γλυκομίλητος τά θλιμένα πρόσωπα: — Δέν είναι τίποτα· ὅλοι καλά είναι· ὅλα καλά!

— Ποιᾶς ἡλικίας τάχα νά είναι τά παιδιά; ρωτάει πάλι.

‘Ο ύπαλληλος σκουντουφλιάζει· μά τόν παρασκότισε! Γύρω ἀκούνται φωνές ἀνυπόμονες· σπρώχνει ὁ ἔνας τόν ἄλλον· θέλουν νά τόν βγάλουν ἀπό τή θυρίδα. ‘Εμαθε πώς ζοῦν τ' ἀδέρφια του· δέν τού φτάνει; Είναι κι ἄλλοι πού λαχταροῦν γιά τούς δικούς τους. ‘Ας μάθουν κι ἐκεῖνοι κατιτί! Μά ἐκεῖνος δέν ἀφήνει τή θέση του.

— Ποιᾶς ἡλικίας τάχα; ξαναρωτά.

— Δέκα δώδεκα χρονῶν.

Πάλι ἀπελπισία. Τ' ἀδέρφια του δέν είναι τόσο μικρά. Είναι ἀπό εἴκοσι πέντε κι ἀπάνω. Σκουντούφλης κατεβαίνει τίς σκάλες, βγαίνει ἀπό τήν αὐλή, παίρνει τό βαπτοράκι καί φτάνει στά Θεραπειά. ‘Από κεῖ μ’ ἐν’ ἄλογο φτάνει στόν ‘Αι-Γιώργη, παίρνει τήν ἀκρογιαλιά. Τά μάτια του ὀμπρίζουν. ‘Ο ἥλιος παιγνιδίζει ἀκόμη σέ ζαφειρένιο ούρανό. ‘Η θάλασσα λίμνη ἀπλώνεται ώς τά ούρανο-θέμελα. ‘Η γῆ ἀνθοσπαρμένη μοσχοβολᾶ. Μά ή ἀκρογιαλιά μοιάζει μέ νεκροταφεῖο. Κάθε βράχος καί νεκροκρέβατο. Καράβια κομματιασμένα, βαρκοῦλες μισοσπασμένες, σχοινιά, κατάρτια, φιγούρες, πα-

νιά, είκονίσματα, παδέλες, πιάτα, λιβανιστήρια, πυξίδες, χρυσόξυλα. Καί μαζί χέρια, πόδια, κορμιά δίχως κεφάλια, κεφάλια δίχως κορμιά, ἄδεια καύκαλα, τρίχες χωμένες στίς σκισμάδες, μυαλά στουπιασμένα στήν πέτρα. "Ενα τρεχαντηράκι όμορφοφτιασμένο, ἄγγελος, πρόβαινε μέ πανιά καί ξάρτια, λέσ κι ὀρμένιζε ἀνάερα. Καί ὅμως ἦταν καρφωμένο στό βράχο, σφιλιασμένο τόσο καλά στήν πέτρα, πού ούδε νερό ούδ' ἀνεμος μποροῦσε νά περάσει. Κι ἔνα σκυλί στήν πρύμνη δεμένο γύριζε μάτια φωτιές, δάγκωνε τήν ἀλυσίδα του καί τό νερό κοιτάζοντας ἀλίχταγε κι ἀλίχταγε, σάν νά τό ἔβριζε, πού χάλασε τ' όμορφοκάραβο.

"Εκαμε ἀκόμη μερικά βήματα ό καπετάν Ξυρίχης καί ἄξαφνα βρέθηκε μπρός στό μπάρκο του. "Ἐπερεπε νά είναι δικό του ξύλο, γιά νά τό γνωρίσει. Οὔτε κατάρτια οὔτε πανιά οὔτε σκαφίδι ἀπόμενε πλιά. Μονάχα ἡ πρύμνη του, κι ἐκείνη ξεσκλισμένη, κρατιότανε σέ δυό χάλαρα. Καί γύρωθέ της πικρή νεκροπομπή, ἄλλα ξύλα σκορπισμένα, κουπιά καί ἄρμενα ἄλλες καρίνες φαγωμένες· ἄλλα ποδόσταμα καί σωτρόπια καί σταύρωσες. Κι ἀκόμη γύρωθέ της ἄλλη πικρότερη συνοδεία! Βλέπει τό ναύκληρο νεκρό στό πλάγιο· βλέπει τούς ναῦτες πέρα δῶθε σκορπισμένους, ἄλλους κολλιτισίδα ἀπάνω στά κοτρόνια, ἄλλους μισοσκεπασμένους μέ τόν ἄμμο, ἄλλους παιχνίδι τοῦ νεροῦ, δαρμός καί φτύμα του. Κι ἀπάνω στά τουμπανιασμένα κουφάρια, στά πρόσωπα τά χασκογέλαστα τά ὄρνια καλοκαθισμένα βύθιζαν τό ράμφος στή νεκρή σάρκα καί στόν κρότο του πέταξαν κράζοντας, σάν νά διαμαρτύρονταν πού τά ἐνοχλοῦσε στό πλούσιο φαγοπότι.

"Αρχίζει τώρα φριχτότερο τοῦ καπετάνιου τό βάσανο. 'Εκεῖνα τά κουφάρια δείχνουν πώς κοντά βρίσκονται καί τά δικά του. Θέλει νά δράμει, νά ψάξει δλοῦθε, μά δέν τολμᾶ. Κάτι μέσα του τόν κρατεῖ, τά πόδια του καρφώνει στ' ἀχνάρια τους. Τέλος πάει καί ψαχουλεύει. Βρίσκει ἀσούσουμα καί τ' ἀδέρφια του. Τό ἔνα κείτεται μέ τό κεφάλι συψαλιασμένο, τό ἄλλο ἔχει καί τά δύο πόδια κομμένα στά γόνατα. "Αν δέν τοῦ τό 'λεγε ἡ ψυχή, βέβαια δέ θά τά γνώριζαν τά μάτια του, ὅπως καί τό μπάρκο. 'Αλλά τοῦ τό εἶπε καί τά καλογνώρισε. Καί τότε τά μάτια του στέρεψαν· οὔτε δάκρυα βγάζουν οὔτε σπαρταροῦν. Τή θάλασσα μόνον κοιτάζουν

πεισμωμένα. "Αξαφνα ό γρόθος σηκώνεται καί πέφτει μέ δρμή,
πού λέσ τρόμαξε καί πισωπάτησε ἐκείνη φοβισμένη.

"Επειτα σκύφτει καί γλυκοφιλεῖ τ' ἀδέρφια του. Χαιδεύει τους τά
χτυπημένα κορμιά ἀνάλαφρα, σάν νά φοβᾶται μήν τά ξυπνήσει·
κάτι τούς ψιθυρίζει μυστικά στ' αύτι, θές παρηγοριά, θές μακρινήν
ύπόσχεση. "Επειτα μέ τό λάζο ἀρχίζει καί σκάφτει τόν τάφο τους.
Παιδεύτηκε κάπου μιά ὥρα στόν ἄμμο. Τόν ἄνοιξε καλά· ἀπίθωσε
πρῶτα τ' ἀδέρφια, ἔπειτα τό ναύκληρο, κατόπιν τούς ναῦτες, κύ-
λησε ἐπάνω πέτρες καί χάλαρα. "Επειτα ἔπιασε πάλι τή στράτα
του κι ἔφτασε στά Θεραπειά. Βρίσκει τό βαπτόρι, ἔφτασε πάλι στό
μπάρκο του.

— "Ετοιμα; ρωτᾶ τό γραμματικό.

— "Ετοιμα.

— Βίρα ἄγκουρα!

Ο καπετάν Ξυρίχης, ἀμίλητος, ἔπιασε τή θέση του στό κάσαρο
κι ἔξακολουθήσαμε τό ταξίδι.

«Λόγια τῆς πλώρης»

'Ανδρέας Καρκαβίτσας

4. Π Α Ρ Α Δ Ο Σ Ε Ι Σ

α) Τό ἄγαλμα (Ἐλευσίνα)

'Αναφέρεται σέ κολοσσαῖο ἄγαλμα ἀπό τά Προπύλαια τῆς Ἐλευ-
σίνας. Η συνηθισμένη ὀνομασία του εἶναι ἄγαλμα τῆς Δήμητρας,
στήν πραγματικότητα ὅμως πρόσκειται γιά «κιστοφόρο». Τό ἄγαλμα
ἀυτό βρισκόταν σ' ἔνα ἀλώνι κοντά στό Τελεστήριο καί μεταφέρθηκε
στά 1801 στήν Ἀγγλία, ὅπου τοποθετήθηκε στόν πρόδομο τῆς
Πανεπιστημιακῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Καΐμπριτζ.

Σ' ἔνα ἀλώνι στή Λεψίνα, ἦταν ἔνα μαρμαρένιο ἄγαλμα, πού
προστάτευε τό χωριό καί μέ τή βοήθεια του πήγαιναν πάντα καλά
τά γεννήματα. Κανείς δέν μποροῦσε νά τό πάρει· ὅποιος δοκίμαζε
νά τό κουνήσει ἀπό κεῖ πού ἦταν στημένο, τοῦ κοβότανε τό χέρι.
Μιά φορά τό πῆραν Φράγκοι καί τό τράβηξαν ώς τό γιαλό καί
ἡθελαν νά τό φορτώσουν, ἀλλά τή νύχτα γύρισε μοναχό του στή
θέση του.

"Ηξεραν ὅλοι πώς, ἀν τό ἔβαναν σέ καράβι νά τό πᾶν ἀλλοῦ,

τό καράβι θά βιούλιαζε. "Ομως κατόρθωσαν νά τό πάρουν οί 'Εγγλέζοι στά 1801, ἀφοῦ ἔδωκαν πολλά χρήματα στούς Τούρκους. Τήν παραμονή τῆς ἡμέρας πού ἦθελε νά τό πάρουν, ἵνα βόιδι ἔκοψε τό ζυγό, ἔχούμησε καταπάνω στό μάρμαρο καί τό χτύπησε μέ τά κέρατά του κι ἀπό κεῖ ἀπολύθη μουγκρίζοντας στόν κάμπο. Οἱ χωριανοί κατάλαβαν πώς θά τούς ἔβρει μεγάλο κακό, ἢν τό ἀφήσουν, καί δέν ἦθελαν κι ἐλεγάν πώς θά καταστραφουν τά γεννήματά τους. 'Αλλά οἱ 'Εγγλέζοι τούς ἔπεισαν πώς δέ θά πάθουν τίποτα· καί τήν ἄλλη μέρα τό πρωί ἔβαλαν τόν παπά μέ τό πετραχήλι καί πρῶτος μέ τήν ἀξίνα ἔσκαψε τό χῶμα πού ἥταν γύρω στό μάρμαρο. Τό σήκωσαν λοιπόν, τό φόρτωσαν στό καράβι τους καί τό πηγαν στήν 'Αγγλία κι ἐκεῖ τό 'βαλαν σ' ἓνα μουσεῖο. Τό καράβι ὅμως πού τό φόρτωσαν πραγματικῶς ἔπεισε ὅξω καί χάθηκε.

Τόν ἄλλο χρόνο ἥταν καλή σοδειά καί οἱ χωριάτες πίστεψαν πώς τό ἄγαλμα θά γυρίσει πάλι. "Υστερα ἥρθαν δύστυχοι χρόνοι καί εἶδαν πώς αὐτό ἥταν, γιατί ἄφησαν νά τούς πάρουν τό ἄγαλμα.

β) Τό Πετροκάραβο (Πόρος)

ΙΙαραδόσεις γιά «μαρμαρώματα» ὑπάρχουν πολλές. Δημοτικά τραγούδια περιγράφουν ἀγώνα δρόμου τοῦ 'Ηλιου καὶ τοῦ ἥρωα Γιάννη, ὅπου ὁ θυητός νικιέται. Συγγενής φρίνεται καὶ ὁ ἀρχαιὸς μύθος γιά τήν κυνηγό 'Αργη, ἡ ὁποία κυνηγώντως ἔνα ἐλάφι εἰπε ὅτι θά τό φτάσει, ἀκόμα καὶ ἢν αὐτό τρέξει τόσο γρήγορα ὅσο ὁ 'Ηλιος. 'Ο 'Ηλιος θύμωσε γι' αὐτό καὶ τήν μεταχυόρφωσε σέ ἐλάφι.

'Αντίκρυ στόν κάβο Μπίστη τοῦ Πόρου καί στόν Καβαλάρη τῶν Μεθάνων εἰν' ἔνα ξερονήσι μοναχικό καί ἕρημο, τό Πετροκάραβο. Αὐτό ἔναν καιρό ἥταν μία ἀπό τίς μεγαλύτερες μπρατσέρες τοῦ κόσμου.

"Ήταν ὀγλήγορη καί πέρναγε ὅλα τ' ἄλλα καράβια. Καπετάνιο εἶχε μιά Νεράιδα, πού τήν ἔχασε ἡ μεγάλη της περηφάνια. Γιατί δέν τήν ἔσωνε πού ἥταν ἡ πρώτη στή θάλασσα, μόν' ἥθέλησε νά γίνει καί ἡ πρώτη τοῦ οὐρανοῦ. Καί γι' αὐτό βάλθηκε νά περάσει καί τό φεγγάρι κι ὄρκίστηκε «ἢ τό φεγγάρι θά περάσω ἢ θά χαθῶ».

Καί μιά βραδιά ἡ Νεράιδα, ἀφοῦ ἐτοίμασε τό καράβι της, λέει στό φεγγάρι: «Ἐλα νά ἰδούμε σήμερα ποιός θά γίνει δὲ ἀφέντης τῆς θάλασσας». Τό φεγγάρι τραβοῦσε ἥσυχα τό δρόμο του, καί ἡ Νεράιδα ἐπάσχιζε νά τό φτάσει. Τρεῖς μέρες καί τρεῖς νύχτες πάλευε, ὅσο πού εἶδε τ' ἄσπρα της πτωνιά νά γίνουν κουρέλια. Ἀπό τό θυμό καί τή ντροπή της ἀρχισε νά βρίζει καί νά καταριέται τή μάνα της. Τότε σηκώνεται μεγάλη θαλασσοταραχή κι ἔνα ἀστροπελέκι πέτρωσε τό καράβι.

«Ἀν τύχει καί ζυγώσει κανείς ἐκεī καί βάλει τ' αὐτί του σέ μιά τρύπα, πού εἶναι στή μέση στό Πετροκάραβο, ἀκούει κάτι σάν φωνές, σάν μοιρολόγια· ἐκεī λέν πώς ἥταν ἡ κάμερα τῆς Νεράιδας. Καί πολλά καράβια, ὅταν περάσουν ἀπό κεī νύχτα καί κάνει μεγάλη φουρτούνα, βλέπουν μπροστά στήν πλώρη ἔνα μεγάλο κόκκινο φῶς τρεμουλιαστό· μερικοί μάλιστα ἀλαφροίσκιωτοι βλέπουν καί μιά γυναίκα μέ κάτασπρα ντυμένη νά κρατεῖ αὐτό τό φῶς στό δεξί της χέρι.

γ) Ό δράκοντας τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου (Καλάβρυτα)

Προτοῦ νά γίνει τό μοναστήρι τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, ἥταν δέ τόπος ἄγριος κι ἔβισκε ἐκεī τά γίδια του ἔνα κορίτσι ἀπό τ' να χωριό ἐκεī κοντά. Τό κορίτσι αὐτό ἥταν πολύ καλό καί θεοφοβούμενο καί μέ τή χάρη τῆς Παναγίας ἀγιασε καί τό λέν ἀγία Κόρη. «Ενα μεσημέρι πού καθότανε ἐκεī πού εἶναι ἡ ἐκκλησία τῶν Ἀγίων Πάντων, βλέπει ἔνα ἀπό τά τραγιά της, καί ἔκοπτη ἀπό τ' ἀλλα καί προχώρησε στό γκρεμό, κεī πού φαινότανε ἡ τρούπα μιᾶς σπηλιᾶς, μπῆκε μέσα, ὕστερα βγῆκε μέ τό γένι του βρεμένο καί ἥρθε καί στάθηκε μπροστά της. Δέν ἔδωσε καμιά προσοχή, ἀλλά καί πάλι τό ἀλλο μεσημέρι τό τραγί ἔκαμε τό ἴδιο, καί τρίτη φορά καί πάλι τό ἴδιο.

«Εγινε τότε περίεργη καί τό ἀκολούθησε. Καί μπῆκε μέσα στή σπηλιά, πού ἥταν ὅλη κρυμμένη ἀπό τά βάτα καί τούς κισσούς καί τ' ἀλλα φυτά, κι ἐκεī βλέπει μιά βρύση νά βγαίνει ἀπό τό βράχο καί ψηλά τήν εἰκόνα τῆς Παναγίας, πού τήν ἔχει ίστορισμένη μέ μαστίχα δέ εὐαγγελιστής Λουκᾶς. Καί ἀκουσε νά τής φωνάζει ἡ χάρη

Της καί νά τῆς λέει πώς θά ρθοῦν δυό καλογέροι (καί εἶπε τά δύναματά τους) καί νά τούς δείξει σ' αὐτούς τήν εἰκόνα, νά χτίσουν μοναστήρι.

Βγῆκε ἡ ἀγία Κόρη καί πραγματικῶς σέ λίγο εἶδε τούς δυό καλογέρους, κι ἦσαν οἱ ἄγιοι, πόχτισαν τό μοναστήρι, τούς εἶπε τί εἶδε καί τούς δόδήγησε καί πῆγαν καί πῆραν τήν εἰκόνα. Καί σκέφτηκαν νά βάλουν φωτιά νά κάψουν αὐτόν τό λόγγο καί νά καθαρίσουν τό σπήλαιο. Ἀλλά μέσα βαθιά στό σπήλαιο, ἐκεὶ πού εἶναι τώρα τό μεγάλο βαγένι τοῦ μοναστηριοῦ, ἦταν ἔνας φοβερός δράκοντας. Αύτός, ὅταν ἀναψε ἡ φωτιά, πῆγε νά βγεῖ, μόν' ἀπό τήν εἰκόνα, πού τήν κρατοῦσαν οἱ ἄγιοι, βγῆκε μιά ἀστραπή καί τόν ἔκαψε καί τόν ἔκαμε στάχτη. Καί μόνο λίγα κόκαλά του ἔμειναν καί τά εἶχαν στό μοναστήρι, ὅσο πού ἔγινε ἡ μεγάλη φωτιά, πού ἔκαψε τό μοναστήρι, πᾶνε πολλά χρόνια τώρα, καί τό ἔκαψε κι αὐτά.

δ) Διογύσιος (Κόκκινον τοῦ δήμου Ἀκραιφνίου τῶν Θηβῶν)

Ἡ χριτωμένῃ αὐτῇ παραδόσῃ εἶναι γνήσια ἐλληνική, ἀν καὶ ἀνάλογες ὑπάρχουν καὶ σέ ἄλλους λαοὺς θά ἔχουν ώς κοινὴ πηγὴ κάποιο ἀρχαῖο ἐλληνικό μύθο. Ὁ Διογύσιος τῆς παραδόσεως εἶναι ὁ θεός τῆς ἀμπέλου καὶ τοῦ κρασιοῦ Διόνυσος καὶ ἡ Ἀξιά, δηλαδὴ ἡ Νέξιος, ἦταν ἔνα ἀπό τά πιο σημαντικά κέντρα τῆς λατρείας του. Τήν ἡθική διδασκαλία γιά τ' ἀποτελέσματα τοῦ κρασιοῦ ἐπανάλαμβάνουν πολλοὶ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς.

Οταν ὁ Διογύσιος ἦταν ἀκόμη μικρός, ταξίδευε, γιά νά πάει στήν Ἀξιά. Ἐπειδή ἦταν πολύς ὁ δρόμος, ἀπόστασε καί κάθισε σ' ἔνα κοτρόνι, γιά νά ξεκουραστεῖ. Ἐκεῖ πού κοίταζε πέρα δῶθε, βλέπει μπρός στά πόδια του νά φυτρώνει ἔνα βοτάνι, πού τοῦ φάνηκε τόσο πολύ ὅμορφο, ὥστε ἀποφάσισε νά τό πάρει μαζί του καί νά τό μεταφυτέψει. Τό ξερίζωσε τό λοιπόν καί τό κουβαλοῦσε μαζί του. Ἀλλά ὁ ἥλιος ἔκαιγε πολύ καί φοβήθηκε μήν ξεραθεῖ, προτοῦ νά φτάσει στήν Ἀξιά. Ἐκεῖ βρῆκε ἔνα κόκαλο πουλιοῦ, τό ὑπαλε τό βοτάνι μέσα καί τράβηξε τό δρόμο του. Ἀλλά στά εὐλογημένα χέρια του τό βοτάνι τόσο γρήγορα μεγάλωσε, πού ἔβγαινε κι ἀποπάνω κι ἀποκάτω ἀπό τό κόκαλο. Φοβήθηκε πάλι μήν ξεραθεῖ καί

συλλογιζότανε τί νά κάμει. Τότε βρήκε ἔνα κόκαλο λιονταριοῦ, πού ἦταν χονδρύτερο ἀπό τοῦ πουλιοῦ τό κόκαλο, καὶ σ' αὐτό ἔχωσε τό κόκαλο τοῦ πουλιοῦ μέ τό βοτάνι. Σέ λίγο μεγάλωσε καὶ ἔβγαινε ὅξω καὶ ἀπό τοῦ λιονταριοῦ τό κόκαλο. Βρήκε μιά γαϊδουροκοκάλα πού ἦταν μεγαλύτερη ἀπό αὐτό, κι ἔχωσε μέσα τοῦ πουλιοῦ καὶ τοῦ λιονταριοῦ τό κόκαλο κι ἔτσι ἐφτασε στήν 'Αξιά.

"Οταν θέλησε νά φυτέψει τό βοτάνι, παρατήρησε πώς οί ρίζες του ἥσαν κολλημένες στά κόκαλα, καὶ δέν μποροῦσε νά τό βγάλει, χωρίς νά χαλάσει τίς ρίζες· τό ἐφύτεψε λοιπόν ὅπως ἦταν. Σέ λίγο φύτρωσε τό βοτάνι καὶ πρόκοψε κι ἔγινε ἀμπέλι κι ἔβγαλε σταφύλια. 'Απ' αύτά ἐφτιασε τό πρῶτο κρασί καὶ ἔδωκε στούς ἀνθρώπους νά πιοῦν. Καὶ ὡς τοῦ θαύματος! "Οταν οἱ ἀνθρωποι ἔπιναν, στήν ἀρχή κελαπδοῦσαν σάν τά πουλιά· ὅταν ἔπιναν περισσότερο, γινόνταν δυνατοί σάν λιοντάρια, κι ὅταν ἀκόμη περισσότερο ἔπιναν, γινόνταν σάν τά γαϊδούρια.

Ν. Γ. Πολίτου, «Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, Παραδόσεις», τόμ. Α'

I. ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

Κήρυξη τῆς ἐπανάστασης στήν "Αρτα

Τελειώνοντας ό πόλεμος, συνάχτηκαν καί οἱ πρόκριτοι τῶν χωριῶν τῆς "Αρτας καί οἱ νοικοκυραῖγοι καί μιλήσαντε πᾶς θά βαστάξουν αὐτὸν τὸν μεγάλον ὄχτρό, ὅπού ταν πνιμένος δλος αὐτός ὁ τόπος ἀπό τὰ Γιάννινα, "Αρτα, Πρέβεζα, Σούλι, ὅλο αὐτό τὸ καυκί πλῆθος Τουρκιά καί πασάδες καί ὅλο νέοι κουβαλιόνταν ἀπ' οὐλα τὰ μέρη τῆς Τουρκιᾶς καί Ἀρβανιτιᾶς ἔξαιτίας τοῦ Ἀλήπασα τὴν πολιορκία. Καί ὑστερα γεννήθη καί τὸ δικό μας τὸ Ἑλληνικόν κι ἐμεῖς τὸ πηγαίναμε σκεπτασμένο, ὅτι δουλεύομε διά τὸν Ἀλήπασα, τὸν ἀφέντη μας, νά τὸν σώσομε, ὅτι ἀδίκως τὸν κατατρέχει ὁ σουλτάνος. Αὐτά βγαίναμε νά ἐλκύζομε τούς Τούρκους Ἀρβανίτες, τὸ κόμμα τοῦ Ἀλήπασα, νά τούς ἔχομε φίλους αὐτούς, νά μᾶς βοηθήσουνε κι αὐτοῖνοι, ὅτι ἥμαστε ὀλίγοι καί οἱ Τοῦρκοι πλῆθος.

"Αφοῦ συνάχτηκαν οἱ πρόκριτοι καί οἱ νοικοκυραῖγοι, μιλήσαμε νά εἶναι αὐτό τὸ μυστήριον κρυφό, καί τῶν ἀνθρώπων τοῦ Ἀλήπασα νά τούς λέμε συντρόφους διά τὸν σωμό τοῦ Ἀλήπασα. "Αφοῦ μιλήσαμε δι' αὐτό, εἴπαμε καί μέ τὶ μέσα θά βαστήσουμεν τὸν πόλεμον. Καί δέν εἰχαμεν οὔτε ὅπλα οἱ περισσότεροι οὔτε τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου δλοι. Ἀποφάσισαν οἱ νοικοκυραῖγοι ὅτι ἡ τυραγνία τῶν Τούρκων – τὴν δοκιμάσαμεν τόσα χρόνια, δέν ὑποφέρονταν πλέσν. Καί δι' αὐτήν τὴν τυραγνία, ὅπού δέν ὄριζαμεν οὔτε βιόν οὔτε τιμή οὔτε ζωή (ξέραμεν κι ὅτ' ἥμασταν ὀλίγοι καί χωρίς τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου) ἀποφασίσαμεν νά σηκώσομεν ἄρματα ἐναντίον αὐτῆς τῆς τυραγνίας. Εἴτε θάνατος εἴτε λευτεριά. Τώρα δπού ἀρχίσαμεν, νά τούς πολεμήσομεν καί νά θυσιάσσομεν καί τό βιόν μας εἰς τὸ στρατόπεδον καί σ' ἐκείνους ὅπού δέν ἔχουν τὸν τρόπον, νά τούς ζωστροφίζομεν καί νά κάνουν καί ἐκείνοι τά χρέη τους διά τὴν πατρίδα. Τότε σύστησαν τούς ἀνθρώπους τούς τιμίους καί πρόβλεπαν διά τ' ἀναγκαῖα καί δέν καρτερούσαν οἱ ἀνθρωποι. Ἀπό κείνους πάλε ὅποιος είχε τὸν τρόπον τούς ἔδινε καί τό δικόν του καί πολέμασγε καί διά τὴν λευτεριάν του πολιτι-

κός καί στρατιωτικός ἦταν τό ίδιον. Καί αύτό τό σύστημα ἦταν σέ δλη τήν πατρίδα, καί μέ αύτό τό σύστημα πορέψαμε δυό χρόνια. Τηρᾶτε τό ιστορικόν ἐκείνου τοῦ καιροῦ πόσο προβοδέψαμε, πόση ἀρμονίαν εῖχαμε, πόση δύμονοια καί ἀδελφοσύνη.

Μάχη τῆς Σφακτηρίας (Απρίλιος 1825)

Σέ δυού μέρες εῖδαμε καρσί εἰς τήν Μοθώνη καί Σφαχτηρία ὡς ἑκατόν τριάντα κομμάτια καράβια τούρκικα τοῦ σουλτάνου, τοῦ Μπραΐμη, τῶν Ἀλτζερίνων καί τῶν ἀλλούνῶν ὄτζακιῶν. Σέ δυό ἡμέρες ἦρθε κι ὁ Μιαούλης μέ τά ἑλληνικά ὡς τριάντα κομμάτια· καί ἦταν καρσί εἰς τά τούρκικα· καί φαίνονταν τά ἑλληνικά σάν φελοῦκες μπρός εἰς τά τούρκικα. Τότε σάν ἦρθε ὁ στόλος τοῦ Μπραΐμη, στέλνει ἔναν Τούρκο ἀπόξω τό κάστρο νά μιλήσουμε. Βγήκαμε ἀπό τό κάστρο διορισμένοι ὁ Μπεζαντές Μαυρομιχάλης ἀπό τούς Σπαρτιάτες, ὁ Γιατράκος ἀπό τούς Πελοποννήσιους, ἐγώ ἀπό τούς Ρουμελιῶτες. Τοῦ λέμε τοῦ Τούρκου: «Τί δόρίζεις; — Ο πασάς μ' ἔστειλε ν' ἀφήσετε τό κάστρο νά φύγετε, νά μή χαθεῖτε. — Δέν πρέπει ὁ πασάς, τοῦ εἴπαμε, νά μᾶς λυπᾶται τόσο· ἃς κοπιάσει νά τό πάρει μέ πόλεμον κι ὅταν μᾶς κυργέψει, φαίνεται ἡ ἐσπλαγχνία του. Καί σύρε εἰς τήν δουλειά σου».

Ἐφυγε ὁ Τούρκος. Βλέπομε ἀπό τά καράβια ἔρχονται πλῆθος φελοῦκες κι ἔμπαιναν ἀσκέρια καί τά πήγαιναν εἰς τά καράβια. Εἰς τήν Σφαχτηρία τό νησί εῖχαμε ἔξι κομμάτια κανόνια καί φύλαγαν τό στόμιον τοῦ λιμανιοῦ καί καμπόσους ἀνθρώπους ἐκεῖ ἀπάνου. «Οταν οἱ φελοῦκες τελείωσαν τ' ἀσκέρι τό τούρκικον, τό ὑβαλαν εἰς τά καράβια τους. Τότε βλέπομεν τά καράβια πλησιάζουν, ὅσα εἶχαν τ' ἀσκέρι, κοντά εἰς τό νησί κι Ἀβαρίνους.

«Οσοι ἦταν εἰς τό νησί γυρεύουν δύναμιν — γύρευε ὁ Ἀναγνωσταρᾶς ὁ ὑπουργός νά βγῶ ἐγώ μέ τούς ἀνθρώπους μου εἰς τό νησί, ὅπού 'ταν κι αὐτός, καί νά πάρω κι ἐκείνους ἀπό τούς Αβαρίνους, νά πᾶμε ὅλοι στό νησί νά δυναμώσουμε ἐκείνη τήν θέσιν. Ἀκούγοντας αὐτό ὅσ' ἦταν εἰς τό κάστρο, πώς θά πάγω μέ τό σῶμα μου εἰς τό νησί, δέν θέλησαν· ἀν βγῶ ἐγώ μέ τούς ἀνθρώπους μουν, βγαίνουν κι ἐκεῖνοι. Καί γράφει ὁ φρούραρχος ὅτι ἐμένα δέν μ' ἀφήνουν ἀπό τό κάστρο νά βγῶ. Τότε βγάλαμεν τόν Τζόκρη

καί τόν Σταῦρο Σαΐνη μέ καμπόσους καί πῆγαν εἰς τό νησί· κι ἔστειλε κι ὁ Χατζηχρῆστος καμπόσους δικούς του ἀπό τούς Ἀβαρίνους.

Τότε τά καράβια τά τούρκικα βαροῦσγαν ἐκείνους εἰς τό νησί μέ τά κανόνια· δέν τούς ἔδωσαν καιρόν νά δχυρωθοῦν· καί ἦταν εἰς τό σιάδι. Οἱ φελοῦκες πλῆθος μέ τ' ἀσκέρια τά τούρκικα κάμανε ντισμπάρκο ἀπάνου εἰς τό νησί. Αὐτοῖνοι πολλοί, οἱ ἐδικοί μας ἀδύνατοι – καί κάτι δλίγοι γλίτωσαν ἀπό τούς δικούς μας κατά τό μέρος τοῦ Ἀβαρίνου. Ρίχνονταν εἰς τήν θάλασσα κι ὅσοι μέναν χωρίς νά πνιγοῦνε ἐκεῖνοι γλίτωσαν. Χάθηκαν ἐκεὶ κεφαλές, ὁ Τζαμαδός, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ Σαΐνης, ὁ Σίμος καί ἄλλοι πολλοί.

Εἰς τόν ἴδιον καιρόν πῆγε κι ὁ Μπρατίμης μ' ὅλες τίς δύναμες καί πολέμαγε τούς Ἀβαρίνους μέ κανόνια καί ντουφέκια καί τά καράβια του τοῦ πελάγου. Τότε βγήκαμεν κι ἐμεῖς ἀπό τό κάστρο ἐναντίον τῶν Τούρκων εἰς τά χαρακώματά τους, τούς πολεμήσαμεν γενναίως. Βλέποντας αὐτό οἱ Τούρκοι τοῦ νησιοῦ, μᾶς βαροῦσαν μέ τά κανόνια τά δικά μας, ὅπού 'χαμεν εἰς τό νησί· μᾶς βαροῦσαν ἀπό τίς πλάτες κι ἥφεραν κι ἀσκέρια ἀπ' τό νησί ἐναντίον μας· καί δυναμώθηκαν καλά οἱ Τούρκοι. Σκοτώσαμεν δλίγους· κι ἀπό μᾶς σκοτώθηκαν καμπόσοι καί πληγώθηκαν. Μᾶς ἀφάνισαν τά κανόνια. Μπήκαμεν πίσου εἰς τό κάστρο. 'Ο Μπρατίμης πῆρε καί τούς Ἀβαρίνους μέ συνθῆκες· κι ἄλλοι φύγαν μέ γιρούσι, κι ἀπ' αὐτούς ἄλλοι σκοτώθηκαν καί πληγώθηκαν. Πῆρε καί σκλάβους τόν Χατζηχρῆστον, τόν δεσπότη Μοθώνης ὅπού 'ταν ἐκεῖ· κι ἐκεῖνον ὅπού 'χα κεφαλή εἰς τούς ἀνθρώπους μου τόν πλήγωσαν καί τόν πιάσανε· καί τόν πῆγαν εἰς τό Μισίρι. Στάθη τέσσερα χρόνια ἐκεῖ κι δλίγον καιρόν ἔχει ὅπού 'ρθε. Τόν λένε Στάμον Βελέτζα.

Εἰς τό νησί ἀπάνου ἦταν καί ὁ Μαυροκορδάτος· μπῆκε εἰς τό καράβι τοῦ Τζαμαδοῦ, μπῆκε κι ὁ Σαχτούρης μέσα, ὁ φρούραρχος τοῦ Νιόκαστρου, καί πολεμώντας μ' ὅλα τά καράβια τῶν Τούρκων σώθηκαν μέ μεγάλον κίντυνο καί μ' ἀπερίγραφη γενναιότητα ὅποι 'δειξαν αὐτοῖνοι οἱ ἀνθρωποί τοῦ καραβιοῦ. Ὁλλο ἦταν νά τό βλέπει ὁ ἀνθρωπός κι ἄλλο νά τό λέγει. Σώθηκαν μέ τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ δίνοντάς τους ἀντρεία πολλή.

Αὐτήνη ἡ μέρα, ἀδελφοί ἀναγνῶστες, ἦταν πολύ φαρμακερή διά τήν πατρίδα, ὅπού 'χασε τόσα παλικάρια καί σημαντικούς ἀν-

τρες, στεριανούς καί θαλασσινούς· διά ὅλη τήν πατρίδα ἦταν φαρ-
μάκι ἐκείνη ἡ μέρα καί διά μᾶς πεθαμός, ὅτι χάσαμεν τούς συντρό-
φους μας.

Εἰς τοὺς Μύλους τῆς Λέρνης (13 Ἰουνίου 1825)

Εἰς τούς Μύλους τ' Ἀναπλιοῦ ἦταν γιομάτο ζαϊρέδες καί πολε-
μοφόδια, ὅποιού χαν πάρει τά καράβια μας πρέζες, ὅποιο τά πάγαι-
ναν τοῦ Μπραΐμη, καί ἦταν ὅλα ἐκεῖ νά χρησιμέψουν διά τόν ἀρχη-
γόν τῆς Πελοπόννησος, ὅποιο θά πολεμήσει τούς Τούρκους. Κι οἱ
Τούρκοι ἔρχονταν εἰς τούς Μύλους νά πάρουν τούς ζαϊρέδες τους
καί πολεμοφόδια τους δπίσου, ὅποιο τούς πῆραν τά καράβια μας.

Τότε ἔπιασσα τούς Μύλους καί ἔφκιασσα ταμπούρια κι ἔκλεισα
τούς Μύλους μέσα. Τόν τοῖχο τόν ἔχτισα ώς μέσα εἰς τήν θάλασσαν
καί τόν ἀσφάλισα καλά ὅλο μέ μασγάλια. Ἐπιασσα καί τήν κούλια
ὅποιο ναι πλησίον στούς Μύλους, καί τήν τρύπησα ἀπό πάνου
εἰς τό πάτωμα καί εἰς τό κατώγι. Ἐκοψα καί νερό ἀπό τό μυλαύ-
λακον καί τό πέρασσα εἰς τήν κούλια κάτου ἀπό τήν γῆ, νά χομεν
νερό, ὅτι παλαβώσαμε ἀπό νερό εἰς τό Νιόκαστρον.

Ἄφοι ἔφκιασσα αὐτά, ἔφκιασσα καί ταράτζα εἰς τά κεραμίδια τῆς
κούλιας, καί τήν ἄλλη κούλια τήν συγύρισσα καλά νά δεχτῶ τόν
ἀφέντη μου τόν Μπραΐμη, ὅποιο θέλε εἰς τό Νιόκαστρο νά μέ πάρει
μαζί του, ὅτι μ' ἥβρε νηστικόν καί διψασμένον. Συγυρίστηκα εἰς
τούς Μύλους κι ἔφόδιασσα τίς κούλιες ἀπ' οὐλά τ' ἀναγκαῖα, καί
κρέας καί κρασί καί ρακί, — καί τώρα θέλει ίδει ντουφέκι ἑλληνικόν!

Εἰς τήν Καλαμάτα ό Μπραΐμης ἔσμιξε μέ τόν Ντερνύ, τόν ναύ-
αρχον τῆς Γαλλίας, κι ἔφαγαν εἰς τήν φρεγάδα του· κι ἔνας τράβηξε
τῆς στεριᾶς κι ἄλλος τοῦ πελάσου καί εἶπαν νά σμίξουν εἰς τούς Μύ-
λους. Καί ἥρθε ὁ ναύαρχος Ντερνύς πρωτύτερα. Πῆγα καί τόκαμα
βίζιτα καί μοῦ εἶπε ὅτι ἔγω δέν θά μπορέσω νά πολεμήσω τόν
Μπραΐμη. Τοῦ εἶπα: «Τέτοιες συνθῆκες δέν ἔκαμα, ὅταν ἔφυγα ἀπό
τό Νιόκαστρο· ὅτι δέν εἶχα ζαϊρέ ἐκεῖ καί θά τόν πολεμήσουμεν
ἐδῶ, νά είμαστε καί τά δυό μέρη χορτάτα».

Δυνάμωσα τήν θέσιν τῶν Μύλων καλά, νά πολεμήσουμεν ἐκεῖ
ὅσο νά λιώσουμε. «Οτι, ἂν μᾶς πάρει αὐτήν τήν θέσιν, πάγει καί
τ' Ἀγάπλι . . .

Έκει όποιύ φκιανα τίς θέσεις εις τούς Μύλους, ξρθε δ Ντερνύς νά μέ ίδει. Μού λέγει: «Τί κάνεις αύτοῦ; Αύτές οι θέσεις είναι άδυνατες· τί πόλεμον θά κάμετε μέ τόν Μπραΐμη αύτοῦ; — Τοῦ λέγω, είναι άδυνατες οι θέσεις κι ἐμεῖς, δημως είναι δυνατός δ Θεός, διόποι μᾶς προστατεύει· καί θά δείξουμεν τήν τύχη μας σ' αύτές τίς θέσεις τίς άδυνατες. Κι ἀν είμαστε δλίγοι εις τό πλῆθος τοῦ Μπραΐμη, παρηγοριόμαστε μ' ἔναν τρόπον, δτι ἡ τύχη μᾶς ἔχει τούς "Ελληνες πάντοτε δλίγους. "Οτι ἀρχή καί τέλος, παλαιόθεν καί ὡς τώρα, δλα τά θερία πολεμοῦν νά μᾶς φάνε καί δέν μποροῦν· τρῶνe ἀπό μᾶς καί μένει καί μαγιά. Καί οι δλίγοι ἀποφασίζουν νά πεθάνουν· κι δταν κάνουν αὐτήνη τήν ἀπόφασιν, λίγες φορές χάνουν καί πολλές κερδαίνουν. 'Η θέση, διόποι είμαστε σήμερα ἔδω, είναι τοιούτη· καί θά ίδούμεν τήν τύχη μας οι άδυνατοι μέ τούς δυνατούς.— Τρέ μπιέν» λέγει κι ἀναχώρησε δ ναύαρχος.

Απάντηση τοῦ ἀγωνιστῆ στόν Ἐιδέκ

Ο Μαχρυγιάννης ξήθε σέ σύγκρουση μέ τούς Βαυαρούς γιά τό ζήτημα τῆς βαθμολογίας τῶν ἀγωνιστῶν.

Τότε τοῦ λέγω: «Ἐγώ κι ἀπλό στρατιώτη νά μέ βάλετε στρέγω διά τήν ἀγάπη τῆς πατρίδας μου. "Ομως ἔδω δουλεύει ἀδικία· καί δέν είναι δικές σας γνῶσεις αύτές, είναι δλλουνῶν· καί δέν θά πάμεν καλά. »Ἐγώ τό είπα ἀπαθής. 'Ο φίλος μου δ 'Αιντέκ ἐπειράχτη καί μόκρινε μέ πολύ φαρμάκι. «Ο,τι σᾶς λένε, αύτό θά κάμετε, καί γνῶμες δέν μπορεῖτε νά δώσετε, δτι δ Μπαυαρία ἔχει τριάντα χιλιάδες μπαγενέτα καί φέρνει ἔδω καί σᾶς ύποτάζει». Τότε βρέθηκα είς θέση δεινή· νά μήν μιλήσω δέν μποροῦσα, δτι ἀδικιόνταν οι ἀγωνισταί καί βραβεύονταν οι κόλακες. Τοῦ λέγω: «Δυστυχία μας τῶν καημένων! Κακά ψυχρά θά πάμεν. 'Ἐγώ σοῦ μίλησα ἀλλιῶς κι ἐσύ μοῦ ἀπαντεῖς διαφορετικά μέ μπαγενέτα. Σᾶς λέγω, ὡς φίλος, νά πασκίσετε καί τόν βασιλέα κι ἐσᾶς ν' ἀγαποῦμεν, κι ὅχι νά σᾶς φοβόμαστε. "Οτι τόν κιοτή χίλιες φορές νά τόν ἔβρης κιοτή καί νά τόν χτυπᾶς, πάγει καλά· μιά νά σέ χτυπήσει, δέν σέ φοβᾶται πλέον. Κι αὐτήνη ἡ πατρίδα δέν λευτερώθη μέ παραμύθια, λευτερώθη μ' αἵματα καί θυσίες· κι ἀπό αύτά ἔγινε βασίλειον — κι ὅχι

νά βραβεύονται διοσένα οί κόλακες κι οί ἀγωνισταί νά ἀδικιῶνται. "Οτι, ὅταν σκοτώνονταν οί ἀγωνισταί, αὐτοῖνοι κοιμόνταν. Κι ὅσο ἀγαπῶ τήν πατρίδα μου δέν ἀγαπῶ ἄλλο τίποτας. Νά 'ρθεῖ ἔνας νά μοῦ εἰπεῖ δτι θά πάγει δμπρός ή πατρίδα, στρέγομαι νά μοῦ βγάλει καί τά δυό μου μάτια. "Οτι, ὃν είμαι στραβός καί ή πατρίδα μου είναι καλά, μέ θρέφει· ὃν ή πατρίδα μου είναι ἀχαμνά, δέκα μάτια νά 'χω, στραβός θά νά είμαι. "Οτι σ' αὐτήν θά ζήσω, δέν ἔχω σκοπόν νά πάγω ἀλλοῦ. — Μοῦ λέγει, τόν βασιλέα δέν τόν ἀγαπᾶς; — "Οχι τοῦ λέγω· δέν ἔρω ψέματα. "Οταν χαθεῖ ή πατρίδα μου, οὔτε αὐτός μ' ἔχει ύπτηκογόν του οὔτε ἐγώ βασιλέα. Καί δι' αὐτό χρειάζεται δικαιοσύνη ἀπό σᾶς κι δχι φοβέρες μέ μπαγενέτες".

Στρατηγοῦ Μαχρυγιάννη «Απομνημονεύματα»

2. ΔΙΗΓΗΣΗ ΣΥΜΒΑΝΤΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΥΛΗΣ

(μέ ίπαγόρευση Θ. Κολοκοτρώνη στό Γ. Τερτσέτη)

a) Ο Κολοκοτρώνης ἐναντίον τοῦ Ἰμπραήμ

Πολλοί ἐφώναζαν τότε καί ή ἵδια ή Κυβέρνηση μέ ἔγραφε νά συστήσω γενικό στρατόπεδο καί νά κάμω ἔνα γενικό πόλεμο. Αύτοί ὅμως δέν ἤξευραν τήν κατάστασή μας, διότι οί Τούρκοι είχαν πιάσει τό κέντρο καί δέν μᾶς ἀφηκαν ποτέ νά συγκεντρωθοῦμε δέκα καί δεκαπέντε χιλιάδες νά. ἀντιπαραταχθοῦμε εἰς τόν ἔχθρο. Κάθε ἐπαρχία ἐφρόντιζε διά τήν ύπεράσπισή της. "Ἐπειτα δ τόπος είχε ἐρημωθεῖ, δ πόλεμος δέν ἀφηνε νά καλλιεργεῖται, ψωμί δέν ἔβρισκαμε, ή κυβέρνηση ἥτον μόνο διά τό δνομα, διότι δέν είχε καί ἐκείνη καί δέν μᾶς ἔστελνε, μόνο μέ ἀστάχνα, ψάρι καί μέ κρέας ἔζουσαμε εἰκοσί καί τριάντα ἡμέρες. Καί ὃν ἐκάμναμε καί ἔνα γενικό πόλεμο καί ἔχάνοντο τέσσερες ή πέντε χιλιάδες, ἥτο ἀδύνατο νά μεταμαζεύσω στράτευμα, ἐνῶ, ἐάν ἔχάνοντο καί δέκα δεκαπέντε χιλιάδες παλιαραπάδες, ἐφερνε ἄλλους δ 'Ιμπραήμης.

Εἰς αὐτή τήν περίσταση οί τσοπάνηδες μᾶς ἐβοήθησαν πολύ,

διατί ὅλο μέ τά ζωντανά τοῦ κόσμου ἐβαστιέτο στρατόπεδο. Εἰς αὐτούς τούς ἀκροβολιστικούς πολέμους ὅλοι εύδοκίμησαν, ὅλοι, πλήν κατ' ἔξοχήν ὁ Ἀντωνάκης Κολοκοτρώνης, ὁ Κορέλας ἀπό τὸ Ἀρκουδόρεμα, ὁ παπα-Δημήτρης ἀπό τὸ Χρυσοβίτσι· ἐσκότωναν πότε εἴκοσι, πότε τριάντα, σαράντα, πενήντα. Εἰς ὅλες τές ἐπαρχίες ἀπαντοῦσε ἀντίσταση. Οἱ Ἀρκαδινοὶ καὶ οἱ Κοντοβουνίσιοι καὶ ὅλοι οἱ Μεσοήνιοι ἐπήγαιναν εἰς τὰ Μοθωκόρωνα καὶ τούς ἐκτυποῦσαν τούς Τούρκους καὶ τούς ἐσκότωναν καὶ τούς ἐπαιροῦν πότε εἴκοσι, πότε τριάντα, σαράντα μουλάρια, καὶ ἔτσι ἐζοῦσαν, διατί μισθόν οἱ Πελοποννήσιοι δέν ἐπῆραν, παρά ἀπό τὰ τούρκικα λάφυρα ἐζοῦσαν. Οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν ἐπήγαιναν εἰς ἔνα βουνό, ἐρχόνταινε οἱ Τούρκοι, ἔφευγαν καὶ ἐπήγαιναν εἰς ἄλλο βουνό· ὅλα αὐτά ἐγίνοντο εἰς τά 1826.

Ἐπειδὴ τοῦ ἔχαλασσα τούς μύλους τοῦ Ἰμπραΐμη, δέν εἶχε πλέον πᾶς νά ἔχει ζωοτροφίες. Ἀνοιξε δρόμο ἀπό τὰ Μοθωκόρωνα ἔως τήν Τριπολιτσά, καὶ ἀπό τήν Μεσσηνία ἔστελνε φορτηγά μέ ζωοτροφίες, ἐπιασε εἰς τοῦ Ἰσαρι καὶ ἔκαμε στρατόπεδο. Ἀφοῦ μέ αὐτό τόν τρόπο ἐφοδίασε διά κάμποσο καιρό τήν Τριπολιτσά καὶ ἄφηκε καὶ πέντε χιλιάδες φρουρά, αὐτός ἐσυνάχθηκε εἰς τά μεσσηνιακά φρούρια.

Ἀφοῦ ἔμαθα ἀπό ζωντανούς Ἀράπηδες, πού ἐπιαναν οἱ "Ελληνες, ὅτι ὁ Ἰμπραΐμης ἐτοιμάζεται, διά νά περάσει ἀπό τή Γαστούνη καὶ νά ὑπάγει εἰς τό Μισολόγγι, ἔγραψα εἰς τήν κυβέρνηση καὶ τούς ἔδιδα γνώμη μέ δυό γράμματά μου, ὅτι νά μοῦ δώσουν τήν ἄδεια νά ὑπάγω εἰς τήν Γαστούνην ἡ ἄλλον νά στείλουν, διά νά σηκώσουν ὅλες τές ζωοτροφίες, δόπού εύρισκοντο εἰς τήν Γαστούνη, καὶ νά τές ἐμβάσουν εἰς τό Μισολόγγι, καὶ ἂν ἥθελαν μέ ἀκούσει, δ Θεός ἤξεύρει πᾶς ἥθελε γυρίσουν τά πράγματα, διατί τό Μισολόγγι δέν ἥθελε πέσει ἔχοντας ζωοτροφίες. Εἶχαν καιρόν εἴκοσι ἡμέρες· τούς ἔδωσα τήν εἰδηση πρωτύτερα. Ἐφοδίασε τά τρία φρούρια μέ στρατεύματα καὶ ζωοτροφίες, καὶ ἐκίνησε διά τήν Γαστούνη. Οἱ Γαστουναῖοι, ἄλλοι ἐπῆραν τά βουνά καὶ ἄλλοι ἐκλείσθηκαν εἰς τό Χλομούτσι· ἀπό τές ζωοτροφίες ἄλλες ἔκαψε καὶ ἄλλες ἐβάσταξε καὶ τές ἐπῆρε στό Μισολόγγι.

Τήν ήμέραν τῶν Βαίων ἔκαμαν γιουρούσι στό Μισολόγγι οἱ ἥρωες τοῦ Μισολογγιοῦ, σέ τόσες χιλιάδες ἀσκέρι, σέ τόσα κανόνια, χαντάκια, καβαλαριά: ἐγλίτωσαν δυό χιλιάδες καὶ τό γυναικόπαιδο ἔγινε θύμα. Μᾶς ἤλθε ἡ εἰδηση Μεγάλη Τετράδη, εἰς τό δειλινό, πού εἶχε παύσει ἡ συνέλευση καὶ εἴμεθα εἰς κάτι ἵσκιους. Μᾶς ἤλθε εἰδηση, ὅτι τό Μισολόγγι ἔχάθη. *Ἐτσι ἐβάλαμε τά μαῦρα ὅλοι, μισή ὥρα ἐστάθη σιωπή πού δέν ἔκρινε κανένας, ἀλλ' ἐμέτρας καθένας μέ τό νοῦ του τόν ἀφανισμό μας. Βλέποντας ἔγω τή σιωπή ἐστηκώθηκα εἰς τό πόδι καὶ τούς ὁμίλησα λόγια, διά νά ἐμψυχωθοῦν. Τούς εἶπα ὅτι τό Μισολόγγι ἔχάθη ἐνδόξως καὶ θά μείνει αἰώνας αἰώνων ἡ ἀνδρεία. Ἐάν βάλομε τά μαῦρα καὶ ὀκνεύσομε, θά πάρομε τό ἀνάθεμα καὶ θά πάρομε τό ἀμάρτημα τῶν ἀδυνάτων ὅλων. Μέ ἀπεκρίθηκαν: «Τί νά κάμομε τώρα, Κολοκοτρώνη;». «Τί νά κάμομε;» τούς λέγω. «Τήν αὐγή νά κάμομε συνέλευση, νά ἀποφασίσομε κυβέρνηση, πέντε, ἔξι, ὀκτώ ἄτομα, διά νά μᾶς κυβερνήσουν, καὶ νά διαλέξομε καὶ ἄτομα νά ἀποφασίσουν νά ἀνταποκρίνονται μέ τά ἔξωτερικά (πού τότε ἦτο περασμένος καὶ ὁ μινίστρος Κάνιγγ εἰς τήν Κωνσταντινούπολη): ἡ ἐπιτροπή τῆς συνελεύσεως διά τά ἔξωτερικά νά δίδει λόγο εἰς τήν κυβέρνηση καὶ εἰς τό λαό, καὶ ἡμεῖς οἱ ὅλοι νά σκορπίσομε εἰς τές ἐπαρχίες καὶ νά πιάσομε γενικῶς τά ἄρματα, ώς τά πρωτοπιάσαμε εἰς τήν ἐπανάσταση».

Θ. Κολοκοτρώνη, «Απομνημονεύματα»

3. ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΕΝΟΥΜΗΜΑΤΑ

Απὸ τὰ μέσα Φεβρουαρίου 1826 ἀρχισαν πολλὲς φαμελιὲς νὰ ὑστεροῦνται τὸ ψωμί. Μία Μεσολογγίτισσα, Βαρβάρηνα ὠνομάζετο, ἡτις περιέθαλπεν ἀσθενῆ καὶ τὸν αὐτάδελφόν μου Μῆτρον, ἐτελείωσε τήν θροφήν της καὶ μυστικά, μαζὶ μὲ ὅλλες δύο φαμελιὲς Μεσολογγίτικες, ἔσφαξαν ἓνα γαϊδουράκι, πωλάρι, καὶ τὸ ἔφαγαν.

Τές ήβρα, δόπού ἔτρωγαν· ἐρώτησα ποῦ ήβραν τὸ κρέας καὶ τρόμαξεν ἡ ψυχή μου, δταν ἄκουσα ὅτι ἡτον γαϊδούρι.

Μία συνδροφιά στρατιωτῶν Κραβαριτῶν εἶχεν ἔναν σκύλον καὶ κρυφὰ καὶ αὐτοὶ τὸν ἔσφαξαν καὶ τὸν μαγείρευσαν. Ἐμαθητεύθη καὶ τοῦτο.

‘Ημέραν παρ’ ἡμέραν αὐξάνουσα ἡ πείνα, ἔπεσε καὶ ἡ πρόληψις κι δλα τοῦ νὰ τρώγουν ἀκάθαρτα καὶ ἀρχισαν ἀναφανδὸν πλέον νὰ σφάζουν ἀλογα, μουλάρια καὶ γαϊδούρια καὶ ἀκόμη νὰ τὰ πωλοῦν μία λίρα τὴν ὀκά οἱ ἰδιοκτῆται των — καὶ ποῦ νὰ προφθάσουν;

Τρεῖς ἡμέρες ἐπέρασαν καὶ ἐτελείωσαν καὶ αὐτὰ τὰ ζῶα.

Περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου οἱ στρατιῶται εἶχαν ἀπὸ 2 - 3 ὁκ. ἀλεύρι ἕκαστος καὶ ἄλλοι καθόλου.

Ἐδιορίσθη μία Ἐπιτροπὴ νὰ παρατηρήσῃ εἰς ὄλας τὰς οἰκίας, καὶ εἰς τὰ κιβώτια ἀκόμη τῶν οἰκογενειῶν, καὶ ὅ,τι ἀλεύρι εὔρεθη νὰ τὸ συνάξῃ, διὰ νὰ διανεμηθῇ κατ’ ἄνδρα εἰς ὄλους, στρατιώτας καὶ πολίτας, μικροὺς καὶ μεγάλους, ὥστε νὰ σώσωμεν τὴν τροφὴν ὅλοι ἴσια.

Ἐξετάσασα κατὰ σειρὰν ὄλας τὰς οἰκίας, μόλις ἡβρεν 600 ὀκάδες· καὶ ἔως 600 ἄλλες ὀκάδες, δόπού εἶχαν αἱ εὐρεθεῖσαι σάκινες, 1200. Τοῦτο τὸ ἀλεύρι ἐμοιράσθη μὲν ἐν φιλτζιάνι ώς μέτρον. Ἐμοίρασαν καὶ ἀπὸ ἔν φιλτζιάνι κουκιά. Ἀρχισαν λοιπὸν νὰ σμύγουν ἐποῦτο τὸ ὀλίγον κουκί καὶ ἀλεύρι εἰς τὴν τέντζερην καὶ βάνουν μέσα καὶ καβούρους στουμπίζοντές τους.

Ο συνεργάτης τοῦ Κου Γ. Μενεσθέα, τυπογράφου, καθήμενος εἰς τὴν οἰκίαν μας ἔσφαξε καὶ ἔφαγε μίαν γάταν καὶ ἔβαλεν τὸν ψυχογιὸν τοῦ Στορνάρη καὶ ἐσκότωσαν ἄλλην μίαν. Τοῦτος ὑπέμνησεν εἰς τοὺς ἄλλους νὰ πράξουν τὸ ἵδιον καὶ εἰς ὀλίγες ἡμέρες γάτα δὲν ἔμεινεν.

Ο ‘Ἀγιομαυρίτης ἱστρὸς Π. Στεφανίτσης ἐμαγείρευσε τὸν σκύλον του μὲ λάδι, ἀπὸ τὸ ὅπιον εἴχαμεν ἀρκετόν, καὶ ἐπαινοῦσε τὸ φαγί του ὅτι ἡτον τὸ πλέον νοστιμώτερον.

‘Αρχισαμεν περὶ τὰς 15 Μαρτίου τές πικραλῆθρες, χορτάρι τῆς θαλάσσης· τὸ ἔβραζαμεν πέντε φορές, ἔως ὅτου ἔβγαινεν ἡ πικράδα, καὶ τὸ ἔτρωγαμεν μὲ ξίδι καὶ λάδι ώσὰν σαλάτα, ὀλλὰ καὶ μὲ ζουμὶ ἀπὸ καβούρους ἀνακατωμένον καὶ τοῦτο.

Έδόθησαν καὶ εἰς τοὺς ποντικούς, πλὴν ἡτον εὐτυχῆς ὅστις ἐδύνατο νὰ πιάσῃ ἔναν. Βατράχους δὲν εἶχαμεν, κατὰ δυστυχίαν.

Ἄπὸ τὴν Ἑλλειψιν τῆς θροφῆς αὔξαναν αἱ ἀσθένειαι, πονόστομος καὶ ἀρθρῖτις.

Εἰς τοιαύτην κατάστασιν εύρισκόμασθαν, ὅταν μᾶς ἔφθασεν τὸ γράμμα τῶν ἀπεσταλμένων μας εἰς Ναύπλιον, συσταῖνον νὰ βαστάξωμεν 12 ἡμέρες καὶ νὰ φάγωμεν ἐν ἀνάγκῃ ἔνας τὸν ἄλλον.

Μὲ αὐτὴν τὴν κατάστασιν ἐπολέμησαν οἱ ἀθάνατοι τῆς Κλείσοβας 13 ὥρες.

Νικολάου Κασομούλη, «Ἐνθυμήματα στρατιωτικά»

4. Η ΠΕΝΙΑ ΤΟΥ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ

Ο, τι λέγει ὁ Ἡρόδοτος περὶ τῆς Ἐλλάδος, ἀρμόζει κάλλιστα καὶ ἐπὶ τοῦ Κοραῆ, ὅστις ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ ἔσχε πάντοτε ἀδιάζευκτον σύντροφον τὴν πενίαν - «θηρίον βαρύτατον» ὡς ἀποκαλεῖ αὐτὴν ὁ Μένανδρος.

Ολίγον πρὶν ἀπάρη ἐκ Σμύρνης, παρεκάλεσε τὸν Πρωτοψάλτην νὰ πωλήσῃ ἔπιπλά τινα καὶ σκεύη, ἐλπίζων ὅτι τὸ ἐκ τῆς πωλήσεως ἀργύριον θὰ ἐπήρκει εἰς τὰς πρώτας αὐτοῦ χρείας. Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1872, μικρὸν μετά τὸν κατάπλουν εἰς Λιβόρνον, ἔγραφε κατεπειγόντως πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην:

«Σοῦ ἔνθυμίζω νὰ ἐπιμεληθῆς τὴν πώλησιν ἐκείνων τῶν ὀλίγων πραγμάτων, διὰ νὰ μὲ στείλης χωρὶς ἀναβολὴν τὰ ἔξ αὐτῶν συναχθησόμενα ἀργύρια».

Ο Πρωτοψάλτης, προσκόπτων εἰς ἐμπόδια, δὲν ἦδυνατο νὰ ἐκτελέσῃ ραδίως τοῦ φίλου τὴν ἐντολήν.

«Πίστευσόν μοι (ἔγραφεν ὁ Κοραῆς) ὅτι, ὅταν ἤλθεν ἡ πόστα καὶ δὲν ἔλαβα τὰ ἐλπιζόμενα, ἡγανάκτησα μεγάλως μάλιστα, διότι ἐπρόσμενον αὐτὰ τὰ ὀλίγα ἀργύρια, διὰ νὰ ὀγοράσω μερικὰ ἀναγκαῖτα βιβλία, χωρὶς τῶν ὄποιών εἰναι ἀδύνατον νὰ ὑπάγω ἐμπρός».

Καὶ πάλιν:

«Οσα εἴδη ἰδικά μου ἔμειναν εἰς χεῖράς σου, κάμε τρόπον (νὰ

ζῆς) νὰ τὰ πωλήστης τὸ γρηγορώτερον· τὸ νὰ προσμένης περισσότερον εἶναι ἀνωφελές· εἰπὲ τοῦ ἀδελφοῦ μου νὰ σοῦ δώσῃ καὶ μερικὰ ὑποκάμισα παλαιά, διὰ νὰ πωλήστης καὶ αὐτά».

Ἐπὶ πᾶσιν ἐδέετο ὁ Κοραῆς τοῦ Πρωτοψάλτου νὰ πωλήσῃ ὅπερ ἀφῆκεν αὐτῷ ὡρολόγιον, προσέτι δὲ καὶ σιδηροῦν τι κιβώτιον.

«Ἐλπίζω νὰ μὲ γράψης μὲ πρῶτον ὅτι ἐπώλησας τὸ ὡρολόγιον καὶ τὸ σιδηροῦν κιβώτιον· ἂν δὲν τὸ ἔκαμες, μὴ βραδύνης νὰ τὸ κάμης, διότι εἴμαι γυμνὸς ἀκόμη ἀπὸ βιβλία καὶ ἄλλα ἀναγκαῖα. Ἀν εἶναι ἀδύνατον νὰ πωλήστης εὐθὺς τὸ ὡρολόγιον, παρακαλέσον τὸν ἔξαδελφόν μου Κ. Διαμαντὴν νὰ σὲ δανείσῃ 50 γρόσια, λαβὼν ἐνέχυρον πρὸς ὥραν τὸ ὡρολόγιον, καὶ πέμψον αὐτὰ χωρὶς ἀναβολήν».

Ο ὑπὸ τῆς πενίας πάσχων Κοραῆς, πρὸς ἀποφυγὴν ἔξόδων ἀπέστελλε τὰ πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην γράμματα οὐχὶ διὰ τοῦ ταχυδρομείου, ἀλλὰ διὰ φίλων· ὁ δὲ Πρωτοψάλτης λαμβάνων τὰς ἐπιστολὰς κατόπιν ἑορτῆς ἡσχαλλεὶ καὶ ἡγωνίᾳ ἐπὶ τῇ βραδύτητι τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἐν τοῖς γράμμασι περιεγράφοντο τὰ τότε μεγάλα πολιτικὰ καὶ πολεμικὰ συμβάντα.

Νὰ μὴν αἰτιᾶσαι (ἀποκρίνεται ὁ Κοραῆς) μήτε Γάλλους μήτε Μαλτέζους, ἀλλὰ τὴν κατάρατον πενίαν, «ἥσ ούδεν πέφυκε ζῶον ἔξωλέστερον». Παρακαλεῖ δὲ τὸν Πρωτοψάλτην «νὰ γράφῃ εἰς χάρτην τῆς πόστας χάριν οἰκονομίας καί, ἂν δὲν τὸν ἔχῃ, νὰ τὸν ζητῇ ἀπὸ τὸν Δόμινον (Κεύνον)».

Καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς ἐν Μομπελλὶε διατριβῆς του ἡγωνίζετο ὁ Κοραῆς πρὸς τὴν ἔνδειαν.

«Προσπαλαίω μὲ δύο φαβερούς καὶ ρωμαλέους ἔχθρούς, τὴν πενίαν καὶ τοὺς κόπους τῶν μαθημάτων· καὶ ποῖος; ὄχι κανένας Ἡρακλῆς, ἀλλ' ἀνθρωπος λεπτῆς καὶ νοσηρᾶς κράσεως. Σὲ βεβαιώνω, ἀδελφέ, ὅτι καὶ ὁ πέρυσι καὶ ὁ ἐφέτος πυρετός μου δὲν εἶχεν ἄλλην αἰτίαν παρὰ τὴν ἀπορίαν μου καὶ τὴν καθημερινὴν μέριμναν τῆς αὔριον καὶ τὸν φόβον νὰ μὴ μὲ λείψωσι τὰ ἀναγκαῖα· εἰς τὴν τελευταίαν μου νόσον εύρεθην μὲ 5 μόνον γρόσια».

Καὶ αὕθις:

«Ἐνύρισκομαι κατὰ τὸ παρὸν καλά, ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ εύρισκεται καλά, ὅστις εύρισκεται εἰς ἀναργυρίαν. Μήν ἐρωτᾶς, ἀδελφέ, πόσην στενοχωρίαν ἔδοκίμασσα καὶ δοκιμάζω. Τὸ διὰ τί δὲν ἔγινα

σφάγιον τῶν ἀλλεπαλλήλων μου συμφορῶν, εἰς ἄλλο δὲν τὸ ἀποδίδω, πάρεξ εἰς μίαν ἔξαίρετον πρόνοιαν, τὴν ὅποιαν ἔχει ὁ Θεὸς δι’ ἐμέ, δὲν ἡξεύρω διὰ ποίαν αἰτίαν». Εἶπε καὶ ὁ Σχίλλερος ἢ ὁ Γκαττῆ, δὲν ἔνθυμούμεθα καλῶς ὑπότερος, ὅτι «καὶ ὁ ὑγιὴς ἄνθρωπος, ἀπορῶν χρημάτων, εἶναι κατὰ τὸ ἥμισυ ἄρρωστος».

‘Αλλὰ τί ἔγινε τὸ κακόμοιρον τοῦ Κοραῆ ὡρολόγιον; ’Ετη ἐπὶ ἔτεσι παρῆλθον, ἀλλ’ ὅμως ἔμενεν ἀπρατον.

«Εἶδα (ἔγραφε πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην) καὶ τὰ ὄσα ἐδοκίμασας διὰ τὸ ὡρολόγιον, ὃσα εἶπας τὸν μεσίτην, ὃσα σὲ εἶπεν ὁ μεσίτης, τοὺς κόπους τοῦ ὡρολογῆ, διὰ νὰ τὸ καθαρίσῃ, τοὺς ἰδικούς σου, διὰ νὰ τὸ μεταφέρῃς ἀπὸ τοῦ ὡρολογῆ εἰς τὸν μεσίτην καὶ ἀπὸ τοῦ μεσίτου εἰς τὸν ὡρολογάν· βάσανα μεγάλα καὶ φοβερά, διὰ τὰ ὄποια ὅμως δὲν συμπάσχω, μήτε σὲ λυποῦμαι παντάπασιν, ὅτι εἶναι ἐκούσια καὶ δὲν δύνασαι νὰ αἰτιαθῆσης μήτε θεὸν μήτε τύχην. ’Αφοῦ τὸ ἔλαβες εἰς χεῖρας αὐτὸ τὸ ἀτυχές ὡρολόγιον, τὸ ἐνόμισας θησαυρόν, σὲ ἐφάνη, δὲν ἡξεύρω πῶς, πολυτελέστερον λίθων τιμίων, καὶ ἀπεφάσισας νὰ κερδίσῃς ἀπ’ αὐτὸ δύο ἢ τριῶν ἔτῶν ζωοτροφίαν μου. Θαυμάζω ὅτι δὲν εύρεθη ἀκόμη τις νὰ σὲ δώσῃ τούλαχιστον χίλια γρόσια».

Χαλεπῶς καὶ περιλύπτως μνημονεύει ἑκάστοτε τὰ χρέη του ὁ Κοραῆς λέγων ὅτι «έօρτὴν ἔօρτῶν καὶ πανήγυριν πανηγύρεων θέλει εἶναι πρὸς αὐτὸν ἡ ἡμέρα, καθ’ ἣν θέλει ἀξιώσει αὐτὸν ὁ Θεὸς νὰ πληρώσῃ τὰς ὁφειλάς του».

‘Επὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἡναγκάσθη, νὰ πωλήσῃ ἵκανὴν τῶν βιβλίων του μερίδα, ἵνα μὴ ἀποθάνῃ ἐκ τῆς πείνης.

«’Ηναγκάσθην (λέγει) νὰ πωλήσω μέρος τῶν βιβλίων μου, διὰ νὰ μὴ λιμοκτονηθῶ. Εἰς αὐτὸν τὸν φρικώδη χειμῶνα (ἐπὶ τοῦ 1796) ἔχασα τὰ δύο τριτημόρια τοῦ αἵματός μου ἀπὸ τὰς αἵμορροΐδας, πολλάκις δὲ ἐλιποθύμησα. ’Ελευθερωθεὶς καὶ ἀπ’ αὐτὸ εἶχον χρείαν καὶ περισσοτέρας τροφῆς καὶ περισσοτέρας ἀναπαύσεως τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ πνεύματος, διὰ νὰ ἀναλάβω τὰς δυνάμεις μου· ἡ τροφή μου ἐστάθη πολλάκις μία οὐγγία ἄρτου καθ’ ἡμέραν, ἐπειδὴ ἡ λίτρα τοῦ ἄρτου ἐπωλήθη ἔως εἴκοσι γρόσια».

Κατὰ τὸ ἀρχαῖον ρητὸν «οὐδὲν ἀθλιώτερον ἀπόρου γέροντος»· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ νεανικῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ καὶ ἐν τῷ γήρᾳ ἐμαστίζετο δεινῶς ὁ Κοραῆς ὑπὸ τοῦ στυγεροῦ τῆς πενίας δαίμονος. ’Επὶ τοῦ 1824

ήναγκάσθη πάλιν νὰ ἐκποιήσῃ μέρος τῶν βιβλίων του, ὅπως ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς πολλαπλᾶς αὐτοῦ χρείας.

«Μὴν ἀμφιβάλλης (ἔγραφε τῇ 7ῃ Νοεμβρίου 1824 πρὸς τὸν φίλον του Ρώταν) ὅτι κανεὶς ἔκ τῶν ἑδῶ ὀλίγων πιστῶν φίλων μου, ἂν ἐγνώριζε τὴν κατάστασίν μου, δὲν ἤθελε μὲν ἀνασύρειν πάραπτα ἀπὸ τὴν ὁποίαν βασανίζομαι γέενναν ἡμέρας καὶ νυκτός. Δὲν σὲ λέγω παραμύθια· ἴδου τί μὲ συνέβη ταύτας τὰς ἡμέρας! "Ἐνας ἀπὸ τοὺς εἱρημένους φίλους μου, ὁ τυπογράφος Διδότος, νέος χαριτωμένος, ἔμαθε, δὲν ἤξεύρω πόθεν, ὅτι πωλῶ μέρος τῆς βιβλιοθήκης μου. Χωρὶς νὰ μὲ φανερώσῃ τίποτε περὶ τούτου, ἥρχισε νὰ μὲ προσφέρῃ δάνεια, ἂν ἔχω χρείαν· βλέπων ὅτι δὲν τὰ ἐδεχόμην, μοῦ ἐπρόβαλε νὰ ἀγοράσῃ τὴν βιβλιοθήκην μου, μὲ συνθήκην νὰ μὴ τὴν παραλάβῃ ἢ μετὰ τὸν θάνατόν μου. Τὸν εὔχαριστησα ἀπὸ ψυχῆς λέγων ὅτι δὲν κατήντησα ἀκόμη εἰς τόσην ἀνάγκην».

Τοῦ Κοραῆ αἱ ἀνάγκαι ἦσαν ἀληθῶς δεινόταται καὶ κατεπείγουσαι, ὁ μέγας ὅμως ἀνὴρ εἶχεν ἐκάστοτε ἐν διανοίᾳ τὸ παλαιὸν παράγγελμα «σοφοὶ συγκρύπτουσιν οἰκείας βλάβας», τὴν φοβερὰν δὲ χρηματικὴν αὐτοῦ ἀπορίαν ἐφύλαττεν ἐπομένως ἀπόρρητον. Ἡτο δὲ οὐ μόνον ἀξιοπρεπῆς ἐν τῇ πενίᾳ του θὰ ἔστεργε μᾶλλον νὰ διαφθαρῇ ὑπὸ λιμοῦ ἢ νὰ ἀφαιρεθῇ ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον τὴν ἥθικήν αὐτοῦ ἐλευθερίαν καὶ αὐτοεξουσιότητα.

«Δὲν λυποῦμαι ὅτι εἴμαι πτωχὸς (ἔλεγε)· σπαράσσει μόνον τὴν καρδίαν μου ὁ φόβος μήπως ἢ πενία ἀρπάσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν μου».

Οὐδεμίαν, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην, ἀπεδέχετο συνεισφοράν.

«Εὔεργεσίαν δέχομαι μετ' εὐχαριστίας, ἐπειδὴ εἴμαι ἀκόμη εἰς κατάστασιν νὰ ἀντευεργετήσω· ἐλεημοσύνην δὲν ἔλαβα ἀκόμη ἀπὸ κανένα. Ἔγραψα ἀποκρινόμενος εἰς τὸν Γενικὸν Γραμματέα ὅτι δὲν δέχομαι τὴν κατ' ἔτος τῶν 500 ταλίρων βοήθειαν».

“Οτε ἔμαθεν ὅτι ὁ Κοντόσταυλος καὶ ὁ Ρώτας προέτρεψαν τοὺς ἄλλους Χίους νὰ προσέλθωσιν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ:

«σᾶς παρακαλῶ θερμῶς (ἀνήγγειλε πρὸς αὐτοὺς ὁ Κοραῆς) νὰ παύσητε νὰ ἐνοχλῆτε τοὺς συμπολίτας δι' ἐμέ».

Ἐνίστε φιλότιμοί τινες καὶ φιλοπάτριδες Χίοι ἀπέστειλαν αὐτομάτως πρὸς τὸν Κοραῆν μικρὰ χρηματικὰ βοηθήματα· οὗτος δέ, ίνα μὴ λυπήσῃ τοὺς εὐπροσιρέτους καὶ εὐπροθύμους φίλους καὶ συμ-

πολίτας, δὲν ἀπεποιεῖτο μὲν τὰς ἀποστελλομένας χορηγίας, ἀλλ' ἀνταπέστελλε παραχρῆμα πρὸς τοὺς χορηγούς βιβλία (ἐκ τῶν οὐπότελλαν) ἵσης ἀξίας πρὸς τὴν προσφοράν.

«Οἱ Σεκιάραι καὶ Ἀργένται (ἔγραφε) μ' ἔστειλαν 150 φρ. ὡς ἐτήσιον μὴ ζητοῦντες τίποτε. Ἄλλ' ὅμως ἔκρινα δικαιότερον νὰ τοὺς πληρώσω καὶ αὐτοὺς εἰς τόσους Ξενοκράτας, καὶ τοὺς ἐπλήρωσα. Ἐπιθυμοῦσα νὰ συνεργήσω περισσότερον εἰς τὴν ὠφέλειαν τῆς πατρίδος· ἀλλ' ἡ ἔλλειψις πόρων μὲν ψήνει καὶ μὲ τηγανίζει καὶ ἔχει δεμένας τὰς χειράς μου μὲ βαρείας καὶ δύσνηράς ἀλυσίδας».

«Ἡ πενία μου, τὴν ὅποιαν βλέπω ὅτι γνωρίζεις, (ἔγραφεν ὀγδοηκοντούτης πρὸς τὸν Καποδίστριαν) δὲν μὲν καταισχύνει, ἐπειδὴ δὲν ἔγεννήθη οὕτ' ἀπ' ἀργίαν οὕτ' ἀπ' ἀσωτίαν, ἀλλ' ἀπὸ περιστάσεις ἀπροσδοκήτους· μὲν θλίβει ὅμως, διότι μ' ἐμποδίζει νὰ συνεισφέρω κι ἐγὼ ὅσον ἐπιθυμῶ εἰς τὰς πολλὰς χρείας τῆς πατρίδος. Μ' ὅλον τοῦτο δὲν ἔλειψα νὰ πέμψω δῶρα τινὰ εἰς τὴν ἐν Ναυπλίᾳ φιλάνθρωπον ὁνομαζομένην ἑταιρείαν, ἥτις δὲν μ' ἐφιλανθρωπεύθη οὔδε καν μίαν ἀπόκρισιν».

‘Οπόσον ἐπὶ τέλους συνησθάνετο ὁ Κοραής τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς πενίας, γίνεται δῆλον ἔξ οσων ἔγραφεν ἐν τοῖς προλεγομένοις εἰς τὰς Ἐπικτήτου διατριβάς:

«Ἄν ἀμφιβάλῃ τις ὅτι ἔχει καὶ ἡ πενία τὴν μεγαλοπρέπειάν της, ἃς ἔρωτήσῃ τὸ λογικόν του, τίνα κρίνει μεγαλοπρεπέστερον: τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον πέμποντα δωρεάν εἰς τὸν Φωκίωνα ἑκατὸν τάλαντα ἥ τὸν ἀποστρεφόμενον τὴν δωρεάν ταύτην Φωκίωνα».

‘Απὸ τοῦ Ἰανουαρίου 1825 μέχρι τῆς τελευτῆς του ὁ Κοραής ἐπιπρίσατο τὸν βίον ἔξ ἐτήσιου δανείου ἐπὶ τόκῳ 6% τεθέντων ἐνεχύρων τῆς βιβλιοθήκης καὶ τῶν ἑκδόσεών του. Ἐπὶ τῷ εὐφήμῳ δόνόματι δανείου (ἴνα μὴ προσβληθῇ ἡ φιλοτιμία τοῦ σεβαστοῦ γέροντος) ἐτέλεσαν τὸν ἔρανον τοῦτον πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Ζαννής Βλαστὸς ἀνὰ φράγκα 600 κατ' ἔτος, ὁ Ἰάκωβος Ρώτας ἀνὰ 500, ὁ ἐν Τεργέστῃ Ἀμβρόσιος Στεφάνου Ράλλης ἀνὰ 300, ὁ Ἀλέξανδρος Κοντόσταβλος ἀνὰ 300 καὶ πέντε ἥ ἔξ ἄλλοι Χίοι ἀνὰ ὀλιγώτερα ποσά. Οἱ μὲν Κοραής ἐνόμιζεν ὅτι ἐλάμβανε τὰ χρήματα ὡς δάνειον ἐπὶ ὑποθήκῃ τῶν βιβλίων καὶ τῶν ἑκδόσεών του, ἀλλ' οἱ γενναῖοι τῶν χρημάτων δοτῆρες ἐγίγνωσκον ὅτι τιμὴν καὶ δόξαν περιεποίουν πρὸς ἑαυτούς, τιμῶντες οὕτω τῆς Χίου τὸ καύχημα, τὸν μεγαλό-

φωνον καὶ μεγαλόφρονα κήρυκα καὶ ὑπέρμαχον τῶν δικαίων τοῦ ἐλληνικοῦ γένους.

“Αδαμάντιος Κοραής”

Διονύσιος Θερειανὸς

5. Ο ΤΟΡΠΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ «ΕΛΛΗΣ»

Εἶχε ροδίσει γιά καλά ἡ αὔγη, ὅταν τό ίερό πλοϊο ζύγωνε στήν Τῆνο γιά τό μεγάλο γιορτάσι. ‘Ο αὐγουστιάτικος ἥλιος, πού ’κανε τ’ δλόστρωτο Αἰγαῖο ν’ ἀντιφέγγει τεράστιο πετράδι παραμυθιοῦ, ἔβαφε τριανταφυλλόχρυση τή σπαθάτη σιλουέτα του. ‘Η πολιτεία εἶχε ξυπνήσει. ‘Από τά μαγαζάκια τῆς προκυμαίας εἶχε σηκωθεῖ κιόλας ἡ βουή τοῦ πανηγυριοῦ. Οἱ καμπάνες κτυπούσαν χαρμόσυνα, τά περιστέρια πετούσαν πάνω ἀπ’ τά λουλουδισμένα περιβόλια καὶ τίς στέγες, ἄνθρωποι χαρούμενοι κυκλοφορούσαν στούς δρόμους.

Τό πλοϊο ἔγραφε γοργά κομψό τόξο καὶ φουντάρισε στό λιμάνι ἀπέξω, πεντακόσια πενήντα μέτρα μακριά ἀπό τό πράσινο φανάρι τῆς μπούκας.

Κάθε καράβι ἔχει τή μοίρα του. Ποιός θά μποροῦσε ποτέ νά βάλει μέ τό νοῦ του πώς αύτό ἐδῶ, σκαρωμένο στήν Αμερική για λογαριασμό τῶν Κινέζων, πού τό ’θελαν σχολή πυροβολικοῦ, θά ξεκινοῦσε ἀπό τά μακρινά νερά τοῦ Ειρηνικοῦ μέ τό ἔξωτικό ὄνομα «Φέι-Χούνγκ», γιά νά ’ρθει μιά μέρα νά βρει τάφο ίστορικό στό βυθό τοῦ Αἰγαίου, σαβανωμένο μέ τή γαλανόλευκη τῶν Έλλήνων, μ’ ἓνα μυθολογικό μας ὄνομα στήν πρύμνη του; Μά καὶ ποιός ἀπό τό πλήρωμα τῆς «Ἐλλησ», πού ἦταν ἀραγμένη στόν Αδάμη τῆς Μήλου, θά μποροῦσε ποτέ νά φαντασθεῖ, ὅταν ὁ στόλαρχος πρόσταξε τό καράβι νά φύγει αύτή τή νύχτα γιά τήν Τῆνο, γιά τό πανηγύρι, πώς τό ταξίδι αύτό θά ’τανε τό τελευταῖο της καί, γιά μερικούς, καὶ τό δικό τους;

Εἶχανε βγεῖ ἀπό τό λιμάνι τῆς Μήλου στή μιά μετά τά μεσάνυχτα. ‘Απόλυτη μπονάτσα. “Ἐπλεαν μέ εἴκοσι μίλια σέ θάλασσα γυαλί, πού θά μποροῦσες νά μετρήσεις τ’ ἀστρα πού καθρέφτιζε. Καί ἦταν ὅλα τόσο ἥσυχα, τόσο γλυκά, πού ὑπαξιωματικοί καί

ναῦτες νά ρωτιοῦνται γιατί νά είναι τό καράβι σέ πολεμική ἔγερση.
Αύτή δέν ήταν νύχτα γιά σκληρά ἔργα πολέμου, ἀλλά γι' ἄγαπη.

Ἐλαφρός λίθας ἄρχισε νά φυσάει καί νά τυλίγει τίς μορφές μέ
χλιαρό λάδι, ἀμα φουντάρισαν στήν Τήνο. Ἡ ὥρα ήταν ἔξι καί
μισή. «Ἐνα σάλπισμα εὔθυμο ἀντιλάλησε: πρόσταγμα νά γίνει «ἄνα-
τασις σημαιῶν». Τό πλοϊο φόρεσε μεμιᾶς τό φαιδρό τρίγωνο τοῦ
μεγάλου σημαιοστολισμοῦ του. Στά σκοινιά, πού ήτανε τά σή-
ματα, εἶχανε ράψει καί τίς λεγόμενες «ὅριζόντιες σημαῖες ἀναγνω-
ρίσεως», προορισμένες νά δείχνουν ἀπό μακριά στ' ἀεροπλάνα τήν
ἔθνικότητα τοῦ καραβιοῦ.

Στήν προκυμαία καί γύρω ἀπ' τό ναό τῆς Μεγαλόχαρης ἡ κί-
νηση τώρα δυναμώνει. Οἱ ἄπειροι πραματευτάδες ἄρχισαν νά ζου-
ζουνίζουν σά σφῆκες ἀνάμεσα στούς πανηγυριῶντες. Καί τί δέν που-
λοῦσαν! Σταυρούς, κομπολόγια, χαρτοκόφτες, κοντυλοφόρους ἀπό
τ' Ἀγιονόρος, εἰκονίσματα, φυλαχτά, κανατάκια, ξυλογλυπτική,
ξυλολεπτουργική, υταντέλες, βεντάλιες, νυχτικές, βραχιόλια, μαν-
τίλια, ὅ,τι μπορεῖ νά ζαλίσει τίς γυναικοῦλες τῶν πανηγυριῶν.
Κοντά στούς ἐμποράκηδες, μέσα στά πλήθη, ἀπατεῶντες καί λω-
ποδύτες, ἀρσενικοί καί θηλυκοί, προσπαθοῦν νά πασάρουν τά
ψεύτικα δαχτυλίδια τους ἢ νά σουφρώσουν τό πορτοφόλι τῶν
πιστῶν.

Ἡ πιό γελαστή ἀτμόσφαιρα βασίλευε στήν «Ἐλλη» αὐτή τή
στιγμή. Είχε λυθεῖ στό ταξίδι τό πολυθρύλητο ζήτημα ποιοί ναῦτες
θά σχημάτιζαν τό τιμητικό ἄγημα (ἐπρεπε νά είναι σαράντα), πού
θά συνόδευε τήν καθιερωμένη λιτανεία. Καί τώρα εἶχαν κατεβεῖ στό
πρυμναῖο ὑπόφραγμα μαζί μέ τούς ὀκτώ εύσεβεῖς ὑπαξιωματικούς
πού εἶχανε ζητήσει μόνοι τους ἀπό τόν κυβερνήτη νά τούς ἐπιτρέ-
ψει νά κρατοῦν ἐκ περιτροπῆς τήν εἰκόνα τῆς Παρθένας στήν πε-
ριφορά της. Ξυρίζονταν, πλένονταν, ἀλλαζαν τίς στολές τους, γυά-
λιζαν τά κουμπιά τους μ' ἀστεία πειράγματα καί τραγούδια. Κι
αὐτός ὁ ζῆλος τούς γλίτωσε, γιατί, ἀν ήτανε στό κατάστρωμα,
μπορεῖ νά εἶχανε τύχη διαφορετική. Οἱ ἀλλοι ναῦτες ἔπλεναν καί
καθάριζαν τό καράβι.

Ἡταν ἡ ὥρα ἐφτά παρά τέταρτο, πού ἀκούστηκε νά βουίζει κι-
νητήρας ἀεροπλάνου στόν ἀέρα. Μιά ἵταλική ἀεράκατος, πού εἶχα-
νε σβήσει τά έθνικά χρώματά της, ζύγωσε τήν «Ἐλλη». Ἐρχόταν

ἀπό ἀνατολική διεύθυνση πετώντας σέ 1000 μέτρα ὑψος. Στή στιγμή βρέθηκαν στή θέση τους οἱ ὁμοχειρίες τῶν πυροβόλων. Ὁ ὑπαξιωματικός πυροβολητής πῆρε διαταγή νά παρακολουθεῖ τό ἀεροσκάφος μέ τήν ὁμοχειρία τοῦ πρώτου πυροβόλου «Τέρνου». Τήν ίδια διαταγή πῆρε καὶ ὁ ἀρχικελευστής πυροβολητής μέ τήν ὁμοχειρία τῶν πυροβόλων «Σκόντα».

‘Ἡ ἀεράκατος ἔκαμε δυο μεγάλες βόλτες πάνω ἀπό τό λιμάνι. Τά πληθη, πού ἐτοιμάζονταν γιά τή λιτανεία, θαρρώντας πώς ἦταν Ἑλληνικό, χαιρετοῦσαν ἀπό τήν προκυμαία, τά δρομάκια, τά μπαλκονάκια μέ καπέλα καί μαντίλια. Τό ἀεροσκάφος, περνώντας ἀπό τήν «Ἐλλη» σέ κάποια ἀπόσταση, τράβηξε μέ κατεύθυνση τό Σκίρωνα ἐλαττώνοντας ὅλοένα τό ὕψος του.

Κανένας δέν ἔδωσε σ’ αὐτό τό ἐπεισόδιο τή σημασία πού εἶχε. ‘Από κανενός τό νοῦ δέν πέρασε ὅτι ἡ ἀεράκατος ἐρχότανε νά κάμει ἀναγνώριση, νά δώσει στοιχεία γιά τήν ἐπικείμενη θανάσιμη ἐπίθεση. Καί ἡ προετοιμασία γιά τή λιτανεία ἔξακολουθοῦσε στό καράβι – ἐτοιμασία ἔξόδου καί καθαρισμῶν. Οἱ ναῦτες στό πρυμναῖο ὑπόφραγμα παραλάβαιναν τώρα τόν δόπλισμό τους.’

‘Ητανε πιά ἡ ὥρα 8 καί εἴκοσι πέντε. Στό κατάστρωμα βρισκόταν ὁ σημαιοφόρος τῆς βάρδιας (τετραωρίας), ὁ ὑπαξιωματικός τῆς φυλακῆς, ὁ «σκοπός κλίμακος», ὁ ἀγγελιαφόρος, οἱ ἄντρες τῶν ὁμοχειριῶν, μερικοί ἄντρες τοῦ ἀγήματος, πού εἶχαν ἐτοιμαστεῖ, καί ὁ ἀνθυποπλοίαρχος Κυριαζόπουλος περιστοιχισμένος ἀπό ὑπαξιωματικούς.

Τόν εἶχαν ζυγώσει, γιά νά τόν ρωτήσουν:

- Θά βγεῖτε, θά πάτε στή Μεγαλόχαρη;
- Γιατί ρωτᾶτε; εἴπε ὁ ὑπαξιωματικός.
- Γιά νά σᾶς δώσουμε ν’ ἀνάψετε καί γιά μᾶς ἔνα κερί, κύριε ἀνθυποπλοίαρχε.

Δέν εἶχε προλάβει ν’ ἀποκριθεῖ, πού ἀκούστηκε ἀπό τή γέφυρα τοῦ καραβιοῦ, ὅπου στέκονταν οἱ σηματωροί, μιά δυνατή φωνή:

- Τοπίλη δεξιά! . . .

Καί σύγχρονα τίς τελευταῖες συλλαβές σκέπταζε δαιμονισμένος πάταγος καί βουή ἀπό τρομερή ἔκρηξη.

Τράνταγμα φριχτό, σεισμός ἀλλόκοτος ἔσεισε τό καράβι, πού νόμιζες πώς θά διαλυθεῖ, πώς θά ξεκολλήσουν τά σίδερά του καί

τ' ἀτσάλια καὶ θά φύγουν στά τέσσερα σημεῖα τοῦ ὁρίζοντα. Σύγκορμο ἀναπήδησε δυό μέτρα ἔξω ἀπό τή θάλασσα, σάν νά τό σήκωσε γιγάντια δύναμη. Κι ἀπό τά σπλάχνα του, ἀνοιγμένα μεμιᾶς ἀπό τεράστια ὑπερπίεση, τινάχτηκαν μ' ἀπαίσιο οὔρλιασμα, μούγκρισμα καὶ φύσημα λαβωμένου μεγαθήριου, σέ ὕψος μεγάλο φλόγες, ἀτμοί, σίδερα, σωλῆνες κομματιασμένοι καὶ στριμμένοι, ρουμπινέτα, σύρματα, μπροῦντζοι παραμορφωμένοι καὶ σάρκες ἀνθρώπινες, ξεσκισμένες, καρβουνιασμένες. Καί τό καράβι κατάπεσε πάλι στά νερά μέ καινούργιο τράνταγμα κι ἀναπαλμό, πού κράτησε λίγες στιγμές.

‘Ο ἀνθυποπλοίαρχος Κυριαζόπουλος, πού βρισκόταν στό ἄλλο πλευρό τοῦ καραβιοῦ ἀπ' αὐτό πού ’σκασε ἡ τορπίλα, τινάχτηκε ψηλά στόν ἀέρα. Κι σταν ἔπεσε πάλι στό κατάστρωμα μέ τά σπλάχνα του τρανταγμένα, εἰδε ὅλους τούς ὑπαξιωματικούς πού κουβέντιαζε μαζί τους λίγα δευτερόλεπτα πρίν, στρωμένους κάτω νά βογγοῦν ματωμένοι.

Μ' ὅλο τόν πόνο πού νιώθει στά σωθικά του, σηκώνεται, ζυγώνει νά τούς βοηθήσει. Βαριά πληγωμένοι. Νεκρός ὅμως ὁ Παπανικολάου, παραμορφωμένος. Μιά σιδερένια πόρτα ὀλάκερη ξεκόλλησε ἡ ἔκρηξη ἀπό τή θέση της, τήν εἶχε ρίξει ἀπάνω του μ' ἀφάνταστη δρμή καὶ τόν εἶχε συντρίψει.

“Ἄλλοι τρεῖς νεκροί κείτονταν στό ἀντικρινό πλευρό τοῦ καραβιοῦ, πού ’σκασε ἡ τορπίλα. Ἀπ' ὅλα τά μέρη ἀκούγονταν βογγητά καὶ φωνές. Οἱ ὑπαξιωματικοί, ἔξω ἀπό τούς ἀσυρματιστές, ἦταν ὅλοι λαβωμένοι καὶ οἱ περισσότεροι σοβαρά. Οἱ ναῦτες ἀπό τό πρυμναῖο ὑπόφραγμα τρέχανε πάνω κάτω νά τούς περιμαζέψουν, νά τούς φροντίσουν. Ἡτανε πάνω ἀπό τριάντα. “Οσοι βρέθηκαν κοντά στήν ἔκρηξη πάθανε τρομερά ἐγκαύματα, καψαλίστηκαν, ἀλείφτηκαν πετρέλαια, μοιάζαν μέ ἀνθρώπους ἀλλης φυλῆς.

Οἱ λίγοι ναῦτες πού εἶχαν ἀνεβεῖ ἀπ' τό πρυμναῖο ὑπόφραγμα ἔτοιμοι γιά τή λιτανεία, οἱ σηματωροί ἀπό τή γέφυρα, ὁ ὑπαξιωματικός τῆς φυλακῆς, ὁ «σκοπός κλίμακος», οἱ ὄνδρες τῶν ὅμοχειριῶν, ὅσοι βρέθηκαν στό κατάστρωμα, ἔγιναν ἀνάρπταστοι. Μωλωπισμένοι, λαβωμένοι, ματωμένοι βρέθηκαν στή θάλασσα σ' ἀρκετή ἀπόσταση γύρω ἀπό τό καράβι, τραγικοί κι ἀπρόοπτοι ναυαγοί, νά φωνάζουν βοήθεια. Κι ὅσοι τούς ἀκουγαν κι ὅσοι πρό-

φταιναν κι ὅσοι μποροῦσαν ἔτρεχαν στά «ἐνθέμια» κι ἄρπαζαν σωσίβια καὶ τούς πετοῦσαν. Γιατὶ ἀνάμεσα σ' αὐτούς ἦτανε καὶ πολλοί, πού κολυμποῦσαν λαβωμένοι, τσουρουφλισμένοι, μέ πόνους ἀβάσταχτοι.

Μέσα στό κύτος ἄλλη θύελλα. Στά καμαράκια τῶν ἀξιωματικῶν μπροστά στήν πλώρη γυαλικά συντρίβονταν, λάμπες σπάζανε, λαβομάνοι πέφτανε, ντουλάπτες ἀναποδογυρίζονταν, τά φῶτα σβήνανε, οἱ ἄνθρωποι μένανε στό σκοτάδι.

Οὔτε τρία λεπτά δέν εἶχανε περάσει ἀπό τήν πρώτη ἔκρηξη, πού ἀκούστηκε δεύτερος τρομερός κρότος. Κι ἀπό τήν ρίζα τοῦ δυτικοῦ λιμενοβραχίονα, πού σάλεψαν κι ἔφυγαν οἱ μολόπετρές του σέ φάρδος τριάμισι μέτρα, σηκώθηκε ἀπίστευτη κολόνα, πάνω ἀπό ἐβδομήντα μέτρα, σίφουνας θεόρατος ἀπό νερά, τσιμέντα, πέτρες, πλάκες, χαλίκια, κομμάτια τοῦ ρημαγμένου μόλου πού τινάχτηκαν μακριά κατά τήν πολιτεία κι ἐπεφταν ὀλοῦθε στό λιμάνι καὶ στάσπιτια καὶ τσάκιζαν κεραμίδια, κάγκελα μπαλκονιῶν καὶ τίς γλάστρες μέ τά φλογάτα γεράνια πού τά στόλιζαν.

‘Ο κυβερνήτης κι οἱ ἀξιωματικοί τῆς «Ἐλλης» φαντάστηκαν πώς μπομπάρδιζε ἀπό πολύ ψηλά ἵταλικό ἀεροπλάνο. ’Από τίς βάρκες ὅμως, πού πήγαιναν μέ γλήγορο κουπί νά βοηθήσουν ν' ἀνασυρθοῦν οἱ ναῦτες ἀπό τή θάλασσα, σέ λίγο ἀκούστηκαν φωνές:

— Τορπίλα! . . . Τορπίλα! . . .

Ήταν ἡ τρίτη. Κρότος δυνατός ἀκούστηκε. Καί μιά κολόνα νερό, καπνός καὶ τρίμματα βράχων, τινάχτηκε πάνω ἀπό σαράντα πέντε μέτρα, κοντά στό πράσινο φανάρι τῆς μπούκας, ἀπό μιά ὑφαλο. Αύτή ξεσκέπασε τό ιστορικό στίγμα τοῦ Μουσολίνι. Ἐμοιαζε ἡ τρίτη τούτη κολόνα, σάν νά τή φύσηξε ἀπό τή ράχη της ὑπερφυσική, τιτανική φόλαινα. Στριφογύρισε στόν ἀέρα κι ἔσπασε τέλος καὶ κατάπεσε, σκορπίστηκε ἵριδίζοντας στόν αύγουστιάτικο ἥλιο.

Τά τζάμια τῶν σπιτιῶν πέφτανε μέ πάταγο. Τά μαγαζιά τῆς παραλίας κλείνανε χτυπώντας βιαστικά τίς πόρτες. Μιά γυναικούλα μεσόκοπη, καταγωγῆς ἀρμένικης, πού περνοῦσε κοντά στό δυτικό μόλο, σωριάστηκε στόν τόπο ἀπό συγκοπή. Μιά βουερή, πάνδημη συναυλία τρομάρας γέμισε τόν ἀέρα τοῦ νήσιοῦ, ὅπου κυιαρχοῦσαν οἱ φάλτσες γυναικεῖς ὀξυφωνίες. Κι ὅλοι φεῦγαν ἀλα-

φιασμένοι, ξεφρενιασμένοι, κοπάδια, πού τά σαλαγοῦσε φοβερός και
ἄγριος βοσκός — ό πανικός. Σκαρφάλωναν σάν κατσίκια στούς λό-
φους πού στεφανώνουν τήν πολιτεία. "Άλλοι — κι ήτανε κάμποσοι —
άντρες, γυναίκες, παιδιά, φτάσανε τρέχοντας σ' ἀπίστευτα λίγη
ώρα ώς αύτή τήν πίσω μεριά τοῦ νησιοῦ, κατά τό φράγκικο μο-
ναστήρι.

Οι τρομαγμένες γυναικοῦλες ίστοροῦσαν πώς ήτανε τό καράβι
γεμάτο τορπίλες, πού τρελάθηκαν καί φεύγανε μονάχες τους καί
χτυποῦσαν ὅπου λάχει, γιατί, λέγανε, ἡ ἀμαρτία περίσσεψε κι
ήθελε ἡ Παναγιά νά μᾶς παιδέψει. Μά ό μεγάλος, ό πραγματικός
φόβος τῶν ἀνθρώπων πού 'φευγαν ήταν μήν ἔπαιρνε φωτιά ἡ μπα-
ρουτοθήκη τοῦ καραβιοῦ. «Καί τότε — χουχουλίζονταν τά φοβι-
σμένα πλήθη — ᄋχ, Βαγγελίστρα μου ! . . ».

Σπύρος Μελάξ

6. Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ 1940 - 41

α) Αἱ μεγάλαι δυσχέρειαι τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ

Προηγεῖται ἡ ἔξιστόριση τῶν πολεμικῶν γεγονότων ἀπό τίς
28 Ὁκτωβρίου ώς τίς 13 Νοεμβρίου 1940, πού ό ἐλληνικός στρατός
εἶχε ἀπωθῆσει τούς εἰσβολεῖς ὡς τά σύνορα.

Αἱ ἀνωτέρω ἐπιτυχίαι τῶν ἡμετέρων δυνάμεων εἰς τὴν ὁρεινὴν
περιοχὴν Πίνδου είναι τοσοῦτο μᾶλλον ἀξιοσημείωτοι, καθ' ὃσον
ἐπρόκειτο περὶ μονάδων μόλις ἐπιστρατευθεισῶν καὶ ριπτομένων εἰς
τὸν ἀγῶνα, λόγω τοῦ ἐπείγοντος τῆς καταστάσεως, μὲ ἐλλιπῆ με-
ταγωγικὰ καὶ συνεπῶς μὲ ἀνεπαρκῆ ἐφοδιασμὸν εἰς πυρομαχικὰ καὶ
τρόφιμα. Ἐξαιρετικαὶ δυσχέρειαι παρουσιάσθησαν κατὰ τὰς ἐν Πίν-
δῳ ἐπιχειρήσεις διὰ τὸν εἰς πυρομαχικὰ καὶ τρόφιμα ἀνεφοδιασμὸν
τῶν ἐκεῖ μαχομένων ἐλληνικῶν δυνάμεων. Αὔτοκίητα διὰ τὸν ἀνε-
φοδιασμὸν ἥδυναύτο νὰ προωθηθῶσι μόνον μέχρι Νεστορίου (πρὸς
Βορρᾶν), μέχρι Δούτσικου (πρὸς ἀνατολάς), μέχρι Μετσόβου (πρὸς
νότον), ἀλλὰ αἱ ὅδοι πρὸς Νεστόριον καὶ πρὸς Δούτσικον, καρο-
ποίητοι καὶ ἀνευ καταστρώματος, κατέστησαν μὲ τὰς πρώτας βρο-
χὰς τοῦ Νοεμβρίου ᄃβατοι εἰς τροχόν.

Ἐξ ἄλλου, ἐπειδὴ ἡ ὁρεινὴ περιοχὴ τῆς Πίνδου εἶναι πτωχὴ εἰς πόρους καὶ ἐπειδὴ οἱ Ἰταλοὶ εἰσβαλόντες ἔξήντλησαν καὶ τοὺς ὄλιγους διατιθέμενους ἐπίτιτοπίους πόρους, ἐγενενᾶτο μὲ τὴν ἀνακατάληψιν τῆς ἀνωτέρω περιοχῆς ὑπὸ τῶν Ἑλληνικῶν δυνάμεων ζήτημα ἀνεφοδιασμοῦ καὶ αὐτῶν τούτων τῶν κατοίκων. Διὰ τὸν ἀνεφοδιασμὸν τῶν μαχομένων στρατευμάτων ἐχρησιμοποιήθησαν ἕκτακτα μέτρα, ὡργανώθησαν ἐφοδιοπομπαὶ ἐκ χωρικῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων, τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς προσερχομένων μετ' ἐνθουσιασμοῦ. Ἐγένετο ἐπίσης μερική τις χρησιμοποίησις ἀεροπλάνων διὰ τοὺς ἀνεφοδιασμούς, ἥτις ὅμως ὑπῆρξε λίαν περιωρισμένη, ἐλλείψει ἐπαρκοῦς ἀριθμοῦ καταλλήλων ἀεροπλάνων καὶ λόγω ἀτμοσφαιρικῶν συνθηκῶν.

β) Ὁ θαυμασμὸς τῶν Γερμανῶν διὰ τὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν

Προηγεῖται ἡ ἔξιστοριση τῆς γερμανικῆς ἐπιθέσεως στὰ δύχυρά τῆς Θράκης καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας ἀπό τις 6 ὥς τις 9 Ἀπριλίου 1941.

Κατὰ τὰς τετραμέρους ταύτας ἐπιχειρήσεις εἰς τὸ πρὸς Βουλγαρίαν μέτωπον αἱ ὄλιγάριθμοι Ἑλληνικαὶ δυνάμεις, καίτοι στερούμεναι παντελῶς ἀεροπορίας καὶ συγχρόνων πολεμικῶν μέσων, ἤγωνίσθησαν γενναίως, μετ' ἀφθάστου ἡρωισμοῦ καὶ πρωτοφανοῦς αὐτοθυσίας, ἐναντίον ἔχθροῦ πολλαπλασίως πολυαριθμοτέρου, διαθέτοντος ὅπλα καὶ λοιπὰ πολεμικὰ μέσα ἀσυγκρίτως ἰσχυρότερα καὶ πολυαριθμότερα, καὶ προεκάλεσαν εἰς αὐτὸν σημαντικωτάτας ἀπωλείας εἰς ἄνδρας καὶ ὄλικόν. Ἐκ πληροφοριῶν Ἐλλήνων ἀξιωματικῶν αἰχμαλώτων, δόηγηθέντων ἐν ἀρχῇ εἰς νότιον Βουλγαρίαν καὶ ἀκολούθως εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Μακεδονίαν, χωρικῶν παραμεθόριων χωρίων, ὅπου ἐνεταφιάσθησαν φονευθέντες Γερμανοί, ἐξ ἀκριτομυθιῶν διαφόρων Γερμανῶν καὶ ἐκ πληροφοριῶν διαφόρων ξένων ραδιοφωνικῶν σταθμῶν, καθ' ἃς μέγιστος ἀριθμὸς τραυματιῶν μετεφέρθη εἰς νοσοκομεῖα ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ ἀνω τῶν δύο χιλιάδων νεκρῶν ἐνεταφιάσθησαν μόνον εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦ βουλγαρικοῦ χωρίου Πετριτσίου, δύναται νὰ ἔξαχθῃ ὡς ἀσφαλές συμπέρασμα ὅτι τὸ σύνολον τῶν ἀπωλειῶν τοῦ ἔχθροῦ εἰς νεκρούς καὶ τραυματίας θὰ ἀνῆλθεν εἰς δεκαπέντε περίπου χιλιάδας. Παρὰ τὰ ἡμέ-

τερα πενιχρὰ ἀντιαεροπορικὰ μέσα ὁ ἔχθρος ἀπώλεσε περὶ τὰ δεκα-επτὰ ἀεροπλάνα. "Οσον ἀφορᾶ εἰς τὰ καταστραφέντα ἔχθρικὰ ἄρματα, ταῦτα δὲν εἶναι δυνατὸν ἐπακριβῶς νὰ ὑπολογισθῶσιν. Ἀρκετὰ τούτων ἀνετράπησαν ἐξ ὑπονομεύσεων τοῦ ἐδάφους καὶ πολλὰ ἐβλήθησαν ὑπὸ τῶν ἀντιαεροπορικῶν πυροβόλων τῶν πυροβολείων, τῶν ὀχυρῶν καὶ τοῦ λοιποῦ πυροβολικοῦ παντὸς διαμετρήματος. Οσάκις παρουσιάσθησαν ἄρματα ἐν προχωρήσει ἔναντι πυροβολείων καὶ ὀχυρῶν, ἐξηναγκάσθησαν εἰς ἀναστροφὴν πρὸς τὰ ὅπίσω καὶ ἀρκετὰ τούτων κατεστράφησαν.

Τὴν ἀνδρείαν, τὴν μαχητικότητα καὶ τὸν ἡρωισμὸν τῶν Ἑλληνικῶν δυνάμεων, ως καὶ τὴν ὁξίαν τῆς ἡμετέρας ὀχυρώσεως ἔξετίμησαν καὶ αὐτοὶ οἱ Γερμανοί. Παραθέτω σχετικάς τινας κρίσεις αὐτῶν: Τὴν 9ην ὥραν τῆς 10ης Ἀπριλίου 1941 προσῆλθε Γερμανὸς συνταγματάρχης προσεφώνησε διὰ διερμηνέως τὸν διοικητὴν τοῦ ὀχυροῦ καὶ συνεχάρη τὴν φρουρὰν τοῦ ὀχυροῦ ἐκφράσας τὸν θαυμασμὸν του διὰ τὴν ἀντίστασίν της. Προσέθεσεν ὅτι τὰ γερμανικὰ στρατεύματα εἶναι ὑπερήφανα ἔχοντα τοιούτους ἀντιπάλους. Μεθ' ὁ παραλαβών τὸν διοικητὴν τοῦ ὀχυροῦ τὸν ὡδήγησε πρὸ τοῦ γερμανικοῦ τάγματος πρὸς ἐπιθεώρησίν του ὑπ' αὐτοῦ. Ἐπὶ πλέον ὁ Γερμανὸς συνταγματάρχης διέταξεν, ὅπως ἡ γερμανικὴ σημαία ἀνυψωθῇ ἐπὶ τοῦ ὀχυροῦ μόνον μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς φρουρᾶς αὐτοῦ. Τὴν 10ην Ἀπριλίου 1941 ὁ Γερμανὸς ἀξιωματικός, ὁ ἐντεταλμένος νὰ κανονίσῃ τὰ τῆς παραδόσεως τοῦ Ροῦπελ, κατόπιν τῆς γενικῆς συνθηκολογήσεως τῶν δυνάμεων Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, ἀφοῦ συνεχάρη τὸν διοικητὴν τοῦ ὀχυροῦ, διεβίβασεν εἰς αὐτὸν καὶ τὰ συγχαρητήρια τῆς διοικήσεως του καὶ τὸν θαυμασμὸν διὰ τὴν ἡρωικὴν ἀντίστασιν τοῦ ὀχυροῦ καὶ ἐτόνισεν ὅτι διὰ τοὺς Γερμανούς ἀποτελεῖ τιμὴν καὶ ὑπερηφάνειαν, ὅτι εἶχον ως ἀντίπαλον ἔνα τόσον ἡρωικὸν στρατόν. "Οσον ἀφορᾶ εἰς τὴν ἡμετέραν ὀχύρωσιν, ἀνέφερεν ὅτι αὕτη ἐκρίθη ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ἀνωτέρα τῆς ὀχυρώσεως τῆς γραμμῆς Μαζινό καὶ ισότιμος τῆς ὀχυρώσεως τῆς γραμμῆς Ζίγκφριδ. Τὰ ἀνωτέρω συγχαρητήρια διὰ τὴν ἡρωικὴν ἀντίστασιν τοῦ Ροῦπελ καὶ ὁ θαυμασμὸς διὰ τὴν ὀχύρωσίν μας διετυπώθησαν βραδύτερον εἰς Σέρρας καὶ αὐτοπροσώ-

πως είσι τὸν διοικητὴν τοῦ Ροῦπελ ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ συνταγματάρχου, τοῦ διοικήσαντος τὰ κατὰ τοῦ Ροῦπελ ἐπιτεθέντα γερμανικὰ στρατεύματα.

‘Ο Γερμανὸς διοικητὴς τῆς 72ας μεραρχίας, ὁμιλῶν μὲ τὸν διοικητὴν τῆς δύμάδος μεραρχῶν ἀντιστράτηγον Δέδεν, ἔξεφρασεν ἀνεπιφύλακτον θαυμασμὸν διὰ τὴν μαχητικότητα τῶν Ἑλληνικῶν στρατευμάτων καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ὄχυρώσεως. Προσέθεσεν ὅτι ἐπολέμησεν εἰς τὴν Πολωνίαν καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀλλ’ ὅτι οὐδαμοῦ συνήντησε τόσον ἀποτελεσματικὴν καὶ φθοροποιὸν ἀντιστασιν, ὅπως εἰς τὴν ‘Ἑλλάδα. Ἐπεδείχθη προσέτι εἰς τὸν ἀντιστράτηγον Δέδεν ἡ ἔκθεσις τῆς 72ας μεραρχίας, ἐν τῇ ὅποιᾳ ἀνεγράφετο ὅτι ἡ ὄχυρωμένη Ἑλληνικὴ τοποθεσία, λόγῳ ἀρίστης χρησιμοποιήσεως τοῦ ἐδάφους καὶ ἐπιτυχοῦς ἐκτελέσεως, ὑπερεῖχεν εἰς ἀμυντικὴν ἀξίαν τῆς ὄχυρώσεως τῆς γραμμῆς Μαζινὸν καὶ ὅτι ἡ κατ’ αὐτῆς ἐπίθεσις προσέκρουσεν εἰς πολὺ μεγαλυτέρας δυσκολίας.

‘Ο ἐπιτελάρχης τοῦ 5ου γερμανικοῦ σώματος στρατοῦ εἶπε τὰ ἔξῆς εἰς τὸν ἀντιστράτηγον Δέδεν: «Ἐπολεμήσατε θαυμάσια: τὸ πυροβολικόν σας ἦτο ὑπέροχον, αἱ πλαγιοφυλάξεις ἀποτελεσματικώταται. Μόλις μετεκινεῖτο ἔστω καὶ μία ὄμὰς μάχης, ἐδέχετο ἐπιτυχῆ βιολήν. Ἀν τὰ βλήματά σας δὲν εἶχον κατὰ τὰ $\frac{3}{5}$ ἀφλογιστίας, οὐδέν ἀπὸ τὰ μετασχόντα εἰς τὸν ἀγῶνα τμήματά μας θὰ ἐσώζετο ἀπὸ τὴν κόλασιν ἐκείνην τοῦ πυρός». Ὁταν δὲ ὁ αὐτὸς ἐπιτελάρχης ἐπληροφορήθη πόσον ἀσθενὲς πυροβολικὸν διετίθετο εἰς τὴν γραμμὴν τῶν ὄχυρῶν, ἀπῆκτησεν: «Εἴσθε ἀξιέπαινοι, διότι ἐπροξενήσατε ἐντύπωσιν μεγάλης ἴσχύος καὶ μεγίστης ἀφθονίας μέσων, ἡ ὅποια ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιδράσῃ εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς γερμανικῆς διοικήσεως».

Γερμανὸς ἀξιωματικὸς τῆς ἀεροπορίας ἐδήλωσεν εἰς τὸν ἀντιστράτηγον Δέδεν ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς εἶναι ὁ πρῶτος στρατός, εἰς τὸν ὅποιον τὰ ἀεροπλάνα καθέτου ἐφορμήσεως «Στούκας» δὲν ἐνέσπειραν πανικόν. «Οἱ στρατιῶται σας ἀντὶ νὰ φεύγουν ἀλλόφρονες, ὅπως ἐγένετο εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Πολωνίαν, μᾶς ἐπυροβόλουν ἀπὸ τὰς θέσεις των», προσέθεσεν ὁ Γερμανὸς ἀεροπόρος.

Κατὰ τὰ τέλη Μαΐου 1942 ἀφίκοντο εἰς Ἀθήνας ὁ Γερμανὸς στρατηγὸς Σνάιντερ καὶ ὁ Γερμανὸς ταγματάρχης Τεοκάρι, βραδύτερον δὲ ὁ συνταγματάρχης Στράιμπερ. Οὗτοι ἀνῆκον εἰς τὸ ἐπι-

τελείον τῆς ἀνωτάτης διοικήσεως τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ καὶ εἶχον ἀποσταλῇ μετ' ὄλλων ἀξιωματικῶν εἰς Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν διὰ τὴν μελέτην τῶν ἐλληνικῶν ὄχυρώσεων. Εἰς συνομιλίας, ὡς οὗτοι ἔσχον μετὰ τοῦ ὑποστρατήγου Στρίμπερ, ὑπαρχηγοῦ τοῦ ἐπιτελείου ἐν τῷ γενικῷ στρατηγείῳ, ἔεφράσθησαν λίαν ἐπαινετικῶς τόσον διὰ τὴν ἡμετέραν ὄχυρωσιν, ὅσον καὶ διὰ τὸν τρόπον τῆς διεξαγωγῆς τῆς ἀμύνης. Ἐξῆραν ἰδιαιτέρως τὸ ἐφαρμοσθὲν σύστημα ὄχυρώσεως, τὴν θαυμασίαν ἐκλογὴν τῶν θέσεων, τὴν ἀριστηνὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἐδάφους καὶ τὴν τελείαν, ὡς εἶπον, προσαρμογὴν τῶν ὄχυρώσεων καὶ τῶν πυρῶν εἰς τὸ ἔδαφος. Ὁ στρατηγὸς Σνάιντερ ἔχαρακτήρισε τὸ ἐφαρμοσθὲν σύστημα ὄχυρώσεως ὡς ἀποτελοῦν χρυσοῦν μέσον ὅρον μεταξὺ τοῦ γαλλικοῦ συστήματος καὶ τῶν συστημάτων ἄλλων κρατῶν καὶ ὡς καταλληλότατον δι' ὀρεινὰ ἐδάφη, ὡς τὰ ἡμέτερα. Ἐπειγῶν τὰ ἀνωτέρω ὁ στρατηγὸς Σνάιντερ εἶπεν ὅτι ἡ γαλλικὴ ὄχυρωσις ἔχαρακτηρίζετο ὑπὸ ὑπερβολικῆς καλύψεως, ὑπερβολικῆς φροντίδος διὰ τὴν ἄνεσιν καὶ εὐζωίαν τοῦ προσωπικοῦ καὶ ὑπὸ ποσότητος ὀπλισμοῦ δυσαναλόγως μικρᾶς ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν ὑπογείων ἐκσκαφῶν τῶν ὄχυρῶν καὶ τὰ διατεθέντα χρηματικὰ μέσα. Ἐξ ἀντιθέτου, ἡ ὄχυρωσις τῶν ἄλλων κρατῶν ἔχαρακτηρίζετο ὑπὸ ἀνεπαρκοῦς φροντίδος διὰ τὴν ζωὴν τοῦ προσωπικοῦ καὶ ἐξ ἄλλου ὑπὸ δυσαναλόγως μεγάλης πυκνότητος ὀπλισμοῦ ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν ἔργων. Τὰ Ἑλληνικὰ ὄχυρά ἔχαρακτήρισεν ὡς παρέχοντα ἐπαρκῆ κάλυψιν, ἐπαρκῆ φροντίδα διὰ τὴν ζωὴν τοῦ προσωπικοῦ, πυκνότητα δὲ ὀπλισμοῦ ἀνάλογον πρὸς τὴν πυκνότητα τῶν ἔργων. Προσέθεσε δὲ ὅτι, καίτοι ἡ Ἑλληνικὴ ὄχυρωσις εἶχεν ὡς σκοπὸν νὰ ἀποκρούσῃ βουλγαρικὴν ἐπίθεσιν, ἐν τούτοις ἀπεδείχθη ἴσχυρὰ καὶ διὰ τὰ γερμανικὰ μέσα καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν, τὴν ὄποιαν ἔκαμεν εἰς τὰ Ἑλληνικὰ ὄχυρά, παρετήρησεν ὅτι πολλὰ ἔργα εἶχον δεχθῆ πλείστας βόμβας ἀεροπλάνων καὶ βλήματα πυροβολικοῦ μὲ μόνον ἀποτέλεσμα ἀποφλοίωσίν τινα καὶ ἐλαφρὰς ρωγμάς, αἵτινες κατ' οὐδὲν παρημπόδιζον τὴν ἔκτελεσιν τῆς ἀποστολῆς των. Ἐπίστης ὅτι τὰ ἔργα, ἀτινα εἶχον δεχθῆ ἐκ τοῦ σύνεγγυς βολὴν βερέων πυροβόλων εὐθυτενοῦς τροχιᾶς, εἶχον ὑποστῆ βεβαίως ζημίας εἰς τὰ φατνώματα, ἀλλὰ κάλλιστα ἡδύναντο νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ἀντικαθισταμένων τῶν ἔκτὸς μάχης ἀνδρῶν καὶ τοῦ βλαβέντος ὀπλισμοῦ. Ὁμό-

φωνος ὑπῆρξεν ἡ γνώμη πάντων τῶν Γερμανῶν ἀξιωματικῶν ὅτι ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς δὲν θὰ ἐπετύχῃ διάσπασιν τῆς τοποθεσίας.

‘Ο στρατηγὸς Συάιντερ ἔξῆρεν ἐπίσης τὴν προσαρμογὴν τῆς ὄχυρώσεως πρὸς τὰς νεωτάτας ὄχυρωματικὰς καὶ τακτικὰς ἰδέας καὶ τὸ ἐπιθετικὸν πνεῦμα ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῆς ἀμύνης, κατ’ ἀντίθεσιν πρὸς τὸ παθητικὸν πνεῦμα, ὅπερ διεῖπε τὰς ὄχυρώσεις ἀλλων κρατῶν καὶ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἀμύνης των. ’Ιδιαιτέρως ἐπήνεσε τὴν ὑπαρξίν εἰς τινα σημεῖα χαρακωμάτων καὶ συγκοινωνιῶν πρὸς αὐτά, καὶ τὴν ὑπαρξίν πλειόνων ἔξόδων, ἐπιτρέπουσῶν τὴν ἐνεύθετῷ χρόνῳ εἰς τὸ κατάλληλον σημεῖον ἔξιδον τμημάτων πρὸς ἐνέργειαν ἀντεπιθέσεων ἐναντίον τοῦ ἐπὶ τοῦ ὄχυροῦ ἐπικαθήσαντος ἔχθροῦ ἢ πρὸς συγκράτησιν αὐτοῦ, καὶ τὴν ὑπαρξίν ἐφεδρικῶν ὄπλων καὶ τμημάτων διὰ τοὺς ἀνωτέρω σκοπούς. Ταῦτα, ὡς εἶπεν ὁ Γερμανὸς στρατηγός, ἀπετέλεσαν ἕκπληξιν διὰ τοὺς ἐπιτεθέντας. ‘Ο Γερμανὸς συνταγματάρχης Στράιμπερ ἐδήλωσεν ἐπίσης ὅτι ὁ τρόπος οὗτος ἐνεργείας ὑπῆρξεν ἡ πλέον συγχρονισμένη τακτικὴ ἀντίληψις, δόσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἄμυναν τῶν ὄχυρῶν, δι’ ἣν ἔξέφρασε τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν ἕκπληξίν του.

Ἐντύπωσιν ἐπίσης ἐνεποίησεν εἰς τοὺς Γερμανούς τὸ λίαν περιωρισμένον τῆς δαπάνης ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν γενομένην ἐργασίαν. ‘Ο συνταγματάρχης Στράιμπερ εἶπεν ὅτι δι’ αὐτὸν ἀποτελεῖ αἰνιγμα τὸ πῶς μὲ τόσον ὀλίγα μέσα καὶ τὰς ὑπαρξάσας πάστης φύσεως δυσχερείας ἐπετεύχθη ἐν σχετικῷ βραχεῖ χρόνῳ ἡ γενομένη ὄχυρωσις.

‘Η τεχνητὴ ἀπόκρυψις, εἰς ὅσα ἐργα εἶχεν αὕτη συντελεσθῆ, ἦτο, κατὰ τὴν γνώμην τῶν Γερμανῶν, ἐπιτυχεστάτη. ‘Ο στρατηγὸς Συάιντερ ἐδήλωσεν ὅτι εἰς διάφορα σημεῖα ἐδέησε νὰ φθάσουν οἱ Γερμανοὶ στρατιῶται εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μόλις δεκαδων μέτρων, διὰ νὰ ἀντιληφθῶσι τὴν ὑπαρξίν θυρίδος βαλλούστης αὐτούς.

Οἱ Γερμανοὶ ἀξιωματικοὶ ἐζήτησαν ἐπιμόνως νὰ πληροφορηθοῦν ἃν τὰ Ἑλληνικὰ ὄχυρα διέθετον ὅπλα εἰδικοῦ τύπου. “Οταν ἐπληροφορήθησαν τὸ ἀντίθετον, ἔξεφράσθησαν ἔτι μᾶλλον ἐπαινετῶς διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ὄχυρώσεως, χρησιμοποιησάστης τὰ συνήθη ὅπλα τοῦ στρατοῦ ἐκστρατείας. ‘Εξεπλάγησαν δ’ ἔτι περισσότερον, ὅταν ἐπληροφορήθησαν ὅτι τὰ πολυβολεῖα προσεφέροντο

διὰ τὴν χρησιμοποίησιν οίσουδήποτε τύπου πυροβόλου ἐκ τῶν ἐν χρήσει εἰς τὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν καὶ ὅτι πλεῖστα πυροβολεῖα προσ-εφέροντο διὰ τὴν χρησιμοποίησιν δύο τύπων πυροβόλων, διαφε-ρόντων πολὺ ἀπ' ἀλλήλων, ὡς ἐπὶ παραδείγματι πεδινοῦ καὶ ὁρειβατικοῦ πυροβόλου.

Τέλος δέ, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐφαρμοσθὲν σύστημα διατηρήσεως τῆς μυστικότητος, οἱ Γερμανοὶ ἐδήλωσαν ὅτι οἱ Βούλγαροι· δὲν εἶχον ἐπιτύχει πληροφορίας ἐπὶ τῶν ὁχυρῶν μας.

Αλέξανδρος Παπάγος

IV. ΜΕΛΕΤΑΙ — ΔΙΑΤΡΙΒΑΙ — ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

1. Η ΠΡΟΕΛΕΥΣΙΣ ΚΑΙ Η ΑΞΙΑ ΤΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΑΣΜΑΤΩΝ

Τὴν ποίησιν τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων ἡ κοινὴ συνείδησις ἀποδίδει εἰς ἔνα ἀπρόσωπον καὶ ἀνώνυμον ποιητήν, τὸν ἐλληνικὸν λαόν, καὶ ἡ δημιώδης ποίησις θεωρεῖται ὅχι μόνον κτῆμα τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ δημιούργημα αὐτοῦ· οὕτω δὲ μόνον, ἃν θεωρήσωμεν δηλ. δημιούργημα τοῦ λαοῦ τὴν δημοτικὴν ποίησιν, καθίσταται εὐεξήγητον πᾶς ἐν αὐτῇ συναισθανόμεθα παλλομένην τὴν καρδίαν, ἐκδηλουμένους τοὺς μυχίους πόθους, διατυπούμενον ἀκίβδηλον τὸν χαρακτῆρα τοῦ λαοῦ. Διότι τίς ἄλλος θὰ εἶχε ποτὲ τὴν δύναμιν νὰ συγκεντρώσῃ τὰ συναισθήματα καὶ τὰ ἰδεώδη τοῦ ἔθνους σύμπαντος εἰς μίαν ἐστίαν ἀκτινοβολοῦσαν πιστὸν ὁμοίωμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Ἐπιφαίνονται βεβαίως ἐνίστε εἰς ἥ καὶ πλείονες δαιμόνιοι ἄνδρες, οἵτινες αἱρόμενοι ὑπὲρ τὸ πάτριον ἔδαφος γίνονται ἔξαγγελοι καὶ ὑποφῆται ὑψηλοτέρων καὶ εὐγενεστέρων ἰδεωδῶν ἀπροσίτων εἰς τὸ πολὺ πλῆθος, διὰ τῶν δεσμῶν δέ, δι’ ὧν ἔξακολουθοῦν νὰ συνδέωνται ἀρρήκτως πρὸς τὸ ἔθνος των, ἀποβαίνουν σὺν τῷ χρόνῳ τροφεῖς καὶ διδάσκαλοι αὐτοῦ καὶ ἀνασύρουν αὐτὸν μέχρι τοῦ ὑψους, ἐφ' οὗ ἵστανται, καὶ οὕτω τὸ ἔθνος ἐγκολποῦται τὰ ἰδεώδη τοῦ δαιμονίου ἄνδρὸς καὶ λαμβάνει συνείδησιν αὐτῶν ὡς ἴδιων, τότε δ’ ἐκεῖνος ἀνακηρύσσεται διερμηνεύς τῶν ἔθνικῶν ἰδεωδῶν. Μακάρια τὰ ἔθνη, τὰ δόποια ηύμοιρησαν νὰ γεννήσουν τοιούτους μεγαλοφυεῖς ποιητάς! Οὕτως δὲ "Ομηρος, διὰ νὰ περιορισθῶμεν εἰς ἔν μόνον, ἀλλ’ ἐνδεικτικώτατον παράδειγμα, δὲ ποιητὴς δὲ ἐκπροσωπῶν ἐν ἀρχῇ τὴν διανόησιν μικρᾶς ἐπιτιλέκτου μερίδος τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, τῆς τάξεως τῶν ἀριστέων, ἔγινε σὺν τῷ χρόνῳ, προαγομένου τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, δὲ ποιητὴς διλοκλήρου τοῦ ἔθνους. Ἄλλ’ οἱ μεγάλοι οὗτοι ποιηταί, ὅταν δημιουργοῦν τὸ ἔργον των, ἀσθενεστάτην ἔχουν ἐπαφήνη πρὸς τὸν λαόν, εἰναι σχεδὸν κεχωρισμένοι αὐτοῦ καὶ μόλις διακρίνονται εἰς τοὺς στίχους των ἀμυδρόταται ἀπηχήσεις τῆς ἔθνικῆς ψυχῆς· μόνον δ’ ὅταν, προϊόντος τοῦ χρόνου, δύγκωθῇ ἡ ἐπίδρασις τοῦ ποιητοῦ εἰς τὴν διανόησιν τοῦ λαοῦ, εἰς ὑστερωτέραν περίοδον ἀναπτύξεως, δὲ λαὸς διαπλάσσεται οὕτως, ὥστε νὰ εἰσδέχεται καὶ διασπείρῃ τὴν ἀνταύ-

γειαν τῆς αἰγάλης τοῦ ποιητοῦ. Ἡ δημοτικὴ ποίησις τούναντίον οὔτε προάγει οὕτε μεταβάλλει τὸν λαόν, δὲν ἔχουψώνει, δὲν ἔχωραί-ζει αὐτόν, ἀλλ’ οὐδὲν ἡττον προβάλλει εἰκόνα αὐτοῦ ἀπαράμιλλον, κατοπτρίζουσα πιστὸν ἵνδαλμα τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς.

Διὰ τίνος θαυμασίας δυνάμεως γίνεται τοῦτο κατορθωτὸν καὶ εἰς τίνα πρέπει ν’ ἀποδώσωμεν τὴν συντέλειαν ἔργου τόσον μεγά-λης ἐπιβολῆς; Δυνάμεθα ὅπρα γε νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ποιητὴς τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων εἶναι αὐτὸς ὁ λαός, ἐν συνεργασίᾳ κατὰ τρόπον ἀκατάληπτον φιλοτεχνήσας τὴν ποίησιν αὐτοῦ, ἢ ὄφειλο-μεν ν’ ἀναγνωρίσωμεν ὅτι ἀνθρωποι κοινοὶ καὶ ἀσημοι, οὐδὲν ἔ-χοντες ἴδιαζον γνώρισμα, τὸ ἔξατρον αὐτοὺς ὑπέρ τοὺς πολλούς, ἀπειργάσθησαν ἴδια ἔκαστος ἐν ἥ ἔστω καὶ πλείονα τῶν δημοτι-κῶν ἄσμάτων, χωρὶς ν’ ἀποτύπωσουν εἰς αὐτὰ τὴν σφραγίδα τῆς ἴδιας αὐτῶν προσωπικότητος, χωρὶς νὰ διασπάσουν τὴν ἐνότητα καὶ ὅμοιομορφίαν τῆς δημοτικῆς ποιήσεως, ἀλλ’ ἐν τούτοις μετ’ ἵσης ἀριστοτεχνικῆς δεξιότητος διαγράψαντες εἰς τὰ ἔργα των τούς χαρακτῆρας, ἐκφράσαντες τὰ πάθη καὶ προσδώσαντες μορφὴν συγκε-κριμένην εἰς τὰ ὄνειρα τοῦ λαοῦ;

Κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ ἔξετάσωμεν ὅσον ἔνεστι διὰ βραχυτά-των τὸ ζήτημα τοῦτο, νὰ προσπαθήσωμεν δηλ. νὰ εύρωμεν πόθεν ἀναβλύζουν οἱ κρουνοὶ τῆς δημιόδους ποιήσεως καὶ νὰ διακρίνω-μεν ποῦ προπάντων ἔγκειται ἥ ἀρετὴ αὐτῆς.

Ἐκ τῶν προτέρων δυνάμεθα νὰ κηρύξωμεν ὡς δόγμα ἀνεπίδε-κτον ἀμφισβήτησεως ὅτι ὁ λαός, ὡς λαός, ὡς σύνολον, εἶναι ἀνί-κανος νὰ συνθέσῃ ποίημα. Ἡ ὁμαδικὴ ποίησις εἶναι πρᾶγμα ἀδύ-νατον. Πάρουσιάζουν μὲν αἱ λογοτεχνίαι πολλῶν ἔθνῶν παράδει-γμα ἔργων προελθόντων ἐκ κοινῆς συνεργασίας, ἀλλ’ εἶναι ταῦτα ἔξαιρέσεις, ἐλέγχουσαι παρέκκλισιν ἀπὸ κανόνων ἀπαραβάτων τῆς ποιητικῆς δημιουργίας, γεννήματα ἀνάγκης τινὸς ἥ περιστάσεων ἀσχέτων πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς τέχνης, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δικαι-οῦνται νὰ προβάλλουν ἀξιώσεις ἔργων τέχνης.

Πῶς δὲ γεννῶνται τὰ δημοτικὰ ἄσματα; Εἴς τῶν πολλῶν, ἔχων τὸ χάρισμα τῆς στιχουργικῆς δεξιότητος καὶ τὸ μουσικὸν αἰσθημα ἀνεπτυγμένον, ὑπείκων εἰς ἐσωτερικὴν ὄθησιν, ἐν στιγμῇ ἔξαρσεως συνθέτει τὸ ἄσμα, ταυτοχρόνως ἔξευρίσκων τὸν ρυθμὸν

καὶ τὸ μέλος ἦ προσαρμόζων εἰς γνωστά. Τὸ δῆμα τοῦτο εὔκόλως παραλαμβάνει ἄλλος τῆς αὐτῆς μορφώσεως καὶ ἐπαναλαμβάνει, ὅταν διατελῇ εἰς παρομοίαν ψυχικὴν διάθεσιν, διότι διαβλέπει ἐν αὐτῷ ἀποτύπωσιν τῶν σκέψεων καὶ τῶν συναισθημάτων του, ἐπιφέρων ἐνίστε εἰς αὐτὸν ἀσημάντους μεταβολάς, διὸ ν' ἀποκτήσῃ πληρεστέραν τὴν συμφωνίαν αὐτοῦ πρὸς τὰ ἴδια συναισθήματα. Οὕτω δ' ἀπὸ στόματος εἰς στόμα διαδιδόμενον καθίσταται κοινὸν κτῆμα· ἕκαστος τραγουδιστὴς ἰδιοποιεῖται αὐτὸν τρόπον τινὰ ἀνεπιγνώστως, τὸ ἰδιοποιεῖται ἀπλούστατα καὶ φυσικώτατα, καθόσον φέρεται ἀδέσποτον, καὶ ὅπερ σπουδαιότερον, καθόσον εύρισκει ἐν αὐτῷ τὰ πάντα γνώριμα, οὐδὲν δὲ ξένον ἦ ἀνώτερον τῶν ἴδιων νοημάτων καὶ συναισθημάτων, ἦ, καὶ ἀν εὕρη τι τυχὸν ἀλλότριον ἦ ἀπρόσιτον εἰς αὐτόν, τὸ μεταβάλλει ἦ τὸ ἀποβάλλει.

Εἶναι δὲ ἀδέσποτον τὸ τραγούδι, διότι ὁ πρῶτος δημιουργὸς αὐτοῦ δὲν κατείχετο ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ καταστήσῃ γνωστὸν τὸ δνομά του, ἀλλ' ἀμοιρῶν φιλολογικῆς φιλοδοξίας τὸ ἐποίησε, διότι τοῦ τὸ ἐπέβαλεν ἀνάγκη τῆς καρδίας του. Καὶ ἡδύνατο, ὡς ὁ τραγουδιστὴς τοῦ Γκαῖτε, νὰ εἴπῃ: «Τραγουδῶ καθὼς κελαδεῖ τὸ πουλί, πιού φωλιάζει στὰ κλαριά· τὸ τραγούδι, πιού βγαίνει ἀπὸ τὸ στόμα μου, εἶναι πλούσια ἀμοιβή μου». Ό δ' ἐπαναλαμβάνων τὸ δῆμα, ἰδιοποιούμενος αὐτό, κυρίως εἰπεῖν, δὲν σφετερίζεται ξένον πλοῦτον, ἀλλὰ μᾶλλον κάμνει χρῆσιν κοινοῦ κτήματος. Διότι ὁ ποιητὴς καὶ τὰ συστατικὰ τοῦ ἀσμάτος καὶ τοὺς τρόπους τῆς ἔξωτερικῆς διαπλάσεως αὐτῶν παραλαμβάνει ἐκ τοῦ ἔθνικοῦ ταμείου τῶν παραστάσεων, τῶν γνώσεων, τῶν ἐμπειριῶν, καὶ, συναρμολογῶν σποράδην κεχυμένα ὑλικά, ἀφομοιῶν καὶ ἀναχωνεύων αὐτά, δημιουργεῖ, προσθέτων ἀσήμαντά τινα μόρια εἰς τὸν ἔθνικὸν θησαυρὸν τῶν παραδεδομένων, ὅταν κατὰ τὸ μέτρον τῆς δυνάμεως του διασκευάζῃ ἦ μεταπλάσσῃ τὰ εἰλημμένα ἦ καὶ πλουτίζῃ αὐτά.

Μεταβολὰς ἐπιφέρουν, ὡς εἴπομεν, καὶ οἱ ἐπαναλαμβάνοντες τὸ δῆμα, μέχρις ὅτου λάβῃ τοῦτο τὴν τελειωτικὴν διάπλασιν αὐτοῦ· δόθεν εὐλόγως δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ὁ λαὸς ἀπεργάζεται τὴν ὁριστικὴν μορφὴν τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων. Ἀλλ' αἱ μεταβολαὶ αὗται ἔχουν χαρακτῆρα οὐσιωδῶς ἀρνητικόν, συνιστάμεναι εἰς διορθώσεις, ἀφαιρέσεις ἦ ἐναρμογάς. Οὕτω δὲ ὁ λαὸς παρουσιάζεται ὅχι ὡς παραγωγὸς δύναμις ἀλλ' ὡς φθαρτική, πάντοτε εἰσδεχόμενος

καὶ οὐδέποτε δίδων, διότι ἡ κυριωτάτη συμμετοχὴ αὐτοῦ εἰς τὴν δημώδη ποίησιν εἶναι ἡ ἀποκάθαρσις αὐτῆς ἀπὸ τῶν μὴ δόμογενῶν στοιχείων. Ἡ παραγώγη εἶναι κλῆρος τῶν δλίγων, οἱ δόποιοι ὡς δημιουργοὶ χωρίζονται ἀπὸ τὸν μὴ παραγωγὸν λαὸν καὶ δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται πρὸς αὐτόν, ἂν καὶ ἔξερχωνται ἐκ τῶν σπλάγχνων του.

Πολλῷ μείζων εἶναι ἡ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ποίησιν, διατηροῦσα τὸν ἀρνητικὸν χαρακτήρα αὐτῆς πάντοτε εἰς δύο περιπτώσεις. Πρῶτον μὲν ὅταν παραλαμβάνῃ ἔργα τῆς τεχνικῆς ποιήσεως, ἔξερχόμενα τῆς περιοχῆς τῶν συνήθων αὐτῷ παραστάσεων, ἄσματα ἀνώτερα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥπτον τῆς ἀντιλήψεώς του. 'Ο λόγος, δι' ὃν παραλαμβάνει τοιαῦτα ἄσματα, εἶναι τὸ μέλος αὐτῶν. 'Ελκυδόμενος ὑπὸ τῆς μουσικῆς προσπαθεῖ νὰ καταστήσῃ εὔληπτα καὶ τὰ διὰ τῶν στίχων ἐκφραζόμενα νοήματα, ποῦ μὲν παραλείπων τὰ παντελῶς ἀκατάληπτα, ποῦ δὲ ἀπλοποιῶν καὶ ὅχι σπανίως παρανοῶν καὶ διαφθείρων οὕτως, ὡστε συμβαίνει ἐνίοτε μόνον ὅρθιον ν' ἀπομένῃ τὸ μέλος, οἱ δὲ στίχοι νὰ ἐπέχουν θέσιν ἐπουσιώδους ἐπικουρήματος τῆς μουσικῆς μεταβαλλόμενοι εἰς ἀδιανόητα τερετίσματα.

Δευτέρα δὲ περίπτωσις, ἀντίθετος ὅλως, παρουσιάζεται, ὅταν τὸ ἄσμα εἶναι ἔργον ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ, ὑστεροῦντος εἰς στιχουργικήν δεξιότητα καὶ εἰς σαφήνειαν ἐκδηλώσεως τῶν συναισθημάτων. Διαδίδεται μὲν τὸ ἄσμα, ὅταν δὲν στερήται ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ πάντες οἱ ἐπαναλαμβάνοντες φιλοτιμοῦνται νὰ συντελέσουν εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν του διορθώνοντες καὶ περικοσμοῦντες αὐτό. "Αν δὲ καὶ μεθ' ὅλας τὰς συντελεσθείσας μεταβολὰς ἐναπολειφθοῦν πλημμέλειαι, ἔχουν συνείδησιν τῆς ἀτελείας τοῦ ἄσματος οἱ τραγουδοῦντες καὶ ὁμοιογοῦν ὅτι δὲν ἔλαβε τὴν τελειωτικήν διάπλασιν αὐτοῦ. Φίλος καθηγητής, ἀκούσας ποτὲ ἐν Τήνῳ τοιοῦτον ἄξεστον καὶ ἀκατάσκευον ἄσμα, ἔλαβε περίεργον ἔξήγησιν τῆς ἀπορίας του: «'Ακόμα δὲν τὸ ταιριασσαν οἱ κοπέλες τὸ τραγούδι· θὰ τὸ ταιριάσουν τὸν ἄλλο χρόνο»· ὅτι δηλαδὴ μόλις τὸ ἐπόμενον ἔτος θὰ λάβῃ τὸ τραγούδι τὴν ὄριστικήν του διατύπωσιν.

Πλὴν τῶν ἄσμάτων, ὅσα ὁ λαὸς ἐνστερνίζεται καὶ θεωρεῖ κτῆμά του, εἰς τὴν δημώδη ποίησιν καταλέγονται καὶ ἄσματα εἰς στενω-

τάτην περιοχήν κυκλοφορούμενα, διερμηνεύοντα δὲ τὰς ἴδεας καὶ τὰ φρονήματα ἢ πληροῦντα ἀνάγκας μικρᾶς ὅμαδος, ἐλαχίστου μορίου τοῦ ὅλου ἔθνους. Τὸ λοιπὸν ἔθνος ἐνδέχεται νὰ εἰναι ἔνον ἢ ἀδιάφορον πρὸς τὰς ἀνάγκας, ὡν τὴν πλήρωσιν ζητοῦν, νὰ μὴ συμμερίζεται τὰς ἴδεας, τὰς ὁποίας ἐκφράζουν, ἀλλ' ὅμως, ὡς οἰκεῖα πρὸς τὴν διανόησιν τοῦ λαοῦ καὶ συντεθειμένα κατὰ τοὺς ὄρους τῆς δημώδους ποιήσεως, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ χωρισθοῦν τῶν κατ’ ἔξοχὴν δημοτικῶν ἀσμάτων. Τοιαῦτα λ.χ. εἰναι τὰ ἑργατικὰ ἀσματα, τὰ διὰ τοῦ ρυθμοῦ ἐπιβοηθοῦντα εἰς ταχυτέραν συντέλεσιν τῆς ἑργασίας εἰς τινα ἐπιτηδεύματα καὶ κανονίζοντα τὴν τάξιν αὐτῆς, τὰ ἐπιχώρια, τοπικοῦ ἐνδιαφέροντος ἀσματα, εἰς τὰ ὄποια δυνάμεθα νὰ τάξωμεν καὶ στασιωτικὰ ἢ φατριαστικά, ἀσματα συνήθως ἐφήμερα καὶ θησιγενῆ, ἀλλὰ μὴ ἀμοιροῦντα ἀξίας, ὅταν συμπέσῃ ὁ ποιητής αὐτῶν, ἀνθρωπος τοῦ λαοῦ, νὰ ἐκφράσῃ σθεναρῶς τὰ συναισθήματα τῆς λαϊκῆς ὅμαδος, εἰς τὴν ὄποιαν ἀνήκει . . .

Διότι τὸ κυριώτερον γνώρισμα τοῦ δημοτικοῦ ἀσματος εἰναι ἡ συμφωνία αὐτοῦ πρὸς τὴν διανόησιν τῶν πολλῶν. Οὔδεν πρέπει νὰ περιέχῃ τὸ ὑπερεξέχον τοῦ κοινοῦ ἐπιπέδου τῆς μορφώσεως, οὔδε τὸ μαρτυροῦν τὴν παρέμβασιν τῆς προσωπικότητος τοῦ ποιητοῦ, προσωπικότητος χωριστῆς καὶ ἀνωτέρας. 'Ο ποιητής τοῦ δημοτικοῦ ἀσματος πρέπει νὰ εἰναι εἰς τῶν πολλῶν, δυσδιακρίτως συγχέομενος εἰς τὸ ἀνώνυμον πλῆθος. 'Αλλὰ τούτου δεδομένου, πῶς ἔχειται τὸ κάλλος καὶ ἡ δύναμις τῆς δημοτικῆς ποιήσεως; Πῶς τὰ ἑργα ἀπαιδεύτων καὶ ἀμορφώτων ἀνομολογοῦνται πολλάκις ὑπέρτερα τῶν δημιουργημάτων καλλιτεχνῶν τοῦ λόγου, οἵτινες τὸ ποιητικὸν χάρισμα αὐτῶν ἐκαλλιέργησαν καὶ ἐνίσχυσαν διὰ τῆς παιδείας καὶ τῆς μορφώσεως; Ποιὸν τὸ μυστήριον τῆς τοιαύτης ὑπεροχῆς;

'Η ὑπεροχὴ τῆς δημώδους ποιήσεως ὀφείλεται εἰς τὴν ἐκφαινομένην ἐν αὐτῇ ἀπλότητα καὶ ἀλήθειαν. "Εχει τὸ ἀνεπιτήδευτον καὶ τὴν εἰλικρίνειαν, τὴν ἀρετήν, ἡ ὁποία ἐν ἀλλῃ περιοχῇ τῆς τέχνης, ἐν τῇ ἀρχαϊκῇ Ἑλληνικῇ τέχνῃ ἢ ἐν τῇ προρραφαηλικῇ, καταθέλγει τοὺς λεπτοὺς τεχνοκρίτας. 'Εκ τῶν ἀμέσων καὶ διαυγεστάτων πηγῶν τῆς γλώσσης ἡ δημώδης ποίησις ἀντλεῖ φραστικὴν δύναμιν καὶ ἐνάργειαν, ἐγγύτερον δὲ προκειμένη εἰς τὴν φύσιν δέχεται ἀκραιφνεστέραν τὴν ἀπὸ ταύτης ἐντύπωσιν. Οὔδεν ἐν αὐτῇ τὸ ψευδὲς ἢ

τὸ περίτεχνον. ‘Η μὲν παρατήρησις τῶν πραγμάτων τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου εἶναι ἀπλῆ ἄλλ’ ἀκριβής, ἡ δὲ ἕκφρασις τῶν παθῶν ἀπερικόσμητος ἄλλὰ βαθεῖα καὶ ἀληθινή.

“Οταν μεγάλα γεγονότα, ὅταν δειναὶ συμφοραὶ ἢ ἀπροσδόκητοι εὔτυχιαὶ γεννοῦν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου πάθη σφοδρά, ὅταν ἔξαιρετική τις περίστασις ἐπιφέρῃ ὑπερεκχείλισιν προσωπικῶν συναισθημάτων, ἢ εἰλικρινής καὶ ἀπέριττος ἐκδήλωσις αὐτῶν συγκινεῖ ἰσχυρῶς. Ἡ δύναμις τῶν πραγμάτων ἀναπτληρώνει τὴν ἐλλείπουσαν τέχνην· ἡ δὲ προσπάθεια ἐντονωτέρας ἐκδηλώσεως αὐτῶν διὰ τῶν ἀτελῶν μέσων, τὰ ὅποια ἡμπορεῖ νὰ διαθέσῃ πρωτογενής καὶ ἀμορφός τέχνη, ἀποτυγχάνει τοῦ σκοποῦ, ἐνίστε μάλιστα συμβαίνει νὰ φέρῃ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. Ἀπὸ τὸν Θρῆνον τῆς Κωνσταντινούπολεως, τὸν ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ἐμμανουὴλ Γεωργιλᾶν, τὸν ὅποιον πάντως συνέθεσε σύγχρονος τῆς ἀλώσεως λόγιος στιχουργός, ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους θρήνους τῶν συγχρόνων, τοὺς ὅποίους ἀνεῦρον εἰς κώδικας βιβλιοθηκῶν καὶ ἔφερον εἰς φῶς ὁ Σπ. Λάμπρος, ὁ Κρουμπάχερ, ὁ Ροῦσος καὶ ἄλλοι, πολλῷ ἀνώτερον καὶ ἐκφραστικώτερον εἶναι τὸ δημοτικὸν ὃσμα, τὸ ἀρχόμενον μὲ τὴν δύσηράν κραυγὴν τῆς ἀπογνώσεως:

Πῆραν τήν Πόλη, πῆραν την, πῆραν τή Σαλονίκη,
πῆραν καὶ τήν Ἄγια Σοφιά, τό μέγα μοναστήρι!

καὶ τελειῶνον μὲ τὴν ἔξαγγελίαν τῆς θείας ὑποσχέσεως περὶ πληρώσεως τῶν ἐλπίδων τοῦ δυσμοίρου ἔθνους:

Πάλε μέ χρόνους, μέ καιρούς, πάλε δικά σας εἶναι.

Τοιαῦτα δημιουργήματα ἔχουν ἐν ἑαυτοῖς τὴν δύναμιν νὰ ἐπιζήσουν τοῦ ποιητοῦ αὐτῶν καὶ ἐπὶ γενεάς, ἀπὸ στόματος εἰς στόμα μεταδιδόμενα, νὰ συγκλονοῦν τὰς ψυχάς.

‘Ομοίας συγκινήσεις μόνον μεγάλοι ποιηταὶ δύνανται νὰ προκαλέσουν δυσκόλως δὲ ἡ τέχνη καὶ δοκιμωτάτων ποιητῶν παρέχει ἀποτελέσματα, δόποια δι’ ἀπλῶν μέσων ἐπιτυγχάνει ἀνεπιγνώστως ὁ λαϊκὸς ποιητής.

«Λαογραφικὰ σύμμεικτα»

N. G. Πολίτης

2. ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Οὖς νῦν ὑμεῖς ἔηλώσαντες καὶ τὸ εὑδαιμον τὸ
ἔλευθερον, τὸ δὲ ἐλεύθερον τὸ εἴψυχον κρίναν-
τες, μὴ περιωρᾶσθε τοὺς πολεμικοὺς κινδύνους.
Θουκυδ. II 43

‘Υπάρχει τάχα κανένας λόγος, γιά όντα μιλήσει κανείς σήμερα γιά τό νόημα τῆς ἐλευθερίας, σέ στιγμές πού αύτή πιά δέν είναι μιά λαχτάρα καί μιά νοσταλγία στά βάθη τῆς ψυχῆς μας, σέ στιγμές πού ή παρουσία της είναι δλοφάνερη ἀναμεσά μας; Σέ κάθε μας βῆμα τώρα συναντοῦμε τήν ἐλευθερία, περπατεῖ ἐπάνω στήν ἀφανίσμένη μας γῆ, ἔρχεται πρός ἡμᾶς δλοζώντανη, χεροπίαστή. Μποροῦμε νά βάλομε τό δάχτυλό μας στόν τύπο τῶν ἥλων τοῦ φριχτοῦ μαρτυρίου της, τά μάτια μας τά θαμπώνει ἡ δλόφεγγη ὄψη της. Τήν ἀκοή μας τήν καταπλημμυρίζει ἡ κλαγγή τῶν ὅπλων πού κρατοῦν τά ὅσα αύτή ἐμψυχώνει ἀντρειωμένα χέρια.

“Ο, τι ἔζούσαμε ώς ὄραμα μακρινό μέσα ἀπό τούς καπνούς τῶν σπιτιῶν, πού ἐπυρπολοῦσε μέσα στίς πολιτείες δ τύραννος, μέσα ἀπό τίς τριζοβολοῦσες πύρινες γλῶσσες πού ἀναδίνονταν ἀπό τή λεηλατημένη μας ὑπαίθρο, ἔξεπρόβαλε πιά σέ δλοζώντανη θεοφάνεια ἐμπρός μας. Μποροῦμε τώρα μαζί μέ τόν ποιητή νά τή γνωρίσουμε καί νά τήν ἀναγνωρίσουμε ἀπό τήν κόψη τοῦ σπαθιοῦ καί τό βιαστικό της τό περπάτημα. Δέν τήν ἀντικρίζομε πιά ωσάν εἰκόνα, ἀλλά ωσάν σύλληψη τοῦ νοῦ, ἀλλά αὐτοπρόσωπη, βγαλμένη μέσα ἀπό τό μαρτύριο τῶν παιδιῶν της, στολισμένη μέ αίματό-βρεχτη πορφύρα. Ἀμέτρητοι θάνατοι, ἀλλοι λαμπροπερίχυτοι ἀπό τή φεγγοβολή τῆς δόξας καί τής νίκης, ἀλλοι ἀργοί, μακρόσυρτοι μέσα στόν παιδεμό τοῦ φριχτοῦ βασανισμοῦ τῆς φυλακῆς, τής πείνας, τῆς ἀρρώστιας καί τῆς ἐγκατάλειψης, πνιγμένοι μέσα στή στυγνή σιωπή τῆς ἥπτας καί τοῦ ἔξολοθρεμοῦ, τήν ξανάστησαν ἀθάνατη καί ἀκατάλυτη ἐπάνω στά χώματα τῆς ἐλληνικῆς γῆς.

Είναι ἡ ἴδια αύτή, πού ἔχαιρετισαν οἱ ἀλαλαγμοί τῆς νίκης στή Σαλαμίνα, στίς Πλαταιές, στό Μεσολόγγι καί στήν Πίνδο, οἱ ἵσχες τῶν ἄγνωστων μαχητῶν στά βουνά καί στά πέλαγα καί στούς αἰθέρες, είναι ἡ ἴδια αύτή πού δραματίστηκαν ὅσοι ὑποχρεώθηκαν νά ἀντιμετωπίσουν τό θάνατο στημένοι ἐμπρός στούς γυμνούς τοί-

χους ἀβοήθητοι, ἀνυπεράσπιστοι, χωρίς ἐλπίδα λυτρωμοῦ, χωρίς τῇ δυνατότητα γιά ἀντίσταση.

Καί ὅμως σήμερα είναι ὁ ἀρμόδιος καιρός, γιά νά συγκεντρώσουμε τό πνεῦμα μας στή θέση της, προσπαθώντας νά κερδίσουμε μιά γνήσια ἐνατένισή της. Λίγες μέσα στήν ιστορία τῶν αἰώνων είναι οἱ μεγάλες στιγμές, λίγες φορές ἔρχεται ἡ ἐλευθερία σέ αὐτο-πρόσωπη ἐμφάνιση, πολύ σπάνια γίνεται ἀληθινό βίωμα.

“Υπάρχουν ἐποχές πού δέν είχαν τήν εύτυχία νά τήν ἰδοῦν κατά πρόσωπο, ἄλλες τή βλέπουν ἐλλειπτικά, ἄλλες μέσα ἀπό τό θαμπωμένο κρύσταλλο τοῦ νοῦ, ἄλλες τήν ξαναφέρνουν στήν ἐνόραση μέ τήν ιστορική μνήμη κι ἄλλες χρησιμοποιοῦν τό δελεασμό τῆς φαντασίας καί τή μαγεία τῆς τέχνης, γιά νά μᾶς δώσουν κάποιαν ἐξεικονιστική της ἀναπαράσταση. Οὔτε ἡ ἐπάνω στήν καλλιτεχνική μαγγανεία στηριγμένη ἐνόραση οὔτε ἡ κίνηση τοῦ ἀφαιρετικοῦ στοχασμοῦ μπορεῖ νά μᾶς κάμει προσιτή τήν ἐλευθερία.

‘Αλήθεια είναι πώς οἱ φιλόσοφοι ἔβαλαν τό νοῦ τους σέ μεγάλο κόπτο καί πολλά εἶπαν καί ἔγραψαν σχετικά μέ τό νόημα τῆς ἐλευθερίας. Τό ἐκπληκτικό ὅμως είναι πώς πολλές φορές προσπαθώντας νά ἀποδείξουν τήν ὑπαρξή της ἐκατάφεραν νά ἀποδείξουν τό ἀντίθετο. Αύτό μᾶς κάνει νά σκεφτοῦμε πώς ἡ ἐλευθερία είναι μιά πραγματικότητα πού ἡ τή ζοῦμε ἡ δέν τή ζοῦμε. Δέν πρέπει νά τή λογαριάσουμε ώσάν κάτι, πού τό εύρισκει ὁ ἀνθρωπος ἔξω ἀπό τόν ἐαυτό του, ὅπως κάθε ἄλλο ἀντικείμενο. Πρέπει νά τήν πάρομε ώσάν κάτι, πού πραγματώνεται μέσα στό βαθύτατο τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς στρῶμα. Είναι κάτι πού φυτρώνει μέσα στή ρίζα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, κάτι πού μπορεῖ καί πρέπει νά ταυτιστεῖ μέ τήν εύψυχία μας.

‘Η ἐλευθερία δέν μπορεῖ νά χαρακτηρισθεῖ ώσάν κτῆμα, πού θά τό συναντήσουμε ἔξω ἀπό τόν ἐαυτό μας· αὐτή ἔρχεται ἡ δέν ἔρχεται σ’ ἐμᾶς ἀνάλογα μέ τά ἔργα μας, γιατί είναι τρόπος ζωῆς καί ἀγώνισμα. Δέν ἔχει κανένα νόημα νά ζητήσουμε ἀπό ἔναν ἄλλο ἀνθρωπο νά μᾶς δώσει τήν ἐλευθερία μας, ὅπως θά τοῦ ἥταν εὔκολο νά μᾶς δωρίσει ἔνα ἀπό τά στήν κατοχή του ὑλικά ἀγαθά.

‘Επάνω στή γῆ ἔζησαν ἀπειράριθμοι σκλάβοι, πού πολλές φορές ἔζήτησαν ἀπό τούς ἀφέντες τους τήν ἐλευθερία. Κι ἐπάνω στή γῆ ἔζησαν πολλοί ἀφέντες, πού στάθηκαν πρόθυμοι νά τούς κάμουν

αύτή τή δωρεά. Παρ' ὅλο τοῦτο ὅμως ἡ δουλεία δέν καταλύθηκε, γιατί ἐκεῖνοι πού ἐπῆραν τήν ἐλευθερία, τήν ἐπῆραν ώσάν δωρημένο κτῆμα καὶ ὅχι ώσάν ἀγώνισμα. Κι αύτό ἔγινε, γιατί, σχετικά μέ τόν ἐσωτερικό ἄνθρωπο, ἡ ἐλευθερία δέν είναι κάτι τό εἰσερχόμενο, ἀλλά κάτι τό ἔξερχόμενο. Ἐξαρτᾶται ἀπόλυτα ἀπό τή μορφολογία τοῦ ψυχικοῦ μας είναι. Αὐτό ἥθελε νά εἰπει ὁ Θουκυδίδης χαρακτηρίζοντας τόν ἐλεύθερο ώς εὔψυχο, Ἐξαρτημένο δηλαδή ἀπό τήν ἐσώτατη μορφολογική ύφη τῆς ἄνθρωπινης ψυχῆς.

"Ἄσ μή λησμονᾶμε ὅτι ἡ ψυχή γιά τούς "Ἐλληνες δέν σημαίνει ἔνα κάποιο ἐπένθετο στοιχεῖο, πού ἔρχεται νά ἐμψυχώσει τό σῶμα, ἀλλά ὀποτελεῖ τήν ἐντελέχεια δλόκληρου τοῦ ἄνθρωπου θεωρημένου στή συνολικότητά του. Γιά τούς παλαιούς "Ἐλληνες ἡ διατήρηση τῆς ἐλευθερίας ἐθεωρήθηκε συνδυασμένη μέ τήν προθυμία γιά διακινδύνευση καὶ ἀνάληψη πολεμικῆς εὐθύνης καὶ ἡ πιό ταιριαστή παρακέλευση γιά κείνους, πού ἥθελαν νά μείνουν ἐλεύθεροι ἥταν: «μή περιορᾶσθε τούς πολεμικούς κινδύνους».

'Αληθινά ποτέ δέν θά εἴμαστε-δικαιολογημένοι νά εἰπούμε ὅτι αύτός ἡ ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, τοῦτο ἡ ἐκεῖνο τό περιστατικό ἐστάθηκε ἡ αἵτια, γιά νά πέσομε στή σκλαβιά. Γινόμαστε δοῦλοι ἡ ἐλεύθεροι μόνο ἔξαιτίας μας καὶ, ἀν πρέπει νά ζητηθεῖ κάποιος ὑπεύθυνος γιά τή δούλωσή μας, αύτός είναι ὁ ἔαυτός μας.

'Εσυνηθίσαμε νά παραδεχόμαστε ώσάν αύτονότο ἀξίωμα τήν ἀπόφανση πού λέει ὅτι «ὅ ἄνθρωπος γεννιέται ἐλεύθερος». Ἄν καλοεξετάσομε ὅμως τά πράγματα, θά εύροῦμε ὅτι ἡ δοξασία αύτή είναι μιά ἀναδρομική πρός τά πίσω τοποθέτηση ἐνός ὑστερογέννητου γεγονότος. Ὁ ἄνθρωπος δέν γεννιέται, ἀλλά γίνεται ὕστερα ἀπό ἀδιάκοπο σκληρό ἀγώνα ἐλεύθερος. Συμφωνότερο μέ τά πράγματα θά ἥτανε, ἀν ἐλέγαμε ὅτι «οἱ ἄνθρωποι ἐρχόμενοι στόν κόσμο μοιάζουν μέ δεσμῶτες ἀλυσοδεμένους μέσα σέ σκοτεινό σπήλαιο». Ὁ καθένας μας χρεωστεῖ σπάζοντας τά δεσμά του νά γίνει ἐλεύθερος καὶ, μόνο ἀν συνεχίζει κάθε στιγμή αύτή του τήν προσπάθεια, θά κατορθώσει νά κρατηθεῖ στήν περιοχή τῆς ἐλευθερίας. Σέ κάθε στιγμή τῆς ζωῆς του είναι ὁ ἄνθρωπος ὑποκείμενος στή δούλωση. Τό νά γίνει κανείς δοῦλος δέν σημαίνει μόνον νά χάσει τήν πολιτική του ἐλευθερία καὶ δέν πιστοποιεῖται ἡ δούλωση ἀπό τήν τυπική πράξη τῆς κατάλυσης ἐνός έθνους ἡ ἐνός πολιτικοῦ καθεστώτος.

Σημαίνει πώς έστέρεψαν οι πηγές τοῦ θάρρους καὶ τῆς ἀγωνιστικότητας, πώς ἡ ψυχὴ ἔχασε τήν ἐγρήγορστή της.

‘Ο ἀγώνας εἶναι διαρκής, γιατί σέ κάθε μας βῆμα παραμονεύει τό πολύμορφο τέρας τῆς σκλαβιᾶς, γιά νά μᾶς ξαναδουλώσει. Καὶ τίς περισσότερες φορές ὁ ἄνθρωπος δέν ἀντέχει στόν πειρασμό, χαλαρώνει τήν ἀγωνιστικότητά του καὶ ζεῖ μέσα στή φαντασίωση μιᾶς ψευδοελευθερίας.

Τόν περισσότερο καιρό ὁ ἄνθρωπος ὑποκύπτοντας ἀσυνείδητα σέ κάθε λογῆς δουλεία χάνει τό ἀληθινό βίωμα τῆς ἐλευθερίας. Γι’ αὐτό μόνο σέ ἀγωνιστικές ἐποχές, ὅπως ἡ τωρινή, γίνεται βολετό νά ὑψωθοῦν τά ἀνθρώπινα μάτια στήν ἐνατένιση τῆς ἀληθινῆς ἐλευθερίας, ὅπως τήν είδε καὶ ἡ ἐποχή τοῦ 21 καὶ τήν ἐτραγούδησε μέ τόν μεγαλόστομο “Υμνο τοῦ Σολωμοῦ.” Ολες οἱ γενέες, ὅσες ἦρθαν ἔπειτα ἀπό τήν ἐπαναστατική γενεά τοῦ 21, κάθε φορά πού αἰσθάνονταν νά ἀδυνατίζει τό βίωμα τῆς ἐλευθερίας μέσα τους, ἔξαναγύριζαν στήν ἐποχή ἐκείνη. Καὶ θά ἔρθουν ἔπειτα ἀπό ἐμᾶς πολλές γενέες, πού θά ξαναγυρίσουν, γιά νά θερμάνουν τήν ψυχή τους μέ ὅ, τι ἔμεις ζοῦμε στίς ήμέρες αύτές.

Τό νά κρατηθεῖ κανείς στήν περιοχή τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἐπίπονο ἀγώνισμα. Ἀναφορικά μέ τήν ἐλευθερία μας, ἡ ζωή μας εἶναι πάντοτε πεσμένη σέ φανερή ἢ σέ λανθάνουσα κρίση καὶ μέσα στά βάθη τοῦ είναι μας παραμονεύει παίρνοντας χίλιες δυό μορφές ἡ σκλαβιά, ἔτοιμη νά μᾶς τραβήξει στό σκοτεινό της βασίλειο. “Οταν μᾶς λείψει τό θάρρος καὶ ἡ θεληματικότητα, χάνουμε τό ἀληθινό της βίωμα καὶ ζοῦμε μέ τή φαντασίωσή της πέφτοντας πραγματικά στήν ἀνελευθερία. Μπορεῖ τότε νά κραυγάζομε καὶ νά χειρονομοῦμε γιά τήν ἐλευθερία, χωρίς ὅμως νά ζοῦμε τό νόημά της. Τότε πιά εἶναι πού ἀπό ζωντανό βίωμα ξεπέφτει σέ κραυγή, σέ μορφασμό καὶ γίνεται χωρίς νόημα γλωσσική ἄρθρωση καὶ ἀδειανό φώνημα.

Δέν εἶναι καθόλου περίεργο σέ μιά τέτοια παρακμή οἱ πιό ἀνελεύθεροι νά ξεπροβάλλουν διαλαλητές καὶ ἀπολογητές της. Αύτό ὅμως δέν θά μᾶς ξαφνιάσει καθόλου, ἀν σκεφτοῦμε πώς πίσω ἀπό τό φῶς ἀκολουθεῖ πάντα ἡ σκιά . . .

‘Η πραγματικότητα, ὅπως τήν ἐζήσαμε τίς τελευταῖς δεκαετη-

ρίδες, μᾶς ೦δειξε πώς ύπάρχουν ἄνθρωποι πού τρέφουν μέσα στήν ψυχή τους ἀκατασίγαστη νοσταλγία ὅχι γιά ἐλευθερία, ἀλλά γιά σκλαβιά. Ἡ πιό ἔντονη μέριμνά τους είναι νά εύρουν κάποιο εἶδωλο, γιά νά τό προσκυνήσουν, ἔναν ἀφέντη, γιά νά τόν στήσουν ἐπάνω στό κεφάλι τους. Διαλέγουν πάντοτε τόν πιό ἀνελεύθερο μεταξύ τους, ἔναν ἄνθρωπο, πού ἡ ψυχή του είναι γεμάτη ἀπό φόβους, ἀπό σφαδασμούς καί ἀπό ὁδύνες, καί αὐτός μέ τή σειρά του περνᾶ ἀπό τόν τράχηλό τους τά δεσμά τῆς πιό φριχτῆς καί σκοτεινῆς σκλαβιᾶς. Ἄλλοι πάλι ἄνθρωποι δέν ἔχουν καμιά δυσκολία νά θεωρήσουν ἀντάλλαγμα ἰσάξιο μέ τήν ἐλευθερία τους τήν ύλική τους εύδαιμονία.

Μιά τέτοια νοοτροπία ἀντιμετωπίζοντας ὁ ἴστορικός τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν διεκήρυξε πώς γιά ἀληθινή εύδαιμονία ἀξίζει νά λογαριαστεῖ μόνο ἡ ἐλευθερία. Προϋπόθεση γιά τήν ἐλευθερία δέν είναι ὁ ύλικός εύδαιμονισμός, ὀλλά στήν ἀληθινή εύδαιμονία μονάχα ἡ ἐλευθερία μπορεῖ νά μᾶς ὀδηγήσει. Αύτή φτερουγίζει πιό ἐπάνω ἀπό τά δεσμά τοῦ ύλικοῦ χορτασμοῦ καί ἡ ούσια της στέκει στό ὅτι οὔτε δεσμεύεται οὔτε κιβδηλεύεται. Μένει ἐλευθερία καθαρή, χωρίς νά ἐπιδέχεται κανέναν ἄλλο προσδιορισμό, χωρίς νά ύποτασσεται στήν ἔξυπηρέτηση καμιᾶς ἄλλης σκοπιμότητας. Οὔτε στή γνώση οὔτε στήν ἐπιστήμη ἐμπρός χάνει τό κυριαρχικό της ἀξίωμα.

Τά γεγονότα πού διαδραματίστηκαν στά τελευταῖα χρόνια παρουσίασαν τήν τεχνικοποιημένη γνώση καί ἐπιστήμη ώσάν ὅργανα, πού ἐρχόντανε νά ἔξυπηρετήσουν τίς πιό βάρβαρες καί ἀντιανθρώπινες ἐπιδιώξεις. Ἡ δουλεία στόν παλαιό κόσμο ἦταν σέ θέση νά σκοτώνει μόνο τό σῶμα· ἡ μέ ἐπιστημονικό ἔξοπλισμό ἀρματωμένη ἀνελευθερία τῆς πρόσφατης ἐποχῆς είχε προχωρήσει τόσο πολύ, ώστε ἐστάθηκε ίκανή νά διαφθείρει τίς ψυχές καί νά σκοτώνει τό πνεῦμα. Αύτή ἦταν, πού ἔκαμε νά ξεπέσει ὁ ἄνθρωπος σέ αὐτόματη μηχανή χωρίς πρωτοβουλία, χωρίς ἀτομική σκέψη, ἐπαναλαμβάνοντας τά ὄσα ἔλεγαν οἱ ἔξουσιαστές του σάν πλάκα γραμμοφώνου.

Κάτω ἀπό τόν ἐπηρεασμό της ἡ ἀνθρώπινη πολιτεία, πού ὁ λόγος τῆς ὑπαρξής της είναι ἡ διασφάλιση τῆς ἐλευθερίας τῶν μελῶν της, μεταμορφώθηκε σέ σατανική μηχανή καταδούλωσης.

Ἐνάντια στό ἀκαταμέτρητο ἔκεινο κύμα τῆς ἀνελευθερίας, πού είχε δαμάσει ἔκατον μύρια ἀνθρώπινες ψυχές, ὅρθωθηκε ὁ ἐλληνικός

λαός καί ἔδωσε τή μάχη του. Ὄταν ἐπῆρε τήν ἀπόφαση νά μπει στόν ἀγώνα, δέν εἶχε πίσω του οὔτε τούς ἀτέρμονες ὥκεανούς ἐνός ὀλόκληρου γήινου ἡμισφαιρίου, ὅπως οἱ Ἀγγλοσάξονες, οὔτε τήν ἀνθρωποπλημμύρα καί τήν ἀπεραντοσύνη τῆς ρωσικῆς γῆς, οὔτε τήν τεχνοκρατική ὄργανωση τῶν ἀντιπάλων του.

Σύμφωνα μέ τήν παρακέλευση τῶν προγόνων του εἶδε τήν εὐδαιμονία του στήν ἐλευθερία του καί αὐτήν πάλι τήν ἐστήριξε στήν εύψυχία του. Ἀνέλαβε τόν πολεμικό κίνδυνο ἀπό δική του πρωτοβουλία, ἀντιστάθηκε ἐπάνω στή στενή λωρίδα τῆς πατρικῆς γῆς, ἀγωνίστηκε μέ ἀπέραντη καρτερία καί ἀναδείχτηκε, πρῶτος αὐτός, νικητής, δείχνοντας καί στούς ἄλλους σύμμαχους λαούς ὅτι τά πόδια τοῦ σιδερόφραχτου γιγάντιου ἀντιπάλου ἦταν φτιασμένα ἀπό ἄργιλο. Γι' αὐτό ἀξίζει στό λαό τῶν Ἐλλήνων ὁ πρῶτος νικητήριος στέφανος.

Πλερ. «Νέα Εστία» 1945

Κωνσταντῖνος Δ. Γεωργούλης

3. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

Ποίον είναι τὸ περιεχόμενον τῆς ἐννοίας «πνευματική ζωή»; Κατὰ τήν γνώμην μου πνευματική ζωὴ είναι τὸ ἴδιον ἀκριβῶς πρᾶγμα, διτὶ ὁνομάζομεν πολιτισμόν, ἐφ' ὅσον οὕτος θεωρεῖται ὅχι καθ' ἑαυτὸν καί ἀντικειμενικῶς, ἀλλ' ἀπὸ τήν ἀποψιν τοῦ ὑποκειμένου, τὸ ὅποιον είναι φορεύς καί ἐργάτης τοῦ πολιτισμοῦ. Κατὰ ταῦτα, ἀν πολιτισμὸς είναι τὸ σύνολον τῶν δημιουργημάτων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, εἰς τὰ ὅποια πραγματοποιοῦνται καί λαμβάνουν μορφὴν διάφοροι ἀξίαι, ἀξίαι ἡθικαὶ π.χ., θρησκευτικαὶ, αἰσθητικαὶ, γνωστικαὶ, οἰκονομικαὶ, δυναστικαὶ κλπ., πνευματική ζωὴ είναι αὐτὴ ἡ δημιουργία καί πραγματοποίησις τῶν ἀξιῶν ἐντὸς τοῦ ὑποκειμένου καί διὰ μέσου τοῦ ὑποκειμένου.

Πολιτισμὸς είναι τὸ προϊόν, ὁ σκοπὸς τῆς πνευματικῆς ζωῆς πνευματική ζωὴ είναι τὸ σύνολον τῶν ψυχικῶν φαινομένων, ἀπὸ τὰ ὅποια γεννᾶται καί ἀποκρυσταλλοῦται ὁ πολιτισμός.

Ο πολιτισμὸς δύναται νὰ νοηθῇ ὡς ἓνα συγκρότημα ἀντικειμενικόν, ἀνεξάρτητον τοῦ ἀτόμου, ἀποτελεσμένον εἰς ὡρισμένην στιγμὴν ὅχι τόσον ὡς περιεχόμενον (ἀφοῦ τὸ περιεχόμενόν του μετα-

βάλλεται διαρκῶς), ἀλλ' ὡς μορφὴ καὶ ὡς ἴδεα· εἶναι ἄλλως τε προιὸν λογικῆς ἀφαιρέσεως ἀπὸ τὴν ἅμεσον πραγματικότητα. Τούναντίον ἡ πνευματικὴ ζωὴ δὲν νοεῖται χωρὶς τὸ ὑποκείμενον ποὺ τὴν ζῆ, εἶναι κάτι, ποὺ εὑρίσκεται εἰς διαρκῆ κίνησιν, ροήν, μεταβολήν, ἐξέλιξιν· εἶναι αὐτὴ ἡ πραγματικότης, ὅπως μᾶς παρουσιάζεται εἰς τὴν ἅμεσον ἐποπτείαν τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς αὐτοπαρατηρησίας.

Σαφέστερος γίνομαι, ἀν, ἀντὶ τῆς καθολικῆς ἐννοίας «πολιτισμός», φέρω ὡς παράδειγμα ἔνα ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους αὐτοῦ στοιχείων. Εἰς τὴν θρησκείαν π.χ. ἔχομεν ἔνα σύνολον πεποιθήσεων, γνώσεων, παραδόσεων, τύπων, ήθικῶν κανόνων, ἐξωτερικῶν συμβόλων κ.τ.τ. Θρησκευτικὴ ζωὴ ὡς ὅμως εἶναι ὅλος ὁ κόσμος τοῦ ψυχικοῦ βίου τοῦ ἀτόμου, ποὺ ἀναδημιουργεῖ μέσα του τὰς πεποιθήσεις καὶ τοὺς κανόνας καὶ τὰ σύμβολα καὶ συλλαμβάνει ἐσωτερικῶς τὸ νόημά των. Τὴν αὐτὴν διαφοράν δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν μεταξύ πολιτείας καὶ πολιτικῆς ζωῆς, τέχνης καὶ ζωῆς καλλιτεχνικῆς κ.ο.κ.

'Ως ἅμεσος πραγματικότης ἡ πνευματικὴ ζωὴ νοεῖται, κυρίως εἰπεῖν, ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ ἀτόμου καὶ τῶν χρονικῶν δρίων τῆς ὑπάρχεως αὐτοῦ, τοῦ παρόντος. 'Η ζωὴ, εἴτε φυσιολογικὴ εἴτε πνευματικὴ εἶναι, ὑπάρχει πάντοτε εἰς ἔνα συγκεκριμένον ὄργανισμόν, ὁ ὅποιος ζῆ, ἐφ' ὅσον χρόνον αὐτὸς ζῆ.

'Αφ' ἔτερου ὥς ζωὴ τοῦ πνεύματος, ὡς ζωὴ δηλαδὴ ἀξιῶν, ἔχει χαρακτῆρα ἐξόχως κοινωνικὸν καὶ ὑπερπηδῶντα τὰ ὅρια τοῦ παρόντος. Διότι τὸ ἄτομον, καθ' ἔαυτὸ λαμβανόμενον, δὲν ἔχει μέσα του ἐξ ἀρχῆς ἀξίας πνευματικάς, ἀλλὰ τάσεις καὶ ροπὰς πρὸς ἀξίας· δὲν ἔχει π.χ. θρησκευτικὰς ἀξίας, ἀλλὰ θρησκευτικὸν αἱσθητικόν, ὡς φορεύς πνευματικῆς ζωῆς, εἶναι μία σύνθεσις ἀπὸ δύο διαφορετικῆς προελεύσεως στοιχεία: ἀπὸ τὸ περιβάλλον μὲ τὸ πλήθος τῶν περιεχομένων καὶ ἀξιῶν τῆς κοινωνίας, ἀξιῶν θεωρητικῶν, πρακτικῶν, αἰσθητικῶν, θρησκευτικῶν κλπ., καὶ ἀπὸ τὴν ἰδιοφυΐαν του τὴν ψυχικὴν —τὸ πνευματικόν του ἐγώ — σύνθεσις ὃχι σταθερὰ καὶ παραμόνιμος, ἀλλὰ διαρκῶς ἀλλοιούμενη καὶ ἀνανεουμένη εἰς τὰ ἐπὶ μέρους, ὅπως καὶ εἰς τὰς γενικάς της κατευθύνσεις καὶ τὸν ρυθμὸν τῆς πραγματοποιήσεώς της. Καὶ ἀκριβῶς ἡ

έπαφή αύτή καὶ σύνθεσις τῆς ἴδιας πνευματικῆς δυνάμεως καὶ τῶν ἀτομικῶν ροπῶν καὶ τάσεων πρὸς τὰς ἀξίας τῆς κοινωνίας ἀπαρτίζει τὴν πνευματικὴν ζωήν.

‘Η ἐπαφή αύτή εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι διαφορωτάτης φύσεως· νὰ εἶναι παθητική ἀφομοίωσις τῶν κοινωνικῶν ἀξιῶν ἢ συνδυαστική διαφόρων τάσεων ἐνέργεια ἢ ἐκλεκτική μεταξύ τῶν ποικιλιῶν αὐτῶν, δυνατὸν ὅμως καὶ νὰ εἶναι ἔχθρική, νὰ καταλήξῃ εἰς πάλην, κατὰ τὴν δόποιαν τὸ ἄτομον, ἀποδεχόμενον πολλάς ἢ ὀλίγας ἀπὸ τὰς ἀξίας τῆς κοινωνίας, τὰς τροποποιεῖ ἢ δημιουργεῖ τελείως νέας, τὰς δόποιας κατορθώνει βαθμηδὸν νὰ ἐπιβάλῃ καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰς ἔξαιρετικὰς προσωπικότητας τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πνεύματος. Οἰαδήποτε ὅμως καὶ ἂν εἶναι ἡ ἐπαφή αὕτη διὰ τὸ ἄτομον, θὰ δηγήσῃ πάντοτε εἰς νέαν δημιουργίαν ἀξιῶν, νέαν ἀκόμη καὶ εἰς περίπτωσιν παθητικῆς ἀποδοχῆς τῶν παραδεδομένων. Διότι καὶ τότε γίνεται ἀνάπλασις τῶν ἀξιῶν τῆς κοινωνίας καὶ προσαρμογὴ τούτων πρὸς τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας καὶ ίκανότητας τοῦ ἀτόμου· μόνον κατόπιν τῆς ἐπεξεργασίας αὐτῆς γίνονται αὕτα κτήμα τοῦ ἀτόμου καὶ μέρος τῆς ζωῆς του.

‘Ἄσ ἀναφέρω καὶ ἔδω συγκεκριμένον παράδειγμα. ‘Η θρησκευτικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου ἀρχίζει ἀπὸ τὴν στιγμήν, ποὺ τὸ ἔμφυτον θρησκευτικὸν αἴσθημα ἀποκτᾷ συνείδησιν ἑαυτοῦ ἐρχόμενον εἰς ἐπαφὴν πρὸς ώρισμένας θρησκευτικὰς ἀξίας τοῦ περιβάλλοντός του, π.χ. πρὸς τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις καὶ συνηθείας τῶν γονέων του. ’Αναλόγως τῶν ἀτομικῶν του ροπῶν, ἀναγκῶν καὶ ίκανοτήτων θὰ ἀφομοιώσῃ ἐξ αὐτῶν περισσότερα ἢ ὀλιγώτερα, ταῦτα ἢ ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα, θὰ προσθέσῃ ἢ θὰ ἀφαιρέσῃ ἄλλα, θὰ ἐπιφέρῃ μεταβολάς, θὰ ἐπιβάλῃ εἰς ἄλλα τὸν χαρακτῆρα, ποὺ ἔχουν αἱ ἀτομικαὶ θρησκευτικαὶ ἀνάγκαι (πανθεϊστικὸν π.χ. ἢ μυστικοπαθῆ ἢ αἰσθητικὸν ἢ ἡθικὸν ἢ τελετόφιλον καὶ φιλακόλουθον κλπ.), ὥστε ν’ ἀποτελέσῃ τὴν προσωπικήν του θρησκευτικὴν ζωήν, ἢ δποία θὰ εἶναι προσωπικοῦ αὐστηρῶς χαρακτῆρος, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν περιέχῃ κανένα πρωτότυπον, κυρίως εἰπεῖν, στοιχεῖον. Μεταξύ τῶν ἑκατομμυρίων χριστιανῶν ὀλίγοι εἶναι ἐκεῖνοι, ποὺ ἔχουν νὰ παρουσιάσουν πρωτοτύπους ἀντιλήψεις περὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ἢ αἰσθήματα, ἀλλά, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἀτομικῆς πνευματικῆς

ζωῆς, εἰς κάθε χριστιανὸν ἀντιστοιχεῖ καὶ μία ἴδιαιτέρα μορφὴ τοῦ χριστιανισμοῦ.

Οίαδήποτε καὶ ἂν εἴναι τὰ προϊόντα τῆς συνθέσεως αὐτῆς εἰς κάθε ἄτομον, δι’ ἡμᾶς εἴναι ἀρκετὴ ἡ διαπίστωσις ὅτι ἡ πνευματικὴ ζωὴ σήμερον προϋποθέτει ἀπαραίτητως ἀξίας ἔξω τοῦ ἄτομου κειμένας, ἀξίας, ποὺ εἰσδέχεται τὸ ἄτομον ἀπὸ τὸ κοινωνικὸν του περιβάλλον. Αἱ ἀξίαι δ’ αὐταὶ δὲν προσφέρουν μόνον κατὰ μέγα μέρος καὶ εἰς τὸ μέγιστον πλῆθος τῶν ἄτομων τὸ περιεχόμενον τῆς ἀτομικῆς πνευματικῆς των ζωῆς, ίκανοποίησιν τῶν πνευματικῶν των ροπῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν φύσιν τῶν πόθων αὐτῶν καὶ τὴν κατεύθυνσιν ἐπηρεάζουν — καὶ τὸ σπουδαιότερον, μόνον διὰ τῆς ἐπαφῆς πρὸς τὰς ἔξω τοῦ ἄτομου πνευματικὰς ἀξίας λαμβάνει τὸ ἄτομον ἐπίγνωσιν καὶ συνείδησιν τῆς ὑπάρχεως καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν πνευματικῶν ἀναγκῶν. Τὸ θρησκευτικὸν αἰσθῆμα π.χ. εἴναι ἔμφυτον εἰς τὸ ἄτομον, κατὰ τὴν πεποίθησιν μου· ἀλλὰ ζήτημα είναι, ἂν, χωρὶς τὴν ἐπαφὴν πρὸς ὥρισμένας ἀντικειμενικὰς (ἀντικειμενικὰς μὲ τὴν ἔννοιαν ἔξω τοῦ ἄτομου κειμένας) θρησκευτικὰς ἀξίας, θὰ ἐλάμβανε τὸ ἄτομον συνείδησιν τῆς ὑπάρχεως καὶ τῆς φύσεως τοῦ θρησκευτικοῦ του αἰσθήματος.

Ἐντεῦθεν ἔχειγεῖται ὅτι ὁμιλοῦμεν περὶ πνευματικῆς ζωῆς ὅχι μόνον ἐνὸς ἄτομου ἀλλὰ καὶ ἐνὸς ἔθνους, μιᾶς κοινωνικῆς τάξεως, μιᾶς ἐποχῆς κλπ. — καὶ ἀκριβῶς καὶ τὸ ἄτομον προσπαθοῦμεν νὰ συλλάβωμεν ἐντὸς τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς φυλῆς καὶ τῶν χρόνων του. Γίνεται δὲ τοῦτο, διότι μεταξὺ τῶν ἄτομων μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς κοινωνικῆς ἐνότητος, ἐνότητος φυλετικῆς ἢ ταξικῆς ἢ χρονικῆς, παρατηροῦνται ἀναλογίαι καταπληκτικαὶ καὶ κοινὰ χαρακτηριστικά εἰς τὴν πνευματικήν των ζωήν, ὀφειλόμενα εἰς τὸ ὅτι κοινὰ είναι καὶ τὰ πολιτιστικὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια ἔνα ἔκαστον ἄτομον ἤντλησεν ἀπὸ τὸ περιβάλλον του διὰ τὴν πνευματικήν του ζωήν, ὅμοιαι δὲ καὶ αἱ συνθῆκαι τῆς ὑπάρχεως, ποὺ ἐπηρεάζουν τὰς πνευματικὰς τῶν ἄτομων ροπάς. Πνευματικὴ δὲ ζωὴ μιᾶς ἐποχῆς δὲν σημαίνει τὸ ἀθροισμα τῶν πνευματικῶν ζωῶν τῶν ἄτομων ὅλων, ποὺ ζοῦν εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτήν· είναι τὰ κοινὰ χαρακτηριστικά, τὰ κοινὰ περιεχόμενα, αἱ κοιναὶ κατευθύνσεις, ὁ κοινὸς ρυθμός, ποὺ παρατηροῦνται εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς μεγίστης πλειονότητος τῶν ἄτομων τῆς ἐποχῆς ταύτης.

Αλλὰ δὲν ἔχει μόνον κοινωνικὰς προϋποθέσεις ἡ πνευμα-

τική ζωή τοῦ ἀτόμου. "Αν καὶ κατ' οὐσίαν εἶναι φαινόμενον σύγχρονον, ἔχει χαρακτῆρα ἵστορικόν. Διότι αἱ ἀξίαι, πρὸς τὰς ὁποίας ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν τὸ ἄτομον, διὰ νὰ ζήσῃ τὴν πνευματικήν του ζωήν, εἶναι καρπὸς τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἄλλων ἀτόμων ἢ δύμάδων προϋπαρχάντων ἢ συγχρόνων μέν, ἀλλὰ καρπὸς προγενέστερος. Αἱ ἀξίαι ἄλλωστε τοῦ πολιτισμοῦ μας παρουσιάζονται εἰς τὴν πραγματικότητα πάντοτε ὡς περιεχόμενα ὡρισμένου ἴστορικοῦ περιβλήματος, συνυφασμέναι δηλαδὴ μὲ ὡρισμένας τοπικὰς καὶ χρονικὰς συνθήκας τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, ποὺ τὰς ἐδημιούργησαν. Καθ' ἑαυτὰς οὐδέποτε τὰς συναντῶμεν, πλὴν μόνον εἰς τὴν λογικήν ἀφάρεσιν. Κατὰ ταῦτα πνευματική ζωή δὲν εἶναι νοητή, παρὰ μόνον ὡς ἐπαφὴ πρὸς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ παρελθόντος — τοῦ μακρινοῦ ἢ τοῦ ἀμέσου παρελθόντος, ἀδιάφορον· πάντως τοῦ παρελθόντος — καὶ ἔχει βαθεῖαν ἔννοιαν τὸ ἀπόφθεγμα ὅτι «πολιτισμὸς σημαίνει συναναστροφὴν μὲ τοὺς νεκρούς».

'Η ἐπαφὴ αὕτη πρὸς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ παρελθόντος, ἡ ὁποία, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της ὡς ζωῆς, ἔχει πάντοτε τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀτομικοῦ καὶ ἐπικαίρου, εἰναι δυνατή, μόνον ἐφ' ὅσον αἱ ἀξίαι, τὰς ὁποίας πραγματοποιοῦν δι' ἑαυτούς τὸ ἄτομον ἢ ἡ κοινωνία τοῦ παρελθόντος, ἔξωτερικεύονται εἰς ὡρισμένα ὑλικὰ ἀντικείμενα ἢ αἰσθητὰ φαινόμενα, ἐφ' ὅσον λαμβάνουν ὡρισμένην ἀντικειμενικῶς αἰσθητὴν μορφήν.

Αἱ μορφαὶ ἀποτελοῦν τὸ ὑλικόν, οὔτως εἰπεῖν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διενεργεῖται καὶ δρᾶ ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου. 'Η γνῶσις τούτων προκαλεῖ καὶ εἰς τὸ ἄτομον, ποὺ ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸν πολιτισμὸν τῶν παρωχημένων γενεῶν, τὰ αὐτὰ ψυχικὰ φαινόμενα (ἢ περίπου τὰ αὐτά), ποὺ ἐπροκάλεσαν τότε τὴν γένεσιν καὶ δημιουργίαν τῶν μορφῶν. "Ενας καλλιεργημένος ἀγρὸς π.χ. ἢ ἔνα ἄγαλμα εἶναι ἀντικείμενα ὑλικά, ἀλλ' ἡ αἰσθησις τούτων ἐπιτρέπει εἰς τὴν ψυχήν μου ν' ἀναπλάσῃ τὰς αὐτὰς ψυχικὰς λειτουργίας, ποὺ ὠδηγήσαν τὸν γεωργὸν εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἀγροῦ ἢ τὸν καλλιτέχνην εἰς τὴν πλάσιν τοῦ ἀγάλματος, καὶ νὰ ζήσῃ ἐκ νέου τὰς ἀξίας τῆς ὡφελιμότητος ἢ ὡραιότητος, ποὺ ἔξεφράσθησαν διὰ τοῦ λίθου ἢ τῆς γῆς. 'Απὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς καὶ ὁ καλλιεργημένος ἀγρὸς καὶ τὸ ἄγαλμα ἀποτελοῦν μορφάς.

"ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ καὶ ζωή", 1931

"Ιωάννης Συκούτρης

4. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Τό κεφάλαιο αυτό άνήκει σέ μια εύρυτερη μελέτη του Δραγούμη για τόν έλληνικό πολιτισμό, γραμμένη στά 1913, μετά τό τέλος τών δύο βαλκανικών πολέμων.

Ξεσκέπασε τή δημοτική παράδοση καί πρόσωπο μέ πρόσωπο θά άντικρίσεις γυμνή τήν ψυχή σου.

"Επειτα, καλλιεργώντας τήν παράδοση αύτή καί άνεβαίνοντας κατά τίς ρίζες καί προσέχοντας καί τή γύρω σου φύση, θά προβλέψεις τούς νέους δρόμους πού δύνασαι νά άνοιξεις, τόν πολιτισμό πού μπορεῖς μέ τό έθνος σου νά δημιουργήσεις.

Τό χωριό καί οι γυναίκες πρώτα πρώτα μποροῦν νά σοῦ δείξουν κοθαρότερα άπό κάθε άλλον τό μονοπάτι, γιά νά άνηφορίσεις κατά τίς ρίζες του. Στό χωριό βρίσκεις τή βάση τού άνθρωπου τής φυλῆς σου, γιατί είναι κάτι πλατύτερο άπό τήν οικογένεια καί σχι άκομα έθνική κοίνωνία, μολονότι άρχή ταύτης.

Καί στίς πολιτείες, στό λαό μπορεῖς νά μελετήσεις τή ζωή τής φυλῆς σου, γιατί δέ μολεύτηκε δλότελα άπό ξενισμούς καί σχολαστικισμούς. "Οσο γιά τίς όποιες γυναίκες καί τού χωριού καί τής πολιτείας, αύτές παντού, μέ τό νά μένουν πιότερο στό σπίτι παρά στήν άγορά καί νά μή διαβάζουν έφημερίδες καί γιά νά είναι πιό έσωτερικές, αισθαντικές, θρησκευτικές άπό τόν άντρα, φυλάγουν πιστότερα τήν παράδοση άπό τούς άντρες, πού τήν παραμορφώνουν άπό έξωτερικές έπιρροές καί άπό λογική.

Χνάρια τής παράδοσης θά σοῦ δώσουν τά νησιώτικα καί τά άλλα κεντήματα καί ύψασματα, τά τραγούδια καί οί χοροί, οί παροιμίες, πού καθρεφτίζουν τήν πείρα καί τή σοφία τού λαού, τά παραμύθια, ώς καί οί προλήψεις, οί ιστορικές, προφορικές παραδόσεις, τά συνήθεια, τό σπίτι μέ ό,τι βρίσκεται μέσα.

"Ολα αύτά σοῦ φανερώνονται μέ τή λαϊκή γλώσσα, καί χωρίς αύτήν είναι σά νά μήν ύπάρχουν, γιατί μόνο μέ δαύτη μποροῦν καί μεταδίδονται πιστά άπό άνθρωπο σέ άνθρωπο καί άπό γενιά σέ γενιά. Καί ό χορός δίχως τραγούδι δέ στέκεται, καί τό τραγούδι δίχως ποίημα καί τό ποίημα χωρίς γλώσσα, καί τό φάσιμο ή μάνα μέ παράδειγμα, άλλα καί μέ λόγια θά τό διδάξει τής κόρης της, καί κάθε οργανο γιά τό φάσιμο καί τό κέντημα καί όλα τά σκεύη

τοῦ νοικοκυριοῦ καὶ ὁ, τι περιτριγυρίζει τόν ἄνθρωπο στήν καθημερινή του ζωή ἔχει ὄνομα. Ξερίζωσε τή λαϊκή σου γλώσσα καὶ θά χάσεις τήν ψυχή σου. Μονάχα κάτι κληρονομίες ἀσύνειδες θά ἀπομένουν μέσα σου, πού θά ξεπροβάλλουν ἀξαφνα, γιά νά δείχνουν στούς ξένους πῶς δέν είσαι ὀλότελα δικός τους, καὶ θά εἶσαι χωρίς πατρίδα, ὡσπου μέ τήν ἐπιγαμία τά παιδιά σου καὶ τά ἐγγόνια σου νά ριζώσουν σ' ἄλλη πατρίδα κοι νά ἔξωτερικεύσουν τήν ψυχή τους σ' ἄλλη γλώσσα. Μέ τό νά μή γίνεται νά ξεφορτωθοῦμε ὀλότελα τή γλώσσα μας τή λαϊκή, ὅσο τουλάχιστο ζοῦμε στόν τόπο μας, συνεχίζομε τήν ψυχή τοῦ ἔθνους μας σ' ὅλα τά ξένα ἢ τά παλιά πού φορτωνόμαστε.

Πήγαινε λοιπόν στά δημοτικά τραγούδια, στή δημοτική τέχνη καὶ στή χωριάτικη καὶ τή λαϊκή ζωή, γιά νά βρεις τή γλώσσα σου καὶ τήν ψυχή σου, καὶ μ' αύτά τά ἐφόδια, ἀν ἔχεις δρμή μέσα σου καὶ φύσημα, θά πλάσεις ὁ, τι θέλεις, παράδοση καὶ πολιτισμό καὶ ἀλήθεια καὶ φιλοσοφία.

’Από τούς σκοπούς τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ ἀπό τήν ἑκκλησιαστική μουσική μπορεῖς νά προβλέψεις πῶς θά εἶναι ἡ Ἑλληνική μουσική. ’Από τίς ἑκκλησίες, τά ἀρχοντόσπιτα καὶ τά χωριάτικα σπίτια θά προμαντέψεις τήν ἀρχιτεκτονική. ’Από τίς εἰκόνες καὶ τίς τοιχογραφίες καὶ τά μωσαϊκά τή ζωγραφική. ’Από τά κεντήματα τῶν χωριῶν τήν ποικιλτική. ’Από τούς στίχους τῶν τραγουδιῶν, ἀπό τά παραμύθια καὶ τίς παροιμίες καὶ τίς ὅμιλες θά μαντέψεις τή γλώσσα καὶ τό πνεῦμα καὶ τή λογοτεχνία. ”Ετσι καὶ τά ἄλλα. Καὶ ἂμα γνωριστεῖς μ' αύτά, πού πάσκισαν αἰῶνες τώρα οἱ γραμματισμένοι σου πατριῶτες νά σ' ἀποξενώσουν, τότε προσέχοντας καὶ τή φύση θά ωριμάσεις, γιά νά πλάσεις κι ἐσύ κάτι πρωτότυπο καί, ἀν ἔχεις πνοή — ὅπως ἔχεις, — θά δημιουργήσεις τόν πολιτισμό σου. Θά προσέξεις καὶ τή γύρω σου πλάση, γιατί ἔτσι οχι μόνον θά νιώσεις καλύτερα τίς ρίζες τῆς ζωῆς σου, τή φύτρα σου, μά καὶ θά ἐνωθεῖς μαζί της, γιά νά γεννήσεις τελειότερα πράγματα.

”Εχεις χρέος νά τά μελετήσεις αύτά, γιατί εἶναι ὅλα δικά σου καὶ ἀρκετά πιά τά περιφρόνησες ώς τώρα μέ τό νά ἔχουν κοντέψει νά σέ πείσουν πῶς είναι ἀσχημα, κατώτερα καὶ γιά πέταμα. ’Από τόν έαυτό σου θά ἀρχίζεις πάντα, δέν ἔχεις καὶ τίποτε ἄλλο δικό σου

καί τόσο πολύτιμο. Μαθαίνοντας ποῦθε ἔρχεσαι, ξέρεις καί ποῦ είναι ό δρόμος νά πᾶς. Καί σάν τα μάθεις αυτά, θά είσαι ἀνθρωπος.

Οὔτε σάν τόν ἀρχαῖο οὔτε σάν τόν πιό ἀρχαῖο οὔτε σάν τό βυζαντινό οὔτε καί σάν τόν εύρωπαϊκό, τό συγκαιρινό, θά είναι ό νέος Ἑλληνικός πολιτισμός. Κάτι ἄλλο θά είναι, πού θά κλεῖ καί πολλά ἀνατολίτικα στοιχεῖα. Καί ἡ γεωγραφική θέση τῆς πατρίδας, τῆς φυλῆς, ἀνάμεσα σ' Ἀνατολή καί σέ Δύση, τό λέει πώς ό πολιτισμός, πού θά γεννηθεῖ ἀπό τούς "Ελληνες, θά γίνει ἀναγκαστικά διαφορετικός ἀπό τό δυτικό, καί μ' ὅλα τά ξένα ἡ τά παλιά στοιχεῖα, πού θά χει πάρει, θά είναι Ἑλληνικότατος.

Καί ίσως ἡ μόνη δυνατή του πίστη θά είναι ἡ ἐθνική. 'Απ' αὐτήν συνεπαρμένο τό ἔθνος θά ἀνθίσει.

Είναι ό καιρός της τώρα καί τό ἔχουν νιώσει πάλι πρῶτοι ἀπό τούς σύγχρονους λαούς καί συνειδητότερα οἱ "Ελληνες. Καί τό ἀνθος τοῦ ἔθνους, τό ὡραῖο, θά είναι ἔργο ἀνθρώπινο καί ἀνθρωπιστικό. Δέ γύρεψε τό ἔθνος, ἀπό τότε πού παρουσιάστηκε στόν κόσμο, πολιτικές καταχτήσεις· οἱ πολεμικές του προσπάθειες ἥταν σχεδόν πάντα ταιριασμένες μέ τήν ἀνάγκη τῆς πολιτικῆς του ἀνεξαρτησίας, ἐπάσκισε ὅμως μέ τήν ὑπεροχή του τήν ψυχική νά ἔξανθρωπίσει τούς ἀνθρώπους. "Ισως καί νά μήν ἐπάσκισε κιόλα, ἀλλ' ἀπλά τό ἔκανε. Τό παράδειγμα τῶν 'Ελλήνων ἐσκλάβωσε τόν κόσμο. Σάν ἀνθρώπινο γέννημα ό πολιτισμός ἔχει μέσα καί τήν πατρίδα κοντά στά ἄλλα ἀνθρώπινα αἰσθήματα, τόν ἔρωτα, τήν ἀγάπη, τό θάνατο, τήν φύση, μά ύψωνει τόν ἀνθρώπο ἀπό πάνω ἀπ' τίς ὅποιες πατρίδες. Τοῦ πολιτισμοῦ τά κύρια παρακλάδια λογαριάζονται οἱ τέχνες, οἱ ἐπιστῆμες, οἱ φιλοσοφίες, ή θρησκεία καί ἡ ἡθική. Καί ὅλα αὐτά μαζί ἡ τό καθένα ξέχωρα ύψώνουν τόν ἀνθρώπο ἀπό πάνω ἀπό τίς πατρίδες, ὅσο καί νά βρίσκονται θεμελιωμένα ὅλα σέ κάποια πατρίδα, σάν παρακλάδια τοῦ κάθε πολιτισμοῦ, πού καί αὐτός ἔχει πατρίδα. Γιά νά γεννηθεῖ πολιτισμός χρειάζεται τόπος, χρόνος καί ἀνθρωποι μαζωμένοι καί συνθεμένοι σέ ἔθνος. Οἱ πολιτισμοί γεννιοῦνται ό καθένας σέ κάποια πατρίδα, σέ κάποια ἐποχή καί σέ κάποιο ἔθνος. "Εξω ἀπ' αὐτά δέν μπορεῖ νά σταθεῖ πολιτισμός. "Οσο γιά τόν κοσμοπολιτισμό είναι τό ἀποσταμένο ἀποσπόρι τοῦ κάθε πολιτισμοῦ. Τή θρησκεία τή δική του, τήν πρωτινή, δέν μπόρεσε τό ἔθνος νά μή γενικέψει στούς ἀνθρώπους, ἐπῆγε ὀρκετά

μακριά, μά όχι παντοῦ, ἀλλά, ὅταν προσέχοντας κάθε ψυχική ἐκδήλωση παρατήρησε στήν Ἰουδαία μιά θρησκεία ἀνθρώπινη, τήν πῆρε, τήν μεταμόρφωσε καί τήν ἔκανε δεχτή στόν κόσμο, γιατί τῆς ἔδωσε τήν ἔκφραση. Αύτή ἦταν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἡ ἴδιοφυία ἀπό τά παλιά τά χρόνια, νά μπορεῖ νά ἔκφράζει ὅτι οἱ ἀνθρώποι μισούνται, νά ἀνθρωπίζει, νά δίνει μορφή στά ἀσύνειδα, νά τραβᾶ ἀπό τά βάθη τῶν θησαυρῶν τῆς ψυχῆς, ἀπό τά πλούτη τοῦ ἀσύνειδου καί νά φέρνει στό φῶς ὅσα μποροῦσε περισσότερα, κάνοντάς τα συνειδητά ἡ δίνοντάς τους νοητή μορφή. 'Η ἀξιοσύνη του ἦταν καί εἶναι νά βοηθεῖ τήν ἀνθρωπότητα, γιά νά ἔκφρασθεῖ. "Αν ἡ νέα θρησκεία εἶναι τό ἔθνος, τήν ἔκφρασή της, τή μορφή της πάλι οἱ "Ἐλληνες θά τή βροῦνε καί θά φανερώσουν ἔτσι στόν κόσμο τήν ἀληθινή ἔθνολατρία, τήν ἀγάπη καί τήν ὀλοκληρωτική καλλιέργεια τῆς ἀτομικῆς καί τῆς ὁμαδικῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Πολιτισμός δέν εἶναι μόνο κοινότητα σκέψης, αἰσθησης καί θέλησης παρά καί βάση, γιά νά ύψωθεῖ ἐπάνω τό ἀνώτερο εἶδος τῶν ἀνθρώπων, οἱ ἔξαιρετοί ἀνθοί, οἱ μεγάλοι ἄντρες σέ κάθε λογῆς ἀνθρώπινη ίκανότητα. "Εχει τήν ἀξιοσύνη ό πολιτισμός νά πλάσει τούς ἔξαιρετικούς ἀνθρώπους, πού περιέχουν καί ἀντιπροσωπεύουν ὅλες τίς ἴδιότητες καί ίκανότητες τοῦ πολιτισμοῦ καί τοῦ ἔθνους πού τούς γέννησε.

"Ἐλληνικός πολιτισμός"

"Ιων Δραγούμης

5. ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΙΝΕΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ

'Ἐν Παρισίοις, 5 Σεπτεμβρίου 1821

Φίλοι οἱ δμογενεῖς

'Η δικαιοστάτη κατὰ τοῦ τυράννου μας ἐπανάστασις καί οἱ κατ' αὐτοῦ ἔως τήν ὥραν ταύτην ὑπέρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνές σας ἔδειξαν εἰς τούς φωτισμένους λαούς τῆς Εὐρώπης ὅτι ἡ πολυχρόνιος τυραννία δὲν ἴσχυσε νά ἔξαλείψῃ ὀλότελα ἀπό τὰς ψυχάς μας τὰ προγονικὰ γενναῖα φρονήματα, ὡς ἀδίκως τινὲς ἔξ αυτῶν μᾶς ὠνείδιζαν καί δὲν ἐπαυσαν ἀκόμη νά μᾶς ὀνειδίζωσι. Μήν ἔχοντες πλέον νά κατηγορῶσιν ὡς ἀνάνδρους τούς Γραικούς, τούς κακολογοῦν τώρα ὡς ἀποστάτας καί βόσκονται μὲ τήν ἀπάνθρωπον ἐλπίδα νά μᾶς

ιδωσιν ἡ πάλιν ἔξαναδεμένους εἰς τὸν ζυγὸν τοῦ τυράννου ἡ ἀπωλεσμένους ἀπὸ ἐμφύλιον πόλεμον διὰ τὴν ἀδυναμίαν πᾶς νὰ κυβερνηθῶμεν μὲ νόμους δικαίους αὐτόνομοι. Τὸ πρῶτον εἶναι ματαία καὶ ἀνόητος ἐλπίς, ἐπειδὴ ἀπεφασίσατε γενναίως νὰ μὴ παραδώσετε πλέον παρὰ νεκρὰ τὰ σώματά σας εἰς τοὺς τυράννους. Σᾶς ἔμεινε τώρα νὰ ματαιώσετε καὶ τὴν δευτέραν ἐλπίδα τῶν ἔχθρῶν· τὸ δόποιν δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι θέλετε κατορθώσειν, ἃν καὶ πολλὰ δυσκολώτεράν τοῦ πρώτου.

Τὴν δυσκολίαν ταύτην συγχωρήσατέ με, φίλοι ὁμογενεῖς, διὰ τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος νὰ σᾶς παραστήσω χωρὶς περιπλοκάς, διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν καὶ μέσα ίκανὰ νὰ τὴν νικήσωμεν. Χωρὶς τῆς νίκης ταύτης, αἱ πρότεραι νῦν καὶ ἀντὶ δόξης θέλουν μᾶς προξενήσειν καταισχύνην. Πολεμοῦντες τοὺς Τούρκους ἐπολεμήσατε τοὺς δόποιους καὶ ὅλοι ἐπολέμησαν καὶ ἐνίκησαν ἀρχύτερά σας. ‘Ἡ ἀπόκτησις τῆς ἐλευθερίας εἶναι βέβαια μέγα καὶ ὀξιέπαινον ἔργον’ δὲν εἶναι ὅμως σπάνιον. ‘Ἡ φυλακή της εἶναι τὸ μέγιστον καὶ σπανιώτατον κατόρθωμα, εἰς τὸ δόπιον δὲν ἀρκεῖ δὲ πρόσκαιρος κατὰ τῶν τυράννων πόλεμος, ὅλλα χρειάζεται νὰ πολεμῇ τις ἀκαταπαύστως τὰ πολὺ τυραννικώτερα πάθη τῆς ψυχῆς του, διὰ νὰ τὰ ὑποτάξῃ εἰς τὸν ἄγιον τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν νόμων ζυγόν.’ Ἡ ιστορία μᾶς διδάσκει ἀρκετὰ ὅτι εἰς κανὲν ἔθνος δὲν ἐλειψαν ποτὲ Μιλιτάραι, Θεμιστοκλεῖς καὶ Λεωνίδαι, τῶν δόπιών τὰ ἡρωικὰ ἔργα ἀνενεώσατε πρὸ μικροῦ· ἔξεναντίας παντοῦ καὶ πάντοτε οἱ Ἀριστεῖδαι καὶ Φωκίωνες ἐφάνησαν σπανιώτατοι. Διὰ τοῦτο καὶ πολλὰ ἔθνη ἵσχυσαν ν’ ἀπόκτήσωσιν, ὅλλ’ ὄχι καὶ νὰ φυλάξωσι τὴν ἐλευθερίαν. ‘Ἡ ἀπόκτησις αὐτῆς δὲν χρειάζεται πολλάκις πλὴν μόνην ἀνδρείαν· καὶ ὁ ἔνθουσιασμός της εὔκολα ἀνάπτεται εἰς καθενὸς τὴν ψυχήν, ἃν ἡ φύσις, πάλιν τὸ λέγω, δὲν τὸν ἐπλασεν δόλοτελα ἀνδράποδον· ὅλλ’ ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ τὴν φυλάξῃ, ἔχει χρείαν φρονήσεως συνωδευμένης μὲ τὰς ὅλλας ὅλας ἀρετὰς καὶ ἔξαιρέτως τὴν βασίλισσαν αὐτῶν δικαιοσύνην.

Εἴδετε, φίλοι ὁμογενεῖς, τοὺς ὑπέρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνας τῶν προγόνων μας καὶ τοὺς ἐμιμήθητε τόσον λαμπρά, ὡστε μὲ δίκαιον ἐμπορεῖ καθεὶς ἀπὸ τοὺς νέους ἀγωνιστὰς τῆς Ἐλλάδος νὰ καυχᾶται τοῦ λοιποῦ φωνάζων:

“Ταύτης τοι γενεῆς τε καὶ αἷματος εῦχομαι εἶναι».

‘Αλλ’ εἶδετε καὶ τὰς διχονοίας των, διὰ τὰς ὅποιας δὲν ἴσχυσαν νὰ φυλάξωσι μέχρι τέλους τὴν ἐλευθερίαν. Ἐν ἀληθῶς τὴν ἄγαπατε προθυμήθητε, διὰ τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ! νὰ μὴ τὰς μιμηθῆτε, ἀλλὰ νὰ σύνδεθῆτε σφιγκτὰ μὲ τὸν ἵερὸν δεσμὸν τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης, διὰ νὰ ἀξιωθῆτε νὰ καυχᾶσθε καὶ τὸ πολὺ ἐνδιδότερον καύχημα τοῦτο:

“*Ημεῖς τε πατέρων μέγ’ ἀμείνονες εὐχόμεθ’ εἶναι*».

Ναί! φίλοι δόμογενεῖς, σᾶς ὑπόσχομαι χωρὶς φόβον νὰ ψευσθῶ ὅτι ἡ δόμονοια θέλει σᾶς καταστήσειν ἀληθῶς «μέγ’ ἀμείνονας» καὶ πολὺ εὐδαιμονεστέρους τῶν προγόνων μας.

Πραγματικὴ ἐλευθερία

‘Η ἐλευθερία, διὰ νὰ ἔξηγήσωμεν καὶ αὐτῆς τὴν ἀληθῆ σημασίαν, ἡ ἐλευθερία, λέγω, τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ πράσσῃ ἀνεμποδίστως ὅχι ὅ,τι θέλει, ἀλλ’ ὅ,τι συγχωροῦν οἱ νόμοι. Διὰ τὴν ἄγνοιαν αὐτῆς οἱ πρόγονοί μας δὲν ἤρκεσαν νὰ τὴν φυλάξωσι πολὺν καιρόν, ἀφοῦ μὲ τοὺς ἡρωικοὺς ἀγῶνας τῶν ὀλίγοι αὐτοὶ τὸν ἀριθμὸν ἐδίωξαν πολλὰς βαρβάρων μυριάδας, οἱ ὅποιοι ἐζήτουν νὰ τοὺς δουλώσωσι. Διὰ τὴν ἄγνοιαν αὐτῆς δὲν ἐδυνήθησαν οὔτε πόλις μὲ πόλιν οὔτε πολίτης μὲ πολίτην νὰ συνδεθῶσι μὲ τὴν αὐτὴν δόμονοιαν, ἥτις τοὺς ἔκαμε νὰ θριαμβεύσωσι κατὰ τῶν τυράννων. Μόλις ἐδίωξαν τὸν ὑπερήφανον δεσπότην τῆς Ἀσίας κι ἐζήτησαν νὰ δεσπόσωσιν αὐτοὶ πολίται συμπολίτας, πόλεις ἄλλας δόμογενεῖς πόλεις. Διὰ τὴν ἄγνοιαν αὐτῆς αἱ δύο τάξεις τῶν πολιτῶν, οἱ ἐπίσημοι καὶ οἱ δημοτικοί, δὲν ἤθελησαν νὰ πιστεύσωσιν ὅτι τῆς ἐλευθερίας ἡ φυλακὴ δὲν εἶναι ἀσφαλής, ἂν δὲν φυλάσσεται ἐντάμα καὶ ἀπὸ τὰς δύο. Οἱ ἐπίσημοι ἤθελαν μόνοι αὐτοὶ νὰ δεσπόζωσιν ὀλιγαρχικῶς τὴν πολιτείαν καὶ πολλοὶ ἔξ αὐτῶν ἔφθασαν εἰς τόσην πλεονεξίαν, ὥστε ἐμβαίνοντες εἰς πολιτικὰ ὀξιώματα ἐτόλμων νὰ δύνωσι τὸν ἄνομον καὶ ἀναίσχυντον ὅρκον, νὰ μεταχειρίζωνται ὡς ἔχθρούς, ποίους; ὅχι τὸν βαρβάρους τυράννους τῆς Ἀσίας, ὡς ἤθελε φυσικά τὸ συλλογισθῆ πᾶς ἔνας, ἀλλὰ τοὺς δημοτικούς, ἥγουν τοὺς συμπολίτας, τοὺς ἀδελφούς των. Οἱ δημοτικοί πάλιν, ὅταν ὑπερίσχυαν εἰς τὴν πολιτείαν, ἔπιναν τὸ γλυκύτατον τῆς ἐλευθερίας ποτήριον·

ἀλλὰ μὴ γνωρίζοντες τί πρᾶγμα εἶναι ἡ ἐλευθερία, τὴν ἔπιναν ἄκρατον, ἔχοντες κακούς κεραστάς, τοὺς καταράτους δημαγωγούς, ἔως ἐμεθύοντο κι ἐγίνοντο καὶ αὐτοὶ τῆς πατρίδος τῶν τύραννοι, πράσσοντες τὰς αὐτὰς πλεονεξίας, τὰς αὐτὰς ἀδικίας, διὰ τὰς ὁποίας ἐκατηγόρουν τοὺς ὀλιγαρχικούς. Καὶ τὸ κακὸν δὲν ἔμενεν ἔως αὐτοῦ· ἡ ἄκρατος ἐλευθερία ἔφθειρεν ὅλων τῶν πολιτῶν τὰ ἥθη, διότι μὲ πρόφασιν αὐτῆς οὔτε γυνή, λέγει ὁ Πλάτων, ἐσεβάζετο τὸν ἄνδρα οὔτε τέκνα τοὺς γονεῖς οὔτε μαθηταὶ τοὺς διδασκάλους οὔτε νέοι τοὺς γέροντας οὔτε αὐτὰ πλέον τὰ κτήνη (προσθέτει) ἐφοβοῦντο τοὺς ἀνθρώπους.

’Απὸ τοιαύτην ἄνομον ἐλευθερίαν, ὅταν μεθυσθῇ ἡ πόλις, δὲν εἶναι πλέον πολιτικὴ κοινωνία, ἀλλὰ γίνεται κοινωνία ληστῶν ἢ μᾶλλον ἀγρίων θηρίων, τὰ ὅποια χωρὶς αἰσθησιν ἀμοιβαίας ἀγάπης, χωρὶς φροντίδα τοῦ κοινοῦ συμφέροντος δαγκάνονται, σπαράσσονται, τρώγονται ἀμοιβαίως, ἔως νὰ ἔξιλοι θρευθῶσιν ὀλότελα.

’Εξεναντίας ἀληθινὴν ἐλευθερίαν τότε μόνον ἔχει ὁ πολίτης, ὅταν τὴν μεταχειρίζεται μὲ τρόπον, ὡστε νὰ μὴν ἐμποδίζῃ ἄλλου συμπολίτου κανενὸς ἐλευθερίαν· καὶ τότε μόνον ἐμπορεῖ νὰ τὴν φυλάξῃ, ὅταν σεβάζεται καὶ τοὺς συμπολίτας του ὡς ἐλευθέρους. Ἡ ἄκρατος ἐλευθερία εὑρίσκεται εἰς τὴν κατάστασιν τῆς φύσεως· καὶ διὰ νὰ ἐλευθερωθῶσιν ἀπὸ τοὺς καθημερινοὺς πολέμους καὶ τὰς εἰς ἀλλήλους ἀδικίας, ὅσας ἡ τοιαύτη ἐλευθερία γεννᾷ, ἐνώθησαν οἱ ἀνθρώποι εἰς πολιτικὰς κοινωνίας καὶ ἡναγκάσθησαν νὰ θυσιάσῃ μικρὸν καθένας μέρος τῆς ἀκράτου ἐλευθερίας, διὰ νὰ φυλάξῃ τὸ ὑπόλοιπον μὲ εἰρήνην. Διὰ τοῦτο ὡνόμασαν προσφύέστατα τὴν δικαιοσύνην θυγατέρα τῆς ἀνάγκης καὶ μητέρα τῆς εἰρήνης.

Καθήκοντα τῆς μέσης τάξεως τῶν πολιτῶν

”Ω νέοι τοῦ Γένους, τοὺς ὁποίους ἐπαράβαλαν μὲ τὴν ἐαρινὴν ὥραν τοῦ ἔτους, διότι καὶ ἀληθῶς τῆς ἡλικίας σας τὸ ἄνθος ὅμοιάζει τὸ ἀνθηρὸν ἔαρ. ’Αλλὰ τὰ ἄνθη ὑπόσχονται καὶ καρποὺς καὶ τούτους ἀπαιτεῖ, τούτους ἐλπίζει ἀπὸ σᾶς ἡ ἐρημωθεῖσα ἀπὸ τὸν ἄγριον τύραννον πατρίς σας. Μὴ ματαιώσετε λοιπὸν τὴν ἐλπίδα τῆς.

“Ω παῖδες Ἑλλήνων, οἵτε,
ἔλευθεροῦτε πατρίδ', ἔλευθεροῦτε δὲ
παῖδας, γυναικας, θεῶν τε πατρῷων ἕδη,
θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπέρ πάντων ὁ ἀγών.

Τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς νέους, ὅσοι ἔως τώρα ἐδράμετε εἰς τὴν ἔλευθερίαν τῆς πατρίδος, ούδ' ἐφοβήθητε νὰ κενώσετε τὰς φλέβας σας ἀπὸ τὸ αἷμα, διὰ νὰ ἐκδικήσετε ὅσα αἴματα ἀθώων ἔχουσε καὶ χύνει καθ' ἡμέραν ὁ παράνομος καὶ ἄνανδρος τύραννος τῆς Ἑλλάδος! Τιμὴν καὶ δόξαν ἔχετε νὰ λάβετε καὶ σεῖς, ω νέοι, οἱ σήμερον μιμούμενοι καὶ ὅσοι μέλλετε νὰ μιμηθῆτε τὰ ἡρωικὰ ἀνδραγαθήματα τῶν εὐγενῶν ὄμηλίκων σας, τόσον ἐνδοξότερα τῶν Μαραθωνίων καὶ Σαλαμινίων ἀνδραγαθημάτων, ὅσον ἐκεῖνοι μὲν ἐδίωκαν ἀπὸ ἔλευθέρων Ἐλλάδα ἔξωθεν ἐρχομένους δεσπότας νὰ τὴν δουλώσωσιν, ἐσεῖς δὲ ἀγωνίζεσθε νὰ διώξετε βαρβάρους ριζωμένους πρὸ πολλῶν ἔτῶν εἰς αὔτην καὶ κατατρώγοντας τὰ σπλάγχνα της. Οἱ ἔως τῆς ὥρας ταύτης ἀγῶνες σας εἶναι λαμπροί· τὸ ἔλευθερωθὲν μέρος τῆς Ἐλλάδος ἐγεύθη τοὺς ἐλπιζομένους ἀπὸ τὴν ἡλικίαν σας γλυκεῖς καρπούς καὶ καυχᾶται ἡ πατρίς σας καὶ μητρίς εἰς τὴν γένησιν τοιούτων τέκνων.

’Αλλὰ σᾶς μένουν ὅλοι ἀσυγκρίτως ἐνδοξότεροι τούτων ἀγῶνες, ω γενναῖα τέκνα τῆς Ἐλλάδος. Διὰ τῶν παρόντων ἡλευθερώσατε τὴν Ἐλλάδα· τῶν δὲ νέων ἀγώνων σκοπὸν πρέπει νὰ προβάλετε τὴν φυλακήν τῆς ἔλευθερίας, φυλακὴν δύσκολον καὶ διὰ τοῦτο προσοχῆς πολλῆς ἀξίαν. Οἱ πρότεροί σας ἀγῶνες ἐκαθάρισαν τὸ ἔδαφος τῆς Ἐλλάδος ἀπὸ τὴν παρουσίαν τοῦ τυράννου· σᾶς μένει τώρα ὁ μέγας ἀγών νὰ τὴν καθαρίσετε καὶ ἀπὸ τὸν μολυσμὸν τῆς ἀδικίας του, βάλλοντες εἰς τόπον αὐτῆς τὴν δικαιοσύνην, τὴν μητέρα τῆς εἰρήνης, ἀν ἀγαπᾶτε νὰ φυλάξετε τὴν πατρίδα σας ἀπὸ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, πολὺ πλέον ἐναντίους τῆς ἔλευθερίας παρὰ τοὺς ἔξωτερικούς. «Χαλεποὶ γάρ πόλεμοι ἀδελφῶν».

”Οσοι μάλιστα ἀπὸ σᾶς ἐγνωρίσατε τὴν φωτισμένην Εύρωπην, ἐποτίσθητε μὲ τῆς φιλοσοφίας της τὰ μαθήματα καὶ εἰδετε ὅσα ἀγαθὰ ἀπολαύουν οἱ εὐνομούμενοι αὐτῆς λαοί καὶ ὅσα ἐλπίζουν ἀκόμη ν ἀπολαύσωσι διὰ τὴν καθ' ἡμέραν τελειοποίησιν τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, εἰς τὴν κυριωτάτην ταύτην τῶν ἐπιστημῶν, τὴν ἐπι-

στήμην τοῦ Σωκράτους, χρεωστεῖτε σήμερον νὰ καταγίνεσθε· αὐτῆς τὰ περὶ δικαιοσύνης μαθήματα νὰ διδάσκετε καὶ εἰς τὰς καθημερινὰς τῶν πολιτῶν ἀναστροφὰς καὶ συνελεύσεις καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν γυμνασίων, ἐάν τινες ἀπὸ σᾶς ἔχετε διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα. "Ολους τοὺς πάστης τάξεως καὶ παντὸς ἐπαγγέλματος πολίτας πρέπει νὰ πληροφορήσετε ὅτι, ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ συζῆῃ εἰρηνικῶς καὶ εὐδαιμόνως μὲ τοὺς ὁμοίους του χωρὶς δικαιοσύνην, ἐπιθυμεῖ πρᾶγμα ἀδύνατον. Εἰς δὲ λων τὰς ψυχὰς πρέπει νὰ φυτεύσετε τὸ μῖσος τῆς ἀδικίας . . .

'Ἐπέκεινα νὰ προχωρήσω, ὡς φίλη μου πατρίς, μ' ἐμποδίζει τὴν ὥραν ταύτην ὁ γεννηθεὶς εἰς τὴν ψυχήν μου σεισμός, ὅστις καὶ τὴν χειρά μου παραλύει καὶ τοὺς ὄφθαλμούς μου σκοτίζει μὲ τὰ δάκρυα. 'Ἐξωρίσθην ἑκούσιος ἀπὸ τοὺς κόλπους σου, μήν ύποφέρων νὰ σὲ βλέπω καθημέραν σπαρασσομένην ἀπὸ τὰς ἀνομίας τῶν βαρβάρων. Εἰς τὰς τελευταῖς ἡμέρας τῆς ὀδυνηρᾶς μου ζωῆς ἀκούω παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα ὅτι ἔξηνθησε καὶ πάλιν ἡ ἀπὸ τοὺς τυράννους καταμαραφαμένη σου ἐλευθερία. Μή δυνάμενος ν' ἀκούσω ἡ νὰ ἴδω πλέον καὶ τοὺς καρπούς της διὰ τὴν μετ' ὄλιγον μέλλουσαν ἔξορίαν μου ἀπὸ τὸν βίον, τοὺς εὔχομαι πολλούς καὶ καλούς εἰς ὅλα σου τὰ τέκνα, τοὺς ἀδελφούς μου! Χαῖρε, φίλη μου πατρίς!

«Ἐλληνικὴ βιβλιοθήκη» τ. ΙΙ', 1821

Αδαμάντιος Κεραχῆς

6. Ο ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ ΤΟΥ 1821 ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΕΘΝΟΣ ΟΛΟΚΛΗΡΟΝ

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἴδιως ἔτη κατεβλήθη ἰδιαιτέρα προσπάθεια, ἵνα ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821 θεωρηθῇ ὡς τὸ ἔργον οὐχὶ ὀλοκλήρου τοῦ κακοπαθοῦντος ἔθνους, ἀλλὰ τῶν πρόκριτων μεγάλων γαιοκτημόνων, οἵ ὅποιοι διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔθνους ἀπὸ τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ εἰς κράτος ἀνεξάρτητον ἐπεδίωξαν νὰ διατηρήσουν καὶ ἐδραιώσουν τὴν ἀρχήν των.

'Αλλ' ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821 ὑπῆρξε προϊὸν τῆς ὁμαδικῆς συνεργασίας τῶν ἀπανταχοῦ 'Ελλήνων, τοῦ ἔθνους ὀλοκλήρου, ὡς διεκήρυξε τοῦτο ἡ περισσότερον παντὸς ἄλλου ἐκπροσωποῦσα τὴν θέ-

λησιν αύτοῦ συνέλευσις τῆς Ἐπιδαύρου διὰ τῆς ἀπὸ 15 Ἰανουαρίου 1822 προκηρύξεως τῆς:

«Ο κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος ἡμῶν, μακρὰν τοῦ νὰ στηρίζεται εἰς ἀρχάς τινας δημαγωγικὰς καὶ στασιώδεις ἡ ἴδιωφελεῖς μέρους τοῦ σύμπαντος ἐλληνικοῦ ἔθνους σκοπούς, εἶναι πόλεμος ἔθνικός, πόλεμος Ἱερός, τοῦ ὅποιου ἡ μόνη αἵτια εἶναι ἡ ἀνάκτησις τῶν δικαίων τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας, τῆς ἴδιοκτησίας καὶ τῆς τιμῆς, τὰ ὅποια τὴν σήμερον ὅλοι οἱ εὐνομούμενοι καὶ γειτονικοὶ λαοὶ τῆς Εύρωπης τὰ χαιρούσι».

Δέν εἶναι τὸ ἔπαθλον μέρος τῆς Ἐλλάδος, οὐδὲ τὸ τίμημα τῶν θυσιῶν μερίδος τῶν Ἐλλήνων ἡ κτηθεῖσα ἐλευθερία. Ἀλλὰ ἐνιαῖος ἦτο δὸ πόθος, ἐνιαία ἡ ἐλπίς, ἐνιαῖος ὁ ἄγων τοῦ ἔθνους, ὅπως εἶναι ἐνιαία καὶ τοῦ ἐλληνισμοῦ ἡ ὑπόστασις. Ἡ φυλὴ ὀλόκληρος εἶχε τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐξεγέρσεως, ἡ φυλὴ ὀλόκληρος ἡγωνίσθη μὲ τὴν ψυχὴν καὶ τοὺς ὀδόντας διὰ τὴν πατρίδα καὶ τῆς φυλῆς ὀλοκλήρου τὸ ψυχικὸν σθένος καὶ αἱ θυσίαι ἐξησφάλισαν τὸ πρῶτον σκήνωμα τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας. «Ολοὶ οἱ Ἐλληνες οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ ἐδάφους ἐλληνικοῦ καὶ οἱ Ἐλληνες οἱ ἐν διασπορᾷ εἰς ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὥριζοντος, ἀπὸ τὰ βάθη τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Συρίας μέχρι τῆς Βενετίας καὶ τῆς Τεργέστης, ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς Ρωσίας καὶ τῶν Παραδουναβίων ἡγεμονιῶν μέχρι τῆς Αἰγύπτου, εἶναι οἱ αὐτουργοὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Ἀρχιερεῖς, Ἱερεῖς τῶν χωρίων, μοναχοὶ τῶν μονῶν, ἀγρόται δουλοπάροικοι δι’ ἔπαχθοῦς ἐργασίας καὶ τοῦ ἰδρῶτος τοῦ προσώπου κερδίζοντες τὸν ἄρτον των, ναυτιλλόμενοι διὰ τῆς πάλης πρὸς τὴν ἀγριότητα τῆς θαλάσσης πλουτήσαντες, ἔμποροι ἀνταλλάξαντες τὸ εὐκρατὲς κλῖμα τῆς πατρίδος πρὸς τὸ τραχὺ καὶ ἄξενον κλῖμα ξένων χωρῶν, ἵνα δώσουν διέξιδον εἰς τὴν περισσεύουσαν δραστηριότητά των, ταπεινοὶ τοῦ γένους διδάσκαλοι, οἱ φρουροὶ τῆς ἐννόμου τάξεως καὶ ἀσφαλείας τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἀρματολοί, οἱ κλέφται τῶν ὀρέων καὶ οἱ πειραταὶ τῆς θαλάσσης: ὅλοι αὐτοὶ εἶναι οἱ πρωτεργάται τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας.

Μαρτυρεῖ περὶ τούτου ἡ καταπληκτικὴ διάδοσις τοῦ μυστηρίου τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, τῆς ὅποιας πυκνοὶ οἱ πλόκαμοι ἐξηπλώθησαν εἰς ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις, εἰς ὅλους τοὺς τόπους, ἔνθα ὁμαδικῶς ἡ διεσπαρμένοι ἔζων «Ἐλληνες, ἀπὸ τῶν πατριαρχῶν τῆς

Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας μέχρι τῶν μοναχῶν τῶν μονῶν τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου καὶ τοῦ Ἅγιου Ὄρους, ἀπὸ τῶν ἐμπόρων τῆς Ρωσίας, τῆς Βεσσαραβίας, τῆς Τεργέστης, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Σμύρνης, τοῦ Λιβάνου καὶ τῆς Αἰγύπτου μέχρι τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν ἀρματολῶν τῆς Ἡπείρου, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Στερεάς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἀπὸ τῶν ἄγροτῶν τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Πελοποννήσου μέχρι τῶν ἔκπροσωπων τῆς ἀριστοκρατίας τῆς "Υδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν.

«Ἡγεμόνες καὶ πατριάρχαι — παρατηρεῖ ὁ πρωτοσύγκελος τῆς Μητροπόλεως Χριστιανουπόλεως καὶ ἐκ τῶν αὐθεντικωτέρων ιστορικῶν τῆς ἐπαναστάσεως Ἀμβρόσιος Φραντζῆς — μητροπολῖται καὶ ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι καὶ ἡγούμενοι μοναστηρίων καὶ ἱερομόναχοι καὶ πρεσβύτεροι καὶ μοναχοί καὶ ἀπλοὶ δόκιμοι, ἄρχοντες, προεστῶτες, ἔμποροι, τεχνῖται βιομήχανοι μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ ποιμενικοῦ ὑπηρέτου ἐπερίμεναν τὴν στιγμὴν τῆς ἀποστασίας καὶ τῆς καταστροφῆς ὅλων τῶν Τούρκων . . . ».

Μαρτυροῦν περὶ τούτου ὁ τρόπος τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ἀγῶνος καὶ αἱ ἀνήκουστοι θυσίαι, εἰς τὰς ὁποίας ὑπεβλήθη κατὰ τὴν διάρκειάν του τὸ ἔθνος ὁλόκληρον, ἀνεξαρτήτως τόπου καὶ κοινωνικῆς τάξεως, πρὸς ἔξαγορὰν τῆς ἐλευθερίας του.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἔνεκα ἀντιξόων περιστάσεων δὲν ἐπεξετάθη ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821, κατὰ τὰ ἐσχεδιαζέντα, πανταχοῦ τῆς Ἑλληνικῆς γῆς, ἀλλὰ παρέμεινε μέχρι τέλους ἐντοπισμένη εἰς μικρὸν μόνον τμῆμα αὐτῆς. Κατὰ τοὺς ὑπολογισμούς τοῦ Ἰωάννου Φιλίππου τὸ ἐν τέταρτον μόνον τῆς ἐλληνικῆς γῆς ἔλαβε μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα, τὰ δὲ τρία τέταρτα ἔμειναν μέχρι τέλους ἀμέτοχα αὐτοῦ. Ἡ συνωμοσία ὅμως τοῦ ἔθνους ὑπῆρχε γενική καὶ ὅχι μερική. Ἐνέχονται εἰς αὐτὴν οἱ Ἀσιάται καὶ οἱ Εύρωπαιοί Ἑλληνες, οἱ ἔξεγερθέντες καὶ οἱ μὴ ἔξεγερθέντες ὅλα τὰ τμήματα τῆς ἐλληνικῆς γῆς προσφέρουν τὰ ὀλοκαυτώματά των εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος: ἡ Θράκη τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Ἀδριανούπολιν· ἡ Μακεδονία τὴν Νάουσαν, τὸ Ἀγιον Ὄρος, τὴν Κασσάνδραν καὶ τὰ Μαδεμοχώρια· ἡ Ἡπειρος τὸ Σούλι, τὸ Συρράκον καὶ τοὺς Καλαρύτας· ἡ Θεσσαλία τὸν Ἀσπροπόταμον καὶ τὴν Μαγνησίαν· ἡ Στερεά Ἑλλὰς τὸ Μεσολόγγι, τὴν Ἀλαμάναν καὶ τὴν Γραβιάν· ἡ

Πελοπόννησος τὸ Μανιάκι, τὸ Βαλτέτσι, τὴν Σφακτηρίαν καὶ τὰ Δερβενάκια· ἡ Μ. Ἀσία τὰς Κυδωνίας, τὰ Μοσχονήσια καὶ τὴν Σμύρνην· τὸ Αιγαῖον πέλαγος τὴν Χίον, τὰ Ψαρά καὶ τὴν Κάσον· ἡ ἀνατολικὴ Μεσόγειος τὴν Κύπρον καὶ τὴν Κρήτην.

Ἐγκαταμειγνύουν τὸ αἷμά των μετὰ τοῦ αἵματος τῶν μαχητῶν τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος οἱ πρόσφυγες τοῦ Σουλίου, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Μακεδονίας, τῆς Σμύρνης καὶ τῶν Κυδωνιῶν καὶ οἱ ύπὸ ξένην προστασίαν Ἐπτανήσιοι εἰς τὸ Πέτα, τὰς Ἀθήνας, τὸ Μεσολόγγι καὶ τὰς Πάτρας. Ἀνθαμιλλῶνται εἰς ἀγριότητα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ μέγεθος τῆς παρομαρτούσης δυστυχίας οἱ σφαγαὶ καὶ δημόσιες τῆς Ναούσης, τῆς Χίου, τῶν Ψαρῶν, τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὰς σφαγὰς καὶ τὰς δημόσιες τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Ἀδριανουπόλεως, τῆς Σμύρνης, τῶν Κυδωνιῶν, τῆς Κῶ καὶ τῆς Κύπρου.

Συναντῶνται εἰς τὰς ἀγοράς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας οἱ αἰχμάλωτοι τῆς ἐντεῦθεν καὶ τῆς ἐκεῖθεν τοῦ Αιγαίου πελάγους Ἑλλάδος καὶ συνενώνουν τὰ δάκρυα τοῦ κοινοῦ πόνου καὶ τῆς κοινῆς νοσταλγίας, ὅπως ἄλλοτε οἱ αἰχμάλωτοι υἱοί τοῦ Ἰσραὴλ παρὰ τὰς ὅχθας τῶν ποταμῶν τῆς Βαθυλῶνος.

Εἰς τὰς κοινὰς δὲ θυσίας εἰς αἷμα προστίθενται καὶ αἱ κοιναὶ θυσίαι εἰς χρῆμα τοῦ ἐπαναστατημένου, τοῦ ἐμπορευομένου ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ καὶ τοῦ ύπὸ ξένην προστασίαν Ἐλληνος.

Ἐν τῇ ἐπαναστατημένῃ Ἑλλάδι ἡ Ἐκκλησία μαζὶ μὲ τοὺς πολυαρίθμους μάρτυράς της προσφέρει 800 ὁκάδας ἀργύρου ἐκ τῶν ἱερῶν σκευῶν τῶν μονῶν καὶ τῶν ναῶν οἱ πρόκριτοι τῆς "Υδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν διαθέτουν ἐξ ἴδιων διὰ τὸν ἔξοπλισμὸν καὶ τὴν κίνησιν τῶν πλοίων των 20 ἑκατομμύρια περίπου παλαιῶν δραχμῶν κατὰ τὴν γενομένην ἐκκαθάρισιν τῶν λογαριασμῶν των μετὰ τὸν τερματισμὸν τοῦ ἀγῶνος, ἐκτὸς τῶν πληρωθέντων ὑπὸ τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπαναστάσεως οἱ προεστῶτες τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων διατρέφουν ἐξ ἴδιων κατὰ τὰ πρῶτα βῆματα τοῦ ἀγῶνος τοὺς μαχητὰς καὶ ἐνισχύουν οἰκονομικῶς τὸν ἀγῶνα διὰ τῶν προαιρετικῶν εἰσφορῶν καὶ τῆς ἐγγραφῆς των εἰς ἀναγκαστικὰ δάνεια· οἱ χειρώνακτες καὶ οἱ ἀγρόται, αἱ χῆραι καὶ τὰ ὄρφανά μετέχουν τῶν ἀναγκαστικῶν συν-

εισφορῶν τοῦ ἐνὸς γροσίου κατ' ἄτομον. Ἀλλὰ καὶ οἱ μακρὰν τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος Ἑλληνες δὲν ύστεροιν εἰς θυσίας: Οἱ ύπὸ ξένην προστασίαν Ἐπτανήσιοι διαθέτουν γενναιά ποσὰ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἀγῶνος, αἱ δὲ θυσίαι των πρὸς ἀνεφοδιασμὸν τῆς λιμωττούσῃς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου ύπερβαίνουν τὰ ὅρια τῆς ἀπλῆς φιλανθρωπίας· οἱ δὲ ὁμογενεῖς τῆς Ἰταλίας, τῆς Αύστριας καὶ τῆς Ρωσίας, οἱ ἔμποροι τῆς Χίου — πρόσφυγες τῆς Χίου, τῶν Κυδωνιῶν καὶ τῶν Ψαρῶν — δὲν παύουν νὰ ἐνισχύουν οἰκονομικῶς τὸν ἀγῶνα διὰ τῆς ἀποστολῆς τροφίμων, ἐνδυμάτων, φαρμάκων, διὰ τῆς ἀγορᾶς πυρπολικῶν καὶ τῆς ἔξαγορᾶς αἰχμαλώτων.

Τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ πρωτοβουλία πρὸς ἐναρξιν καὶ διεξαγωγὴν τοῦ ἀγῶνος συνδέεται πρὸς εὐάριθμα καὶ ὠρισμένα μόνον πρόσωπα, τὰ διποια δυνάμεθα νὰ κατονομάσωμεν, καθ' ἕαυτὸ δὲν ἔχει ἀξίαν. Κατὰ πάσας τὰς ἐποχὰς ύπαρχουν εἰς τὰ ἔθνη, παρὰ τὰς ἀφανεῖς καὶ ἀγνώστους μάζας, καὶ οἱ πνευματικοὶ ἡγέται αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ πνευματικοὶ ἡγέται καὶ αἱ ἀφανεῖς μάζαι εἰναι προϊὸν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ούσιας, εἰναι σάρξ ἐκ τῆς σαρκὸς ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους. Οἱ πνευματικοὶ ἡγέται τοῦ ἔθνους, εἴτε ἐκ τῆς πνευματικῆς ὑπεροχῆς καὶ τοῦ κύρους των εἴτε ἐκ τῆς συνδρομῆς τῶν περιστάσεων καὶ τῆς τύχης ἀντλοῦντες τὴν ἴδιότητα ταύτην, εἰναι ἀπλῶς ἐκπρόσωποι καὶ σημαιοφόροι ὠρισμένων διαθέσεων καὶ τάσεων, τῶν διποίων φορεύεις εἰναι δόλόκληρον τὸ ἔθνος. Ἡ δὲ ἀποστολὴ των συνίσταται εἰς τὸ νὰ συγκεντρώνουν, δργανώνουν καὶ κατευθύνουν πρὸς τὰ ἐμπρὸς τοὺς ἀσυστηματοποιήτους παράγοντας τοῦ ἔθνους, ἀφυπνίζουν καὶ ἐμψυχώνουν τὰς διαχύτους καὶ λανθανούσας δυνάμεις αὐτοῦ.

Ἡ δύναμις δέ, ἡ διποια συνεῖχε τοὺς ἀπανταχοῦ Ἑλληνας διὰ δεσμῶν ἀλύτων, παρώθησεν εἰς τὴν ἀπόφασιν πρὸς ὀποτίναξιν τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας, ὠπλισε τοὺς φανερούς καὶ ἀφανεῖς ἐργάτας τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐνέβαλεν εἰς αὐτοὺς τὴν προθυμίαν εἰς θυσίας καὶ τὴν ἐγκαρπέρησιν ἐν ταῖς δοκιμασίαις καὶ ταῖς συμφοραῖς, ὑπῆρξε τὸ φρόνημα τὸ ἔθνικόν. Ἡ δρθόδοξος δηλ. διδασκαλία, ἡ συνεχῶς καταβαίνουσα ἐκ τοῦ Ὁρους τῶν Ἐλαιῶν καὶ τὸ κάλλιστον τῶν φωνημάτων, ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα, ἡ συνεχῶς καταβαίνουσα ἐκ τοῦ Ἐλικῶνος, πρὸ παντὸς δὲ ἡ συνείδησις τοῦ ἔθνικοῦ προορισμοῦ, ἡ

όποία δὲν ἔξελιπε μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ἀλλ᾽ ἐπέζησε καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν καὶ τὴν δουλείαν ὡς ἀνάμνησις τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ ὡς ἐλπὶς περὶ ταχείας πολιτικῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἔθνους.

Ἡ δύναμις, κατὰ ταῦτα, ἡ ὅποία συνεῖχε τοὺς ἔξεγερθέντας κατὰ τὸ 1821 Ἑλληνας, δὲν ὑπῆρξεν ὑλικῆς φύσεως, τ. ἔ. τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ ἡ ἐκ τούτων προερχομένη καὶ διατηρουμένη ἀντίθεσις πρὸς ἀλλήλας καὶ τὴν κυρίαρχον δύναμιν, ἀλλὰ ἐθνικῆς καὶ πνευματικῆς φύσεως, τ. ἔ. οὐδέ αἱ συνεκτική δὲ δύναμις τῶν ίδεῶν εἶναι περισσότερον ἴσχυρὰ καὶ ἀδιάλυτος παρὰ ἡ τῶν ὑλικῶν συμφερόντων. Διότι, ἐνῷ αἱ ίδεαι εἶναι κοινὸν κτῆμα πάντων εἰς κοινὴν ἐνέργειαν καὶ δρᾶσιν ὁτρύνουσαι καὶ ἐμψυχοῦσαι, τὰ οἰκονομικὰ ἀγαθὰ τούναντίον εἶναι ἀνίσως διανεμημένα καὶ οὐχὶ σπανίως προκαλοῦν ἕριδὰ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἐξ ἀφορμῆς τῆς κτήσεως αὐτῶν. Ἐντεῦθεν συμβαίνει ὅτι λαοὶ καὶ κράτη, παρὰ τοῖς ὅποίοις κοινὰ ίδεώδη συνέχουν τοὺς ἀπαρτίζοντας αὐτὰ πολίτας, προάγονται ταχέως εἰς εύρωστίαν ἥθικὴν καὶ ἀκμὴν ὑλικὴν καὶ ἔξυψοῦνται εἰς σημασίαν παγκόσμιον ὑπὲρ τῆς ίδιας ὑπάρξεως καὶ τῆς προαγωγῆς τοῦ κοινοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος κατὰ δύναμιν ἐργαζόμενα. Τούναντίον δὲ λαοὶ καὶ κράτη, τὰ ὅποια ὑφίστανται χάριν τοῦ οἰκονομικοῦ συμφέροντος, ἐλλείπει δὲ τὸ πνεῦμα τῆς θυσίας καὶ τῆς αὐταπαρνήσεως ἀπὸ τῶν ὑπηκόων των, φέρουν ἐν ἑαυτοῖς τὰ σπέρματα τῆς διαλύσεως καὶ τῆς ἀποσυνθέσεως.

Προσεπικυροῦν τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἡ ταχεῖα παρακμὴ τῆς ἀρχαίας Καρχηδόνος, τῆς ὅποιας χαρακτηριστικὸν γνώρισμα ὑπῆρξε θρησκεία πτωχὴ εἰς ίδεώδη καὶ στοιχεῖα ἥθικα καὶ ἡ ἐλλειψις αὐταπαρνήσεως καὶ πνευματικῆς ὑπεροχῆς παρὰ τοῖς ὑπηκόοις της καὶ ἡ διάλυσις ἡ ἀπορρόφησις ὑπὸ τοῦ κράτους τῶν συσταθεισῶν κατὰ τὸν 16ον καὶ 17ον αἰῶνα πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῶν ἀποικιῶν μεγάλων ἐμπορικῶν ἐταιρειῶν, ἐν ταῖς ὅποιαις οὐδένεν ὑψηλότερον ίδεῶδες συνεῖχε τοὺς ἑταίρους παρὰ τὸ ὑλικὸν συμφέρον καὶ ἡ πλεονεξία.

Ιεριοδ. «Ἐλληνικὴ δημιουργία», 1948

Νικόλαος Βλάχος

7. ΤΟ ΠΑΣΧΑ

«'Αναστάσεως ἡμέρα, καὶ λαμπρυνθῶμεν... Πάσχα τὸ τερπνόν. Πάσχα Κυρίου. Πάσχα πανσεβάσμιον ἡμῖν ἀνέτειλε' Πάσχα, ἐν χαρᾶ ἀλλήλους περιπτυξώμεθα. 'Ω Πάσχα, λύτρον λύπης! Πάσχα ἔμωμον' Πάσχα μέγχ' Πάσχα, τὸ πύλας ἡμῖν τοῦ παραδείσου ἀνοίξαν' Πάσχα πάντας ἀγιάζον πιστούς...».

Διὰ τοιούτων στιχηρῶν, ἔξ ὧν ἀναπέμπεται εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίασις ἀνεκλάλητος, ἡ Ἐκκλησία ὑμνεῖ καὶ πανηγυρίζει τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος. 'Η λέξις «Πάσχα» ἐπενεργεῖ μαγικώτατα ἐπὶ τῶν δσίων ὑμνογράφων καὶ λησμονοῦσιν ἐπὶ βραχὺ τὸ αὐτηρόν καὶ μελαγχολικὸν κάλλος, ὅπερ χαρακτηρίζει τὰς ἐμπνεύσεις των πρὸ τῆς ἀπαλῆς καὶ λυρικῆς, ὡς εἰπεῖν, ἀρμονίας, ἥτις αὐτόματος διαχέεται ἀπὸ τῶν ἴερῶν αὐτῶν φορμίγγων ἐπὶ τῷ τρισμεγίστῳ ἀγγέλματι. 'Η Ἐκκλησία ἀποβάλλουσα τὴν πένθιμον περιβολὴν ἐνδύεται λευκὴν καὶ φεγγοβόλον στολήν, ὡς ἂν ἀντανακλᾶ ἐπ' αὐτῆς ἡ λευκότης καὶ ἡ λάμψις τοῦ ἀγγέλου τοῦ ἀποκυλίσαντος τὸν λίθον τοῦ μνημείου.

Τὰ ἀνήλια βάθι, οἱ ζοφεροὶ θόλοι τῶν χριστιανικῶν ναῶν διαυγάζονται ὡς ἐν ἡμέρᾳ ἀνεσπέρου φωτὸς καὶ τὰ ἄνθη τὰ εὔοσμα καὶ δροσόεντα, ἃτινα ἀπὸ τῶν λειμώνων καὶ τῶν κήπων μετηνέχθησαν, ὅπως στολίσωσι τὴν ἐπιτάφιον σινδόνα τοῦ Σωτῆρος, τηροῦσιν ἔτι τῆς ραδινῆς των χάριτος, τῶν κοσμικῶν των θελγήτρων τὰ ἵχνη ἐν τῇ τεθιλωμένῃ ὑπὸ τοῦ λιβάνου ἀτμοσφαίρᾳ τῶν ναῶν. Καὶ ἡ Ἐκκλησία καταπέμπει τὴν εύχὴν αὐτῆς τὴν ἀναστάσιμον κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐν γλώσσῃ ἀλλοίᾳ ἢ τῇ συνήθει· ἐν γλώσσῃ πλήρει παιδικῶν, θὰ ἐλέγομεν, σκιρτημάτων καὶ παιδικῆς συγκαταβάσεως. Εἰς τὴν μεγάλην εὐωχίαν τῆς Ἀναστάσεως προσκαλεῖ πάντας, παρόντας καὶ ἀπόντας, νηστεύσαντας καὶ μὴ νηστεύσαντας, πιστούς καὶ ἀπίστους καὶ τοὺς φέροντας ἔνδυμα γάμου καὶ τοὺς ἀγοραῖον περιβολομένους ιμάτιον. 'Ω, μέθη τῆς Νύμφης ἐπὶ τῇ ἀνακτήσει τοῦ Νυμφίου! 'Ω, μέθη τρισαγία καὶ ἀνερμήνευτος!

Τὴν ύψητὴν ταύτην μέθην συναισθάνεται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ὡς οὐδεὶς ἄλλος λαός. Οὐδεμία ἄλλη χριστιανικὴ ἐօρτὴ κατέχει παρ' αὐτῷ τὴν θέσιν τῆς ἐօρτῆς τοῦ Πάσχα. Οἱ Δυτικοὶ ἔχουσι τὰ Χριστούγεννα. 'Ημεῖς ἔχομεν τὴν Ἀνάστασιν. Αὕτη εἶναι ἡ βασίλισσα τῶν ἐօρτῶν, ἡ πανήγυρις τῶν πανηγύρεων ἡμῶν.

Οι Δυτικοί έορτάζουσι τήν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ἐν πλούτῳ τρυφερῶν καὶ ὡραίων ἔθιμων, ἐν οἰκογενειακῇ συνενώσει καὶ τέρψει ἀνθρώπων ἀπὸ καιροῦ συνωκειωμένων πρὸς τὸν πολιτισμόν.

’Αλλὰ τοῦ ἐλληνικοῦ γένους ἡ Λαμπρὴ ἀνατέλλει καὶ δύει ἐν θυροβώδει διαχύσει καὶ ὑπερτάτῃ ἀγαλλιάσει ἀνθρώπων, οἵτινες εἰς τὰς φλέβας τῶν τηροῦσιν ἔτι ρανίδας τινὰς τοῦ αἷματος τῶν ἀγρίων καὶ ἀτιθάσων καὶ ὑπὸ τοῦ ἔρωτος τῆς ἐλευθερίας βαυκαλωμένων πατέρων μας. ’Αρματολικαὶ συνήθειαι, ὄγρια ποίησις πληροῦσιν ἔκείνην. Βαρὺς χειμῶν ἐπικάθηται τῆς φύσεως, γογγύζει ὁ βορρᾶς καὶ πίπτουσιν αἱ χιόνες καὶ τὰ καλὰ Χριστούγεννα συσπειροῦνται πέριξ τῆς σπινθηροβιολούσης ἐστίας.

’Αλλὰ πόσον διάφορον εἰκόνα παριστᾶ ἡ φύσις παρ’ ἡμῖν, ὅταν οἱ κώδωνες τῶν ἐκκλησιῶν ἔξαγγελουσι χαρμοσύνως τὴν Ἀνάστασιν! Τὸ ἕαρ συνεορτάζει μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ φύσις συναγάλλεται μετὰ τῆς πίστεως. Οἱ θύμοι τῶν ὄρέων μοσχοβιολοῦσιν, ὁ σμαράγδινος μανδύας τῶν πεδιάδων ἀνακινεῖται ἡρέμα ὑπὸ τῆς ζεφυρίτιδος αὔρας καὶ στίλβει διακέντητος ἐκ λευκανθέμων, αἱ εὐωδίαι τῶν ἐσπεριδοειδῶν βυθίζουσι τὰς ψυχάς εἰς μυστικάς ἐκστάσεις, τὰ ρόδα τὰ ἐφήμερα, τὰ αἰώνια ρόδα, ξανθά, λευκά, ὡχρά, πορφυρᾶ, διηγοῦνται τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου.

Ἡ ἄνοιξις, ὡς ἄλλη μυροφόρος, ὡς τῆς Μαγδαληνῆς Μαρίας ἀδελφῆ, κηρύσσει διὰ μυρίων στομάτων ὅτι «ἐώρασε τὸν Κύριον». Δεῦτε, ἔξελθωμεν τῶν σκοτεινῶν θόλων τῶν ναῶν, οἵτινες δὲν ἀφήνουσι τὴν χαράν μας νὰ ἐκραγῇ ἀκράτητος. Δεῦτε, ὑμνήσωμεν τὸν Κύριον ὑπὸ τὸν σαπφείρινον καὶ ἀστερόεντα θόλον τοῦ οὐρανοῦ καὶ λάβωμεν τὸ φῶς τὸ ἀνέσπερον καὶ ἀναμείνωμεν τὰ πρῶτα μειδιάματα τῆς κροκοπέπλου Ὁοῦς.

Τοιαύτην ὥραν ὁ Κύριος ἀνέστη «ζωὴν τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι χαρισάμενος». Εἰς ἡμᾶς τοὺς ἐν τῷ βίῳ, ἃς χαρίση ζωὴν ζωῆς! Χριστὸς ἀνέστη! Συναθροισθῶμεν πέριξ τοῦ ὄβελισθέντος ἀμνοῦ καὶ συνοδεύσωμεν τὴν ὅπτησιν αὐτοῦ, ἐντέχνως στρεφομένου ἐπὶ τῆς ἀνθρακιᾶς, διὰ τοῦ κρότου τῶν πυροβόλων.

Ἡ πυρīτις ἔστω τὸ σύμβολον τῆς Ἀναστάσεως καὶ τὸ φίλημα ἔστω τὸ σύμβολον τῆς ἀγάπης. Δέν ἐννοοῦμεν τὴν λάμψιν τῆς Ἀναστάσεως ἄνευ τῆς γλώσσης τοῦ τρομπονίου· καὶ ἡ ἀγάπη χωρὶς φιλήματος εἶναι τὸ ἄνθος ἄνευ ἀρώματος.

Ούτως ύποδέχεται καὶ οὕτως ἀντιλαμβάνεται τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα ὁ Ἑλληνικὸς λαός. Αὐτὰ τὰ ὄνόματα, δι’ ᾧ ἐκδηλοῦται τὸ Πάσχα, χρησιμεύουσιν, ὅπως ἐμπνέωσιν εἰς αὐτὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ ἔξαίρωσιν εἰς κόσμους ὄνειρων, ὡς ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ ἑορτῇ.

“Οταν λέγη «Ἀνάστασις» ὁ Ἑλληνικὸς λαός, κρυφία τις χορδὴ ἀναπαλλομένη εἰς μυχιαίτατα τῆς καρδίας του ὑπενθυμίζει εἰς αὐτὸν καὶ τοῦ γένους τὴν ἀνάστασιν, καὶ ὁ Χριστὸς καὶ ἡ πατρὶς συναντῶνται ἐν αὐτῷ ἵστοπαθεῖς καὶ ἵστοθεοι. Καὶ ὅταν λέγη «ἄγάπη» ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ἐκφωνεῖ τὴν γλυκυτάτην τῶν λέξεων, ἥτις κατ’ ἔξοχὴν τονιζομένη ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ καὶ ἀνακηρυσσομένη ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ ἀποστόλου Παύλου παρέμεινεν ἐν τῇ γλώσσῃ του κατ’ ἔξοχὴν περιπαθές καὶ ἐγκάρδιον ρῆμα, δι’ οὗ ἐκφράζει πᾶσαν στοργὴν καὶ πάντα ἔρωτα καὶ πᾶσαν ἀφοσίωσιν.

Καὶ νομίζει τις ὅτι ὁ ἡμέτερος λαὸς κατ’ ἔξοχὴν ἥσθανθη καὶ ἀπεδέχθη καὶ ἐπραγματοποίησε τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης, ὡς φέρεται ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ τοῦ ἀποστόλου: «Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται· ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ· ἡ ἀγάπη οὐ περορεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν, οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ, πάντα στέργει, πάντα πιστεύει, πάντα ὑπομένει».

Εὐνόητον δὲ ὅτι, διπος λάβῃ τις ἀγνήν ἰδέαν περὶ τοῦ τρόπου, καθ’ ὃν προσδεχόμεθα, κατανοοῦμεν καὶ ἑορτάζομεν τὴν Ἀνάστασιν, δέον νὰ εὔρεθῇ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς σήμερον μακρὰν τῆς πρωτεούσης, ἔνθα, φυσικῷ τῷ λόγῳ, ὁ βίος δὲν δύναται νὰ παράσχῃ τοιαύτας ἀπολαύσεις. Ἀληθής καὶ ἀνόθευτος Λαμπρὴ ἀνατέλλει διὰ τοὺς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν, τῶν πόλεων, τῶν κωμοπόλεων, τῶν χωρίων, ὅσον διασώζονται καθαρώτερον καὶ ἐκδηλοῦνται ἐμφανέστερον τοῦ ἔθνικοῦ βίου τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα.

Ἐκεῖ γλυκύταται παραδόσεις, ἐκεῖ αἱ Ἑλληνικώταται συνήθειαι, ἡ χριστιανικωτέρα πίστις καὶ ἡ εὐαγγελικωτέρα χαρὰ συνενοῦνται καὶ ἀναφαίνονται ἐπὶ πάντων καὶ ὑπὸ πάντων ἀκολουθοῦνται ἀπροσποίήτως καὶ ἀπερίττως. Ἐκεῖ καὶ ἄκων τις καθίσταται χριστιανὸς καὶ ἐορτάζει τὴν Ἀνάστασιν καὶ τὴν ἀγάπην.

‘Αλέξανδρος Παπαδιαμάνης

Εἰς αὐτὴν τὴν μεγάλην μάχην ποὺ ἄρχισε, μάχην ἡ ὅποια μᾶς ἐπεβλήθη, ἔχει σπουδαίαν ἀποστολὴν ἡ γυναικά, ἡ Ἑλληνίς. Ἐνῷ πολεμοῦν οἱ ἄνδρες ἐπτάνω εἰς τὰ βουνά – ὅσοι ἄνδρες ἔχουν τὴν τύχην νὰ φέρουν ὅπλα – καὶ στέλλουν ἐδῶ ἀνδραγαθήματα καὶ προελάσεις καὶ νίκας, αἱ γυναικες μποροῦν ἀπ’ ἐδῶ μὲ τὴν ψυχραιμίαν, τὸ θάρρος καὶ τὴν πνοήν των νὰ κρατοῦν τὸν ἀγῶνα. Χθὲς ἀκόμη αἱ γυναικες τῆς Πίνδου ἔδωσαν κάτι περισσότερον ἀπὸ τὸ θάρρος καὶ τὴν πνοήν. "Ἐδωσαν τὴν ζωὴν καὶ τὰ χέρια των.

"Οταν ἡ 8η μεραρχία διετάχθη νὰ προελάσῃ καὶ νὰ καταλάβῃ ὥρισμένας διαβάσεις «ἔστω καὶ χωρὶς ἐφοδιοπομπάς», μαζὶ μὲ τοὺς γέροντας καὶ τὰ παιδιά ἐβγῆκαν ἀπὸ τὰ σπίτια των αἱ γυναικες καὶ ἔφεραν εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὄρέων τὰ πυροβόλα, τὰ πυρομαχικά, τὰς ὁβίδας.

'Ἐν ὦρᾳ μάχης. Γυναικες τῆς Πίνδου πρέπει νὰ γίνουν τώρα ὅλαι αἱ Ἑλληνίδες. Δὲν θὰ χρειασθῇ νὰ μεταφέρουν κανόνια καὶ δὲν θὰ κληθοῦν νὰ ἀνεβοῦν εἰς τὰ βουνά. Εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωριὰ καὶ τὰ σπίτια των ἀκόμη αἱ Ἑλληνίδες διαχειρίζονται τόσον μέγα μέρος τῆς μάχης, ὥστε αὐταὶ μόναι ἡμποροῦν νὰ μᾶς δώσουν τὴν νίκην. Διότι μὲ τὸ θάρρος των ἀγωνίζεται καὶ ὁ σύζυγος καὶ τὸ παιδί. Μὲ τὸ θάρρος των κρατιέται τὸ σπίτι. Μὲ τὸ θάρρος των στέκει ἡ κοινωνία. Κληρονόμοι μεγάλων παραδόσεων καὶ μεγάλων παραδειγμάτων, αἱ Ἑλληνίδες καλοῦνται τὴν στιγμὴν αὐτήν, τὴν σημαντικωτέραν τῆς Ἑλληνικῆς ιστορίας, νὰ γράψουν μαζὶ μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ἡρώων μας τὰ ἴδικά των.

Καλοῦνται νὰ ἐνθυμηθοῦν τὴν 'Ἑλλάδα καὶ τόσες γυναικες, ποὺ ἐγαλούχησαν τὴν αἰώνιαν της δόξαν. Τις γυναικες τῶν Σπαρτιατῶν, ποὺ ἔδιναν μὲ τὸ «τὰν ἢ ἐπὶ τᾶς» – αὐτὴν ἢ ἐπ' αὐτῆς – τὴν ἀσπίδα εἰς τὰ παιδιά των. Τὴν Τελέσιλλαν, ποὺ ἐφόρεσεν εἰς τὸ "Ἀργος τὸ κράνος καὶ ἐπολέμησεν ὡς ἄνδρας. Τὰς Ἑλληνίδας τῶν Συρακουσῶν, ποὺ προσέφεραν εἰς τὴν κινδυνεύουσαν πατρίδα των ὅλα των τὰ κοσμήματα καὶ ὅλα των τὰ κειμήλια διὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ ἐναντίον τῶν Καρχηδονίων πολέμου.

Νὰ ἐνθυμηθοῦν ἔπειτα τις ἡρωίδες τοῦ ἀγῶνος τῆς ἀνεξαρτησίας:

τὴν Μαρούλαν τῆς Λήμνου, ἡ ὅποια, ἀμα εἶδε νεκρὸν τὸν πατέρα της, ἐπῆρε τὸ σπαθί του καὶ ὠδήγησε τοὺς Ἐλληνας εἰς τὴν νίκην. Τὴν Μαρίαν τὴν Συγκλητικὴν ἀπὸ τὴν Κύπρον, ἡ ὅποια, μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Λευκωσίας ὁδηγουμένη μὲν ἄλλας παρθένους εἰς τὴν δουλείαν, ἔβαλεν εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην φωτιὰ καὶ ἐτίναξεν εἰς τὸν ἀέρα τὸ πλοῖον. Τὶς Σουλιώτισσες, ποὺ ἐτραγούδησαν εἰς τοὺς βράχους τοῦ Ζαλόγγου τὸ κύκνειον ἔσμα των καὶ ἔπεσαν μαζὶ μὲν τὰ παιδιά των εἰς τοὺς κρημνούς. Τὴν Μόσχω Τζαβέλα, ἡ ὅποια, ὅταν ὁ Ἀλή πασάς τὴν ἥπειλησε πῶς, ἃν δὲν ἀλλαξιοπιστήσῃ, θὰ ψήσῃ τὸ παιδί της, τὸν Φῶτον, τοῦ ἀπήντησε: «Νὰ μοῦ στείλης κι ἐμένα ἔνα κομμάτι νὰ φάω. Ἐγὼ είμαι νέα καὶ θὰ κάνω κι ἄλλα παιδιά».

Γυναῖκες τῆς ἀρχαιότητος, τῆς Σπάρτης, τῶν Συρακουσῶν καὶ τοῦ Ἀργούς, γυναῖκες τῆς νέας Ἑλλάδος, τοῦ Σουλίου, τῆς Πάργας καὶ τοῦ Ζαλόγγου, γυναῖκες στημεριναί, αἱ γυναῖκες τῆς Πίνδου, ὅλες μαζί, πνοὴ καὶ χάρις καὶ δύναμις καὶ ψυχὴ τῆς αἰώνιας Ἑλλάδος, ἃς παρασύρουν τώρα εἰς μίαν πελωρίαν διαδήλωσιν διὰ τὴν πατρίδα ὅλες τὶς Ἐλληνίδες. «Ἄσ ἐννοήσουν ὅλαι ὅτι ἐκλήθησαν ὑπὸ τὰς σημαίας, ὅτι εἴναι ἐπιστρατευμένη ἡ ψυχὴ των, ἡ καρτερία των, τὰ χέρια των, τὸ μειδίαμά των. Ὁτι καὶ αὐτὸ ἀκόμη ἀποτελεῖ πυρομαχικόν. Ὁτι καὶ αὐτὸ κρατεῖ ἔνα σπίτι! Εἴναι τὸ παιδί εἰς τὸ μέτωπον; Θὰ γυρίσῃ μὲ τὸ καλό. Περνοῦν οἱ δολοφόνοι ἀπὸ ψηλά; Ἡ Παναγία θὰ μᾶς φυλάξῃ. Καὶ θάρρος καὶ ύψηλὰ τὰ μέτωπα καὶ ἴσια τὰ κορμιά. Καὶ δουλειά. Νοσοκομεῖα, πρῶται βοήθειαι, συσσίτια, πλέξιμο, οὕτε μιὰ ὥρα χαμένη οὕτε μιὰ στιγμὴ οὕτε μιὰ σκέψις, ποὺ νὰ μήν εἴναι ἐλληνική. Ἔτσι, ὅταν οἱ ἄνδρες νικοῦν εἰς τὰ σύνορα καὶ ἐντεῦθεν τῶν συνόρων νικοῦν οἱ γυναῖκες, ἡ Ἐλλὰς θὰ νικήσῃ ση.

Αρρα 705 πολέμου 1940 - 41

Γεώργιος Α. Βλάχος

Ἐφέτος δὲν θὰ παραταχθῇ ἀπὸ τῶν ἀνακτόρων μέχρι τῆς Μητροπόλεως ὁ στρατός· δὲν θὰ ἔχῃ τὸ γενικὸν πρόσταγμα λάμπων εἰς χρυσὸν καὶ παράσημα ὁ ἐφιππός στρατηγός. Δὲν θὰ ἐκχυθῇ ὁ λαὸς εἰς τοὺς δρόμους, δὲν θὰ ἀκουσθοῦν ἑορταστικοὶ οἱ κώδωνες τοῦ ναοῦ, δὲν θὰ ἀντηχήσουν τὰ πυροβόλα. Ἐφέτος θὰ γίνη στὰ χιόνια ἡ τελετὴ. Ἐκεῖ, εἰς τὰς κορυφάς, τὰ ὑψώματα, εἰς τοὺς παγωμένους κρημνούς, ἔχει ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα παραταχθῇ ὁ στρατός. Ἐκεῖ ὁ στρατηγὸς ἔχει σταθῆ, ἐκεὶ ἔχει στηθῆ βαρύ, σκυθρωπὸν τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν τὸ χαρμόσυνον πυροβόλον. Ἐκεῖ θὰ κατεβοῦν ἀπὸ τοὺς θόλους τοῦ οὐρανοῦ μὲν τῶν ἀγίων τὰ ὡσαννὰ καὶ τῶν ἀγγέλων τὰ φτερουγίσματα αἱ εὔχαι τοῦ Ὑψίστου. Ἐκεῖ ἔχει ἐκχυθῇ ὁ λαός. "Οπου κορυφή, ὅπου δρόμος, ὅπου στενωπός, ὅπου πλαγιά στέκει ὄρθια μία σύζυγος, μία ἀδελφή, μία μητέρα. Σκιαὶ κρατοῦν γύρω τὰ ἔξαπτέρυγα, ὅπτασίαι καίουν λιβανωτόν, τὰ ἄστρα ἔχουν κατεβῆ χαμηλά, διὰ νὰ γίνουν κανδῆλαι, καὶ πλῆθος λάμπουν μέσα εἰς τὶς πέτρες, στοὺς βράχους, στὰ παγωμένα κλαδιά τῶν ἐλάτων τὰ ὀλόχρυσα είκονίσματα. Ψάλται τῶν βουνῶν ὁ ἀντίλαλος, χορὸς ἡ χιονοθύελλα, τῆς Παρθένου τὰ δάκρυα σταλακτίται. Ἐκεῖ θὰ γίνη ἡ τελετὴ.

Μία ἥλη ἵππικοῦ, ὅπως εἰς τὴν ἄσφαλτον ἄλλοτε, θὰ καλπάσῃ τώρα διὰ μέσου τῶν χαραδρῶν, διὰ νὰ φέρῃ εἰς τὸν ναὸν τοὺς νεκροὺς τῶν πολέμων. Θὰ κατέβουν ἀπὸ τ' ἄλογά των οἱ ἀρχαῖοι ἵππεις μὲν τὰς ἀσπίδας καὶ μὲ τὰ δόρατα οἱ Μακεδόνες, σταυροφόροι οἱ Βυζαντινοὶ μὲ τὰ λάβαρά των, μὲ τὶς μπάλες, τὰ καριοφίλια καὶ τοὺς δαυλοὺς οἱ ἀγωνισταί, μὲ αἵματωμένα ἀκόμη τὰ στήθη των οἱ χθεσινοί μας νεκροί. Και ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων θερμή, εὐλαβής, τρομακτική, μυριόστομος θὰ ὑψωθῇ πρὸς τὸν Θεὸν ἡ εὐχή:

«Θεέ, Σύ, ὁ ὄποιος ἔδημοιούργησες τὸν κόσμον αὐτόν, ὁ ὄποιος ἔχάραξες τῶν ἡλίων τοὺς κύκλους καὶ τῶν ἄστρων τὰς τροχιάς καὶ κρατεῖς εἰς τὴν παλάμην Σου χρυσῆν κόνιν τὸν Γαλαξίαν, εἰς τοῦ ὄποιού τὸ πρόσταγμα αἱ ὑφήλιοι ὑπακούουν, τοῦ ὄποιού τὸ μειδίαμα είναι γαλήνη τῶν θαλασσῶν, πλοῦτος τῆς γῆς καὶ σεισμὸς ἡ ὀργή,

»Θεέ, Σύ, τὸν ὄποιον, διὰ νὰ συλλάβουν ἐν νῷ, διεμοίρασαν εἰς

χιλίους θεούς οἱ ἀρχαῖοι, πρὸ τοῦ θρόνου τοῦ ὅποίου ἐγονυπετήσαμεν ἡμεῖς πρῶτοι καὶ ὑψώσαμεν εἰς τὴν δόξαν Σου τοὺς πρώτους ναούς· Σύ, ὁ ὄποιος ὁρίζεις τὸν βίον τῶν πλανητῶν καὶ τὴν ζωὴν τῶν ἐντόμων, ὁ ὄποιος δημιουργεῖς τοὺς χειμῶνας καὶ τὰς ἀνοίξεις, τὰς ἡλιολούστους ἡμέρας καὶ τὸν βαρεῖς κεραυνούς, ὁ ὄποιος μεταβάλλεις τὰ ὅρη εἰς ἄκμαν, εἰς πεδιάδας τὰ βάθη τῶν θαλασσῶν καὶ ἀνοίγεις μὲ τὴν πνοήν Σου τῶν ἀνθέων τὰ πέταλα καὶ ἔξυπνᾶς τὰ πτηνὰ καὶ ἀποκοιμίζεις τὰ βρέφη· Σύ, ὁ ἔξω περάτων καὶ χρόνου καὶ λογισμοῦ, στρέψε πρὸς ἡμᾶς τὴν θέλησίν Σου προστάτιδα· εὐλόγησον τοὺς ἀγωνιστὰς τοῦ δικαίου· χαλύβδωσον τὰς ψυχὰς καὶ τὰς λόγχας των· ὁδήγησον τοὺς στρατούς των διὰ μέσου πετρῶν καὶ κρημνῶν εἰς τὰς πεδιάδας τῆς δάφνης.

»Γωνία γῆς, δράξ ἀνθρώπων, δανεισθέντες ἔνα σπινθῆρα τοῦ θείου φωτός Σου, διὰ νὰ διαλύσωμεν τὰς νύκτας τοῦ σκότους καὶ νὰ φωτίσωμεν τοὺς ἀνθρώπους, μεταδώσαντες εἰς τὸν κόσμον ὅ,τι ἐκ Σοῦ ἐκπορεύεται, λάμψιν, γράμματα, τέχνας, σοφίαν καὶ τοῦ Ἐσταυρωμένου τὰς ἐντολάς, ζῶμεν ἐδῶ μηδένα ὑποβλέποντες, κατ' οὐδενὸς στρατευόμενοι, οὐδένα ὀχλοῦντες.

»Καὶ μᾶς ἐξύπνησαν οἱ σταυρωταὶ τοῦ Υἱοῦ Σου, οἱ προχθὲς σπιλώσαντες δι' αἵμάτων τὴν φάτνην Του, οἱ ύβρισται τῆς Παρθένου, μὲ δολοφόνου ἐγχειρίδιον εἰς τὰ χέρια, λησταὶ τῆς πατρίδος μας, κλέπται τῆς τιμῆς μας, ύβρισται τῶν ὁσίων μας, καὶ μᾶς ἔφεραν ὑπερασπιστὰς τοῦ μόνου πλούτου μας, τῶν ἵδεων, ἐδῶ εἰς τὰ χιόνια. Κάμε λοιπόν, Θεέ, νὰ νικήσωμεν. Δῶσε ἐντολὴν εἰς τὴν αὔριον, τὴν ὁποίαν Σὺ θὰ ἀνατείλῃς, νὰ νικήσῃ ἡ Ἑλλὰς καὶ νὰ κατατροπώσῃ τοὺς στρατούς τῶν κακούργων καὶ νὰ στήσῃ μεταξὺ τῶν θαλασσῶν καὶ αὐτῆς τὴν θέλησίν Σου, τεῖχος ἀσάλευτον ».

Τότε μητέρες, σύζυγοι, ἀδελφαί, ὄπτασίαι, σκιαί, ἵππεῖς ἀρχαῖοι, Μακεδόνες, Βυζαντινοί, ἀγωνισταί, λάβαρα καὶ ἀσπίδες, αἵματωμένα σπαθιά καὶ ξεσχισμέναι σημαῖαι θὰ γονυπετήσουν εὐλαβῶς καὶ θὰ κλίνουν ἐπάνω στὸ χιόνι. Καὶ ὅπισω ἀπὸ κάποιο ὕψωμα θὰ ἀνατείλῃ ὡχρὰ ἡ αύγή, καὶ τὴν ὥραν ἑκείνην, ἐνῷ ἡ τελετὴ θὰ διαλύεται καὶ θὰ γίνωνται τὰ ὅπλα ἀτμοὶ καὶ οἱ ἀνθρωποι ὅνειρα, θὰ ἀκουσθῇ, διὰ νὰ ἀντιλαλήσῃ ἀπὸ βουνὸν εἰς βουνὸν καὶ νὰ παραδώσῃ τὴν ἡχώ της εἰς ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα, ἡ πρώτη φωνὴ τοῦ Ἐλληνος στρατιώτου τοῦ 1941:

«Μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν τιμὴν τῆς πατρίδος, πρὸς τὴν Δέξαν. Ἐμπρός!».

Καὶ χιλιάδων ναῶν οἱ κώδωνες κρυμμένοι ὅπίσω ἀπὸ τὰ σύννεφα θ' ἀπαντήσουν.

“Αρθρα τοῦ πολέμου 1940 - 41

Γεώργιος Α. Βλάχος

10. ΠΑΥΛΟΥ ΜΕΛΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΚ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

‘Απόσπασμα ἀπό ἐπιστολή τοῦ μακεδονομάχου Παύλου Μελᾶ στή γηναίκα του κατά τή διάρκεια τοῦ μακεδονικοῦ ἄγώνα.

Γαβρέσι, 6 Μαρτίου 1904

Τὸ ἀπόγευμα περὶ τὰς 5 μ.μ. κατόπιν προσκλήσεως τοῦ Κώτα συνεκεντρώθησαν εἰς τὸ δωμάτιόν μας 12 προύχοντες. Εἰς αὐτοὺς ζωηρότατα, εὐγλωττότατα καὶ πειστικώτατα — μετέφραζεν ὁ Πύρζας — ώμιλησε μακεδονικά ὁ Κώτας. Τοὺς εἶπε πολλά, ὀλλά περιορίζομαι νὰ σοῦ εἰπῶ ὅτι ἡσαν ὅλα σύμφωνα μὲ τὰς ἴδεας μας, ὃ δὲ τόνος τῆς φωνῆς του καὶ τὸ ὑφος του ἐδείκνυν ὅτι τὰ ἔλεγεν εἰλικρινῶς. “Ολοὶ οἱ προύχοντες ἐνθουσιάσθησαν καὶ συνεφώνησαν μὲ τὸν Κώταν. Μετὰ τὸν Κώταν τοὺς ώμιλησεν ὁ Ἀλέκος (Κοντούλης) μὲ τὴν συνήθη βαθεῖαν του λογικήν καὶ φρόνησιν, ἐπίσης δὲ καὶ ὄλλοι τοὺς ώμιλησαν πολὺ ώραῖα εἰς τρόπον, ὥστε ν' αὐξήσουν τὸν ἐνθουσιασμόν των.

Ἐγωιστικῶς φερόμενος θὰ σοῦ κάμω μίαν μικράν περίληψιν τοῦ λόγου, τὸν ὅποιον ἔξεφώνησα πρὸ τῆς μακεδονικῆς αὐτῆς βουλῆς, διὰ νὰ γνωρίζῃς ὑπὸ ποιὸν πνεῦμα ὅμιλῶ εἰς τοὺς ἀδελφούς μας:

«Ἀδελφοί, ἡμεῖς ποὺ ἡλθαμεν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, διὰ νὰ σᾶς βοηθήσωμεν, ἐφέραμεν μαζί μας μόνον ἀγάπην, πατριωτισμὸν καὶ παλικαριά· μὲ αὐτὰ μόνον καὶ μὲ τὰ ὅπλα, ποὺ θὰ σᾶς φέρωμεν, ἀν τὰ θελήσετε, θὰ σᾶς βοηθήσωμεν νὰ ὑπερασπισθῆτε κατὰ τῶν ἀτιμιῶν τῶν Βουλγάρων, καὶ ἀν εἴναι ἀνάγκη, καὶ κατὰ τῶν ἀτιμιῶν τῶν Τούρκων.

»‘Ημεῖς δὲν θὰ βιάσωμεν νὰ μᾶς ἀκολουθήσετε, ὅπως σᾶς ἔκαμαν οἱ Βούλγαροι. Αὔτοὶ σᾶς ἀνάγκαζαν νὰ πωλῆτε καὶ τὰ βόδια σας, γιὰ νὰ τοὺς δώσετε χρήματα δι' ὅπλα. Ἀλλά, ἀφοῦ ἔπαιρναν τὰ

χρήματά σας, όχι μόνον ὅπλα δὲν σᾶς ἔδιδαν, ἀλλὰ τὸ καλοκαίρι διὰ τῆς βίας σᾶς ἐσήκωσαν μόνον καὶ μόνον, διὰ νὰ δείξουν εἰς τὴν Εύρωπην ὅτι ἡ Μακεδονία εἶναι βουλγαρική καὶ ὄλοκληρος ἐπανεστάτησε· καί, ἀφοῦ ἔκαμαν ἔτσι τὸ κέφι τους, ἄφησαν τοὺς Τούρκους καὶ ἔκαψαν τὰ χωριά σας.

»'Ημεῖς ὅπλα θὰ δώσωμεν δωρεὰν εἰς ὄσους μᾶς ζητήσουν. 'Αλλὰ καὶ ἐκείνους, ποὺ δὲν θὰ μᾶς ζητήσουν, θὰ τοὺς ἀγαπῶμεν καὶ θὰ τοὺς προστατεύωμεν.

»'Ημεῖς δὲν θὰ βγάλωμεν μάτια οὔτε αὐτὶα θὰ κόψωμεν οὔτε θὰ κρεμάσωμεν κανένα· ἀλλά, ἔνας ἴδικός μας ἂμα διλοφονῆται, ἀμέσως θὰ σκοτώνωμεν ἔνα ἔνοχον ἔχθρον. Δὲν θὰ κρυπτώμεθα ὅπως οἱ ἄτιμοι Σαράφωφ, Τσακαλάρωφ καὶ λοιποί. 'Αλλὰ θὰ πολεμοῦμε στῆθος μὲ στῆθος, καὶ πρῶτα θὰ πέφτωμεν ἡμεῖς καὶ ἔπειτα σεῖς.

»'Η πολιτική μας ἐφέτος εἶναι ἡ ἔξῆς: Πρέπει νὰ ἐμποδίσωμεν τοὺς Βουλγάρους νὰ κάμουν πάλιν κακουργήματα καὶ τὴν ἰδίαν περισινὴν ψευδοεπανάστασιν. Διότι ὁ κόσμος ὅλος κοντεύει νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἔδω μέσα μόνον Βούλγαροι εἶναι. Αὔτὸ πρέπει νὰ γίνη ἐφέτος, καὶ τοῦ χρόνου ἐργαζόμεθα διὰ τὴν ἐλευθερίαν κλπ. κλπ.».

Βεβαίως αὐτὸς ὁ πολιτικὸς λόγος δὲν εἶχεν ἀξιώσεις· ἀλλὰ λεγόμενος μὲ τόνον καὶ εἰλικρίνειαν δὲν ἡμπορεῖ παρὰ νὰ τοὺς ἔκαμεν ἐντύπωσιν. 'Η συνάθροιστις διελύθη καὶ ἀπεκομίσαμεν ἀμφοτέρωθεν λαμπρὰς ἐντυπώσεις. Σὲ βεβαιῶς ὅτι θὰ ἥθελα νὰ παρευρίσκεσο εἰς τὴν συνάθροισιν αὐτήν.

"Ολοι οἱ προύχοντες (όμιλοῦν ὅλοι κάλλιστα τὰ Ἑλληνικὰ) ἐκάθιντο κάτω σταυροπόδι ἀπὸ τὸ ἔνα μέρος τοῦ δωματίου· ἀπὸ τὸ ἄλλο ἡμεῖς ἐπίσης σταυροπόδι. 'Ο Κώτας μὲ τὴν φανταστικὴν στολὴν του, γονατιστὸς ἐνώπιον των τοὺς ωμιλοῦσε μὲ πολὺν ἐνθουσιασμὸν καὶ πολλὴν διπλωματίαν διὰ τὰ διάφορα ζητήματά μας. "Οταν δὲ ἐφθασεν εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐλευθερίας, τοὺς ἔκαμε τὴν ἔξῆς εύφυεστάτην παραβολήν:

»'Ημεῖς οἱ Μακεδόνες, διὰ ν' ἀποκτήσωμεν ἐλευθερίαν, ἔχομεν δύο δρόμους ν' ἀκολουθήσωμεν· ἐκλέξατε σεῖς ποιὸν θέλετε· ὁ ἔνας πηγαίνει εἰς τὴν Βουλγαρίαν· εἶναι δρόμος ποὺ βαστᾷ 30 ἡμέρας καὶ εἶναι γεμάτος ἀγκάθια, ποὺ θὰ μᾶς γδάρουν, ώσπου νὰ φθάσωμεν ἐκεῖ. 'Ο ἄλλος πηγαίνει εἰς τὴν Ἐλλάδα εἰς 3 ἡμέρας καὶ εἶναι ώραῖος καὶ καθαρός».

11. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

‘Ο τριαδικός δυναμισμός, ἡ φυλή, τό περιβάλλον, ἡ στιγμή, (θά τήν όνόμαζα παραστατικότερα ροπή, ἡ, καλύτερα, καί τά τρία στοιχεῖα αὐτά αἷμα, κοινωνία, περίσταση) μπορεῖ νά μή πιστεύεται τώρα μέ τήν ἴδια ἀπόλυτη πεποίθηση, καθώς στόν καιρό του Ταίν, κυβερνήτης τοῦ ἡθικοῦ κόσμου πού ἄνθρωπος όνομάζεται· καί μέ ὅλη τήν ἐπιρροή τῆς ἰδέας πώς δὲ ἄνθρωπος δέν εἶναι μόνο πλάσμα τους ύποταχτικό, ἀλλά καί πρόσωπο ἀντιδραστικό, πού ξέρει νά ἐνεργεῖ ἀξήγητα, καί ἀντίθετα μέ τό αἷμα πού τόν ζεῖ, μέ τήν κοινωνία πού τόν περικυκλώνει καί μέ τήν περίσταση πού τόν σπρώχνει, κάτι μένει, καί πολύ μένει, καί δέν μπορεῖ νά μή μένει ἀπό τή δύναμη τῶν τριῶν παραγόντων. Καί δέ ιστορικός τῆς νέας Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας μιά μέρα πού θά σταματήσει ἐπάνω στόν ἔνα παράγοντα τοῦ τριαδικοῦ δυναμισμοῦ κατά τήν ἐποχήν αὐτή πού ζοῦμε, στή στιγμή δηλονότι, καί στή ροπή της, θά σημειώσει τοῦτο: ‘Η νέα Ἑλληνική λογοτεχνία προχωρεῖ ὀλοένα πρός τό δημοτικισμό. ‘Ο δημοτικισμός αὐτός χρειάζεται νά νοηθεῖ γενικότατα, ἔξω ἀπό τίς λεπτομέρειες πού τόν χρωματίζουν διαφορότροπα, κανονικό, ἀκανόνιστο, ριζοσπαστικό, συντηρητικό, παθητικά συρμένο ἀπό τή γλώσσα πού μιλοῦμε ἀνάκατα ἡ φανατισμένο ἀπό μιά ἀγροτική, λαϊκή —πώς νά τήν εἰπῶ— κοσκινισμένη καθαρολογία πού ξαφνίζει ἀντιπαθητική τόν κόσμο τόν ἀναθρεμμένο μέ τή συνήθεια τῆς γραπτῆς καί τῆς σχολειακῆς γλώσσας, μέ τήν παράδοση πού δέ Σπυρίδων Ζαμπέλιος σχολαστική τήν όνόμαζε ἀντιθέτοντάς την πρός τήν παράδοση πού τήν ἔλεγε ποιητική· σέ μιά γλώσσα πού ἀθελα ἔξιδανικεύει καί αὐτή τήν πραγματικότητα καί πού οἱ καθαρευούσιάνοι τή βαφτίζουνε μαλλιαρή, καταφρονετικά, μέ δνομα πού τίποτε δέ σημαίνει καί γι’ αὐτό μπορεῖ, στήν ἀντίληψη τῶν ἀπλοϊκῶν, νά τά σημαίνει ὅλα, καί τά χειρότερα πράγματα· δέ δημοτικισμός αὐτός χρειάζεται νά ἐννοηθεῖ ώς μιά ἐνέργεια θετική, ξεχωρισμένη πιά δόσο τῆς εἶναι βολετό ἀπό τήν καθαρεύουσα, στό βασίλειο της ἀνεξάρτητη, ἡ ἀρνητική ἀκόμα· δόσο κι ἂν πληρώνει σ’ ἐκείνη κάποιους φόρους ύποτελείας, τήν παραμερίζει λίγο λίγο, συνετά καί ἀβίαστα, δόσο μιά μέρα νά βρεθεῖ σέ κατάσταση νά κηρύξει τήν ἀνεξαρτησία της. ‘Η νέα Ἑλληνική λογοτεχνία φανε-

ρώνεται ύποταχτική τοῦ δημοτικισμοῦ ή ὅπωσδήποτε γυρισμένη ἐρωτικά πρός ἔκεινον.

Αλλά ποῦ ἀρχίζουν καὶ ποῦ τελειώνουν τά σύνορα τῆς λογοτεχνίας; Καί πῶς θά τήν δρίσουμε καί πῶς θά τήν ξεχωρίσουμε ἀπό τά κάθε λογῆς γραπτά μνημεῖα, πού δέν είναι λογοτεχνικά, καὶ ἀπό ὅσα ἔχουν τό χρῶμα τοῦ ρόδου, μά ρόδα δέν είναι, κατά τόν ποιητή; "Ενας ἀπό τούς κορυφαίους τῆς κριτικῆς τέχνης τοῦ περασμένου αἰώνα προσπάθησε νά τή χαρακτηρίσει μέ δυό δρισμούς ἀταίριαστους κάπως τόν ἔνα μέ τόν ἄλλο. Είπε μιά φορά: «Κάθε συγγραφή μέ ὥραια μορφή, μέ ὑφος, ἀνήκει στή λογοτεχνία». Καὶ ξαναεἶπε: «Κάθε συγγραφή πού ἀπευθύνεται στή νοημοσύνη ὅλων καὶ πού ἐνδιαφέρει τό ἀνθρώπινο πνεῦμα ἀνήκει δικαιωματικά στή λογοτεχνία». Καὶ ὁ δεύτερος αὐτός δρισμός, κάπως διορθώνοντας καὶ πλατύνοντας τήν κοίτη τοῦ πρώτου, εὔλογα, ὕστερ' ἀπό τόν πρῶτο, ριγμένος ἀπό τό λεπτεπίλεπτο κοντύλι τοῦ Σαιντμπέρ πού δέν ἔβλεπε τίποτε τελειωτικά, πού γύριζε καὶ ξαναγύριζε σέ ὅλα, ἔξετάζοντας, σβήνοντας, διορθώνοντας, ἀπό τό νεανικότερο δογματισμό ἵσα μέ τόν κρυερότερο σκεπτικισμό, καὶ πού ἔμπαινε σέ ὅλα μέσα, περισσότερο μέ κεντήματα, καὶ σχεδόν ποτέ μέ φιλήματα, μά καὶ ποτέ μέ χτυπήματα παρά ἐγγίζοντας ἀπολά, σάν νά ἦθελε νά χαϊδέψει μυγιάγγιχτος ὁ ἴδιος, ἀσύλληπτος, καὶ ὅμως πάντα ποιητής, ὁ δεύτερος δρισμός κρατεῖ μέσα του ἐπικίντυνο κάτι· εύρύνοντας τήν ἔκταση μιᾶς μέ τονωμένα σημάδια ἐνέργειας, καθώς είναι ἡ λογοτεχνία, ἀτονίζει, χλωμαίνει, συγχύζει καὶ πάει νά σβήσει τά χαρακτηριστικά τής μέσα σέ κάποια σύνορα πού τής χρειάζονται, γιά νά τήν ξεχωρίζουν· ἔκει πού ὁ πρῶτος δρισμός, μέ δύο λόγια, τή ζωγραφίζει: ὁμορφιά, ὑφος. Οὔτε ἡ ἀγέλαστη ἀλήθεια τῆς ἐπιστήμης, οὔτε ὁ ἄκμβωνας τῆς ηθικῆς. "Η καλαισθητική συγκίνηση. (. . .). Βέβαια πώς ἡ ὁμορφιά ξεχύνεται κάποτε καὶ ἀπό τήν πένα συγγραφέων πού δέν ἔχουν τίποτε κοινό μέ τή λογοτεχνική φαντασία· καὶ καθώς ὑπάρχουν πεζογράφοι πού τά ἔχνη τοῦ διάβα τους λογαριάζονται πάντα στούς αἰώνες, καὶ φιλόσοφοι κι ἐπιστήμονες πού τούς λείπει κάθε γνώρισμ' ἀττικό, κακογράφοι χωτικοί, ἀνάλογα; ὑπάρχουν θετικοί αὐστηροί ἐπιστήμονες, πού τά γραφόμενά τους τά διακρίνει τό χάρισμα κάποιας γλώσσας πού είναι σάν νά προσθέτει στό βάρος καὶ στήν ἀξία τους καὶ συντελεῖ περισσότερο στό νά ἐπιβάλλονται.

Είναι ή γλώσσα τους καθώς έκεινο τό μαθηματικό πρόβλημα που μου έλεγε, αν καλά θυμούμαι, ό φίλος μου Βαρόπουλος πώς τοῦ φωναξε κάποτε στή Σορβόνη ό Μοντέλ ό καθηγητής του, έκει που ο φίλος μου άγωνιζόταν νά τοῦ βρει μιά λύση: «Βέβαια, θά είναι άληθινό· γιατί είναι ώραϊ!».

Αλλά τό λογοτεχνικό χάρισμα σέ προϊόντα τοῦ λόγου που είναι έπιστημη καί σχι τέχνη, είναι κάτι ένδεχόμενο, ξειρετικό, σχι άπαραίτητο. «Ο, τι χρειάζεται ό άνθρωπος τής έπιστήμης γιά τή δουλειά του είναι ή όρθοέπεια. Γιά τό λογοτέχνη τό πᾶν είναι ή καλλιέπεια. Χωρίς αύτή καί ή όρθοτερη γραμματική κι έκφραστική, τοῦ κάκου. Ό λογοτέχνης είναι ό ύπερτατος καί διαιτητής καί μυστικαποδόχος τῆς γλώσσας. Στά χέρια του ή γλώσσα γίνεται ό, τι θέλει έκεινος· καί σταν τή λυγίζει άπροσδόκητα καί τή μορφώνει άκομα παράξενα, ξέρει τί κάνει· είναι γιά νά τής βρίσκει πόρους καί πλούτη καί τρόπους καί σχήματα, που μόνος έκεινος γνωρίζει νά φέρνει στό φῶς. Καί στήν κορφή καί στήν ρίζα τοῦ γλωσσικοῦ δέντρου που άπλωνει τά κλαδιά του πολυποίκιλα, άμοιαστα, πρός ζλες τίς μεριές τῆς διανοητικής ένέργειας, βρίσκεται πάντα ό ποιητής. Καί τής λογοτεχνίας τροφοδότης ή ποίηση. Καί ή ποίηση γλώσσα μέ τήν παρομοίωση, μέ τήν μεταφορά, μέ τήν εἰκόνα, μέ τό μύθο, ζώντας κι ένεργώντας, καί σ' έκεινα τά είδη τοῦ λόγου, που καθώς ξετυλίχτηκαν αύτόμονα, φαίνονται σάν νά τή λησμονοῦν. Μυθιστόρημα, δράμα, κριτική, μελέτη, περιήγηση, ιστορία, φιλοσοφία, αύτό τό δημοσιογραφικό χρονογράφημα που μέσα στά χέρια ποιητῶν κι εύφανταστων άνθρωπων τῶν γραμμάτων άναπτύσσεται σέ είδος περίεργο, καί γιά μᾶς έδω ίδιαίτερα, λογοτεχνικό, στή ζωηρότερή τους έκδήλωση, εύφραίνουν, δημιουργοῦν. Καί θυμᾶσαι τό λόγο κάποιου: «ένα ώραϊ πλάσμα, χαρά παντοτινή». Καί δέ βρίσκεις παράξενη τήν ίδεα τοῦ περίφημου Μπυφφόν: «Ο τρόπος μέ τόν ζποϊον ή άληθεια λέγεται, ώφελει τόν άνθρωπο περισσότερο άπό τήν ίδια τήν άληθεια».

Κάποια πράγματα, σσο άπλά καί στοιχειώδη καί αν είναι, άξιζει νά λέγονται καί νά ξαναλέγονται, σάν τίς προσευχές καί σάν τά τραγούδια. Ή ιστορία τής λογοτεχνίας είναι, κυριότατα, ή ιστορία τοῦ έργου τῶν ποιητῶν σέ ζλα τά φανερώματα τής τέχνης τοῦ λόγου. «Ενας Γερμανός έλληνιστής, ό Χρίστ, στήν ιστορία του τής

έλληνικής λογοτεχνίας έλληνικά βαλμένη στήν πολύτιμη γιά μᾶς βιβλιοθήκη τοῦ Μαρασλῆ, ἔξηγεī νέτα σκέτα τήν προτίμηση τῆς λογοτεχνικῆς ιστορίας πρός τήν ποίηση. Βέβαια, τά κύρια εἶδη τῆς λογοτεχνίας, ἡ ποίηση καί ὁ πεζός λόγος. 'Ο πεζός λόγος ἀποτείνεται στό λογισμό, στήν καθαρῶς νοητική σφαίρα τοῦ ἀνθρώπου. 'Η ποίηση ἀπευθύνεται στήν φαντασία, στήν παραστατική δύναμη πού πηγάζει ἀπό τήν αἰσθηση. Στήν ποίηση τά διηγηματικά στοιχεῖα (καί μήπως ἡ ποίηση σέ ὅλα της τά εἶδη δέν είναι μιά ἀπέραντη διήγηση, μιά ἔξομολόγηση;) πού χτυποῦν τήν αἰσθηση, ἡ σύνθεση τῶν λέξεων καί ὁ ρυθμός, ἔχουν πολύ μεγαλύτερη σπουδαιότητα ἀπό ἐκείνη πού ἔχουν στόν πεζό λόγο. Καί ὁ Χρίστος ἔξακολουθεῖ: «Ἐπειδὴ ἡ λογοτεχνική ιστορία θεωρεῖ ὅχι αὐτά καθεαυτά τά γεννήματα τοῦ γραπτοῦ λόγου, ἀλλὰ ἐκεῖνα πού είναι χυμένα σέ τύπο ἔντεχνο, γιά τοῦτο τήν ἐνδιαφέρει περισσότερο ἡ ποίηση».

Καί γιά τοῦτο ὁ ιστορικός τῆς νέας έλληνικής λογοτεχνίας στήν δρισμένη αὐτή στιγμή, ροπή, περίσταση, σταματώντας, δέν μπορεῖ παρά νά ἴδει καί νά σταθεῖ καί νά σημειώσει τό ἀγάλια ἀγάλια πότε στερεό πότε κλονούμενο βάδισμά της, μά πάντα περπάτημα πρός τό δημοτικισμό. Καί ὅπως περπάτησε ἡ ποίηση, ἡ καθεαυτό δύναμασμένη ποίηση τοῦ στίχου, ὃσο νά κυριαρχήσει ὀλάκερη μέ τή γλώσσα τῆς δημοτικῆς, τό ἴδιο, ἀπαράλλαχτα, φαινόμενο παρουσιάζει ὁ πεζός ἐν τε χ ν ο σ λόγος. Μετά τό ποίημα, τό ταίρι του, μέ πλατύτερα σύνορα, πολυτροπότερα, μέ τήν πολυτραγμοσύνη καί τήν ἐλευθερία τοῦ πεζοῦ λόγου, νά δοκιμάζει ὄλους τούς τρόπους καί ὄλους τούς τόνους, εἶδος λογοτεχνικό σοβαρότατο καί σπουδαιότατο, ὅταν στέκεται ἀπό πίσω του τιτλούχος λογοτέχνης, τό διήγημα, τό μυθιστόρημα, στά ὄρθρινά του ἀκόμα ἐδῶ τερετίσματα, μή βιάζεστε. 'Η γλώσσα τοῦ μυθιστοριογράφου προορισμένη γληγοροαργά νά ἐπηρεάσει — ἄρχισε πιά — πεζογράφους κάθε λογῆς, δημοσιολόγους, δημοσιογράφους, ρήτορες, πολιτικούς, ἐπιστήμονες, καθηγητές. 'Η ποίηση ἡ δημοτική ἐδῶ κι ἑβδομήντα χρόνια καί. Ὁστερα ἀπό Σολωμούς, Βηλαράδες, Χριστόπουλους, Ὅστερ' ἀπ' αὐτές τίς ζωντανές «Πρῶτες σάτιρες» τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου ἀπαγορευμένη, ἀποκλεισμένη ἀπό τούς ποιητικούς διαγωνισμούς τοῦ Πανεπιστημίου, κατά ρητή θέληση τῶν ἀγωνοθετῶν. "Ομως οἱ εύσυνείδητοι ἀκαδημαϊκοί κριτές βράβευαν ποιήματα

στήν καθαρεύουσα καί στεφάνωναν μέ τά ἐγκαρδιότερα ἐγκώμια τά ποιήματα τῶν δημοτικιστῶν πού δ νόμος τούς ἀπαγόρευε νά βραβεύουσιν μέ τά χιλιόδραχμα. Μέ τήν πάροδο τοῦ καιροῦ τό Πανεπιστήμιο καλοῦσε τό Βαλαωρίτη, βράβευε ποιήματα στή δημοτική καί δράματα στό τέλος. Τό διηγήμα πρό πενήντ' ἀκόμα χρόνων ἦταν γιά γέλια. Ποιητές λογοτέχνες, Βικέλας, Βιζυηνός καί ἄλλοι τό ἔφεραν στό δρόμο τῆς ἀνθρωπιᾶς, καί μέ τήν καθαρεύουσα. "Οσο δ Καρκαβίτσας, πού ἔγραψε ὡραῖα διηγήματα στήν καθαρεύουσα, τήν ἀποχαιρέτισε μ' ἓνα πανηγυρικό καταγγελτήριο, γιά ν' ἀγκαλιάσει τή γλώσσα τοῦ «Ζήτιάνου» καί τοῦ «Ἀρχαιολόγου». Μυθιστοριογράφοι τῆς περιωπῆς τοῦ Κονδυλάκη, τοῦ Λυκούδη, τοῦ Δροσίνη, πού φάνηκαν μέ τήν καθαρεύουσα, σφραγίζουν τήν ύστερην παραγωγή τους μέ τή δημοτική.

«Απαντά» τ. IB'

Κωστής Παλαμᾶς

12. Η ΠΙΣΤΗ

‘Η ἐποχή μας χρειάζεται πίστη, χρειάζεται τό Θεό, τόν «οὐ μακρὰν ἀπὸ ἑνὸς ἐκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα», ὅπως εἶπε δ Παῦλος μιλῶντας στόν Ἀρειο Πάγο. Καί πρόσθεσε δ Παῦλος: «ἐν αὐτῷ γάρ ζῶμεν καί κινούμεθα καί ἐσμὲν». Κι ὅταν πονᾶμε, μέσα στό Θεό πονᾶμε· κι ὅταν ἀγαπᾶμε, μέσα του ἀγαπᾶμε· κι ὅταν πεθαίνουμε, μέσα του πεθαίνουμε, μέση στήν ἀλήθινή ζωή πεθαίνουμε. ‘Η ἀλήθεια αὐτή εἶναι πολύ μεγάλη, εἶναι μεγαλύτερη καί πιό δυναμική ἀπό τό πιό μεγάλο καί δυναμικότερο ψέμα, εἶναι μεγαλύτερη ἀπ' ὅλα τά ψέματα πού ἔχουν συγκλονίσει καί ἀναστατώσει τόν κόσμο. ‘Ως τώρα τόν κόσμο τόν ἔχουν συγκλονίσει μεγάλα ψέματα. Εἶναι καιρός νά τόν συγκλονίσει ἡ μεγάλη ἀλήθεια, ἡ ἀπαλή, ἡ ἀθόρυβη, ἡ ἀνείπωτη. Εἶναι καιρός — γιατί οι καιροί ἔγιναν πολύ δύσκολοι — νά ἐπιχειρηθεῖ τό πιό δύσκολο ἀπ' ὅλα, νά ἐπιχειρήσουν οι ἀνθρωποι νά πιστέψουν πάλι. Τό πιό δύσκολο εἶναι καί τό πιό εὔκολο. Είν’ εὔκολο, εύκολότατο, νά ἰδεῖς μπροστά σου, ἀρκεῖ ν' ἀνοίξεις τά μάτια σου. ‘Αν εἶναι δύσκολο νά τ’ ἀνοίξεις, προπάντων ὅταν δ ὑπνος εἶναι βαρύς στά βαριά κλίματα τῆς ἐποχῆς μας, τίποτα δέν εἶναι πιό

εὔκολο ἀπό τό νά ίδεις, ἀφοῦ τά ἀνοίξεις. Καί τί θά ίδεις; Δέν είναι ἀνάγκη νά ρωτᾶς. 'Η ἐρώτηση, στό χῶρο τῆς μεγάλης ἀλήθειας, είναι πειρασμός. 'Η ὄραση δέ θέτει ἐρωτήματα στή θέα πού ἀνοίγει ἐμπρός της. "Ετσι καί ἡ ὄραση τῆς ψυχῆς ἀγκαλιάζει τή θέα αὐτόματα καί ἀμεσα, ταυτίζεται μαζί της, γίνεται ἐν α πράγμα μέ τό ἄπειρο τοπίο, μέ τό Θεό. 'Η πίστη είναι ἡ ὄραση τῆς ψυχῆς. Είναι ἡ ἀδυναμία τῶν παιδιῶν καί ἡ δύναμη τῶν ὥριμων ἀνθρώπων. Τά παιδιά βρίσκονται, ἀπό φυσική ἀδυναμία ἢ ἀπό πρόσφατη καί νωπή πείρα γνωριμίας μέ τό ἄπολυτο ἄγνωστο, πλησιέστερα στό Θεό. Γιατί, τάχα, ἡ ἐγκόσμια πείρα μας, ἡ δεμένη σέ τόσα ἀσήμαντα καί ἐφήμερα, είναι σημαντικότερη ἀπό τήν πείρα τῆς ψυχῆς, πρίν ἔνωθει μέ τό σῶμα, πρίν γεννηθοῦμε; Καί γιατί ἡ ἐγκόσμια πείρα μας είναι, τάχα, πιό σημαντική ἀπό τήν πείρα πού θ' ἀποκτήσει ἡ ψυχή μας μετά τό θάνατο;

'Από τήν παιδική μας ἡλικία, ὅταν ἔχουμε γίνει ὥριμοι ἀνθρώποι, μᾶς χωρίζει ἔνα ἄπειρο. 'Ενω ώς παιδιά — στό διάστημα ἑκείνο τῆς ζωῆς πού χωρίζει τό νήπιο ἀπό τόν ἔφηβο — εἰχαμε συνείδηση τού ἔαυτοῦ μας (ἀδιάφορο ἄν λογική ἢ ἄλογη), ώς ὥριμοι ἀνθρώποι, ἀντί νά κάνουμε συνειδητότερο, ὅτι ήταν συνειδητό μέσι στό παιδί, χάνουμε τή συνείδηση, ἀκόμα καί τή μηχανική ἀνάμνηση τῶν πιό πολλῶν πραγμάτων πού εἴχαμε συνειδητοποιήσει μέσα μας σάν παιδιά. Θυμόμαστε ἐλάχιστα ἀπ' ὅσα ζήσαμε στήν παιδική μας ἡλικία, καί νοσταλγοῦμε κάπου κάπου (οἱ ποιητικές ψυχές νοσταλγοῦν, μάλιστα, ἀδιάκοπα) τό ἄγνωστο, αὐτόν τόν «ἄλλον» κόσμο, πού μέσα του ζοῦσε τό παιδί. Μήπως ζεῖ τό παιδί στ' ἀλήθεια μέσα σ' ἔναν ἀλ λο ν κόσμο καί ὅχι σέ τοῦτον; Δέν ξέρω ἄν ἡ ἀπόστασή μας ἀπό τόν κόσμο τοῦ παιδιοῦ είναι πολύ μικρότερη ἀπό τήν ἀπόσταση ἀνάμεσα στόν κόσμο τοῦ παιδιοῦ καί στόν κόσμο πού μέσα του «ζοῦσε» ἡ ψυχή, πρίν γεννηθεῖ τό παιδί. Κι ἀφοῦ δέν τό ξέρω αύτό, δικαιολογημένος είμαι νά διατυπώσω καί τήν ἀκόλουθη σκέψη: "Οπως ὁ ὥριμος ἀνθρώπος, νοσταλγώντας τόν ἄγνωστο ἢ θολό κόσμο τῆς παιδικῆς του ἡλικίας, δέ νοσταλγεῖ κάτι τό ἀνύπαρκτο, γιατί τό παιδί καί ὁ κόσμος του ἀποτελοῦν μιάν ἀναμφισβήτητη πραγματικότητα, ἔτσι καί τό παιδί, ὅταν πιστεύει καί φαντάζεται καί νοσταλγεῖ ὅσα γιά μᾶς είναι ἀσύλληπτα καί ἀπίστευτα, δέ στρέφεται σέ κάτι ἀνύπαρκτο, ἀλλά ζεῖ μέσα του, ἵσως, τά θολά

ύπολείμματα τῶν παραστάσεων ἐνός ἄλλου κόσμου πού μέσα του ζοῦσε ἡ ψυχή του, πρίν γεννηθεῖ. Ναί, τό παιδί είναι πλησιέστερα στό Θεό. "Ετσι, πλησιέστερα στό Θεό, ἵσως ἀκόμα πλησιέστερα, είναι κι δέ ετοιμοθάνατος. Ποιός ξέρει τί ἀρχίζει νά βλέπει, πρίν κλείσουν τά μάτια του! Καί ποιός ξέρει τί βλέπει, ὅταν ἔχουν πιά κλείσει τά μάτια του! 'Ωστόσο, ἂν είναι πλησιέστερα στό Θεό τό παιδί καί δέ ετοιμοθάνατος πού ἡ πίστη τους είναι ἀδυναμία, ἢ τό μεταφυσικό τους ὄραμα κάτι ἀναπότρεπτο, πολύ πλησιέστερα κι ἀπό τούς δυό είναι δέ ὥριμος ἀνθρωπος, ὅταν πιστεύει, γιατί ἡ πίστη τοῦ ὥριμου είναι δύναμη καί ἡ μεταφυσική του ἐμπειρία ἀπόφαση καί θέληση δική του, κατόρθωμα τοῦ πνεύματός του.

«Ο χριστιανισμός καί ἡ ἐποκή μας»

Παναγιώτης Κανελλόπουλος

13. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΧΕΔΙΑ ΤΟΥ ΒΙΟΥ

Ο προγραμματισμός μέ τή σύγχρονη ἔννοια δέν είναι δική μας ἀρετή. Ή εὐκίνησία καί ἡ ἐφευρετικότητα τοῦ νοῦ μας θαρρεῖς πώς ἔρχονται ἀντίμαχες σ' αὐτόν. Ή σχεδία ὅμως είναι πανάρχαιο σύμβολο τῆς ἰδιοφυΐας τοῦ λαοῦ μας. Τό σύμβολο τοῦτο σημαίνει ὅτι τό ἀτομο ἀναγκάζεται σ' αὐτόν ἐδῶ τόν τόπο τή ζωή νά τή συνθέσει ἑκ νέου καί ἀπ' ἀρχῆς. Συνάμα ἡ σχεδία ώς σύμβολο σημαίνει ὅτι δέ ἀνθρωπος δέν μπορεῖ ἐδῶ νά δράσει ώς μάζα, γιατί τό στοιχεῖο, πού κυριότερα χρειάζεται ἡ ζωή, είναι δέ νοῦς, κι αὐτός είναι πάντοτε ἀτομικός καί ἀμετάδοτος. Ο αὐτοσχεδιασμός μέ τήν καλή του μαζί καί τήν κακή του ἔννοια συνοδεύει τή ζωή μας ἀπό τήν ἀρχαιότητα ώς σήμερα. Ή σχεδία είναι ἡ μοίρα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Η πολιτική ιστορία τῆς ἀρχαιότητος καί τῆς νεώτερης ἐποχῆς ἔχει πολλά δείγματα αὐτοσχεδιασμοῦ νά παρουσιάσει. Καί τό ἀποτέλεσμα ἦταν ἀριστοτεχνικό, ὅταν δέ αὐτοσχεδιαστής ἦταν μεγαλοφυΐα, ὁπότε καί τό τάλαντό του ἦταν σέ ἀρμονία μέ τά προβλήματα τῆς ζωῆς ἀλλιῶς δέ αὐτοσχεδιασμός δδηγοῦσε σέ ἀποτύχια.

Η πάλη μέ τόν κίνδυνο είναι βέβαιο ὅτι ἀναγκάζει τόν ἀνθρωπο νά αὐτοσχεδιάζει. "Ενα μέρος ἀπό τήν ἐπινοητικότητα τοῦ "Ελλη-

νος ἔρχεται ἀπό αὐτήν τήν πάλη. Ὡς δεξιοτεχνία ὅμως, πού ἀναπτύσσεται ἀπό τήν ἐλεύθερη συναναστροφή μέ τά προβλήματα τῆς ζωῆς, ύλικά μαζί καὶ πνευματικά, ἥταν καὶ εἶναι ὁ κίνδυνος γιά τόν Ἑλληνα. Προτιμάει ν' ἀντιμετωπίζει τή ζωή δίχως σοβαρή ἐπαγγελματική καὶ τεχνική προπαίδεια, ἔχει περισσότερη ἐμπιστοσύνη στή φυσική του ἔμπνευση παρά στήν προγραμματισμένη μάθηση. Εἶναι καὶ τοῦτο ἔνα γνώρισμα τοῦ καλλιτεχνικοῦ χαρακτήρα τῆς φυλῆς μας, γιατί ὁ καλλιτέχνης ἀποφεύγει πάντα τό σύστημα καὶ τή δουλεία τοῦ προγράμματος, καθώς ἐπίσης τήν τάξη καὶ τήν πειθαρχία. Κι αὐτό εἶναι μία αἰτία πού δέν δεχόμαστε ἐδῶ κανένα σύστημα, ἀλλά προτιμᾶμε, ἀπό βαθύτατη ἀντιπάθεια στήν ὀργάνωση καὶ τό πρόγραμμα, νά χειρίζόμαστε ἀτομικά τή ζωή μας καὶ τά προβλήματά της. Γνωρίζομε μέ πόση εύκολία καὶ προθυμία μπαίνουν οἱ ἄνθρωποι ἀλλοῦ στή σειρά καὶ στό σύστημα. Ἐδῶ, ὅπου ὅλοι ἔχομε ἀτομικότητα, γιατί ἡ ζωή εἶναι ἀτομική, τοῦτο εἶναι δύσκολο ἡ ἀδύνατο.

Καὶ δέν εἶναι μόνον ἡ πολιτική ἱστορία, ἀλλά καὶ ἡ πνευματική μας ζωή, πού ἀποδείχνει αὐτό τό χαρακτήρα μας. Νά σταθεῖς ώς πνευματικός ἄνθρωπος ἐδῶ στόν τόπο μας, δηλαδή νά συνθέσεις τά στοιχεῖα, πού σοῦ παρουσιάζει ἡ ζωή καὶ νά τ' ἀνεβάσεις σέ ἀρμονία μέσα σου, εἶναι ἔργο ἐπίπονο καὶ δυσκατόρθωτο. Κάθε πνευματικός ἄνθρωπος στήν Ἑλλάδα, ὅπου ἀδιάκοπα ἀναθεωρεῖται ὅλος ὁ βίος, ύλικός καὶ πνευματικός, εἶναι ὑποχρεωμένος ν' ἀρχίζει τήν πνευματική του στοιχείωση ἀπ' ἀρχῆς. Ὡς παράδοση ἐδῶ κινεῖται, ἐνῶ ἀλλοῦ εἶναι περισσότερο σταθερή. Ἐδῶ ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά στερεώσει τήν πνευματική του ὑπαρξη μέσα στήν κινούμενη παράδοση, ἐνῶ ἀλλοῦ μπαίνει στή σειρά κι ἔρχεται ἀναγκαστικά στήν ἀκολουθία της.

Ἡ ἀδιάκοπη τούτη ἀναθεωρηση τῆς παραδόσεως καὶ ἀναπροσαρμογή τοῦ πνεύματος εἶναι μιά ἄλλη αἰτία, πού κρατήθηκε σέ τόση πολυαίωνη νεότητα ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικός πολιτισμός. Ὁσο πιό πολύπλοκος ἐγίνονταν γύρω ὁ κόσμος, ὅπου μέσα ἥταν ἀναγκασμένοι νά δράσουν οἱ ἀρχαῖοι, εἴτε στήν πολιτική, εἴτε στήν πνευματική τους ζωή, τόσο ἐφευρετικότερα ἐνεργοῦσε ὁ νοῦς τους. Τά πολύπλοκα δεδομένα τους ἐνεθάρρυναν νά συνθέσουν τά κατορθώματα, ἀριστουργήματα ὑψηλοῦ αύτοσχεδιασμοῦ. Καὶ ἡ κλίση τους

αύτή ἐμεγάλωνε ὅσον καὶ ἡ πείρα τους. "Οταν μάλιστα ἡ ἐπιτυχία ἦταν ἀπροσδόκητη, τότε εἶχαν ὅλη τήν εὐκαιρία νά ίδουν ἀνάγλυφη τήν ἀξία τῶν ἀρίστων, γιατί αὐτῶν ὁ νοῦς ἦταν ὁ σχεδιαστής τοῦ κατορθώματος. Τοῦτο πάλι ἔδινε ἀφάνταστη αἴγλη στήν πολιτική προσωπικότητα, δίχως ὅμως ποτέ νά καταργήσει τὸν ἔλεγχο τοῦ ἔργου της ἀπό μέρους τῶν πολιτῶν. "Ολη αύτή ἡ κίνηση μετέβαλε τήν πολιτεία σέ κινούμενη πραγματικότητα, εὔπλαστη κοινωνικότητα, ἣ καλύτερα σέ καλλιτέχνημα, ὅπου ὅλα τά μέλη βρίσκονταν δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ σέ ἵση ἀπόσταση ἀπό τό ίδανικό κέντρο τῆς πολιτείας, δηλαδή ἀπό τό νόματα της. Αύτό είναι καὶ τό καθαρό νόματα τῆς πολιτικῆς ἰσηγορίας.

"Η ἔλεύθερη προσωπικότητα είναι μία μορφή τῆς Ἑλληνικῆς παραδόσεως δοκιμασμένη τόσο ἀπό τήν ἱστορία, ὥστε, ὅ,τι κι ἂν γίνει γύρω μας, ὅσα κι ἂν ἀλλάξουνε μέσα μας, πρέπει νά τήν κρατήσουμε ως πυρήνα γιά κάθε πνευματική καὶ πολιτική ἀναγέννηση τῆς ζωῆς μας. Τοποθετημένη ἡ προσωπικότητα μέσα σέ ἀνθρωπιστικά ὀργανωμένη πολιτεία, γίνεται πηγή δημιουργίας, γιατί είναι νόμος, ἣ ζωή καὶ ὡς πολιτική φρόνηση καὶ ὡς πνεῦμα γενικά νά συγκεντρώνεται σέ προσωπικότητες, κι ἔτσι νά προχωρεῖ κατά βάθος ἀπό ἐποχή σέ ἐποχή. Τοῦτο ἴσχυε περισσότερο γιά τόν τόπο μας, γιατί ἔδω τό αἰτημα τῆς συνθετικῆς δημιουργίας προβάλλει ἀδιάκοπα.

"Αν συγκρίνομε τό μεγαλύτερο πνευματικό κίνημα τοῦ εύρωπαικοῦ πολιτισμοῦ, τήν Ἀναγέννηση, μέ τήν κλασική ἐποχή τῶν Ἑλλήνων ἀπό τήν ἀποψη τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μεγάλων προσωπικοτήτων, θά ίδουμε ὅτι οἱ Ἑλληνες εἶχαν πάρα πολύ περισσότερες. "Αν πάλι θελήσουμε νά γενικεύσουμε καὶ βάλομε ἀπό τό ἔνα μέρος ὅλον τόν πολιτισμό τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ ἀπό τό ἄλλο μέρος ὅλον τόν πολιτισμό τῶν Εύρωπαίων, θά παρατηρήσουμε ὅτι ἔκεινο πού στούς Ἑλληνες ἦταν τακτικό φανέρωμα τοῦ κανόνα, ἣ ἔλεύθερη προσωπικότητα, τοῦτο είναι στούς Εύρωπαίους ἔξαίρεση. "Αν τέλος παραβάλλομε κινήματα ἄλλων μικρῶν εύρωπαϊκῶν λαῶν, πού ἀγωνίσθηκαν γιά τήν ἔλευθερία τους, μέ τό κίνημα τοῦ Είκοσιένα, θά διαπιστώσουμε ὅτι ἔκεινο πού σ' αὐτούς ἐσπάνιζε, ἔδω σ' ἐμᾶς ὑπῆρχε σέ μεγάλο βαθμό. Τό Είκοσιένα ἐπικυρώνει τήν μεγάλη παράδοση τοῦ ἔλληνισμοῦ καὶ ἀπό τήν ἀποψη τῶν ἔλευθέρων

προσωπικοτήτων. Ή διαφορά μέ τήν ἀρχαιότητα είναι ὅτι οἱ προσωπικότητες τοῦ Εἰκοσιένα είναι πρακτικές, δηλαδή χαρακτῆρες μέ φυσική νοημοσύνη καὶ πλαστικότητα, δίχως βαθύτερη πνευματικότητα. Κι ἐδῶ ὅμως τὸ προσωπικό στοιχεῖο είναι πολύ ἴσχυρό καὶ ἀπέναντι στούς χαρακτῆρες τοῦ Εἰκοσιένα οἱ Εύρωπαῖοι τῆς ἐποχῆς ἔκείνης εἶχαν τό γνώρισμα τῆς ἰδιομορφίας. Ή πρωτοτυπία τῆς ζωῆς ἐδῶ ἦταν ἀκόμα ζωντανή, ἐνῶ ἐκεῖ ἦταν πιά καθιερωμένοι οἱ κοινοί τύποι.

“Οπως οἱ ἀρχαῖοι “Ελληνες ἐπίστεψαν μονάχα στήν πραγματικότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν θεῶν καὶ ὅλη τή γύρω τους φύση τήν εἰδαν ἀνθρώπινα μαζί καὶ θεϊκά μεταμορφωμένη καὶ μέ τήν τέχνη τους τῆς ἀφαίρεσαν τήν γυμνή ύλικότητα, ὅμοια καὶ οἱ νεώτεροι “Ελληνες ἐπίστεψαν μονάχα στόν ἀνθρωπό μέσα τους καὶ «στό μάστορη τό Γεροθέό», ὅπως λέει ὁ Μακρυγιάννης. Παιδιά τῆς ἀνθρωποπλάστρας ἐλληνικῆς φύσης ἦταν ἐνωμένοι μαζί τῆς καὶ σ' αὐτήν ἔλεγαν τό βαθύ τους πόνο καὶ τή λαχτάρα τους γιά τή λευτεριά. Τό μέτρο τῶν πραγμάτων, ἡ ἀλήθεια, ἦταν πάντοτε στούς “Ελληνες ὁ ἀνθρωπός. “Ολφ τ' ἄλλα ἦταν φαινόμενα καὶ δευτερότερα πράγματα. Καὶ σήμερα, ὅπου ὅλα ἔχουν γίνει κομμάτια, ἡ καθαρή ἀξία είναι στήν ‘Ελλάδα ὁ ἀνθρωπός καὶ ἡ ἐλευθερία του. Τό καλλιτέχνημα τοῦ ἐλευθέρου ἀνθρώπου, ὅπου ἀρμονίζονται ὅλες οἱ δυνάμεις τῆς ζωῆς, τοῦτο είναι καὶ σήμερα τό ἱδανικό μας.

Χωρίς τήν ἔνταση, πού λαβαίνουν μέσα στή σύνθεση τῆς προσωπικότητας, τά στοιχεῖα τῆς ζωῆς ἔχθρεύονται τό ἔνα τ' ἄλλο, γυρίζουν σέ δικτατορία καὶ δέν δημιουργοῦν πολιτισμό. Χωρίς τό χρέος, πού ὁ καθένας ἔχει πρός τήν προσωπικότητα μέσα του, ὁ ἀνθρωπός γίνεται μηχανή, ὅπότε θαυμάζομε ἵσως τί κάνει, περιφρονοῦμε ὅμως τί είναι. Τό σπέρμα γιά κάθε σύνθεση στόν τόπο μας είναι ἡ προσωπικότητα. “Ἄλλοι λαοί ἔχουν τά πλάτη καὶ τά πλούτη τή τῆς γῆς, είναι μεγάλοι ὅγκοι ζωῆς, ἐμεῖς δέν ἔχομε παρά μονάχα τήν ποιότητα τοῦ ἀνθρωπίνου ύλικοῦ. Αύτήν τήν ποιότητα ἔχομε χρέος νά τήν ύψωσομε καὶ νά βάλομε τήν ἀνθρώπινη ὑπαρξη πάνω ἀπ' ὅλα τά ἄλλα στόν τόπο μας.

Τά ρεύματα τῆς ἐποχῆς φαίνεται ὅτι πᾶνε νά παραμερίσουν, συχνά μάλιστα ἐκμηδενίζουν τήν ἀνθρώπινη ὑπαρξη. Μηχανισμός, τυποποιημένη «ἰδεολογία», οἱ κοινοί τύποι περί εύδαιμονίας καὶ τό-

σα ἄλλα ἀπειλοῦν νά καταχώσουν τήν προσωπικότητα. Τό δικό μας χρέος είναι νά τήν κρατήσουμε ἐλεύθερη καί νά σεβαστοῦμε τό νόημά της, γιατί τοῦτο είναι καί τό μοναδικό μέσο, πού ἔχομε ν' αὐτο-συντηρηθοῦμε καί ώς λαός. Ἡ ἐλεύθερη προσωπικότητα είναι γιά μᾶς ἀνάγκη βιολογική μαζί καί πνευματική. Αύτή είναι ἡ ἐλληνική σχεδία τοῦ βίου. "Οση μεγάλη χρεία είναι νά συγχρονισθεῖ τεχνικά δέ νέος ἐλληνισμός, ἄλλη τόση μεγάλη ἀνάγκη είναι νά μείνει ἀσυγχρόνιστος ώς πρός τά δόκιμα στοιχεῖα τῆς πνευματικῆς του παραδόσεως, γιατί αύτά τοῦ είναι ὅργανα λειτουργίας τῆς ζωῆς του.

«Τό Ελλοσιένα καί ὁ σύγχρονος ἐλληνισμός»

'Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος

14. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Ἐπὶ τὸ μέγα ἐρείπιον
ἡ Ἐλευθερία ὀλόρθη
προσφέρει δύο στεφάνους:
ἐν' ἀπὸ νύμνα φύλλα
κι ἄλλον ἀπὸ ἄστρα.

K ἀ λ β ο s (Eἰς Ψαρὰ)

Ἐλευθερία, τό πολυεδρικό αύτό νόημα, γύρω ἀπό τό ὅποιο δίνει τίς σκληρότερες μάχες καί ἡ φιλοσοφική θεωρία καί ἡ πολιτική πράξη, ἀπό ὅπου ξεκινᾶ ἡ ζωή τοῦ πνεύματος καί ὅπου τείνει αἰώνιως νά φθάσει. Πολυεδρικό, διότι παρουσιάζει πρός κάθε φάση τῆς ζωῆς μιάν ἄλλη πλευρά, ἐνῶ στή ρίζα του είναι ἐνιαίο. "Αν ἀπό κάποιον ἄλλο πλανήτη ἐπεφτε στή Γῆ ἔνα ὄν ἀλλιώτικο ἀπό μᾶς καί ἦθελε μέ ἔνα μόνο κατηγόρημα νά ξεχωρίσει τόν ἄνθρωπο ἀπό ὅλα τά ἄλλα ὄντα, θά τόν ὀνόμαζε ώς «τό ὄν πού θέλει νά είναι ἐλεύθερο». Ὁ ἄνθρωπος ξεχώρισε ἀπό τήν ὑπόλοιπη φύση τή στιγμή πού ἄρχισε νά βαδίζει στό δρόμο τῆς ἐλευθερίας, κατακτώντας μιά μιά τίς ἀπειρες πλευρές της.

"Οσα είναι τά ἄνθρωπινα προβλήματα, τόσες είναι καί οἱ ἐλευθερίες. "Ας τίς κατατάξουμε σέ γενικές κατηγορίες: ἐλευθερία ἀπό τό φυσικό περιβάλλον, ἀπό τό χρόνο καί τό χώρο, ἐλευθερία ἀπό τό

κοινωνικό περιβάλλο, ἀπό τήν πολιτεία καί τήν Ἐκκλησία καί τούς νόμους των, καθώς καί ἀπό τήν κοινωνία καί τους ἔθιμοτυπικούς τις κανόνες· ἐλευθερία ἀπό τό σῶμα μας, τίς ἀρρώστιες καί τίς σωματικές ἀδυναμίες τῆς ὑλης, μέ τήν ὅποια εἴμαστε πλασμένοι· τέλος ἐλευθερία ἀπό τόν ἴδιο τόν ἑαυτό μας, ἀπό τίς ἐπιθυμίες καί τίς ἀπωθήσεις, ἀπό τό φόβο τῆς ζωῆς καί ἀπό τό φόβο τοῦ θανάτου· ἐλευθερία ἀπό δλα τά κίνητρα τῆς ζωῆς, ἐκτός ἀπό τό Λόγο.

Ἐχομε ἐλευθερίες, γιά τίς ὅποιες δλοι μιλοῦν, ἐπειδή λίγο ἡ πολύ τίς καταλαβαίνουν, ἐπειδή αἰσθάνονται τήν ἀνάγκη τους· γι' αύτό καί ὅπου λείπει μιά τέτοια ἐλευθερία, γίνεται γι' αὐτή συχνά πυκνά λγίς· καὶ ἔχομε καί ἐλευθερίες, γιά τίς ὅποιες κανείς ἡ ἐλάχιστοι μιλοῦν, διότι, γιά νά νοιώσεις τήν ἔλλειψή τους, πρέπει νά είσαι ἥδη ἀρκετά ἐλευθερος.

Ἐχομε ἐλευθερίες ἀρνητικές πού συνίστανται σέ μιάν ἔλλειψη ἔξαρτησης ἀπό κάποια ἔξωτερική ἡ ἐσωτερική δύναμη καί ἐξουσία, καί ἐλευθερίες θετικές πού συνίστανται, δχι σέ μιάν ἔλλειψη ἀλλά σέ μιάν πλήρωση, στή δημιουργία ἐνός ἔργου ἡθικοῦ ἡ πνευματικοῦ πού ἀποτελεῖ ἕκφραση ἐλευθερίας. Είναι ἡ ἐλευθερία τῶν ποιητῶν καί τῶν φιλοσόφων, ἡ ἐλευθερία τοῦ Φάουστ, ὅταν δημιουργεῖ πηγές ζωῆς γιά τούς συνανθρώπους του.

Ἐχομε ἔτσι μιά κλίμακα ἐλευθεριῶν πού ἀρχίζει ἀπό τό πρῶτο διστακτικό βῆμα τοῦ νηπίου, γιά νά κατακτήσει τό γύρω του αἰσθητό χῶρο ὡς τό τελευταῖο διστάκτικό βῆμα τοῦ φιλοσόφου, γιά νά προσπελάσει τό νοητό χῶρο τοῦ Ἀπολύτου.

Ἐλευθερία ὑπάρχει μόνο ὅπου ὑπάρχει «αἴρεστη» καί αἴρεση μόνο ὅπου ὑπάρχει λόγος. Τοῦτο «αίροῦμαι» είτε στή θεωρία είτε στήν πράξη· τοῦτο είναι καί ἔκεινο δέν είναι· τοῦτο καταφάσκω καί ἔκεινο ἀρνοῦμαι· τοῦτο θέλω καί ἔκεινο δέ θέλω. «Ολα αύτά είναι ἐλεύθερες ἀποφάνσεις, ὅταν πηγή τους είναι ό λόγος ό δικός μας, τό ἔλλογο ἐγώ μας.

Καί είναι τό ἐγώ μας πραγματικά ἔλλογο ἐγώ, ἡ ὑποκειμενική μας ὑπόσταση πραγματικά λόγος, ὅταν δέν προσδιορίζεται ἀπό στοιχεῖα πού μᾶς δίνονται ἀπέξω, ἀπό τίς αἰσθήσεις μας καί τίς ἐπιθυμίες μας· ἀλλά ἀπό τό μόνο στοιχεῖο πού ὑπάρχει μέσα μας καί είναι ἀποκλειστικά δικό μας, τό νοῦ, τόν ἀντικειμενικό λόγο. Ἡ ὑπαρξη τοῦ ἀντικειμενικοῦ λόγου είναι ό ὄρος, ἡ «ὑπόθεση» τῆς ἐλευ-

θερίας. Χωρίς αύτόν δέν κρίνω, δέν ἀποφασίζω, δέ διαλέγω ἐγώ, ἀλλά γιά μένα διαλέγουν ἄλλες δυνάμεις, ἡ τύχη, τό ἀπύθμενο ἄγνωστο.

Γιά νά ἀκδηλώσει ὅμως καί ἀξιοποιήσει τό ἔλλογο τοῦτο ἐγώ τήν καθαυτό ἐλευθερία του, πρέπει νά τοῦ δοθεῖ καί ὁ ἔξωτερικός χῶρος, ὃπου θά κινηθεῖ ἡ σκέψη του καί ἡ πράξη του. Ὁ ἔξωτερικός αὐτός χῶρος εἶναι ἡ πολιτεία. Προϋπόθεση γιά τήν πραγματοποίηση τῆς καθαυτό ἐλευθερίας εἶναι ἡ πολιτική ἐλευθερία. "Οπου λείπει αύτή ἡ ἐλευθερία, ἡ καθαυτό ἐλευθερία μένει φυλακισμένη στόν ἐσωτερικό ἄνθρωπο. Καί ἑκεῖ, στήν ἀπομόνωσή της, μαραίνεται. Ἡ Ἑλλειψη πολιτικῆς ἐλευθερίας, ἐκτός ἔξαιρέσεων, σκοτώνει τήν καθαυτό ἐλευθερία. Γίνεται χωρίς αύτή δοῦλος ὁ ἄνθρωπος ὅχι τόσο, γιατί κατά τίς ἔξωτερικές του ἀκδηλώσεις συμμορφώνεται στή βία, ἀλλά γιατί σιγά σιγά λησμονεῖ τήν καθαυτό ἐλευθερία του, γιατί νεκρώνονται μέσα του τά κινητρά πρόσ ὅ, τι ἡ ἐλευθερία ὅρίζει, ὁ ἕρως πρός τήν ἰδέα.

Γ' αύτό καί οι πολιτικές ἔξουσίες πού παρέχουν πνευματική ἐλευθερία, γιατί ἀδιαφοροῦν γιά τό πνεῦμα, ἐφόσον δέν τούς ἔνοχλεῖ, ἀρνοῦνται ὅμως τήν πολιτική ἐλευθερία, ἐμμέσως, καί χωρίς αύτό ἐκ πρώτης ὅψεως νά φαίνεται, τραυματίζουν καί τήν πνευματική ἐλευθερία. Καί ὅταν αύτές οί πολιτικές ἔξουσίες διαρκοῦν ὑπέρμετρα, τότε δέν τήν τραυματίζουν μόνο τήν ἔξοντάνουν.

Τό πνεῦμα χρειάζεται προπαντός τό ἐπικίνδυνο κλίμα τής πολιτικῆς ἐλευθερίας.

«Ἀφορισμοί καὶ διαλογισμοί» Δ'

K. Τσάτσος

15. ΔΥΝΑΜΗ ΨΥΧΗΣ

*Ἐχει παρατηρηθεῖ ὅτι οἱ πέρα ἀπό τά κοινά μέτρα δημιουργικοί ἄνθρωποι στόν τομέα τοῦ πνεύματος ἔχουν σιδερένιαν ἀντοχήν καί μποροῦν νά ἐργάζονται σκληρά, χωρίς νά καταρρέουν ἀπό ἔξαντληση. Υπάρχουν περιπτώσεις ὃπου ἡ παραγωγική τους ἴκανότητα, καί ποσοτικά μόνο θεωρούμενη, ὡς ὅγκος καθημερινῆς ἐργασίας σχεδόν χειρωνακτικής, προκαλεῖ κατάπληξη. Βάλετε στή σει-

ρά τούς τόμους πού ᔁχει γράψει ένας Balzac ή ένας Dickens, τούς πίνακες πού ᔁχει ζωγραφίσει ένας Rubens ή ένας Velasquez, τίς μουσικές συνθέσεις ένός Beethoven ή ένός Wagner — καί θά ἀπορήσετε: πότε πρόλαβαν καί ἔβγαλαν πέρα τόση δουλειά; 'Ανεξάρτητα ἀπό τήν ποιότητα, αύτή καθαυτή ή ποσότητα τῆς παραγωγῆς ᔁχει κάτι τό ύπερανθρωπο — ξεπερνᾶ κατά πολύ τίς κοινές ἀνθρώπινες δυνάμεις. Φυσικά ύπάρχουν καί οι «δύσκολοι», οι δημιουργοί τῶν ἀριθμητικά περιορισμένων ἔργων, ἐκείνοι πού δέν ᔁχουν συχνές ή μεγάλες περιόδους εύφορίας πνευματικῆς ή πού λεπτολογοῦν σέ τέτοιο βαθμό τή δουλειά τους, ὡστε ἐλάχιστα ἔργα παράγουν ή λίγα ἀφήνουν μέ τόν ἀνοικτήριμον ἐλεγχό τους νά ἐπιζήσουν. Είναι ὅμως βεβαιωμένο γεγονός ὅτι καί αὐτοί ἀκόμη ᔁχουν καταπληκτικήν ἀντοχή στή δουλειά. Οι ὀκνηροί καί ἀνέμελοι είναι στήν ίστορία τοῦ πνεύματος σπάνιοι· ὁ μεγάλος ἀριθμός ἀποτελεῖται ἀπό ἀκαταπόνητους δουλευτάδες. Πλανῶνται ὅσοι νομίζουν ὅτι τό πνευματικό δημιούργημα ἔρχεται στό κόσμο μέ μιάν ἀναπνοή — πανέτοιμο, όλοστρόγγυλο, κατακάθαρο. 'Η κύηση είναι καί ἐδῶ μακροχρόνια καί ὁ τοκετός γεμάτος ὀδίνες. «Μόνο τόν πρῶτο στίχο μᾶς χαρίζουν οἱ θεοί» παρατηρεῖ πολύ σωστά ὁ Paul Valery: «τούς ὅλους τούς κερδίζομε μέ τόν ἴδρωτα μας»...

'Άλλ' ἂς ἐπιστρέψομε στό ἀρχικό μας θέμα: στή σιδερένια ἀντοχή τῶν πνευματικῶν δημιουργῶν, στήν ἀκάματη ἔργατικότητά τους. Ποῦ θά τήν ἀποδώσομε; — 'Ασφαλῶς στή γερή, στήν πολύ γερή σωματική τους κατασκευή. Οἱ περισσότεροι ᔁχουν καλῆς, πολύ καλῆς ποιότητας (βιολογικῆς) κύτταρα. Είναι στερεά χτισμένοι καί συνήθως μακρόβιοι. Βέβαια ύπάρχουν καί σ' αὐτό τόν κανόνα ἔξαιρέσεις: ἂς θυμηθοῦμε λ.χ. τόν Pascal, τόν Spinoza, τόν Mozart, πού εἶχαν κακήν ύγεια καί πέθαναν νέοι. "Οπως ύπάρχει καί ή περιπτωση ἔκεινων, πού καταδικάζονται νά περάσουν μακρά ζωή στό κρεβάτι, ὅπως ὁ Proust καί ὁ Bergson. Οἱ περισσότεροι πάντως ᔁχουν ἀπό τή φύση προικοδοτηθεῖ μέ λαμπτρούς ὄργανισμούς καί ζοῦν γεροί ἔως τά βαθιά τους γεράματα. Χτυπητά παραδείγματα: ὁ Kant, ὁ Goethe, ὁ Τολστόγ. Τοῦτο δέν είναι μικρό προνόμιο. "Ἄς νομίζεται «ἐλαφρότερη» καί λιγότερο δαπανηρή σέ μικές δυνάμεις ή πνευματική ἔργασία ἀπό τίς ἄλλες. Είναι βαριά, καί ἐπειδή κροτεῖ σέ διαρκή διέγερση τό νευρικό σύστημα (τά κύτταρά του,

ὅπως ξέρομε, δέν ἀνανεώνονται καί μόνο ὁ ὑπνος τά ἀνακουφίζει), καταπονεῖ τὸν ὄργανισμό περισσότερο ἀπό πολλές ἄλλες πού τίς θεωροῦμε ἔξαντλητικές. Μόνο λοιπόν ἔνα γερά χτισμένο σῶμα μπορεῖ ν' ἀνθέξει στήν πνευματική δουλειά. Σῶμα μάλιστα πού πρέπει νά τό προσέχει ὁ δημιουργός σάν κόρη τοῦ ματιοῦ του. ("Ενα ἄλογο μονάχα ἔχομε σέ τούτη τή ζωή νά καβαλικέψομε: τό σῶμα μας — λέει κάπου ὁ Καζαντζάκης). "Οταν τό ἀφῆσει ἔκθετο στούς κινδύνους καί στή φθορά μιᾶς ἀνώμαλης ζωῆς, θά πληρώσει ἀκριβά τή μωρία του — ὅχι μόνο μέ τήν ποσότητα ἀλλά καί μέ τήν ποιότητα τῆς παραγωγῆς του. Πέρασε εύτυχῶς ὁ συρμός τῶν poétes maudits ἡ τῶν ζωγράφων καί τῶν μουσικῶν «bohémes», πού περίμεναν ἀπό τήν ἐκτροπή καί τήν ὀκνηρία τήν ἔξεγερση τῆς φαντασίας καί τήν εύαισθησίας τήν ὅξυνση. Σήμερα καί ἡ τέχνη ζητεῖ καί δέχεται τήν εὐλογία τοῦ τίμιου ἰδρώτα.

"Ἄσ μήν ὑπερβάλλουμε ὅμως τή σημασία τοῦ σωματικοῦ στοιχείου. 'Η μεγάλη ἀντοχή τοῦ πνευματικοῦ δημιουργοῦ γεννιέται καί συντηρεῖται, κατά κύριο λόγο, ἀπό τήν ψυχή του. 'Η φλογερή ἀγάπη πρός τό ἔργο του καί ἡ πίστη ἡ ἀδιάσειστη στόν προορισμό αὐτοῦ τοῦ ἔργου είναι οἱ μεγάλες πηγές τῆς δύναμής του. Αὔτές δέν τόν ἀφήνουν (καί στήν περίπτωση ἀκόμη τῆς κλονισμένης ύγειας) νά λυγίσει. 'Ο ἄνθρωπος πού ἀγαπάει καί πιστεύει αὐτό πού κάνει, ζει ὅρθιος μέ τήν ψυχή του. Αὔτή τόν διατηρεῖ ἀκμαῖο, νέο, δροσερό. Καί ἐπειδή τήν ἀγάπη καί τήν πίστη τή βρίσκει μόνο ἐκεῖνος πού μέ ὄρισμένη πνευματική τοποθέτηση δίνει περιεχόμενο, πρόγραμμα, νόημα στή ζωή του καί δικαίωση τοῦ μόχθου του θεωρεῖ τήν ἐκτέλεση αὐτοῦ τοῦ προγράμματος (τήν «πλήρωση τοῦ νοήματος» τῆς ζωῆς), ἡ πνευματική τοποθέτηση είναι, σέ τελευταίαν ἀνάλυση, τό στοιχεῖο πού τροφοδοτεῖ τήν ἀντοχή τοῦ δημιουργοῦ (ἀπέναντι στή φθορά πού φέρνει ὁ κάματος, ἀλλά καί ἀπέναντι στούς κλυδωνισμούς τῆς ζωῆς, στό φυσικό καί στόν ἥθικό «πόνο»). 'Ο κοινός ἄνθρωπος, πού δέν είναι κατά τόν ἴδιο τρόπο τοποθετημένος, εὔκολα ἔξαντλείται καί καταρρέει, ὅταν χτυπηθεῖ ἀπό ἔνα ἀνεπάντεχο δεινό ἡ ὅταν ἡ ὑπέρμετρη δουλειά ἀρχίσει νά φθείρει τήν ύγεια του. 'Ο πνευματικά τοποθετημένος δημιουργός δέν γκρεμίζεται εὔκολα οὕτε ἀπό τή νόσο, οὕτε ἀπό τά γερατειά, οὕτε ἀπό τίς ἀπογοητεύσεις καί τά πένθη, τά ἀτυχήματα τῆς ζωῆς, καί ὅπως ὁ πολυ-

άσχολος καί προκομμένος ἀνθρωπος δέν «εὔκαιρεῖ», καθώς λέμε, ν' ἀρρωστήσει, ἔτοι κι αύτός, μέ τήν προσήλωσή του στό νόμον πού ἔχει δώσει στή ζωή του, δέν «εὔκαιρεῖ» οὕτε τόν κόπο νά αἰσθανθεῖ οὕτε τή φθορά — καί φτάνει στό τέρμα τοῦ βίου σάν τόν ἀθλητή πού πέφτει ἐπιτέλους, γιά νά ἀναπαυθεῖ στή χαρά τῆς νίκης.

«Πρακτική φύλωσισφία»

Ε. Η. Παπανοῦτσος

16. Η ΠΙΣΤΗ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ

Τώρα πού πέρασαν οἱ γιορτές, μποροῦμε δίχως τόν κίνδυνο τοῦ συμπτωματικοῦ, ἄρα τοῦ τυχαίου καί τοῦ ἐκ προσιμίου ἐφήμερου, ν' ἀναφερθοῦμε σ' ἕνα δυό θέματα πού προβάλλονται ἀπό τή χριστιανική θρησκεία τήν ἑβδομάδα τῶν Πασχῶν καί τό Πάσχα. Θά ἔξομολογηθῶ πώς προτιμῶ αὐτό τόν τρόπο ἀντικρίσματος, τόν ἀνεπίκαιρο, γιατί δείχνει πώς ἡ γιορτή τοῦ στάθηκε ἀπόλο ἐνδόσιμο, ὅχι καθοριστικό παράγων. Φύσης τ' ἀνοιξιάτικο ἀγέρι τοῦ Ἀπρίλη, τό ἰδιότροπο, ἄγγιξε τή χορδή τῆς αἰολικῆς ἀρπας καί τήν ἔκανε νά δονηθεῖ, ν' ἀναδώσει τόν ἀπολησμονημένο μέσα της φθόγγο. 'Ο σύνδεσμος ἀνάμεσα στό θεϊο δράμα καί τήν ἀνοιξη, γιά μᾶς ἔδω τούς μεσογειακούς, εἶναι ὀργανικός κι ἀμνημόνευτος.

Δέν παραπέμπω στά χιλισιεπωμένα προηγούμενα, τόν ὄρφισμό, τή διονυσιακή λατρεία, τούς συμβολικούς μύθους γιά ἐναν πάσχοντα θεό, πού πεθαίνει καί ξαναγεννιέται, ὅπως ἡ φύση τήν ἀνοιξη. Θά σταθῶ στό πασίδηλο, αὐτό πού μᾶς λέει κρυφά κι ἐπίμονα ἡ καρδιά μας: Μέσα στήν Ἀνάσταση τοῦ Ἰησοῦ, στή νίκη κατά τοῦ θανάτου, κρύβεται ἔξιδανικευμένος καί λυτρωμένος ὁ καημός τοῦ ἀνθρώπου γιά τό ἐφήμερο τῆς ζωῆς. "Ἄσ μᾶς φαίνεται ὥρες ὥρες ἐγωιστική αὐτή ἡ προσήλωση, μικρόψυχη. Δέν πρέπει νά ξεχνᾶμε τίς ἄμεσες συναρτήσεις τοῦ καταθλιπτικά ἐφήμερου. Τό ἀθεράπευτα πρόσκαιρο δείχνει τά πάντα μάταια, καθαυτό περιττά. "Ἐτοι κι ἐμποτιστεῖς ἀπό τήν πίστη στή ματαιότητα, παρέλυσες, κατέλυσες μέσα σου τή θέληση γιά ζωή, γιατί ἡ δύναμή της — εἶναι αὐτονόγοτο — βασίζεται σέ μιάν ἀντίκρουση τοῦ αἰσθήματος τῆς ματαιοπονίας, ἀδιάφορο μέ ποιό μέσο.

”Αν θελήσουμε τώρα, εξω ἀπό μιά αὐστηρή πειθαρχία στή δογματική, νά ἐρευνήσουμε σέ τί βασίζεται ψυχολογικά ή χριστιανική θρησκεία, θά ίδούμε ἀμέσως ὅτι δύο είναι οι δοξασίες πού καθορίζουν τή φυσιογνωμία της: ὁ νόμος τῆς ἀγάπης καί ή ἀνάσταση νεκρῶν. Τό πρῶτο ἀποτελεῖ μιά προσφορά στήν κοινωνική πραγματικότητα, τό δεύτερο μιάν ἐποικοδομητική ἐπαγγελία, προορισμένην νά στηρίξει, μέσα στήν ἐνδόμυχα ἰδιωτική σφαίρα, τήν πορεία τῆς ζωῆς. ‘Η ἔγνοια τοῦ χριστιανισμοῦ γιά τήν παρούσα ζωή, πραγματικά, είναι πολύ μεγαλύτερη ἀπό ὃσο ξεκρίνει συνήθως τό ἐπιπόλαιο μάτι. Βλέπει κανένας ἀμέσως ὅτι ή θεμελίωση τῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ ἔχει γίνει μέ πλήρη συνείδηση ὅτι τό δράμα, ἄρα τό κρίσιμο πρόβλημα, βρίσκεται στό ἐντεῦθεν, ὅχι στό ἐπέκεινα.’ Ε δῶ είναι πού τίθεται τό θέμα πῶς θά μπορέσει νά ζήσει ὁ ἀνθρωπός: ὅχι γιά νά μήν ἀμαρτήσει καί νά σωθεῖ, ἀλλά γιά ν’ ἀντέξει. Σέ τί; Στή φοβερή ἀλήθεια. ‘Ο χριστιανισμός γεννήθηκε σέ ὡρα κορυφαίας ἥθικῆς δοκιμασίας, μέσα σέ μιά κρίση οἰκουμενική. Οι σκλάβοι ἀποκτοῦσαν συνείδηση καί οἱ ἀφεντάδες ἔχαναν τά κοσμοθεωρητικά ἑρείσματά τους. ’Επρεπε νά βρεθεῖ, νά δοθεῖ ὁ πτωσδήποτε, μιά ἀπόκριση καί στούς δυό. Δέν είναι ἀπλό πρόγμα νά προσφέρεις ἰδανικό ζωῆς στούς ἀγράμματους μαζί καί στούς πνευματικά ἀνήσυχους, στούς πτωχούς μαζί καί στούς πλούσιους «τῷ πνεύματι».

Τό αἴσθημα τοῦ μάταιου παραμονεύει κάθε ἀνθρώπινο πλάσμα ἀφημένο ἀβοήθητο, δηλαδή χωρὶς ἐσωτερική κι ἐνεργό πίστη μπροστά στό γεγονός τοῦ θανάτου. Εἴτε ή ζωή σου ήταν εύτυχισμένη καί βλέπεις ξαφνικά, ἀκόμα καί στό πρόσωπο κοντινῶν σου πού πεθαίνουν πρίν ἀπό σένα, ὅτι τή χάνεις κι ὅτι στηρίζεται στό τίποτα, εἴτε ήταν ζωή βασανισμένη, στερημένη, ἀπομένεις ἔτσι η ἀλλιῶς μ’ ἔνα αἴσθημα πίκρας ἀθεράπευτης μπροστά στό ἀναπότρεπτο. Τό φοβερό τοῦ θανάτου δέν είναι μόνον ὅτι δείχνει τή ζωή πρόσκαιρη· είναι κι δτι μοιάζει νά τήν ἀφήνει ἀδικαίωτη, ἀφοῦ τήν παρουσιάζει ἀπατηλή. ’Επρεπε νά πολεμηθεῖ αὐτό ἀκριβῶς τό ψυχοφθόρο αἴσθημα. ‘Η κραυγή τοῦ ’Αποστόλου γίνεται ἐδῶ γοερή: «Εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται· εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ δὲ καὶ τή πίστις ὑμῶν». Είναι δραματική ή λογική ἀλληλουχία τῶν συλλογισμῶν σ’ αὐτό τό χωρίο. Κι ἔρχεται ἀμέσως ή ἀπόφανση: «Νυνὶ

δὲ Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἐγένετο». Μέσα στόν ἀποκαλυπτικό δραματισμό τοῦ χριστιανισμοῦ οἱ ἀπανωτές γενιές τῶν ζωντανῶν δέν κάνουν τίποτ’ ἄλλο παρά νά γεννᾶνε, ὑπομονετικά σκυμμένες, ἔναιν ὥκεανό ἀπό νεκρούς, πού θά φουσκώσει ξαφνικά καὶ θά παφλάσει νικηφόρος. Ἡ φύση εἶναι μήτρα μιᾶς ζωῆς δευτέρου βαθμοῦ, πού προορίζεται νά καταργήσει τή μητέρα της.

’Αλλά γιατί ν’ ἀποροῦμε πού ὁ θάνατος ὡς ἴδεα, ὑπό όμαλές συνθῆκε, ἔχει τόση δραστικότητα καὶ ὑπονομεύει τό ἡθικό μας; ’Ο ἄνθρωπος βλέπει τόν κόσμο ἀπό μιὰ καὶ μόνον ὄπτική γωνία, πού τοῦ εἶναι ὑποχρεωτική: τόν ἑαυτό του. ’Απώλεια τοῦ ἑαυτοῦ του ἵστον ἀπώλεια τοῦ κόσμου. Κάτι πού ὑπάρχει θεωρητικά, ἔξω ἀπό μένα, ἀπό τίς αἰσθήσεις μου πού τό πιάνουν κι ἀπό τή νόησή μου πού τό ὄργανώνει σ’ ἔννοια συνεπή, πῶς μπορῶ νά πῶ ὅτι ὑπάρχει; ’Απώλεια τοῦ κόσμου ὅμως εἶναι κάτι πού δέν μπορῶ λογικά νά τό παραδεχτῶ. Πιστεύω, «Ξέρω», πῶς ὁ κόσμος ὑπάρχει ἀνεξάρτητα ἀπό μένα: ἀλλά, γιά νά τό διανοηθῶ, ἀνάγκη νά μήν πάψω κι ἐγώ νά ὑπάρχω . . . Στή συστοιχία τούτη τῶν ἐσωτερικά ἀντιφατικῶν προτάσεων, μ’ ὅλη τους τήν ἐξ ἀντικειμένου ἀφέλεια, κρύβεται τό ἀδιανόητο τοῦ προσωπικοῦ ἀφανισμοῦ. Καί ὁ θάνατος εἶναι, σέ τελευταία ἀνάλυση, μιά ἔννοια ὑποκειμενική. Δέν ἔχουμε λοιπόν μόνο τό ψυχολογικά ἀπαράδεκτο πού ἀντιστρατεύεται τό νόμο τοῦ θανάτου· ἔχουμε καὶ τό ἀδιανόητο. Μαζί τά δυό, προκαλοῦν τήν αὐτόματη ἐξέγερση. ’Αγωνίζομαι μέ τήν ἀνήσυχη φαντασία μου νά τρυπήσω τό ἀδιαπέραστο τείχος, νά ἴδω τί ὑπάρχει πέραν, γιατί ἐνόσω ἐγώ ζῶ, πρέπει ὁπωσδήποτε κάτι νά ὑπάρχει, παντοῦ. ’Η ζωή ἀποστρέφεται τό κενό. Κενό θά πεῖ ἄρνηση παρουσίας.

Στό σκάνδαλο πού ἀποτελεῖ γιά τόν ἄνθρωπο ὁ θάνατος, ἡ «πίστη τοῦ Πάσχα», ὅπως τήν ἀποκαλεῖ ὁ Guignebert, ἔδωσε μιάν ἀπάντηση καὶ μιά λύση. «”Αν ἡ πίστη στήν ’Ανάσταση — γράφει ὁ διαπρεπής ιστορικός τοῦ χριστιανισμοῦ — δέν εἶχε ἐγκαθιδρυθεῖ καὶ ὄργανωθεῖ, δέν θά ὑπῆρχε χριστιανισμός. Τό κήρυγμα τῶν ’Αποστόλων εἶναι καθαυτό κήρυγμα περὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ’Αναστάσεως τοῦ ’Ιησοῦ». Μιά ἀγωνία ἀμνημόνευτη βρίσκει στόν χριστιανισμό τή διέξοδό της: τή βρίσκει γιά αἰῶνες, ὕσπου ἔρχεται πάλι

τό γύρισμα τῶν καιρῶν καί τό ἔρεισμα καταρρέει, ἡ πίστη ἐξανεμίζεται. Ἀπό ύπόσχεση πραγματική, ἀπτή, ἡ βασιλεία τῶν Οὐρανῶν, γιά πλῆθος ἀνθρώπους, ἔγινε μονάχα συμβολική προβολή ἐνός ἰδανικοῦ. "Υστερα καί τό σύμβολο ἀδειασε ἀπό περιεχόμενο, ἡ ἀγωνία ξεπρόβαλε πάλι θριαμβεύτρια. Γιά τόν ἀνθρωπο τοῦ καιροῦ μας, ἡ πίστη τοῦ Πάσχα ἔχει γίνει θρησκευτική καί κοινωνική γιορτή, ἔθιμο ἀλλά δίχως ἐσωτερικό μύνυμα. 'Ο θάνατος, σέ μιάν ἔξοντωτική ἀντεπίθεση, ξανακέρδισε τίς παλιές του θέσεις.

"Ἔχουμε γίνει σήμερα πανίσχυροι ἀπέναντι στή φύση, θαυμαστά ἔξοπλισμένοι γιά τή ζωή, ἀλλά ἔχουμε ἀπομείνει ἄσπολοι μπροστά στό σκάνδαλο τοῦ θανάτου. 'Η μαχητική ἰδεολογία τοῦ περασμένου αἰώνα, ὁ μαρξισμός, τάσσει στόχους αύστηρούς ἀλλά καί βραχυπρόθεσμους. "Οσοι βρίσκονται ἔξω ἀπό τήν περιοχή του, διαπιστώνουν ὅτι μεθάει ἀποτελεσματικά τούς στρατευμένους του κι ὅτι μ' αὐτό τόν τρόπο, στήν καλύτερη περίπτωση, τούς ναρκώνει τή μεταφυσική ἀγωνία· ἐκεῖνο ὅμως πού ὁ Ούναμοῦνο ἀποκαλοῦσε «τραγικό αἰσθημα» τῆς ζωῆς, παραμονεύει ἀπειλητικό τόν σύγχρονο ἀνθρωπο. 'Ο ἀπελπισμός τοῦ κόσμου μας, ὁ χειρότερος, δέν εἶναι αὐτός πού διατυπώνεται στήν Τέχνη του ἢ στίς κοσμοθεωρίες του· εἶναι ἐκεῖνος πού ἐμφανίζεται μεταμορφωμένος σ' ἐκδηλώσεις ἄλλες, καθημερινές, ἀπλές, ἔτσι πού νά γίνεται δυσκολογώντος. Μιλᾶν γιά ἡθική κρίση μέ δόποιαδήποτε ἀφορμή, γιά ψύλλου πήδημα; καί δέν βλέπουν τήν ἀληθινή, τή βαθύτατη κρίση πού μαστίζει τίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων. 'Εκείνην πού τούς κάνει νά χαροκοποῦν, ν' ἀδιαφοροῦν, νά ξοδεύονται, νά σπαταλιῶνται, νά φτηναίνουν, νά ἔξοντώνονται, ν' ἀποδιοργανώνονται, δίχως αἰσθητό λόγο, καί πού δέν ἀποβλέπει παρά μόνο στό νά γεμίσει τό φοβερό, τό μαῦρο κενό. Ποτέ οι στοχασμοί τοῦ Πασκάλ γιά τή «διασκέδαση» δέν ἥταν τόσο ἐπίκαιροι. Μέσα στό στρόβιλο τῆς βακχείας μας, σβήσαμε ὅλες τίς λαμπάδες τοῦ Πάσχα.

«Οι ἀπόγονοι τοῦ Κάιν»

"Αγγελος Τερζάκης

Τόν περασμένο αἰώνα ἀμφισβητήθηκε ἀπό πολλούς ἡ ἐλευθερία, τό δυνατόν τῆς ἐλευθερίας. Πῶς εἶναι δυνατό, ἔλεγαν, μέσα σέ ἓνα κόσμο πού διέπεται ἀπό τήν αἰτιοκρατία νά μπορεῖ νά γίνεται λόγος γιά ἐλευθερία; Εἶναι τό ὅδιο στό βάθος πρόβλημα πού βασάνισε καί τούς ἀρχαίους φιλοσόφους καί μάλιστα τούς στωικούς, πού ἥθελαν νά περισώσουν καί τήν είμαρμένη, πού κυβερνᾶ τόν κόσμο, ἀλλά καί τήν ἀρετή, πού εἶναι ἡ ἐλεύθερη καί σταθερή στροφή τῆς βιούλησης πρός τό ἀγαθό. Ἀλλη μορφή πῆρε τό ὅδιο στό βάθος πρόβλημα μέ τή χριστιανική σκέψη. Ἐπρεπε τώρα νά ἔρμηνευθεὶ πῶς ἡ θεία πρόνοια, πού τά πάντα προγινώσκει καί προορίζει, δέν αἴρει τό αύτεξούσιο μέ τό ὄποιο προίκισεν ὁ Θεός τόν ἄνθρωπο, καί πού αύτό ἀκριβῶς, ὅταν τό ἀσκεῖ, ὅπως πρέπει, τόν σώζει.

Ἄλλα ἄς γυρίσουμε στόν 19ο αἰώνα.

Οσοι σοφοί ἄνδρες ἀσχολήθηκαν μέ τό πρόβλημα καί διατύπωσαν τό ἐρώτημα πού ἀνέφερα στήν ἀρχή, ἔφταναν ἡ στήν ἀρνηση τῆς ἐλευθερίας ἡ στήν ἀρνηση τῆς αἰτιοκρατίας· γενικά καί ἀπόλυτα καί στίς δυό περιπτώσεις. Καί τοῦτο, γιατί ξεκινοῦσαν ἀπό τήν ἀρχή ὅτι ἐλευθερία καί αἰτιοκρατία εἶναι δυό πράγματα ἀσυμβίβαστα. Τό πρόβλημα, ἔτσι βαλμένο, σήμερα εύτυχῶς θεωρεῖται ψευδοπρόβλημα. Ἡ φιλοσοφική σκέψη δέ βλέπει πιά μέ μονοκόμματο τρόπο τήν αἰτιοκρατία· ξεπέρασε τήν ἀπόλυτη διάζευξη: ἡ ἐλευθερία ἡ αἰτιοκρατία, καί ἔκαμε μιά λεπτή διάκριση, πού ἐπιτρέπει νά δοῦμε ὅτι οἱ δυό αύτές ἔννοιες δέν εἶναι καί πῶς δέν εἶναι ἀσυμβίβαστες. Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἀσυμβίβαστη μέ τή φυσική αἰτιοκρατία· μ' αὐτή τήν ἀλυσίδα αἰτίου - αἰτιατοῦ πού ὀφείλεται σέ φυσικούς λόγους. Αύτό ὅμως δέν σημαίνει ὅτι ἐλευθερία εἶναι ἡ ἀπόλυτη αὐθαιρεσία. Ἐχει καί ἡ ἐλευθερία αἰτιοκρατία, τή δική της αἰτιοκρατία. Ο ἄνθρωπος εἶναι ὃν πού σκέπτεται καί βουλεύεται. Ὁπως ἡ σκέψη του καί τά βουλεύματά του εἶναι σκέψεις καί βουλεύματα, ὅταν ὀκολουθοῦν τήν ἐσωτερική ἔκεινη αἰτιοκρατία πού λέγεται λογική ἀναγκαιότητα καί τότε μόνο ἔχουν νόημα καί περιέχουν ἀλήθεια, ἔτσι, καί ὅταν βούλεται καί πράττει, τά βουλήματά του καί οἱ πράξεις του ἔχουν νόημα, ὅταν ὀκολουθοῦν τήν ἐσωτερική αἰτιοκρατία

πού τήν ρυθμίζει ή συνείδηση, αύτή πού ἀκολουθεῖ ἴδεώδη καί θέτει σκοπούς.

Μέγα πρέπει νά θεωρήσομε τό γεγονός αύτό: τή λεπτή καί ούσιωδη διάκριση πού ೯καμενή φιλοσοφική σκέψη στήν αίτιοκρατία καί τήν ξεχώρισε σέ φυσική καί σέ ἐσωτερική αίτιοκρατία. Ἀνοίγει καί πάλι τούς δρόμους καί θεμελιώνει τήν πορεία πρός τόν ἐσωτερικό ἀνθρώπο. Μᾶς ἀποκαλύπτει ὅτι τό πρόσωπο τοῦ ἀνθρώπου στίς ὑψηλότερες ἐνέργειές του, τή σκέψη, τήν πράξη, τήν δημιουργία είναι ἐλεύθερο· καί είναι ἐλεύθερο, γιατί ἀκολουθεῖ καί πραγματώνει τήν ἐσωτερική, τή δική του, τήν πνευματική αίτιοκρατία του. Ἐτοι τό ἀθλημα, τό περισσότερο ἀντάξιο τοῦ ἀνθρώπου ὡς πνευματικοῦ ὄντος, μένει πάντοτε ἡ προσπάθεια νά πραγματώνει στόν ὑψηλότερο δυνατό βαθμό αύτή τήν πολύτιμη ἐσωτερική αίτιοκρατία.

«Ἡ πορεία τοῦ ἀνθρώπου»

B. N. Τατάκης

18. ΕΝΑΣ ΕΞΥΠΝΟΣ ΛΑΟΣ

Είμαστε ἔνας ἔξυπνος λαός. Δέν ύπάρχει ἀμφιβολία. "Ἐνας ἀπό τούς ἔξυπνότερους λαούς τῆς γῆς—καμιά φορά συλλογιέται κανεὶς μήπως συμβαίνει νά είμαστε καί ὁ ἔξυπνότερος. Ἀπό τ' ἀρχαίότατα χρόνια ἡ Ἑλληνική εύφυΐα, ἡς τήν πούμε ἐδῶ «ἔξυπνάδα», ἔδωσε λαμπρές ἔξετάσεις. Αύτό πού δύομάζεται «Ἑλληνικό θαῦμα» καί πού ὁφείλεται, βέβαια, σέ πολλά δεδομένα, είναι, κατά σημαντικό ποσοστό, καί τό κατόρθωμα ἐνός λαοῦ μέ κοφτερή ματιά, μ' εὐκίνητο πνεῦμα, μέ ἀντιληπτική καί ἀφομοιωτική ἰκανότητα, πού πῆρε στά χέρια του τό θολό κόσμο τῆς Ἀνατολῆς καί τόν ἔκαμε κόσμο διαφανή, σαφή, ἀκριβομετρημένο, καλοζυγισμένο, ἀρμονικό. Δέν πρόκειται νά ἐπιχειρήσω ἐδῶ τό ἐγκώμιο, τόσο κοινότοπο ἄλλωστε, τῶν Ἑλλήνων τῆς κλασικῆς ἐποχῆς, γιατί ἐπιθυμῶ νά σπουδάσω καί τήν ἄλλη πλευρά τοῦ νομίσματος. Ἡ Ἑλληνική ἔξυπνάδα δέν ἔπαυσε νά ύπαρχει ἀπό τούς καιρούς τῶν πρώτων ἀποίκων πού μεταφύτευσαν τό «δαιμόνιο τῆς φυλῆς» στίς ἀκροθαλασσιές τῆς Μέσης θάλασ-

σας ίσαμε τή στερνή τούτη στιγμή. Άλλα στό ἀναμεταξύ ἔχει ύποστει τόσες περιπέτειες, τόσες φαλκιδεύσεις, τόσες νοθείες καί τόσες ἀπαλλοτριώσεις, ώστε τήν ὥρα τούτη ν' ἀποτελεῖ περισσότερο ἐλάτωμα παρά προτέρημα.

Τό πρῶτο λάθος μας εἶναι πώς δέν κατορθώσαμε ν' ἀναγνωρίσουμε τά ὄρια τῆς ἔξυπνάδας, τίς δυνατότητές της καί τίς ἰδιότητές της. Ἐνιώσαμε πώς εἴμαστε ἔνας ἔξυπνος λαός, ἀκούσαμε καί τούς ἄλλους νά μᾶς παινεύουν γιά τοῦτο, πιστέψαμε στήν παντοδυναμία τῆς ἔξυπνάδας καί, καθώς κρατούσαμε τό μαχαίρι στά χέρια, λησμονήσαμε πώς ἡ κόψη του εἶναι διπλή καί κατακομματιάσαμε τό κορμί μας. Λησμονήσαμε καί τοῦτο: πώς οἱ ἔξι υπνότεροι ἄνθρωποι διαπέραν τίς μεγαλύτερες ἡλιθιότητες. Οἱ φοβερότερες συμφορές ἔχουν προκληθεῖ ἀπό μερικά ἀστραφτερά καί ἀσύστολα πνεύματα. Γιατί καί ἡ ἀμετακίνητη πεποίθηση στήν ἔμφυτη ἔξυπνάδα εἶναι ἔνα ζευγάρι παρωπίδες πού ἐμποδίζουν τήν εύρυτερη ἐποπτεία καί διευκολύνουν τήν αὐτεγκατάλειψη σέ δυνάμεις πού δέν εἶναι ἀρκετές νά περαιώσουν σπουδαϊό ἔργο. Ἡ ἐκπαίδευση θά μᾶς προσφέρει τά πρῶτα παραδείγματα. Θά συναναστραφοῦμε ἐκεὶ τά παιδιά μέ τό ἀστραφτερό μυαλό. Καί θά τά ἰδοῦμε νά προσπαθοῦν ν' ἀποκτήσουν τή γνώση, χωρίς νά κοπιάσουν, νά περάσουν τίς τάξεις στό φτερό, νά πάρουν τό ἀπολυτήριο, τό πτυχίο, τήν τιμητική διάκριση καταβάλλοντας τό μικρότερο δυνατό τίμημα. Καί νά γίνονται ἀλαζονικά, ἀπειθάρχητα, ἀκόμη καί ἀσυμβίβαστα πρός τόν ὄλογυρά τους κόσμο. Ἔνω τά ἄλλα, πού δέν ὑπερτιμοῦν τήν ἀντιληπτική καί τήν ἀφομοιωτική τους ίκανότητα καί συναισθάνονται τήν εύθυνη τῆς σπουδῆς, δουλεύουν συστηματικότερα καί ὁδηγοῦνται σέ μονιμότερα ἀποτελέσματα. Αύτά τά παιδιά ὄνομάζονται είρωνικά στά σχολειά μας «σπασίκλες». Είναι ὅσα «σπάζουν στή μελέτη». Ἔνω τό σωστό εἶναι, βέβαια, νά μή σπάζουν στή μελέτη, ἀλλά νά μαθαίνουν τό μάθημά τους στό λεωφορείο, στό δρόμο, στό διάλειμμα, νά τό ἀντιγράφουν ἀπό τό διπλανό τους, νά τό παίρνουν ἀπό τά χείλη τοῦ φίλου, ὅταν ἔξετάζονται προφορικά, νά τό μαντεύουν, τέλος, συνδυάζοντας κατά τήν κρίσιμη ὥρα καί τήν πιό ἀδιόρατη ἔνδειξη. Περιττό νά προσθέσω πώς οἱ τύποι αύτοί προκαλοῦν τό γενικό θαυμασμό. Καί γι' ἄλλα πολλά καί γιατί — καί εἶναι τοῦτο τό κυριότερο — εἶναι προ-

ρισμένοι νά̄ ἐπικρατήσουν σέ μιά κοινωνία πού δέν ᾔχει μάθει νά̄ σέ-
βεται τήν ἀξία, ἀλλά τήν ἐπιτηδειότητα.

Φυσικό είναι, ὕστερ' ἀπό τοῦτο, νά̄ ὀνομάζουμε τούς ξένους «κουτόφραγκους»· γιατί ἔκεινοι ᾔχουν συνηθίσει νά̄ σπουδάζουν γε-
ρά, νά̄ δουλεύουν σκληρά, νά̄ μή «σκοτώνουν τήν ὥρα» τους, μιά
πού τό ξέρουν πώς δ χρόνος είναι τό πολυτιμότερό τους κεφάλαιο
καὶ δέν ἐπιτρέπεται νά̄ τό ἀσωτεύουν ἀσυλλόγιστα. Ἐμεῖς ὀλωσ-
διόλου ἀντίθετα, τ' ἀναθέτουμε ὅλα στήν ἔξυπνάδα μας, σέ μιά
ἔξυπνάδα τόσο ἀγονη, τόσο παρανομένη, τόσο κακά χρησιμο-
ποιημένη, ὅστε νά̄ ᾔχει πιά καταντήσει ἀρρώστια τῆς φυλῆς καὶ κα-
τάρα. Θά εύχόταν κανείς νά̄ εἴχαμε ὑπάρξει λιγότερο ἔξυπνοι, γιά
νά̄ μπορούσαμε νά̄ ὑπάρξομε καὶ περισσότερο προκομένοι. «Ολες οἱ
ἀρετές πού συνιστοῦν τό σωστό μέλος μιᾶς καλά ὄργανωμένης
κοινωνίας θεωροῦνται ἀσυμβίθαστες πρός τήν ἔξυπνάδα. Ἡ ἐπιμέ-
λεια, ἡ τιμιότητα, ἡ φρόνηση, ἡ πειθαρχία, ἡ μέθοδος, τό σύστημα,
ἡ εἰλικρίνεια δέν είναι ἔξυπνες ἀρετές. Ἐξυπνο είναι νά̄ κερδίζεις τήν
ἐπαγγελματική εύδοκιμηση, τήν κοινή προβολή καὶ τήν εὐζωία χω-
ρίς γνώσεις πού ἀπαιτοῦν μόχθο, χωρίς μόχθο πού ἀπαιτεῖ προσή-
λωση, χωρίς προσήλωση πού ἀπαιτεῖ ἀνάλωση σωματικῶν, ψυ-
χικῶν ἢ πνευματικῶν δυνάμεων. Ὁ ψυχικός καὶ πνευματικός ὑπο-
σιτισμός δέν είναι μιά κατάσταση πού μᾶς ἐπιβάλλεται ἀπό ἀντί-
ξοες περιστάσεις, ἀλλά ἓνα ἴδανικό πού τό καλλιεργοῦμε χωρίς
τύψη.

Λέμε καὶ ξαναλέμε πώς ἡ ἐποχὴ μας χρειάζεται «ἰδέες»: μερικές
ἐμπνεύσεις πού θά προκαλέσουν ἐντύπωση μέ τήν πρωτοτυπία
τους, ὅχι μεγάλες ἀνανεώσεις. Δέν μιλοῦμε γιά τίς ἐφευρέσεις ἢ τίς
ἀνακαλύψεις πού ἀλλάζουν τό πρόσωπο τῆς ἐποχῆς. Ὁ λόγος
είναι γιά κάτι πολύ ταπεινότερο, ἀλλ' ἐπίσης χρήσιμο. Οἱ Ἀμερικα-
νοί προσφέρουν πολλά χρήματα σ' ἐκείνους πού θά μπορέσουν νά̄
τους δώσουν μιά ἴδεα: ἓνα «σλόγκαν», γιά νά̄ προπαγανδίσουν
τήν ἐμπορική ἢ τή βιομηχανική τους δραστηριότητα: ἓνα τίτλο:
Ἴνα καινούριο τρόπο ἐκμετάλλευσης. Λέω ἓνα τίτλο: ἔκαμαν τήν τύ-
χη τους ἔκεινος πού ἐτιλοφόρησε κι ἔκεινος πού κατασκεύασε ἓνα
σαπούνι, τό «Sunlight». Ἡ «ἰδέα» ἦταν ἀληθινά ἔξυπνη· σέ τόπους

ταλαιπωρημένους ἀπό τήν δυσίχλη τί θά μπορούσε νά είναι ἐπιθυμητότερο ἀπό τό ήλιόφως; Ἐμεῖς ἔδω, ό «έξυπνότερος λαός τοῦ κόσμου», δέν προφτάνουμε νά ίδουμε μιά πετυχημένη (ἀπό οἰκονομική ἄποψη) ταινία καί μονομιᾶς τήν ἀντιγράφουμε. Καί συχνότατα κατά τό χειρότερο τρόπο. *“Αν είναι εύθυμη, τήν κάνουμε γελοία.* *“Αν είναι δραματική, τήν κάνουμε μελοδραματική.* *“Αν είναι «ρεαλιστική», τήν κάνουμε ὅχι χυδαία, χυδαιότατη.* *‘Η ἔξυπνάδα μας ἔχει καταντήσει ή ἔξυπνάδα τοῦ διαρρήκτη.* *‘Αντιμετωπίζουμε καταστάσεις, προβλήματα, δυσχέρειες μ’ ἔνα λογοπαίγνιο κι αύτό σπανιότατα τής προκοπῆς.*

“Εχει ἀπομείνει μέσα μας ἔνα ἀξιόλογο ποσοστό ἀπό τήν πνευματική εύκινησία πού ἔπλασε τ’ ἀριστουργήματα τοῦ κλασικοῦ κόσμου καί πολλῶν ἀπό τούς μεταγενέστερους αἰῶνες. *‘Αλλ’ αὐτό τό ποσοστό τό διαθέτουμε κατά τόν ἀστοχότερο καί τό βδελυρότερο τρόπο: γιά νά ξεγελούμε τό γείτονα, γιά νά ξεφεύγουμε τίς εύθύνες, γιά ν’ ἀποσκεπάζουμε τά ήθικά κενά, γιά νά μή σεβόμαστε τίποτε, μήτε τούς στοιχειωδέστερους κανόνες τής κοινωνικῆς πειθαρχίας.* Πρόκειται νά μπούμε σ’ ἔνα μεταφορικό μέσο· είμαστε καμπόσοι καί σχηματίζουμε «ούρά». *‘Η ούρά ἔχει τό κανονικό της πάχος· καί τήν ἀπαιτούμενη ύπομονή· ἀλλά σέ λίγο οί δυό δυό γίνονται τρεῖς τρεῖς, τέσσερεις τέσσερεις· ἔδω φουσκώνει, ἐκεī λιγνεύει ἡ ούρά· καί μεταμορφώνεται μέ λαθραίες είσχωρήσεις σχεδόν ἀνεπαίσθητες νέων προσώπων πού διεκδικοῦν καί παίρνουν, συχνά χωρίς ἀντίσταση, τίς πρῶτες θέσεις.* *‘Αν διαμαρτυρηθεῖ κανείς, ό «λαθροθήρας» ἀντιδιαμαρτύρεται μέ ζωηρή μαχητικότητα καί καταφέρνει ἐκεῖνο πού θέλει.* Γιατί ἡ ἔξυπνάδα ἐπιβάλλει νά φωνάζεις. Καί ὅσο περισσότερο ἄδικο ἔχεις, τόσο περισσότερο νά φωνάζεις. *‘Ετσι, φυσικά, δέν χάνεις τό λεωφορείο ποτέ.* Τό χάνουν οί ἄλλοι. Καί ὅχι μόνο τό πραγματικό λεωφορείο, ὅλα τά λεωφορεῖα, τά κάθε λογῆς. *‘Ο ἔξυπνος δέν φροντίζει ν’ ἀποκτήσει προσόντα, φροντίζει ν’ ἀποκτήσει μέσα.* *‘Αν δέν ἀξίζεις τίποτε, κερδίζεις πολλά.* *‘Αν ἀξίζεις κάτι, γίνεσαι πολύ περισσότερο ἀπό τό κάτι.* *‘Αν ἀξίζεις πολύ, είσαι χαμένος.* Κανένας δέν θά θελήσει νά σέ βάλει σιμά του, γιατί καί μόνη ἡ παρουσία σου θά ἐκμηδενίζει τήν παρουσία του. *‘Οπως παντού, ἔτσι κι ἔδω οί ἔξαιρέσεις — καί είναι εύτυχημα πού ύπαρχουν οἱ ἔξαιρέσεις — δέν ἀκυρώνουν τόν κανόνα.*

Πηγαίνετε σ' ένα χωριάτικο καφενεϊό καί προσπαθεΐστε, έστω καί δύναμεις είστε ώτακουστής — οι περισσότεροι Νεοέλληνες καί μάλιστα τοῦ υπαιθρού χώρου είναι ώτακουστές — νά παρακολουθήσετε τίς συνομιλίες τῶν θαμώνων. Θά διαπιστώσετε μέ πολύ λίγο κόπτο, πώς τό πιό ἀξιοθαύμαστο πρόσωπο, τό πρόσωπο πού παινεύουν καί ζηλεύουν δύοι, είναι ό «ἀτσίδας». Λυποῦμαι πού ἀναγκάζομαι νά χυδαιολογήω, ἀλλά πῶς νά γίνει διαφορετικά; 'Ολόκληρος ό νεοελληνικός κόσμος περιστρέφεται γύρω ἀπό τόν ἄξονα τοῦ «ἀτσίδα»· καί μάλιστα δύναται ό «ἀτσίδας» συμβαίνει νά είναι καί σοβαροφανής, νά ἔχει λίγα τά λόγια του καί νά χρησιμοποιεῖ, ὅταν ἀποφασίσει νά μιλήσει, μόνο βαριά δύναματα, πού, φυσικά, είναι πολύ φιλικά του. Οι ἀρχαῖοι "Ελληνες" ἐπίστευαν πώς ὅποιος δέν είναι «"Ελληνας» είναι «βάρβαρος» (παίρνω τίς λέξεις μέ τή σημασία πού κοινά τούς ἔχει ἀποδοθεῖ). Οι νεώτεροι "Ελληνες" πιστεύουν πώς ὅποιος δέν είναι «ἀτσίδας» (ἄς μοῦ συγχωρεθεῖ καί πάλι ἡ χυδαιολογία) είναι «κόπτανος». 'Η νεοελληνική κοινωνία ἀποτελεῖται ἀπό δυό δμάδες: τίς ἀτσίδες καί τούς κόπτανους· οἱ ἀτσίδες είναι οἱ πατρίκιοι· οἱ κόπτανοι είναι οἱ πληθεῖοι. Τώρα, βέβαια, συμβαίνει νά μήν είναι κανείς μήτε τό ένα μήτε τό ἀλλο καί κάπως νά μπορεῖ νά ύπαρχει καί ἀκόμη νά διαπρέπει· ἔτσι, αύτός είναι ό ἥρωας! Κάποτε πρέπει σέ τοῦτον τόν τόπο, νά στηθεῖ μνημεῖο, γιά νά τιμηθεῖ, δόσο καί ό ἄγνωστος στρατιώτης, ό ἄγνωστος τίμιος ἄνθρωπος. 'Ο ἄνθρωπος, θέλω νά πω, πού κατόρθωσε μέ τίμια μέσα νά εύδοκιμήσει καί πού κατόρθωσε ἐπίστης, αύτός είναι τό δυσκολότερο ἀνάμεσα σ' δύο, ν' ἀπομείνει τίμιος καί ἀφοῦ εύδοκιμησε.

«Ἐρήμην τῶν Ἑλλήνων»

'Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος

V. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΑΙ — TEXNOKRITIKA

1. ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ

Μετά τό θάνατο τοῦ ἔθνικοῦ μης ποιητῆ ἀνέλαβον νά τακτοποιήσουν τά ἀνέκδοτα χειρόγραφά του καί νά ἐκδώσουν τά «Ἀπντά» του οἱ φίλοι καί μαχητές του Κάρολος Μάνεσης, Γεράσιμος Μαρχορᾶς, Πέτρος Κουαρτάνος καί Ἰάκωβος Ποιολᾶς. Ὁ τελευταῖος ἔγραψε τά περίφημα «Προλεγόμενα», τήν καλύτερη ἔως σήμερα κριτική μελέτη γιά τή ζωή καί τό ἔργο τοῦ Σολωμοῦ.

Παραθέτουμε τά κεφάλαια 14 καί 15, στά ὅποια ἀναλύεται τό περιεχόμενο καί ἡ ποιητική μορφή τῶν «Ἐλεύθερων πολιορκημένων».

14.

«Οσο ἀνέβαινε εἰς τό φῶς τῆς ἰδέας, τόσο σοβαρότερα αἰσθάνετο τήν ἀξιοπρέπεια τῆς τέχνης του· ὅθεν ὁ Σολωμός θά συναριθμεῖται μέ τούς ὀλίγους ποιητάδες, οἱ ὅποιοι εἶδαν ὅτι ὑψηλοτάτην ἐντολήν ἔχει ἡ ποιητική καί ἡθέλησαν νά τήν ἐκπληρώσουν· τό ἡθέλησαν ἔξχως ὁ Δάντης καί ὁ Σχίλλερ, ἀλλά καί οἱ δύο εἰς τό σοβαρό περιεχόμενο κάποτε ἐθυσίασαν τό καθαρό κάλλος τῆς πλαστικῆς μορφῆς. Ἀπό παρόμοιαν ὑψηλήν ἰδέα τῆς τέχνης ἀναχωροῦσε, κατά τή γνώμη τοῦ Σολωμοῦ, ὁ ποιητικότατος τῶν Ἐλλήνων φιλοσόφων, ὅταν ἔξόριζε ἀπό τήν Πολιτεία του τούς ποιητάδες, ἐνόσω ἡ τέχνη του ἔτεινε νά ὑποδουλώσει τόν ἀνθρωπον εἰς τά πάθη, ἀντί νά τόν ἐλευθερώσει.

Καί ὡς πρός τήν ούσία τοῦ ποιητικοῦ ἔργου ὁ Σολωμός ἔβλεπε καθαρά καί ἀσάλευτα ἐπίστευε ὅτι ψυχή τοῦ ἀληθινοῦ ποιήματος πρέπει νά είναι ἡ νίκη τοῦ λόγου ἀπάνου εἰς τήν δύναμη τῶν αἰσθήσεων· θρίαμβος ἀληθινός, διότι οὔτε θά στηρίζεται εἰς τήν στωικήν ἀπάθειαν, οὔτε θά ἀναπαύεται (μολονότι ὅχι ριζικῶς ἀντίθετο) εἰς τήν τυφλήν ὑποταγήν εἰς τήν θείαν θέληση, ἀλλά θά πηγάζει εἰς τόν ἀνθρωπο ἀπό τήν ἀνάγκη νά ἔβγει νικητής μέσ' ἀπό τούς πλέον γλυκούς πειρασμούς τῆς καρδίας, ἀπό τόν πλέον τρομερόν ὄγώνα μέ τήν τυφλήν ὄργη τῶν ἀνελευθέρων ἔχθρῶν τοῦ φωτός.

«Ἡ ψυχή, λέγει ὁ Σχίλλερ, τόσο περισσότερο ἐκτείνεται μέσα της,

ὅσο περισσότερους περιορισμούς εύρισκει ἔξω της. Διωγμένοι ἀπό δλα τά ὁχυρώματα, ὅσα δύνανται νά δώσουν μίαν φυσικήν προστασία τοῦ αἰσθητικοῦ ἀνθρώπου, προσφεύγομε εἰς τόν ἀκαταμάχητο πύργο τῆς ἡθικῆς μας ἐλευθερίας καὶ ἀποχτοῦμε μίαν ἀπόλυτη καὶ ἄπειρη ἀσφάλεια, ἐνῶ ἀφήνουμε ἓνα ἀπλῶς σχετικό καὶ προσωρινό ὑπεράσπισμα μέσα εἰς τό πεδίον τῶν φαινομένων. Ἀλλά μάλιστα γιά τοῦτο, ὅτι πρέπει νά μᾶς πλακώσει τούτη ἡ φυσική βία, ὅπως ἀναγκασθοῦμε νά ζητήσουμε βοήθεια εἰς τήν ἡθική μας φύση, δέν ἡμποροῦμε νά φθάσουμε εἰς τούτη τήν ψυχὴν συναίσθηση τῆς ἐλευθερίας μέ ἄλλο παρά μέ τό πάθος. Ἡ κοινή ψυχὴ μένει ἀπλῶς εἰς τοῦτο τό πάθος· καὶ μέσα εἰς τό ὕψος τοῦ πάθους ποτέ δέν αἰσθάνεται ἄλλο τι παρά τόν τρόμο· μία αὐτόνομη ψυχὴ ἔξ ἐναντίας μάλιστα ἀπό αὐτό τό πάθος σπρώχνεται νά μεταβεῖ εἰς τή συναίσθηση τῆς ἄκρας ἐνεργείας καὶ ἀπό κάθε φοβερό ἀντικείμενο ἥξεύρει νά γεννήσει ἔνα ψυχηλό».

Τέτοια ήταν ἡ θέση, εἰς τήν δόποίαν ἔσταινε δ Σολωμός τούς Ἐλεύθερον πολιορκημένους, ποίημα, εἰς τό δόποιον ἔπρεπε νά φανεῖ ἀκέραιος ὁ ἀνθρώπος· τό ὕψος τῆς ψυχῆς καὶ ἐνταυτῷ τά φυσικά αἰσθήματα εἰς ὅλη τους τή σφιδρότητα. Αύτό τό σέβας πρός δλα τά ἴδιωματα τοῦ θείου πλάσματος ἀνάγκαζε τόν ποιητή νά μή θυσιάζει κανένα ἀπό αὐτά, ἀλλά νά θέσει ὅλα εἰς μίαν ἀρμονικήν ἰσοζυγίαν· νά παραστήσει πλαστικῶς τά παντοειδῆ ἀνθρώπινα δρμήματα, αἰσθήματα, φρονήματα καὶ πάθη· τόν ἔρωτα, τήν μητρικήν ἀγάπη, τόν ἐνθουσιασμό τῆς δόξας, τήν φιλοζωία, τόν ἔρωτά πρός τά κάλλη τῆς φύσης, τήν ὥρα δόπού θανάτου σκιά τά σκεπτάζει τῶν ἀγωνιζομένων· καὶ σύγχρονα νά δείξει τήν ύπεροχή τοῦ πνεύματος ὁμπροστά εἰς ὅλα τά ἔξωτερικά ἐνάντια.

Αύτή ἡ αὐτονομία ἔπρεπε νά φανεῖ ὅμοια, ἀλλά μέ διαφορετική μορφή, εἰς τόν ἀνδρικόν καὶ εἰς τόν γυναικείον χαρακτήρα· καὶ ὡς κορυφή τοῦ ἡθικοῦ αὐτοῦ μεγαλείου ἐφαίνετο εἰς τό ποίημα μία τῶν γυναικῶν, τῆς δόποίας δ ποιητής ἔδινε ἔνα πνεῦμα φιλέρευνο, διψασμένο νά ἐννοήσει τι ἀπό τά μυστήρια τοῦ παντός. Ἀπό αὐτή τή μυστική διάθεση τῆς γυναικός πιάνεται δ Πειρασμός ὅπως τήν κάμει νά ξεκλίνει ἀπό τή θέση, εἰς τήν δόποίαν αὐτή ύψωθηκε καὶ βαστιέται μέ τούς ἄλλους ἀγωνιστάδες. Ἐνῶ, εἰς τές ύστερινές ὥρες, οἱ γυναικεῖς κάθονται περίλυπτες καὶ σιωπηλές, ξάφνου ἡ Μάρθα σκάει τά γέ-

λια. Τότε μιά άλλη τῆς λέει: «Τί κάνεις, ων καρδιογνώστρα; Εσύ, δπού δέ σέ είδαμε νά καλοκαρδίζεσαι οὕτε εἰς τόν καιρό τῆς εύτυχίας καὶ τῆς δόξας, τώρα γελᾶς, ἐνῶ ἔχασμε τά πάντα;». Καί ἡ Μάρθα: «Εἰς ἐκείνη τή στιγμή ἐπαρουσιάσθηκε εἰς τό πνεῦμα μου ὁ Πειρασμός καί μοῦ ἔτοξε νά μοῦ ξεσκεπάσει τά ἄπειρα μυστήρια τῆς πλάστης, ἀν ἐγώ ἔστεργα ν' ἀφήσω τοῦτο τό χῶμα. Τοῦτο ἔκανε δ Πειρασμός, κι ἐγώ ἔκδίκηση τοῦ πῆρα».

‘Ως ἀντίθετον εἰς τήν οὐρανική γαλήνη, ὅπου ὑψώσε τούς πολιορκημένους, ὥστε ὅλα τους τά ἔργα, τά λόγια, οἱ στοχασμοί παρομοιάζονται μέ τό ὡραιότερο καί τερπνότερο γέννημα τῆς φύσης (Σχεδ. Γ', ἀπόσπ. 2, 1-3), φαίνεται ἡ χαρά τοῦ δυνατοῦ βαρβάρου, ὅπου μέ ἄπονη σκληρότητα περιπαίζει τήν ἀδυναμία τῶν πολιορκημένων (Σχεδ. Β', ἀπόσπ. 3) καί μέ τό πολεμικόν δργανον ἀναγαλλιάζει ἡ ψυχή του εἰς τόν τερπνότατον ἀέρα, ἐπειδή είναι βέβαιος ὅτι γλήγορα θά κάμει δική του τήν χαριτωμένη ἐκείνη γῆ· ἔπειτα (Σχεδ. Γ', ἀπόσπ. 5) καταφρονεῖ τόσον τήν ἀντίστασή τους, ὥστε δέν εύρισκει εἰς τήν ἄγρια φαντασία του ἄλλα παραδείγματα νά τήν εἰκονίσει, παρά τά πλέον ούτιδανά ἐνεργήματα τοῦ ζωικοῦ κόσμου· ἀλλά τέλος ταπεινωμένος ἀδημονεῖ ὅτι δέν δύναται νά καταβάλει τήν ἀνδρεία τους, καί τοιουτοτρόπως οἱ ἐλεύθεροι θριαμβεύοντα μέσα εἰς τήν ψυχήν τῶν ἔχθρῶν τους.

15.

Μέ τό ἀρχέτυπο νόημα τοῦ ποιήματος ἐπλάσθηκε καί ἀνάλογη μορφή, εἰς τήν δποίαν ὁ Σολωμός ἐδείχνετο διαφορετικός, ὅχι μόνον ἀπό τούς ἄλλους, ἀλλά ἀπό τόν ἑαυτό του, ὅπως είχε φανεῖ εἰς τά ἀρχαιότερα ποιήματά του. Ὁμηρός εἰς τόσο ὑψος θεωρούμενα αύτά ἀλλο δέν είναι είμή ἀπλά δοκίμια, εἰς τά δποϊα ἐγυμνάσθηκαν οἱ πολλές ποιητικές δύναμές του, ὅπως καθεμία φθάσει εἰς τό ἄκρο τῆς τελειότητος.

‘Ο λυρικός ἐνθουσιασμός τῶν δύο ὕμινων, ἡ πολύμορφη καί σφοδρή ἔκφραση τοῦ πάθους εἰς τόν Λάμπρο, ἡ πρός τό μυστηριῶδες κλίση εἰς τή Μοναχή, ἡ ρομαντική καί ἀνατολική ζωηρότης, μέ τήν δποίαν θεοποιεῖται εἰς τόν Κρητικόν τό αἴσθημα τῆς ἀγάπης, ἡ φανταστικότατη πικρή είρωνία εἰς τέσ σάτιρες καί εἰς τά ἐπιγράμμα-

τα, ήταν ὅργανα ποιητικά, τά δόποια ἔπερπε νά ξαναφανοῦν σεμνο-
πρεπέστατα εἰς τό ποίημα καί, ώσάν πνευματοποιημένα, νά συμ-
πνέουν ὅλα εἰς τή μόρφωσή του. Καί τοῦτο φαίνεται ἵσως ἀρκετά
εἰς τά εύρισκόμενα ἀποσπάσματα τοῦ ποιήματος· καί εἰς τά ἄλλα
τῆς αὐτῆς ἐποχῆς· καθώς είναι βέβαιον ὅτι χάρις εἰς τή φύση τῆς
γλώσσας ὁ ποιητής ἐδύνηθηκε νά ἔντυσει μέ δύμηρικό, δηλαδή ἀπιλού-
στατο καί φυσικό ὑφος, ἐλεύθερο ἀπό τούς περιεργασμένους τύπους,
τήν πνευματικότατην ούσια. Εἰς αὐτό εὔρηκεν ἀρμόδιον καί τόν
στίχο ἡ ρυθμική του δύναμη, ἡ δόποια καί αὐτή, ἀντηχητική εἰς τούς
δύο ὅμοιοις, ἐνεργητική κατ' ἔξοχήν εἰς τόν. Ιάμπρο, μελωδική καί
σχεδόν μουσικοειδής εἰς τόν Κρητικό, ἔφθασε τό ἄκρο τῆς ἀρμονίας
εἰς αὐτά τά ὕστερα ποιήματά του.

Εἶχε δείξει τήν ἐπιδεξιότητά του εἰς τά διάφορα ὁμοιοκατάληχτα
μέτρα καί τό ἀνομοιοκατάληχτο ἐνδεκασύλλαβο· μέτρα τά δόποια, ἀν
δέν τά εἶχε εὔρει εἰς τήν Ἰταλική στιχουργία, ἥθελε βέβαια τά ἐφεύρει-
τόσο τά θέλει ἡ φύση τῆς γλώσσας μας καί τόσο φαίνεται πρωτότυ-
πος εἰς αὐτά ὁ Ἑλληνικός ρυθμός, μάλιστα εἰς τόν. Ιάμπρο, ὅπου τό
διχτάστιχο ἀποχτᾶ ἔνα βάρος, τό δόποιο δέν ἔχει εἰς τούς Ἰταλούς
ποιητάδες, ἐπειδή ὁ χαρακτήρας αὐτῆς τῆς στροφῆς γενικῶς είναι
μία ἐλαφρή τερπνότης, καθώς ἡ χαρμόσυνη ἀρμονία εἰς τά τρία διχτά-
στιχα τοῦ. Ιάμπρον (ἀπόσπ. 21). Εἰς τόν Κρητικό καί εἰς τό Β' σχε-
δίασμα τῶν Ἐλεύθερων πολιορκημένων ἐμεταχειρίστηκε τόν ὁμοιοκα-
τάληχτον δεκαπεντασύλλαβον στίχον εἰς τρόπον, ωστε αὐτά τά
ἀτελῆ δοκίμια θέλει μείνουν εἰς τή γλώσσα ως ἀξιόλογο παραδειγμα
αὐτοῦ τοῦ μέτρου. Καί ἐνῷ (τό ἔτος 1844) ήταν ἥδη ἀρκετά προχω-
ρημένος εἰς τούς Ἐλεύθερους πολιορκημένους, ἀποφάσισε νά μεταβά-
λει τό ποίημα εἰς ἀνομοιοκατάληχτους στίχους, μέτρο, τό δόποιο εἶχε
ἔως τότε διστάσει νά παραδεχθεῖ, φοβούμενος μή καταντήσει μονό-
τον εἰς διεξοδικό ποίημα. Καί τωόντι ἡ ὁμοιοκαταληξία, ἀντί νά
είναι μία δυσκολία γιά τόν ποιητή, μέ τήν πολυμορφία της μάλι-
στα τόν ἐλευθερώνει ὅπό τήν ἀνάγκη νά αύξήσει μέσα εἰς τό στίχο
τήν ἀρμονία, ωστε αὐτή νά βαστιέται μοναχή της, δίχως τό βοήθη-
μα αὐτοῦ τοῦ ἤχου, τόν δόποιον δίλτων ὄνόμασε «κουδούνισμα»,
ώς ἀνάξιον τῆς ὑψηλῆς στιχουργίας.

Μέ τό ἀνομοιοκατάληχτο μέτρο ἐπιχείρησε ὁ Σολωμός καί μίαν
ἀναμόρφωση τῆς προσωδίας του. Εἰς ὅλα τά ἀρχαιότερα ποιήματά

του καί εἰς τά δύο πρῶτα σχεδιάσματα τῶν Ἐλεύθερων πολιορκημένων ἐμεταχειρίσθηκε συχνά τή συναίρεση τῶν διφθόγγων τῆς ὁμιλουμένης (ια, ει, αει, κλπ.) καί τή συνεκφώνηση τῶν συναπαντουμένων φωνηέντων· χρήση κανονικότατη, μέ τήν ὅποιαν ὁ στιχουργός δύναται νά ἔκτείνει τόν περιορισμένον ἥχο, μάλιστα εἰς τά ὀλιγοσύλλαβα μέτρα· ὅχι ίταλισμός, ώς ἄλλοι εἴπαν· διότι ἡ συναίρεση τῶν διφθόγγων μας δέν πρέπει νά θεωρεῖται βιασμένη, εἰμή ἐάν τῆς ἐφαρμόσουμε, ἀντί τῆς σημερινῆς προφορᾶς, τήν ἀρχαία, δηλαδή τήν πατροπαράδοτη εἰς τά σχολεῖα· καί ἡ συνεκφώνηση ἡ συνίζηση είναι σύμφωνη καί αὐτή μέ τούς νόμους τῆς προφορᾶς καί τῆς ἀκουστικῆς, γνωστή εἰς τούς παλαιούς, εἰς τή δημοτική ποίηση τῶν Βυζαντινῶν καί εἰς τούς αὐτοδίδαχτους στιχουργούς τῶν ἑθνικῶν ἀσμάτων.

Παρατηροῦμεν ὅμοιως ὅτι ὁ Σολωμός ἀπόφυγε τή διαίρεση καί τή χασμωδία, δύο ἐλαττώματα, τά ὅποια παραλύουν τόν ρυθμό τοῦ στίχου καί ἀπό τά ὅποια μόνος μεταξύ τῶν νέων Ἐλλήνων ποιητάδων ἐφυλάχτηκε ὁ Βηλαρᾶς ἔξοχως εἰς τό καλύτερό του στιχούργημα, τή μετάφραση τῆς Βατραχομυιομαχίας. Μολονότι, ώς ἐσημείωσα, ἡ προσωδία τοῦ Σολωμοῦ εἰς τά ἀρχαιότερα ποιήματά του είναι κανονικότατη, ὅμως αὐτός, αἰσθανόμενός τήν ἀνάγκη νά τεντώσει ἐντελέστατα τή ρυθμική χορδή, ὥστε καθαρότατος νά ἔβγει ὁ ἥχος καί σύμφωνος μέ τό ἀποσταλαγμένο ὑφος τοῦ λόγου, ὑποτάχθηκε αὐτοθέλητα εἰς αύστηρότατον κανόνα, νά ἀποφύγει δηλαδή, ὅσο τό δυνατόν, τή συναίρεση καί μάλιστα τή συνεκφώνηση, δίχως νά προσφύγει εἰς τή διαίρεση καί εἰς χασμωδία. Καί βέβαια εἰς τέτοιαν ἐντέλεια τῆς στιχουργικῆς δέν θά δυνηθεῖ νά τόν ἀκολουθήσει, εἰμή ὅποιος λάβει ἀπό τή φύση τό δῶρον αὐτό τῆς ἀρμονίας (ούσιαστικό μέρος τοῦ ποιητικοῦ ἐνθουσιασμοῦ) καί γυμνάσει τή δύναμή του ἐμψυχωμένος ἀπό τόν ἄκρον ζῆλον τῆς τέχνης.

Εἰς τά ὀλίγα εύρισκόμενα ἀνομοιοκατάληχτα ἀποσπάσματα τῶν ποιημάτων, ὅπου ὁ Σολωμός ἐφάρμοσε τό νέο προσωδιακό σύστημά του φαίνεται πῶς ἀπό τήν τεχνική πλοκή τῶν συμφώνων καί τῶν φωνηέντων, πῶς ἀπό τές διαφορετικές φωνές καί τόνους μέσα εἰς κάθε στίχο, καί ἀπό τούς διαφορετικούς ρυθμούς τοῦ κάθε στίχου, μορφώνεται ἡ ἀρμονία τῆς κάθε σειρᾶς, σύμφωνα μέ τή φύση τοῦ ποιητικοῦ νοήματος εἰς ὅλους τούς βαθμούς, ἀπό τή σοβαρότερη ἔως τήν

τρυφερότερη διάθεση τῆς ψυχῆς. Ἐνῶ εἰς αὐτά ὅλα φαίνεται λαμπρά ὁ πλαστικός νοῦς καὶ ἡ πλούσια φαντασία τοῦ Σολωμοῦ, φαίνεται ἄλλο τόσο ἡ ἐλαστικότης τῆς ἀπλῆς, ἡ ὅποια εἶναι δεχτική τέτοιας ἀρμονίας, ἃν ὁρθά ἐννοηθοῦν καὶ πιστά τηρηθοῦν οἱ νόμοι τῆς εἰς τούς γραμματικούς καὶ προφορικούς τύπους.

Ἄλλα, ἔάν εἰς τό ἔργο του τόν ἐβοηθοῦσε τό πνεῦμα τῆς ὁμιλουμένης, τόν ἐδυσκόλευε δύμας ἡ λεκτική ὑλὴ, τήν ὅποιαν δέν εἶχε ὅλην πρόχειρην οὕτε ἥταν δυνατόν νά τήν ἔχει· ὅτι ἀπάνθισε ἀπό ἔθνικά τραγούδια καὶ παροιμίες δέν ἡμποροῦσε νά ἀρκέσει εἰς τά πολυειδῆ λεπτά ζητήματα, τά ὅποια καθημερινῶς τοῦ ἐπαρουσίᾳζε ἡ ἄκρα καλαισθησία του. Τό πλοῦτος μιᾶς γλώσσας φαίνεται, ὅταν τό ξεσκεπάσει τό φωτισμένο μᾶτι τῶν συγγραφέων καὶ τό θέσει εἰς τό ἀληθινό του φῶς· ὅθεν μακαριστός θέν νά είναι, ἃν γεννηθεῖ εἰς τό ἔθνος ἔνας ἄλλος Σολωμός, ὅταν οἱ λόγιοι, σύμφωνοι ώς πρός τή γλώσσα, ἀρχίσουν νά ξεθάψουν τούς ἀμελημένους θησαυρούς της.

Ιάκωβος Πιολυλᾶς

2. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Ἐὰν ἐπιλάθωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλγάθει ἡ δεξιά μου, κολληθείη ἡ γλῶσσά μου τῷ λάρυγγί μου, ἔὰν οὐ μή σου μνησθῶ . . .

Νοσταλγία τῆς ἡρεμης χαρᾶς τῶν ξέγνοιαστων παιδικῶν χρόνων, ποὺ ἐπέρασαν καὶ ἔσθησαν εἰς ἔνα ὡραῖο ἐλληνικὸν νησί, φωτίζει τὸν λογοτεχνικὸν του δρόμον. Ὁ Παπαδιαμάντης ὑπῆρξε θρῆσκος, ὑπῆρξεν ἄνθρωπος μὲν γνῶσιν καὶ μὲ κρίσιν καὶ μὲ παιδευσιν πολλήν, ὑπῆρξε δεινὸς τεχνίτης τοῦ λόγου. Εἶχε τὸ χάρισμα ἔμφυτον νά διηγῆται τερπνά. Εἶχε καὶ φαντασίαν καὶ δύναμιν ἐκφράσεως παραστατικῆς. Ἡτο συγγραφεύς. Ἄλλ' ἥτο πρὸ παντὸς βαθύς, βασανισμένος νοσταλγός.

Οδυσσεύς, πρὸς τὸν ὅποιον οἱ θεοὶ ἤρνήθησαν καλοὺς ἀνέμους. Ο καπνὸς ὁ ἀναθρώσκων ἀπὸ πάτριον στέγην δὲν θ' ἀπαλύνη ποτὲ τήν ψυχὴν τοῦ ἐρήμου ναύτου. Καὶ ποτὲ τὰ γαλανὰ ἔδάφη δὲν θά ύψωσουν τούς φιλικούς κώνους των ἐμπρὸς εἰς τὰ ύγρά του μάτια.

‘Υπάρχει εἰς τὰ ἔργα του ἕνα νησί. Ἡ Σκίαθος. Ἀλλὰ τὸ νησί του, τὴν Σκίαθον τὴν ἰδικήν του, δὲν τὴν λείχουν τὰ κύματα τοῦ ἀλμυροῦ πόντου. Θάλασσα ἄλλη, ἀσύλληπτος, φανταστική, περιβάλλει τὴν θερμήν του γῆν, ὅπου τὸ χῶμα γελᾷ, τὰ δένδρα ὄμιλοῦν, οἱ σπηλιές μύρονται, τὰ λουλούδια ἀστράφονται καὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι τοῦ Θεοῦ γνήσια τέκνα. Ὁ τόπος του εἶναι ὁ πρωτόπλαστος κόσμος, ὅπου ἕνα παιδί ἄνοιξε φαιδρὰ τὰ μάτια του πρὸς τὴν ζωὴν καὶ ἔχάρη, ὅπου ἀνέπνευσεν ἡδονικὰ τὸν δροσερὸν ἀέρα, ἔθωπευσε μὲ τὸ βλέμμα του τὰ ἔμψυχα καὶ τὰ ἄψυχα καὶ εὐλόγησεν Ἐκεῖνον, ποὺ τοῦ ἔχάρισε τὴν ὑπαρξίν.

Νέος ἔφυγεν ἀπὸ τὸ νησί του. Τὸν ἔσυρεν ἡ ἀγάπη τῆς σπουδῆς πρὸς ἄλλα ἐδάφη. Ἐμελέτησεν. Εἰργάσθη. Ἐξετιμήθη. Τοῦ ἐδόθη εὐκαιρία νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ ἔμφυτα προσόντα του. Καὶ ἐγνώρισε τὴν πλῆξιν τῆς ἀναληθοῦς δημιουργίας, ὅταν ἡ φαντασία εύρισκη πάντοτε τρόπον νὰ οὐριοδρομῇ εἰς τὸ κενόν. Ἔγραψε τοὺς «Ἐμπόρους τῶν ἔθνῶν», μυθιστόρημα μὲ δλίγην Βενετίαν καὶ δλιγωτέραν Ἑλλάδα, μὲ στιλέτα, πνιγμούς, καταποντισμούς, ἔρωτας, μίση καὶ πελάγη. Ἀλλ’ αὐτὸς ἥταν ἕνα ἔσπιασμα, μιὰ κραυγή. Καὶ ἀμέσως ὁ τόνος καταπίπτει. Ὅπηρχεν ἀγνότης εἰς τοῦ νέου τὴν ψυχήν, ὑπῆρχαν πόθοι, πόνοι. Ἀσυνειδήτως ἀκόμη, ἀσυναίσθητα, ὁ καλὸς ἀέρας τῆς πατρίδος του ἀρχίζει νὰ ἐπιδρᾷ ἐπάνω του. Ἐννοεῖ τὸ ἀνωφελὲς τῆς ἀκρίτου συγγραφῆς, τὸ ἄσκοπον τῆς διαγραφῆς μιᾶς οἰασδήποτε ὑποθέσεως μὲ ἀρχήν καὶ τέλος, κοινῆς ἡ παράξενης. Νιώθει ὅτι ζῇ εἰς ἕνα τόπον, ὡς μέλος ὡρισμένου ἔθνους, ὡρισμένης κοινωνίας. Κρίνει, σκέπτεται, μορφώνει ἀντιλήψεις, βλέπει ιστορίαν. Αἰσθάνεται ὅτι ὑπάρχει ἡ πρᾶξις καὶ ὅτι, φυσικά, εἰς αὐτὸν ἀπόκειται νὰ ἐκλέξῃ τὸ ἔδαφος τῆς δράσεως.

Καὶ συγγράφει τὴν «Γυφτοπούλαν». Πλέγμα συμβόλου καὶ ὄραματος ζωντανοῦ. Ὁ μυθιστοριογράφος παλαίει πρὸς τὸν ὡμὸν κριτὴν τῶν πραγμάτων. Τὸ ἔργον γεννᾶται ὡς σύμβολον, ἐκτυλίσσεται ὁ μῦθος καὶ κλείνει ἀπότομα μὲ τὴν σφραγίδα ἀλληγορίας ψυχῆς. Ὅπαρχουν στιγμὲς ποὺ ἡ φαντασία, ὁρμητική, θραύει τὰ δεσμά της. Ὁ μῦθος τότε κυριαρχεῖ, τὸ σύμβολον χάνεται. Ἀλλ’ ὁ ποιητὴς παλαίει. Ἀγωνίζεται ἀγῶνα σκληρὸν πρὸς τὸν ἴδιον ἑαυτόν του. Ἀσκεῖ ὡμὴν αὐτοκριτικήν. Τὸ ἔργον, καθὼς διασώζεται, ὅπως ἔγραφη, εἰς σειρὰν ἐπιφυλλίδων ἡμερησίας ἐφημερίδος, χωρὶς

συνολικήν ἐπισκόπησιν τοῦ περατωθέντος δημιουργήματος, χωρὶς νὰ ἐναρμονίσῃ τὸ ὑφος καὶ νὰ ρυθμίσῃ ἐπιμελέστερα τὴν ὕλην, ἐμφανίζεται ὡς μαρτύριον ἀψευδὲς τῶν ἐσωτερικῶν σκέψεων καὶ αἰσθημάτων τοῦ ποιητοῦ, τοῦ δεινοῦ πρὸς ἑαυτὸν ἀγῶνος.

Πρὸς τὴν Πόλιν τῶν ἐθνικῶν ὀνείρων ἀποβλέπει διὰ τῆς συγγραφῆς του ὁ λογοτέχνης. Θέλει νὰ θερμάνῃ τὸ ἱδεῶδες, ποὺ ἀρχίζει νὰ ξεψυχᾶ εἰς τὰς συνειδήσεις τῶν συγχρόνων του, τῶν ὅποιων οἱ ἄριστοι τρέπονται πρὸς ἄκαιρον λατρείαν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ θαύματος. Καὶ προσωποποιεῖ τὴν ἀφηρημένην σκέψιν του εἰς δύο συμβολικὰ πλάσματα, ἀλλὰ καὶ ζωντανὰ ὅντα: τὸν Γεμιστὸν καὶ τὴν Ἀιμά, τὴν γυφτοπούλαν. Δευτερεύοντα σύμβολα ἔκφράζονται μέσα ἀπὸ πρόσωπα ἄλλα. Πότε ὁ μῦθος χωρεῖ ἀβίαστα, πότε τὸ σύμβολον νικᾷ. 'Η «Γυφτοπούλα» εἶναι ἡ δοκιμασία ἡ σκληρὰ τοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

'Αλλ' ἡ δοκιμασία, εἰς τὴν ὅποιαν ἐκθύμως καὶ ἐξ ἴδιας προαιρέσεως ὑποβάλλεται ὁ ἀνθρωπός, εἴναι καὶ ἡ ἐγγύησις τῆς ὁριστικῆς του νίκης. Μετὰ τὴν «Γυφτοπούλαν» ὁ Παπαδιαμάντης ἀλλάζει. / Νέοι ὅριζοντες ἀνοίγονται εἰς τὰ ὀλοκάθαρα μάτια του. 'Αρχίζει ὁ μακρὺς τώρα καὶ στρωτὸς δρόμος, ὁ δρόμος ὁ καλός, ποὺ τὸ τέρμα του χάνεται εἰς τοὺς ἀπεράντους κόλπους τοῦ οὐρανοῦ. Χρυσίζει ἐκεῖ ἡ ἀλήθεια, αύγη γλυκιὰ νέας ἀνύχτωτης ἡμέρας.

'Απλὸς πέφτει στὴν ψυχήν του ὁ λόγος ὁ λυτρωτικός. "Οχι ἀπὸ τὰ σύμβολα εἰς τὰ πράγματα, ἀλλ' ἀπὸ τὰ πράγματα πρὸς τὰς ἰδέας. Καὶ ἡ μνήμη του φέγγει. 'Η ἥρεμη ζωὴ εἰρηνικοῦ χωριοῦ, κουρνιασμένου θερμὰ στὴ στοργικὴ ἀγκαλιὰ νησιοῦ χαρούμενου, ἡ ζωὴ ἡ λουσμένη ἀπὸ τὸ φῶς ἀγνῆς παιδιάτικης καρδιᾶς λαμπτυρίζει ἀδιάκοπα μπροστὰ εἰς τὰ μάτια τῆς ψυχῆς του. 'Εκεῖνο ποὺ ποθεῖς ὑπάρχει πάντα. Γίνε μόνον ἄξιος νὰ τὸ ψάξῃς καὶ νὰ τὸ βρῆς.

Ματαία ἡ ψυχρὰ προσπάθεια νὰ γίνη τὸ σύμβολον πραγματικότης. 'Ο Παπαδιαμάντης λυτρώνεται, ὅταν κατανοῇ ὅτι ἡ πραγματικότης δύναται νὰ ὑψωθῇ εἰς ἀξίαν συμβόλου. Δέν μᾶς ἐπέταξεν ἄκριτον σπορέως χέρι εἰς ἐρήμους αὐχμηράς. 'Ημποροῦμε νὰ βλαστήσουμε καὶ νὰ προσφέρουμε καρπούς ἐκεῖ ποὺ σπαρθήκαμε.

Μουχρώνει ἀτμόσφαιρα νοσταλγικὴ τὶς γαληνές κοιλάδες. Καὶ

ό ποιητής αἰσθάνεται νὰ ὑψώνεται μέσα ἀπ' τὰ στήθη του βαθιὰ
ἡ εὐχαριστία. Δὲν ὑπῆρξεν ἀπόκλητος αὐτός, ὅπως δὲν εἶναι ἀπό-
παιδο κανεῖς. Κάποτε εἶχεν ἀνοίξει μάτια ἀγνὰ πρὸς ἀνέφελους κό-
σμους. "Ἄσ κοιτάξῃ τοὺς κόσμους αὐτούς σταθερώτερα καὶ μὲν πρό-
θεσιν πάναγνον καὶ ἴδού ὁ λυτρωμός του.

Καὶ ἀρχίζει τὴν σειρὰν τῶν ἡθογραφικῶν διηγημάτων του.

'Ηθογραφίες; Πλάνη! Εἶναι διηγήσεις μελωδικαί, ποὺ ἰστοροῦν
γιὰ μιὰ ζωή, ποὺ ὑπάρχει καὶ ὅμως μένει ἀσύλληπτη, γιὰ μιὰ ζωή,
ποὺ τέρμα καὶ ὄρια δὲν ἔχει, ὅπως ὁ ἀπειρος κόσμος ὁ θηικός. 'Ἡ ἐνα-
τένισις τοῦ θερμοῦ αὐτοῦ ὀράματος εἶναι ἡ μεγαλυτέρα εὔτυχία.
Πῶς νὰ τὸ συλλάβῃ, πῶς νὰ τὸ ἀποκρυσταλλώσῃ, πῶς νὰ τὸ διη-
γηθῇ; Αἰσθάνεται ἐμπρὸς εἰς τὸ ὄραμα αὐτὸν νὰ γίνεται καλύτερος.
'Αλλὰ τρυγῷ καὶ τὴν πικρίαν τῆς ἀνθρώπινης ἀδυναμίας καὶ τῶν
φυσικῶν δεσμῶν τὸν πόνον. 'Ο πόνος εἶναι ἵσχυρός, ἐπίμονος. Βα-
σανίζει τὸν ἔρημον ὀνειροπόλον. 'Ἐμπρὸς εἰς τὸ ἀφθαστον, ἀσύλη-
πτον ὄνειρόν του, ἡ ἴδια του ἀδυναμία, ἀδυναμία κάθε ἀνθρώπου γί-
νεται οἰκτρῶς αἰσθητή. Νιώθει πολλές φορὲς νὰ κατατρύχεται ἀπὸ
πυρίνην δίψαν, ἡ ὅποια φλέγει καὶ σπαράσσει τὸ εἶναι του ὀλό-
κληρον. Καὶ τότε βλασφημεῖ ὡς πένθιμος ὀδοιπόρος, χαμένος εἰς
ἔρήμους σιωπηλάς («'Η φόνισσα»). 'Ἡ δυστυχία τοῦ ἀνθρωπίνου
σαρκίου πνίγει τὴν θείκήν του συνείδησιν.

'Αλλ' ὁ συλλογισμὸς τὸν ἐπαναφέρει εἰς τὸ ἔργον του: «Τὸ ἐπ'

ἐμοί, ἐνόσῳ ζῶ καὶ ἀναπνέω καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ παύσω πάντοτε
νὰ ὑμνῶ μετὰ λατρείας τὸν Χριστόν μου, νὰ περιγράφω μετ' ἔρωτος
τὴν φύσιν καὶ νὰ ζωγραφῶ μετὰ στοργῆς τὰ γνήσια Ἑλληνικὰ ἔθη.
'Εὰν ἐπιλάθωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθείη ἡ δεξιά μου, κολλη-
θείη ἡ γλῶσσά μου τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν οὐ μή σου μνησθῶ». («Λαμ-
πριάτικος ψάλτης»).

Καὶ προσπαθεῖ νὰ ζήσῃ, μέσα εἰς τὰ ἔργα του, τὸ ὄνειρον κό-
σμου ἀγαθοῦ. Συνήντησεν ἀνθρώπους καὶ εἶδε πάθη καὶ πόνους
καὶ κακίας καὶ μίση. 'Αλλ' ὅσο ζυγώνει μὲν ὅγνήν ψυχῆν καὶ ἔρεμον
σκέψιν τὸν πλησίον του, ἡ κακὴ ὅψις τῆς ζωῆς χάνεται καὶ προβάλ-
λει ἐνώπιόν του ὁ ἀνθρωπος ὡς πλάσμα τοῦ Θεοῦ. Εἶναι ἀγαθὰ τὰ
πρόσωπα τῶν ἔργων του, καθ' ὅσον ἡ ἐνατένισις τῆς ζωῆς γίνεται
ἰσχυροτέρα, τὰ πάθη σβήνουν, τὰ μίση διαλύονται. 'Ἡ νοσταλγία
φωτεινῶν ἡμερῶν τυλίγει μὲν τὴν γαλανήν της ἀτμόσφαιραν τὰ ἐπί-

γεια πλάσματα. Οι γειτόνισσες, καὶ ὅταν κουτσομπολεύουν, ἔχουν προθέσεις ἀγαθάς. 'Υπερβολὴ εἶναι ὁ λόγος των, ποτὲ κακία. Οι ἱερεῖς εἶναι σεβάσμιοι γέροντες καὶ τρυφεροὶ οἰκογενειάρχαι, ἀνθρώποι θρῆσκοι ἐρμηνεύοντες μὲν ὑφος ἀπλοῦν τὰ ρήματα τῆς θεϊκῆς σοφίας. Καὶ ὅταν ἀκόμη τὸ πάθος τῆς φιλοχρηματίας τοὺς καταλαμβάνῃ («Ἐξοχικὴ Λαμπρή»), γοργὰ πάλιν ἀποκτοῦν συνείδησιν τῶν πράξεών των καὶ ὑφίστανται τὸν δι' αὐτοθυσίας καθαρμόν. Καὶ εἶναι οἱ γυναικεῖς τίμιες καὶ καλέες καὶ οἱ ἔρωτες ἀγνοί, μεγάλοι.

"Αν ἡ νοσταλγία του δὲν ἀπέβλεπε ρητῶς πρὸς ὥρισμένην ζωὴν ὥρισμένου νησιοῦ, ἔστω καὶ ἂν ἡ ζωὴ αὐτὴ ἐκτείνεται καὶ ἀπλώνει, ἂν ἡ νοσταλγία του ἦτο δυνατὸν νὰ μετατραπῇ εἰς πόθον, πόθον δράματος θεϊκοῦ, δ ὄποιος ν' ἀγκαλιάσῃ μὲ δύναμιν καὶ τὰ τωρινά, ὅπως καὶ τὰ περασμένα, καὶ τοὺς ἐγγύς τόπους, ὅπως καὶ τ' ἀπόμακρα νησιά, τότε δ Παπαδιαμάντης θὰ ἔδιδε μὲ τὸ ἔργον του δεῖγμα καὶ σύμβολον ποιήσεως ὑψηλῆς. 'Αλλ' ἡ ὥμη πραγματικότης τῆς καθημερινῆς ζωῆς τὸν νικᾷ. 'Η ποιητική του δύναμις εἶναι ἀπέναντι της ἀνίσχυρος.

Οἱ τύποι τῶν ὀδηγημάτων του διηγημάτων εἶναι τόσον ξένοι πρὸς τὰ πρόσωπα τοῦ πράσινου νησιοῦ! Τοὺς ἀντικρίζει μὲ βλέμμα σκώπτου καὶ εἰρωνος, χωρὶς συγκατάθασιν, κάποτε ὡς σατιρικὸς παρὰ ὡς διηγηματογράφος. 'Άδυνατεὶ νὰ τοὺς ζυγώσῃ μὲ ἀπόλυτον καλοσύνην καὶ νὰ τοὺς κοιτάξῃ ὡς ὅντα ἀνθρώπινα, μὲ ἀδυναμίας καὶ πάθη, ἀλλὰ καὶ μὲ σφραγίδα θεϊκῆς καταγωγῆς εἰς τὰ μέτωπα. Τοὺς ἴδιους τύπους, ἂν τοὺς εἶχεν ἴδει ἐκεī ὅπου ἔχάρη τὸ φῶς τοῦ κόσμου, θὰ τοὺς περιέβαλλε μὲ ἐνδύματα φωτεινά, θὰ τοὺς ἔθωπε μὲ τὸ γλυκύ καὶ πρᾶον βλέμμα τοῦ ἀνθρώπου, δ ὄποιος μὲ ἡσυχον καρδίαν συγχωρεῖ, διότι ἀνεγνώρισεν εἰς τὸ κακὸν πρόσκαιρον ἀπλῶς τῶν ἀνθρώπων πλάνην.

'Αλλ' εἶναι ἀνόμοιος, διότι εἶναι μόνον νοσταλγός.

Νοσταλγὸς ἀκόμη καὶ εἰς τὸ θρησκευτικὸν του αἴσθημα. Εἶναι πράγματι θρῆσκος. Δὲν εἶναι ὅμως ὁ ἀνθρώπος, δ ὄποιος ἐκ βάθους συνειδήσεως ἀναζητεῖ τὸν Θεόν τὸν ζῶντα καὶ πιστεύει. Εἶναι ὁ νοσταλγὸς τῶν ἐρημοκλησιῶν καὶ τῶν θρησκευτικῶν ὄλονυκτιῶν σὲ ταπεινὰ ἔξωκλήσια, δ πιστὸς τῶν ἔξωτερικῶν συμβόλων τῆς λατρείας τῆς χριστιανικῆς. Ποτὲ δὲν θὰ ἐγίνετο διὰ λογικῆς σκέ-

ψεως κῆρυξ τοῦ χριστιανισμοῦ, ώς ἔξοχου κοινωνιολογικῆς ὑποθή-
κης ὅπως ὁ Τολστόη. Ἀλλὰ καὶ ποτὲ δὲν θὰ κατώρθωνε νὰ καταλή-
ξῃ εἰς κελεύσματα ἐνθουσιάδους πίστεως, ώς ὁ Δοστογιέφσκυ, ὁ ἀπο-
δεχόμενος ἀπολύτως ὅτι θὰ ἐκινούσαμε καὶ τὰ βουνὰ ἀκόμα, ἀν μᾶς
ἔφλεγε πίστις τελεία.

‘Ο Παπαδιαμάντης δὲν ταράσσεται ἀπὸ τέτοιες σκέψεις. Ζῇ
μὲ τοὺς μύθους μόνον τοὺς θρησκευτικούς, ζῇ μὲ τὰς ἀπλᾶς τῶν ὄρθο-
δόξων τελετὰς καὶ ἀναζητεῖ γαλήνην εἰς τὴν ἀφελῆ πίστιν τῶν ἀν-
θρώπων. Δὲν βλέπει παντοῦ τόπους προσευχῆς. Ἀναζητεῖ καὶ μέσα
εἰς τὰς Ἀθήνας ἐκκλησάκια ἐρημικὰ καὶ παρακολουθεῖ τὰς ὄλονυ-
κτίας τοῦ παρὰ τὸν Παλαιὸν Στρατῶνα ναΐσκου τοῦ ‘Αγίου ‘Ελι-
σαίου καὶ ψάλλει ώς ψάλτης. ‘Η νοσταλγία ἡ ἰσχυρὰ θολώνει τὴν
σκέψιν του. Τέρπεται τόσον ἀπὸ τὴν παράδοσιν καὶ ἀπὸ τὰς ἀφε-
λεῖς τῶν ταπεινῶν δοξασίας καὶ τόσον τὸν πειράζει ὁ «παράσιτος
νεωτερισμός», ὡστε δὲν προσέχει οὕτε ἀν αἱ ὄντιλήψεις του συμφω-
νοῦν μὲ τὰ δόγματα τῆς θρησκείας ποὺ λατρεύει. «Παντοῦ παρου-
σιάζονται Ρωμιοὶ διὰ συζήτησιν περὶ τοῦ ἀν ὑπάρχουν στοιχεία.
Ἐγὼ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, ἀν εἶχα ἔξουσίαν, θὰ ἔθετα φίμω-
τρον» («Ἡ Πεποικιλμένη»).

“Ετσι, ὅπως είναι, εἰργάσθη μὲ αἴσθημα ἐλληνικὸν καὶ μὲ ἔθνικὴν
πεποιθήσιν. “Ἐλλην γνήσιος καὶ συγγραφεὺς ἰσχυρός, ἔχάρισε σελί-
δας ἔξοχου ἀγνότητος καὶ ἡθικῆς ρώμης, ἐνῷ δὲ ᾧδιος ἐτήκετο ἀπὸ
τὴν νοσταλγίαν ἀπόκρουσμου νησιοῦ, λουσμένου σὲ γαλάζιο φῶς,
ὅπου οἱ κάμποι διμιοῦν καὶ οἱ σπηλιές μοιρολογοῦνε, ὅπου τὰ λου-
λούδια, τὰ δένδρα, τὰ πουλιά σκορποῦν τὴν εὐφροσύνην καὶ ὅπου
οἱ ἄνθρωποι είναι τοῦ Θεοῦ τὰ γνήσια τέκνα.

“Ἐκλογὴ ἀπὸ τὸ ἔργο του”

Φῶτος Πολίτης

3. ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

Καὶ πρῶτον ἡ φυσιογνωμία τοῦ ποιητοῦ. Μία μορφή, ώς ν' ἀνέ-
θορεν ἀπὸ κάποιον πίνακα τοῦ Γκρέκο. Μορφὴ ἰσχνή, ἀσκητική,
χαρακτηριστικὴ τοῦ παθητικοῦ «ἡθικοῦ», τῆς μυστικοπαθείας, τῆς

βαθείας ιδανικότητος, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὸ διακριτικὸν τῆς σχολῆς τῆς Σεβίλλης. Θὰ ἔλεγα δὲ καρδινάλιος Gaspar de Guiroga τοῦ Δομενίκου Θεοτοκοπούλου χωρὶς τὴν μακρὰν γενειάδα. Τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον σκεπάζει ἡ πυκνὴ δασύτης, ποὺ τὴν λευκάνουν τώρα πυκνὰ ἀργυρᾶ νήματα, φωτίζουν δύο κατάμαυροι πυρώδεις δόφθαλμοι, ἐκλάμποντες τὴν νόστιν καὶ τὴν ἐμπνευσιν, ὡς ἀπὸ τὰ βάθη μιᾶς πολυήχου ψυχῆς, ἐνὸς θαυμαστοῦ ἐσωτέρου ἀντικατοπτρισμοῦ αἰγλήντος καὶ ἀστραπτεροῦ. Θὰ ἔλεγα αὐτὸς δὲ Δομένικος Θεοτοκόπουλος εἰς τὴν εἰκόνα, τὴν κοινῶς θεωρουμένην ὡς τὴν αὐτοπροσωπογραφίαν του.

Καὶ ἡ πνευματικὴ φυσιογνωμία σύμφωνος καὶ ἐναρμονισμένη πρὸς τὴν φυσικὴν ἐμφάνισιν. Αὐτὸς δὲ ποιητὴς ἔχαρακτήρισε τὸ ἔργον του τὸ πολύμορφον, τὸ πολυστόχαστον, τὸ παθητικόν, τὸ πολύηχον, τὸ ἄπειρον, εἰς τοὺς στίχους τῆς »Ἄσάλευτης ζωῆς»:

Στό δάσος ἔστησα τοῦ πόθου ὅλα τάξόβεργα
κι ἔπιασα τά πιό γνώριμα πουλιά καὶ τά πιό ξένα,
κι ἔκεινα, πού δλο κελαθδοῦν, καὶ τά βουβά
καὶ τ' ἄσπρα καὶ τά κίτρινα καὶ τά σμαλτοχυμένα,
κι δσα πικροδαγκώνουν καὶ τά πιό ἀπαλά,
καὶ τά πουλιά, πού σέρνονται σά λαβωμένα χάμου,
καὶ τ' ἄλλα μέ τ' ἀνήσυχα πλατιά φτερά.
Καὶ σ' ἄλλο δάσος τ' ἄφησα, μέσ στήν καρδιά μου.

Ποῦ νὰ εὔρῃ τις λέξεις καὶ εἰκόνας περισσότερον ὑποβλητικάς, διὰ νὰ προσθέσῃ τι τὸ χαρακτηριστικώτερον; Θὰ εἴπω ὅτι παραβάλλω τὸν Παλαμᾶν πρὸς λυρικόν τινα Κύκλωπα σωρεύοντα, διὰ ν' ἀποτελέσῃ τὸ ἀρχιτεκτόνημά του, ὁγκολίθους, τοὺς ὅποιους πολλάκις δὲν εὔρε καιρὸν νὰ λαξεύσῃ ἢ νὰ λειάνῃ, ἀλλὰ καὶ πέτρας στιλπνὰ ἐπεξειργασμένας ὡς πολυτίμους λίθους, μάρμαρα λεῖα ὡς ἀρχαίου ναοῦ, μετόπις, ὅπου ἡ δύναμις τῆς ἐμπνεύσεως ἀμιλλᾶται πρὸς τὴν ὄρμονίαν τῆς ἐκτελέσεως, κάτι τὸ μεγαλοπρεπές, κάτι τὸ ἐπιβλητικόν, ποὺ γεννᾷ συγχρόνως τὴν συγκίνησιν τῆς τρυφερότητος, τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ θαυμαστοῦ.

Τὸν συγκρίνω ἀκόμη πρὸς ὑπέροχον σαλπιστήν, τοῦ ὅποιου ἡ πολύηχος πνοὴ τονίζει ρυθμούς, τώρα γλυκυτάτης μελωδίας, τώρα προφητικῆς δυνάμεως βαρυβρόμου, τώρα νοητικῆς μυστικοπαθείας,

ποὺ ὁ ἀκούων χρειάζεται νὰ βυθισθῇ εἰς βαθεῖαν ἔρευναν, διὰ νὰ τὴν συλλάβῃ, τώρα ἔξαρσεως ἀετείου μέχρι τοῦ νὰ χάνωνται οἱ ρυθμοὶ μέσα εἰς τὴν θύελλαν τῶν νεφῶν. Τὸν παραβάλλω ἀκόμη πρὸς ζωγράφον, ὅστις θὰ ἔξέφραζε μὲ τὰς ποικιλωτέρας τῶν ἀποχρώσεων τὸν ψυχικὸν δραματισμόν, τὴν ἐσωτερικήν φαντασίωσιν, τὸ καταίθον αὐτὸν πῦρ τῆς χλιδῆς τῶν νοητικῶν χρωμάτων.

"Ηρως τῆς σκέψεως. 'Αθλητής τῆς νοήσεως. "Έχων κάτι φυσικῆς δυνάμεως. Κυβερνήτης τῶν ρυθμῶν. Κατ' ἔξοχήν "Ελλην ποιητής καὶ ὅμως κοσμοπολίτης. Ζητήσας καὶ εύρων νέαν ἔκφρασιν εἰς τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὴν νόησιν ὁ Κωστής Παλαμᾶς ἀποτελεῖ ἀληθινὴν δόξαν διὰ τὴν 'Ελλάδα. Εἶναι εἰς ἑκατόντα τῶν ἔκπροσωπευτικῶν ἐκείνων τύπων, οἱ ὅποιοι πλουτίζουν τὴν ἡθικήν κληρονομίαν ἐνὸς ἔθνους. "Ισως κανεὶς ἄλλος σύγχρονος "Ελλην, ἀφ' ὅτου ἡ 'Ελλὰς ἀνέστη εἰς τὸ φῶς τῆς ἐλευθερίας, δὲν ἀνταποκρίνεται περισσότερον εἰς τὸν δρισμὸν τοῦ "Ἐμερσον: «'Εκεῖνος εἶναι μεγάλος, δ ὅποιος εἶναι φυσικὸς καὶ ποτὲ δὲν ἐνθυμίζει τοὺς ἄλλους», καὶ ἐνσαρκώνει τὸ βαθύτατον ἐκεῖνο τοῦ ἴδιου: «'Υπάρχουν προσωπικότητες ποὺ μὲ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς πράξεις των (θὰ προσέθετα μὲ τὸ ἔργον καὶ τὴν ἔμπνευσίν των) ἀπαντοῦν εἰς ἐρωτήματα, ποὺ δὲν ἔχει δύναμιν νὰ τοῖς ἀπευθύνῃ κανεῖς».

'Ο ποιητής ἐπλάτυνε πράγματι τὴν νεοελληνικὴν νόησιν. 'Ανενέωσε τοὺς χρυσοῦς δεσμούς, οἱ ὅποιοι μᾶς συνδέουν πρὸς τὴν ἔμπνευσιν τῶν ἀρχαίων 'Ελλήνων. "Ψωσε τὴν αἰωνίαν ἐλληνικὴν γλῶσσαν μέχρι τοῦ ἀπείρου καὶ τὴν ἀνεβάπτισεν εἰς τὰ γάργαρα νερὰ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀληθείας. 'Υπῆρξεν ὑπέρτερος ὅχι μόνον τῆς γενεᾶς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐποχῆς του, καὶ θὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ ἀπωτέρου μέλλοντος, τὸ ὅποιον θὰ ἀκροασθῇ μὲ ἐντονωτέραν τὴν χαρὰν καὶ διαυγεστέραν τὴν ἀπόλαυσιν τὸ γλυκὺν ἥ βαθύτηχον μέλος τῶν ρυθμῶν του. 'Ηρμήνευσε τὴν νεοελληνικὴν ψυχὴν ὅχι ὡς νησīδά τινα τῆς διανοητικῆς θαλάσσης, ἀλλ' ὡς ἐν κῦμα βαθυτάραχον καὶ μυριόχρωμον τοῦ ὥκεανοῦ τῆς πταγκοσμίου διανοήσεως.

Θαυμαστής εἰλικρινής φέρω πρὸς τὸν ποιητὴν τὸν χαιρετισμὸν κάποιου, ὅστις εἶδε τὴν αύγὴν τῆς δόξης του καὶ πανηγυρίζει μὲ συγκίνησιν τὸ μεσουράνισμα τοῦ ἡλίου της.

«Δώδεκα ἄρθρα γιὰ τὸν Παλαμᾶ»

Δημήτριος Καχλαμάνος

4. ΤΟ ΧΡΥΣΕΛΕΦΑΝΤΙΝΟΝ ΑΓΑΛΜΑ ΤΟΥ ΔΙΟΣ ΕΙΣ ΟΛΥΜΠΙΑΝ

Τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ Διὸς εἰς τὴν Ὀλυμπίαν γνωρίζομεν ἀπὸ τὰς περιγραφὰς συγγραφέων, ἵδιως τοῦ Παυσανίου, καὶ ἀπὸ νομίσματα τῶν Ἡλείων, τὰ ὅποια εἰκονίζουν ἢ τὸ ὄλον ἢ τὴν κεφαλήν του μόνον. Ἐπίδρασις αὐτοῦ φαίνεται νὰ ὑπάρχῃ καὶ εἰς ὄλιγα ἄλλα ἔργα, ἐσχάτως δ' ἀνεκοινώθη ὅτι ἀνεκαλύφθη εἰς τὴν Κυρήνην πραγματικὸν μαρμάρινον ἀντίγραφον. Ἡ σχέσις ὅμως τούτου μὲ τὸ πρωτότυπον τοῦ Φειδίου ἀκόμη δὲν ἔξηκριβώθη ἐπαρκῶς.

Ο θεὸς ἐκάθητο εἰς θρόνον καὶ ἐβάσταζεν, ὅπως ἡ Παρθένος, εἰς τὴν δεξιάν χεῖρα τὴν Νίκην, τὴν ἄλλην δ' ἐστήριζεν εἰς ἀετοφόρον σκῆπτρον· τὸ χρυσοῦν ἴμάτιόν του, τὸ ὅποιον ἀφηνε γυμνὸν μέγα μέρος τοῦ ἄνω σώματος, ἐποικίλλετο μὲ ζώδια καὶ κρίνους, ἡ κόμη καὶ τὰ πέδιλα ἥσαν ἐπίστης χρυσᾶ, τὸ δὲ σκῆπτρον συνέκειτο ἀπὸ διάφορα μέταλλα. Ἡ Νίκη ἥτο φυσικὰ πάλιν χρυσελεφαντίνη, ὁ δὲ θρόνος ἀπὸ χρυσόν, ἐλέφαντα, ἔβενον καὶ πολυτίμους λίθους κι ἐκοσμεῖτο μὲ πολυαρίθμους γλυπτὰς ἢ γραπτὰς μορφὰς καὶ παραστάσεις. Αἱ ζωγραφίαι εύρισκοντο εἰς πίνακας, οἱ ὅποιοι ἔκλειον τὰ μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ θρόνου κενὰ καὶ ἥσαν ἔργα τοῦ Παναίνου, παρίστανον δὲ τὸν Ἡρακλέα καὶ τὸν Ἀτλαντα, τὸν Θησέα καὶ τὸν Πειρίθουν, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Σαλαμῖνα κρατοῦσαν εἰς τὴν χεῖρα ἀκροστόλιον πλοίου, τὸν Λοκρὸν Αἴαντα καὶ τὴν Κασσάνδραν, τὸν Ἡρακλέα καὶ τὸν δεσμώτην Προμηθέα, τὸν Ἀχιλλέα ὑποστηρίζοντα τὴν ἀποθνήσκουσαν Πενθεσίλειαν, τὴν ὅποιαν ὁ ἴδιος ἐπλήγωσεν, κ.ἄ.

Γλυπταὶ ἥσαν πιλήν πολλῶν Νικῶν, Χαρίτων, Ὦρῶν, Σφιγγῶν κ.ἄ. αἱ παραστάσεις τοῦ φόνου τῶν τέκνων τῆς Νιόβης ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, τῶν ἀμαζονομαχιῶν τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Θησέως καὶ τῆς ἀναδυομένης ἀπὸ τὴν θάλασσαν Ἀφροδίτης, τὴν ὅποιαν ὑπεδέχοντο οἱ Ὀλύμπιοι θεοί· ἡ τελευταία παράστασις εύρισκετο εἰς τὸ βάθρον τοῦ θρόνου, τὸ ὅποιον ἥτο ἀπὸ μελανὸν ἐλευσινιακὸν μάρμαρον, αἱ μορφαὶ ὅμως ἥσαν χρυσαῖ καὶ προσηλωμέναι εἰς τὸν λίθον, εἰς τὰ ἄκρα δὲ τῆς παραστάσεως εἰκονίζοντο πάλιν — ὅπως δηλαδὴ καὶ εἰς τὴν ἀντίστοιχον παράστασιν τοῦ βάθρου τῆς Παρθένου — ὁ Ἡλιος ἐπὶ ἄρματος καὶ ἡ Σελήνη ἐπὶ ἵππου.

Τὸ μέγεθος τοῦ ἀγάλματος τοῦ Διὸς δὲν είναι ἀκριβῶς γνωστόν, ύπολογίζεται ὅμως ὅτι ὁμοῦ μὲ τὴν βάσιν ἦτο μεγαλύτερον ἀπὸ τὴν Παρθένον κατὰ ἐν ἡ δύο μέτρα καὶ ὅτι κατελάμβανεν ὀλόκληρον τὸ πλάτος καὶ τὸ ὑψος τῆς μεσαίας ὑποστάσεως τοῦ στηκοῦ, εἰς τὸ βάθος τῆς ὁποίας ἦτο ἰδρυμένον· διὰ τοῦτο ἐγεννᾶτο ἡ ἐντύπωσις ὅτι, ἐὰν ἀνηγείρετο ὁ καθήμενος θεός, ἡ κεφαλή του θὰ ἀπεστέγαζε τὸν ναόν, καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα ὑπῆρχεν ἡ γνώμη ὅτι ὁ Φειδίας ἀπέτυχεν ὡς πρὸς τὰ μέτρα τοῦ ἀγάλματος. Ἀλλὰ τὰ μέτρα ταῦτα παρεδέχθη πιθανώτατα κατ' ἀπαίτησιν τῶν Ἡλείων, οἱ ὄποιοι ἐπιθυμοῦσαν, φαίνεται, νὰ ὑπερβάλουν καθ' ὅλα τὴν Παρθένον τῆς Ἀκροπόλεως, ἃν καὶ ὁ ναός δὲν ἦτο προωρισμένος διὰ κολοσσὸν τοιούτων διαστάσεων.

“Οπως εἰς τὸν Παρθενῶνα, ἔχώρισεν ὁ Φειδίας μὲ φράγματα καὶ εἰς τὴν Ὀλυμπίαν ἔνα τετράγωνον χῶρον πρὸ τοῦ ἀγάλματος καὶ ἐστρωσεν αὐτὸν μὲ τὸν ἴδιον μελανὸν ἐλευσινιακὸν λίθον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἦτο καὶ τὸ βάθρον, ὁμοίως δὲ ἔφραξε καὶ τὰ εἰς τὰ πλάγια τοῦ βάθρου μετακιόνια· οἱ ἐπισκέπται ὅμως ἥδυναντο νὰ παρατηρήσουν τὸ ἀγαλμα ὅχι μόνον ἀπὸ τὸ τμῆμα τῆς μεσαίας ὑποστάσεως, τὸ ὁποῖον ἔμενεν ἐλεύθερον μεταξὺ τῆς εἰσόδου καὶ τοῦ περιφράκτου τετραγώνου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἄνω πάτωμα τῶν πλαγίων στοῶν, αἱ ὁποῖαι εἴπομεν ὅτι ἡσαν διώροφοι, ἔφερον δὲ εἰς τὸν δεύτερον ὅροφον κλίμακες εύρισκόμεναι δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὴν εἰσόδον.

‘Ως πρὸς τὴν ὅψιν τοῦ Διός, διηγεῖται ὁ Στράβων, ὅτι ἐρωτηθεὶς ὁ Φειδίας ὑπὸ τοῦ Παναίνου κατὰ ποιὸν παράδειγμα ἐσκέπτετο νὰ πλάσῃ τὸν Θεόν, ἀνέφερε τοὺς περιφήμους στίχους τῆς Ἰλιάδος:

ἢ, καὶ κνανέλησιν ἐπ’ ὅφρύσι νεῦσε Κρονίων·
ἀμβρόσιαι δὲ ἄρα χαῖται ἐπερρόσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ’ ἀθανάτοιο· μέγαν δὲ ἐλέλιξεν Ὀλυμπον.

“Ἄλλος συγγραφεύς, ὁ Δίων Χρυσόστομος, ἔξαίρει τὸ ἡρεμον καὶ πρᾶον καὶ σεμνὸν τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας· ὅσον δὲ είναι δυνατὸν νὰ κρίνωμεν καὶ ἡμεῖς ἀπὸ μνημεῖα, ὅπως τὰ νομίσματα, πραγματικῶς συνεδυάζετο εἰς τὴν εἰκόνα ταύτην τὸ ἀπειρον μεγαλεῖον τοῦ βασιλέως τοῦ κόσμου, τὸ ὁποῖον τόσον παραστατικὰ ἐκφράζουν οἱ

όμηρικοι στίχοι, μὲ τὴν ἀγαθότητα καὶ μειλιχιότητα τοῦ πατρὸς τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ μὲ τὴν ὑπερτάτην εὐγένειαν, ἡ ὁποία δύναται νὰ κοσμήσῃ τὰ χαρακτηριστικὰ ἀνθρωπίνου προσώπου.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐντύπωσις τοῦ ἔργου ἦτο τεραστία. Ἐφαίνετο ὡς ἀληθινὴ ἀποκάλυψις τῆς μορφῆς τοῦ ὑπάτου θεοῦ — μορφῆς πολὺ καθαρωτέρας καὶ ὑψηλοτέρας, παρ’ ὅσον ἐνεδείκνυον αὐτὴν οἱ παλαιοὶ μῦθοι, ἀνυψώνετο δ’ οὔτω καὶ τὸ θρησκευτικὸν αἰσθῆμα τοῦ θεατοῦ καὶ ἐγίνετο καθαρώτερον. Ὁ αὐτὸς Δίων Χρυσόστομος λέγει ὅτι οἱ ἰδόντες τὸ ἄγαλμα τῆς Ὀλυμπίας δὲν ἤδυναντο πλέον νὰ φαντασθοῦν τὸν θεὸν κατ’ ἄλλον τρόπον, τὴν ἴδεαν δὲ τῆς ἀποκαλύψεως διετύπωσεν ὁ Θεσσαλονικεὺς ποιητὴς Φίλιππος εἰς τὸ ἐπίγραμμα:

*H θεὸς ἥλθ' ἐπὶ γῆν ἐξ οὐρανοῦ εἰκόνα δεῖξων,
Φειδία, ἡ σὺ γ' ἔβης τὸν θεὸν ὀφόμενος.

‘Ομοίως καὶ ἄλλα πολλὰ χωρία ἀρχαίων ρητόρων, ιστορικῶν κ.ἄ. μαρτυροῦν περὶ τῶν συναισθημάτων θαυμασμοῦ καὶ καταπλήξεως, ἄλλα καὶ εὐφροσύνης, τὰ δόποια διήγειρεν εἰς τὴν ψυχὴν τῶν θεωμένων αὐτὸν ὁ Ζεὺς τοῦ Φειδίου.

Τὸ ἄγαλμα ἦτο προδήλως τὸ ὠριμώτατον καὶ τελειότατον δημιούργημα τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου καὶ εἰς αὐτὸν ἐπραγματοποιήθησαν ὅλαι αἱ προσπάθειαι, τὰς δόποιας ἡ τέχνη εἶχε κάμει ἔως τότε, διὰ ν’ ἀπόδωσῃ τὸ ἀπόλυτον ἀξίωμα τῶν οὐρανίων θεῶν. Μετὰ τὸν Φειδίαν ὁ τύπος τοῦ Διὸς μετεβλήθη, ἀλλ’ ἡ ἀρχαιότης ποτέ, ὡς φαίνεται, δὲν ἔγνωρισεν ἄλλην εἰκόνα θεοῦ, ἡ δόποια ν’ ἀνυψώνη τόσον τὸν θεατὴν καὶ νὰ καταλαμβάνῃ καὶ γεμίζῃ τόσον ὀλοκληρωτικὰ τὴν ψυχὴν του. Οἱ συγγραφεῖς, οἱ δόποιοι δόμιλοιν περὶ αὐτοῦ μὲ τόσον ἐνθουσιασμόν, εἴναι ὅλοι μεταγενέστεροι καὶ ἔγραφον εἰς χρόνους, κατὰ τὸν δόποιούς ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη ἔβαινε πλέον πρὸς τὴν δύσιν της, ἐπομένως ἔγνωριζον ἐξ ὄψεως ἡ ἐξ ἀκοῆς ὅλα τὰ μεγαλύτερα ἀριστουργήματα αὐτῆς ἀλλ’ εἰς κανὲν δὲν ἀποδίδουν τὴν βαθεῖαν καὶ ίσχυρὰν ἐντύπωσιν τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας. Καὶ αὐτὴν ἡ Ἀθηνᾶ τοῦ Παρθενῶνος, ἡ δόποια ἦτο ἄλλως ἐφάμιλλος τοῦ Διὸς

καὶ κατὰ τὸ μέγεθος καὶ κατὰ τὴν λαμπρότητα, ἥτο φαίνεται κατωτέρα ἀπ' αὐτὸν ὡς πρὸς τὴν ἔκφρασιν τῆς θειότητος.

“Ιστορία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης”

Χρίστος Τσουντάς

5. Η ΤΕΧΝΗ ΤΟΥ ΓΚΡΕΚΟ

‘Ο Γκρέκο είναι παροξυστής. ’Ανήκει στήν κατηγορία τῶν καλλιτεχνῶν πού δέν ἐνεργοῦν παρά μόνο στόν πυρετό καί δέν δημιουργοῦν παρά μόνο ἄν χαλάσουν. ”Ελληνας στήν ’Αναγέννηση μέ μεσαιωνική ψυχολογία ἔσπασε τήν κλασική παράδοση πού συντατίζει τήν ἡρεμία μέ τό ὠραῖο. Χωρίς τήν κίνηση, χωρίς τή δύναμη πού μετατοπίζει, πού καταστρέφει καί πλάττει, τό ὠραῖο γι’ αὐτόν είναι ἀνύπαρκτο. ’Ωραῖο θεωρεῖ τό γίγνεσθαι. Τό θεῖο γιά τό Γκρέκο είναι δράμα σχημάτων καί χρωμάτων. Οἱ ούρανοί του είναι συννεφιασμένοι. Οἱ ἄγγελοί του παίρνουν γωνιώδεις καί συστροφικές κινήσεις. Τά φτερά καί τά φορέματά τους δέρνουν τόν αἰθέρα καί τόν ἀγέρα. Τά σύννεφά του δέν ταξιδεύουν. Στέκουν. Χάνουν τήν εύτυχία τους στό διάστημα, τή συγγένειά τους μέ τόν ἀχνό καί τόν καπνό. ’Ο Γκρέκο δέν τά ἀνέχεται παρά στερεοποιημένα σέ κάτι σάν ὕφασμα καί σάν μέταλλο, ὅγκους πού κρύβουν τό γαλάζιο αἰθέρα ἢ ἀπότομα σχίζονται, γιά ν’ ἀφήσουν διέξοδο σέ ούρανια πρόσωπα.

Καί τό σχῆμα τοῦ ἔργου ἀκολουθεῖ κι αύτό τήν ὄραση τοῦ ζωγράφου. ’Η ὄρθια στενόμακρη ὁδόνη είναι ἐκείνη πού προτίμησε ὁ μυστικιστής, γιά ν’ ἀναπτύξει τή σύνθεσή του σύμφωνα μέ τήν κάθετο, τήν ἀγαπητή του γραμμή, καί μέ τό θρησκευτικό της νόημα. ’Η Πεντηκοστή, ἡ Σταύρωση, τό Βάπτισμα, ἡ ’Ανάσταση τοῦ Μουσείου τοῦ Πράντο, ἡ ’Ανάληψη τοῦ Τολέδο, καί τά πέντε αὔτά ἔργα του, συνθεμένα στό ὅρθιο σχῆμα, ἔγιναν στό νόημα τῆς καθέτου. ’Ανεβαίνουν. Στήν ’Ανάσταση ἡ κάθετος γίνεται πραγματικά ὅργανο τοῦ θριάμβου. Νά τον πού ἀνεβαίνει στόν ἀέρα ὁ θριαμβευτής μέ τό γυμνό του ὑψωμένο σέ ἄψογη κατακόρυφο, ἐνῶ ἀπό κάτω ἀλλη ἀντίθετη γραμμή γκρεμίζει στήν ἄβυσσο τό ἀναποδογυρισμένο σῶμα τοῦ Ρωμαίου φρουροῦ. Οἱ ἕδιες θρησκευτικές ίδεες δέ θά-

μπορούσαν νά έκφρασθούν ἀπό τόν Τιτσιάνο παρά στή διάσταση τοῦ πλάτους.

Δύο είναι οἱ κόσμοι τῆς ζωγραφικῆς: ἡ Φλωρεντία κι ἡ Βενετία. Ἡ μιά βλέπει τόν κόσμο σέ περιγράμματα, ἡ ἄλλη σέ χρωματισμένες ἐπιφάνειες. 'Ο Γκρέκο ἀνήκει στό δεύτερο κόσμο. "Αν δέν ὑπῆρχε, θά τόν ἔφτιανε. Θά ἥταν λάθος νά τόν κρίνουμε μέ τά μέτρα πού ἐφαρμόζουμε σέ ὅσους ὄραματίστηκαν καὶ σχεδίασαν κατευθεῖαν μέ τή γραμμή, στούς μεγάλους διανοητικούς τῆς Φλωρεντίας καὶ τῆς Ρώμης. Τό πνεῦμα του τόν ἔβιαζε νά διαλύσει τίς μορφές τῆς Φλωρεντίας καὶ τῆς Ρώμης, ἀκόμη καὶ τίς χρωματικές ἀξίες τῶν δασκάλων του Βενετσιάνων καὶ νά παρουσιάσει κι αὐτήν ἀκόμα τή ζωγραφική τοῦ Τιτσιάνο, σάν κάτι σταματημένο, δημιουργώντας ἀπέναντί της τό γίγνεσθαι τῆς ζωγραφικῆς του, τή δυναμική καὶ θερμή τέχνη.

'Ο Γκρέκο ἀνήκει κατ' ἔξοχήν στήν κατηγορία τῶν ζωγράφων πού σχεδιάζουν μέ τό χρῶμα, ἐπειδή ἡ ὄρασή τους προσλαμβάνει πρῶτα αὐτό, πρίν ίδει τό σχέδιο. Τήν διμολογία τοῦ κολορίστα τήν ἔκαμε ἀπαντώντας στήν ἐρώτηση τοῦ Παχέκο, ἂν τό κύριο στή ζωγραφική είναι τό χρῶμα ἢ τό σχέδιο! "Τό κύριο είναι τό χρῶμα», ἀπάντησε.

Τήν ἀρχή του τή βλέπουμε πράγματι στά ἔργα του. Γιά νά ζωγραφίσει τό «Διεμερίσαντο τά ίματιά μου» στό Ἐσπόλιο τοῦ Τολέδο, συνέλαβεν ἀμέσως τό θέμα σέ χρῶμα, στή μεγάλη κηλίδα τῆς βύσσινης πορφύρας τοῦ Χριστοῦ. Σ' αὐτή τή χρωματιστή ἰδέα ὄραματίστηκε τό «Μαρτύριο» καὶ σά συνέπειές της σχεδίασε τίς μορφές. Μά κι ὅταν βρεθοῦμε μπροστά στήν «Ταφή τοῦ κόμητος τοῦ Ὁργκάζ», πού είναι καθαυτό ἔνας ἀθλος τῆς γραμμῆς, πάλι τό χρῶμα είν' ἔκεινο πού μᾶς κρατεῖ πρῶτα ἀπ' ὅλα προσηλωμένους.

Τό ἀριστούργημα τοῦτο μᾶς ἐμφανίζεται ἀμέσως μέ τούς ἔξαισιους τεφρούς τόνους τῆς ἐνδυμασίας τοῦ καλόγερου ἀριστερά καὶ τοῦ ἐφημέριου δεξιά, σά δυό γερούς χρωματικούς στύλους, πού στηρίζουν τή σύνθεση ὁλόκληρη. Είναι οἱ τεφροί τόνοι τοῦ Γκρέκο. Κανένας δέν τούς ἔφτασε. Βγῆκαν ἀκηλίδωτοι ἀπό τή μυστηριώδη παλέτα του καὶ λάμπουν σάν τόν ὀλάργυρον ἀφρό τῆς στάχτης πού κάθεται στό κάρβουνο, ὅταν δέν τόν τάραξε κανένα φύσημα καὶ ἀκινητεῖ ὥρα πολλή ἀπάνω ἀπό τή σβησμένη φωτιά.

Τό γνήσια ζωγραφικό πού κυριαρχεῖ στή μεγάλη συμφωνία τοῦ 'Οργκάζ είναι, ἐκτός ἀπό τά λαμπρότατα καὶ πρωτόφαντα μαῦρα τῆς ἐνδυμασίας τῶν Τολεδάνων, οἱ μελωδίες τῶν τεφρῶν τόνων. Ξεκινοῦν ἀπό τίς δυό μορφές τῶν ἱερωμένων κι ἀνεβαίνουν στά σύννεφα τά κρεμάμενα ἀπάνω ἀπό τίς εἰκοσιτέσσερες κεφαλές τῶν ἑκστατικῶν ἴδαλγῶν, ὡσπου γίνονται χιόνι, μόλις φτάσουν ψηλά στό κορυφαῖο σημεῖο τῆς γκλόριας, στό Χριστό, στήν πηγή τοῦ φωτός. Μ' αὐτά τά λόγια προσπαθῶ νά δώσω μιά ἰδέα τῆς συμφωνίας τῆς «Ταφῆς τοῦ 'Οργκάζ» καὶ νά δείξω πώς τό ἔργο, τό δίκαια ξακουσμένο γιά τά σχήματά του είναι κυρίως μιά μεγάλη συμφωνία τῶν φαιῶν, τῶν ἀργυροκύανων τόνων τοῦ Γκρέκο. 'Ως τή στιγμή ἔκεινη κανένας ἀπ' τούς δασκάλους του Βενετσάνους δέν εἶχε βγάλει ἀπ' τό στοιχεῖο τοῦ χρώματος τέτοιες δυνατότητες.

Πρακτικά τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν, 1938

Ζαχαρίας Ηπαντωνίου

6. Η ΜΕΛΑΓΧΟΛΙΑ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ

Τόν καιρό πού δούλευα στόν Μιστρά, τύχαινε πολλές φορές ν' ἀπομείνω μοναχός μέσα στήν Περιβλεπτο.

Τ' ἀπόγεμα ἡ ἐκκλησία σκοτείνιαζε κι ἀγρίευε. 'Από πάνου ἀπό τή σκαλωσιά ἄκουγα πατήματα. «Κανένα φάντασμα θά περπατᾶ», συλλογιζόμουνα, καὶ γύριζα τό κεφάλι μου πάντα κατά τό μέρος πού στεκόντανε ζουγραφισμένοι οἱ στρατιῶτες κι οἱ πολεμάρχοι. Στεκόντανε στή σειρά ἔνα γύρο, λίγο ψηλότερα ἀπό τό χῶμα, οἱ περισσότεροι μέ βγαλμένα μάτια, τρυπημένοι στό στῆθος, πολλοί ἀπ' αὐτούς κομματιασμένοι ἀπό τίς σπαθίες. Σέ πολλά κεφάλια εἶχε ἀπομείνει γερό ἔνα μάτι μοναχά, μά κεīνο τό μάτι ἔβλεπε σάν δέκα ζωντανά. Μνήσθητί μου, Κύριε! Χρόνια πέρασσα μέσα σ' ἔκεινη τήν ἐκκλησία, καὶ μ' ὅλα ταῦτα ἀνατρίχιαζα, σύγκρυ μέ διαπερνοῦσε. Κεīνοι οἱ χορταριασμένοι τοῖχοι ἦταν ζωντανοί, καρδιές χτυπούσανε, νεῦρα τανυζόντανε, σπαθιά, σαγίτες, ταρκάσια, σκουτάρια τρίζανε ἀπάνου στά κορμιά. «Καὶ ἴδού σεισμὸς καὶ προσήγαγε τὰ ὄστα, ἐκάτερον πρὸς τήν ἀρμονίαν αὐτοῦ. Καὶ εἰδον· καὶ ἴδού ἐπ' αὐτὰ νεῦρα καὶ σάρκες ἐφύοντο, καὶ ἀνέβαινεν ἐπ' αὐτὰ δέρμα ἐπά-

νω. Καί εἰσῆλθεν εἰς αύτὰ τὸ πνεῦμα καὶ ἔζησαν καὶ ἐστησαν ἐπὶ τῶν ποδῶν αὐτῶν, συναγωγὴ πολλὴ σφόδρα».

Ἐτοῦτοι εἶναι οἱ τελευταῖοι στρατιῶτες τοῦ Παλαιολόγου, τότες πού ἥρτανε καὶ πιάσανε γιά μετερίζι τῆς ἀπελπισίας τό φημισμένο βουνό τοῦ Ταύγετου, σιμά στήν ἀρχαία Σπάρτη. Ἀνεμοδαρμένοι ἀπάνου στόν βράχο, μαραζώμενοι, τά μάτια τους μελανιασμένα καὶ λαμπερά ἀπό τή θέρμη, ἀπό τήν ἀγρύπνια κι ἀπό τήν ἀγωνία. Ἀνατολίτες, στρατολογημένοι ἀπό τά μέρη τῆς Σηλύμβριας, τῆς Μαύρης Θάλασσας, ἀπό τήν Ἀγχίαλο, τήν Καβάρνα, κι ἄλλοι ντόπιοι ἀπό τό Δρόγγο τῶν Σκορτῶν, τό Σάλαβρο, τό Βοίτουλο, τή Μάνη, τή Γρεμπενή, τόν Ἀιτό κ.ἄ., αἷματα παλιά. Δέν εἶναι στρατιῶτες βαριοί, μέ κορμιά δυνατά. Τά χέρια τους καὶ τά ποδάρια τους εἶναι κοκαλιασμένα, τά κορμιά λιγνά, περπατᾶνε ἀλαφριά σάν φαντάσματα, πολεμιστές ἐνούς βασίλειου πού δέν εἶναι τούτου τοῦ κόσμου. «Θεία παρεμβολή, θεηγόροι ὅπλιται παρατάξεως Κυρίου». Σάν τόν ἀφέντη τους τόν Κωνσταντίνο, ξέρουνε τό κακό τό ριζικό τους.

“Ω βασιλεῦ παμφρόνιμε, κακὸν ριζικὸν ὅπου ’χει!

Νά ’χειν χαθῆν ό ἥλιος, τ’ ἄστρα καὶ τὸ φεγγάριν,
ὅταν ἐσύ βουλήθηκες νὰ βγεῖς ἐκ τὸν Μορέαν,
στήν Πόλιν νὰ σὲ στέψουσιν βασιλέα Ρωμαίων,
εἰς τήν Κωνσταντινούπολιν, τήν θλιβερήν τήν πόλιν,
διὰ τήν τύχην τήν κακήν, ἦν εἶχες εἰς τὸν κόσμον.

Σέ τοῦτο τό κοιμητήριο φυσομανᾶ ὁ δύγρος ἀγέρας, θρηνᾶ μέσα στά σκλῆθρα καὶ στ’ ἀπήγανα, ἀπό κεῖνα τά χρόνια, καὶ τά φαντάσματα ἀκοῦνε τήν ἄγρια ἀρμονία. Στέκουνται ἀραδιασμένοι, ἔτοιμοι γιά πόλεμο! Κοντά στόν ἄγιο Δημήτριο στέκεται ὁ ἄγιος Ἀκίνδυνος, παλικάρι ἀπάνου στ’ ἄνθος του· κοντά του ὁ ἄγιος Μηνᾶς, γέρος μ’ ἄσπρα γένια, ἔμπειρος τοῦ πολέμου· πάρα πέρα ὁ ἄγιος Νέστορας, παιδί ἀμούστακο· κι ἄλλοι πολλοί. “Ολοι τοῦτοι εἶναι χαλασμένοι ἀπό τίς κονταριές κι ἀπό τίς σπάθες, καὶ τά νερά πού πίνει ὁ τοῖχος τούς ξεβάψανε δλότελα. Στήν ἀντικρινή μεριά στέκουνται ἄλλοι τόσοι ἀρματωμένοι, μαζί μέ τόν ἄγιο Γιώργη· οἱ δυό ἄγιοι Θεόδωροι, ὁ Τήρων κι ὁ Στρατηλάτης, εἶναι χαλασμένοι, φαίνουνται σάν ἵσκιοι. Πάσκισα νά τούς γλιτώσω μέ τήν τέχνη μου, μά δέν μπόρεσα, γιατί ἡ μούχλα εἶχε φάγει τόν ἀσβέστη. Τούς ἀλ-

λους δυό ὅμως, πού στεκόντανε δίπλα τους, ἐκεινούς τούς γλίτωσα καὶ στέκουνται δόλοζώντανοι τούτη τῇ στιγμῇ, ὑστερ' ἀπό χρόνια καὶ ζαμάνια π' ἀπομείνανε σαβανωμένοι. Μά αὐτό τὸ σάβανο τούς γλίτωσε· γιατί, ἔτοι πού ἦτανε σκεπασμένοι ἀπό τ' ἀλάτι, ξεφύγανε τό λιάνισμα, ἔξον ἀπό ἀλαφριές λαβωματιές στά ποδάρια. Βρίσκουνται κάτου ἀπό τό βράχο πού τρυπᾶ τόν τοῖχο τῆς ἐκκλησίας. 'Ο ἔνας λέγω πού θέ νά 'ναι ὁ ἄγιος Προκόπιος κι ὁ ἄλλος ὁ ἄγιος Μερκούριος. 'Ο ἄγιος Προκόπιος εἶναι παλικάρι πού ίδρωνει τό μουστάκι του σάν Μεγ⁻-Αλέξαντρος. 'Ο ἄγιος Μερκούριος εἶναι πιό μεγάλος στήν ήλικία, μέ γένια μαῦρα, σγουρομάλλης.

Κι οἱ ἄλλοι οἱ συντρόφοι τους εἶναι παραπονεμένοι, μά τοῦτος εἶναι πολύ θλιμμένος, φαρμάκι στάζει ἀπό τό στόμα του. Στέκεται σάν πουλί ἀναφτερουγιασμένο. Στό 'να χέρι του βαστᾶ ἀλαφρά τό δοξάρι καὶ τ' ἄλλο τ' ἄκουμπτα ἀπάνω στό σπαθί. 'Από τό λαιμό του εἶναι κρεμασμένη ἡ περικεφαλαία πίσ' ἀπό τήν ώραία κεφαλή του, στόν ἔναν ώμο του ἔχει ριγμένο τό ταρκάσι μέ τίς σαγίτες καὶ στόν ἄλλον ώμο τό σκουτάρι του.

'Ωρες καθόμουνα καὶ κουβέντιαζα μαζί του σέ μιά γλώσσα πού δέ χρειάζεται μηδέ στόμα, γιά νά τήν πεῖ, μηδέ αὔτι, γιά νά τήν ἀκούσει. Τόν ἄκουγα πού μοῦ μιλοῦσε ἀπό τόν ἄλλο κόσμο, σάν τ' ἄγερι πού φυσᾶ ἀπάνου στ' ἄγρια χορτάρια πού 'ναι φυτρωμένα σέ κάστρο ρημαγμένο, μά καταλάβαινα καθαρά τί μοῦ 'λεγε. Τοῦτος ὁ στρατιώτης δέν εἶναι κανένας ἄντρας δυνατός, μέ κορμί ἀντρειωμένο, χεροδύναμος καὶ φοβερός. Τό κορμί του εἶναι ἀλαφρό καὶ λυγερό, τά ποδάρια του ψιλά καὶ μακριά σάν τοῦ ζαρκαδιοῦ. Κεῖνα τά δάχτυλα τῶν χεριῶν του εἶναι ἵδια κοντύλια ψιλοπελεκημένα, ἵδια ἀγιοκέρια, κι ἀπορεῖς πῶς κρατᾶνε ἄρματα. Τό κεφάλι του γέρνει στόν ώμο του σάν τοῦ Χριστοῦ. Τέτοιο κεφάλι ποιό πινέλο νά τό ζωγράφισε! Ζωγράφος εἶμαι κι ἔγω, κι ὅμως ἀπορῶ γιά τήν τόση τέχνη. 'Από ποιό μέρος ἥρθε τοῦτο τό χέρι, πού κράτησε τό πινέλο, γιά νά τυπώσει αὐτά τά πικραμένα μάτια, αὐτό τό πηγούνι, αὐτό τό στόμα, αὐτά τά μολλιά! Τί μυστήριο κρύβεται μέσα σ' αὐτόν τόν καθρέφτη, π' ἀντιφεγγίζει τίς χαρές ἐνούς ἄλλου κόσμου! Καὶ τί εύτυχία γιά μᾶς, νά φτάξει ἵσσαμε τά χρόνια μας ἔνα τέτοιο δῶρο ἔξαίσιο! Πρόσωπο γλυκομελάχρινο, ψημένο ἀπό τόν ἥλιο τῆς Ἀνατολῆς, στά μέρη πού πολεμοῦσε γιά τήν πίστη τοῦ Χρι-

στοῦ. 'Από τά μισοσφαλισμένα μάτια του βγαίνει μιά άντιφεγγιά γλυκιά, ήμερη καί θλιμμένη. Σ' δλο τόν κόσμο δέ βρεθηκε, μηδέ θά βρεθεῖ τέχνη όμοια μέ της 'Ανατολῆς, νά δίνει τέτοιο πάθος καί τέτοιο γλυκό παράπονο στά πλάσματά της. 'Οποιος έχει καρδιά θερμή, έκεινος θά μέ καταλάβει. Καμιά τέχνη δέ μεταχειρίστηκε τόσο άπλα μέσα καί καμιά τέχνη δέν έπιασε τέτοια πράματα. 'Από κοντά, τά μάτια είναι δυό πινελιές, μιά μαύρη καί μιάν άσπρη, ή μύτη είναι καμωμένη μέ δυό έλαφρές γραμμές! Δέν είναι λοιπόν μεγάλο μυστήριο; Τί θέλουνε νά ποῦνε αύτοί πού μιλᾶνε γιά φυσικά καί γιά άναστομίες καί γιά έπιστημες καί γιά δρθαλμολογίες καί τέτοια; 'Εδώ δέν ύπάρχει μηδέ φυσικό, μηδέ άφυσικό, μηδέ τίποτα. 'Εδώ ύπάρχει αύτό τό άνεξερεύνητο μυστήριο, πού δέν μπορεῖ νά τό πιάσει μηδέ δ σοφός Σολομώντας, μέ λόγια, μέ σκολειά καί μέ φιλοσοφίες. «Δώρημα τέλειον ἄνωθεν καταβαῖνον ἐκ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων». Φλόγα ἀπιαστή, ἀκατανόητη πνοή!

'Η τέχνη της άνατολικῆς χριστιανοσύνης είναι καθαρή θροφή γιά τό πνεῦμα καί χαρά γιά τά μάτια. Τό ίδεωδες της 'Ανατολῆς άπέχει ἀπό τό ίδεωδες της Δύσης όσο κι δ οὐρανός ἀπό τή γῆ. Μέ τό πάθος ή 'Ανατολή πέτυχε τό ἔξωτικό ἀποτέλεσμα πού ζητᾶ τό πνεῦμα σάν ἑλάφι διψασμένο. 'Η Δύση ἔκανε πράματα συνηθισμένα καί μάταια. Γι' αύτό δ Θεοτοκόπουλος ἔπεσε ἀνάμεσα στά ἔθνη ἔκεινα ὅπως δ Προμηθέας, πού πῆγε τό φῶς σ' ἔκεινους πού ζούσανε στό σκοτάδι. Πῆγε καί κούρνιασε στήν ἀϊτοφωλιά, στό Τολέδο, 'Ανατολίτης ντερβίστης, κήρυκας της ἔγκρατειας στήν τέχνη της ζωγραφικῆς, βαριεστισμένος ἀπό τά πανηγύρια της Βενετιᾶς. "Οπως ἥτανε κατατρεγμένοι οἱ Βυζαντινοί πού σκαλώνανε στά βράχια τοῦ Μιστρᾶ, ἔτσι κι δ Θεοτοκόπουλος πῆγε καί φώλιασε στό Τολέδο.

Τότες πού πάρθηκε ή Πόλη καί σκοτώθηκε δ Παλαιολόγος, δίπλα του, ἀπό τό δεξί του χέρι, πολεμοῦσε «δ Δὸν Φραγκίσκος δ ἐκ Τολέδης δστις διὰ τοῦ στόματος καί τῶν ὀνύχων τοὺς πολεμίους κατέκοπτε».

'Αναγνώστη, καταλαβαίνεις πώς δ Γραικός Θεοτοκόπουλος πῆγε στούς Εύρωπαίους τήν ἀληθινή ζωγραφική, ὅπως δ Βησσαρίωνας κι οί ἄλλοι πήγανε στήν 'Ιταλία τή σοφία καί τήν ποίηση, κληρονομιά της 'Ανατολῆς. Σάν κουρσεύτηκε ή Πόλη, τά παιδιά της σκορπίσανε σάν κλωσόπουλα καί δώσανε τό φῶς σ' ἄλλα μέρη,

ὅπως οἱ Δώδεκα Ἀπόστολοι σάν σταυρώθηκε ὁ Χριστός, πήρανε
ὁ καθένας τά μάτια του καὶ κηρύξανε τὸ Βαγγέλιο.

«Ἐργα» τ. Γ'

Φώτης Κόντογλου

7. ΕΝΑΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ

Ο ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ είναι ἡ μεγαλύτερη δόξα τῆς νεοελληνικῆς πεζογραφίας. Κι ὅσο περνοῦνται τά χρόνια, τόσο ἡ δόξα αὐτή θά στερεώνεται περισσότερο. Ρωτήσανε κάποτες τόν ἀριστοτέχνη τοῦ στίχου Μαλακάση: «Ποιός είναι ὁ μεγαλύτερος ποιητής τῆς Ἑλλάδας;» — «Ο Παπαδιαμάντης!», ἀπάντησε χωρίς δισταγμό. «Οχι γιατί ὁ Παπαδιαμάντης ἔγραψε τά καλύτερα ἐλληνικά ποιήματα (γιατί ἔγραψε καὶ ποιήματα), ἀλλά γιατί ἡ πεζογραφία του περιέχει περισσότερη ποιητική ούσια ἀπό τά περισσότερα νεοελληνικά ἔμμετρα ἔργα.

Αλλά δέν είναι μονάχα ὁ μεγαλύτερος ποιητής. Είναι κι ὁ περισσότερο ἐλληνικός, ἀν «Ἐλληνες είναι ὁ λαός. Ἡ ψυχή του κι ἡ ψυχή τῶν ἥρωών του είναι ἡ ψυχή τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ στήν πιό ἔξαγνισμένη της ὑπόσταση. Δέ χώρισε τόν ἑαυτό του ἀπό τό πλῆθος κι ἐμεινε ἀπλός σ' ὅλη του τή ζωή. Μέσα στό ἔργο του δέν ὑπάρχει καμιά ξενική ἀνάμνηση οὔτε ἡ ἐκζήτηση θέματος.

Αλλ' ὁ Παπαδιαμάντης ὑπῆρξε καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμα. «Ο περισσότερο «ἀνθρωπος» ἀπ' ὅλους τούς δόμοτέχνους του: χαραχτήρας ἀνυπόκριτος κι ἀτόφιος, ἀσπιλος καὶ παρθενικός. Στή ζωή του δέν «ἔπαιξε» κανένα ρόλο: δέν ἤτανε θεατρίνος. Δέν προσπάθησε νά δειχτεῖ ἀλλιώτικος ἀπ' ὅ, τι ἤτανε. Δέν «παράστησε» τό γιό τοῦ Ἀπόλλωνα, τό θεό ἡ τόν προφήτη. Ἀπ' αὐτές τίς ντροπές ἄλλωστε ἤτανε ἀσυνήθιστ' ἡ περασμένη γενεά. Δέν ἀνέβηκε ποτέ του στή σκηνή «μετεμφιεσμένος». Ἐμεινε στά παρασκήνια μέ τά παλιά του τά ρουχά καὶ μέ τήν φτώχεια του κρυμμένος ἀπό τούς ἀνθρώπους. «Ἐμεῖς δὲν εἰμεθα συνηθισμένοι μὲ τὰ πολλά . . . » Ας μείνωμεν εἰς τὴν ἔντιμον πενίαν μας, διὰ νὰ μᾶς βοηθῇ καὶ ὁ Θεός», (γράμμα τοῦ Π. στόν πατέρα του).

Αύτός ὁ «πτωχαλαζών, ὁ τρέφων ἄλλοκότους ἴδεας», εἶχε καὶ

τήν . . . ἀλλόκοτη ἵδεα νά ξέρει τή διηγητική περίφημα καί νά τή γράφει θαυμάσια (στά διαλογικά μέρη τῶν διηγημάτων του κυρίως) κι ὅμως νά προτιμᾶ τήν καθαρεύουσα, ἀνάκατη μέ δημοτικά στοιχεῖα. 'Αλλ' ἤτανε τόσο μαέστρος σά συγγραφέας, πού κατόρθωνε νά ζωντανεύει, ὅ,τι νεκρό ἄγγιζε μέ τήν πένα του.

Μέσα στά γράμματά του, πού τά δημοσίεψε πρίν ἀπό λίγα χρόνια ὁ κ. Μερλιέ, μποροῦμε νά μελετήσουμε τόν ἀνθρωπο καί τήν ιστορία ἀκόμα τῆς πνευματικῆς του ζωῆς, τόσο καλά, ὅσο καί στό ἔργο του. Καί στό ἔργο του καί στά γράμματά του καί στή ζωή του ὑπῆρξε πάντα ὁ ἴδιος: ἄνθρωπος.

«Χριστὸς ἀνέστη, ἀδερφοί μου, χαίρετε. Σᾶς στέλνω σήμερον δι' ἐπιταγῆς δραχμὰς 50. Περιμένω τήν ἐπάνοδον τοῦ φίλου μου Βλαχογιάννη ἐκ τῆς Ἀγγλίας, εἰς δύο μῆνας, διὰ νὰ γίνη ἡ ἐκτύπωσις τῶν ἔργων μου. 'Ελπίζω, ἃν ζήσω, νὰ διαχειμάσω εἰς Σκίαθον.

'Ασπρόρουχα ἔχω πάμπολλα καί μὴ τυχὸν φροντίσητε. ('Ομοίως καὶ ροῦχα ἔξωτερικά. *Έχω τρία παλτά, 3 σακάκια, 4 γιλέκα, 4 πανταλόνια. Φωτίζει ὁ Θεός τοὺς φίλους μου).

Σᾶς ἀσπάζομαι
ὅ ἀδερφός σας

΄Αθῆναι 1907, Παρασκευή, 3 Μαΐου».

Κι ὁ πιό κακοστόμαχος κριτικός τῆς ποιητικῆς . . . στρατοσφαίρας δέ μπορεῖ παρά νά μείνει κόκαλο μπροστά σ' αὐτό τό γραμματάκι. Εἰν' ἔνα τίποτα. Κι ὅμως περιέχει ὅλο τό δράμα τῆς ζωῆς τοῦ Παπαδιαμάντη καί πρό πάντων τή μεγάλη ψυχή του.

Τό γράμμα είναι γραμμένο στήν καθαρεύουσα. 'Αλλ' ὕστερ' ἀπό ἔνα μήνα στέλνει στή Λόντρα ἔνα ἄλλο γράμμα στό Βλαχογιάννη, γραμμένο πέρα ὡς πέρα στή δημοτική:

«'Αγαπητέ Γιάννη

*Έλαβα τά δελτάρια καί τίς 50 δραχμές. 'Ο Μαλακάστης ἤτανε στό Μεσρλόγγι, γιατί πέθανε ὁ πατέρας του. Τώρα γύρισε καί βρίσκεται στήν Πεντέλη μοναχός του.

Τό βιβλίο (σημ. ἡ 'Ιστορία τοῦ Φίνλεϋ) θ' ἀργήσει ὁ πωσοῦν.

Έχω μεταφράσει 110 σελίδες, τό 1/7 τοῦ δλου. Δέν πιστεύω νά μοῦ τό γυρέψουν. Άλλιῶς θά μποροῦσα ίσως νά ξδινα πρός ώραν τόν α' τόμο καὶ ν' ἀρχίσω τόν β', πράγμα πού γίνεται. Έχτός τούτου, μοῦ ηρθε ν' ἀρχίσω ένα μεγάλο διήγημα: «Μάνας δυχατέρα» στή δημοτική γλώσσα.

Σέ φιλῶ, δ δικός σου

26 τοῦ Θεριστῆ 1907, Αθήνα.

Τά σεβάσματά μου στόν κ. Πάλλη.

Στό γράμμ' αύτό δ «φίλτατος Ιωάννης» έγινε «άγαπητός Γιάννης», δ «Ιούνιος» έγινε «Θεριστής», δ σός» έγινε «ό δικός σου». Γιατί;

Γιατί δ Βλαχογιάννης εἶχε άναλάβει νά μεσολαβήσει στόν Πάλλη νά έκδωσει τά έργα τοῦ Παπαδιαμάντη. Κι ἐπρεπε νά ξιλεώσει τό φοβερό «αίρεσιάρχη». Κι ἔγραψε αύτό τό γράμμα μέ τήν πιθανότητα πώς θά τό διάβαζε κι δ Πάλλης. Κι ἄρχισε νά γράφει καὶ τή «Μάνας δυχατέρα» στή δημοτική.

Ο Παπαδιαμάντης δμως δέ γίνεται δημοτικιστής, χωρίς νά είναι. Ήτανε μέ τόν τρόπο τό δικό του. Οι ήρωές του, άνθρωποι τοῦ λαοῦ, μιλοῦνε σ' δλα του τά διηγήματα τή γλώσσα τοῦ λαοῦ. Πάντως αύτό τό γράμμα του πρός τό Βλαχογιάννη μᾶς δίνει μιάν άλλη πράξη ἀπό τό δράμα τοῦ «άνθρωπου» καὶ τοῦ συγγραφέα.

Οταν πέθανε δ Παπαδιαμάντης, τονε κλάψανε δλοι οἱ πνευματικοί άνθρωποι ως «συγγραφέα». Τονε κλάψαν δμως ως «άνθρωπο» οἱ άνθρωποι τοῦ λαοῦ.

Τώρα εἰς τήν άγρυπνίαν τῶν Φώτων θρῆνος έγινεν εἰς τὸν «Αγιον Ελισταῖον». Εκλαιον δλοι, δταν δέρεντος τὸν έμνημόνευσεν Αύτά έγραφε στίς ἀδερφές τοῦ Παπαδιαμάντη δ παιδικός του φίλος καὶ διηγηματογράφος Αλέξ. Μωραϊτίδης.

Δικαίωση.

«Αισθητικά – Κριτικά» τ. β'

Κώστας Βάρναλης

Μιά φορά κι ἔναν καιρό, καθώς λένε, ἔνας φουρνάρης παράγγειλε σ' ἔνα φτωχό ζωγράφο νά τονε ζωγραφίσει τήν ὥρα πού φούρνιζε ψωμιά. 'Ο ζωγράφος ἄρχισε νά δουλεύει καί, ὅταν καταπιάστηκε νά εἰκονίσει τό φουρνιστήρι, ἀντί νά τό φτιάξει δριζόντιο, σύμφωνα μέ τήν προοπτική, τό ἔφτιαξε κάθετο δείχνοντας ὅλο του τό πλάτος· ἔπειτα, μέ τόν ἴδιο τρόπο, ζωγράφισε πάνω στό φουρνιστήρι κι ἔνα καρβέλι. Πέρασε ἔνας ἔχυτνος ἀνθρωπος καί τοῦ εἶπε: «Τό ψωμί, ἔτσι πού τό βαλες, θά πέσει». 'Ο ζωγράφος ἀποκρίθηκε, χωρίς νά σηκώσει τό κεφάλι: «Ἐννοια σου· μόνο τά ἀληθινά ψωμιά πέφτουν· τά ζωγραφισμένα στέκουνται· ὅλα πρέπει νά φαίνουνται στή ζωγραφιά!».

Τό παραμύθι αύτό μοῦ θυμίζει ἔναν πολύ μεγάλο τεχνίτη, πού, ἐπειδή ἀκριβῶς «ὅλα πρέπει νά φαίνουνται στή ζωγραφιά», ίστορίζοντας τήν ἀποψη τοῦ Τολέδου, ἔβγαλε ἀπό τή μέση, μέ τό δικαίωμα τῆς τέχνης του, τό νοσοκομεῖο τοῦ Δόν Χουάν Ταβέρα καί τό τοποθέτησε σ' ἔνα χάρτη. 'Ο μεγάλος τεχνίτης, τό ξέρετε, είναι ὁ Κρητικός Δομήνικος Θεοτοκόπουλος καί ὁ ζωγράφος τοῦ παραμυθιοῦ είναι ὁ Μυτιληνιός Θεόφιλος Γ. Χατζημιχαήλ, «ἄλλοτε ὅπλαρχηγὸς καί θυροφύλαξ ἐν Σμύρνη».

'Η παραβολή μου δέν είναι ἀσέβεια. Γιατί ἡ μεγάλη διάκριση δέν είναι ἀνάμεσα στούς πολύ μεγάλους καί στούς μικρότερους τεχνίτες, πού ξεκινᾶ τίς περισσότερες φορές ἀπό μιά ἐγκυκλοπαιδική ἡ μιά τουριστική διάθεση, ἀλλά ἀνάμεσα σ' ἐκείνους πού ἔφεραν ἔστω καί μιά σταγόνα λάδι στό φάρο τῆς τέχνης καί σ' ἐκείνους πού ἡ ὑπαρξή τους είναι γιά τήν τέχνη ἀδιάφορη. Τό πρῶτο ζήτημα δέν είναι ποιός είναι μεγάλος καί ποιός είναι μικρός, ἀλλά ποιός κρατάει τήν τέχνη ζωντανή. "Ἐνας ἀπό τούς ἐλάχιστους ἀνθρώπους πού βλέπω σάν μιά πηγή ζωῆς γιά τή σύγχρονη ζωγραφική μας είναι ὁ Θεόφιλος. Τά ψωμιά του δέν ἔπεσαν· στέκουνται, γιά νά μεταχειριθτῶ τά δικά του τά λόγια· στέκουνται καί θρέφουν.

.....
 'Ο Θεόφιλος ἦταν ἔνας λαϊκός ἀνθρωπος. "Ἐνας τρελός στά μάτια τοῦ κόσμου, πού τόν ἄκουε νά λέει παράδοξα πράγματα γιά τίς ζωγραφικές του ἡ τόν ἔβλεπε νά ροβιολᾶ τούς δρόμους ντυμέ-

νος Μεγαλέξαντρος μαζί μ' ἔνα κοπάδι χαμίνια πού εἶχε ντύσει «Μακεδόνους». Τόν περιγελοῦσαν τοῦ ἔκαμαν πολύ χοντρά ἀστεῖα· μιά φορά τράβηξαν τήν ἀνεμόσκαλα, ὅπου ἦταν ἀνεβασμένος γιά τή δουλειά του, καί τόν ἔριξαν χάμω. Τόσο πολύ μᾶς ἐνοχλοῦν οἱ ἄνθρωποι, πού δέ μᾶς μοιάζουν. «Ομως, ὁ περιπλανώμενος αὐτός ζωγράφος καταναλώθηκε ὀλόκληρος, σάν ἔνας αὐθεντικός τεχνίτης, στό δημιούργημά του. Καί τό δημιούργημά του είναι ἔνα ζωγραφικό γεγονός γιά τήν Ἑλλάδα. Θέλω νά πῶ ἔνα γεγονός πού δέ διδάσκει λαογραφικά, ὅπως θά εἴχαμε τήν τάση νά φανταστοῦμε, κοιτάζοντας τίς φουστανέλες, τίς βλάχες ἢ τίς μορφές τοῦ λαϊκοῦ εἰκονοστασίου πού ἀναπαρασταίνει, ἢ ἀκόμη παρατηρώντας τίς ἐπιφανειακές τεχνικές ἀδυναμίες του, τήν ἔλλειψη «σχολῆς» ἢ τόν «πριμιτιβισμό» του, ὅπως θά ἔλεγαν. 'Αλλά είναι ἔνα γεγονός πού διδάσκει ζωγραφικά, πού βοηθεῖ καί φωτίζει ὅποιον ἔχει μιάν ἐπαρκῆ διπτική συνείδηση, ἔστω κι ἂν βγαίνει ἀπό τά πιό φημισμένα ἐργαστήρια τῆς Εύρωπης. "Υστερά ἀπό τόν Θεόφιλο δέ βλέπουμε πιά μέ τόν ἴδιο τρόπο· αὐτό είναι τό σπουδαῖο καί αὐτό είναι τό πράγμα πού δέ μᾶς ἔφεραν τόσοι περιώνυμοι μαντατοφόροι μεγάλων ἀκαδημιῶν.

'Ο Θεόφιλος μᾶς ἔδωσε ἔνα καινούριο μάτι· ἐπλυνε τήν ὄρασή μας, ὅπως αὐγάζει ὁ οὐρανός καί τά σπίτια καί τό κόκκινο χῶμα καί τό παραμικρό φυλλαράκι τῶν θάμνων, ὑστερά ἀπό τήν κάθαρση ἐνός ἀπόβρυχου· κάτι ἀπό αὐτόν τόν παλμό τῆς δροσιᾶς. Μπορεῖ νά μήν είναι δεξιοτέχνης, μπορεῖ ἡ ἀμάθειά του σέ τέτοια πράγματα νά είναι μεγάλη. "Ομως αὐτό τό τόσο σπάνιο, τό ἀκατόρθωτο πρίν ἀπ' αὐτόν γιά τό Ἑλληνικό τοπίο: μιά στιγμή χρώματος καί ἀέρα, σταματημένη ἐκεῖ μ' ὅλη τήν ἐσωτερική ζωντάνια της καί τήν ἀκτινοβολία τῆς κίνησής της· αὐτό τόν ποιητικό ρυθμό — πῶς νά τόν πῶ ἀλλιῶς — πού συνδέει τά ἀσύνδετα, συγκρατεῖ τά σκορπισμένα καί ἀνασταίνει τά φθαρτά· αὐτή τήν ἀνθρώπινη ἀνάσα πού ἔμεινε σ' ἔνα ρωμαλέο δέντρο, σ' ἔνα κρυμμένο ἄνθος ἢ στό χορό μιᾶς φορεσιᾶς· αὐτά τά πράγματα πού τ' ἀποζητούσαμε τόσο πολύ, γιατί μᾶς ἔλειψαν τόσο πολύ· αὐτή τή χάρη μᾶς ἔδωσε ὁ Θεόφιλος· κι αὐτό δέν είναι λαογραφία.

Συλλογίζομαι πώς μιλῶ ἵσως ἄσκημα· πώς ἡ συγκίνησή μου μπορεῖ νά νομιστεῖ ἀκρισία. Καί ὅμως είναι μιά συγκίνηση πού προσπα-

θῶ νά ἐλέγξω ἐδῶ καί δεκατρία χρόνια, ἀπό τήν παλιά ἐποχή πού ὁ Ἀντρέας Ἐμπειρίκος μοῦ ἔδειξε, μέ απειρη εὐλάβεια, ζωγραφίες τοῦ Θεόφιλου. Ἀπό τότε, κάθε καινούριο ἀντίκρισμα ἡταν σάν ἐκείνη τήν πρώτη φορά. Κάτι σάν νά ἔπεσε δ τοῖχος μιᾶς πληχτικῆς κάμαρας· αὐτῆς τῆς τόσο καταθλιπτικῆς ζωγραφικῆς πού τόσο συχνά καί μέ τόση εύκολία ἐπιτυχαίνουμε ἀπό τά χρόνια τῆς παλιγγενεσίας. Ἡ ἴδια συγκίνηση, ὅπως ὅταν πρωτοδιάβασα τά Ἀπομνημονεύματα τοῦ Μακρυγιάννη.

Δέν ἔχω διόλου τήν ἐπιθυμία νά μειώσω τούς μορφωμένους μέ τούς ἀμόρφωτους, μήτε νά ύποστηρίξω πώς ἡ ἀσκηση καί ἡ μάθηση είναι πράγμα βλαβερό. "Οπως τόσοι ἄλλοι φίλοι τοῦ ζωγράφου μας, πολύ πιό ίκανοί καί πιό ἀρμόδιοι σ' αὐτά τά θέματα ἀπό ἐμένα, τό ἀντίθετο πιστεύω. Γιατί μόρφωση καί μάθηση είναι ἀσκηση τῆς ζωῆς· καί ἡ ἀσκηση τῆς ζωῆς ἔχει πολλά νά κερδίσει ἀπό ἀνθρώπους σάν τόν Θεόφιλο πού βρῆκαν τό δρόμο τους ψηλαφώντας μόνοι μέσα στά σκοτεινά μονοπάτια μιᾶς πολύ καλλιεργημένης, καθώς νομίζω, ὅμαδικῆς ψυχῆς, ὅπως είναι ἡ ψυχή τοῦ λαοῦ μας. "Εχει πολλά νά κερδίσει· καί πρίν ἀπ' ὅλα νά μάθει πῶς νά φυλάγεται ἀπό τή μισή μόρφωση καί ἀπό τή μισή μάθηση πού καταντᾶ στρέβλωση καί νάρκη. Ἀπό τήν ἀποψη αύτή θά μοῦ ἡταν δύσκολο νά παραδεχτῶ πώς είναι ἀμόρφωτος ὁ Θεόφιλος· μήτε κάνειναι φαινόμενο ἔξαιρετικό. Σέ τέτοια συμπεράσματα μᾶς δίδηγει, τουλάχιστο καθώς πιστεύω, ἡ τόσο ἰδιότροπη διαμόρφωση τῆς ἑλληνικῆς ἔκφραστης. "Ενα λαϊκό τραγούδι λ.χ. πού κυκλοφορεῖ στά στόματα «τῶν θεραπαινίδων», ὅπως ἔλεγαν, δ Ἐρωτόκριτος, γίνεται ἀγκωνάρι στήν ποιητική δημιουργία τοῦ Σολωμοῦ, ἐνός ἀπό τούς πιό καλλιεργημένους ἀνθρώπους τῆς Εύρωπης. Καί τά δυό σημαντικότερα μνημεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ πεζοῦ λόγου είναι: τό ἔνα, ἡ Γνναίκα τῆς Ζάκυνθος αύτοῦ τοῦ ἄρχοντα τῆς μόρφωσης, τό ἄλλο, τά Ἀπομνημονεύματα τοῦ «ππώποτε μὴ ἀναγνώσαντος» Μακρυγιάννη. Στή ζωγραφική κάποτε φανερώνεται ἔνας νοῦς, ὅπως δ Θεοτοκόπουλος, πού μπορεῖ νά ύποστηρίξει τήν τέχνη του μπροστά στό μεγάλο ιεροεξεταστή, καί κάποτε ἔνας Θεόφιλος, δ ἀλλόκοτος φουστανελάς, πού γυρίζει στά χωριά τοῦ Πηλίου καί τῆς Μυτιλήνης, μέ τά πινέλα στό σελάχι του, καί οἱ γυναῖκες τονε φωνάζουν τρελό καί «ἀχμάκη».

‘Η έλληνική πνευματική κληρονομιά είναι τόσο μεγάλη πουύ άλήθεια δέν ξέρει κανείς ποιούς μπορεῖ νά διαλέξει, γιά νά πραγματοποίησει τίς βουλές της. Είναι στιγμές πού τήν κρατοῦν στά χέρια τους οι πιό φημισμένοι ἄνθρωποι πού ἀκούστηκαν ποτέ στόν κόσμο, καί είναι στιγμές πού πάει καί φωλιάζει ἀνάμεσα στούς ἀνώνυμους, περιμένοντας νά φανερωθοῦν ξανά οί ἀρχοντες ἐπώνυμοι. Είναι σπουδαϊο τό δίδαγμα πού ἀντλεῖ κανείς, ὅταν λάβει τόν κόπο νά κοιτάξει αὐτή τήν ἀτέλειωτη περιπέτεια. Τό δημοτικό τραγούδι νά φωτίζει τόν ‘Ομηρο καί ὁ Αἰσχύλος νά συμπληρώνεται ἀπό τό δημοτικό τραγούδι, στήν εύαισθησία ἐνός καί τοῦ ἴδιου ἀνθρώπου, δέν είναι λίγο πράγμα — κι αὐτό μόνο στήν ‘Ελλάδα μπορεῖ νά γίνει. Μιλῶ χωρίς ὑπεροψία, γιατί δέν ξεχνῶ πώς μόνο στήν ‘Ελλάδα μποροῦν νά γίνουν ἀκόμη τά πιό ἀπίστευτα παραστρατήματα.

“Υστερα ἀπό τή διευκρίνιση αὐτή, μποροῦμε νά συλλογιστοῦμε μέ περισσότερη ἀνεση τό λαϊκό ἀνθρωπο τόν Θεόφιλο. Δέν είναι ἡ στιγμή ν’ ἀνιστορήσω τή ζωή του. ‘Ομως δέ θά ἤθελα νά τελειώσω, προτοῦ θυμηθῶ ἵσως τό πιό πολύτιμο πράγμα πού είχε τή μικρή κασέλα, ὅπου φύλαγε τά σύνεργα τῆς δουλειᾶς του καί τά βιβλία του. Είναι ἔνα ξύλινο μπασούλακι ζωγραφισμένο δλόκληρο μέ τό χέρι του· ἡ ‘Ιφιγένεια ἐν Αύλιδι, ὁ Διάκος, ὁ Μπότσαρης, ὁ Γρίβας καί τά καταπληκτικά λουλούδια αὐτοῦ τοῦ κηπουροῦ τῆς λεβεντιᾶς καί τοῦ ἔρωτα τό στολίζουν. ‘Ο φίλος πού τό ἔσωσε τό διατηρεῖ, ὅπως βρέθηκε, πλάι στό ζωγράφο νεκρό, τήν παραμονή τοῦ Εύαγγελισμοῦ τοῦ 1934. ‘Οταν τ’ ἀνοίξεις, τά ἔχνη τῆς ζωῆς ἐνός μεγάλου ἀνθρώπου, θέλω νά πῶ ἐνός δλόκληρου ἀνθρώπου, φανερώνουνται συγκλονιστικά. Αἰσθάνεσαι τήν παρουσία μιᾶς ὑπαρξῆς πού τίποτε δέν πῆγε γι’ αὐτήν χαμένο — ἔνα τόσο σπάνιο πράγμα. ‘Ακόμη καί τά πιό εύτελη ἀντικείμενα, τά πιό ἐφήμερα, ἔκεινα πού είναι φτιαγμένα, γιά νά μείνουν μόνο λίγες στιγμές κοντά μας, ἡ ἄλλα πού προορίζονται, γιά νά διασκεδάσουν τό μεράκι μιᾶς ζωῆς πού δέ γυρεύει τίποτε ἄλλο παρά νά λησμονήσει τόν ἔαυτό της — τῆς ζωῆς τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων ἡ τῶν παιδιῶν φιορόχαρτα πού στροβιλίζει ὁ ἀνεμος στά σοκάκια μιᾶς ἐπαρχίας ὅπου πέρασε μιά ‘Αποκριά, μιά Λαμπρή ἡ ἔνα πανηγύρι είναι ἔκει, γιά νά σοῦ δείξουν ἀπό τί μικροπράγματα μπορεῖ νά ξεκινήσει ἡ δύναμη τῆς γοητείας ἐνός τεχνίτη. Τά βιβλία του: φυλλάδες τῆς δεκάρας

ἡ σχολικά βιβλία, τριμένα, γιά τή ζωή τῶν ἀρχαίων, βίοι 'Αγίων, ἡ 'Οκτώηχος, δὲ 'Ἐρωτόκριτος, δὲ Παπουτσωμένος Γάτος καὶ ἡ Κοκκινοσκουφίτσα, ἄσματα ἡρωικά, ἄσματα ἐρωτικά· κοντά στά βιβλία καὶ ἡ πινακοθήκη του: εἰκονογραφημένα δελτάρια, φτηνές χρωμολιθογραφίες, χαλκομάνιες μαζεμένες ἀπό τήν ἐποχή τῆς νιότης του πού ἦταν καβάσης τοῦ 'Ἐλληνικοῦ Προξενείου στή Σμύρνη: ἀρειμάνιοι ἄντρες, ὥραιες γυναῖκες σάν ἐκεῖνες πού βλέπαμε ἄλλοτε στά δρυγανέτα, ναυμαχίες τοῦ ρωσοῖαπωνικοῦ πολέμου, ὑποδοχές τοῦ Μεγάλου Μογγόλου, ζευγάρια τοῦ παλιοῦ αἰσθηματισμοῦ· μαζί μ' αὐτά τό σημειωματάριό του· ἔνα χοντρό δεφτέρι ἀπό στρατόχαρτο, ὃπου ἀντιγράφει, ἀπό βιβλία καὶ ἐφημερίδες, ἀπόψεις ἀρχαίων πόλεων καὶ μνημείων, ἀγάλματα θεῶν, μάχες τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ ἄπειρες προτομές παλιῶν καὶ σύγχρονων ἡρώων.

Αύτά ἦταν τά μουσεῖα πού εἶδε δὲ Θεόφιλος καὶ ἀπό αὐτά προσπάθησε νά μάθει ὅ,τι ἔμαθε, θά ἔλεγαν. Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία, δὲ Θεόφιλος ξεκινᾶ κάποτε ἀπό αὐτά τά μικροπράγματα. "Ομως θά ἦταν μεγάλο τό λάθος, ἂν πιστεύαμε ὅτι αὐτή ἡ βιομηχανία είναι ἡ οὔσια τῆς ζωγραφικῆς του. "Οποιος δημιουργός δέν ξεκίνησε ἀπό μικροπράγματα, ἃς ρίξει πρῶτος τήν πέτρα. Θυμοῦμαι τόν Yeats·

Οἱ μαστορεμένες τοῦτες εἰκόνες, γιατί εἰναι ὀλόκληρες,
σέ ἄδολο νοῦ βλαστήσανε, ἀλλά ποῦθ' ἔχουνε ξεκινήσει;
'Από τά σωριασμένα σκύβαλα ἡ τά σαρίδια ἐνός δρόμου...

"Ενας ἀπό τούς καλύτερους νέους ζωγράφους μας μοῦ ἔλεγε το αἴσθημα πού είχε, ὅταν πρωτόειδε ἔργα τοῦ Θεόφιλου: «Μά αὐτός μᾶς γυρεύει πάρα πολλά· γυρεύει νά λέμε ὅλη τήν ἀλήθεια» συλλογίστηκε. Καί ἡ ἀλήθεια — ἡ ὀλόκληρη — πού μᾶς δίνει δὲ Θεόφιλος είναι δὲ ὁ ὀλοζώντανος κόσμος του, ἔνας ζωγραφικός κόσμος χωρίς τεχνάσματα καὶ χωρίς ὑπεκφυγές, ὅπου τά πράγματα δέν πέφτουν, ὅπως πέφτουν τά ἀληθινά ψωμιά. Είναι ἡ καταπληκτική δύναμη πού ἔχει νά μεταμορφώνει, σύμφωνα μέ τό ρυθμό του, ὅ,τι ἀγγίζει. Κυριευμένος ἀπό τό πάθος τῆς ἔκφραστης ἀπορροφᾶ καὶ παράγει ζωγραφική, ὅπου τή βρεῖ καὶ ὅπως μπορεῖ. Ἐτσι ζωγραφίζει ως τέ τέλος τῆς ζωῆς του σέ ὅποιαν ἐπιφάνεια πετύχει: ξύλα, πανιά, τενεκέδες, παλιόχαρτα, τοίχους μαγαζιῶν ἢ σπιτιῶν. Αύτά τοῦ ἔδω-

σε δέ Θεός καὶ μ' αὐτά δημιούργησε δὲ μικρόσωμος αὐτός ἄνθρωπος, αὐτός δέ ἀλαφροῖσκιωτος, ὅπως τόν βλέπω σέ μιά παλιά του φωτογραφία. 'Ο Θεόφιλος ἔπαιρνε κάποτε τίς φιγοῦρες του ἀπό λιθογραφίες ή ἀπό δελτάρια. Τό ἔκανε· καὶ ἦταν ἵσως ἕνας ἐμπειρικός τρόπος, γιά ν' ἀκουμπήσει κάπου τό λογικό του καὶ νά ἀπελευθερώσει τό δαιμόνιο πού εἶχε μέσα του. 'Αλλά καὶ δέ Βιτσέντζος Κορνάρος ἐπῆρε τίς φιγοῦρες τοῦ ποιήματός του ἀπό ἕνα γαλλικό ρομάντσο τῆς Ἰπποσύνης, πού ἦταν κι αὐτό ἔνα εἶδος χρωμολιθογραφίας τῆς ἐποχῆς. Τέτοια πράγματα ἔγιναν πολλές φορές. 'Αλλά ἐκεῖνο πού δέ γίνεται πολλές φορές είναι δέ 'Ερωτόκριτος ἡ τό φῶς τοῦ Θεόφιλου, πού μένει ἐκεī ὅπως στήν πρώτη μέρα τῆς δημιουργίας.

((Δοκιμές))

Γιώργος Σεφέρης

VI. ΕΠΙΣΤΗΜΗ — ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

1. ΚΑΤΑΚΟΜΒΑΙ

‘Η μουσική γεννᾷ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τὴν συναίσθησιν τῆς ἀγροκίας τοῦ κόσμου τῆς αἰσθητῆς πραγματικότητος. ’Ανάλογον ἐπίδρασιν ἀσκεῖ ἐπάνω εἰς τὴν ψυχὴν ἡ ἐπίσκεψις τῶν κατακομβῶν. ‘Η κάθιδος εἰς τοὺς τόπους αὐτούς τῆς λατρείας τῶν πρώτων χριστιανῶν εἶναι δι’ ἐμὲ σὰν μία κατάβασις εἰς τὸν καταποντισμένον κόσμον τῶν ὀνείρων, τῶν προαισθήσεων καὶ τῶν νοσταλγιῶν τῆς ἐφηβικῆς μου ἡλικίας. ‘Η ἐκκλησία τῶν κατακομβῶν ἔγείρεται διὰ μιᾶς ἀπὸ τὸν τάφον τῶν αἱώνων, ἡ ἐκκλησία τῆς στρατείας καὶ τῶν διωγμῶν, οἱ αἰῶνες τῆς κλασικῆς θρησκευτικότητος τοῦ χριστιανισμοῦ.

Νεκρική σιγὴ βασιλεύει μέσα εἰς τὰ ὑπόγεια σκότη. ’Απὸ τὴν σιγὴν αὐτὴν ἔξωρμησεν ἡ νέα θρησκεία, διὰ νὰ κατακτήσῃ τὸν κόσμον. Πρὸ τῆς ὁρῆς τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ πνεύματος κατέρρευσαν ναοὶ καὶ ἀνάκτορα καὶ ἡγεμόνες. Σπανίως ἡ ψυχὴ ἐθριάμβευσε τόσον ἐμφανῶς κατὰ τὸν ἄνισον αὐτὸν ἀγῶνα μεταξὺ χριστιανισμοῦ καὶ εἰδωλολατρίας. Διὰ νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ὅχι αἱ ἀποδείξεις τῆς λογικῆς, ἀλλ’ ὁ ἐνθουσιασμὸς τῆς πίστεως φέρει τὴν νίκην.

Αἱ κατακόμβαι, αἱ ὑπόγειοι αὔται στοιαὶ τῶν τριάντα χιλιομέτρων, ὅπου αἰσθάνεται κανεὶς τὴν πνοὴν τόσων ἀθώων νεκρῶν, εἶναι κλασική ἀπόδειξις τῆς δυνάμεως τῆς ἰδέας ἐπὶ τῆς ὑλικῆς βίας.

Περιφέρομαι μὲ συγκίνησιν ἀνὰ τοὺς πολυδαιδάλους διαδρόμους τῶν λαβυρίνθων αὐτῶν. Οἱ τοῖχοί των ἀποτελοῦνται ἀπὸ τάφους μαρτύρων. ‘Η λακωνικὴ συντομία τῶν ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν χαρίζει πτερὰ εἰς τὴν φαντασίαν καὶ αἱ παραστάσεις, ποὺ κοσμοῦν τοὺς τάφους αὐτούς καὶ τοὺς μυστικοὺς βωμούς, συμβολίζουν τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς νέας ψυχῆς καὶ ἔγιναν ἡ ἀπαρχὴ μιᾶς νέας τέχνης. Τὸ ἄγιον πλανᾶται μέσα εἰς τὴν σιγὴν αὐτήν, τὴν ὅποιαν φωτίζουν δειλὰ τὰ εὐλαβικὰ κηρία τῶν ἐπισκεπτῶν. Διότι ἡ ἐντύπωσις ἀπὸ τὰς κατακόμβας εἶναι πολὺ βαθυτέρα ἀπὸ τὴν ἐντύπωσιν, ποὺ γεννᾷ τὸ ὑψος καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν μεγάλων ναῶν τῆς χριστιανοσύνης, διὰ τῶν ὅποιών ἡθέλησαν νὰ ἐκφράσουν οἱ δημιουργοί των τὸ βίωμα τοῦ ὑπεραισθητοῦ καὶ τὸ μυστήριον τῆς θεότητος.

Έδω συναρπάζει τὴν ψυχὴν ἡ αἰσθησις μιᾶς ἄλλης πραγματικότητος, ποὺ κρύπτεται δηπισθεν τῆς αἰσθητῆς. Καὶ ὁ ἀνθρωπός μετατίθεται εἰς τὴν κατάστασιν ἐκείνην, ὅπου τὸ ὑπεραισθητὸν ἀναμειγνύεται μὲ τὰ ὑλικὰ ἀντικείμενα καὶ ὅπου δεσπόζει τὸ βίωμα τῶν δύο κόσμων, εἰς τοὺς ὅποιους ἀνήκομεν.

Κατ’ ἀντίθεσιν πρὸς τὰ μνημεῖα τῆς εἰδωλολατρικῆς Ρώμης, ἡ ἀσημότης τῶν στοῶν τῶν κατακομβῶν συγκεντρώνει τὴν ψυχὴν εἰς τὴν βαθυτέραν της φύσιν, εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ὑπάρξεως της.

“Οταν δὲν ἔχωμεν νὰ ἀντιτάξωμεν τίποτε εἰς τὸν χρόνον, ὁ ἀνθρωπός γίνεται διαιτητής μεταξὺ τῶν ἀντιμαχομένων ἐντυπώσεων, ποὺ ρέουν μαζὶ μὲ τὸν χρόνον. ‘Ἡ ζωὴ μεταβάλλεται εἰς ἀπλῆν ροήν τῶν φαινομένων καὶ ἡ πραγματικότης προσλαμβάνει κάτι τὸ φανταστικόν, διότι κινεῖται ἀπλῶς μεταξὺ ὑπάρξεως καὶ ἀνυπαρξίας. “Ο, τι χθὲς ἐθεωρεῖτο καινοφανὲς ὑπερνικᾶται τὴν ἐπομένην, ὁ χρόνος διαλύεται εἰς καθ’ ἔκαστον ἀσυναρτήτους στιγμάς, ἡ ἀλήθεια καταπίπτει εἰς φευγαλέας δοξασίας τῆς στιγμῆς. ‘Ἡ ἀληθινή, ἡ οὐσιώδης ζωὴ ἔξαφανίζεται καὶ ὅ, τι ὑπολείπεται εἶναι ἡ θέλησις πρὸς τὴν ζωὴν, πόθος, ποὺ παραμένει διαρκῶς ἀνικανοποίητος. “Ολα μεταβάλλονται εἰς σκιάς, ποὺ καταδιώκουν ἡ μία τὴν ἄλλην. Διότι σκοποί, ποὺ δὲν καθαγιάζονται ἀπὸ τὴν αἴγλην τοῦ αἰωνίου, δὲν εἶναι ἐν τέλει παρὰ μόνον μέσα. Καὶ χρόνοι, τῶν ὅποιών καθεδρικὸς ναὸς εἶναι τὸ κατάστημα τῶν νεωτερισμῶν, ἔχασαν τὸν καθαγιασμόν, ποὺ ἔξασφαλίζει τὴν συγκέντρωσιν εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ζωῆς. Διότι δεικνύουν ὅτι ἔσβησε μέσα των ἡ νοσταλγία πρὸς τὸ ἀπόλυτον, ἀφοῦ ἐπνίγησαν ἐντὸς τοῦ ὠκεανοῦ τῶν σχετικῶν ἀγθῶν τῆς ζωῆς.

‘Ο ἀνθρωπός ἔξουσιάζει τὸν ἔαυτόν του καὶ τὴν ζωὴν, ἐφ’ ὅσον τὸ κέντρον τῆς βαρύτητός του κεῖται μέσα εἰς τὸν ἄλλον κόσμον, τὸν πνευματικόν. Τότε ἀποκτᾷ τὸν σεβασμὸν πρὸς τὸν ἔαυτόν του καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους, ὁ δόποιος εἶναι ἡ μόνη πραγματικὴ πηγὴ τῆς εὐδαιμονίας τῶν ἀτόμων καὶ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. ‘Ο πόθος ἐκεῖνος πρὸς τὸ ἀπόλυτον καὶ ὁ σεβασμὸς αὐτὸς ηὔραν τὴν κλασικήν των ἔκφρασιν εἰς τοὺς χριστιανούς τῶν κατακομβῶν.

«Νοσταλγικαὶ περιπλανήσεις»

Νικόλαος Λούβαρης

2. Η ΔΗΜΟΣΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

A. Τὰ δημόσια ἔργα

α) Ἡ περὶ τῶν δημοσίων ἔργων ἀντίληψις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Σήμερον διμιλοῦντες περὶ δημοσίων ἔργων πόλεώς τινος ἀποβλέπομεν πρὸ παντὸς εἰς τὴν ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίου ρυμοτομίαν, εἰς τὴν συντήρησιν τῶν ὁδῶν, τὴν ὕδρευσιν, τὴν ἐγκατάστασιν δικτύου ὁχετῶν, τὸν φωτισμὸν κλπ. Τοιαύτη ἡτο περίπου ἡ ρωμαϊκὴ ἀντίληψις, μέχρι δέ τινος ἀκόμη καὶ ἡ τῆς ἐλληνιστικῆς περιόδου, οὐχὶ δ' ὅμως καὶ ἡ τῶν κλασικῶν χρόνων, καθ' οὓς ἀπέβλεπον πρὸ παντὸς εἰς τὸν καλλωπισμὸν τῆς πόλεως, ἵδιᾳ διὰ ναῶν, ἀγαλμάτων καὶ ἀναθημάτων. Ἐντεῦθεν δύο τινά:

Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐστερεῖτο σχεδίου καὶ ρυμοτομίας· ὑπὲρ στρώσεως καὶ φωτισμοῦ τῶν ὁδῶν ἐλάχιστα ἐδαπάνα· αὐτὴ ἡ ὕδρευσις ἡτο ἀνεπαρκής· πολλοὺς δ' αἰῶνας ἀπὸ τοῦ Περικλέους ἡ cloaca maxima ἔκινε τὸν θαυμασμὸν τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν Ρώμην προγόνων ἡμῶν. Ταῦτα ἔξεγοῦσιν ἐν μέρει τὰς φοβερὰς φθοράς, ἃς ἐπήνεγκον οἱ λοιμοὶ ἐπὶ πληθυσμοῦ ἄγοντος κατὰ τ' ἄλλα λίαν ὑγιεινὴν δίαιταν.

Τούναντίον τὰ εἰς θρησκευτικοδιακοσμητικὰ μνημεῖα δαπανηθέντα — ἐν παραβολῇ πρὸς τὸ σύνολον τῶν προσόδων — ὑπερηκόνυτισαν πάσας τοιαύτης φύσεως νεωτέρας δαπάνας, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν γενομένων ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος Γ' χάριν τῶν Παρισίων.

β) Ἡ πολιτικὴ τοῦ Περικλέους. Αἱ δαπάναι αὗται συνδυάζονται δικαίως πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Περικλέους, διότι καὶ ἡ πρωτοβουλία τῆς τοιαύτης πολιτικῆς ἀνήκει εἰς αὐτὸν καὶ ἡ πραγματοποίησίς της ἐν τοῖς κυριωτέροις σημείοις εἰς αὐτὸν ὀφείλεται· ἀπὸ δὲ τοῦ θανάτου αὐτοῦ μέχρι τοῦ ρήτορος Λυκούργου, ἔξαιρεσει τοῦ ναοῦ τοῦ Ἡφαίστου καὶ τοῦ Ἐρεχθίου, ὃν ἡ ἀνέγερσις ἀποτελεῖ ἀμεσὸν συνέχισιν τῆς πολιτικῆς του, ὀλίγα μεγάλα ἔργα συνετελέσθησαν.

Αἱ σποραδικαὶ καὶ τμηματικαὶ πληροφορίαι, ἃς δίδουσιν αἱ ἐπι-

γραφαί, δὲν ἐπιτρέπουσι ν' ἀποφανθῶμεν μετ' ἀσφαλείας περὶ τοῦ συνόλου τῶν ὑπὸ τοῦ Περικλέους δαπανηθέντων. Ταῦτα ὑπολογίζονται κοινῶς μεταξὺ 6-8 χιλιάδων ταλάντων.

'Αλλὰ καὶ ἂν δεχθῶμεν τὸν πρῶτον ἀριθμόν, πάλιν εὐρισκόμεθα πρὸ δαπάνης, ἥτις ἰσοδυναμεῖ πρὸς 200 - 300 ἑκατομμύρια προπολεμικῶν δραχμῶν καὶ ἥτις φαίνεται ἔτι μᾶλλον ὑπέρογκος, ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι τὰ τακτικὰ ἐνιαύσια ἔσοδα τῶν Ἀθηναίων πρὸ τῆς αὐξήσεως τοῦ φόρου τῶν συμμάχων περιεστρέφοντο περὶ τὰ χίλια τάλαντα.

γ) Κρίσεις περὶ τῆς πολιτικῆς τοῦ Περικλέους. Τοιαῦται δαπάναι, μὴ ἀμέσως παραγωγικαὶ καὶ ὑπερβαίνουσαι τὸ ἔξαπλάσιον τοῦ τακτικοῦ προϋπολογισμοῦ, μόνον ἐν ἀπολύτῳ μοναρχίᾳ θὰ ἡδύνατο νὰ πραγματοποιῶνται ἄνευ ἀντιδράσεως. "Οντως δ' ἀπετέλεσαν τὸ ἔδαφος, ὅπερ οἱ διαδεχθέντες τὸν Κίμωνα ὀλιγαρχικοὶ ἔξελεξαν, ὅπως πολεμήσωσι τὸν Περικλέα. Περιττὸν νὰ ὑπομνήσωμεν ἐνταῦθα τὰς περιπτείας πάλης βιαιοτάτης, ἃς θύματα ἔπεσαν καὶ τινες τῶν περὶ τὸν Περικλέα νικητῶν καὶ ἃς αἱ λεπτομέρειαι εὔρηνται ἐν πάσῃ, ὅπωσδήποτε πλήρει, Ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ. 'Απὸ δημοσιονομικῆς ἀπόψεως δύο τινὰ κυρίως προσάπτονται εἰς τὸν Περικλέα: α) ὅτι χρήματα καταβαλλόμενα ὑπὸ τῶν συμμάχων πρὸς ἔθνικοὺς ἀγῶνας κατηνάλισκεν εἰς δαπάνας πολυτελείας καὶ εἰς τὸ καλλωπίζειν τὸ "Ἀστυ «ώσπερ ἀλαζόνα γυναῖκα», β) ὅτι ὑπῆρξεν εἰσηγητής τοῦ πολιτειακοῦ σοσιαλισμοῦ, ἐπιχειρῶν ἔργα οὐχὶ διότι ἔκρινε ταῦτα χρήσιμα, ἀλλ' ὅπως παράσχῃ ἔργασίαν εἰς πολίτας, ών ἄλλοι μὲν ἐγκατέλειπον τοὺς ἀγρούς, ἄλλοι δὲ κακῶς ἐθισθέντες ἔπαινσαν ὅντες «σώφρονες καὶ αὐτουργοί» καὶ ἡξίωσαν τοῦ λοιποῦ νὰ ζῶσιν εἰς βάρος τῆς πολιτείας.

'Αρχόμενοι ἀπὸ τοῦ δευτέρου τούτου στημένου παρατηροῦμεν ὡς πρὸς μὲν τὴν ἐκ τῶν ἀγρῶν μετανάστευσιν, ὅτι αὕτη ὠφείλετο ἐν μέρει τούλαχιστον εἰς ἄλλους, γενικωτέρους, πλουτολογικούς λόγους, ὡς πρὸς δὲ τοὺς ἐν τῇ πόλει θῆτας, τοὺς προλεταρίους τοῦ Ε' αἰῶνος, ὅτι ἡ περὶ συντηρήσεως αὐτῶν μέριμνα ἐπεβάλλετο, διότι ἡ τάξις αὕτη εἶχεν ἀπὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι μάχης ἐπιδοθῆ εἰς τὰ ὅπλα καὶ ἐτρέφετο ἀπὸ τῶν πολέμων· ὅθεν, κλειομένης ὁριστικῆς εἰρήνης, τῇ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἔξεύρῃ μόνη καὶ ἀμέσως τὰ πρὸς τὸ ζῆν. 'Αφ'

έτέρου, ጾν σύν τῷ χρόνῳ οἱ φιλόπονοι καὶ ὑπερήφανοι Σαλαμινο-
μάχοι μετεβλήθησαν εἰς ὄχλον πολυπράγμονα καὶ ἀργόν, τοῦτο
όφείλεται εἰς τὰς μισθοφορίας καὶ τὰς διανομάς, αἵτινες εἴθισαν αὐ-
τοὺς νὰ ζῶσιν ἐν ἀργίᾳ· τὰ δημόσια ἔργα τούναντίον ἔτρεπον τὸν
λαὸν πρὸς τὴν ἔργασίαν, καθιστῶντα μάλιστα αὐτὸν εἰδικὸν εἰς
τέχνας, αἵτινες ἡδύναντο νὰ χρησιμεύσωσι βραδύτερον. Τὸ μόνον,
λοιπόν, ὑπολειπόμενον ἐκ τῆς δευτέρας κατηγορίας εἶναι ὅτι ἡ ἐγ-
καινιασθεῖσα πολιτικὴ ἔξωκείωσε τοὺς Ἀθηναίους πρὸς τὴν ἀντί-
ληψιν ὅτι ἡ πολιτεία ὥφειλε νὰ μὴ ἀφήσῃ αὐτοὺς νὰ λιμώττωσιν,
ἀλλὰ καὶ ἡ γνώμη αὕτη φαίνεται χρονολογουμένη ἀπὸ ἀρχαιοτέ-
ρας ἐποχῆς, οὕσα δὲ συμφυής πρὸς τὴν κρατοῦσαν δόξαν περὶ τῶν
καθηκόντων τῆς πολιτείας, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀντιστάθμισμα
τῶν ὑπερόγκων ταύτης δικαιωμάτων.

Ἡ πρώτη κατηγορία εἶναι σοβαρωτέρα· παρ’ ὅσα ἔλεγεν ὁ
Περικλῆς ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔξασφαλίζοντες τοὺς συμμάχους ἀπὸ
τῶν κινδύνων, δι’ οὓς οὗτοι κατέβαλλον τοὺς φόρους, εἶχον τὸ δι-
καίωμα νὰ διαθέτωσι τὰ καταβαλλόμενα χρήματα κατὰ τὸ δοκοῦν,
παραμένει ἀληθές ὅτι ἡ τοιαύτη τῶν χρημάτων διάθεσις, καθιστῶσα
ἀπτότερον τὸ γεγονός ὅτι οἱ σύμμαχοι εἶχον κατ’ ούσιαν μετατρα-
πῆ εἰς ὑποτελεῖς, ἐψύχρανε τούτους καὶ ὑπῆρξεν ἐν τῶν αἵτιών
τῆς ἐξεγέρσεως αὐτῶν. Προσθετέον δ’ ὅμως ὅτι μικρὰ σχετικῶς
ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ· πολλῷ μᾶλλον πιεστικὴ ἐφάνη εἰς τοὺς
συμμάχους ἡ ὑποχρέωσις νὰ δικάζωνται ἐν Ἀθήναις, καὶ ἴδιᾳ ἡ
αὐξησησις τῆς φορολογίας ἐπὶ Κλέωνος· ὅρθῶς δ’ ὁ Στήθενσον παρα-
τηρεῖ ὅτι ὁ Περικλῆς ἔξηγόρασε τὴν πρὸς τὰ δημόσια ἔργα ἄκραν
αὐτοῦ ἐλευθεριότητα διὰ τῆς συνέσεως, ἥτις ἐκράτησεν ἐν τῇ λοιπῇ
αὐτοῦ διοικήσει καὶ ἥτις τῷ ἐπέτρεψε, καίτοι ἀνεσχημάτισε τὸν θη-
σαυρόν, νὰ μὴ προβῆ εἰς αὐξήσεις τοῦ φόρου, πιθανῶς δὲ καὶ νὰ
ἐλαττώσῃ τοῦτον.

Ἄλλὰ τέλος καὶ ἂν δεχθῇ τις ὅτι ἐκ τῶν κτισμάτων τοῦ Περικλέους
ἐπῆλθε πολιτικὴ τις ζημία, πάντως αὕτη δὲν ἰσοφαρίζει τὴν ὥφελειαν,
ἥτις προέκυψε κατ’ ἀρχὰς μὲν ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων, αἰῶνας δ’ ὕστε-
ρον ὑπὲρ πάντων τῶν Ἑλλήνων, ἐκ μνημείων, ἀτινα δύνανται νὰ
θεωρηθῶσιν ὡς τὸ Παλλάδιον τοῦ ἐλληνισμοῦ. Ὁ Περικλῆς ἀνε-
δείχθη καλὸς προφήτης, ὅτε ἔλεγεν ὅτι «δόξα ἀίδιος» θὰ προκύψῃ
ἐκ τῶν οἰκοδομημάτων διὰ τὴν πόλιν.

Πρὸς τούτοις ἐκ τῶν ἀθηναϊκῶν μνημείων ἐπήγασαν ἀμεσώτερα ὠφελήματα. Πολὺ ταχέως ἡ ἐπίσκεψις τῶν Ἀθηνῶν ἐθεωρήθη ὡς ἀπαραίτητος εἰς πάντα μεμορφωμένον "Ελληνα, ἐκ δὲ τῆς συρροῦς τόσων ξένων ἐν τῷ Ἀστει ἐπορίζοντο πλεῖστα κέρδη καὶ δημόσιον καὶ ἴδιωται.

'Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ὅτι, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν περὶ τὰ δημόσια ἔργα διχογγωμάτιν, κλίνομεν μᾶλλον πρὸς τὸ μέρος τοῦ Περικλέους. Ταύτην δὲ τὴν γνώμην ἔχομεν καὶ δι' ἄλλον λόγον: Φρονοῦμεν πράγματι ὅτι, ὅπως κρίνῃ τις περὶ ὡρισμένης πολιτεκῆς, πρέπει πρῶτον νὰ ἔξετάσῃ ταύτην μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Τούτου τεθέντος εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι, ὁσάκις ἡ ἴδεα τῆς πολιτείας συγχέεται πρὸς τὴν τῆς πόλεως (τοῦτο δὲ συνέβη οὐ μόνον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ τὴν Ἀναγέννησιν), ἡ τοπικιστικὴ χροιά, ἥν λαμβάνει ὁ πατριωτισμός, προσδίδει εἰς τὰς δαπάνας, τὰς τεινούσας πρὸς καλλωπισμὸν καὶ ἀνάδειξιν τῆς πόλεως, χαρακτῆρα πατριωτικοῦ καθήκοντος, ὃν δὲν ἔχουσι σήμερον αὗται.

Διὰ τὸν Ἀθηναῖον, ὅπως μετέπειτα διὰ τὸν Φλωρεντίνον καὶ τὸν Βενετόν, τὸ νὰ εἶναι ἡ πόλις του «καλὴ καὶ μεγάλη» ἦτο ζήτημα ἔθνικῆς φιλοτιμίας· ὃ δὲ θρησκευτικὸς χαρακτήρ, ὃν κατὰ τὸν μεσαίωνα, ὅπως καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι, εἶχον ὡς ἐπὶ πολὺ αἱ οἰκοδομαί, συνέτεινεν εἰς τὸ νὰ χαλαρῶνται καὶ αἱ ἀντιρρήσεις τῶν συντηρητικωτέρων.

B. Τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρίου

α) Ἐξέλιξις τῶν λαυρεωτικῶν προσόδων. Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι πλὴν τῶν Ἀθηνῶν μόναι δύο ἄλλαι 'Ελληνίδες πόλεις ἐκαρπώθησαν σπουδαῖα ἔσοδα ἐκ τοῦ ὑπεδάφους αὐτῶν, ἡ Σίφνος δηλαδὴ καὶ ἡ Θάσος, καὶ ὅτι δι' ἀμφοτέρας ἡ πηγὴ αὕτη πλούτου ὑπῆρξε παροδική. Τούναντίον κατὰ τοὺς ἀπασχολοῦντας ἡμᾶς Ε' καὶ Δ' αἰῶνας τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρίου διεδραμάτισαν μονιμώτερόν πως παράγοντα τῆς ἀθηναϊκῆς οἰκονομίας, ἀλλὰ καὶ τούτου ἡ σημασία ὑπέστη πολλὰς διακυμάνσεις.

'Ως γνωστὸν ἐκ τῆς ιστορίας, τὸ Λαύριον ἔλαβε σπουδαιότητα μόνον ἀπὸ τοῦ 483, δηλαδὴ ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως πλουσιωτάτων

μεταλλείων ἐν Μαρωνείᾳ. Ἡ περίνοια τοῦ Θεμιστοκλέους, πείσαντος τοὺς Ἀθηναίους νὰ μὴ διανέμωνται αἱ πρόσοδοι μεταξὺ τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ νὰ διατίθενται ὑπὲρ τοῦ στόλου, συνετέλεσεν, ὡστε ἡ ἀνακάλυψις αὕτη νὰ ἔχῃ μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὰς τύχας τοῦ ἐλληνισμοῦ. Αἱ πρῶται μετὰ τὸ 483 ἀποδόσεις, ἀναμφισβήτως μεγάλαι, δὲν εἶναι γνωσταὶ μετ' ἀκριβείας.

· ‘Υπελογίσθη ὅτι τὸ δημόσιον ἐκαρποῦτο 100 ἔως 50 τάλαντα κατ’ ἔτος πιθανὸν τὸ ἔσοδον νὰ διεκυμάνθη μεταξὺ τῶν δύο τούτων ποσῶν μὲ τάσιν πρὸς ἐλάττωσιν. Μετὰ τὰ μέσα τοῦ Ε’ αἰῶνος παρετηρήθη πράγματι χαλάρωσίς τις τῆς παραγωγῆς· ἀλλ’ αὕτη φαίνεται τι μικρὸν ἀπέναντι τῆς συμφορᾶς, ἥτις παρ’ ἀπάσας τὰς ὄχυρώσεις ἐν Σουνίῳ, Θορικῷ καὶ Ἀναφλύστῳ προέκυψεν ἐκ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου.

‘Η ἐκμετάλλευσις τῶν ἀργυρείων ἐγένετο διὰ κατωτέρου ποιοῦ ἀνδραπόδων, ἀτινα ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις δούλους ἔπασχον πολλά· διὰ τοῦτο δέ, εὐθὺς ὡς ἐγκατέστη ὁ ἔχθρος ἐν Δεκελείᾳ, κατέφυγον Ἰλαδὸν πρὸς τοὺς συμμάχους· ἡ δ’ ἀπορία ἀργύρου, εἰς ἥν περιῆλθον οἱ Ἀθηναῖοι, δύναται νὰ κριθῇ ἐκ τοῦ ὅτι κατὰ μὲν τὸ 407 ἔκοψαν χρυσᾶ, κατὰ δὲ τὸ 406 ὑπόχαλκα νομίσματα.

‘Ο μαρασμὸς οὗτος παρετάθη πέρα τῶν προκαλεσάντων αὐτὸν αἰτίων· ὅτε δὲ τὸ 355 ὁ Ξενοφῶν προσεπάθει ἐν εἰδικῇ συγγραφῇ νὰ ἔξευρῃ νέας διὰ τὴν πατρίδα του προσόδους, ὁ νοῦς αὐτοῦ ἐστράφη πρὸς τὸν «θησαυρὸν χθονός», ὃν εἶχεν ὑμήσει ὁ Αἰσχύλος, καὶ ἐκ τούτου κυρίως ἤλπισε τὴν ἀποκατάστασιν τῶν οἰκονομικῶν τῆς πατρίδος. ‘Ως ἀναπτύσσεται ἐν ἐπιμέτρῳ Γ’, ἐν ὧ τὰ ἐν τοῖς «Πόροις» προτεινόμενα ἐκτίθενται καὶ συζητοῦνται ἐν πλάτει, αἱ ἐλπίδες αὗται ἥσαν ὑπερβολικαί, ἀλλὰ δὲν ἐστεροῦντο παντελῶς βάσεως. Πράγματι τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρίου, ἂν δὲν ἥσαν ἀνεξάντλητα, ὡς ἐφρόνει ὁ Ξενοφῶν, ἥσαν ὅμως ἐπιδεκτικὰ πλουσίας ἀποδόσεως· ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι ἡ μετ’ ὀλίγον ἐκδηλωθεῖσα ἀναβίωσις τῆς παραγωγῆς, ἡ πιστοποιουμένη ὑπὸ τῶν πολυαριθμῶν «μεταλλικῶν λόγων» τῶν ἐτῶν 345 - 323 καὶ τῶν κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν σχηματισθεισῶν μεγάλων περιουσιῶν ὑπ’ ἀνδρῶν συνδεομένων πρὸς τὸ Λαύριον· ὁ Ἀρνταγιὸν ὑποθέτει μάλιστα ὅτι ἡ ἐπὶ Λυκούργου αὔξησις τῶν δημοσίων προσόδων εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς μεθοδικωτέρας ταύτης τοῦ Λαυρίου ἐκμεταλλεύσεως.

β) Βεβαίωσις τῆς ἐκ τοῦ Λαυρίου προσόδου.
Ο Μπέκκ καὶ μετ' αὐτὸν πολλοὶ συγγραφεῖς, βασιζόμενοι εἰς χωρίον τι περισσωθὲν ὑπὸ τοῦ Σουίδα, εἰκάζουσιν ὅτι, ὅπως βραδύτερον ἐν τῇ ρωμαϊκῇ αὐτοκρατορίᾳ, οὕτω καὶ ἐν Ἀθήναις τὸ κράτος εἰσέπραττεν ὥρισμένον ποσὸν τοῦ ἔξαγομένου μετάλλου.

‘Ο Ἀρνταγιὸν ὅμως δὲν παραδέχεται τὴν γνώμην ταύτην, διότι α) πάντα τὰ ἄλλα κείμενα δεικνύουσιν ὅτι ἐγίνετο ἐκχώρησις ἀντὶ ὠρισμένου τιμήματος, β) ἡ θεωρία αὗτη ὑποθέτει ἔλεγχον τῆς παραγωγῆς, ἀρχὴ δὲ παραπλησία πρὸς τοὺς Ρωμαίους procuratores τῶν μεταλλείων δὲν ἀπαντᾶ ἐν Ἀθήναις, γ) τὸ ποσοστὸν 1/24, καθ' ἕαυτὸ πολὺ εὔτελές, δὲν ἀνταποκρίνεται καὶ εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ Λαυρίου· πράγματι ἐπὶ τῇ βάσει τούτου, ὅπως εἰσπραχθῶσιν 100 τάλαντα ἐντὸς ἔτους, θὰ ἀπητεῖτο παραγωγὴ 2.400 ταλάντων, ἥτοι 62.000 χιλιογράμμων ἀργύρου. Τὴν ἐπιχειρηματολογίαν ταύτην ὁ ἀείμινηστος Ν. Γ. Πολίτης ἐνίσχυσε μεγάλως παρατηρήσας: «”Οτι ὁ μισθωτὴς ἐτέλει τὴν εἰκοστὴν τετάρτην, ὡς παραδέχεται ὁ Γίλβερτ, μοὶ φαίνεται ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐμισθοῦντο τὰ μέταλλα ἐν Ἀθήναις. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, οἱ πωληταὶ ἐπώλουν τὰ μέταλλα μετὰ τοῦ ταμίου τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ἐπὶ τὸ θεωρικὸν ἐνώπιον τῆς βουλῆς καὶ κατεκυροῦντο, ὡς εἰκός, εἰς τὸν πλειοδοτήσαντα.

“Οθεν δὲν ἥτο δυνατὸς ὁ ὄρισμὸς ἐκ τῶν προτέρων τοῦ αὐτοῦ τιμήματος, τῆς εἰκοστῆς τετάρτης, ὡς κανονικοῦ μισθώματος, διότι τοῦτο ἀναγκαῖος ἥτο διάφορον κατὰ λόγον τοῦ εἰς ἄργυρον πλούτου τοῦ μισθουμένου χωρίου. Ἀλλὰ τὸ τέλος ἐτάσσετο εἰς τὰς καινοτομίας, ὡν ἀδηλος ἐκ τῶν προτέρων ἡ παραγωγὴ, σαφῶς δέ, νομίζω, δηλοῦται τὸ πρᾶγμα παρὰ Σουίδᾳ· αὗται δ' αἱ καινοτομίαι εἶναι πιθανῶς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους λεγόμενα συγκεχωρημένα μέταλλα».

‘Ο Μπόστφορντ διατυποὶ γνώμην, ἥτις συμβιβάζει τὰς δύο θεωρίας, καθ' ὃσον δέχεται ὅτι οἱ μισθωταὶ ἐκτὸς καθωρισμένου ἐνιαυσίως ποσοῦ κατέβαλλον καὶ φόρον κυμαινόμενον ἀναλόγως τῆς παραγωγῆς. Τὸ πρᾶγμα θεωρητικῶς δὲν ἀποκλείεται, ἀλλὰ προκειμένου περὶ Ἀττικῆς ἡ θεωρία χρήζει κρεισσόνων ἀποδείξεων. Δυνατὸν πρὸς τούτοις τὸ χωρίον τοῦ Σουίδα νὰ ἔξηγηθῇ καὶ ἄλλως. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Μπέκκ φαίνεται ὅτι ὑπῆρχον

όλιγα ἀληθῶς μεταλλεῖα ἀνήκοντα εἰς ἴδιάτας, διὸ ταῦτα δ' ἐνδεχόμεννα νὰ ἔκρατει φορολογίαν ἐπὶ τοῦ παραγομένου μεταλλεύματος, ὅπότε καὶ δυνατὸν αὕτη ν' ἀνήρχετο εἰς τὸ ποσοστόν, περὶ οὐ δύμιλει ὁ ἡμέτερος λεξικογράφος, ἦτοι εἰς τι πλέον τῶν 4%.

γ) Ἡ κεφαλαιώδης σημασία τοῦ μεταλλικοῦ παράγοντος. 'Υπεμνήσθη ἀνωτέρω ὅτι χάρις εἰς τὰ μεταλλεῖα τῆς Μαρωνείας οἱ Ἀθηναῖοι ἥδυνήθησαν νὰ ναυπηγήσωσι τὸν στόλον, ὅστις ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ἐν Σαλαμῖνι, καὶ ὑπεδείχθη ὅτι ἡ περὶ τὸ τελευταῖον τρίτον τοῦ Δ' αἰῶνος δημοσιονομικὴ αὔτῶν ἀνάρρωσις ἀποδίδεται ὑπό τινων ἐν μέρει εἰς ἀναβίωσιν τῆς λαυρεωτικῆς βιομηχανίας, κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ Ξενοφῶντος, περὶ ὧν ἐπίσης ὠμιλήσαμεν. Δυστυχῶς διὰ τὰς Ἀθήνας, πρὶν ἢ τὰ σχέδια τῶν «Πόρων» ἐφαρμοσθῶσιν ἐν Ἀττικῇ, ἐπραγματοποιεῖ ταῦτα ἐπὶ ἄλλου ἐδάφους ούχι βραδέως καὶ μερικῶς, ἀλλ' ἀμέσως καὶ εἰς εὔρεῖσαν κλίμακα ὁ μέγας αὔτῶν ἀντίπαλος.

'Η Μακεδονία ἀνέκαθεν εἶχε μεταλλεῖα. 'Ο βασιλεὺς αὐτῆς Ἀλέξανδρος Α' (498–458 π.Χ.) φέρεται ὡς ἀπολαμβάνων ἐκ τῶν περὶ τὴν Πρασιάδα μεταλλείων ἐν τάλαντον ἀργύρου καθ' ἡμέραν. 'Η δὲ φήμη τῶν πλουσίων χρυσωρυχείων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας παρέσυρε κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα δεκακισχιλίους Ἀθηναίους εἰς περιπτείας, ὃν εἶναι γνωστὸν τὸ οἰκτρὸν τέλος. Τοῦτο δ' ὅμως δὲν ἡμπόδισε τὸν Φίλιππον, εἴτε ἵδια πρωτοβουλίᾳ εἴτε κατ' εἰσήγησιν τοῦ ἀναδιοργανώσαντος τὰ οἰκονομικὰ τῆς Μακεδονίας Ἀθηναίου Καλλιστράτου, νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν τοιαύτην πολιτικὴν καὶ νὰ πορισθῇ ἐξ αὐτῆς τὰ διὰ τὰ μεγαλεπήβολα αύτοῦ σχέδια ἀναγκαῖα μέσα. 'Ιδοὺ πῶς συνοψίζει τὰ πράγματα ὁ Διόδωρος: «Παρελθὼν ἐπὶ πόλιν Κρηνίδας, ταύτην μὲν ἐπαυξήσας οἰκητόρων πλήθει μετωνόμασε Φιλίππους, τὰ δὲ κατὰ τὴν πόλιν χρύσεια μέταλλα παντελῶς ὄντα λιτὰ καὶ ἄδοξα ταῖς κατασκευαῖς ἐπὶ τοσοῦτον ηὔξησεν, ὥστε δύνασθαι φέρειν αὐτῷ πρόσοδον πλεῖον ἢ ταλάντων χιλίων. 'Εκ δὲ τούτων ταχὺ σωρεύσας πλουτὸν αἱεὶ μᾶλλον διὰ τὴν εὐπορίαν τῶν χρημάτων εἰς ὑπεροχὴν μεγάλην ἤγαγε τὴν μακεδονικὴν βασιλείαν νόμισμα γάρ χρυσοῦν κόψας, τὸ προσαγορευθὲν ἀπ' ἐκείνου Φιλίππειον, μισθοφόρων τε δύναμιν ἀξιόλογον συνεστήσατο καὶ τῶν

‘Ελλήνων πολλούς διὰ τούτου προετρέψατο προδότας γενέσθαι τῶν πατρίων».

Οὕτω, ἐνῷ τὰ λαυρεωτικὰ μεταλλεῖα τοσοῦτον συνετέλεσαν εἰς τὴν γένεσιν τῆς ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας, τὰ μακεδονικὰ καθίστανται εἰς τῶν κυρίων συντελεστῶν τῆς ὄριστικῆς αὐτῆς καραρρεύσεως. Ἐξ ἵσου ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν ἡσκησεν δὲ ἐκ τῶν μετάλλων πλοῦτος καὶ ἐν τῷ μεταξύ Ρωμαίων καὶ Καρχηδονίων ἀγώνι. Κατὰ νεώτερον ἴστορικόν, τὸν Οὔρλιχ Κάρστεντ, ἡ φοινικικὴ μεγαλόπολις ἤντλει τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῶν προσόδων αὐτῆς ἐκ τῶν ἐν ‘Ισπανίᾳ μεταλλείων καὶ δι’ αὐτῶν κυρίως ἡδυνήθη νὰ διεξαγάγῃ τὸν β’ καρχηδονιακὸν πόλεμον· διὸ καί, μόλις ὁ Σκιπίων κατέκτησε τὴν Ἰβηρικὴν χερσόνησον, ἡ πολιτικὴ τῶν Βαρκιδῶν κατεδιάσθη εἰς ἀποτυχίαν.

Ἡ ἔξαιρετικὴ σημασία, ἣν οὕτως ἀναφαίνεται ἔχων ἐν τῇ ἀρχαιότητι δὲ μεταλλειακὸς παράγων, ἔξηγεῖται εὐκόλως, ἀν ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ὁ κινητὸς πλοῦτος ἦτο τότε σπάνιος καί, ἐλλειπόντων ἐν ὥρᾳ εἰρήνης τῶν ἀμέσων φόρων, ἡ φορολογία ἐτεροσκελής. “Οθεν τὰ μεταλλεῖα καὶ οἱ ἐκ τῶν κατακτηθέντων λαῶν φόροι ἐτύγχανον αἱ μόναι πηγαὶ ἀφθόνων τακτικῶν ἐσόδων” συνάμα δὲ ἦσαν καὶ τὰ μόνα μέσα πρὸς κάλυψιν μεγάλων ἐκτάκτων δαπανῶν, ἀφ’ οὗ ἐλλειπόντων τῶν δημοσίων δανείων αὔται δὲν ἦδύναντο νὰ καλυφθῶσιν ἢ διὰ θησαυροῦ, ὅστις πάλιν δὲν ἦδύνατο νὰ καταρτισθῇ εἰμὴ διὰ μιᾶς τῶν δύο ἐκείνων προσόδων.

Πρὸς τούτοις, εἰδικῶς διὰ τὰς Ἀθήνας, πρέπει νὰ μὴ λησμονηθῇ καὶ ἔτερόν τι: ‘Ἡ πόλις τῆς Παλλάδος ἐπεδείκνυε διὰ ποικίλους λόγους τὴν διεθνῆ ἐπικράτησιν τοῦ ἰδίου αὐτῆς νομίσματος· προφανῶς δ’ ἡ τοιαύτη πολιτικὴ διηποκολύνετο μεγάλως, ἐφ’ ὃσον ἦδύνατο νὰ ἀντλήσῃ ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτῆς ἐδάφους τὰ πρὸς κοπήν ἀφθόνων γλαυκῶν ἀναγκαῖα μέταλλα.

“Ιστορία τῆς ἑλλ. δημοσίας οἰκονομίας”

Ανδρέας Μ. Ανδρεάδης

3. Η ΑΥΤΟΝΟΜΟΣ ΗΘΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΙΣ

Περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτονόμου ἡθικῆς συνειδήσεως διίστανται αἱ γνῶμαι. Κατά τινας ὑπάρχει αὕτη ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐκ τῶν προτέρων, εἶναι ἔμφυτος. Κατ’ ἄλλους εἶναι τῆς ἐμπειρίας μόνης προϊόν.

Η πρώτη όνομάζεται όρθιολογική θεωρία (rationalismus) και προτεροδοξία (apriorismus) και τοῦ ἐμφύτου θεωρία (nativismus) και τῆς διαισθήσεως ἢ τῆς ἀμέσου ἐποπτείας (intuitionismus), ἢ δὲ ἄλλη καλεῖται ἐμπειρική θεωρία (empirismus), ἔτι δὲ τῆς ἀνελίξεως (evolutionismus), ἐπειδὴ πρεσβεύει ὅτι αἱ ἡθικαὶ ιδέαι ἀναπτύσσονται κατὰ μικρόν.

Κατὰ τὴν όρθιολογικὴν θεωρίαν ἡ ἡθικὴ συνείδησις είναι στοιχεῖον ἀρχέγονον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. "Εκαστος ἔχει ἀρχῆθεν ἐσωτερικήν τινα αἰσθησιν ἀνάλογον πρὸς τὰς ἄλλας αἰσθήσεις, δι' ἣς ἀμέσως ἀντιλαμβάνεται τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ἡ ἐμπειρία οὐδέν ἥ ἐλάχιστα συντελεῖ· ὁ λόγος γίνεται πηγὴ τῆς ἡθικῆς ἀληθείας καὶ τῶν ἡθικῶν κρίσεων καὶ οὕτως ἀποκαλύπτει εἰς τὸν ἀνθρωπὸν τὸ καθῆκον. Ἐκφέρει δὲ ὁ λόγος τὰς ἡθικὰς ταύτας κρίσεις μετ' ἀπολύτου κύρους, διὸ ἡ θεωρία αὕτη ἐκλήθη καὶ ἀπολυτοδοξία (absolutismus).

"Ολως τὰ ἐναντία διδάσκει ἡ ἐμπειρική θεωρία, ἥτις ἀμφισβητεῖ τὴν ὑπαρξιν ἐμφύτων ἡθικῶν ἀρχῶν. Ἡθικὴ συνείδησις δὲν ὑφίσταται ἐξ ὑπαρχῆς, ἀλλὰ γίνεται προϊὸν τῆς ἐμπειρίας. Ἡ ἐν τῷ βίῳ ἔξετασις ἡθικῶν πράξεων καθιστᾷ ἡμᾶς ἰκανοὺς νὰ ἐκφέρωμεν ἡθικὰς κρίσεις καὶ δι' ἀφαιρέσεως ἔπειτα νὰ ὑποτυπῶμεν ἡθικὰς ἀρχὰς καὶ κανόνας.

Οὕτως ἔχουσι τὰ κατὰ τὰ διδάγματα τῆς όρθιολογικῆς καὶ ἐμπειρικῆς σχολῆς. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ μεσεύουσα γνώμη είναι ἡ όρθοτέρα. "Οτι δὲν ὑπάρχουσιν ἔμφυτοι ἡθικαὶ ἔννοιαι εἰσθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀποτετελεσμέναι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὡς διδάσκουσιν οἱ ἄκροι όρθιολογικοί, ἐλέγχει ἡ ἀκριβής ἔξετασις τῶν πραγμάτων. Ἐάν ὑπῆρχε σύμφυτος ἡθικὴ συνείδησις, πάντες ἐπὶ ἡθικῶν ζητημάτων κατὰ τὸν αὐτὸν θὰ ἔκρινον τρόπον. Καὶ ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν λαῶν ἐκάστων δὲν θὰ εύρισκομεν διαφορὰν ἀντιλήψεως προκειμένου περὶ ἡθικῶν ἔννοιῶν καὶ ἀρχῶν. 'Ἄλλ' ἡ πεῖρα μαρτυρεῖ τὸ ἐναντίον. Ἡ ἔξελιξις τῶν ἡθικῶν ἔννοιῶν είναι περιφανής." "Ἀλλας περὶ ἡθικῆς γνώμας ἔχουσιν οἱ κατὰ φύσιν ζῶντες λαοί, ἀλλας δὲ οἱ προαγόμενοι εἰς τὸν πολιτισμόν. Διδάσκουσιν οὐ μόνον ἡ Ἀνατολὴ καὶ ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ Ρώμη, ἀλλὰ καὶ οἱ μέσοι αἰῶνες καὶ οἱ νεώτεροι χρόνοι. Τὸ τοῦ Θουκυδίδου περὶ τῆς ληστείας λεγόμενον: «δηλοῦσι δὲ τῶν τε ἡπειρωτῶν τινες ἔτι καὶ νῦν, οἵς κόσμος καλῶς τοῦτο δρᾶν, καὶ οἱ παλαιοὶ

τῶν ποιητῶν, τὰς πύστεις τῶν καταπλεόντων πανταχοῦ ὅμοιώς ἔρωτῶντες εἰ λησταί εἰσιν, ως οὕτε ὡν πυνθάνονται ἀποξιούντων τὸ ἔργον, οἷς τ' ἐπιμελὲς εἴη εἰδέναι οὐκ ὄνειδιζόντων» καὶ ἄλλα πολλὰ μαρτυροῦσι περὶ τούτου. Καὶ νῦν δ' ἔτι πολλοὶ λαοὶ τὴν ληστείαν καὶ τὸν φόνον θεωροῦσιν ώς πράξεις φερούσας τιμὴν καὶ δόξαν. »Ἄλλοι πάλιν τὴν ἐκδίκησιν, καὶ ἐν τῇ ἀγριωτάτῃ μορφῇ, θεωροῦσιν ώς Ἱερὸν καθῆκον καὶ μεγίστην ἀρετήν. »Ἐπειτα οἱ κανίβαλοι τρώγουσι σάρκας ἀνθρώπων, ἐνῷ θεωροῦσιν ἀσέβειαν τὸ πατεῖν εἰς ἔδαφος ἀφιερωμένον εἰς θεούς!

’Αλλὰ δὲν είναι πάλιν ὀρθὸν νὰ μὴ δεχώμεθα ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει στοιχεῖόν τι ἐκ τῶν προτέρων ὑπάρχον, ἐξ οὗ ἡ ἡθικότης ἀναπτύσσεται. ’Εὰν μὴ ὑπάρχωσιν ἥθικαὶ ἔννοιαι ἀποτελεσμέναι, ὑπάρχει ὅμως προδιάθεσίς τις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἐξ ἣς ἐκφύεται ἡ ἀρετὴ ἢ τρέφεται ἡ κακία.

Καὶ λέγομεν προδιάθεσιν ὅ,τι πάλαι οἱ »Ἐλληνες εἶπον «φύσιν», ὅ,τι δηλαδὴ ἀρχήθεν ὁ ἀνθρωπὸς φέρει ἐν τῷ ὀργανισμῷ αὐτοῦ. Καὶ ἔαν μὲν ἡ προδιάθεσις αὐτῇ ἔχῃ ὑπερβατικήν ἢ ἐμπειρικήν τὴν ἀρχήν, είναι ζήτημα, πάντως ὅμως ἴσχύει καὶ ἐν αὐτῇ τῆς κληρονομικότητος ὁ νόμος. Γνωριμώτατον είναι ὅτι ἡ ψυχὴ συνδέεται πρὸς τὸ σῶμα καὶ αἱ ψυχικαὶ λειτουργίαι, αἱ τε διαινοτικαὶ καὶ αἱ ἥθικαί, είναι ἔξηρτημέναι ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ, πρώτιστα μὲν ἀπὸ τοῦ νευρικοῦ συστήματος, καὶ δὴ τοῦ ἐγκεφάλου, ἐπειτα δὲ ἀπὸ τῆς ἰδιαίζουσης κατασκευῆς καὶ λειτουργίας, τῆς ἰδιοσυστασίας καὶ ἰδιοσυγκρασίας τοῦ ὅλου ὀργανισμοῦ, αἵτινες οὐχὶ ὀλίγην ἀσκοῦσιν ἐπὶ τὸν ψυχικὸν βίον ροπήν. »Ἡ δύναμις τῆς ἀντιλήψεως καὶ τῆς μνήμης καὶ τῆς κρίσεως, τὸ εὐόργητον καὶ ἡ δυστροπία τοῦ χαρακτῆρος καὶ ὅσα τοιαῦτα ἀπὸ τῆς κληρονομικότητος ἔχουσι τὴν ἀρχήν. Αὕτη ἡ προδιάθεσις γίνεται ἀφετηρία τῶν ὄρμῶν καὶ τῶν συναισθημάτων, ἀτινα μετὰ τῆς γνώσεως συντελοῦσιν εἰς τὴν ἀνέλιξιν τῆς ἥθικῆς συνειδήσεως. Είναι δὲ πρόδηλον ὅτι, ὅπως πᾶσα προδιάθεσις, είναι καὶ ἡ ἥθικὴ παρ' ἄλλοις τῶν ἀνθρώπων ἄλλη, ἴσχυροτέρα δῆλον ὅτι ἡ ἀσθενεστέρα.

’Αλλὰ ἡ ἡθικότης δὲν είναι μόνης τῆς κληρονομικότητος προϊόν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος, τοῦ τε φυσικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ, ἥτις ἀσκεῖται ἐπὶ τὸν ἀνθρωπὸν εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης ἡλικίας.

Ούχι ἐλαχίστη εἶναι ἡ ἐπὶ τὴν διανοητικὴν καὶ τὴν ἡθικὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀνάπτυξιν ροπὴ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος. Ἡ πολιτεία, ὁ οἶκος, τὸ σχολεῖον, ἡ κοινωνία καθόλου εἶναι ἡ διανοητικὴ καὶ ἡθικὴ ἀτμόσφαιρα, ἐν ᾧ ἔκαστος ζῆται δι' ὅλου τοῦ βίου. Ἐκ τοῦ περιβάλλοντος τούτου διὰ μιμήσεως μάλιστα καὶ ὑποβολῆς ἀρύεται ὁ ἄνθρωπος τὸ πλεῖστον τῶν γνώσεων, τὴν γλῶσσαν δηλαδὴ καὶ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην καὶ τὰς θρησκευτικὰς καὶ τὰς πολιτικὰς ἰδέας καὶ καθόλου τὰ κοινωνικὰ κληρονομήματα, ἃτινα οὕτως ἀπὸ ἀτόμου εἰς ἀτόμον καὶ ἀπὸ γενεᾶς μεταδίδονται εἰς γενεάν.

Διὰ τῆς τοιαύτης τοῦ περιβάλλοντος ἐπιδράσεως καὶ τὸ συναίσθημα μορφοῦται καὶ ἡ βούλησις δι' ἀγαθῆς ἀγωγῆς ρυθμίζεται πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἡθικῶν ἰδεῶν καὶ κατὰ μικρὸν πλάσσεται ὁ ἡθικὸς χαρακτήρ, ἐνῷ τὰ φαῦλα παραδείγματα γίνονται παράγοντες τῆς διαφθορᾶς τῶν ἡθῶν. Τὸ φιλάλληλον καὶ φιλόπολι καὶ μεγαλόφρον, τὸ μεγαλεπήβολον καὶ μεγαλόπραγμον καὶ μεγαλουργόν, τὸ θαρραλέον καὶ τὸ μετριόφρον καὶ τὸ πρᾶον, τὸ συμπαθὲς καὶ σύγγνωμον καὶ ἐλεητικόν, πᾶσαι συλλήβδην αἱ ἀρεταί, ὅσαι τῶν ἀνθρώπων ἀγλαΐζουσι τὸν βίον, δὲν μεταδίδονται ἀποτελεσμέναι ἀπὸ τῶν γονέων εἰς τὰ τέκνα, ἀλλ' ἐκ διδασκαλίας καὶ διὰ παραδειγμάτων ὁ ἔμφυτος πυρὴν τῶν ἀρετῶν αὐξάνεται, ἐκ τοῦ φυσικοῦ δὲ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, ἐν ᾧ ἀναπτύσσεται, καὶ ὁ κακὸς τρέφει τὴν ἔμφυτον φαυλότητα καὶ διὰ μιμήσεως ρυθμίζει τὴν ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσαν μοχθηρὰν ὄρμήν.

Ἐθίζεται δὲ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ πράττειν οὕτως ἥ ἀλλως διὰ τῆς ἐπαναλήψεως μάλιστα δόμοιῶν ἐνεργειῶν κατὰ τὴν νεαρὰν ἴδια ἡλικίαν, ὅτε ὑγρότερον καὶ εὐπλαστότερον εἶναι τὸ σῶμα, καὶ δὴ τὸ σύστημα τὸ νευρικόν. Κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην αἱ ἀγαθαὶ κληρονομικαὶ προδιαθέσεις διὰ τῆς ἀσκήσεως ἐνισχύονται ἥ ἐκκρούονται ὑπὸ κακῶν ἔξεων, αἱ δὲ κακαὶ ἐπιδίδουσιν ἥ ἀποβαίνουσιν ἀσθενεστεραι.

Διὰ τῆς τοιαύτης τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος ἐπιδράσεως καὶ τὰ ἀγριαζῆται βαθμηδὸν τιθασεύονται καὶ οἱ ἄνθρωποι τῆς πρώτης ἀγριότητος ἀπαλλασσόμενοι, ἐν ᾧ προέχει ἡ φιλαυτία καὶ τὰ παρομαρτοῦντα κακά, ἄγονται εἰς τὸ φιλάλληλον καὶ φιλειρηνικόν. Θαυμασίως δ' ἔχει καὶ τοῦ Πλάτωνος: «ἄνθρωπος παιδείας μὲν ὁρ-

θῆς τυχῶν καὶ φύσεως εὔτυχοῦς θειότατον ἡμερώτατόν τε ζῶον γίγνεσθαι φιλεῖ, μὴ ίκανῶς δὲ ἢ μὴ καλῶς τραφὲν ἀγριώτατον ὅπόσα φύει γῆ».

‘Η ἀνάπτυξις τῆς ἡθικῆς συνειδήσεως συντελεῖται μάλιστα διὰ τοῦ ἔθισμοῦ καὶ τοῦ λόγου, ἥτοι τῆς διδασκαλίας. ‘Η παιδικὴ ἡλικία, ἥτις κατὰ φύσιν ἐπιδιώκει τὸ ἡδὺ καὶ ὀποστρέφεται τὸ λυπηρόν, πράττει κατ’ ἀρχὰς πᾶν ὅ, τι εἶναι εἰς αὐτὴν εὐάρεστον. Οἱ δ’ ἐπιτετραμμένοι τὴν ἀνατροφὴν αὐτῆς, οἱ γονεῖς, οἱ διδάσκαλοι, ἄλλοι, παρακολουθοῦσι τὰς πράξεις καὶ ἐπαινοῦσι μὲν τὰς ἀγαθάς, τὰς δὲ κακάς φέγουσιν. Καὶ ἐπαναλαμβάνονται μὲν ἔπειτα αἱ ἀγαθαὶ πράξεις διὰ τὴν ἐλπίδα τοῦ ἐπαίνου, ἀποφεύγονται δ’ αἱ κακαὶ διὰ τὸν ψόγον καὶ τὴν τιμωρίαν. Καὶ οὐ μόνον παρακολουθοῦσιν οὕτω τὰς πράξεις οἱ παιδευταί, ἀλλὰ καὶ ὑποδεικνύουσιν ἐνεργείας ἄλλας καὶ παρακινοῦσιν εἰς τὸ ἐκτελεῖν ταύτας· οὕτω δὲ κατὰ μικρὸν συντελεῖται ὁ ἔθισμὸς εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κατ’ ἀρετὴν ζῆν.

‘Αλλ’ ὁ ἄνθρωπος ἔθιζεται εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθὸν οὐχὶ μόνον διὰ τῶν ἐπαίνων καὶ τῶν ψόγων καὶ τῶν ποιῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀγάπης πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς οἰκείους καθόλου καὶ ἐξ αἰδοῦς καὶ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ ἐκ μιμήσεως παντὸς ὑπερέχοντος. Κορυφοῦται δὲ ἡ τῆς ἡθικῆς συνειδήσεως ἀνάπτυξις, ὅταν ὁ ἄνθρωπος προαχθῇ εἰς τὴν ἡθικὴν τελείωσιν, ὅτε πλέον αἰσθάνεται ἐν ἑαυτῷ ἀφηρημένην τινὰ ὑποχρέωσιν εἰς τὸ πράττειν κατὰ τοὺς κανόνας, οὓς ἔχει ἐν τῇ συνειδήσει. ’Ενταῦθα δὲ λέγομεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀκούει τὴν φωνὴν τοῦ καθήκοντος. Καὶ ἀληθῶς ἀκούει φωνὴν τινα ἐν ἑαυτῷ ὁ παιδαγωγηθεὶς κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον. ’Ακούει τὰ ἐπιτάγματα τῶν παραγγελμάτων, ὡς διετυπώθησαν καὶ κατετέθησαν ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας.

‘Η ἡθικὴ συνείδησις εἶναι ἀθροισμα προστακτικῶν. Οὕτως ἥκουεν ὁ Σωκράτης τοῦ δαιμονίου τὴν φωνὴν καὶ ὁ Κάντιος διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὡμίλησε περὶ κατηγορικῆς προστακτικῆς ἐκ τῆς συνειδήσεως ἀπορρεούστης. Καὶ σημειωτέον ὅτι οὕτως ἡρμήνευσαν τὴν γένεσιν τῆς ἡθικῆς συνειδήσεως πρῶτοι τῶν Ἐλλήνων ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, εἰς οὓς ἡκολούθησαν οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν σοφῶν τῶν νεωτέρων χρόνων.

«Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν φιλοσοφίαν»

Θεόφιλος Βαρέας

4. Ο ΠΛΑΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΑΡΓΗΓΕΤΗΣ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

«Παῖδες Ἀρίστωνος, κλεινοῦ θεῖον γένος ἀνδρὸς»

Πλάτωνος Πολιτεία, 868α

Μέσα στήν περιοχή τοῦ πνεύματος τίποτε δέν πεθαίνει. Ἐκεῖνο πού πεθαίνει εἶναι τό σωματικό ἄτομο, τό πνεῦμα ἔξακολουθεῖ νά ύπαρχει καί νά ἐνεργεῖ. «Οσο μεγαλύτερη ἡ δυναμικότητά του, τόσο αἰσθητότερη καί ἡ ἐνέργειά του.. «Ἐνα ἀπό τά πνεύματα πού ζοῦν, καθοδηγοῦν καί ἐνεργοῦν, είναι δὲ Πλάτων δὲ Ἀθηναῖος.

Μέσα στόν πνευματικό κόσμο είναι πάντοτε αἰσθητή ἡ παρουσία του. Εἴτε τό θέλεις εἴτε δέν τό θέλεις, ἀναγκασμένος είσαι ν' ἀνοίξεις συζήτηση μαζί του, ἀν ποθεῖς νά προχωρήσεις ἐπάνω στό δρόμο πού δόηγει στήν ἀλήθεια. Κάποτε οἱ ἐποχές νομίζουν ὅτι ἀφήνουν τόν γίγαντα αὐτόν τοῦ πνεύματος πίσω τους, γιά νά δειχτεῖ σέ λίγο ὅτι αὐτός στέκεται πάντοτε ἐμπρός. Τό βαθύ του βλέμμα είναι τόσο διαπεραστικό, ὥστε τοῦ ἔδωκε μιά φορά γιά πάντα τήν ἀπόλυτη πρωτοπορία.

*Έχει δλα τά στοιχεῖα μιᾶς ύπεροχης δραματικότητας ἡ συνάντηση ύπερόχων πνευμάτων μέ τόν Πλάτωνα. Κανένας φιλόσοφος τῆς νεώτερης ἐποχῆς δέν κατόρθωσε νά ἀποφύγει αὐτή τή συνάντηση. «Ο ἀνακαινιστής τῆς νεώτερης φιλοσοφίας Ἐμμ. Κάντ «ύπὸ τῆς ἀληθείας ἀναγκαζόμενος», δπως θά ἔλεγεν δὲ Ἀριστοτέλης, δέν ἡμπόρεσε νά ἀποφύγει αὐτήν τήν ἀντιμετώπιση. «Ο Κάντ ἀνῆκε σ' ἔναν αἰώνα πού δέν είχε καθόλου τήν ίκανότητα οὔτε καί τή διάθεση, γιά νά κατανοεῖ ἱστορικά τό πνεῦμα. «Ο φιλόσοφος τῆς Κενιζβέργης ἀποτελεῖ τυπικό παράδειγμα φιλοσόφου, πού ἀποφεύγει κάθε ἱστορική ἀναδρομή. «Η σκέψη του είναι καθαρά συστηματική. «Η φιλοδοξία του είναι νά ἐργασθεῖ ἀρχιτεκτονικά δουλεύοντας ἐπάνω στά προβλήματα.

Καί δμως ἔπειτα ἀπό σκέψη πολλῶν ἔτῶν ἐπάνω στά θέματα τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας αἰσθάνθηκε τόν ἀναγκασμό νά συνάψει διάλογο μέ τούς δυό μεγάλους σοφούς τῆς ἔλληνικῆς ἀρχαιότητος. «Ἐξετάζοντας τήν ἀνθρώπινη νόση δέν ἡμπόρεσε νά μή λογαριαστεῖ μέ τή θεωρία περί κατηγοριῶν, πού είχεν ιδρύσει δὲ Ἀριστοτέλης. Προσπαθώντας νά διευκρινίσει τό θεριεχόμενο πού ἔπρε-

πε νά δώσει στόν καθαρό λόγο, άναγκάζεται νά άντιμετωπίσει τήν περί ίδεων διδασκαλία τοῦ Πλάτωνος. Μνημειῶδες τεκμήριο τῆς συναντήσεως τῶν δύο τούτων μεγάλων πνευμάτων είναι τό πολυθρύλητο κεφάλαιο «Περί τῶν ίδεων γενικά», που κατέχει κεντρική θέση μέσα στήν «Κριτική τοῦ καθαροῦ λόγου».

[Ακολουθεῖ ἀναλυτική ἀνάπτυξη τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Πλάτωνος στή φιλοσοφία τοῦ Κάντ, καὶ γενικότερα τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας στή νεώτερη φιλοσοφία καὶ ἐπιστήμη].

‘Ο λόγος δέν ἔχει γιά τόν Πλάτωνα σημασία μόνο γνωσιολογική. ‘Ως γνωσιολογικό στοιχεῖο μᾶς χαρίζει τήν ἀπόλυτη ἐνάργεια, τήν evidentia, που τόσον ἐπιζητοῦσεν ὁ Καρτέσιος. Σύγχρονα είναι στοιχεῖο που καθορίζει ὁ ντολογικά τήν κοσμολογική καὶ κοινωνική τάξη.

“Οπως εἶδαμε στό χωρίο τοῦ «Γοργία», ἡ κοσμολογική, ἡ θεϊκή καὶ ἡ ἀνθρώπινη κοινότητα, θεμελιώνεται ἐπάνω στή θέληση γιά ἐναρμόνιση μέσα στά πλαίσια που διαγράφει ἡ γεωμετρική ἀναλογία. «Καὶ οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους τήν κοινωνίαν συνέχειν» ἔλεγαν οἱ σοφοί. ‘Ο λόγος ἀποτελεῖ τή συνδετική δύναμη, που ἐνοποιεῖ ὅλες τίς περιοχές τοῦ σύμπαντος. Στήν ἐνοποιητική δύναμη τοῦ λόγου ἀποβλέποντας ὁ Πλάτων ύψωσε κατά τήν τελευταία περίοδο τῆς φιλοσοφίας του τό «ἔν» σέ ψιστη ὁ ντολογική ἀρχή. ‘Η κατάληξη του σ’ αὐτή τήν ἀντίληψη ἦταν κάτι, που ἤρθε νά ἀποκορυφώσει προσπάθειες, που είχεν ἀρχίσει ἀπό τό πρῶτο του ξεκίνημα.

‘Η ἐνοποίηση τοῦ σύμπαντος μέ τό λόγο δέν είναι κάτι που ἐπιτελεῖται χωρίς δγώνα. ‘Η πρώτη ἀρχή, τό «ἀγαθόν», ἀποτελεῖ πηγή ζωῆς καὶ ἐνέργειας, που θριαμβεύει κατανικώντας ἔνα δεύτερο ὄντολογικό στοιχεῖο. ‘Η πλατωνική λογοκρατία δέν ἐμφανίζει τήν εἰδυλλιακή ἀφέλεια τοῦ νεώτερου ρασιοναλισμοῦ. Μέσα στό σύμπαν διαπιστώνει ὁ Πλάτων ὅτι ύπάρχει τό «ἄλογον» καὶ τό «ἄμετρον». ‘Η πρώτη ἀρχή, τό «ἔν» καὶ τό ἀγαθόν», ἀκτινοβολώντας ζωτική ἐνέργεια ἀναγκάζει τό «ἄλογον» καὶ τό «άμετρον» νά ἐπενδυθεῖ μορφή καὶ νά ύποταχθεῖ στό ζυγό τοῦ λόγου.

Μιά ἀπό τίς κυριότερες φροντίδες τοῦ φιλοσόφου μᾶς ἦταν νά

παρουσιάσει ἔμπρακτα κατά ποιόν τρόπο τό ἀντιλογικό στοιχεῖο ύποκύπτει στόν ἀναγκασμό τοῦ λόγου. Στή συγκεκριμένη γλώσσα τῶν μαθηματικῶν τῆς ἐποχῆς του μιά τέτοια φροντίδα ἐσήμαινε νά λυθεῖ τό πρόβλημα τῶν ἀσυμμέτρων ἀριθμῶν, πού ἐφαίνονταν ὅτι δέν ἡμποροῦσαν νά ταξιθετηθοῦν στά πλαίσια τῶν γνωστῶν τότε ἀναλογιῶν. Μέσα στήν Ἀκαδημία ὁ Πλάτων διετύπωσε τό πρόβλημα τοῦτο καί μέ τήν καθοδήγησή του οἱ μεγαλοφυεῖς μαθηματικοί Θεαίτητος καί Εὔδοξος ἐβρῆκαν τή λύση του.

‘Η μελέτη τῶν πλατωνικῶν συγγραμμάτων γύρω στίς ἀρχές τοῦ αἰώνα μας ἔδειξεν ὅτι ὁ Πλάτων εἶχε διαισθανθεῖ ὅτι ύπάρχουν καί ἄλλα εἴδη ἀριθμῶν πέρα ἀπό τούς ἀκεραίους. Αύτό τό νόημα ἔχει τό περίφημο χωρίο τῆς Ἐπινομίδος, 990, πού ἀναφέρεται στήν ἔξομοίωση ἀριθμῶν, πού κατά τή φύση τους είναι ἀνόμοιοι «τῶν οὐκ ὄντων δ’ ὅμοίων ἀλλήλοις φύσει ἀριθμῶν ὁμοίωσις πρὸς τήν τῶν ἐπιπρέδων μοῖραν» (τῶν ἀριθμῶν, πού ἀπό τό φυσικό τους δέν είναι ὁμοιοί, ἔξομοίωση πού ἐπιτυγχάνεται μέ τή συσχέτισή τους πρός τά γεωμετρικά μεγέθη).

‘Ο Ἀριστοτέλης κρίνοντας τίς ἀριθμολογικές θεωρίες τοῦ διδασκάλου του εἶχε κάμει λόγο γιά ἀριθμούς ἀπαρτιζόμενους ἀπό ἀσύμβλητες μονάδες, ἀπό μονάδες δηλαδή ἐπάνω στίς ὅποιες δέν ἡμποροῦν νά ἐκτελεσθοῦν οἱ συνηθισμένες λογιστικές πράξεις.

Οἱ τελευταῖες ἔρευνες ἔδειξαν ὅτι στό βάθος ὅλων αὐτῶν τῶν πληροφοριῶν ύπάρχει θαυμαστή μαθηματική σοφία, πού εἶχε προϊδεαστεῖ γιά ἀνακαλύψεις πού ἔγιναν μόλις κατά τόν τελευταῖο αἰώνα. ‘Η νεώτερη ἔρευνα, ἡ ἀναφερόμενη στόν καταρτισμό τῆς θεωρίας τῶν συνόλων καί στίς μελέτες τίς σχετικές μέ τούς κατ’ ἐνέργειαν ἀπείρους ἀριθμούς, ἀνεγνώρισε παντηγνυρικά ώς πρόδρομο τῶν ἔρευνῶν της τόν Πλάτωνα.

Μέ ὅλα, ὅσα ἐκθέσαμε, γίνεται ἀναμφισβήτητα φανερό ὅτι οἱ σχετικές μέ τήν πλατωνική ἀριθμολογία κρίσεις πού ἔξεφραζεν ὁ Κάντ στήν «Κριτική τοῦ καθαροῦ λόγου» κατά τό 1781, ὕστερα ἀπό 100 χρόνια είχαν πιά ξεπεραστεῖ. ‘Ενω ὁ μεγάλος φιλόσοφος τῆς Κενιξβέργης εἶχε δηλώσει ἀδυναμία νά παρακολουθήσει τήν πτήση τοῦ Πλάτωνος, ἡ μεταγενέστερη ἐπιστημονική ἔρευνα, ἔπειτα ἀπό μεγάλο μόχθο, ἀνοιχε δρόμο καί ἀντίκρισε καινούριους ὄριζοντες. ‘Εως τίς ἀρχές τῆς περασμένης ἐκατονταετίας ἡ φιλολογική ἔρευνα

έθαύμαζε στό πρόσωπο τοῦ Ἀθηναίου σοφοῦ τὸν ἀριστοτέχνη τοῦ λόγου, τό δεξιοτέχνη διαλεκτικό, τὸν πολιτικό δόηγητή καὶ τὸν ἡθικό φρονηματιστή. Δέν εἶχεν ύποψιαστεῖ ὅτι ἡ συμβολὴ του γιὰ τὴ θεμελίωση τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως ἦταν στὸν ἴδιο βαθμό σημαντική. Ἐχρειάστηκεν ἡ ἔργασία δλόκληρης ἑκατονταετίας, γιά νά διαπιστωθεῖ ὅτι ἐκεῖνος πού εἶχε μεριμνήσει, γιά νά στηριχθεῖ σέ ἀπαρασάλευτη βάση ἡ μαθηματική ἐπιστήμη, ἦταν ὁ Πλάτων.

Ἄν δ νεώτερος κόσμος ἔφτασε νά κυριαρχήσει ἐπάνω στὴ φύση, αὐτὸ ἔγινε, γιατί ἔχρησιμοποίησε στὶς ἔρευνές του τούς μαθηματικούς τύπους. Ἐκεῖνο πού μένει σταθερό μέσα στὶς ἀπειροπληθεῖς ἐπαναλήψεις τῶν ὁμοειδῶν φαινομένων εἶναι, εἶπεν ὁ Γαλιλέι, δ μαθηματικός τύπος, πού ἐκφράζει τὴ νομοτέλειά τους. Ἡ κάτω ἀπό μαθηματική προοπτική ἔξεταση ὅχι μόνο τῶν φυσικῶν φαινομένων, ἀλλά καὶ τοῦ σύμπαντος δλοκλήρου εἶναι μιά ἀντίληψη, πού ἔξεφρασε μέ σαφήνεια καὶ δριστικότητα ὁ Ἀθηναῖος σοφός. Γιά νά βεβαιωθοῦμε, ἀρκεῖ μόνο μιά γρήγορη ματιά στὸν «Τίμαιο».

“Οταν οἱ νεοπλατωνικοί Ἐλληνες τῆς Ἀναγεννήσεως μέ ἀρχηγέτη τὸ Γεώργιο Γεμιστό κατά τὸν 15ον αἰώνα ἐπέβαλαν στὴ Δύση τὸν πλατωνισμό, ἀρχισε πιά καὶ ἡ ἐσπεριακή σκέψη νά ἔξετάζει τὰ φυσικά φαινόμενα κάτω ἀπό μαθηματική προοπτική. Ἡ πολυθρύλητη ἀπόφανση τοῦ Λεονάρντο ντά Βίντσι ὅτι ἡ φυσική εἶναι βέβαιη, μόνον ὅταν ἐκφράζει τὰ συμπεράσματά της μέ μαθηματικούς τύπους, ἔχει τὴν προέλευσή της σέ πλατωνικές πηγές. Ὁ «Τίμαιος», πού ἀποτελεῖ τὴν πρώτη ἀπόπειρα νά ἐρμηνευθεῖ τὸ σύμπαν μέ τὴ βοήθεια μαθηματικῶν τύπων, ἦταν τὸ προσφιλέστερο ἀνάγνωσμα τῶν μεγάλων ἐπιστημόνων τῆς Ἀναγεννήσεως. “Ολοι τους εἶχαν τὴν συναίσθηση ὅτι ὁ Πλάτων δέν ἐστέκονταν πίσω τους.” Εβλεπταν σ’ αὐτόν τὸν προδρομικό ὁδηγό, πού ἀνοιγε καινούριους δρόμους.

Στά τελευταῖα τριάντα χρόνια ἐσημειώθηκε σέ ὅλες τὶς χῶρες τοῦ κόσμου ἡ ἀνθηση τῶν πλατωνικῶν σπουδῶν. Τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀθηναίου σοφοῦ καὶ οἱ σχετιζόμενες μέ αὐτά ίστορικές εἰδήσεις ἔξετάστηκαν ἀπό κάθε πλευρά καὶ τὰ εύρήματα ύπηρξαν ἀπό κάθε ἄποψη πλούσια. Προσπαθοῦμε νά πλησιάσομε, δσο γίνεται, κοντά στὸ πλατωνικό πνεῦμα καὶ κάποτε νομίζομε ὅτι τὸ κατορθώνομε. Σέ λίγο ἀνακαλύπτομε ὅτι ἀνοίγεται μέσα στὶς ἔρευνές μας

νέα προοπτική. Πάντοτε διαισθανόμαστε ότι μᾶς ξεφεύγει ἡ τελευταία λέξη. ‘Ο ίδιος διότι ο Πλάτων μᾶς ἔχει πιληροφορήσει ότι σχετικά μέ τήν πρώτη ἀρχή δέν ἔχει γράψει τίποτε στά συγγράμματά του: «Οὐκουν ἐμόν γε περὶ αὐτῶν ἔστω σύγγραμμα οὐδὲ μή ποτε γένηται· φήτὸν γὰρ οὐδαμῶς ἔστιν ὡς ἀλλα μαθήματα» (Πλατ. 7η ἐπιστολ. 341c). (Δέν ύπάρχει κανένα δικό μου σύγγραμμα οὔτε θά ύπάρχει, πού νά ἀναφέρεται σ' αύτό τό πρόβλημα, γιατί αύτό δέν ήμπορεῖ νά ἀνακοινωθεῖ μέ λεκτική διατύπωση, δπως τά ἀλλα μαθήματα).

Μᾶς εἰδοποιεῖ ότι τό ύψιστο πρόβλημα δέν διαφωτίζεται μέ τή διανοητική συλλογιστική σκέψη. Μόνο ἡ ἀναστροφή μέ τό ίδιο πράγμα ήμπορεῖ νά μᾶς χαρίσει μιά ξαφνική διαφωτιστική ματιά. «‘Αλλ’ ἐκ τῆς πολλῆς συνουσίας γιγνομένης περὶ τό πρᾶγμα αύτὸ καὶ τοῦ συζῆν ξειράνης, οἷον ἀπὸ πυρὸς πηδήσαντος ἔξαφθὲν φῶς, ἐν τῇ ψυχῇ γενομένον αύτὸ ἔσαυτὸ ἥδη τρέφει». (‘Αλλά ἔπειτα ἀπό μακροχρόνια ἀναστροφή πού γίνεται γύρω ἀπό αύτό τό ίδιο τό πράγμα, καί ἔπειτα ἀπό γνήσιο βίωμα ξαφνικά, ὡσάν φῶς, πού ἀνάβει ἀπό κάποια σπίθα φωτιᾶς πού ξεπετιέται, παρουσιάζεται μέσα στήν ψυχή καί τρέφει τόν ίδιο τόν ἔσαυτό του).

Μέ ὅλα αύτά μᾶς λέει ότι δρόμος πού δδηγεῖ στήν ἀληθινή φιλοσοφία προϋποθέτει τό ἀληθινό ἀντίκρισμα, τό βίωμα, ἔνα «συζῆν» μέ τά προβλήματα.

Γιά τόν Πλάτωνα ἡ φιλοσοφία δέν ήταν ποτέ διδασκαλική ἀνακοίνωση, ἀλλά πάντοτε πάλη μέ τά προβλήματα. Στήν ἀντίληψή του αύτή είναι σύμφωνος καί διάλογος καί τόν λέγοντας ότι είναι ἀδύνατο νά διδαχτεῖ κανείς τή φιλοσοφία, διδακτό είναι μόνο τό φιλοσοφεῖν. Τά μεγάλα φιλοσοφικά πνεύματα δέν ήμποροῦμε νά τά πλησιάσομε μέ ἀκροαματική διάθεση, ἀλλά μόνο μέ ἐρευνητική. Μόνο ἀν είμαστε σέ πραγματική ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων, θά φτάσομε στή γνήσια κατανόηση. «Ἄν προχωρήσομε δῆμως κινημένοι ἀπό συναίσθημα ἑρασιτεχνικῆς περιεργείας, θά πάθομε διάλεξη τό ἀκροατήριο πού ἀκουσε τήν τελευταία διάλεξη τοῦ ἀθανάτου σοφοῦ. Λίγους μῆνες πρίν πεθάνει διό Πλάτων, ἀπεφάσισε νά κάμει στήν ‘Ακαδημία τήν περίφημη διάλεξή του «Περὶ ἀγαθοῦ». “Ἐνα πλῆθος ἀνθρώπων ἔτρεξε νά ἀκούσει τίς ἀνακοινώσεις του. Οἱ ἀκροατές του ἔφαντάζονταν ότι διό φιλόσοφος θά μιλοῦσε γιά τό ἀγαθό πού φέρνει στόν ἀνθρώπων τήν εύδαιμονία. Διαψεύδοντας τίς προσδοκίες τους δῆμως διό φιλόσοφος τούς παρουσίασε μιά σειρά μαθηματικῶν ἔξισώσεων, πού ἐνοποιοῦσε τά ἀριθμητικά δεδομένα τά σχετικά μέ τούς

κλάδους τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν. 'Ο μαθητής τοῦ Ἀριστοτέλους Ἀριστόξενος ('Ἀρμονικά, 30) μᾶς παρέχει τὴν ἀκόλουθη μαρτυρία: «'Οτε δὲ φανείσαν οἱ λόγοι περὶ μαθημάτων καὶ ἀριθμῶν καὶ γεωμετρίας καὶ ἀστρολογίας καὶ τὸ πέρας ὅτι ἀγαθόν ἐστιν ἔν, παντελῶς παράδοξον ἐφαίνετο αὐτοῖς». ("Οταν πιά τό περιεχόμενον τῆς διαλέξεως παρουσίασε προτάσεις πού ἀναφέρονταν στὰ μαθηματικά, στοὺς ἀριθμούς, στή γεωμετρία καὶ ἀστρονομία, ὑποστηρίζοντας γενικά ὅτι τό ἀγαθόν ταυτίζεται μέ τό ἔν, ἐφαίνονταν ὅλα αὐτά στό ἀκροατήριο σέ δόλοκληρωτικό βαθμό παράδοξα).

'Ο Πλάτων εἶχε ἑπεράσει αἰῶνες ὄλοκληρους τούς συγχρόνους του καὶ αὐτοὶ δέν ἡμποροῦσαν νά τόν ἀκολουθήσουν.

'Εθεωροῦσαν τίς διδασκαλίες του παραδοξότητα. Δέν εἶχαν κατανοήσει ὅτι ἡ ἐπιδίωξη τῆς ζωῆς του ἦταν νά προσεγγίσει στήν πρώτη ἐνεργειακή πηγή τῆς ὑπάρξεως, στό «ἀγαθόν», ὅπως ἐσυνήθιζε νά λέει. 'Απ' αὐτό ἐνόμιζεν ὅτι πηγάζει ἡ ὑπαρξη καὶ ἡ ἐναρμόνιση τοῦ μακροκόσμου καὶ μικροκόσμου. «'Η τοῦ ἀγαθοῦ ἵδεα μέγιστον μάθημα, ἣ δίκαια καὶ τἄλλα προσχρησάμενα χρήσιμα καὶ ὡφέλιμα γίγνεται» (Πλ. Πολιτ. 505 Α). ('Η ἵδεα τοῦ ἀγαθοῦ είναι μέγιστον μάθημα καὶ, ὅταν σχετισθοῦν μέ αὐτήν ἡ δικαιοσύνη καὶ οἱ ἄλλες ἀρετές, γίνονται ὡφέλιμες καὶ χρήσιμες).

Δέν είναι ὁ ἀπόκοσμος ἐρευνητής, πού θέλει νά ἀποφύγει τόν αἰσθητό κόσμο. 'Η πρόθεσή του είναι μέ τή συνοπτική ματιά τῆς θεωρίας νά ύψωσει σέ εύκρινή ἐνότητα τήν ποικιλία τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, νά δείξει ὅτι καὶ αὐτός είναι μέτοχος τοῦ ἀιδίου κάλλους τῶν ἴδεων. Τό «ἀγαθόν» δέν είναι ἡ ἀποχρωματισμένη ἡθικο-λογική ἔννοια τῆς ἐποχῆς μας. 'Αποτελεῖ τήν κρυφή πηγή, ἀπό τήν ὅποιαν ἀναβλύζοντας ἡ Ἑλληνική ἀνδρεία ἐδίδαξε τήν ἀνθρωπότητα νά ἀντιμετωπίζει καὶ νά κατανικᾷ, ὅπως εἴπε χρόνια τώρα ὁ Valery, τά τέρατα τῆς ἀσιατικῆς βαρβαρότητος. Τήν ἐνατένιση πρός μιά τέτοια θείαν ἀρχή ὁ Πλάτων τήν ἐθεωροῦσε ως κάτι πού τοῦ τό ἐπέβαλεν ἡ θεϊκή καταγωγή τῆς οἰκογένειάς του. 'Ηταν νίος τοῦ Ἀρίστωνος μαζί μέ τόν Γλαύκωνα καὶ τόν Ἀδείμαντο καὶ στήν ἀδελφική τους τριάδα τόν καλύτερο ἔπαινο ἀποτελεῖ ὁ στίχος πού παραθέτει ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων στήν «Πολιτεία» του: «Παῖδες Ἀρίστωνος, κλεινοῦ θεῖον γένος ἀνδρός».

Περ. «Ἐλληνική δημιουργία», 1950

Κωνσταντίνος Δ. Τεωργούλης

5. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Τὴν ἐλληνικὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἀναζητήσωμεν μὲ τὴν ὁδηγίαν τῶν Ἑλλήνων πνευματικῶν ἡγετῶν, δηλαδὴ τῶν κλασικῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ἵδιως δὲ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἐν πρώτοις τὸν «ἄνθρωπον» τῶν Ἑλλήνων δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν μὲ τὸ «ἄτομον» τῶν νέων ἀτομοκρατῶν. Ἄλλο ἄτομον καὶ ἄλλο ἄνθρωπος. Τὸ ἄτομον δὲν συναισθάνεται ἐαυτὸ ὡς ὄργανικὸν μέλος ἐνὸς κοινωνικοῦ συνόλου. Τὸ ἄτομον ἐμφορεῖται ἀπὸ ποταπὸν ἐγωισμὸν μὴ ἐπιτρέποντα εἰς αὐτὸ νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ ἐνστερνισθῇ τὸ πνεῦμα τῆς κοινωνικότητος.

Ἐπειτα ὁ «ἄνθρωπος» τῶν Ἑλλήνων δὲν ἔχει τίποτε τὸ κοινὸν μὲ τὸν «ἄπολιν» ἄνθρωπον ἢ τὸν «κοσμοπολίτην». Εἶναι ἀληθὲς ὅτι κοσμοπολιτικὰς τάσεις εὑρίσκομεν εἰς μερικοὺς σοφιστάς, τοὺς κυνικοὺς καὶ τοὺς στωικούς. Ἄλλ' αἱ τάσεις αὐταὶ ἀποτελοῦν μικράν, ἀσήμαντον ἀπόκλισιν ἀπὸ τῆς καθολικῆς ἐλληνικῆς περὶ ἀνθρώπου ἀντιλήψεως.

Κατὰ ταύτην «ἄνθρωπο» εἶναι τὸ μέλος τῆς πολιτικῆς κοινότητος, τῆς «πόλεως», ὁ πολίτης - ἀνθρώπος. Ἐνθρωπος ἔξω τόπου καὶ συνανθρώπων ἀποτελούντων τὸ πολιτικοκοινωνικὸν πλαίσιον καὶ τὴν προέκτασιν τῆς ζωῆς του δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ κατὰ τοὺς "Ελληνας. Διότι φυσικοὶ - ύλικοὶ καὶ πνευματικοὶ - ψυχικοὶ δεσμοὶ ἀκατάλυτοι συνδέουν τὸν ἄνθρωπον τόσον μὲ τὸ ἔδαφος καὶ τὴν φύσιν τῆς πατρίδος του, ὅσον καὶ μὲ τοὺς συνανθρώπους του, οἱ ὅποιοι ζοῦν εἰς τὸ ἴδιον ἔδαφος καὶ εἰς τὴν ἵδιαν φύσιν.

Διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν πόσον ἰσχυρὰ ἦτο ἡ καθήλωσις τοῦ "Ελληνος εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος, ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὴν νοσταλγίαν τοῦ Ὁδυσσέως, ὁ ὅποιος δὲν εἶχεν εἰς τὰ ξένα ἄλλον πόθον, παρὰ νὰ ἴδῃ «καπνὸν ἀποθρώσκοντα» ἀπὸ τὴν πατρικὴν ἐστίαν. Ἡ ἐλληνικὴ γῆ εἶναι, κατὰ τὸν Αἰσχύλον, ἡ «Γῆ μήτηρ, φιλτάτη τροφός», ἡ «κουροτρόφος γῆ», τῆς ὅποιας καὶ ἱερὸν ὑπῆρχεν εἰς τὰς Ἀθήνας. "Υπέρ αὐτῆς τῆς γῆς καὶ τῶν βωμῶν καὶ ἐστιῶν της ἡγωνίσθησαν καὶ ἐθυσιάσθησαν οἱ πολυμνητοί Μαραθωνομάχοι καὶ Σαλαμινομάχοι.

Τὸ πάτριον ἔδαφος καὶ ἡ ἐλληνικὴ φύσις δὲν ἥσαν διὰ τοὺς "Ελληνας ἔννοιαι στενῶς γεωγραφικαί. Ἡσαν ἔννοιαι μὲ πλούσιον πνευ-

ματικὸν καὶ ψυχικὸν περιεχόμενον. Διότι εἰς τὸ κοινὸν ἔδαφος καὶ τὴν κοινὴν φύσιν, εἰς τὴν ὅποιαν ἔχων ὅμαιμοι, ὁμόφυλοι καὶ ὁμόγλωσσοι, ἔδημιουργεῖτο κοινὴ ζωὴ καὶ συνείδησις μὲ τὰ κοινὰ ἥθη καὶ ἔθιμα, τὰς κοινὰς παραδόσεις, τὴν ἴδιαν θρησκείαν καὶ λατρείαν, τὸ ἴδιον δίκαιον, τὰς κοινὰς εὐτυχίας καὶ ἀτυχίας, μὲ τὰ κοινὰ βιώματα, πεπρωμένα καὶ ἴδανικά. "Ολα αὐτὰ ἐκτρέφουν καὶ καλλιεργοῦν μίαν ἑνιαίαν ψυχοκοινωνικὴν ἀτμόσφαιραν, δημιουργοῦν τὴν κοινωνικὴν ὁμάδαν ἥ κοινότητα, ἐντὸς τῆς ὅποιας ὑποχωρεῖ καὶ ἀφανίζεται τὸ ἐγωιστικὸν ἄτομον καὶ ἀντ' αὐτοῦ διαμορφώνεται ὁ κοινωνικὸς ἥ ἀκριβέστερα ὁ πολιτικὸς ἥ νθρωπος, διότι ἡ «πόλις», τὸ ἀρχαῖον κράτος, ἥτο ἡ κοιτίς τῶν ὁμαδικῶν αὐτῶν σχέσεων, ψυχικῶν συναντήσεων καὶ κοινωνικῶν διαμορφώσεων καὶ ἡ «πόλις» ἥτο ἡ ἐγγύησις διὰ τὴν συνέχειαν τῆς κοινῆς ζωῆς, ἐφ' ὃσον ἐντὸς τῆς κοίτης τῆς πόλεως οἱ διαδεχόμεναι ἀλλήλας γενεαὶ παρελάμβανον τὴν κοινωνικὴν συνείδησιν καὶ τὴν ὁμαδικὴν πολιτικὴν καὶ πολιτιστικὴν κληρονομίαν τῶν προγενεστέρων.

Μέσα λοιπὸν εἰς τὸ πλαίσιον τῆς πόλεως ἕκαστος πολίτης - ἀνθρωπος ἥτο ὁ κόμβος ποικίλων δεσμῶν καὶ σχέσεων: ὑλικῶν, πνευματικῶν, πολιτικῶν, ἡθικῶν, τόσον μὲ τὴν πόλιν, τὸ κράτος, ὃσον καὶ μὲ τοὺς συνανθρώπους του, τοὺς συμπολίτας του. Μέσα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν πολιτικὴν κοινότητα τῶν κλασικῶν χρόνων ἥτο ἀδύνατον νὰ διακρίνης τὸν πολίτην ἀπὸ τὸν ἀνθρωπον. Καὶ ἡ νεωτέρα δὲ λέξις «πολιτισμὸς» ἀπὸ τὴν λέξιν «πολιτίης» ἔχει τὴν ἐπυμολογικὴν ἀρχήν της. 'Ἡ ἐπυμολογικὴ δὲ αὐτὴ σχέσις, χωρὶς νὰ εἴναι παλαιά, ἐκφράζει κατὰ εὔστοχον σύμπτωσιν τὴν Ἑλληνικὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τὴν συμβίωσιν, συνεργασίαν καὶ ἀμοιβαίαν παιδείαν τῶν πολιτῶν.

Αὐτὸς λοιπὸν εἴναι ὁ ἀνθρωπος, ὅπως τὸν εἶδον οἱ "Ἑλληνες τῶν κλασικῶν χρόνων καὶ ὅπως ἔξιδανίκευσεν ὁ φιλόσοφος Ἑλληνικὸς νοῦς". Ὁχι τὸ ἐγωιστικόν, ἀνεξάρτητον καὶ ἀσύδοτον ἄτομον, ὅχι ὁ ἔχων τόπου «ἄπολις» ἀνθρωπος, ἀλλὰ ὁ ἔχων πολιτικὴν συνείδησιν «πολίτης - ἀνθρωπος».

Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἡ πολιτικὴ ἴδιότης τοῦ ἀνθρώπου είναι ἐκείνη ἡ ἴδιότης, ποὺ κάμνει τὸν ἀνθρωπὸν ὅντως ἥ νθρωπος ποτέ: «καὶ πρότερον δὴ τῇ φύσει πόλις ἡ οἰκία ἡ ἕκαστος ἡμῶν ἔστι· τὸ γάρ ὅλον πρότερον ἀναγκαῖον είναι τοῦ μέρους». (Προϋπόθεσις τῆς ὑπάρ-

ξεως ἀνθρώπου, τῷ ὅντι ἀνθρώπου, δημιουργοῦ ἀνωτέρων ἀξιῶν τῆς ζωῆς, αἱ ὅποιαι διακρίνουν τὸν ἀνθρωπὸν ἀπὸ τοῦ κτήνους, εἶναι ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ του συμβίωσις, τὸ πολιτικὸν σύνολον, ἡ «πόλις»).

Κατὰ ταῦτα ἡ «πόλις» εἶναι πρότερον, προηγεῖται ἑκάστου πολίτου, οὐδὲ εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῇ ἄλλως ὁ ἀνθρωπὸς παρὰ ὡς πολιτικὸν ζῶον, ὡς μέλος τῆς πολιτικῆς κοινωνίας.

Καὶ τῆς πλατωνικῆς παιδείας κεντρικὸν νόημα εἶναι ἡ διαμόρφωσις τοῦ πολίτου - ἀνθρώπου, ὅπως δεικνύουν ὅχι μόνον ἡ «Πολιτεία» καὶ οἱ «Νόμοι» τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅλον ἔργον τοῦ φιλοσόφου τούτου. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸς τοῦ ἀνωτέρῳ κεντρικοῦ νοήματος Ἑνας ὄρισμὸς τῆς παιδείας εἰς τοὺς «Νόμους», εἰς τὸν ὅποιον καταλήγει ἡ διαλογικὴ συζήτησις τοῦ θέματος τῆς παιδείας μετά τινας προτηγουμένας ἀτελεῖς ἢ ἀνακριβεῖς ἀποπείρας πρὸς καθορισμὸν τῆς οὐσίας της: «... τὴν δὲ πρὸς ἀρετὴν ἐκ παιδῶν παιδείαν, ποιούσαν ἐπιθυμητὴν τε καὶ ἔραστὴν τοῦ πολίτην γενέσθαι τέλεον, ἄρχειν τε καὶ ἄρχεσθαι ἐπιστάμενον μετὰ δίκης. Ταύτην τὴν τροφὴν ἀφορισάμενος ὁ λόγος οὗτος, ὡς ἐμοὶ φαίνεται, νῦν βούλοιτ' ἀν μόνην παιδείαν προσαγορεύειν, τὴν δὲ εἰς χρήματα τείνουσαν ἢ τινα πρὸς ἰσχὺν ἢ καὶ πρὸς ἄλλην τινὰ σοφίαν ἄνευ νοῦ καὶ δίκης, βάναυσόν τ' εἶναι καὶ ἀνελεύθερον καὶ οὐκ ὀξίαν τὸ παράπαν παιδείαν καλεῖσθαι». (Κατὰ τὴν νέαν μας ἄποψιν παιδεία ἀλλινὴ φαίνεται νὰ εἶναι ἄλλη: ἡ ἀνατροφὴ, ποὺ κατευθύνει τὸν ἀνθρωπὸν ἀπὸ τὰ παιδικά του χρόνια πρὸς τὴν ἀρετὴν, ἡ ἀγωγὴ, ἡ ὅποια τοῦ ἐμβάλλει τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὸν ἔρωτα νὰ γίνη τέλειος πολίτης, γνωρίζων νὰ ἄρχῃ καὶ νὰ ἄρχεται σύμφωνα μὲ τὸ δίκαιον. Αὐτὴν τὴν ἀγωγὴν, μοῦ φαίνεται, ξεχωρίζει ἡ νέα στροφὴ τοῦ διαλόγου μας καὶ εἰς αὐτὴν μόνον δέχεται νὰ δώσῃ τὸ ὄνομα τῆς παιδείας. Κάθε ἄλλη ἀγωγὴ, ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἀπόκτησιν εἴτε χρημάτων εἴτε ἰσχύος τινὸς εἴτε καὶ ἄλλων γνώσεων χωρὶς φρόνησιν καὶ χωρὶς δικαιοσύνην, εἶναι καὶ βάναυσος καὶ ἀνελεύθερα καὶ ἐντελῶς ἀναξία τοῦ ὄντος τῆς παιδείας).

Ο ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς κόσμος εἶναι κόσμος ἐμφορούμενος ἀπὸ αἰσιόδιον ἀντίληψιν τῆς ζωῆς καὶ ἀπὸ τὴν χαρὰν τῆς πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς δημιουργίας καὶ μορφώσεως. Κεντρικὴ μορφὴ του εἶναι ὁ πολίτης - ἀνθρωπὸς, ὁ ἐπιτυγχάνων τὴν αὐθυπόστατον ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικῆς του ὄντότητος καὶ τὴν πνευματικοπολιτικήν του τελείωσιν μόνον ἐν τῷ πλαισίῳ ἐλευθέρας, δικαιοκρατουμένης καὶ ὀργανικῶς συντεταγμένης πολιτικῆς κοινωνίας.

Θεμελιώδεις ὀξίαι, εἰς τὰς ὅποιας ἀνήχθη ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς

λόγος, είναι τὸ ἀληθές, τὸ ἀγαθόν, τὸ καλόν, τὸ
ἔλευθερον, τὸ μέτρον.

Ἡ ὑπεροχὴ καὶ ἐπιβολὴ τῆς πνευματικότητος καὶ τῆς καλοκα-
γαθίας ὑπέρ τὴν ύλιστικὴν σκοπιμότητα καὶ ἡ ἀγωνιστικὴ τάσις
πρὸς ταύτισιν βίου καὶ λόγου καὶ πρὸς ἄρσιν καὶ ἀνάτασιν τῆς πρα-
γματικότητος εἰς τὸ ὕψος τῆς ἰδέας είναι τὰ γνωρίσματα τῆς ἔξι-
δανικευμένης θεωρητικῆς εἰκόνος τοῦ ἴστορικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων,
τὴν ὅποιαν ἡ πνευματικὴ ἡγεσία τοῦ κόσμου ἔκεινου κατέλιππεν εἰς
τοὺς μεταγενεστέρους διὰ τῶν κλασικῶν ἔργων τῆς ποιήσεως καὶ
τῆς τέχνης.

Ἐγκυροπαιιδικὸν λεξικὸν « Ἡ λιος »

Κωνσταντῖνος Βουρβέρης

VII. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ — ΠΕΡΙΓΡΑΦΑΙ ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΑΙ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

1. Ο ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΙΑΟΥΛΗΣ

Κατὰ τὸ πρῶτον τῆς ἐπαναστάσεως ἔτος ναύαρχος τῶν Ὑδραιῶν προεχειρίσθη ὁ Ἰάκωβος Νικολάου Τομπάζης, ἔτι διαρκούσης τῆς δικτατορίας τοῦ Ἀντωνίου Οἰκονόμου.

‘Ο Ἰάκωβος Τομπάζης ἦτο ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ συνετός, ναυτικὸς δὲ ἐμπειρος ἔχων μάλιστα καὶ θεωρητικάς τινας περὶ τὴν ναυπηγικὴν γνώσεις. Ἀλλ’ ἐστερεῖτο τοῦ ἀρχικοῦ ἀξιώματος, ὅπερ ἀπητεῖτο εἰς τὰς δυσχερεῖς ἐκείνας περιστάσεις καὶ εἶχε τὴν μετριοφροσύνην νὰ ἀνομολογῇ τοῦτο. Τότε ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης ἐμάντευσε τίς ἐκ τῆς πολυαρίθμου πλειάδος τῶν ἀριστούμων τῆς “Ὑδρας” πλοιαρχῶν ἔφερεν ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτοῦ τὴν πεπρωμένην τῆς ἡγεμονίας σφραγίδα. Δὲν ἦτο δὲ εὔκολος ἡ διάκρισις, διότι ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης εἶχε δεινά τινα ἐλαττώματα. Τὰς σκιάς ταύτας τῆς φυσιογνωμίας τοῦ ἐπιφανεστάτου στρατηλάτου τῆς καθ’ ἡμᾶς Ἐλλάδος δὲν θέλω διστάσει νὰ καταδείξω, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ χαρακτῆρός του πολλαὶ ἔξ αὐτῶν ἡφανίσθησαν εἴτε ἀφ’ ἣς ἀνέλαβε τὴν τοῦ στόλου ἡγεμονίαν εἴτε καὶ πρότερον. “Ινα δὲ μὴ ἀπατηθῶ καὶ μὴ ἀπατήσω, τὰ μὲν ἐλαττώματα τοῦ ἀνδρὸς θέλω παραστῆσει ὅπως ἔξήγαγον αὐτὰ ἐκ τῶν ὄμιλιῶν μου μετὰ φιλτάτων αὐτῷ, τὰ δὲ προτερήματα ὅπως ἀνομολογοῦνται ὑπὸ τῶν ἀντίζηλων.

‘Ο Ἀνδρέας Μιαούλης ἦτο ἐκ νεότητος οίνοπότης μέχρι τῆς ἐσχάτης μέθης· καὶ τοῦτο μὲν τὸ πάθος ἀπέβαλεν, ἅμα ἐνυμφεύθη τὴν σύντροφον τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν ἐπίστευεν ὅτι τὰ μικρὰ τῆς Ἐλλάδος πλοῖα καὶ τὰ ἀτίθασα αὐτῶν πληρώματα καὶ οἱ ὀλίγοι χρηματικοὶ πόροι θέλουσι δυνηθῆ νὰ κατισχύσωσι τῶν πελωρίων τοῦ πολεμίου δυνάμεων.

‘Αλλ’ ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης δὲν ἀπηλπίσθη· καὶ ἀφοῦ πολλάκις περὶ τὰ τέλη τοῦ 1821 ἡγωνίσθη ἐπὶ ματαίῳ νὰ πείσῃ αὐτὸν εἰς τὸ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχήν, ἔλαβε τελευταίαν τινὰ μακροτάτην μετ’ αὐτοῦ συνέγεντευξιν. Τί ἐρρήθη τότε μεταξὺ τῶν δύο τούτων

άνδρων ούδέποτε έγνώσθη. 'Αλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Μιαούλης ἔξῆλθεν ἐκ τοῦ μεγάρου τοῦ Λαζάρου Κουντουριώτου ναύαρχος τῶν 'Υδραίων καὶ ἐπεδόθη πρὸς τὴν ἡγεμονίαν τῆς ναυτικῆς ἡμῶν δυνάμεως μετὰ καρτερίας, ἥτις ούδέποτε ἔπαυσε καθοδηγουμένη ὑπὸ τοῦ ἀνεσπέρου τῆς 'Ελλάδος ἀστέρος.

'Ο Μιαούλης ἦτο ἀτρομητότατος τῶν ἀνθρώπων, ἐπιτείνων τὴν ἄρετὴν ταύτην μέχρι τῶν ἐσχάτων μεθορίων τῆς φρονήσεως καὶ τῆς ἀφροσύνης. 'Ἐν τῇ νεότητι ἔχων ἰδιόκτητον μέγα καὶ ὠραῖον πλοῖον ἐλοιξοδρόμει ποτὲ διὰ τὸν ἐναντίον ἄνεμον ἐντὸς τοῦ πορθμοῦ τῶν Γαδείρων. Γέρων συμπλωτὴρ παρετήρησεν αὐτῷ ὅτι ὑπάρχει περὶ τὴν Ταρίφην ὑφαλος εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς Ἑηρᾶς ἀπόστασιν. Τί πειράζει, ἀπήντησεν ὁ Μιαούλης, καί, εἴτε μὴ πιστεύων τὸν γέροντα εἴτε πεποιθώς ὅτι θέλει κάμψει τὸν κίνδυνον, ἔξηκολούθησε πλέων εἰς τὸ ὑποδειχθὲν ὑπουρλὸν μέρος, μέχρις οὗ συνετρίβη αἴφνης ἡ ναῦς καὶ δεινὴν ὑπέστη ὁ ἀνὴρ ζημίαν, ἥσ τοιούτην ἀποβῆ ὁ πλουσιώτατος τῶν πλοιάρχων τῆς 'Υδρας.

'Αλλ' ὁ ἄκαμπτος αὐτὸς χαρακτὴρ ἦτο ἀπαραίτητος, ἵνα καταπλήξῃ καὶ δαμάσῃ τὰ δυσήνια ναυτικὰ πλήθη, ὡν ἔμελλε νὰ ἀρξῃ. 'Αρχὴν εἶχεν ὅτι ὁ πλοίαρχος δὲν πρέπει νὰ ἀναποδίσῃ ποτέ, ὅσον δήποτε σφοδρὸς καὶ ἀν εἶναι ὁ ἐναντίος ἄνεμος, καὶ πλειστάκις ἔκαμψε τὸν Καφηρέα ἐπικρατοῦντος καταιγιδώδους βορρᾶ, ἐνῷ οἱ συνάδελφοι αὐτοῦ κατέφυγον εἰς τοὺς παρακειμένους λιμένας.

'Ητο ἀδυσώπητος πρὸς τὴν δειλίαν μὴ φειδόμενος ούδε τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἀδελφοῦ, δστις συνέπεσε νὰ μὴ διακρίνεται ἐπὶ ἀνδρείᾳ.

'Απιαράμιλλος ἦτο ὁ 'Ανδρέας Μιαούλης εἰς τὰ πολεμικὰ ἔργα, ἀναφωνεῖ ὁ δίκαιος Σπετσιώτης 'Ανάργυρος 'Ανδρέου Χ" 'Αναργύρου. 'Ἐπὶ τοῦ πολέμου συνελάμβανεν ἐν σχέδιον καὶ ἀμέσως τὸ ἔθετον εἰς ἐνέργειαν· ἡδιαφόρει δὲ ἀν τὸν παρηκολούθουν οἱ ἄλλοι.

'Ἐπὶ τέλους ἦτο εἰς τῶν ἐκτάκτων ἀνδρῶν, οἵτινες τῶν διαπρατομένων τὴν εὐθύνην εἰς μόνον ἔαυτοὺς ἀναθέτουσι. «Τοιοῦτος δὲ ὃν ἐν τοῖς κινδύνοις ἦτο ἐκτὸς αὐτῶν ὁ μετριοφρονέστερος τῶν ἀνθρώπων. 'Ἐπιτυγχάνων εἰς τοὺς ἐναλίους ἀγῶνας ποτὲ δὲν ἐσεμνύνετο, ἀφηνε τοὺς ἄλλους νὰ λέγουν· ἀποτυγχάνων δὲ πρὸς ούδεν ἐμέτρει τὰς ἐναντιότητας. Διὰ ταῦτα περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου δύ-

ναταί τις νὰ εἴπῃ ότι μήτε τὸν ἡχθαίροντο μήτε τὸν ἐφθόνουν οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ».

«Ιστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ζθνους»

Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος

2. Η ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΓΟΡΓΟΝΑ

Η «Παναγιά ἡ Γοργόνα» εἶναι ἔνα ἀπό τὰ ἀρτιότερα νεοελληνικά μυθιστορήματα. Υπόθεσή της εἶναι ἡ ἐγκατάσταση Μιχραστῶν προσφύγων, ναυτικῶν, σέ μια παράλια τῆς Λέσβου, διο πιγά σιγά χάρη στήν ἐργατικότητά τους δημιούργησαν ἔναν ἀξιόλογο συνοικισμό φαράδων.

Ο τίτλος τοῦ μυθιστορήματος ὀφείλεται στό μικρό ἔξωκλήσι τῆς «Παναγιᾶς τῆς Γοργόνας», πού εἶχε χτιστεῖ σ' αὐτή τὴν παραλία, ἐπάνω σ' ἔνα βράχο, μέ τὴν παράξενη εἰκόνα ἐνός ἄγνωστου ζωγράφου, πού παρίστανε τὴν Παναγιά μέ σῶμα Γοργόνας (μισή γυναικα, μισό φάρι).

Οἱ χαρές κι οἱ λύπες, οἱ ἀγῶνες, οἱ ἐλπίδες κι οἱ ἀπογοητεύσεις τῶν κατοίκων τοῦ νέου συνοικισμοῦ, μέ κύριο πρόσωπο τή Σμαραγδή, μια κόρη ὅμορφη καὶ γεμάτη καλοσύνη, πού τῆς ἀρέσει ἔξαιρετικά ἡ θάλασσα, προβάλλουν μέσα ἀπό τά διάφορα γεγονότα τοῦ μυθιστορήματος. Η Σμαραγδή ἔπειτα ἀπό διάφορα ἀτυχήματα γίνεται καλογριά στό ἔξωκλήσι τῆς «Παναγιᾶς τῆς Γοργόνας».

Παραθέτομε τὴν περιγραφή τοῦ μέρους τῆς Λέσβου, διο πιγάταστάθκαν οἱ πρόσφυγες.

Η ὅμορφιά, πού χει ἀπό φυσικό του δ τόπος ἐδῶ γύρω, εἶναι νά τή βλέπεις καὶ νά σαστίζεις μέ τὴν πλούσια καρδιά τοῦ Θεοῦ. Τούτη ἡ αἰολική ἀκρογιαλιά δέ λέει νά χάσει τή χαρά καὶ τή χάρη της, θέλεις δ Αὔγουστος καίγει τὸν κόσμο, θέλεις δ χειμώνας τὸν βαρᾶ. Γιατί οἱ γραμμές ἀπ' τά βουνά κατεβαίνουν χορευτικά ὡς τὸ γιαλό, ἡ στεριά κυματίζεται σερπετή σάν τὸ πέλαγο κι ἀπό παντοῦ κατηφορίζουν τά δέντρα, οἱ πολύχρωμοι βράχοι, καὶ τά νερά φουρφουρίζουνε βιαστικά ὡς τ' ἀκρογιαλί.

Ο ἔλιώνας σκεπτάζει τά βουνά, φυλλουρίζει χειμώνα καλοκαίρι κι ἀναδεύεται μέ ἀσημιές ἀντιφεγγίες. Η σκληρή φυλλωσιά ἔχει ἀπό τή μια μεριά ἔνα χρῶμα μαργαριταρί, σάν νά μουσκεύτηκε γιά πάντα ἀπό τό φ γγαρόφωτο μιᾶς αύγουστιανῆς νύχτας.

Οι λαγκαδιές είναι στολισμένες μέ δόλοισες λεῦκες, πού ἀνεβαίνουν λαμπαδάτες τόν ἀνήφορο, ἀπό τή Σκάλα ως τό χωριό τῆς Μουριᾶς, ἀράδα ἡ μιά πίσ' ἀπό τήν ἄλλη. Είναι τρυφερές, τρεμουλιάζουν ἀδιάκοπα μέ σλα τά φύλλα τους, ἀκόμα καί σάν δέ φυσᾶ. Καί σάν πάρει νά τίς κιτρινοφυλλιάσει τό φθινόπωρο, μοιάζουν σάν νά πῆραν φωτιά οἱ ἀστημένιοι κορμοί τους καί τινάζουν χρυσές φλόγες.

Πάνω σέ τοῦτο τό νησί, βλέπεις, ἡ Ἑλλάδα κι ἡ Ἀνατολή σμίγουν τίς νοστιμάδες καί συνταιριάζουν τή χάρη καί τό νόημα τῆς γῆς τους. Ὁ οὐρανός είναι κρουστός, νά τονε πιεῖς στό ποτήρι, κι ἡ θάλασσα, πού μπαίνει καί βγαίνει παντοῦ, ἀστράφτει ἀνάμεσ' ἀπό τά δέντρα. Σκύβεις ἀπάνω της καί μυρίζει ἡ ἀγνή ἀνάσα της. Είναι παστρικά τά νερά σάν ἀγίασμα καί στόν πλουμιστό πάτο δείχνει ἔνα ἔνα σλα τά χρωματιστά της πετράδια, τά κοχύλια καί τ' ἀνθάκια τοῦ βυθοῦ.

Ἀνεβαίνεις στά ράχτα, γυρίζεις μιά βόλτα τή ματιά ἔνα γύρο στεριάς καί πελάγου καί δακρύζει τό μάτι σου. "Ενα ἀναγάλλιασμα στάζει ἀπό τά δέντρα, ἀναβρύζει ἀπό τά καστανά καί κόκκινα χώματα, ἀπό τίς πέτρες καί τά νερά. Ὁ ἐλιώνας ἀργοσαλεύει τά κλωνιά σά βάγια. Ἀπό παντοῦ ἀνεβαίνει ἡ δόξα τῆς γῆς. Τοῦτες τίς ὥρες τρέμει ἡ καρδιά τ' ἀνθρώπου ἀπό τό γλυκασμό τῆς ζωῆς, κι ἀναρωτιέσαι πῶς γίνεται καί κρύβεται ἡ κακία, τόση κακία, σάν τό σκουλήκι τ' ἀκοίμητο, μέσα στό ρόδο τοῦ Θεοῦ.

Τό χωριό τῆς Μουριᾶς είναι ψηλά, στή ράχη τοῦ βουνοῦ. Τ' ἀσπρισμένα σπίτια στριμώχνουνται ἀταχτα, μιά κουβάρα ἀνάμεσα στίς ἐλιές καί στίς μυγδαλιές, σάν ἔνα κοπάδι ἀρνιά, πού σκόρπισαν ἀλλοπαρμένα ἀπό τρομάρα. Τό κατέβασμα ἀπό κεī γιά τό λιμάνι είναι βολικό. Κατρακυλᾶ κανείς σέ μιάν ὥρα. "Ομως ἂν πεῖς ν' ἀνεβεῖς τόν ὅρθιο μουλαρόδρομο ἀπό τή Σκάλα τῆς Γοργόνας πρός τή Μουριά, θά κάνεις τρίδιπλο κόπο. Τόσο κακοτράχαλη σηκώνεται ἡ ἀνηφόρα.

Οι χωριανοί ἔχουν κάνει πεζοῦλες ἀπό ξερολιθιά κοντά σέ κάθε ἀνάβρα πού ἀνταμώνεις στ' ἀνέβασμα. «Καθίστρες» τίς λένε κι ἐκεῖ σταματοῦν οἱ στρατοκόποι νά πάρουν τήν ἀνάσα τους. Οἱ ἀγωγιάτες κι οἱ νοικοκυραῖοι, πού ἀνεβάζουν πράμα μέ τά ζά τους, χαλαρώνουν τό καπίστρι τοῦ μουλαριοῦ καί σφυρίζουν νά πιεῖ τό φορτωμένο ζωντανό, νά ξαποστάσει.

Κάτω στό λιμάνι άπομένουν τή νύχτα μόνο οι ψαράδες, οι μικροκαπεταναίοι πού κοιμοῦνται στά καΐκια τους, κάτι λίγοι μαγαζατόροι πού έχουν έκει καφενέδες κι άργαστήρια. Αύτοί πηγαίνουν στό χωριό μονάχα τίς γιορτάδες. Φοραίνουν τά καλά τους, ξουρίζονται, βάζουν καί κάλτσες καί παπούτσια κι άνεβαίνουν τίς Κυριακάδες γιά καμιά κοινοτική σύναξη τοῦ συνεταιρισμοῦ «Η Αθηνᾶ».

Τό έργοστάσιο είναι στή Σκόλα. "Ενας μεγάλος έλιομυλος μέ τέσσερεις πρέσεις. Στά έλιομαζώματα άνεβοκατεβαίνει ό κόσμος, άρχιζει ή μεγάλη έποχή γιά τόν τόπο. Οι μαζῶχτρες ξεχύνονται παρέες παρέες, φοροῦν χρωματιστά σαλβάρια, κλαδωτές μπόλιες, κουνοῦν τό καλαμένιο καλάθι μέ τίς γαλάζιες χάντρες στό μπράτσο. Κατεβαίνουν στολισμένες καί κουδουνίζουν τά γαλάζια καί βυσσινιά βραχιόλια τους άπό γυαλί. Τά χωράφια κι οι δρόμοι είναι γεμάτα ραβδιστάδες κι έργατες άπ' τό λιοτριβειό.

"Ολο τό χειμώνα, όσο δουλεύει ή έλια, οι χωριανοί έχουν γιά ξυπνητήρι τή μπουρού τοῦ έλιομυλου. Είναι μιά δυνατή σφυρίχτρα, πού δργιάζει μέσα άπό τή μαύρη νύχτα. Ή φωνή της γεμίζει άντιλαλο τά ράχτα καί τίς λαγκαδιές, άνεβαίνει ώς τό χωριό καί τό ξεσηκώνει στό πόδι.

Μεμιας τά καλντερίμια άντιχτυποῦν άπό χοντροπάπουτσα μέ πλατιά σιδερένια καρφιά κι άπό τά πέταλα τῶν μουλαριῶν. Οι πόρτες χτυποῦν μέ θόρυβο, τρίζουν οι ρεζέδες, οι κοπέλες κατεβαίνουν μέ χαρούμενες φλυαρίες καί πονηρά γέλια. Οι ραβδιστάδες μέ τά ίσια μακριά ραβδιά στή ράχη, «τέμπλεσ» τά λένε, τραγουδοῦν άμανέδες. Κόβουν τό τραγούδι καί προγκάνε τά ζά, τό ίδιο τραγουδιστά:

— Ντέ μπρέε, ντέ!

Είναι ή μεγάλη έποχή, τῆς έλιας ή έποχή.

Τήν περιμένουν όλο τό χρόνο τά ένενήντα όχτώ χωριά τοῦ νησιοῦ. "Ολος ό κόσμος, ένα ψυχομέτρι άπό έκατόν πενήντα χιλιάδες φτωχόκοσμο καί νοικοκυραῖοι, άπ' αύτοῦ κρέμουνται. 'Από τό λιανό κλωνί τῆς έλιας ζυγιάζεται ή ζήση τους.

Οι ψαράδες κάτω τά περνάνε πιό φτωχικά, όμως πιό σίγουρα. Ή θάλασσα, όσο νά τήν τρυγήσεις, δέ στερεύει. Δέν ξέρει κι άλλο οργώμα άπό τ' οργώμα τῆς καρίνας. Βέβαια έρχεται δι χειμώνας, τό

πέλαγο μελανιάζει σάν τό ξίδι. Πολλές βάρκες ἀποτραβιοῦνται στή στεριά. Τίς κουρνιάζουν ἀπάγκι πάνω σέ χοντρά μαδέρια, ὡς νά μερέψουν τά νερά. Γιατί δι βοριάς τό πιάνει πολύ τοῦτο τό λιμάνι καί παιδεύεται πολύ δ ψαραδόκοσμος.

Εἶναι ὅμως μεγάλο πράμα νά δεῖς τά ράχτα τῆς Παναγιᾶς νά κεφαλώνουν τή φουρτούνα, σάν ξεμπουκάρει ἡ φρέσκια τραμουντάνα ἀπό τόν κόρφο τ' Ἀδραμυτιοῦ καί ταράξει τό ντουνιά. Εἶναι κι δι καβο-Μπαμπάς ἀντίκρυ, κατεβάζει κι αύτός τά ρέματα τῆς Πόλης ἀπό τό μπουγάζι καί στρίβει κατά δῶ τίς θάλασσες ἀπό τ' Ἀγιονόρος.

Τῆς Παναγιᾶς τά ράχτα καρτεροῦν ἀτάραγα τή φουρτούνα πού σιμώνει δλοένα μελανιάζοντας τή θάλασσα. Πολύ γρήγορα ἡ σκοτεινή γραμμή της κοντεύει τό λιμάνι. Μιλιούνια καμουτσιά σκίζουν τόν ἀγέρα πού τρέμει, κάνουν τά θεριεμένα κύματα νά σηκώνουνται δλόρθα στά καπούλια. Εἶναι τότες νά θωρεῖς καί νά σαστίζεις, σάν ἀντρειέψουν ἀπό τήν ψυχή τῆς μάχης κι ἀρχίσουν ν' ἀντιχτυπιοῦνται μέ μάνητα τά δυό στοιχειά: ἡ πέτρα καί τό νερό.

Τῆς Παναγιᾶς τά ράχτα βαστοῦν τή μάχη, ἀφόντας στάθηκε δι κόσμος. Εἶναι γεμάτα ἀπό τίς παλιές λαβωματιές, εἶναι σημαδεμένα ἀπό τίς χτυπιές. Ἡ πέτρα σφουγγάριασε ἀπό τήν ἄρμη, δι παραδαρμός τοῦ νεροῦ γούφιασε τά βασανισμένα στέρνα της.

Τά κύματα βγαίνουν ἀπό τή θολούρα τῆς καταχνιᾶς μουλωχτά, πυργώνουν ψηλά σά δράκοι, κατεβαίνουν μέ φοιβερή τάξη τά πολεμικά τους φουσάτα. "Οσο σιμώνουν, τεντώνουν μπροστά φουσκωμένα στέρνα, παρδαλά σάν τῆς τίγρισσας. Πίσω ἀνεμίζουν στόν ἀγέρα ἀφρισμένη χήτη. Φρουμάζουν κι ἔρχουνται ψυχωμένα ἀπό τιτανικήν ὁργή. Στό τέλος παίρνουν φόρα, ἀναπτηδοῦν γουχιάζοντας, πέφτουν κατάστηθα πάνω στό βράχο τῆς Παναγιᾶς. Πελώριες μάζες νερό χτυπιοῦνται, τρίζουν τά δόντια καί βρουχιοῦνται. Καί καλά νά τά ξεθεμελιώσουν τά ράχτα, νά τά ψιχουλιάσουν, νά τά καταπιοῦν.

Φτάνουν ὡς ἀπάνω, καβαλικεύουν τόν ψηλό βράχο, βρέχουν μέ τούς ἀφρούς τήν πόρτα τῆς ἐκκλησιᾶς καί δρασκελάνε τήν καστρόπετρα. Χύνουνται τότες ἀπό τή μεριά τοῦ λιμανιοῦ, τά βλέπεις καί κατηφορίζουν ἀπό τήν πετρόσκαλα τῆς Παναγιᾶς, ἐνά δεμάτι

δσπρα φίδια, πού σπαρταροῦν καὶ τρέχουν. Γίνεται μεγάλη χλα-
παταγή.

“Ολη τήν ὥρα πού βαστᾶ ἡ μπαλαισιά, τῆς Παναγιᾶς τά ρά-
χτα τρέμουν συθέμελα ὡς τίς σκοτεινές ρίζες τους. Μυστικές χορδές
ἀπό σκληρό μέταλλο δονιοῦνται καὶ ἡχοῦν μέσα τους. “Ομως δέν
πισωπλατίζουν πατημασιά. ‘Ο βράχος στυλώνει μέσα στά μαῦρα
βάθη τά πετρένια πόδια του, καπνίζει σύγκορμος ἀπό θυμό. ‘Ο ἀ-
γώνας τόν γεμίζει ψυχή καὶ δύναμη, ὅπως ἔνα θεριό. Βογγᾶ καὶ τραν-
τάζεται κάτω ἀπό τή νεροποντή, φτύνει μέ τίς ξεδοντιασμένες μα-
σέλες τούς ἀφρούς τῆς λύσσας του κατάμουτρα στή θάλασσα. “Οσο
πιό βαριά τόν δέρνει ἡ ἄνεμική, τόσο πιό θεριακωμένα πυργώνει τά
στέρνα του καταπάνω της. Ξέρει πώς πίσω ἀπό τίς φαρδιές πλάτες
του διαφεντεύει τοῦ κόσμου τά ψαροκάκια, τίς τράτες καὶ τά λαφριά
τρεχαντήρια. Κι αὐτά ξιπάζουνται πάνω στά διπλά τους σίδερα,
τεντώνουν τή γούμενα. Νά σπάσουν τίς πρυμάτσες, νά φύγουν κατά
τή στεριά, νά γλιτώσουν ἀλαλιασμένα ἀπό τήν τρομάρα. Κάνουν
σάν τά ζά τ’ ἀγαθά καὶ δυνατά, πού τά συνεπῆρε δ πανικός καὶ τά
βρίσκει δεμένα ἀπό τό χαλινάρι.

Τό μεγάλο τό κακό γίνεται τίς γεναριάτικες νύχτες, σά λυσσά-
ξουν οἱ μπουράσκες, πού ’ρχονται καταδῶ ἀπό τ’ ἀκρογιάλια τῆς
ἀρχαίας Τρωάδας. Τότε τό σκοτάδι πού σκεπάζει τά σύμπαντα κά-
νει πιό τρομαχτική τή νύχτα. ‘Ο ἄνεμος παίρνει τά κεραμίδια ἀπό
τίς σκεπές, τά τινάζει στούς τσίγκους, πετροβολᾶ τίς μανταλωμένες
πόρτες καὶ τσακίζει τίς τρυφερές λεῦκες. ‘Ο σκοτεινός ἀγέρας είναι
γεμάτος ἀπό κρότους ἀξήγητους, ἀπό ούρλιαχτά καὶ θλιβερούς
ἡχους. Τά τεντωμένα συρματόσκοινα κλαῖνε, ἀναστενάζουν τά δέν-
τρα καὶ τά κατάρτια.

Τό δαιμόνιο τῆς φουρτούνας ξαπολιέται ξεχαλίνωτο μέσα στή
νύχτα, σφυρίζει μέ τά δάχτυλα ἀπό κάθε μεριά, πάνω στά ἄλμπου-
ρα, μέσα στίς καμινάδες. Καβαλικεύει καὶ τή σιδερένια καμάρα πού
κρατᾶ τό καμπανάκι τῆς Παναγιᾶς, κρεμιέται ἀπό τό σιδερένιο
γλωσσίδι κι ἀρχίζει νά χτυπᾶ ἀταχτα, νά χτυπᾶ ξεφρενιασμένα.

‘Ακοῦν οἱ ψαράδες τ’ ἄγριο καμπάνισμα μέσα στόν ὑπνό τους,
τ’ ἀκοῦν ὡς ἐκεī πάνω στό βουνό κι οἱ Μουριανοί. ’Ανοίγουν οἱ ναυ-
τικοί κάτ’ ἀπό τό πάπλωμα ἀνήσυχο μάτι. Οἱ γυναῖκες ἀφουγκρά-

ζουνται, σηκώνουνται χωρίς θόρυβο ἀπό τό στρῶμα. Τυλίγουνται, θυμιάζουν τά κονίσματα καί σταυροκοπιούνται.

— ‘Η Παναγιά ἡ Γοργόνα ν’ ἀποσκεπάζει τόν κόσμο.

Τό λένε γιά τά καράβια πού ξώμειναν, γιά τά καΐκια πού λείπουν σέ ταξίδια. Λέν ενα «πατερημό» γιά τούς ἄγνωστους θαλασσινούς, πού βολοδέρνουνται τούτη τήν πίσημη καί τρομαχτικήν ὥρα στ’ ἀνοιχτά, ἀφημένοι στά χέρια Θεοῦ καί τῆς μοίρας, πάν’ ἀπό τή σκοτεινή ἀβύσσο τοῦ πικροῦ νεροῦ πού τούς κυκλώνει.

Σά φωτίσει ὁ ούρανός πάνω στή φουρτούνα, βλέπεις κάθε φύλλο τοῦ ἀγέρα πού ἔρχεται, νά σαρώνει πάνω ἀπό τίς κορφές τῶν κυμάτων τά ψιχουλιασμένα νερά, νά τ’ ἀνεμίζει μεσούρανα. ‘Η ἀλισάχηνη σηκώνεται ἀσπρος μπουχός, πετᾶ σύννεφο. ‘Η τραμουντάνα τήν πασπαλίζει στίς σκεπές. ’Ασπρίζουν τότες τά κεραμίδια ἀπό τ’ ἀλάτι. “Ομως στό τέλος ἡ κούραση βαραίνει τά στοιχειά τοῦ νεροῦ, δαμάζει ἡ θάλασσα, μερέύονταν τά κύματα κι ἀποτραβιούνται.

Τότε προβάλλει θάμαξη ὁ ἥλιος τοῦ Θεοῦ πάνω ἀπό τή ράχη τῆς Βίγλας καί στάζουν εἰρήνη τά λιόδεντρα. Βλέπεις πιά τό βράχο νά στέκεται γελαστός μέσα στό χρυσό φῶς. Είναι ἀκόμα βρεγμένος καί χτυπημένος, ἀχνίζει κουρασμένος καί στάζει διαμαντόπετρες μέσα στή λιακάδα, ὅμως στέκεται δυνατός καί ἥσυχος. Φορᾶ στήν κορφή του, μετερίζι μάχης, τό κλησάκι τής Παναγιᾶς, φορᾶ τό καμπανάκι καί τό σκεβρωμένο κατάρτι, πού δέν ἔχει σημαία. Φορᾶ καί μιά τούφα ἀγριοσυκιά, πού ἔχει πιεῖ ὅλες τίς ἄρμες τοῦ πελάγους καί δέ μαράθηκε. “Εχει μιά παλικαρίσιαν ὁμορφιά τέτοιες ὁρες ὁ βράχος.

Πάλι σάν ξανοίζει ὁ καιρός καί πάρει νά μυρίζει ἡ ἀνοιξη, τίποτα δέν είναι πιο ἥμερο ἀπό τά ράχτα τῆς Γοργόνας. ‘Η πέτρα ροδίζει στόν ἥλιο. Ξαπλώνεις ἀπάνω μπρούμυτα καί νιώθεις τή ζωή τής ν’ ἀντιχτυπᾶ σά φλέβα. Οἱ μικρές ἀγριοσυκιές θρασομανοῦν ἀνάμεσ’ ἀπό τίς χαραμίδες πάνω στίς ψηλές κρέμασες. Βουτάνε πεινασμένες ρίζες ώς μέσα στήν καρδιά τοῦ βράχου, νά βυζάξουν ἀπό κεῖ τό πικρό καί ἄρμυρό γάλα πού τίς θρέφει. Χαράζεις μέ τό σουγιά τό κοκκινωπό βλαστάρι καί ὁ ἀσπρος χυμός πήζει πάνω στό λεπίδι.

Κάτου στά ριζοθέμελα τοῦ βράχου κουνιούνται μέ τό μυστικό ρυθμό τοῦ βυθοῦ στεφάνια ἀπό χλωρά φύκια. Κρεμάζουν μικρούς καρπούς, σάν μαργαριτάρια περασμένα σέ κόκκινη μεταξωτή κλωνιά, ἀπλώνουν πρός τ’ ἀπάνω τσαμπιά ἀπό κοκκινωπούς κόμπους,

χοντρούς σάν όγριοκέρασα. Πάνω στίς στρογγυλές πέτρες πού
άσπρους λιάζουν άπό μαλακό χιούμι, σαλεύουνται τοῦφες άπό φύκια
τρυφερά σάν προφαντά μαρούλια. Στίς κουφάλες μέ κλαψιάρικες φω-
νές οἱ γλάροι, ἀδιάκοπα πεινασμένοι καὶ καυγατζῆδες, κι ἀνάμεσα
στά παχιά οὕβρια κυνηγιοῦνται οἱ γύλοι, οἱ πέρκες, οἱ λατπένες, ὅλα
τά πετρόφαρα μέ τά χαρωπά καὶ ζωηρά χρώματα. Στόν ἀφρό γυ-
ρίζουν μεγάλα κοπάδια ἀπό μικρά κεφαλόπουλα. Προσπαίζουν στό
φῶς πού τά μαγεύει καὶ κάθε πού γυρίζει τό σμάρι ν' ἀλλάξει δρό-
μο, οἱ κοιλιές τους ἀσημίζουν στόν ἥλιο.

Οἱ ψαράδες γυρνώντας ἀπό τό καλάρισμα ἀνεβαίνουν καὶ κρε-
μάζουν στούς τοίχους τῆς Παναγιᾶς τά βρεγμένα δίχτυα. Ἐπό τά
ὅρθια σταυρωτά κουπιά τά κρεμοῦν, ἀπό τό ἄλμπουρο τῆς σημαίας
κι ἀπό τό σίδερο τοῦ καμπαναριοῦ. 'Ο ὁγέρας τ' ἀνεμίζει σάν πέπλα.
Εἶναι βαμμένα σέ βραστό πευκόφλουδο κι ἔχουν τό χρῶμα τοῦ σκου-
ριασμένου σίδερου. Πολλές φορές εἶναι τόσα, πού ζώνεται μέσα ὀλά-
κερο τό ξωκλήσι. Καμιά ἄλλη Παναγιά μέσα στόν κόσμο τῆς χρι-
στιανοσύνης δέ φορεῖ ποτέ τέτοια πέπλα ἐξόν την Παναγιά την Γοργόνα.

"Ἐχει κι ἔνα ἵσωμα πάνω στά ράχτα. Ἐκεῖ, ἀνάμεσα οὐρανοῦ
καὶ πελάγου, ἔρχουνται καὶ καθίζουν ἄντρες καὶ γυναῖκες. Μπαλώ-
νουν τά χαλασμένα δίχτυα, ματίζουν τά σκοινιά, μερεμετίζουν τά
σκισμένα πανιά. Κάθουνται σταυροπόδι ἔνα γύρο καὶ δουλεύουν.
Φοροῦν στό 'να χέρι γάντι ἀπό κάλτσα. Πολεμοῦν μέ κάτι χοντρές
σακοράφες, περνοῦν τίς καινούριες θελιές μέ μικρές ξυλένιες σαΐτες.
Λίγα εἶναι τά λόγια τους τήν ὥρα τῆς δουλειᾶς. Ποῦ καὶ ποῦ κανέ-
νας ν' ἀνοίξει τό στόμα νά πεῖ ἔνα λόγο, νά χωρατέψει ἔνα χωρατό.

«Η Παναγιά την Γοργόνα»

Στράτης Μυριβήλης

3. ΠΡΟΣ ΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Τή στιγμή πού ξεκινᾶ κανείς γιά τό ταξίδι τῆς Μακεδονίας, ἡ
γεωγραφία καὶ ἡ ιστορία ἔξουσιάζουν τό πνεῦμα του. Ἐχει μπρο-
στά του μεγάλα ποτάμια, ψηλά καὶ ἀπόκρημνα βουνά, πανάρ-
χαια δάση, νερά πού πέφτουν ἀπό τεράστιους βράχους, καταπρά-
σινους κάμπους καὶ γραφικές κοιλάδες; δύσκολες κλεισοῦρες καὶ φι-

λόπονες ἀκροθαλασσιές, λίμνες καὶ βάλτους, πόλεις καὶ χωριά, πού ἔγραψαν μέ τήν πνευματική, τήν ἐμπορική, τή βιομηχανική τους δραστηριότητα λαμπρότατες σελίδες στήν ιστορία τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς προκοπῆς του. Καί ἀπό τήν ἄλλη μεριά ἀτελεύτητα ιστορικά περιστατικά, καὶ ἀρχαῖα καὶ μεσαιωνικά καὶ νεώτερα, ἀγῶνες καὶ κατορθώματα, αἷματα καὶ στεναγμούς, αὐτοθυσίες καὶ ἡρωισμούς, θαυμαστά φαινερώματα μιᾶς ψυχῆς, πού εἰναι πλασμένη ἀπό ἀγνό καὶ στέρεο μέταλλο, τῆς προαιώνιας ψυχῆς τῆς Μακεδονίας.

Κι εἶναι πολύ φυσικός ὁ πόθος, πού γεννιέται μέσα στήν καρδιά τοῦ ταξιδιώτη, νά σταθεὶ σέ κάθε πέτρα καὶ σέ κάθε πλαγιά, γά ἀγγίξει ἀπό κοντά, μέ τό δάχτυλο, κάθε ιστορικό τοπωνύμιο, νά περάσει καὶ νά ξαναπεράσει ἀπό τούς δρόμους τῆς μοναξιᾶς καὶ τῆς πολιτείας, γιά νά αἰσθανθεὶ ζωντανή καὶ ὀλόθερμη καὶ τήν ιστορική καὶ τή σημερινή πραγματικότητα τοῦ τόπου.

Ἡ παλιά καὶ ἡ ζωντανή Θεσσαλονίκη

Ἡ μεγάλη μακεδονική πρωτεύουσα, πού κατηφορίζει μαλακά ἀπό τίς πλαγιές τοῦ Χορτιάτη στή φεγγόβολη ἀκροθαλασσιά τοῦ Θερμαϊκοῦ, εἶναι ἡ πολιτεία μέ τήν πολλαπλή ψυχή, ὅπως εἶναι ὅλες οἱ αἰώνοβιες πανάρχαιες πολιτείες. Μά ύπάρχει μιά ἔντονη ἰδιοτυπία στή φυσιογνωμία της, ἓνα χρῶμα καθαρά μεσαιωνικό, πού δυσκολεύεται κανείς νά συναντήσει σέ τόση ἔκταση καὶ μέ τόση ἀφθονία χυμένο ἀλλοῦ.

Σήμερα ἀποτελεῖ σημαντικότατο κέντρο τῆς Βαλκανικῆς, τεράστια κυψέλη, ὅπου παρδαλό πλῆθος ἀναδίνει τόν ἀέναο βόμβο του. Μά σέ πολύ μακρινούς καιρούς δέν κατόρθωσε νά παίξει ἀνάλογο ρόλο. Καί μολονότι ἴδρυθηκε τρεῖς χιλιάδες ἡ κάπως λιγότερα χρόνια πρό Χριστοῦ ἀπό τούς Πρωτοέλληνες καὶ Θεσσαλούς, μολονότι ἔφτασε σέ κάποια ἀκμή στήν ἐποχή τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ τῆς βορινῆς Ἑλλάδος, μολονότι πῆρε καὶ τ' ὄνομά της ἀκόμη ἀπό τή Θεσσαλονίκη, τήν κόρη Φιλίππου τοῦ Β' καὶ ἐτεροθαλῆ ἀδελφή τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, πού τήν εἶχε γυναίκα του ὁ Κάσσανδρος, ἡ φήμη της ἔμεινε περιορισμένη ἵσαμε τή ρωμαϊκή κατάκτηση.

Δυό κέντρα παλιότερα τοῦ μακεδονικοῦ βίου, σημαντικά καὶ σεβάσμια, ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ Πέλλα, ἔστεκαν αἰῶνες ὀλόκληρούς ἀντί-

μαχά της καί συγκρατοῦσαν σέ χρυσή μετριότητα τήν προοδευτική της ἀνάπτυξη. Μά οἱ Ρωμαῖοι κατάλαβαν τή σημασία τῆς γεωγραφικῆς της θέσεως, τίς πολύτιμες ὑπηρεσίες πού θά μποροῦσε νά προσφέρει στήν ὄργανωση τῶν μακρινῶν των κατακτήσεων καί στήν κίνηση τοῦ ἐμπορίου των.

Γι' αὐτό ή κλασική ἀρχαιολογία τῆς Θεσσαλονίκης είναι κυριότατα ἀρχαιολογία τῶν ρωμαϊκῶν ἦ, ἃν προτιμᾶτε, τῶν ἐλληνορωμαϊκῶν χρόνων. Κι ἔτσι παρουσιάζεται στά μάτια τοῦ ἀνθρώπου πού θά κάμει τό σύντομο γύρο τοῦ ἀρχαιολογικοῦ της Μουσείου ἥ θά σταθεῖ κοντά στή σημερινή «Καμάρα», τήν ἀψίδα τοῦ Γαλερίου, μέ τά φθαρμένα ἀνάγλυφα, καί θά συλλογιστεῖ πώς χιλιάδες χρόνια πρωτύτερα κάτω ἀπό τήν ἀψίδα αὐτή δέν περνοῦσε τό ράθυμο τράμ μέ τά ἐκνευριστικά του κουδουνίσματα καί τό πολυποίκιλο πλῆθος τοῦ αἰώνα μας, μά οἱ ὀδιάκοποι ρωμαϊκοὶ λεγεῶνες μέ τό βαρύθροντο βῆμα, πού ξεκινοῦσαν μέσα στή σκόνη καί τό σάλαγο τῆς Ἀππίας ὁδοῦ καί ξαναβρίσκανε τό δρόμο τῆς στεριάς στό ἱλλυρικό λιμάνι τοῦ Δυρραχίου, γιά νά πάρουν τήν Ἑγνατία, αὐτή τήν ἴδια ὁδό, πού στεφανώνεται ἀπό τήν ἀψίδα, καί νά καταλήξουν στούς μακρινούς ἀκραίους σταθμούς τῆς ρωμαϊκῆς Ἀνατολῆς. «Υπάρχουν πέτρες, πού ξυπνοῦν τήν ἀνάμνηση ἀπειράριθμων περιπτειῶν, μιάν ὀλόκληρη ἱστορία γραμμένη μέ κλαγγή σπαθιῶν καί μέ πάταγο πολεμικῶν ἀλόγων.

Τέτοια πέτρα είναι ή Καμάρα τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ. «Αμα τήν προσπερνᾶ κανείς κάθε ὥρα καί κάθε στιγμή πηγαίνοντας στήν καθημερινή του ἀπασχόληση, λησμονεῖ καί τό ὑφος της καί τό νόημά της. Μά σάν τήν ξαναβλέπει ὑστερα ἀπό ἀπουσία μακρόχρονη, δέν μπορεῖ νά ξεκολλήσει ἀπό τή φαντασία του τήν ἀντίληψη, πώς πέρα μακριά, στά βάθη τοῦ ἀτέλειωτου δρόμου, θ' ἀστράψουν χάλκινες περικεφαλαῖες καί θά φεγγοβολήσουν καλογυαλισμένοι θώρακες καί θά ρίξουν περίγυρα φλογισμένες δέσμες ἀντανακλάσεων ἀσπίδες καί λόγχες. Είναι ή ψευδαίσθηση τῆς ἱστορίας, πού ξέουσιάζει τό στοχασμό καί τόν προσηλώνει μπροστά σ' αὐτόν τόν πολύτιμο καί πολυκύμαντο πίνακα τῆς Μεσογείου, ὅπου ἀστράφτει σά χρυσό καρφί τεχνουργημένο μέ τόν κόπο καί τήν ἐπιμέλεια τῶν αἰώνων ή βασιλική πολιτεία τοῦ Θερμαϊκοῦ, ή πολιτεία πού γνώρισε ὅσο ἐλάχιστες ἄλλες τήν ἀκμή καί τή δόξα καί τήν ἀγωνία πι-

κρῶν ἀλώσεων ἀπό τούς Σαρακηνούς, ἀπό τούς Νορμανδούς, ἀπό τούς σταυροφόρους, ἀπό τούς Τούρκους, ἡ πολιτεία πού ύπῆρξε τό κέντρο τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος τοῦ Παύλου στή Μακεδονία, πού εἶδε μέ φρίκη τό αἷμα νά πλημμυρίζει τόν ίπποδρομό της στίς μέρες τοῦ ἐκδικητοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου, πού αἰσθάνθηκε νά τήν διαπερνᾶ σά θανάσιμο ρίγος ἡ βουλιμία καί ἡ ζηλοτυπία τῶν γειτόνων τῆς.

“Αμα σκαρφαλώνει κανείς, περνώντας ἀνάμεσα στά στενά δρομάκια τῆς παλιᾶς Θεσσαλονίκης μέ τό ζωηρό ἀνατολίτικο χρῶμα, στά ὑψη τοῦ ‘Ἐπταπυργίου, πού μοιάζει μέ καστροθεμελιωμένη καί καστρογυρισμένη πολιτεία, καί κοιτάζει κάτω, στά πόδια του, τήν θάλασσα τοῦ Θερμαϊκοῦ καί τά πυκνά ἀθροίσματα τῶν παλιῶν καί τῶν νέων κτισμάτων, βλέπει ν’ ἀνεβαίνουν ἀνάερα καμπαναριά καί μιναρέδες, λυγεροί βυζαντινοί τροῦλοι καί πλαδαροί μουσουλμανικοί θόλοι κι αἰσθάνεται βαθύτερα τό νόημα καί τά πεπρωμένα τῆς πολιτείας. Καί διαπιστώνει χωρίς ἀμφιβολία πώς, ἃν ἡ τουρκοκρατία μέρα μέ τή μέρα ἔξαφανίζεται μπροστά στ’ ὅρμητικό ἄνθισμα τῆς σημερινῆς ζωντανῆς καί δραστήριας Θεσσαλονίκης, τό βυζαντινό ὕφος μένει πάντα τό κύριο καί οὐσιῶδες ὕφος τῆς πόλεως.

‘Ολόκληρη ἡ Θεσσαλονίκη δέν είναι παρά ἔνα ἀπέραντο βυζαντινό μουσείο, ὅπου δι λαίμαργος ἐρευνητής μπορεῖ νά χορτάσει τήν αἰσθητική, τήν ιστοριοδιφική καί τήν ἀρχαιολογική του πείνα, νά παρακολουθήσει ὅλες τίς ἔξελίξεις καί τίς μετατροπές τῶν ρυθμῶν τῆς τέχνης τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς, νά δινειρευτεῖ κάτω ἀπό ζωγραφισμένους θόλους, ἀπό κομψά κιονόκρανα, ἀπό ψηφιδωτά καί τοιχογραφίες, νά περπατήσει ἀνάμεσα σέ θαυμάσιες κιονοστοιχίες, σέ νάρθηκες καί παρεκκλήσια, νά προσευχηθεῖ σέ μεγαλοπρεπεῖς βασιλικές ἡ θολωτές ἐκκλησίες, νά εύφρανθεῖ μέ τή γραφική ἀρμονία τῶν κομψοτεχνημάτων πού δημιούργησαν οἱ βυζαντινοί ἀρχιτέκτονες τῶν μακεδονικῶν χρόνων.

Καί θά ίδει ἀπάνω ἀπ’ ὅλη αὐτή τήν πολυσήμαντη θάλασσα τῶν μνημείων καί τῶν κτισμάτων ν’ ἀνεβαίνει πλαγιασμένος σέ μαλακόν ἀνήφορο, ἀσυμπλήρωτος ἀκόμα δι μεγάλος ναός τοῦ πολιούχου, ἡ ἀρχαία βασιλική Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου, ἡ ἐκκλησιά μέ τήν μακραίωνη καί γεμάτη συνταραχτικές περιπέτειες ιστορία, ἡ χαλασμένη καί ξανανιωμένη, ἡ βεβηλωμένη καί δηωμένη, πού πο-

λυάριθμα τώρα χρόνια ξαναχτίζεται άπάνω στά σχέδια τής παλιᾶς δημοφιλεῖς της καὶ καρτερεῖ τή στιγμή πού θά γιορτάσει ἄλλη μιά φορά τά ἐγκαίνιά της, ξαναζώντας θριαμβευτικά στούς ἀμφίλογους καὶ παράδοξους καιρούς τοῦ αἰώνα μας.

Ξαναπῆρα ἔπειτα ἀπό τόσα χρόνια τό δρόμο τῶν φημισμένων εὐκτηρίων. "Υστερα ἀπό τόν "Αγιο Δημήτριο στάθηκα στή μοναδική «ροτόντα», πού μεταβάλλεται σήμερα σέ μουσεϊο τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας, καὶ καμάρωνα τήν πολλαπλή ἀντήχηση τῆς φωνῆς μου κάτω ἀπό τό ἀέρινο θόλο τοῦ Παντοκράτορος. Πῆγα στήν 'Αγια-Σοφιά ξανανιωμένη, γεμάτη ἀστραφτερή φεγγοβολιά, στήν 'Αγια-Παρασκευή ἢ τήν 'Αχειροποίητο Θεομήτορα, βασιλική τολμηροῦ καὶ γοητευτικοῦ σχεδίου, μέ εἴκοσι τέσσερεις κολόνες, στήν Παναγία τῶν Χαλκέων περιποιημένη μέ στοργική φροντίδα, ὥστε νά δείχνει ζωηρότερα τήν κομψότητα, τήν εύγένεια καὶ τήν δημοφιά της, στόν "Αγιο Παντελεήμονα καὶ στήν 'Αγια-Κυριακή.

"Υστερα πῆρα πάλι τό δρόμο τοῦ Κάστρου κι ἔφερα τά βήματά μου στό σεβάσμιο μοναστήρι τῶν Βλατάδων καὶ στό μικρό μοναστήρι τοῦ 'Οσίου Δαβίδ, ὃπου ἔκανε τήν πρώτη του προσευχή μετά τήν ἄλωση τοῦ 1430 ὁ κατακτητής Μουράτ. Αἰσθάνθηκα ὅλη τήν εύφροσύνη τῆς περιπλανήσεως ἀνάμεσα στούς τόπους, πού ἄγιασε καὶ ὡράισεν ἡ εὐλάβεια καὶ ἡ τέχνη. Καὶ σταμάτησα τελειωτικά στό θαῦμα τῶν 'Αγίων 'Αποστόλων, τόν φημισμένο γιά τή σπάταλη ἀρμονία τῆς κεραμοπλαστικῆς του διακοσμήσεως καὶ γιά τή φτερωτή σύλληψη τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ του σχεδίου, τοῦ ἀπαράμιλλου σέ κομψότητα.

Μά παράλληλα στή μεσαιωνική, τή βυζαντινή αὔτη Θεσσαλονίκη, ὑπάρχει καὶ μιά ἄλλη διαφορετική, ἡ Θεσσαλονίκη τῆς τουρκοκρατίας, τῆς ἀνατολικῆς παραδόσεως. Είναι αὔτη, πού ἔνώνει τό 'Επταπύργιο μέ τή νεώτερη πόλη τῆς ἀκροθαλασσιᾶς· είναι ἡ Θεσσαλονίκη τῆς κατακτήσεως. Στίς παλιές γειτονίες της δέ βρῆκα παρά ἐλάχιστη γραφικότητα καὶ τούτη χωρίς στέρεο ὑφος καὶ χωρίς ρυθμό. Δέν κατόρθωσα νά εύφρανθω ὅπως στήν Καστοριά ἢ ὅπως στή Νάουσα, ὃπου ὑπάρχει εύγένεια, πάστρα καὶ ἀρχοντιά. 'Εδῶ οἱ ἀρχοντες κατέβηκαν στήν παραλία καὶ κοιτά-

ζουν ἀπό τά κυβικά τους οίκοδομικά μεγαθήρια τή θάλασσα· ἀπάνω ἀπόμεινε τό «πλῆθος», πού περνάει τή δύσκολη καί τήν πληχτική του μέρα ἀνάμεσα σ' ἐνα μαραζώμενο δέντρο καί σ' ἐνα φαγωμένο λιθόστρωτο.

Πλάι στήν παλιά Θεσσαλονίκη, τή Θεσσαλονίκη τῶν μεγάλων ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος, ζεῖ καί ἀναπτύσσεται ἡ σημερινή ζωντανή πολιτεία, κέντρο καί κίνητρο μιᾶς ἀέναης παλίρροιας, δηπου τεράστια συμφέροντα, τεράστιοι οἰκονομικοί παράγοντες καί συνδυασμοί παιζουν τόν πρῶτο καί κύριο ρόλο. Πρέπει νά τή δεῖ, νά τήν αἰσθανθεῖ καί νά τήν ἀγαπήσει κανείς αὐτή τήν δλοζώντανη Θεσσαλονίκη, πού εἶναι ἡ μεγάλη καρδιά τῆς Μακεδονίας, ρυθμίστρια κάθε εἴδους κυκλοφορίας.

Τό ταξίδι μου τοῦτο μ' ἔφερε στίς πιό μακρινές περιοχές τῆς Μακεδονίας, σέ πολιτείες ἀκριτικές καί σέ χωριά χαμένα σέ κάμπους καί βουνά, μακριά ἀπό τή ζωηρή κίνηση τῆς θάλασσας καί τῶν πολυσύχναστων δρόμων. Καί παντοῦ μέ ρώτησαν ἄν ἔρχομαι ἀπό τή Θεσσαλονίκη. Δέ μέ ρώτησαν ἄν ἔρχομαι ἀπό τήν Ἀθήνα. 'Η Ἀθήνα εἶναι πολύ μακρινή, πολύ ἐπίσημη καί πολύ ἀπίθανη. Γιά τόν ἀγρότη τῆς Μακεδονίας μοιάζει μέ χώρα τοῦ παραμυθιοῦ, πού δέν τοῦ ἐπιτρέπεται νά τήν ποθήσει, πού δέν τήν ἔχει γνωρίσει οὔτε μέ τήν δποιαδήποτε, τήν ἀνεργη καί τή δυσκίνητη φαντασία του. 'Η Θεσσαλονίκη δλωσδιόλου ἀντίθετα εἰν' ἐνας κόσμος πιό κοντινός, γεμάτος γοητεία καί ἔλξη. Εἶναι ἡ ἀκροθαλασσιά, τό καράβι πού φεύγει φορτωμένο καρπούς καί γυρίζει φορτωμένο χρῆμα, τό τρένο πού ξεκινάει πρός κάθε κατεύθυνση καί ξανάρχεται ὅλο σάλαχο καί καπνό ἀπό ὅλα τά σημεῖα τῶν δριζόντων, τό πολύχρωμο πλῆθος, πού κερδίζει τό ἄφθονο χρῆμα καί τό ξοδεύει, καθώς τό κερδίζει, μέ ἀπερισκεψία καί ἀπλοχεριά.

'Ο χωριάτης, πού βασανίζεται ὅλο τό χρόνο σκυμμένος στό χωράφι του, θά στείλει τή συγκομιδή του στή Θεσσαλονίκη· ὁ ἄνθρωπος τοῦ ἐσωτερικοῦ, πού θέλει νά ταξιδέψει ταξίδι μακρινό καί πολυήμερο, θά κατέβει καί θά σταματήσει στή Θεσσαλονίκη, γιά νά πάρει ἐκεῖ τήν ἀνάσα του καί νά σχεδιάσει τήν παραπέρα πορεία του· ὁ ἄρρωστος θά κοιταχτεῖ ἀπό καλύτερο γιατρό στή Θεσσαλονίκη· τό παιδί τοῦ εὔπορου σπιτιοῦ θά σπουδάσει στό Πάνεπιστήμιο τῆς Μακεδονίας· ἡ κόρη τοῦ ἄρχοντα θά ράψει τό φόρεμά της,

θ' ἀγοράσει τά προικιά της, θά κάμει τό ταξίδι τοῦ γάμου της στήν
ἴδια φημισμένη πολιτεία τῆς πολυτάραχης ἀκροθαλασσιᾶς. Ἐτσι δή
Θεσσαλονίκη μεταβάλλεται σ' ἕνα τεράστιο χωνευτήρι, ὃπου ντό-
πιοι καὶ ξένοι, μόνιμοι καὶ περαστικοί βρίσκονται σέ ἀδιάκοπη κί-
νηση καὶ συναλλαγή, φλογίζονται ἀπό τήν ίδια δίψα τοῦ κέρδους,
ἀπό τὸν ίδιο πυρετό τῆς δραστηριότητας, ἀπό τήν ίδια προσπάθεια
τῆς δημιουργίας.

Κάθομαι καὶ βλέπω ἀπό τό παράθυρο τοῦ ξενοδοχείου μου,
χτισμένο ἀντίκρυ σέ πολυσύχναστο τρίστρατο, τόν κόσμο πού περ-
νᾶ, τόν κόσμο πού στέκεται στίς προθῆκες τῶν ἐμπορικῶν κατα-
στημάτων, τόν κόσμο πού προσπαθεῖ νά κερδίσει τήν ὥρα του τρέ-
χοντας σά νά κυνηγιέται. Είναι δή ὥρα βραδινή οἱ πρῶτες σκιές
τῆς νύχτας σουρώνουν καὶ κατακάθονται στήν πολιτεία, πού ἀνά-
βει τά φῶτα της. "Ενας σύσμιχτος σάλαγος ἀναδίνεται καὶ γεμίζει
τήν ἀτμόσφαιρα, ἔνας σάλαγος ἀπό γέλια, κουβέντες, ξεφωνητά,
κουδουνίσματα, τροχούς καὶ βήματα. Γυναῖκες γεμάτες ἀνοιχτο-
καρδιά πᾶνε κι ἔρχονται, σταματοῦν καὶ ξανακινοῦν. "Ανθρωποι
τῆς δουλειᾶς ἀναπαύουν τόν κάματό τους στό θέαμα τοῦ εὐκίνητου
πλήθους. "Ανθρωποι τῶν ὑποθέσεων περιφέρουν τή βιαστική τους
ἐμβρίθεια στή φλογισμένη ἄσφαλτο. 'Υπάλληλοι μπαίνουν καὶ βγαί-
νουν στίς φωτισμένες πόρτες γεμάτοι σπουδή.

"Ολο αύτό τό πλῆθος τό παρδαλό, τό ἀκαταστάλαχτο, τό πο-
λυποίκιλο μοῦ θυμίζει τήν ἄλλη πρωτεύουσα, τήν Ἀθήνα. Μά δή
Ἀθήνα, σέ δρισμένες της τουλάχιστον περιοχές, ἔχει κάποιο ἄλλο
ὕφος, κάποιον ἄλλο ἀέρα, ἔχει τήν παλιά εὐγένεια, τή στέρεα οἰκο-
δομημένη ἀρχοντιά, τήν ἀριστοκρατία τῆς καταγωγῆς, τήν κομψό-
τητα καὶ τήν πνευματικότητα. 'Η Θεσσαλονίκη εἰν' ἔνας κόσμος
πού τώρα δημιουργεῖται, πού τώρα προσπαθεῖ νά ἀποκτήσει μιά
ἔκφραση, νά πλάσει μιά προσωπικότητα μέσ' ἀπό τό χάος τῶν
ἀντιφάσεων.

Πέρασαν εἴκοσι ἔφτα χρόνια ἀπό τήν ἀπελευθέρωση, εἴκοσι δυό
χρόνια ἀπό τήν καταστροφή τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ 1917, πού ἔδωσε
στήν πολιτεία τή δυνατότητα νά ξαναπλάσει τόν έαυτό της, δέκα
ἔφτα χρόνια ἀπό τήν μικρασιατική καταστροφή, πού τής πρόσφερε
ἕνα πλῆθος ἐργατικῶν καὶ εὐκίνητων κατοίκων. Καὶ στό διάστημα
αύτό δή Θεσσαλονίκη ξαναχτίστηκε, δργανώθηκε, ἔγινε μιά νέα πό-

λη μέ δάνοιχτούς καλοστρωμένους δρόμους, μέ δροσερούς κατάφυτους κήπους, μέ οίκοδομικά μεγαθήρια. "Ολη ἡ ἀκροθαλασσιά ζώστηκε ἀπό μιά τεράστια οίκοδομική χλωρίδα, κύβους ἀπάνω σέ κύβους, ἀμφίβολα κατορθώματα τῆς σύγχρονης ἀρχιτεκτονικῆς.

Καμαρώνω τή μέριμνα, πού ἐσχεδίασε τούς μεγάλους καί εὐρύχωρους δρόμους τῆς σημερινῆς Θεσσαλονίκης, πού ἄνοιξεν εὐχάριστες πλατείες, πού δημιούργησε κήπους, καί ἀνάδειξε μερικά ἀπό τά ὠραιότερα μεσαιωνικά μνημεῖα καί κτίσματα. Ἡ παραλιακή λεωφόρος, ἡ λεωφόρος τῆς Νίκης, μένει πάντα ἔνας καλός δρόμος. Είναι ὁ πιό ἀγαπημένος περίπατος τῶν κατοίκων, πού μαζεύονται κάθε βραδάκι, τίς Κυριακές περισσότερο, γιά νά γεμίσουν τά παραλιακά κέντρα, γιά νά ρεμβάσουν καί νά φλυαρήσουν δλόγυρα στό Λευκό Πύργο, γιά ν' ἀκούσουν μουσική, νά ἴδουν κινηματογράφο, νά πᾶνε μέ τή βάρκα νά ξενυχτήσουν καί νά γυρίσουν κατάκοποι, ξεθεωμένοι καί πολύ φτωχότεροι στά σπίτια τους.

Στή λεωφόρο τῆς Νίκης παίζεται θαυμάσια κάθε Κυριακή τό γνωστό Ἰλαροτραγικό δράμα τοῦ πλήθους, πού ξεχύνεται ἀπό τίς πολυσθόρυβες πολυκατοικίες, ἀπό τά παλαιικά σπίτια τοῦ Ἐπταπυργίου, ἀπό τούς στρατῶνες καί τούς συνοικισμούς, γιά νά διασκεδάσει τήν πλήξη του· είναι τό δράμα τοῦ κυριακάτικου Ζαππείου, πού τό ξέρουν ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπό πείρα ἡ παρατήρηση, σκηνή πρός σκηνή.

Μά ὅποιος θά ἤθελε νά συλλάβει τό ρυθμό τῆς μεγάλης αὐτῆς πολιτείας κοιτάζοντας τό ἀμέριμνο κυριακάτικο πλήθος, θά κινδύνευ νά πέσει σέ ἀνεπανόρθωτο σφάλμα. Ὁ δρόμος τῆς ἀλήθειας είναι διαφορετικός. Ἡ πραγματική Θεσσαλονίκη, ἡ Θεσσαλονίκη τῶν ἐμπορικῶν καταστημάτων, τῶν μεγάλων ξενοδοχείων, ὅπου κατασταλάζουν οἱ λογῆς λογῆς παραγγελιοδόχοι, τῶν ἐργοστασίων, τῶν γραφείων, τῶν Ἑλλήνων τῆς Μακεδονίας, πού τή χρησιμοποιοῦν σάν κυψέλη πληθωρικῆς δραστηριότητας, τῶν Ἑλλήνων τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδος, πού ἔρχονται δῶ νά βροῦν καλύτερη τύχη, τῶν Ἐβραίων, πού θεραπεύουν μέ πολύχρονη πείρα τό θεό τοῦ ἐμπορίου, τῶν προσφύγων, πού ἀφομοιώθηκαν πιά μέ τό ντόπιο πλήθος καί σφηνώθηκαν παντοῦ, τῶν ἐμπόρων, τῶν βιομηχάνων, τῶν μεταπρατῶν, πού ξεκίνησαν ἀπό τήν κεντρική καί τήν ἄλλη

Εύρωπη, για νά δημιουργήσουν μιά νέα πατρίδα στή φημισμένη αυτή άκροθαλασσιά τού Θερμαϊκού.

· Η Θεσσαλονίκη ἀναδίνει τή βοή καί τόν πάταγο τῆς ἀπεριόριστης ἐμπορικῆς καί βιομηχανικῆς δραστηριότητας.

«Ἐλληνικοί ὅριζοντες»

'Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος

VIII. ΠΕΖΟΤΡΑΓΟΥΔΑ - ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ - ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

1. Η ΖΩΗ

Μαῦρα κι ἀνήσυχα γίδια κατεβαίνουν νά πιοῦν στήν κελαηδούσα ρεματιά.

Μαῦρα κι ἀνήσυχα γίδια σταθῆκαν ἄξαφνα στόν κατήφορο μέτα κέρατα σάν κλάδους, καί τά κεχριμπαρένια τους μάτια μέταζουν.

Μέσ' ἀπό τό λόγγο, μέσ' ἀπό τά σγουρά πεῦκα ἔνα κοτσύφι σφυρίζει σάν τσοπανόπουλο.

"Α! ζωή, τρελή πού εἰσαι! "Α! ζωή!

Στόν κόρφο τοῦ βουνοῦ σάν καλοσύνη πού κρύβεται, εἰν' ἔνα ἐκκλησάκι.

Χρόνια διακόσια κοιμᾶται ἀπέξω ὁ καλόγερος πού τό ἔζωγρά φισε, χρόνια διακόσια σωπαίνουν τά τρία του κυπαρίσσια.

Στόν κόρφο τοῦ βουνοῦ εἰν' ἔνα κάτασπρο ἐκκλησάκι.

"Α! ζωή, ώραία πού εἰσαι! "Α! ζωή!

'Απάνω στίς μολόχες, ἀπάνω στό νέο θυμάρι, πουλάκια δίχως σνομα, στιγμές πουλάκια ἥρθαν, ἔφυγαν.

Οἱ γαλανές σκιές τῶν φύλλων τρέχουν στό μαντίλι τῆς χωριάτικούλας, πού διαβαίνει κάτω ἀπό τόν πλάτανο.

Στόν ἵσκιο του ὁ γεροπεῦκος ἐκοίμισεν ἔνα κοπάδι.

Στό λαμπρό γαλάζιο τ' οὐρανοῦ ἄσπρα σύννεφα σβήνουν ἀπό εύχαριστηση . . .

"Α! ζωή, εύτυχισμένη πού εἰσαι! "Α! ζωή!

Κι ὅμως τήν ωρα τοῦ δειλινοῦ δέν ξέρω τί θέλει τό φῶς τοῦ ἄλλου κόσμου καί χύνεται στά πεῦκα, τί θέλει τό φῶς τοῦ ἄλλου κόσμου . . .

Κι ὅμως τώρα πού βράδιασε, δέν ξέρω γιατί ὅλα στόν κόσμο συλλογίζονται τήν αἵτια τους, γιατί τό σκοτάδι ἀπλώνεται σάν ἔνα μεγάλο νόημα . . .

Κι ὅμως τώρα πού σκοτείνιασε, τά πλάσματα συλλογίζονται
τό νόημα τοῦτο πού τό είχανε ξεχάσει τό πρώι σήμερα μέ τόν ἥλιο
καὶ πάλι θά τό ξεχάσουν αὔριο μέ τόν ἥλιο, αὔριο μέ τίς χαρές . . .

”Α! ζωή, ἀσυλλόγιστη πού είσαι! ”Α! ζωή!

«Πεζοί ρυθμοί»

Ζαχαρίας Παπαντωνίου

2. ΑΧΩΡΙΣΤΟΙ

Στούς σοφούς, πού χάνονται ζητώντας τήν ἀλήθεια, θά μαρτυρήσω ἔνα γνωστό τους μυστικό.

’Από τῆς μάνας τήν ἀγάπη πρωτοβγῆκε στόν κόσμο τό τραγούδι.

Μικρό τό πλασματάκι αύτό ἀγρυπνοῦσε στόν ὑπνο τοῦ παιδιοῦ. Καί πλάγιαζε στήν κούνια του ἀγκαλιά μέ τό παιδάκι.

Ξυπνοῦσε θυμωμένο, λυπημένο τό παιδί; ’Ο συνομήλικος ὁ σύντροφός του τό καλόπιανε, τό χάιδευε, τό ’κανε νά λησμονήσει κάθε φόβο, κάθε φάντασμα λυπητερό, γέννημα τοῦ ὑπνου.

”Ολη τήν ἡμέρα δέν τ’ ἄφηνε ἀπό κοντά του τό παιδάκι. Τή νύχτα, σάν ξυπνοῦσε, προσπαθοῦσε νά τοῦ ξαναφέρει τόν ὑπνο του γλυκό. Καί τήν αύγή παράστεκε στό ξύπνημά του πρόσχαρο. Κατά τήν ὥρα καί τήν ὅρεξή του ἄλλαζε σκοπό κι ἐκεῖνο. Γινόταν κελάδισμα πουλιοῦ — ἄλλο ἀγάπης γέννημα — γινόταν χαμόγελο καὶ χάδι, γινόταν φιλί. Γινόταν κραυγή τοῦ πόνου, σπαραγμός καὶ θρῆνος τέλος.

”Ετσι μεγάλωνε τό τραγούδι μαζί μέ τό παιδί. Τά ’τρεφε καί τά δυό τῆς μάνας ἡ ἀγάπη μέ τό φιλί καί μέ τό γάλα της.

”Αφοῦ παράτησε τήν κούνια τό παιδί, ἀκολούθησε καί τό τραγούδι πιστό τά βήματά του. ”Ατολμοί στήν ἀρχή ἐγνωρίζονταν μέ τόν καιρό καλύτερα οἱ δυό σύντροφοι. Κι ὅσο τό παιδί μεγάλωνε,

τόσο μεγάλωνε καί τό τραγούδι. Κι ἐπαιρνε ἀπό τίς χαρές τοῦ παιδιοῦ· κι ἐπαιρνε ἀπό τούς πόνους του καί τίς πληγές του. Καί τίς ἔκανε δικές του. Καί βότανα τίς ἔκανε καί φίλτρα στό γλυκό του σύντροφο. Τόσες αὐτό τοῦ 'βρισκε παρηγορίες, δσες ἔκεινος εἶχε πίκρες. Τοῦ 'λεγε ἀκόμα τόν κρυφό κατημό του, πού κι δ ἕδιος δέν τόν ἤξερε. Καί μ' αὐτό μονάχα τοῦ 'χυνε τό βάλσαμο μές στήν καρδιά. Μάντευε τοῦ νοῦ του τίς λαχτάρες, πρίν δ ἕδιος τίς νοιασθεῖ, σάν μάντης, σάν προφήτης. Κι ἔκανε σοφό τό σύντροφό του μέ τά κρυφά πού τοῦ φανέρωνε. Καί γινόταν κι αὐτό σοφότερο μέ τόν καιρό.

Περιπλεγμένοι οἱ δυό σύντροφοι ἀκολούθησαν τό ταξίδι τους.

«Λόγοι κι ἀντίλογοι»

ΙΟΤΣΙΨΩΧΑ

Γιάννης Βλαχογιάννης

3. ΣΚΕΨΕΙΣ

'Ο ἀληθής ποιητής πρέπει νὰ δομοιάζῃ τὴν δρῦν, ἥτις ὅσον ὑψηλότερα αἴρει τὴν κεφαλήν της πρὸς τὸν οὐρανόν, τόσον βαθύτερον βυθίζει τὴν ρίζαν εἰς τὴν γῆν.

"Αν δὲν ὑπῆρχαν δύται, οὐδὲ μαργαρῖται ἥθελον ὑπάρχει.

Τὸ νὰ μείνῃ τις ἄγνωστος ἐν 'Ελλάδι εἶναι σχεδὸν κατόρθωμα.

Εἶχε πρὸ αὐτοῦ χάρτην, κάλαμον, μελανοδοχεῖον καὶ πᾶν ὅ,τι χρειάζεται πρὸς ἐπίδειξιν τῆς ἀμαθείας του.

Λέγεται ὅτι ὁ Τάσος, πρὶν ἦ ποιήσῃ τὴν ἐν τῇ ἐποποιίᾳ του ἀμίμητον ἔκείνην περιγραφὴν τῆς ἀνδρείας, τῶν βασάνων, τῆς δίψης καὶ τῶν ὀπτασιῶν διαυγῶν βρύσεων καὶ καταλειθομένου χειμάρρου, Ὅφ' ὃν κατείχοντο ἐν μέσῳ τῆς αὐχμηρᾶς φλεγούσης ἐρήμου οἱ σταυροφόροι, ἀπεῖχεν ὑδατος ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Διὰ τὸν αὐτὸν ἵσως λόγον ἐπέτυχε ν' ἀπεικονίσῃ οὕτω θαυμασίως ὁ τυφλὸς Μίλτων τὰς σκηνογραφίας, ὃν τὸ κάλλος διέβλεπε διὰ μόνου τοῦ μαγικοῦ πρίσματος τῶν ἀναμνήσεων αὐτοῦ.

Μόνη ἡ στέρησις ἀγαθοῦ τινος διδάσκει ἡμᾶς νὰ ἐκτιμῶμεν αὐτὸ^ν
κατ' ἀξίαν ἢ καὶ ἄνευ τῆς ἀξίας του.

“Ἐργα”, τ. Ζ’

Ἐμμανουὴλ Ροΐδης

ονυματικόν εστι τὸ θεοφόρον πρόσωπον τοῦ ονυματολη^τ
μοτοῦ τὸ μετάβολον νοτὶ ἀδηλούχοντος τοῦ ονόματος τοῦ ποιηστικοῦ δόκιμο^ν
δημητρίου τοῦ ἱροῦ οἰνοποιοῦ τοῦ ονόματος τοῦ ποιηστικοῦ δόκιμο^ν
τοῦ κατί τοῦ ιεροποιοῦ τοῦ ονόματος τοῦ ποιηστικοῦ δόκιμο^ν

4. ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ

Τό νά κλειοῦμε τά μάτια μας σ' ἐκείνους, όπού μᾶς ὑβρίζουνε,
είναι συχνά γενναιότητα. Τό νά τά ἀνοίγομε καλά σ' ἐκείνους, όπού
μᾶς ἐπαινοῦνε, είναι πάντοτε φρονιμάδα.

Δέν δικάει ν' ἀποχτοῦμε καί νά ἔχουμε ἰδέες. Χρειάζεται διά τή
στερέωσή τους εἰς τό πνεῦμα μας καί νά τές διατυπώνομε μέ φράσεις
ρητές καί γραπτές. Ἐπειδή μόνον εἰς τήν διατύπωσή τους ξεκαθα-
ρίζουνται καλύτερα, γένουνται φανερότερες, ἀκριβέστερες· κι ἐμεῖς
γενόμαστε περισσότερο κύριοι αὐτῶν.

‘Ο φιλάργυρος, μήν ἡξέροντας νά ἐκτιμήσει τά μέσα τῆς ζωῆς,
τά χρήματα, κατά τήν ἀληθινή τους ἀξίαν, ζει πάμπτωχος μεταξύ^ν
σωρευμένου πλούτου.

‘Ἄπ’ ὄσους σέ γνωρίζουνε, δ λιγότερος, πού σέ γνωρίζει, είσαι
σύ.

«Στοχασμοί»

‘Ανδρέας Λασκαράτος

5. ΘΡΥΨΑΛΑ

‘Ο ἐγωιστής ἄνθρωπος, ὅταν περιπατεῖ, κοιτάζει ἢ ψηλά ἢ χα-
μηλά. ’Ισως δέν είναι ἀνάγκη νά κοιτάξει. ’Ας προσέξουν οἱ ἄλλοι νά
μήν πέσει ἀπάνω τους.

Διά νά αἰσθανθεῖ κανείς τήν ἴδική του εύτυχία, πρέπει νά παύσει
ἐνοχλούμενος ἀπό τήν εύτυχίαν τῶν ὄλλων.

«Βοήθησέ με, λέει· τό έρημοκλήσι στό Χρόνο· πύκνωσέ μου τίς μυρτίες πού μέ άγκαλιάζουν, θέριεψέ μου τή βελανιδιά πού μοῦ κρατεῖ συντροφιά, τόν πεῦκο, πού μουρμουρίζει τό τροπάρι μου, τόν πλάτανο, πού μέ δροσίζει. Προφύλαξέ μου ἀπό τόν κεραυνό τό ψηλό κυπαρίσσι, πού μέσα στά πυκνόκλαδά του κρύβεται τό στοιχειό μου — στό κυπαρίσσι αύτό είναι κρεμασμένο καί τό σήμαντρό μου . . . » Ετσι θά ἔρθει κανένας διαβάτης νά ξεκουραστεῖ καί ίσως νά μπει καί μέσα νά προσκυνήσει. 'Εκείνο ὅμως, πού περισσότερο σέ παρακαλῶ, Χρόνε, είναι νά χρυσώσεις τούς τοίχους μου μέ τό χνούδι σου, νά παλιώσεις καί τίς είκόνες μου· ἔτσι θά 'ρθει καί καμιά καλιτεχνική ψυχή, ἀπ' αὐτές πού γνωρίζουν νά προσεύχονται.

«Θρύψαλα»

Δημήτριος Καμπούρογλους

6. ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

‘Η ἀγάπη πύργους καταλεῖ καί κάστρα ρίχνει κάτου.

“Οποιος ἀγοράζει τά περιττά, πουλεῖ τά ἀναγκαῖα.

Τ’ ἀδέλφια ὄντας σμίγουνε, τριαντάφυλλα ἀνοιγμένα.

‘Αδικιᾶς σπυρί σπαρμένο κι ἂν φυτρώσει δέ σταχυάζει.

‘Ο ἀκαμάτης δέν τρώει τά μύγδαλα, γιά νά μήν τά σπάσει.

‘Ακούμπα, ἂν θέλεις νά βαστίεσαι.

Τοῦ γεωργοῦ ἡ δουλειά στ’ ἀλώνι φαίνεται.

N. Γ. Ηολίτου «Παροιμίαι»

IX. ΕΥΘΥΜΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Ο ΕΠΙΚΗΔΕΙΟΣ

”Ημεθα τότε μιὰ εύθυμη συντροφιὰ νέων εἰς τὰ Χανιά, ποὺ εἴχαμε κοινὴν τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν Ἰππασίαν. Εἰς τὴν εῖσοδον τῆς πόλεως ἔνας Τοῦρκος, ὁ Τζανερίκος, ἔδιδεν ἄλογα μὲ νοίκι. Ἐπαίρναμε ἀπὸ ἔνα κι ἐτραβούσαμε στὰ περίχωρα. Τι ὑπέφεραν ἐκεῖνα τὰ ἄλογα ἀπὸ τὴν νεανικὴ μας τρέλα δὲν περιγράφεται. Ἐτρέχαμε σὰ δαιμονισμένοι καὶ τ’ ἀναγκάζαμε νὰ ὑπερπηδοῦν κάθε ἐμπόδιο, ποὺ συναντούσαμε, εἴτε τοῖχος ἥτο εἴτε χαντάκι. Καὶ καμιὰ φορά, ὅπως ἦσαν ἀφρισμένα τ’ ἄλογα, τ’ ἀναγκάζαμε νὰ προχωρήσουν στὴ θάλασσα καὶ ἐκάναμε τὰ λουτρὰ τῶν Κενταύρων, ὅπως ἐλέγαμε τὸ ἔφιππον ἐκεῖνο κολύμπημα. ”Ἐπειτα, μουσκεμένοι καθὼς ἥμεθα, ἐγυρίζαμε στὰ Χανιά καὶ παραδίδαμε στὸ Καλέ - Καπισὶ ξεθεωμένα τὰ ἄλογα.

”Οσες φορὲς στὶς ἐκδρομὲς ἐκεῖνες ἐπερνούσαμε ἀπὸ ἔνα χωριὸ τοῦ κάμπου, μᾶς ἔπαιρνε στὸ σπίτι του ὁ γερο - Καμαριανός. Μᾶς ἥτο ἀδύνατον ν’ ἀποφύγωμε. ”Ημεθα φίλοι καὶ συνομήλικοι τοῦ γιοῦ του Ἀλεξάνδρου, ὁ ὅποιος ἐσπούδαζεν ἰατρικὴν εἰς τὰς Ἀθήνας· καὶ ὁ γερο - Καμαριανὸς μᾶς ἔλεγεν ὅτι δὲν μπορούσαμε ν’ ἀρνηθοῦμε στὸν πατέρα τοῦ φίλου μας, ὁ ὅποιος κάθε ποὺ μᾶς ἔβλεπε νόμιζε πώς ἔβλεπε καὶ τὸ γιό του μαζί. Θὰ τὸ θεωροῦσε προσβολὴ καὶ θὰ τοῦ κανε μεγάλη λύπη. ’Αλλ’ ἥτο καὶ καλὸς καὶ εὔθυμος ἀνθρωπός, μ’ ὅλα του τὰ ἔξηντα χρόνια, κι εἶχε ἔξαίρετο κρασί. Μπορούσαμε λοιπὸν νὰ τοῦ ἀρνηθοῦμε;

’Αλλ’ ἐνῶ ἥτο εὐχάριστος ἀνθρωπός, εἶχε καὶ μιὰ δυσάρεστη συνήθεια, τὴν ὅποιαν ἐφοβούμεθα. ”Αμα ἔπινε κι ἔφθανε στὸν ἐνθουσιασμὸ τῆς μέθης, ἐκατάφερνε γροθιές στὰ μαλλιαρά του στήθη, ποὺ τά χε ἀνοικτά, ὅπως τά χαν ἀκόμη τότε οἱ γεροντότεροι χωρικοὶ τῆς Κρήτης. Κι ὅταν παραενθουσιάζετο, δὲν περιωρίζετο νὰ κτυπιέται, ἀλλ’ ἀφοῦ ἔδιδε μιὰ στὸ στήθος του, ἔδινε καὶ ἄλλη μιὰ στὸ στήθος τοῦ διπλανοῦ του κι ἐφώναζε: «στήθος μάρμαρο». ’Αλλὰ τὰ στήθια τὰ δικά μας δὲν ἥταν ἀπὸ μάρμαρο κι ἐπιανόταν ἡ ἀναπνοή μας. ”Έκινδυνεύαμε νὰ πάθουμε αἵμοπτυσία.

Μιὰ μέρα ἔρχεται ἡ εἰδησις ὅτι ὁ Καμαριανὸς ἀπέθανε ξαφνικά. Μαζευόμαστε ὅλοι οἱ φίλοι του Κένταυροι καὶ ἀποφασίζομε νὰ πᾶμε στὴν κηδεία του. Τὸ χωριὸ δὲν ἥτο μακριὰ κι ἔξεκινήσαμε πεζοί. Μαζί μας ἥρθε κι ὁ φαρμακοποιὸς Ζαμαλής. 'Ο Ζαμαλής θὰ ἥταν ἔξηντάρης, ἀλλ' εἶχαμε μαζί του θάρρος σὰν νά 'τονε τῆς ἡλικίας μας, γιατὶ ἀπὸ τὰ μαλλιὰ καὶ τὰ μουστάκια του, ποὺ διετηροῦντο κατάξια, τὸν ἐπαίρναμε γιὰ νεώτερο ἀπ' ὅ,τι ἥτο.

Στὸ δρόμο, δὲν ξέρω σὲ ποιόν, ἥρθεν ἡ ἰδέα ὅτι ἥτο ἀπαραίτητον νὰ βγάλωμε λόγο τοῦ μακαρίτη τοῦ φίλου μας. Καὶ ὅλοι ἐσυμφωνήσαν ὅτι ὁ καταλληλότερος διὰ νὰ αὔτοσχεδιάσω καὶ ἐκφωνήσω τὸν ἐπικήδειον ἥμουν ἔγω. Τοῦ κάκου ἐπροσπάθησα ν' ἀποφύγω αὐτὴν τὴν προτίμησιν.

— Μὰ πῶς εἶμαι ὁ καταλληλότερος, ἔλεγα, ἀφοῦ δὲν ἔξεφώνησα ποτέ μου λόγο;

— Μήπως ἐμεῖς ἔξεφωνήσαμε;

— Μὰ τί νὰ τοῦ πῶ; Ἡταν ἔνας γεωργὸς ἀγράμματος, τοὺς δὲν μπορεῖς νὰ τοῦ πῆς παρὰ μόνο πῶς ἥτο καλὸς ἀνθρωπος.

— Αὔτὰ νὰ τοῦ πῆς, εἴπεν ὁ Ζαμαλής.

— Μὰ αὐτὰ δὲ φτάνουνε, γιὰ νὰ γεμίσουν ἔνα ἐπικήδειο. "Αν ἤξερα τουλάχιστον πῶς ἐπολέμησε . . .

— Θά 'χη πολεμήσει· ἀμφιβάλλεις; εἴπεν ἔνας ἀπ' τοὺς φίλους μου. Λεὶς πῶς ἐπολέμησε στὰ 66 ἢ ὅτι ἀνδραγάθησε στὴν ἐπανάσταση τοῦ Μαυρογένη.

— Δηλαδὴ τότε ποὺ δὲν ἔγινε τίποτε, εἴπε κι ἐγέλα ὁ Ζαμαλής. Δὲν τὸ ξέρετε πῶς ἡ ἐπανάσταση τοῦ Μαυρογένη ἐπέρασε χωρὶς ν' ἀνοίξῃ μύτη;

— Τέλος πάντων, ἃς πῆ πῶς ἐπολέμησε στὰ 66 καὶ φτάνει. Καὶ θά 'χη πολεμήσει· δὲν μπορεῖ. Ἐμεῖς στὸν Πειραιά ἔβγαλαμε ἀγωνιστὴ τοῦ 21 ἔνα γέρο, ποὺ δὲν ἤξερε πῶς πιάνουν τὸ τουφέκι.

'Ο νέος ἐκεῖνος εἶχε κάμει τὸ γυμνάσιον στὸν Πειραιά. Καὶ μᾶς διηγήθη ὅτι, ὅταν ἀπέθανε ὁ γέρος ἐπιστάτης τοῦ γυμνασίου, τὸ βρῆκαν πρόφαση, γιὰ νὰ μὴν κάμουν μάθημα. Εἴπαν λοιπὸν στοὺς καθηγητὰς ὅτι ἥθελαν ν' ἀκολουθήσουν τὴν κηδεία τοῦ καημένου τοῦ μπαρμπα - Τάσου. 'Ο γυμνασιάρχης ἔδωκε τὴν ἄδειαν, ἔνας δὲ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς ἀνέλαβε νὰ ἐκφωνήσῃ ποίημα· καί, γιὰ νὰ ἔχῃ τί

νὰ πῇ, ἔχειροτόνησε τὸν ἐπιστάτην λείψανον τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος.
Καὶ ἔλεγε τὸ ποίημα:

Ίδού καὶ ἄλλο λείψανο τοῦ Ἱεροῦ Ἀγώνα,
ὅπου εἰς Τούρκων καύκαλα τὸ ξίφος του ἀκόνα.

Καὶ τὸ μόνον ὅπλον, ποὺ εἶχε ἵσως πιάσει στὰ χέρια του ὁ κατημένος ὁ μπαρμπά - Τάσος, εἶπεν ὁ διηγούμενος, θὰ ἦτο τὸ σκουπόξυλο.

Ἡ δομιλία ἐκείνη καὶ τὸ ἀνέκδoto τοῦ γερο - Τάσου μᾶς ἐκίνησε τόσην εὔθυμίαν καὶ τόσα γέλια ἐκάμαμε, ὥστε ὁ Ζαμαλής μᾶς εἶπε:

— Μὰ σὲ κηδεία πάτε, μωρὲ παιδιά, ἡ σὲ γάμο;
— Τί θέλεις, νὰ κλαίμε ἀπὸ τώρα; τοῦ εἶπεν ἔνας ἀπὸ τοὺς φίλους μου. "Έχομε καιρὸν νὰ κλάψωμε, ὅταν θ' ἀκούσωμε τὸν ρήτορα νὰ ἔξυμνῃ τὰ πολεμικὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ καπετάν Καμαριανοῦ.

Ἐγέλασε τότε μαζί μας κι ὁ Ζαμαλής διὰ τὸν τίτλον τοῦ καπετάνιου.

"Οταν ἐφθάσαμε στὸ χωριό, ἔβγαζαν ἀπὸ τὸ σπίτι τὸν νεκρόν. Ἀκολουθοῦσαν οἱ δικοί του μὲ κλάματα καὶ οἱ χωριανοί. Ἀκολουθήσαμε κι ἐμεῖς. Ἄλλ' εἴχαμε κάμει τόσο κέφι στὸ δρόμο, ποὺ ἔπρεπε νὰ βάλωμε προσπάθεια, γιὰ νὰ πάρωμε τὸ σοβαρὸν καὶ λυπητερὸν φός ποὺ ταίριαζε στὴν περίσταση. Ἐγὼ εἶχα ἀρχίσει νὰ σκέπτωμαι τὸ λόγο καὶ νὰ φοβοῦμαι ὅτι δὲν θὰ τὰ κατάφερνα. "Εστιβα τὸ μυαλό μου, ἀναζητοῦσα στὴ μνήμη μου φράσεις ἔτοιμες ἀπὸ τοὺς ἐπικηδείους ποὺ εἶχα ἀκούσει, ἀλλὰ δὲν ἔβρισκα παρὰ μικρὰ πράγματα, ποὺ δὲν ἀρκοῦσαν, γιὰ νὰ γίνη ἔνας λόγος δέκα λεπτῶν.

Ἄλλ' ἐκεῖνο ποὺ φοβόμουν περισσότερον, ἦτο ἄλλο. Αἰσθανόμουν ὅτι ἡ εὔθυμη διάθεσις, ποὺ εἶχα πιέσει μέσα μου, δὲν εἶχε πνιγῆ ὀλότελα. Καὶ ὅσο ἦθελα νὰ φαίνωμαι λυπημένος, τόσο μοῦ φαινόνταν ὅλα ἀστεῖα, ἀκόμη καὶ τὰ θρηνολογήματα τῆς χήρας καὶ τῶν ἄλλων συγγενῶν τοῦ νεκροῦ. Δὲν ἔφευγεν ἀπὸ τὸν νοῦ μου ὁ ἐπιστάτης, ποὺ ἀκονοῦσε τὸ ξίφος του εἰς τῶν Τούρκων τὰ καύκαλα, καὶ ὁ τίτλος τοῦ καπετάνιου, ποὺ ἐδόθη εἰς τὸν Καμαριανόν. Καὶ ὡς νὰ μ' ἐγαργαλοῦσαν, ἔπρεπε νὰ σφίγγωμαι καὶ νὰ προσέχω ὅλη τὴν ὥρα, γιὰ νὰ μὴ μοῦ φύγη κανένα γέλιο.

— Δὲ θὰ βγάλω ἐγὼ λόγο, εἶπα σιγὰ στοὺς φίλους, ποὺ πήγαιναν

μαζί μου. Δέν μπορῶ. "Ας μιλήση κανεὶς ἄλλος ή ὡς μὴ μιλήση κανεῖς.

— Τώρα ποὺ τό πάμε στὴν οἰκογένεια;

— Εἴπατε στὴν οἰκογένεια πώς θὰ βγάλω λόγο-έγώ; εἴπα μὲ ἀπελπισίαν. "Ας εἰναι, μ' ἐπήρατε στὸ λαιμό σας.

— Μὰ γιατί; Εἶσαι ἀνόητος. Μήπως πρόκειται νὰ βγάλης λόγο στὰ Χανιά; Σ' ἔνα χωριὸ θὰ μιλήσης καὶ θὰ σ' ἀκούσουν χωριάτες ἀγράμματοι. Δὲ λές ὅ,τι θές; Ποιὸς θὰ καταλάβῃ; Λόγια μόνο ν' ἀραδιάστης, καὶ σὰ βαρεθῆς λές ἔνα «αἰώνια του ἡ μνήμη» καὶ τελειώνεις.

— Καλὰ λοιπόν. 'Αλλ' ἀφῆστε με νὰ συγκεντρώσω τὶς ἰδέες μου.

'Η ἑκκλησία, ὅπου ἐψάλη ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία, ἥτο ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό. Δέν παρετήρησα, ἀλλ' ἵσως θὰ ἥτο ἡ ἑκκλησία τοῦ νεκροταφείου. "Ητο δὲ τόσον μικρή, ὥστε ἐσφιχτήκαμε σὰ σαρδέλες γύρω στὸν πεθαμένο. Μὲ δυσκολία ἔκαμαν θέση στὸ ρήτορα νὰ πλησιάσῃ. Οἱ χωρικοὶ εἶχαν μάθει ὅτι θὰ βγάλω λόγο καὶ μὲ παρατηροῦσαν μὲ περιέργεια καὶ θαυμασμό. Πρώτη φορὰ θὰ ἀκουότανε λόγος στὸ χωριό τους. 'Ο δάσκαλος τοῦ χωριοῦ, χωρικὸς καὶ αὐτὸς μὲ βράκες, ἔψαλλε καὶ μὲ κοίταζε μὲ φθόνο. Καὶ ἡ μεγάλη σημασία, ποὺ ἐφαίνοντο ὅτι ἔδιδαν οἱ χωρικοὶ εἰς τὸ πρωτάκουστον γεγονός, ποὺ ἐπεριμένετο, μ' ἔκαμε νὰ αἰσθάνωμαι βαρυτέραν τὴν εύθυνην, ποὺ ἀνέλαβα.

'Ο νεκρὸς ἥτο μπροστά μου καὶ τὸν παρετίρουν. "Ητο σὰν ζωτανός. "Οπως τοῦ ρήθε ξαφνικὸς ὁ θάνατος, δὲν τὸν εἶχε σχεδὸν ἀλλάξει. 'Αλλ' ἐνῶ τὸν ἔβλεπα, ἀρχισε πάλι ὁ σατανᾶς νὰ μὲ γαργαλᾶ. Καὶ μοῦ ἐψιθύρισε:

— Γιά φαντάσου, ἔτσι πού χει τὰ χέρια σταυρωμένα, ἀν ἔξαφνα ἀρχίση νὰ κτυπᾶ γροθίες στὸ στῆθος του καὶ νὰ φωνάζῃ «στῆθος μάρμαρο!». Γιά φαντάσου!

Κύμα ἀπὸ γέλιο ἐσηκώθη μέσα μου καὶ μὲ δυσκολία τὸ κράτησα.

"Εστρεψα ἄλλοῦ τὸ βλέμμα μου κι ἐσυνάντησα τὰ πρόσωπα δύο φίλων μου καὶ δὲν ξέρω γιατί καὶ αὐτὰ ἔδωκαν ἄλλο ἀνατίναγμα εἰς τὸ γέλιο, ποὺ μὲ δυσκολία τόση ἐσυγκρατοῦσα.

Μοῦ ἐφάνηκε ὅτι τὰ μάτια των γελοῦσαν, ὅτι ἔκαναν τὴν ἴδια σκέψη γιὰ τὸν πεθαμένο καὶ ὅτι, ὅπως έγώ, κρατοῦσαν μὲ τὰ δόντια τὴν σοβαρότητά των. 'Εδάγκωσα τὰ χείλη μου. "Ηθελα νὰ τὰ ματώσω, νὰ πονέσω, γιὰ ν' ἀπομακρύνω τὴν προσοχή μου ἀπὸ τὸν πειρασμό, ποὺ γελοῦσε στὴ φαντασία μου.

Ἐπάνω σ' αύτὰ ἤκουσα νὰ μοῦ λέγουν: Ὁρίστε. Ήτο καιρὸς ν'
ἀρχίσω. Εἶχα κάτι φράσεις συναθροίσει στὸ μυαλό μου, ἀλλ' ὅταν
μοῦ παν ν' ἀρχίσω, σκορπίσθηκαν διὰ μιᾶς κι ἔμεινε ἀδειανὸ τὸ κεφά-
λι μου, δὲν ἔμεινε παρὰ μόνο σκοτάδι. Ἀκόμη καὶ τὰ μάτια μου εἰ-
χαν θολώσει καὶ δὲν καλόβλεπτα. Ἐμεινα ἄφωνος κάμποσα λεπτά,
ποὺ μοῦ φάνηκαν αἰῶνες. Καί, ώς μοῦ παν ἔπειτα οἱ ἄλλοι, μιὰ
στιγμὴ ἀπλωσα τὰ χέρια μου σὰν ἀνθρωπὸς ποὺ πνίγεται καὶ θέ-
λει ἀπὸ κάπου νὰ πιαστῇ.

Ἐπιτέλους κάτι βρῆκα. Ἀρπαξα μιὰ φράση ἔτοιμη κι ἐπῆρα
κατήφορο: «Θλιβερὸν καθῆκον μᾶς συνεκέντρωσεν εἰς τὸν οἴκον τοῦ-
τον τοῦ Θεοῦ . . . ».

— Ἀλλὰ εἶναι πολὺ στενόχωρος καὶ θὰ σκάσωμε, ἐμουρμούρισε
δίπλα μου ἔνας ἀπὸ τοὺς συντρόφους μου.

Ἡ διακοπὴ ἐκείνη δχι μόνον μοῦ κοψε τὸ νῆμα, ἀλλὰ κι ἔδωκε
νέαν εὐκαιρίαν εἰς τὸν πειρασμόν, ποὺ ἥθελε καὶ καλὰ νὰ μὲ κατα-
στρέψῃ. Ἐδάγκασα καὶ πάλιν τὰ χείλη μου. Ἐπειτα ἀρχισα νὰ ξε-
ροβήχω καὶ ν' ἀναζητῶ συγχρόνως τὸ νῆμα πού χασα. Καί, ἀφοῦ
πέρασα ἄλλην ἀγωνίαν, ἔξηκολούθησα:

— Ο προκείμενος νεκρὸς ὑπῆρξεν ἀνδρεῖος διὰ τὴν πατρίδα του,
φιλόστοργος διὰ τὴν οἰκογένειάν του, εὔγενής καὶ ἀγαθὸς διὰ τοὺς
φίλους του. Τὰ δρη, τὰ ὅποια ὑψοῦνται ὑπὲρ τὰς κεφαλάς μας, τὰ
Λευκὰ δρη, λέγω, διηγοῦνται τὰς ἡρωικάς αὐτοῦ πράξεις κατὰ τὸν
τριετῆ κρητικὸν ἀγῶνα καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπανάστασιν,
ἥτις ἡνάγκασε τὸν σουλτάνον νὰ συνθηκολογήσῃ μὲ τὴν μικράν,
ἀλλὰ μεγαλόψυχον Κρήτην. Ἀνήκεις εἰς γενεάν γιγάντων καὶ ἡμι-
θέων. Τὸ δνομά σου ὑπῆρξε τόσον σεβαστὸν καὶ τιμημένον μεταξὺ
τῶν δόμοεθνῶν σου, δσον ὑπῆρξε φοβερὸν εἰς τοὺς ἔχθρούς. Οἱ Τοῦρ-
κοι σ' ἔτρεμαν . . .

Ἐδῶ ἄλλη διακοπή.

— Τὰ παραφουσκώνεις, μοῦ ἐψιθύρισεν ἡ φωνὴ ἐνὸς ἀπὸ τοὺς φί-
λους μου, ὁ ὅποιος ἐστέκετο δίπλα μου.

Παρὰ τρίχα νὰ τοῦ φωνάξω· «σκασμὸς» ἡ κάτι τέτοιο. Ἐπή-
γαινα τόσο ώραϊα. Εἶχα πάρει τὸν ἀέρα τοῦ . . . , δς ποῦμε, τοῦ βή-
ματος, καὶ οἱ ἀκροσταί μου, χωρὶς νὰ νιώθουν μεγάλα πράγματα
ἀπ' ὅσα ἔλεγα, ἐκρέμοντο ἀπὸ τὰ χείλη μου. Καὶ ἤμουν ίκανὸς νὰ
τραβήξω μακριὰ στὸ δρόμο πού χα πάρει, ἀλλ' ἡ κακόβουλη ἐκείνη

διακοπή μοῦ τὰ χάλασε πάλι. Πῶς νὰ ξαναγυρίσω εἰς τὸ ἔγκωμιο τῶν ἡρωισμῶν τοῦ μακαρίτη; Ἐπειτε νὰ περάσω εἰς ἄλλα προτερήματά του. Ἀλλὰ μὲ τὴν ταραχή, ποὺ μοῦ φερεν ἡ διακοπή, ἡ στροφὴ δὲν ἥτο εὔκολη. Ξεροβήχοντας ἐλεγα καὶ ξανάλεγα. «Ο προκείμενος νεκρός . . . ». Ἐπειτα μοῦ ρθε μιὰ ἰδέα, ποὺ νὰ μὴ μοῦ ρχότανε· νὰ μιλήσω γιὰ τὸ γιό του τὸν Ἀλέξανδρο. Καὶ ἥρχισα νὰ πλέκω τὸ ἔγκωμιο τοῦ φίλου μας. Ἐπειτα εἶπα:

«Ποία ὀδύνη θὰ διαπεράσῃ ὡς φάσγανον τὴν καρδίαν τοῦ προσφιλεστάτου υἱοῦ σου Ἀλεξάνδρου, ὅταν μακράν σου εύρισκόμενος θὰ μάθῃ τὸν θάνατόν σου! Διατί νὰ μὴ εύρισκεται πλησίον σου, νὰ γλυκάνῃ τὰς τελευταίας σου στιγμάς; Ἰσως δὲ καὶ ἡ ἐπιστήμη του ὁμοῦ μὲ τὴν θερμότητα τῆς σύικῆς του ἀγάπης θὰ κατώρθωναν νὰ σὲ ἀποσπάσουν ἀπὸ τοὺς ὄνυχας τοῦ ἀδυσωπήτου θανάτου . . . ».

Τότε ἔνας χωρικός, συγγενής, φαίνεται, τῆς οἰκογενείας, ὁ ὄποιος ἔστεκε πίσω μου, ἔριξε στὸ σβέρκο μου μιὰ φράση:

— Πὲ πράμα καὶ γιὰ τ' ἄλλα παιδιά.

Πῶς δὲν τρελάθηκα, Θεέ μου, κείνη τῇ στιγμῇ! Ἀλλὰ κατάφερα νὰ γυρίσω πίσω τὸ γέλιο, ποὺ μ' ἀνέβηκε σὰ λόξυγγας στὸ λαιμό. Ἀπὸ τὴν ἀγωνία καὶ τὴν ζέστη ἔτρεχεν ὁ ἰδρώτας ποτάμι ἀπὸ τὸ μέτωπό μου. Ἔσωπασα πάλι καὶ ξεροκατάπινα. Νὰ πῶ καὶ γιὰ τ' ἄλλα παιδιά; Ἀλλὰ τί νὰ πῶ, δι' ὄνομα Θεοῦ! Μήπως τάξει καλά καλά; Στρέφομαι λιγάκι καὶ λέγω χαμηλόφωνα στὸ χωρικό:

— Πῶς τὰ λένε;

— 'Ο 'Ανδρουλιός . . .

— 'Ο 'Ανδρουλιός, ἔξτηκολούθησα, ὁ φημισμένος σκοπευτής, ὁ ὄποιος ἀνυπομονεῖ νὰ συνεχίσῃ τοὺς ἡρωικοὺς ἀθλούς τοῦ γενναίου πατρός του . . .

— 'Η Μαρία, μοῦ ψιθύρισε ὁ ὑποβολεύς.

— 'Η Μαρία, τὸ κόσμημα τοῦ οἴκου σου, ἡ σεμνὴ καὶ ἐνάρετος Μαρία . . .

Εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦ ὄνοματός της ἡ Μαρία ἔβαλε φωνὴ μεγάλη: «Μπαμπά μου, καὶ πῶς θὰ μπαίνω στὸ ἔρμο τὸ σπίτι νὰ μὴ σὲ θωρῷ μπλιό!».

Αἰσθανόμουν ὅτι δὲν ἀντεῖχα πιά, ὅτι ἡ δύναμις τῆς ἀντιστάσεώς μου ἥτο στὸ τέλος της. Τί μαρτύριον ἥτο αὐτό, νὰ ἔχω μιὰ

τόσο άκρατητη όρμή νὰ γελάσω, νὰ ξεκαρδιστῶ στὰ γέλια καὶ νὰ μὲ πνίγη ἀγωνία! Καὶ ὁ ὑποβολεὺς τὸ σκοπό του:

— ‘Ο Νικόλας . . . ἡ Γαρουφαλιά . . .

Τὸ βλέμμα μου ἔπεσε πάλι γιὰ μιὰ στιγμὴ στὸν πεθαμένο· καὶ μοῦ φάνηκε πιὸ ἀξιοθρήνητος καὶ ἀπ’ αὐτόν.

— Καὶ τί νὰ εἴπω διὰ τὸν Νικόλαον . . .

Δὲν εἶχα τίποτα νὰ εἴπω διὰ τὸν Νικόλαον, ἀλλ’ οὔτε καὶ μ’ ἀφῆκαν. Ἀπὸ τὸ ἀπέναντι μέρος, ὅπου ἐστέκοντο δύο φίλοι μου, ἦλθε ἔνα φύσημα μύτης, ἔνα γέλιο ποὺ ξέφυγε ἀπὸ τὴ μύτη, γιατὶ τὸ στόμα ἦτο φραγμένο μὲ μαντίλι. Τὸ φύσημα ἐκεῖνο καὶ τὸ μαντίλι ποὺ εἶδα στὸ στόμα κάτω ἀπὸ ἔνα μέτωπο χαμηλωμένο, μὲ ἀποτελείωσε. Θύελλα ἀπὸ γέλια ξέσπασε ἀπὸ τὸ στῆθος μου. Καὶ σὰν ἄρχισα, ἦτο ἀδύνατο πιὰ νὰ κρατηθῶ. “Ηθελα νὰ πῶ: «Γαῖαν ἔχοις ἐλαφράν», ἀλλὰ μόνον ἡ πρώτη συλλαβὴ ἔβγαινε ἀπὸ τὸ στόμα μου κι ἐτελείωσε μὲ σπασμὸ γέλιου.

Στρέφομαι γύρω μὲ ἀπελπισία καὶ ζητῶ μία πρόφαση, γιὰ νὰ δικαιολογήσω τὴν ἀσεβῆ παραφροσύνη μου. “Αλλοι μὲ κοιτάζουν μὲ ἀπορία καὶ ἄλλοι μὲ θυμό· καὶ μόνο οἱ φίλοι μου δὲν μὲ κοιτάζουν, γιατ’ είχαν κρυφτῆ. Τὸ βλέμμα μου φτάνει στὸ φαρμακοποιό, καὶ στὰ μοῦτρα του βρίσκω τὴν πρόφαση ποὺ ζητοῦσα. ‘Ο Ζαμαλής βαφότανε κι ἀπὸ τὴ ζέστη ἡ βαφὴ εἶχεν ἀναλιγώσει καὶ μὲ τὸν ἰδρώτα σχημάτιζε κιτρινωπὰ ρυάκια στὸ πρόσωπό του.

— Μωρὲ βάφεσαι; τοῦ λέω, γιὰ νὰ δείξω τάχα ὅτι γι αὐτὴ τὴν ἀνακάλυψη γελοῦσα!

— Δὲ μοῦ λέεις πώς είσαι γιὰ δέσιμο; ἀποκρίνεται ὁ Ζαμαλής καὶ σκουπίζεται μὲ μεγάλο χρωματιστὸ μαντίλι.

Γιὰ νὰ σκεπάσῃ τὸ σκάνδαλο ὁ παπάς, ἄρχισε νὰ ψάλλῃ. Τὴν ἕδια στιγμὴ δυὸ χέρια μ’ ἔσπρωξαν πρὸς τὰ ἔξω· ἥταν ὁ χωρικός, ποὺ μοῦ λεγε τὰ ὀνόματα. Καὶ στὴν πόρτα τῆς ἐκκλησιᾶς μοῦ λέγει:

— Τὸ καλὸ ποὺ σοῦ θέλω, φύγε, φύγε γλήγορα!

“Οταν ἤμουν δάσκαλος”

Ιωάννης Κονδυλάκης

ότι διαδρομής είναι, μάλλον ότι μηδενί παραπέμπει τα θέματα της στην πολιτική της. Ο Νικόλαος διασφαλίζει ότι ο Καΐ ούτως έχει στην πολιτική της την απόδοση της πολιτικής της στην πολιτική της.

Τον οντικότερο νότο πήγαν όμως τα Ιανικά μεταξύ της Αθήνας και της Βεζέριας μεταξύ της Λαζαρίδης και της Αθήνας. Στην πόλη της Αθήνας ήταν γεγονός ότι τον Ιανουάριο του έτους αυτού η Ελληνική Δημοκρατία ήταν σε πολύ μεγάλη ποσοτή έτοιμη για την απόβαση της στην πολιτική της. Τον Ιανουάριο του έτους αυτού η Ελληνική Δημοκρατία ήταν σε πολύ μεγάλη ποσοτή έτοιμη για την απόβαση της στην πολιτική της. Τον Ιανουάριο του έτους αυτού η Ελληνική Δημοκρατία ήταν σε πολύ μεγάλη ποσοτή έτοιμη για την απόβαση της στην πολιτική της.

Ο Καΐ ούτως έχει στην πολιτική της την απόδοση της πολιτικής της στην πολιτική της. Ο Καΐ ούτως έχει στην πολιτική της την απόδοση της πολιτικής της στην πολιτική της. Ο Καΐ ούτως έχει στην πολιτική της την απόδοση της πολιτικής της στην πολιτική της. Ο Καΐ ούτως έχει στην πολιτική της την απόδοση της πολιτικής της στην πολιτική της.

Ο Καΐ ούτως έχει στην πολιτική της την απόδοση της πολιτικής της στην πολιτική της.

Ο Καΐ ούτως έχει στην πολιτική της την απόδοση της πολιτικής της στην πολιτική της.

Ο Καΐ ούτως έχει στην πολιτική της την απόδοση της πολιτικής της στην πολιτική της.

Ο Καΐ ούτως έχει στην πολιτική της την απόδοση της πολιτικής της στην πολιτική της.

Ο Καΐ ούτως έχει στην πολιτική της την απόδοση της πολιτικής της στην πολιτική της.

ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

Τά μοιρόλογα τῶν γυναικῶν μαζί, θεωρεῖται διαπιστώνεται
θεοφορεία απόρρητη ποσίδεα τῆς θελητικής επιστημονίας,
κακού τοῦ
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ τὴν πρωτηγέτην
γραμματολόγησην, την παραπομπήν των βασικών, έξιεργασμένων καὶ
τοπικών σπουδών.

ΠΟΙΗΣΗ Λ. Βακιάκηος

I

[Η ΜΑΝΑ ΤΟΥ ΧΑΡΟΥ]

Ποιός ήρε πέτρινη καρδιά, θέντο νά μή ράσει,
νά θητῷ τραγουδή χλιθέρό και παραπομπήν
μηδ' ἀπό χήρες τ' ὅκουστα μηδ' ὅποιο παντρεύει
τοῦ Χαρού ή μάνα τό λεγε, τό σουρήν μοιρολόγι.

«Πόχοιμ ταΐδιά, δε τά κρύμουλε, κι δᾶσσεα, δε τά φυλόξουν,
γινησκες τῶν καλδῶν ἀντρῶ, νά κρυφούλε τους διτρες,
γιατί ίχω γιό κιληγητή, γιατί ίχω γιό κουρασθό
ούλο τίς μύχτες περιπατει και τίς αύγις κουρσεύει,
η διπόβρει τρεις παίρνει τούς διο, κι διπόβρει διο τού διο
κι διπόβρει κι ίνα μονεχό, κείγον τὸν ξειληρίζει».

Μά νά του και κατέβανε στούς κάμπτους καβαλάρης
Μαύρος ήται, μετύρα φορει, μαύρο και τ' ἀλογό του,
σέρνει στελέτα δίκοπα, σπαθιά ξεγυμνωμένα,
στελέτα τά 'χαι γιά καρδιές, σπαθιά γιά τά μεράλια.

Ο ΠΑΤΥΩΝ ΚΟΤΩΝ

Η ΖΗΙΟΠ

I. ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

Τά μοιρολόγια τῶν γυναικῶν μας, θαυμαστά ἀριστουργήματα ἐλεγειγραφίας, αὐτόφυτα προϊόντα τῆς ἑληνικῆς εὐαισθησίας, κινοῦν τό θαυμασμό τῶν ποιητῶν καὶ ἐπισύρουν τὴν προσοχή τῶν γραμματολόγων, ὅσο κανένα ἀπό τά πιό ἔντεχνα, ἐξευγενισμένα καὶ τορνεμένα στιχουργήματα.

Σ. π. Ζαμπέλιος

1

[Η MANA ΤΟΥ ΧΑΡΟΥ]

Ποιός ἔχει πέτρινη καρδιά, θέλω νά μή ραΐσει,
νά είπω τραγούδι χλιβερό καί παραπονεμένο·
μήδ' ἀπό χῆρες τ' ἄκουσα μήδ' ἀπό παντρεμένες,
τοῦ Χάρου ή μάνα τό 'λεγε, τό 'σουρνε μοιρολόγι.

«Πόχουν παιδιά, ἃς τά κρύψουνε, κι ἀδέρφια, ἃς τά φυλάξουν,
γυναίκες τῶν καλῶν ἀντρῶ, νά κρύψουνε τούς ἄντρες,
γιατί ἔχω γιό κυνηγητή, γιατί ἔχω γιό κουρσάρο·
ούλο τίς υύχτες περπατεῖ καί τίς αύγές κουρσεύει,
κι ὅπόθρει τρεῖς παίρνει τούς δυό, κι ὅπόθρει δυό τόν ἔνα
κι ὅπόθρει κι ἔνα μοναχό, κείνον τόν ξεκληρίζει».

Μά νά τον καί κατέβαινε στούς κάμπους καβαλάρης.
Μαῦρος ήταν, μαῦρα φορεῖ, μαῦρο καί τ' ἄλογό του,
σέρνει στελέτα δίκοπα, σπαθιά ξεγυμνωμένα,
στελέτα τά 'χει γιά καρδιές, σπαθιά γιά τά κεφάλια.

- "Ηλιε μου καί τρισήλιε μου καί κοσμογυριστή μου,
ψές ἔχασσα μιά λυγερή, μιά ἀκριβοθυγατέρα:
νά μήν τήν εἶδες πουθενά, νά μή τήν ἀπαντῆσες;
- 'Εψές προχτές τήν εἶδηκα στοῦ Χάρου τό σαράι.
'Ο Χάρος ἔτρωγε ψωμί κι ἡ κόρη τόν κερνοῦσε,
κι ἐτρέχαν τά ματάκια της σά μαρμαρένια βρύση
κι ἔτρεμε κι ἡ καρδούλα της σά μῆλο μαραμένο.

- Κι ἀπό τό συχνοκέρασμα τῆς πέφτει τό ποτήρι,
μάιτε σέ πέτρα βάρεσε, μάιτε σέ καλντιρίμι,
μέσα στοῦ χάρου τήν ποδιά ἔπεσε κι ἐραίστη.
Τοῦ Χάρου κακοφάνηκε, γυρίζει καί τῆς λέει:
«Τί ἔχεις, κόρη, πού χλίβεσαι καί χύνεις μαῦρα δάκρυα
καί τρέχουν καί τά μάτια σου σά μαρμαρένια βρύση;
Μή σέ πονεῖ ὁχ τή μάνα σου, νά στείλω νάν τή φέρω;
— Δέ μέ πονεῖ ὁχ τή μάνα μου, μή στέλνεις νάν τή φέρεις.
— Μή σέ πονεῖ ὁχ τ' ἀδέρφια σου, νά στείλω νάν τά φέρω;
— Δέ μέ πονεῖ ὁχ τ' ἀδέρφια μου, μή στέλνεις νάν τά φέρεις,
μόν' μέ πονεῖ ὁχ τό σπίτι μου κι ὁχ τόν Ἀπάνω κόσμο.
— "Α σέ πονεῖ ὁχ τό σπίτι σου, πλιά δέν τό ματαβλέπεις».

II. ΕΝΤΕΧΝΟΣ ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

A. ΕΠΙΚΑ — ΕΠΙΚΟΛΥΤΡΙΚΑ

1. ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ

1

Σέ γνωρίζω ἀπό τήν κόψη
τοῦ σπαθιοῦ τήν τρομερή,
σέ γνωρίζω ἀπό τήν δψη,
πού μέ βία μετράει τή γῆ.

2

Ἄπ' τά κόκαλα βγαλμένη
τῶν Ἑλλήνων τά ιερά,
καὶ σάν πρώτα ἀνδρειωμένη,
χαῖρε, ὁ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

3

Ἐκεῖ μέσα ἐκατοικοῦσες
πικραμένη, ἐντροπαλή,
κι ἔνα στόμα ἀκαρτεροῦσες
«Ἐλα πάλι» νά σου πεῖ.

4

Ἄργειε νά 'λθει ἐκείνη ἡ μέρα
κι ἦταν ὅλα σιωπηλά,
γιατί τά 'σκιαζε ἡ φοβέρα
καὶ τά πλάκωνε ἡ σκλαβιά.

5

Δυστυχής! Παρηγορία
μόνη σου ἔμενε νά λέσ
περασμένα μεγαλεῖα
καὶ διηγώντας τα νά κλαῖς.

6

Καὶ ἀκαρτέρει καὶ ἀκαρτέρει
φιλελεύθερη λαλιά,
ἔνα ἐκτύπωτε τ' ἄλλο χέρι
ἀπό τήν ἀπελπισιά,

7
κι ἔλεες «πότε, ᾧ! πότε βγάνω
τό κεφάλι ἀπό της ἐρμιές».

Καὶ ἀποκρίνοντο ἀπό πάνω
κλάψεις, ἄλυσες, φωνές.

8

Τότε ἐσήκωνες τό βλέμμα
μές στά κλάιματα θολό,
καὶ εἰς τό ροῦχο σου ἔσταζ' αἷμα
πλῆθος αἷμα ἐλληνικό.

9

Μέ τά ροῦχα αἵματωμένα
ξέρω ὅτι ἔβγαινες κρυφά
νά γυρεύεις εἰς τά ξένα
ἄλλα χέρια δυνατά.

10

Μοναχή τό δρόμο ἐπῆρες,
ἐξανάλθες μοναχή·
δέν εἰν' εὔκολες οἱ θύρες,
έάν ἡ χρεία τές κουρταλεῖ.

11

Ἄλλος σου ἔκλαψε εἰς τά στήθια
ἄλλ' ἀνάσασιν καμιά·
ἄλλος σου ἔταξε βοήθεια
καὶ σέ γέλασε φρικτά.

12

Ἄλλοι, ὅιμέ! στή συμφορά σου,
όπού ἔχαίροντο πολύ,
«σύρε νά 'βρεις τά παιδιά σου,
σύρε», ἐλέγαν οἱ σκληροί.

13

Φεύγει ὁπίσω τό ποδάρι
καὶ ὀλογλήγορο πατεῖ
ἢ τὴν πέτρα ἢ τὸ χορτάρι
πού τή δόξα σοῦ ἐνθυμεῖ.

14

Ταπεινότατη σοῦ γέρνει
ἢ τρισάθλια κεφαλή,
σάν πτωχοῦ πού θυροδέρνει
κι εἶναι βάρος του ἢ ζωή.

15

Ναί· ἀλλά τώρα ἀντιπαλεύει
κάθε τέκνο σου μέ ὄρμή,
πού ἀκατάπαυστα γυρεύει
ἢ τή νίκη ἢ τή θανή!

16

Ἄπ' τά κόκαλα βγαλμένη
τῶν Ἑλλήνων τά ἱερά,
καί σάν πρῶτα ἀνδρειωμένη
χαῖρε, ὡ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

17

Μόλις εἶδε τήν ὄρμή σου
ὅ οὐρανός, πού γιά τς ἔχθρούς
εἰς τή γῆ τή μητρική σου
ἔτρεφ' ἄνθια καί καρπούς,

18

ἐγαλήνευσε· καί ἔχύθη
καταχθόνια μιά βοή
καί τοῦ Ρήγα σου ἀπεκρίθη
πολεμόκραχτη ἡ φωνή·

19

ὅλοι οἱ τόποι σου σ' ἐκράξαν
χαιρετώντας σε θερμά,
καί τά στόματα ἐφωνάξαν,
ὅσα αἰσθάνετο ἡ καρδιά.

20

Ἐφωνάξαν ὡς τ' ἀστέρια
τοῦ Ἰονίου καί τά νησιά,
καί ἐσηκώσανε τά χέρια,
γιά νά δείξουνε χαρά,

21

μ' ὅλον πού ναι ἀλυσωμένο
τό καθένα τεχνικά
καί εἰς τό μέτωπο γραμμένο
ἔχει: ψεύτρα Ἐλευθεριά.

22

Γκαρδιακά χαροποιήθη
καί τοῦ Βάσιγκτον ἡ γῆ
καί τά σίδερα ἐνθυμήθη
πού τήν ἔδεναν κι αὔτη.

23

Ἄπ' τόν πύργο του φωνάζει,
σά νά λέει «σέ χαιρετῶ»,
καί τή χήτη του τινάζει
τό λιοντάρι τό Ισπανό.

24

Ἐλαφιάσθη τῆς Ἀγγλίας
τό θηρίο καί σέρνει εύθύς
κατά τ' ἀκρα τῆς Ρουσίας
τά μουγκρίσματα τς ὄργης.

25

Εἰς τό κίνημά του δείχνει
πώς τά μέλη εἰν' δυνατά·
καί στοῦ Αἰγαίου τό κύμα ρίχνει
μιά σπιθόβολη ματιά.

26

Σέ ξανοίγει ἀπό τά νέφη
καί τό μάτι τοῦ Ἀετοῦ,
πού φτερά καί νύχια θρέφει
μέ τά σπλάχνα τοῦ Ἰταλοῦ.

καὶ σ' ἐσέ καταγειρμένος,
γιατί πάντα σέ μισεῖ,
ἐκρωζ̄, ἐκρωζε ὁ σκασμένος,
νά σέ βλάψει, ἀν ἡμπορεῖ.

28

*Άλλο ἐσύ δέ συλλογιέσαι
πάρεξ ποῦ θά πρωτοπᾶς·
δέν μιλεῖς καὶ δέν κουνιέσαι
στές βρισίες ὅπού ἀγρικᾶς·

29

σάν τό βράχον ὅπού ἀφήνει
κάθε ἀκάθαρτο νερό
εἰς τά πόδια του νά χύνει
εύκολόσβηστον ἀφρό,

30

ὅπού ἀφήνει ἀνεμοζάλη
καὶ χαλάζι καὶ βροχή
νά τοῦ δέρνουν τή μεγάλη,
τήν αἰώνια κορυφή.

31

Δυστυχιά του, ὡ δυστυχιά του,
ὅποιανοῦ θέλει βρεθεῖ
στό μαχαίρι σου ἀποκάτου
καὶ σ' ἔκεινο ἀντισταθεῖ.

32

Τό θηρίο, π' ἀνανογιέται
πώς τοῦ λείπουν τά μικρά,
περιορίζεται, πεπιέται,
αἷμα ἀνθρώπινο διψᾶ·

33

τρέχει, τρέχει ὅλα τά δάση,
τά λαγκάδια, τά βουνά,
καὶ ὅπου φθάσει, ὅπου περάσει
φρίκη, θάνατος, ἐρμιά·

ἐρμιά, θάνατος καὶ φρίκη,
ὅπου ἐπέρασεις κι ἐσύ·
ξίφος ἔξω ἀπό τήν θήκη
πλέον ἀνδρείαν σοῦ προξενεῖ.

35

*Ιδού ἐμπρός σου ὁ τοῖχος στέκει
τῆς ἀθλίας Τρίπολιτσᾶς·
τώρα τρόμου ἀστροπελέκι
νά τῆς ρίψεις πιθυμᾶς.

36

Μεγαλόψυχο τό μάτι
δείχνει πάντα δπώς νικεῖ,
καὶ ἂς εἶναι ἄρματα γεμάτη
καὶ πολέμιαν χλαλοή.

37

Σοῦ προβαίνουνε καὶ τρίζουν,
γιά νά ίδεις πώς είν' πολλά·
δέν ἀκοῦς πού φοβερίζουν
ἀνδρες μύριοι καὶ παιδιά;

38

Λίγα μάτια, λίγα στόματα
θά σᾶς μείνουνε ἀνοιχτά,
γιά νά κλαύσετε τά σώματα,
πού θενά 'βρει ἡ συμφορά.

39

Κατεβαίνουνε, καὶ ἀνάφτει
τοῦ πολέμου ἀναλαμπή·
τό τουφέκι ἀνάβει, ἀστράφτει,
λάμπει, κόφτει τό σπαθί.

40

Γιατί ἡ μάχη ἐστάθη ὀλίγη;
Λίγα τά αἷματα γιατί;
Τόν ἐχθρόν θωρῶν νά φύγει
καὶ στό κάστρο ν' ἀνεβεῖ.

Μέτρα...είν' ἄπειροι οἱ φευγάτοι,
ὅπού φεύγοντας δειλιοῦν·
τά λαβώματα στήν πλάτη
δέχοντ', ὥστε ν' ἀνεβοῦν.

Ἐκεῖ μέσα ἀκαρτερεῖτε
τήν ἀφεύγατη φθορά·
νά, σᾶς φθάνει· ἀποκριθεῖτε
στῆς νυκτός τῇ σκοτεινιά.

Ἄποκρινονται, καί ἡ μάχη
ἔτοι ἀρχίζει, ὅπού μακριά
ἀπό ράχη ἐκεὶ σέ ράχη
ἀντιβούιζε φοβερά.

Ἄκούω κούφια τά τουφέκια,
άκούω σμίξιμο σπαθιῶν,
άκούω ξύλα, ἀκούω πελέκια,
άκούω τρίξιμο δοντιῶν.

Ἄ! τι νύκτα ἤταν ἐκείνη
πού τήν τρέμει ὁ λογισμός;
Ἄλλος ὑπνος δέν ἐγίνη
πάρεξ θάνατου πικρός.

.....

Τότε αὐξαίνει τοῦ πολέμου
ὁ χορός τρομακτικά,
σάν τό σκόρπισμα τοῦ ἀνέμου
στοῦ πελάου τή μοναξιά.

Κτυποῦν ὄλοι ἀπάνου κάτου·
κάθε κτύπημα πού ἐβγεῖ
είναι κτύπημα θανάτου,
χωρίς νά δευτερωθεῖ.

Κάθε σῶμα ἴδρωνει, ρέει·
λέσ καὶ ἐκεῖθεν ἡ ψυχή
ἀπ' τό μίσος πού τήν καίει
πολεμάει νά πεταχθεῖ.

Τῆς καρδίας κτυπίες βροντᾶνε
μέσ στά στήθια τους ἀργά,
καὶ τά χέρια ὅπού χουμᾶνε
περισσότερο είν' γοργά.

Ούρανός γι' αύτούς δέν είναι,
ούδε πέλαο, ούδε γῆ·
γι' αύτούς ὅλους τό πᾶν είναι
μαζωμένο ἀντάμακ ἐκεῖ.

Τόση ἡ μάνητα καὶ ἡ ζάλη,
πού στοχάζεσαι, μή πώς
ἀπό μία μεριά καὶ ἀπ' ἄλλη
δέν μείνει ἔνας ζωντανός.

Κοίτα χέρια ἀπελπισμένα
πῶς θερίζουνε ζώει!
Χάμου πέφτουνε κομμένα
χέρια, πόδια, κεφαλές,

καὶ παλάσκεις καὶ σπαθία
μέ δλοσκόρπιστα μυαλά,
καὶ μέ δλόσχιστα κρανία
σωθικά λαχταριστά.

Προσοχή καμία δέν κάνει
κανείς, δχι, εἰς τή σφαγή·
πᾶνε πάντα ἐμπρός. Ὁ! φθάνει,
φθάνει· ἔως πότε οἱ σκοτωμοί;

Ποῖος ἀφήνει ἐκεῖ τὸν τόπο,
πάρεξ ὅταν ξαπλωθεῖ;
Δέν αἰσθάνονται τὸν κόπο
καὶ λέσι κι εἴναι εἰς τὴν ἀρχή.

.....

Ἄπ' τὰ κόκαλα βγαλμένη
τῶν Ἑλλήνων τὰ Ἱερά,
καὶ σάν πρῶτα ἀνδρειωμένη,
χαῖρε, ὡ χαῖρε, Ἐλευθερία!

Τῆς Κορίνθου ἴδού καὶ οἱ κάμποι·
δέν λάμπῃ ἥλιος μοναχά
εἰς τοὺς πλάτανους, δέν λάμπει
εἰς τ' ἀμπέλια, εἰς τὰ νερά·

εἰς τὸν ἥσυχον αἰθέρα
τώρα ἀθῶα δέν ἀντηχεῖ
τὰ λαλήματα ἡ φλογέρα,
τὰ βελάσματα τὸ ἄρνι·

τρέχουν ἄρματα χιλιάδες
σάν τὸ κύμα εἰς τὸ γιαλό·
ἀλλ' οἱ ἀνδρεῖοι παλικαράδες
δέν ψηφοῦν τὸν ἀριθμό.

“Ω τρακόστοι! σηκωθεῖτε
καὶ ξανάλθετε σ' ἐμᾶς·
τὰ παιδιά σας θέλ’ ίδεῖτε
πόσο μοιάζουνε μ’ ἐσᾶς.

“Ολοι ἐκεῖνοι τὰ φοβοῦνται,
καὶ μέ πάτημα τυφλό
εἰς τὴν Κόρινθο ἀποκλειοῦνται
κι ὅλοι χάνονται ἀπ’ ἔδω.

Στέλνει ὁ ἄγγελος τοῦ ὀλέθρου
Πείνα καὶ Θανατικό,
πού σέ σχῆμα ἐνός σκελέθρου
περπατοῦν ἀντάμα οἱ δυό.

Καὶ πεσμένα εἰς τὰ χορτάρια
ἀπεθαίνανε παντοῦ
τὰ θλιψμένα ἀπομεινάρια
τῆς φυγῆς καὶ τοῦ χαμοῦ.

Καὶ ἐσύ ἀθάνατη, ἐσύ θεία,
πού ὅ, τι θέλεις ἡμπτορεῖς,
εἰς τὸν κάμπο, Ἐλευθερία,
ματωμένη περπατεῖς.

Στή σκιά χεροπιασμένες,
στή σκιά βλέπω κι ἔγώ
κρινοδάκτυλες παρθένες,
ὅπού κάνουνε χορό.

στό χορό γλυκογυρίζουν
ώραια μάτια ἐρωτικά,
καὶ εἰς τὴν αὔρα κυματίζουν
μαῆρα, ὀλόχρυσα μαλλιά.

‘Η ψυχή μου ἀναγαλλιάζει
πώς ὁ κόρφος καθεμιᾶς
γλυκοβύζαστο ἔτοιμάζει
γάλα ἀνδρείας καὶ ἐλευθεριᾶς.

Μές στά χόρτα, στά λουλούδια,
τό ποτήρι δέν βαστῶ·
φιλελεύθερα τραγούδια
σάν τὸν Πίνδαρο ἐκφωνῶ.

’Απ’ τά κόκαλα βγαλμένη
τῶν Ἑλλήνων τά ιερά,
καί σάν πρῶτα ἀνδρειωμένη,
χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Πῆγες εἰς τό Μεσολόγγι
τήν ἡμέρα τοῦ Χριστοῦ,
μέρα πού ἄνθισαν οἱ λόγγοι
γιά τό τέκνο τοῦ Θεοῦ.

Σοῦ ’λθε ἐμπρός λαμποκοπώντας
ἡ Θρησκεία μ’ ἔνα σταυρό
καί τό δάκτυλο κινώντας
ὅπού ἀνεῖ τόν οὐρανό,

«σ’ αὐτό», ἐφώναξε, «τό χῶμα
στάσου ὀλόρθη, Ἐλευθεριά».
καί φιλώντας σου τό στόμα
μπαίνει μέσ στήν ἐκκλησιά.

Εἰς τήν τράπεζα σιμώνει,
καί τό σύγνεφο τό ἀχνό¹
γύρω γύρω της πυκνώνει
πού σκορπάει τό θυμιατό.

’Αγρικάει τήν ψαλμωδία
δόποι ἐδίδαξεν αὐτή·
βλέπει τή φωταγωγία
στούς ἀγίους ἐμπρός χυτή.

Ποιοί εἰν’ αύτοί πού πλησιάζουν
μέ πολλή ποδοβολή,
κι ἄρματ’, ἄρματα ταράζουν;
’Επετάχτηκες Ἐσύ.

”Α! τό φῶς, πού σέ στολίζει
σάν ἥλιου φεγγοβολή
καί μακρόθεν σπινθηρίζει,
δέν εἶναι, ὅχι, ἀπό τή γῆ·

λάμψιν ἔχει ὅλη φλογώδη
χεῖλος, μέτωπο, ὀφθαλμός·
φῶς τό χέρι, φῶς τό πόδι,
κι ὅλα γύρω σου εἶναι φῶς.

Τό σπαθί σου ἀντισηκώνεις,
τρία πατήματα πατᾶς,
σάν τόν πύργο μεγαλώνεις,
καί εἰς τό τέταρτο κτυπᾶς·

Αὐτός λέγει . . . Ἀφοκρασθεῖτε·
»Ἐγώ εἰμι ’Αλφα, Ὁμέγα ἔγω
πέστε, ποῦ θ’ ἀποκρυφθεῖτε
ἐσεῖς ὅλοι, ἀν δρυγισθῶ;

Φλόγα ἀκοίμητην σᾶς βρέχω,
πού μ’ αὐτήν ἀν συγκριθεῖ
κείνη ἡ κάτω ὅπου σᾶς ἔχω
σάν δροσιά θέλει βρεθεῖ.

Κατατρώγει, ὠσάν τή σχίζα,
τόπους ἀμετρα ύψηλούς,
χῶρες, ὅρη ἀπό τή ρίζα,
ζῶα καί δένδρα καί θυητούς,

καί τό πᾶν τό κατακαίει,
καί δέν σώζεται πνοή,
πάρεξ τοῦ ἄνεμου πού πνέει
μέσ στή στάχτη τή λεπτή».

Κάποιος ἡθελε ἐρωτήσει:
τοῦ θυμοῦ του εἶσαι ὀδελφή;
Ποῖος εἰν' ἄξιος νά νικήσει
ἢ μ' ἔσε νά μετρηθεῖ;

105

Κακορίζικοι, ποῦ πᾶτε
τοῦ Ἀχελώου μέσ στή ροή
καὶ πιδέξια πολεμᾶτε
ἀπό τήν καταδρομή

106

ν' ἀποφύγετε! τό κύμα
ἔγινε ὅλο φουσκωτό·
ἐκεī εύρήκατε τό μνῆμα
πρίν νά εύρειτε ἀφανισμό.

107

Βλασφημάει, σκούζει, μουγκρίζει
κάθε λάρυγγας ἔχθροῦ,
καὶ τό ρεῦμα γαργαρίζει
τές βλασφήμιες τοῦ θυμοῦ.

108

Σφαλερά τετραποδίζουν
πλῆθος ἄλογα, καὶ ὅρθά
τρομασμένα χλιμιτρίζουν
καὶ πτατοῦν εἰς τά κορμιά.

109

Ποῖος στόν σύντροφον ἀπλώνει
χέρι, ώσάν νά βοηθηθεῖ·
ποῖος τή σάρκα του δαγκώνει,
ὅσο ὅπού νά νεκρωθεῖ·

κεφαλές ἀπελπισμένες
μέ τά μάτια πεταχτά,
κατά τ' ἄστρα σηκωμένες
γιά τήν ὕστερη φορά.

111

Σβιέται — αὔξανοντας ἡ πρώτη
τοῦ Ἀχελώου νεροσυρμή —
τό χλιμίτρισμα καὶ οἱ κρότοι
καὶ τοῦ ἀνθρώπου οἱ γογγυσμοί.

122

Σέ γνωρίζω ἀπό τήν κόψη
τοῦ σπαθιοῦ τήν τρομερή,
σέ γνωρίζω ἀπό τήν ὅψη,
πού μέ βία μετράει τή γῆ.

123

Εἰς αύτήν, εἰν' ξακουσμένο,
δέν νικιέσαι ἐσύ ποτέ·
ὅμως, ὅχι, δέν εἰν' ξένο
καὶ τό πέλαγο γιά σέ.

124

Τό στοιχεῖον αύτό ξαπλώνει
κύματ' ἀπειρα εἰς τή γῆ,
μέ τά ὅποια τήν περιζώνει
κι είναι εἰκόνα σου λαμπρή.

125

Μέ βρυχίσματα σαλεύει,
πού τρομάζει ἡ ἀκοή·
κάθε ξύλο κινδυνεύει
καὶ λιμιώνα ἀναζητεῖ·

φαίνετ' ἔπειτα ἡ γαλήνη
καὶ τὸ λάμψιμο τοῦ ἥλιοῦ,
καὶ τὰ χρώματα ἀναδίνει
τοῦ γλαυκότατου οὐρανοῦ.

Δέν νικιέσαι, εἰν' ξακουσμένο,
στήν ξηράν ἐσύ ποτέ· — μοτίβα
ὅμως, ὅχι, δέν εἰν' ξένο
καὶ τὸ πέλαγο γιά σέ.

Περνοῦν ἄπειρα τάξια,
καὶ σάν λόγγος στριμωχτά
τά τρεχούμενα κατάρτια,
τά δλοφούσκωτα πανιά.

Σύ τές δύναμές σου σπρώχνεις,
καὶ ἀγκαλά δέν εἰν' πολλές,
πολεμώντας ἄλλα διώχνεις,
ἄλλα παίρνεις, ἄλλα καῖς.

Μέ ἐπιθύμια νά τηράζεις
δυό μεγάλα σέ θωρᾶ,
καὶ θανάσιμον τινάζεις
ἐναντίον τους κεραυνό.

Πιάνει, αὐξαίνει, κοκκινίζει
καὶ σηκώνει μιά βροντή,
καὶ τό πέλασ χρωματίζει
μέ αίματόχροη βαφή.

Πνίγονται ὄλοι οἱ πολεμάρχοι
καὶ δέν μνέσκει ἔνα κορμί·
χάρου, σκιά τοῦ Πατριάρχη,
πού σ' ἐπέταξαν ἐκεῖ.

Ἐκρυφόσμιγαν οἱ φίλοι
μέ τις ἔχθρούς τους τή Λαμπρά,
καὶ τούς ἔτρεμαν τά χείλη
δίνοντάς τα εἰς τό φιλί.

Κειές τές δάφνες πού ἐσκορπίστε
τώρα πλέον δέν τές πατεῖ,
καὶ τό χέρι ὅπου ἐφίλειστε
πλέον, ἄ! πλέον δέν εύλογεῖ.

"Ολοι κλαῦστε· ἀποθαμένος
δ ἀρχηγός τῆς Ἐκκλησιᾶς·
κλαῦστε, κλαῦστε· κρεμασμένος
ώσάν νά τανε φονιάς.

"Ἐχει ὀλάνοιχτο τό στόμα
π' ὕρες πρῶτα είχε γευθεῖ
τ' ἄγιον Αἴμα, τ' ἄγιο Σῶμα·
λές πώς θενά ξαναβγεῖ

ἡ κατάρα πού είχε ἀφήσει
λίγο πρίν νά ἀδικηθεῖ
είς ὅποιον δέν πολεμήσει
καὶ ἤμπορει νά πολεμεῖ.

Τήν ἀκούω, βροντάει, δέν παύει
είς τό πέλαγο, είς τή γῆ,
καὶ μουγκρίζοντας ἀνάβει
τήν αἰώνιαν ἀστραπή.

"Η καρδιά συχνοσπαράζει . . .
Πλήν τί βλέπω; Σοθαρά
νά σωπάσω μέ προστάζει
μέ τό δάκτυλο ἡ θεά.

Κοιτάει γύρω εἰς τήν Εύρώπη
τρεῖς φόρές μ' ἀνησυχιά·
προσηλώνεται κατόπι
στήν Ἑλλάδα καί ἀρχινᾶ:

«Παλικάρια μου! οἱ πολέμοι
γιά σᾶς ὅλοι εἶναι χαρά,
καί τό γόνα σας δέν τρέμει
στούς κινδύνους ἐμπροστά.

‘Απ’ ἐσᾶς ἀπομακραίνει
κάθε δύναμη ἔχθρική·
ἀλλά ἀνίκητη μιά μένει
πού τές δάφνες σᾶς μαδεῖ.

μία, πού ὅταν ὥσάν λύκοι
ξαναρχόστενε ζεστοί,
κουρασμένοι ἀπό τή νίκη,
ἄχ! τόν νοῦν σᾶς τυραννεῖ.

‘Η Διχόνοια, πού βαστάει
ἐνα σκῆπτρο τή δολερή·
καθενός χαμογελάει,
«πάρ’ το», λέγοντας, «κι ἐσύ».

Κειό τό σκῆπτρο πού σᾶς δείχνει,
ἔχει ἀλήθεια ὡραία θωριά·
μήν τό πιάστε, γιατί ρίχνει
εἰσέ δάκρυα θλιβερά.

‘Από στόμα ὅποι φθονάει,
παλικάρια, ἄς μήν ‘πωθεῖ,
πώς τό χέρι σας κτυπάει
τοῦ ἀδελφοῦ τήν κεφαλή.

Μήν εἰποῦν στό στοχασμό τους
τά ξένα ἔθνη ἀληθινά:
«Ἐάν μισοῦνται ἀνάμεσό τους,
δέν τούς πρέπει ἐλευθεριά».

Τέτοια ἀφήστενε φροντίδα·
ὅλο τό αἷμα ὅπού χυθεῖ
γιά θρησκεία καί γιά πατρίδα,
ὅμοιαν ἔχει τήν τιμή.

Στό αἷμα αὔτό, πού δέν πονεῖτε,
γιά πατρίδα, γιά θρησκεία,
σᾶς ὄρκίω, ἀγκαλιασθεῖτε
σάν ἀδέλφια γκαρδιακά.

Πόσον λείπει, στοχασθεῖτε,
πόσο ἀκόμα νά παρθεῖ·
πάντα τή νίκη, ἀν ἐνωθεῖτε,
πάντα ἐσᾶς θ’ ἀκολουθεῖ.

‘Ω ἀκουσμένοι εἰς τήν ἀνδρεία! ...
Καταστεῖστε ἔνα σταυρό
καί φωνάζετε’ μέ μία:
«Βασιλεῖς, κοιτάξτ’ ἐδῶ.

Τό σημεῖο πού προσκυνᾶτε
εἰναι τοῦτο, καί γι’ αὐτό
ματωμένους μᾶς κοιτάτε
στόν ἀγώνα τόν σκληρό.

‘Εξ αἰτιᾶς του ἐσπάρθη, ἔχάθη
αἷμα ἀθῶ, χριστιανικό,
πού φωνάζει ἀπό τά βάθη
τῆς νυκτός: Νά κδικηθῶ.

Δέν ἀκοῦτε ἐσεῖς εἰκόνες
τοῦ Θεοῦ, τέτοια φωνή;
Τώρα ἐπέρασαν αἰῶνες
καὶ δέν ἔπαινε στιγμή.

Δέν ἀκοῦτε; εἰς κάθε μέρος
σάν τοῦ Ἀβέλ καταβοᾶ·
δέν εἰν' φύσημα τοῦ ἀέρος
πού σφυρίζει εἰς τά μαλλιά.

Τί θά κάμετε; θ' ἀφεῖστε
νά ἀποκτήσομεν ἐμεῖς
λευθερίαν ἢ θά τήν λύστε
ἐξ αἰτίας Πολιτικῆς;

Τοῦτο ἀνίσως μελετᾶτε,
ἰδού ἐμπρός σας τόν Σταυρό.
Βασιλεῖς! ἐλᾶτε,
καὶ κτυπήσετε κι ἐδῶ».

Διονύσιος Σολωμός

2. ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ

“Ως εἰσαγωγή παραθέτουμε ἀποσπάσματα ἀπό τήν χριτική μελέτη τοῦ Γιάννη Ἀποστολάκη «Ἡ ποιηση στή ζωή μαζι».

Οι «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» εἶναι τό ἔργο πού τό μελέτησε καὶ τό δούλεψε περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλο ό Σολωμός. Τόν εἶδαμε νά τό ἀρχίζει μαζί μέ τό πέσιμο τοῦ Μεσολογγιοῦ (1826) καὶ τόν βρίσκουμε ύστερα ἀπό πολλά χρόνια (1844), ἐνῶ ἡταν ἀρκετά προχωρημένος στή σύνθεσή του, νά τό ξαναχύνει ἀπό τήν ἀρχή σέ καινούριο μέτρο.

Οι «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» μποροῦν νά ὀνομασθοῦν τό καθαυτό ἔργο τῆς ζωῆς τοῦ ποιητῆ, ὅχι μόνο γιατί τό δούλεψε χρόνια καὶ χρόνια, παρά καὶ γιατί ζήτησε σ' αὐτό μέσα νά κλείσει ὅ, τι ἀνώτερο ἔφτασε ὁ ἴδιος νά ἀντικρίσει στή ζωή του. “Ολη ἡ ἐμπειρία, ὅλο τό νόημα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου θά ἡταν βαλμένο ἐκεὶ μέσα. «Σκέψου βαθιά», λέει στόν ἑαυτό του ό ποιητής, «καὶ σταθερά (μιά φορά γιά πάντα) τή φύση τῆς Ἰδέας, πρίν πραγματοποιήσεις τό ποίημα. Εἰς αὐτό θά ἐνσαρκωθεῖ τό ούσιαστικότερο καὶ ὑψηλότερο περιεχόμενο τῆς ἀληθινῆς ἀνθρώπινης φύσης, ἡ πατρίδα καὶ ἡ πίστις».

“Αν ό Σολωμός ἔφτανε νά τελειώσει τό ἔργο καταπώς τόν βλέ-

πουμε νά τό σχεδιάζει, θά έδινε στόν κόσμο τή σπάνια χαρά νά γνωρίσει άνθρωπους μέ πλούσια ζωή. "Οπως στά μεγάλα άριστουργήματα της τέχνης, ἔτσι καί στούς «'Ελεύθερους πολιορκημένους» ξάστερο ἀνοίγεται ὅλο τό βάθος της ζωῆς κι οἱ ἄνθρωποι είναι ἀξιοί νά τό ἀντικρίσουν καί νά τό μετρήσουν. Τό ἔργο αύτό, ἔτσι ἀτελείωτο καθώς είναι, σέ σαστίζει μέ τή βαθιά καί πλαστιά σύλληψή του, καί τό σπουδαιότερο, τά ἴδια τά πράματα νιώθεις νά δρίζουν τή σύλληψη καί δέν είναι ἡ παρατεντωμένη προσπάθεια ἐνός ἔξαιρετικοῦ ἀτόμου. 'Η ύπεράνθρωπη ἀντίσταση καί ἡ ἡρωική ἔξοδος τῶν πολιορκημένων τοῦ Μεσολογγιοῦ κάνουν τήν ὑπόθεση τοῦ τραγουδιοῦ, πού ἔμελλε νά είναι ἡ δοξολογία ὅλου τοῦ ἀγώνα τῶν πατέρων μας γιά τή λευτεριά. Σ' αύτό μοιάζει μέ τόν "Υμνο. "Οικους πόση διαφορά ἀπό τό πρώτο τραγούδι στό τελευταῖο . . .

Εἶχε ὁ Σολωμός ἀρκετά πονέσει μαζί μέ τούς ἀγωνιστές, εἶχε ἀρκετά στή ζωή του λαχταρήσει τή λευτεριά, εἶχε ἀρκετά συλλογιστεῖ, πού νά μή μποροῦν νά τόν παρασύρουν ἐντυπώσεις τῆς στιγμῆς.

'Η ἀξίωση τοῦ ποιητῆ γιά τή λευτεριά εἶχε ψηλώσει, δέν ἦταν ἡ ἴδια ὅπως ὅταν συνέθετε τόν "Υμνο. Γι' αύτό οἱ «'Ελεύθεροι πολιορκημένοι», ἐνῶ μοιάζουν νά ἀκουμποῦν σ' ἐνα ἔξωτερικό περιστατικό, στό βάθος δείχνουνται ὑπέρτατη ἔκφραση τοῦ πόθου τοῦ ποιητῆ γιά τή λευτεριά καί, γιά νά μήν ἀλλάξουμε τά λόγια μας, οἱ «'Ελεύθεροι πολιορκημένοι» είναι ἡ μορφή τοῦ ἀνθρώπου, καθώς τή γέννησε ἡ λαχτάρα τοῦ Σολωμοῦ νά πλησιάσει τούς ἡρωϊκούς ἀγωνιστές τοῦ Μεσολογγιοῦ καί νά γίνει ἐνα μαζί τους . . .

"Οπως οἱ μεγάλοι ἀγωνιστές ἔβαζαν ὅλη τή ζωή τους κάτω καί δημιουργοῦσαν ἐνα σύνολο, τό ἴδιο κι ὁ Σολωμός στό εἶδος του δημιουργοῦσε ἀκούγοντας στό ἐσωτερικό του ἐναν δλάκερο κόσμο νά βουίζει ἀρμονικά. "Ετσι κάνουν ὅλοι οἱ ἀληθινοί ποιητές. Οἱ «'Ελεύθεροι πολιορκημένοι» είναι ὁ ὑψηλός ὕμνος στό ἀνεχτίμητο καλό τοῦ ἀνθρώπου, στή θέληση.

'Εκεῖ μέσα ὁ Σολωμός μᾶς φανερώνει τό τρομερό μυστικό της: θέληση ση σημαίνει χρέος: θέλει μόνο ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, πού είναι πρόθυμος νά πάθει. Τή στιγμή πού ἐλαττωθεῖ ἡ προθυμία του, ἀδυνατίζει κι ἡ θέλησή του.

'Ο Σολωμός μέ τό τραγούδι αύτό ἀγιασε τούς ἀγωνιστές στήν

ψυχή μας. Τώρα μπορεῖ ότι «Ελληνας νά παρηφανεύεται, γιατί έχει κάτι ἄγιο μέσα ή ζωή του, γιατί μπορεῖ στή γλώσσα του νά κάμει τόν ὄρκο «Μά τίς ψυχές, πού χάθηκαν πολεμώντας», ὄρκο που θά τόν φυλάξει, ἐπειδή ότι Σολωμός μέ τήν ποιητική του μεγαλοφυΐα μᾶς δείχνει πώς οι ψυχές ἔκεινες ήταν ἀληθινά ἄγιες.

«Οσο κομματιασμένο κι ἄν είναι τό τραγούδι τῶν «Ἐλευθέρων πολιορκημένων», τό νόημά του δέν θόλωσε καθόλου. Ἀστράφτει κι ἀπό τά συντρίμμια του ἀκούγεται ή καθαρή ἀπόκριση πού ἔδωσε ό ποιητής στό ἐρώτημα πού τοῦ ἔβαζε ή ἴδια ή ζωή: ἄν έχει δηλαδή ό ἀνθρωπός κάτι δικό του. Ἐχει, μᾶς λέει ό Σολωμός, κάτι, πού ό θάνατος δέν μπορεῖ νά τοῦ πάρει — κι αὐτό είναι ή θέλησή του.

«Ομως ἔκεινος θέλει, πού είναι πρόθυμος νά πάθει. Θέληση σημαίνει χρέος. Ἀπόδειξη οι πολιορκημένοι τοῦ Μεσολογγιοῦ. Θέληση σαν νά ζήσουν ἐλεύθεροι καί ἀληθινά ζήσανε, γιατί φάνηκαν πρόθυμοι νά πάθουν. Στό βάθος είναι ή ἴδια ἀπόκριση, πού ἔδωσαν ὅλοι οι μεγάλοι σέ διάφορες ἐποχές: «Ἄξιζει νά ζει ό ἀνθρωπός, γιατί ἀξίζει νά μαθαίνει». Μᾶς τή δίνει κι ό Σολωμός μέ τή γλώσσα τῆς ἐποχῆς του καί γιά κείνο είναι μεγάλοι κι αὐτός καί ἡ ἐποχή του.

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Β'

1

«Ἀκρα τοῦ τάφου σιωπή στόν κάμπτο βασιλεύει· λαλεῖ πουλί, παίρνει σπυρί, κι ή μάνα τό ζηλεύει. Τά μάτια ή πείνα ἐμαύρισε· στά μάτια ή μάνα μνέει· στέκει ό Σουλιώτης ό καλός παράμερα καί κλαίει: «Ἔρμο τουφέκι σκοτεινό, τί σ' ἔχω γά στό χέρι; όπού σύ μοῦ γίνεις βαρύ κι ό Ἀγαρηνός τό ξέρει».

2

«Η ζωή πού ἀνασταίνεται μέ σῆλες της τέσ χαρές, ἀναβρύζοντας δόλοῦθε, νέα, λαχταριστή, περιχυνόμενη εἰς ὅλα τά ὄντα· ή ζωή ἀκέραιη, ἀπ' ὅλα τῆς φύσης τά μέρη, θέλει νά καταβάλει τήν ἀνθρώπινη

ψυχή· θάλασσα, γῆ, ούρανός, συγχωνευμένα, ἐπιφάνεια καί βάθος συγχωνευμένα, τά δόποια πάλι πολιορκοῦν τήν ἀνθρώπινη φύση στήν ἐπιφάνεια καί εἰς τό βάθος της.

‘Η ώραιότης τῆς φύσης, πού τούς περιτριγυρίζει, αὐξαίνει εἰς τούς ἔχθρούς τήν ἀνυπομονησία νά πάρουν τή χαριτωμένη γῆ, καί εἰς τούς πολιορκημένους τόν πόνο ὅτι θά τή χάσουν.

‘Ο Ἀπρίλης μέ τόν ”Ἐρωτα χορεύουν καί γελοῦνε,
κι ὅσ’ ἄνθια βγαίνουν καί καρποί τόσ’ ἄρματα σέ κλειοῦνε.

Λευκό βουνάκι πρόβατα κινούμενο βελάζει,
καί μέσ στή θάλασσα βαθιά ξαναπετιέται πάλι,
κι δλόλευκο ἐσύσμιξε μέ τ’ ούρανοῦ τά κάλλη.
Καί μέσ στῆς λίμνης τά νερά, ὅπ’ ἔφτασε μ’ ἀσπούδα,
ἐπιαίξε μέ τόν ἵσκιο της γαλάζια πεταλούδα,
πού εύώδιασε τόν ὑπνο της μέσα στόν ἄγριο κρίνο.
τό σκουληκάκι βρίσκεται σ’ ὥρα γλυκιά κι ἐκεῖνο.
Μάγεμα ἡ φύσις κι ὄνειρο στήν ὁμορφιά καί χάρη,
ἡ μαύρη πέτρα δλόχρυση καί τό ξερό χορτάρι
μέ χίλιες βρύσες χύνεται, μέ χίλιες γλῶσσες κρένει.
ὅποιος πεθάνει σήμερα χίλιες φορές πεθαίνει.

Τρέμ’ ἡ ψυχή καί ξαστοχᾶ γλυκά τόν ἔαυτό της.

3

Ἐνῶ ἀκούεται τό μαγευτικό τραγούδι τῆς ἄνοιξης, ὅπού κινδυνεύει νά ξυπνήσει εἰς τούς πολιορκημένους τήν ἀγάπη τῆς ζωῆς τόσον, ὥστε νά δλιγοστέψει ἡ ἀντρεία τους, ἔνας τῶν Ἑλλήνων πολεμάρχων σαλπίζει κράζοντας τούς ἄλλους εἰς συμβούλιο, καί ἡ σητησμένη κλαγγή, δπού βγαίνει μέσ’ ἀπό τό ἀδυνατισμένο στῆθος του, φθάνοντας εἰς τό ἔχθρικό στρατόπεδο παρακινεῖ ἔνα Ἀράπη νά κάμει δ, τι περιγράφουν οἱ στίχοι 4-12.

«Σάλπιγγα κόψ’ τοῦ τραγουδιοῦ τά μάγια μέ βία,
γυναικός, γέροντος, παιδιοῦ μή κόψουν τήν ἀντρεία».

Χαμένη, ἀλίμονον! κι ὁκνή τή σάλπιγγα γρικάει:
ἀλλά πῶς φθάνει στόν ἔχθρο καὶ κάθ' ἡχώ ξυπνάει;
Γέλιο στό σκόρπιο στράτευμα σφοδρό γεννοβολιέται
κι ἡ περιπαίχτρα σάλπιγγα μεσουρανίς πετιέται·
καὶ μὲ χαρούμενη πνοή τό στῆθος τό χορτάτο,
τ' ἀράθυμο, τό δυνατό κι ὅλο ψυχές γιομάτο,
βαρώντας γύρου ὀλόγυρα, ὀλόγυρα καὶ πέρα,
τόν ὅμορφο τρικύμισε καὶ ξάστερον ἀέρα·
τέλος μακριά σέρνει λαλιά, σάν τό πεσούμεν' ἄστρο,
τρανή λαλιά, τρόμου λαλιά, ρητή κατά τό κάστρο.

17

Κι ᄃνθιζε μέσα μου ἡ ζωή μ' ὅλα τά πλούτια πόχει.

51

Ἡ δύναμή σου πέλαγο κι ἡ θέλησή μου βράχος.

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Γ'

4

Ἄπο τό μαῦρο σύγνεφο κι ἀπό τή μαύρη πίσσα.

΄Ἀλλ' ἥλιος, ἀλλ' ἀδράτος αἰθέρας κοσμοφόρος
ὅ στύλος φανερώνεται, μέ κάτου μαζωμένα
τά παλικάρια τά καλά, μ' ἀπάνου τή σημαία
πού μουρμουρίζει καὶ μιλεῖ καὶ τό Σταυρόν ἀπλώνει
παντόγυρα στόν ὅμορφον ἀέρα τῆς ἀντρείας,
κι ὁ οὐρανός καμάρωνε κι ἡ γῆ χεροκροτοῦσε·
κάθε φωνή κινούμενη κατά τό φῶς μιλοῦσε,
κι ἐσκόρπια τά τρισεύγενα λουλούδια τῆς ἀγάπης:
΄Ομορφη, πλούσια, κι ἀπαρτη, καὶ σεβαστή, κι ἀγία!».

"Εστησ' δέ "Ερωτας χορό μέ τόν ξανθόν Ἀπρίλη,
κι ή φύσις ἥβρε τήν καλή καί τή γλυκιά της ὥρα,
καί μές στή σκιά πού φούντωσε καί κλεῖ δροσιές καί μόσχους
ἀνάκουστος κιλαθδισμός καί λιποθυμισμένος.

Νερά καθάρια καί γλυκά, νερά χαριτωμένα,
χύνονται μές στήν ὅβυσσο τή μοσχοβολισμένη,
καί παίρνουνε τό μόσχο της, κι ἀφήνουν τή δροσιά τους,
κι οὐλα στόν ἥλιο δείχνοντας τά πλούτια τῆς πηγῆς τους,
τρέχουν ἐδῶ, τρέχουν ἐκεῖ, καί κάνουν σάν ἀηδόνια.

"Ἐξ' ἀναβρύζει κι ἡ ζωή, σ' γῆ, σ' οὐρανό, σέ κύμα.
'Αλλά στής λίμνης τό νερό, π' ἀκίνητό 'ναι κι ἀσπρό,
ἀκίνητ' ὅπου κι ἀν ίδεις καί κάτασπρ' ὡς τόν πάτο,
μέ μικρόν ἵσκιον ἄγνωρον ἔπαιξ' ἡ πεταλούδα,
πού 'χε εύωδίσει τς ὑπνους της μέσα στόν ἄγριο κρίνο.
'Αλαφροίσκιωτε καλέ, γιά πές ἀπόψε τί 'δες.

Νύχτα γιομάτη θαύματα, νύχτα σπαρμένη μάγια!
Χωρίς ποσῶς γῆς, ούρανός καί θάλασσα νά πνένε,
ούδ' ὅσο κάν' ἡ μέλισσα κοντά στό λουλουδάκι,
γύρου σέ κάτι ἀτάραχο π' ἀσπρίζει μές στή λίμνη,
μονάχο ἀνακατώθηκε τό στρογγυλό φεγγάρι,
κι δμορφη βγαίνει κορασιά ντυμένη μέ τό φῶς του.

Διονύσιος Σολωμός

3. ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΕΡΟΝ ΛΟΧΟΝ

"Ἄσ μή βρέξῃ ποτὲ
τὸ σύνυνεφον καὶ δέ ἄνεμος
σκληρὸς ἃς μή σκορπίσῃ
τὸ χῶμα τὸ μακάριον
πού σᾶς σκεπτάζει.

"Ἄσ τό δροσίσῃ πάντοτε
μὲ τ' ἀργυρᾶ της δάκρυα
ἡ ροδόπεπλος κόρη·
καὶ αὐτοῦ ἃς ξεφυτρώνουν
αἰώνια τ' ἄνθη.

“Ω γνήσια τῆς Ἑλλάδος
τέκνα· ψυχαὶ ποὺ ἐπέσατε
εἰς τὸν ἄγῶνα ἀνδρείως,
τάγμα ἐκλεκτῶν ἡρώων,
καύχημα νέον·

σᾶς ἄρπαξεν ἡ τύχη
τὴν νικητήριον δάφνην,
καὶ ἀπὸ τὴν μυρτιὰν σᾶς ἐπλεξεῖ
καὶ πένθιμον κυπάρισσον
στέφανον ἄλλον.

’Αλλ’ ἂν τις ἀπεθάνῃ
διὰ τὴν πατρίδα, ἡ μύρτος
εἴναι φύλλον ἀτίμητον,
καὶ καλὰ τὰ κλαδιά
τῆς κυπαρίσσου.

’Αφ’οῦ εὶς τοῦ πρώτου ἀνθρώπου
τούς ὁφθαλμούς, ἡ πρόνοος
φύσις τὸν φόβον ἔχουσε,
καὶ τὰς χρυσᾶς ἐλπίδας
καὶ τὴν ἡμέραν·

ἐπὶ τὸ μέγα πρόσωπον
τῆς γῆς πολυβοτάνου
εὐθὺς τὸ οὐράνιον βλέμμα
βαθυσκαφῆ ἐφανέρωσε
μνήματα μύρια.

Πολλὰ μὲν σκοτεινά·
φέγγει ἐπ’ ὀλίγα τ’ ἄστρον
τὸ τῆς ἀθανασίας·
τὴν ἐκλογὴν ἐλεύθερον
δίδει τὸ θεῖον.

“Ἡ λύρα»

”Ἐλληνες, τῆς πατρίδος
καὶ τῶν προγόνων ἄξιοι·
”Ἐλληνες, σεῖς, πῶς ἦθελεν
ἀπὸ σᾶς προκριθεῖν
ἀδιξος τάφος;

’Ο Γέρων φθονερὸς
καὶ τῶν ἔργων ἔχθρὸς
καὶ πάσης μνήμης ἔρχεται·
περιτρέχει τὴν θάλασσαν
καὶ τὴν γῆν ὅλην.

’Απὸ τὴν στάμναν χύνει
τὰ ρεύματα τῆς λήθης
καὶ τὰ πάντα ἀφανίζει.
Χάνονται οἱ πόλεις, χάνονται
βασίλεια κι ἔθνη.

’Αλλ’ ὅτε πλησιάσῃ
τὴν γῆν ὅπού σᾶς ἔχει,
θέλει ἀλλάξειν τὸν δρόμον του
ὁ Χρόνος, τὸ θαυμάσιον
χῶμα σεβόζων.

Αὔτοῦ, ἀφ’ οὗ τὴν ἀρχαίαν
πορφυρίδα καὶ σκῆπτρον
δώσωμεν τῆς Ἑλλάδος,
θέλει φέρειν τὰ τέκνα τῆς
πᾶσα μητέρα.

Καὶ δακρυχέουσα θέλει
τὴν ιερὰν φιλήσειν
κόνιν καὶ εἰπεῖν: Τὸν ἔνδοξον
λόχον, τέκνα, μιμήσατε,
λόχον ἡρώων.

’Ανδρέας Κάλβος

4. Ο ΩΚΕΑΝΟΣ

Γῆ, τῶν θεῶν φροντίδα,
Ἐλλάς, ἡρώων μητέρα,
φίλη, γλυκεῖα πατρίδα μου,
νύκτα δουλείας σ' ἐσκέπτασε,
νύκτα αἰώνων.

Οὕτω εἰς τὸ χάος ἀμέτρητον
τῶν οὐρανίων ἐρήμων
νυκτερινὸς ἔξαπλωσεν
ἔρεβος τὰ πλατέα
πένθιμα ἐμβόλια.

Καὶ εἰς τὴν σκοτιὰν βαθεῖαν,
εἰς τὸ ἀπέραντον διάστημα,
τὰ φῶτα σιγαλέα
κινῶνται τῶν ἀστέρων
λελυπημένα.

Ἐχόθηκαν οἱ πόλεις,
ἐχάθηκαν τὰ δάση
κι ἡ θάλασσα κοιμᾶται
καὶ τὰ βουνά· καὶ ὁ θόρυβος
παύει τῶν ζώντων.

Εἰς τὰ φρικτὰ βασίλεια
ὅμοιαζει τοῦ θανάτου
ἡ φύσις ὅλη· ἐκείθεν
ῆχος ποτέ δὲν ἔρχεται
ῦμνων ἡ θρήνων.

Ἄλλὰ τῶν μακαρίων
στάβλων ἴδού τὰ ἡῶα
κάγκελα οἱ Ὁραι ἀνοίγουσιν,
ἴδού τὰ ἀκάμαντα ἄλογα
τοῦ Ἡλίου ἐκβαίνουν.

Χρυσᾶ, φλοιγώδη, καίουσι
τοὺς δρόμους τοῦ ἀέρος
τὰ ἀμιλλητήρια πέταλα·
τοὺς οὐρανοὺς φωτίζουσι
λάμπουσαι οἱ χαῖται.

Τώρα ἔξανοίγει τ' ἄνθη
εἰς τὸν δροσώδη κόλπον
τῆς γῆς ἡ αύγή· καὶ φαίνονται
τώρα τῶν φιλοπόνων
ἀνδρῶν τὰ ἔργα.

Τὰ μυρισμένα χεῖλη
τῆς ἡμέρας φιλοῦσι
τὸ ἀναπαυμένον μέτωπον
τῆς οίκουμένης· φεύγουσιν
ὄνειρα, σκότος,

ὕπνος, σιγή· καὶ πάλιν
τὰ χωράφια, τὴν θάλασσαν,
τὸν ἀέρα γεμίζουσι
καὶ τὰς πόλεις μὲν κρότον
ποίμνια καὶ λύραι.

Εἰς τοῦ σπηλαίου τὸ στόμα
ἴδού προβαίνει ὁ μέγας
λέων, τὸν φοβερὸν
λαιμὸν τετριχωμένον
βρέμων τινάζει.

‘Ο ἀετὸς ἀφήνει
τοὺς κρημνοὺς ὑψηλούς·
κτυπάουσιν οἱ πτέρυγες
τὰ νέφη, καὶ τὸν Ὀλυμπὸν
ἡ κλαγγὴ σχίζει.

“Εθλιψε τὴν Ἑλλάδα
νύκτα πολλῶν αἰώνων,
νύκτα μακρᾶς δουλείας,
αἰσχύνη ἀνδρῶν ἢ θέλημα
τῶν ἀθανάτων.

‘Η χώρα τότε ἐφαίνετο
ναὸς ἡρειπωμένος,
ὅπου οἱ ψαλμοὶ σιγάουσι
καὶ τοῦ κισσοῦ τὰ ἀτρέμητα
φύλλα κοιμῶνται.

‘Ωσάν ἐπὶ τὴν ἄπειρον
θάλασσαν τῶν ὄντων,
δλίγαι, ἀπηλπισμέναι
ψυχαὶ νεκρῶν διαβαίνουσι
μὲ δίχως βίαν.

οῦτως ἀπὸ τοῦ ”Αθωνος
τὰ δένδρα ἔως τοὺς βράχους
τῆς Κυθήρας κυλίουσα
τὴν ἄμαξαν βραδεῖαν,
οὐρανοδρόμον·

ἡ τρίμορφος ‘Εκάτη
ἔθεώρει τὰ πλοῖα,
εἰς τοῦ Αἰγαίου τοὺς κόλπους
λάμνοντα ἀδόξως, φεύγοντα
διασκορπισμένα.

Σὺ τότε, ὡ λαμπροτάτη
κόρη Διός, τοῦ κόσμου
μόνη παρηγορία,
τὴν γῆν μου σὺ ἐνθυμήθηκες,
ὡ ’Ελευθερία.

”Ηλθ’ ἡ θεά· κατέβη
εἰς τὰ παραθαλάσσια
κλειτὰ τῆς Χίου· τὰς χείρας
ἄπλωσ’ ὁρθή, καὶ κλαίουσα
λέγει τοιάδε:

«’Ωκεανέ, πατέρα
τῶν χορῶν ἀθανάτων,
ἄκουσον τὴν φωνὴν μου
καὶ τῆς ψυχῆς μου τέλεσον
τὸν μέγαν πόθον.

”Ἐνδοξὸν θρόνον εἶχον
εἰς τὴν Ἑλλάδα· πύραννοι
πρὸ πολλοῦ τὸν κρατοῦσι,
σήμερον σὺ βοήθησον,
δός μου τὸν θρόνον.

”Οταν τοὺς ἀνοήτους
φεύγω θηντούς, μὲ δέχονται
οἱ πατρικαὶ σου ἀγκάλαι·
ἡ ἐλπὶς μου εἰς τὴν ἀγάπην σου
στηρίζεται ὅλη».

Εἶπε· καὶ εὔθὺς ἐπάνω
εἰς τὰς ροὰς ἔχύθη
τοῦ ’Ωκεανοῦ, φωτίζουσα
τὰ νῶτα ὑγρὰ καὶ θεῖα,
πρόφαντος λάμψις.

”Ἀστράπτουσι τὰ κύματα
ώς οἱ οὐρανοί, καὶ ἀνέφελος,
ξάστερος φέγγει ὁ ἥλιος
καὶ τὰ πολλὰ νησία.
δείχνει τοῦ Αἰγαίου.

Πρόσεχε τώρα· ώς άνεμος
σφιδρὸς μέσα εἰς τὰ δάση
ὅ ἀλαλαγμὸς σηκώνεται·
ἄκουε τῶν πλεύόντων
τὰ «εἴα μάλα».

χαίρετε σεῖς καυχήματα
τῶν θαυμασίων (Σπετζίας,
“Υδρας, Ψαρῶν) σκοπέλων,
ὅπου ποτὲ δὲν ἄραξε
φόβος κινδύνου.

Σχισμένη ύπο μυρίας
πρῷρας ἀφρίζει ἡ θάλασσα,
τὰ πτερωμένα ἀδράχτια
ἔλεύθερα ἔξαπλώνονται
εἰς τὸν ἀέρα.

Κατευοδοῖτε! Ὁρμήσατε,
τὰ συναγμένα πλοῖα,
ὡς ἀνδρεῖοι σκορπίσατε,
τὸν στόλον, κατακαύσατε
στόλον βαρβάρων.

Ἐπὶ τὴν λίμνην οὔτως
αὐγερινὰ πετάουσι
τὰ πλήθη τῶν μελίσσων,
ὅταν γλυκὺ τοῦ ἔαρος
φυσάῃ τὸ πνεῦμα·

Τὰ δειλὰ τῶν ἔχθρῶν σας
πλήθη καταφρονήσατε·
τὴν κόμην πάντα ὁ θρίαμβος
στέφει τῶν ὑπέρ πάτρης
κινδυνεύοντων.

Ἐπὶ τὴν ἄμμον οὔτω
περιπατοῦν οἱ λέοντες
ζητοῦντες τὰ κοπάδια,
τὴν θέρμην τῶν ὀνύχων,
ἐὰν αἰσθανθῶσιν·

Ὥ οὐράνιος χεῖρα!
Σὲ βλέπω κυβερνοῦσαν
τὰ τρομερὰ πηδάλια,
καὶ τῶν ἡρώων οἱ πρῶραι
ἴδοὺ πετάουν.

οὔτως, ἐὰν τὴν δύναμιν
ἀκούσουν τῶν πτερύγων
οἱ ἀετοί, τὸ κτύπημα
τῶν βροντῶν ὑπερήφανοι
καταφρονοῦσι,

Ίδοὺ κροτοῦν, συντρίβουσι
τοὺς πύργους θαλασσίους
ἔχθρῶν ὀπείρων σκάφη,
ναύτας, ιστία, κατάρτια
ἡ φλόγα τρώγει·

Πεφιλημένα θρέμματα
Ωκεανοῦ, γενναῖα,
καὶ τῆς Ἑλλάδος γνήσια
τέκνα καὶ πρωτοστάται
Ἐλευθερίας·

καὶ καταπίνει ἡ θάλασσα
τὰ λείψανα· τὴν νίκην
Ὕψωσ·, ὡς λύρα· ἂν ἡρωες
δοξάζωνται, τὸ θεῖον
φιλεῖ τοὺς ὕμνους.

Οθωμανὲ ὑπερήφανε,
ποῦ εἰσαι; νέον στόλον
φέρε, ω μωρέ, καὶ σύναξε·
νέαν δάφνην οἱ Ἑληνες
θέλουν ἀρπάξειν.

«Ἡ λύρα»

Ανδρέας Κάλβος

αὐτοῖς ανέψηνο ὃ τὸ πατρίσιον διατίθεται.
επιστρέψαντο τοις θεοῖς· ἀναστάτωσις
επειδή τοις νότοι της μετάνοιας προσέπει.
καὶ φέρεται τὸν πόλεμον τούτον.

5. ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΠΛΟΥΣ

Ἐνας μύθος ἀφηγεῖται ὅτι διάδοχος ἔκλεψε ἀπό τό νησί Δία,
πού εἶναι κοντά στήν Κρήτη, τήν δύορφη κόρη τοῦ Μίνωα καὶ τῆς
Πασιφάης, τήν Ἀριάδνη. Κατά τή διάρκεια τοῦ ταξιδιοῦ του στή
Νάξο, Τυρρηνοὶ πειρατές αἰχμαλωτίζουν τό πλοϊο καὶ θέλουν ν' ἀρ-
πάξουν τήν κόρη.

Τότε διάδοχος προκαλεῖ ἄγρια τρικυμία, πού καταπονεῖ καὶ
ἔξαντλει τούς πειρατές, τούς δποίους τελικά δ θεός μεταμορφώνει
σέ δελφίνια ἐνῷ δ Ἀριάδνη ἐνθρονίζεται στόν "Ολυμπο ὡς νέα θεά.

Ἡ πλαστικότητα καὶ ἡ μουσικότητα τοῦ στέκου, ἡ πλοκή τοῦ μύ-
θου καὶ τό πλήθος τῶν ὥραίων εἰκόνων κάνουν τό ποίημα ἕνα ἀπό
τά δριστουργήματα τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας.

Ἡ ἔκτασις τοῦ ἀχανοῦς
Αιγαίου ἐκοιμᾶτο
κι ἔβλεπες δύο οὔρανούς
δε εἰς ἣν ἀνω κυανοῦς,
γλαυκὸς δ ἄλλος κάτω.

Ἡ δύσις, πύλη φλογερά,
λαμπρὰς ἀντανακλάσεις
ἡκόντιζεν εἰς τὰ νερά,
ώς ἂν ἐνέμοντο πυρά
τὴν πλάκα τῆς θαλάσσης.

Αἱ διαλείπουσαι πνοαὶ τοῦ
τοῦ ἔαρος ἐφύσων
ἀμφίβολοι καὶ ἀραιαῖ·
μακράν δ' ἐφαίνοντ' ὡς σκιαὶ
αἱ κορυφαὶ τῶν νήσων.

Ἄλλ' ὅπου νότος εἰς γλαυκὰς
ταινίας τὴν ἐρρίκουν,
τί ἦτον; ὅρνις ἡ ὄλκάς,
ἥτις ἐτάνυε λευκάς
τὰς πτέρυγας ὡς κύκνου;

Τίτον όλκάς, ούχι πτηνόν·
ώς δ' ἔφθασε πλησίον,
μέλαν ἐφαίνετο βουνόν,
καὶ τὸν ἴστόν του Τυρρηνῶν
ἐκόσμει ἐπισείων.

Τίν τὸ κατάστρωμα εὔρυ·
πλήρης ἀνδρῶν ἡ πρύμνη·
βῆμα τὴν ἔκρουνε βαρύ·
ἀντήχουν ἄγριοι χοροί
καὶ ἐναλίων ὑμνοί.

Εἰς δὲ τὴν πρῷραν ἀπαλῶς
εἰς δέρματα πανθήρων
νέος κατέκειτο καλός,
εἰς τὸν βραχίον' ἀμελῶς
τὸ σῶμα ὑπεγείρων.

Σπανία ἦν ἡ καλλονὴ
αὐτοῦ τοῦ νεανίου.
Μᾶλλον ἐφαίνετο γυνή,
ἔχουσα ὄψιν εὐγενῆ
καὶ πλήρη μεγαλείου.

Χρυσοῦν ἐκράτει ἀφ' ἐνὸς
περίγλυφον κρατῆρα,
καὶ μὲν θωπεύματα κυνὸς
ώραία τίγρις ταπεινῶς
τῷ ἔλειχε τὴν χεῖρα.

Ἐπὶ τῆς ἄλλης δὲ χειρὸς
προσέκλινεν ἦρέμα
νεᾶνις, κρίνος ἀνθηρός,
καὶ εἰς τὸ βλέμμα της πυρὸς
αὐτὸς προσήλου βλέμμα.

Ποία ἐντέλεια! Εἰκὼν
ἐφαίνετο μαρμάρου,
θαῦμα τῆς τέχνης γλυπτικόν·
ἄλλ' ὡς αὐτὴ δὲν ἦν λευκὸν
τὸ μάρμαρον τῆς Πάρου.

Τότε δ', ὡς ἔκειτο ἐκεῖ,
διέστειλε τὰ χείλη
κι ἐξῆλθον τόνοι μουσικοί,
καὶ μειδιάσασα γλυκὺ^ν
ἡ νεανὶς ώμίλει:

«Οταν σὲ βλέπω, δειλιῶν
τὸ σῶμα μου πῶς τρέμει;
Εἰσαι ἀνώτερόν τι ὅν;
Αν ἀνθρωπον ἢ ἀν θεὸν
ἀκολουθῶ, εἰπέ μοι».

Κι ἐκεῖνος εἶπε μειδιῶν:
«Θεώρει με, ὡς κόρη,
θεὸν πλησίον σου, θεόν,
καὶ πρώτην τῶν εύτυχιῶν
τὴν μετὰ σοῦ θεώρει».

«Θεὸν μὴ λέγης· οἱ θεοὶ
τὸν Ὀλυμπὸν οἰκοῦσι.
Και ἀν μοὶ φύγη ἡ ζωὴ
εἰς στεναγμὸν διακαῆ,
τίς θέλει τὸν ἄκούσει;

Θεὸς δὲν εῖσαι, θὰ ζητῇς
καπνὸν εύώδους κνίσσος
καὶ ἐκατόμβας τελετῆς,
ἄλλ' ὅχι ἔρωτα θνητῆς,
κι ἐμὲ θὰ λησμονήσῃς».

Ἐν ᾧ δὲ οὗτοι τρυφερῶς
τοιαῦτα συνωμίλουν,
τῶν ναυτῶν ἔστη ὁ χορός
κι ἐπὶ τὸ ζεῦγος βλοσσυρῶς
τὰ βλέμματα προσήλουν.

Καὶ διὰ λόγων ἀναιδῶν
οἱ εἰς τὸν ἄλλον πείθων,
λείας ὡρέγετο, ἵδων
τὸν πλούτον τῶν πολυειδῶν
καὶ πολυτίμων λίθων.

"Ηρπασαν ὅπλα παρευθὺς
ἀπὸ τῶν προστιπτόντων,
λίθους τινὲς χειροπληθεῖς,
καὶ ὅ,τι εὔρισκε καθείς,
τὶς κώπην καὶ τὶς κόντον.

Εἶδε τὴν πρᾶξιν τῶν ναυτῶν
δέ ξένος νεανίας·
τὸν νοῦν ἐνότησεν αὐτῶν,
ἄλλ' ἔμεινεν ἀκινητῶν
μεθ' ὑπερηφανείας.

«Τί θέλετε»; τοὺς ἐρωτᾶ·
καὶ εἰς προπέτης ναύτης
τῷ λέγει: «Θέλομεν αὐτὰ
τὰ ψέλια τὰ τορευτὰ
μετὰ τῆς κόρης ταύτης.

»Σέ δέ, τὸν νέον τὸν καλόν,
ταλάντου θὰ πωλήσω
εἰς τὰς φυλὰς τῶν Σικελῶν». 13
‘Ο δ’ ἀπεκρίθη ἀπειλῶν:
«Παράφρονες, ὅπισω!

Ληστῶν ἀγέλη εἴσθε σεῖς». Κι ἐκάγχασαν ἐκεῖνοι, κι ἔχώρει ἕκαστος θρασύς, κι ἐπὶ τὴν κόρην τοὺς δασεῖς βραχίονας ἔκινει.

Κτυπᾷ τὸν πόδα του βιῶν,
καὶ δι' ἀρμῶν καὶ κάλων
τρύζει τὸ πλοῖον φρικιῶν
ἀπὸ τῶν ἄκρων κεραῖῶν
ώς ἄκρων τῶν ὑφάλων.

Ίδού, ἔξ εώ καὶ δυσμῶν —
ῷ θαῦμα καὶ ὡ φρίκη —
ώς εἰς δεινὸν κατακλυσμὸν
τὰ κύματα μετὰ βρασμῶν
όρμοῦν οὐρανομήκη.

Νῦξ ἦλθε μέλαινα. Περᾶ
ἡ ἀστραπὴ τὸ σκότος,
κι εἰς τὰ πυργούμενα νερὰ
κατὰ λυσσῶντος τοῦ βορρᾶ
λυσσῶν παλαίει νότος.

· 'Ως λίκνον βρέφους σαλευτὸν
ἡ λαῖλαψ τὸ κυλίει.
Σφάλλουν οἱ πόδες τῶν ναυτῶν
καὶ πᾶσαν δύναμιν αὔτῶν
σκοτιδινία λύει.

Πίπτουσιν ὑπτιοι, πρηνεῖς
καὶ ἔξησθενημένοι·
πνοῆς στεροῦνται καὶ φωνῆς,
καὶ ὁ βραχίων ἀδρανής
ὁ σιδηροῦς των μένει.

Αλλ' ἔμαράνθη κι ἡ καλὴ
παρθένος ώς τὸ ιον.
Κλίν' ἡ χρυσῆ της κεφαλή,
καὶ εἰς βοήθειαν καλεῖ
ὅ ὄφθαλμός της δύων.

Τὰς ἀνθηράς της παρειὰς
ὅ νέος ἐλυπήθη
νὰ τὰς ίδῃ χωρὶς χροιᾶς.
«Μή, φίλη», εἶπεν, «ώχριᾶς,
ἀνάβλεψον καὶ ζῆθι».

Κι ἦνοιξ' ἐκείνη ἀσθενῶς
τοὺς γαλανοὺς ἀστέρας,
κι ἐγέλασεν ὁ οὐρανὸς
κι ἔλαμψε πάλιν φωτεινὸς
ὅ δίσκος τῆς ἡμέρας.

Ἡ λαῖλαψ παύει νὰ λυσσᾶ,
τὸ πέλαγος ν' ἀφρίζῃ.
Πάλιν ὁ ζέφυρος φυσᾶ,
πάλιν ἡ θάλασσα χρυσᾶ
τὰ κύματα κοιμίζει.

Ο φλοιοῦς μουσικοὺς λαλεῖ
περὶ τὴν τρόπιν ἥχους.
Γελᾷ γαλήνη, καὶ δειλὴ
ἡ αὔρα παίζουσα, φιλεῖ
τῆς κόρης τοὺς βοστρύχους.

Ἄηρ καὶ θάλασσα ζωὴν
καινὴν ἡκτινοβόλει
ὑπὸ τοῦ θέρους τὴν πνοήν.
Τὸ πᾶν ἦν κίνησις, καὶ ἦν
χαρὰ ἡ φύσις ὅλη.

Αἴφνης ὡγκώθη, ως μεστὸς
ἐαρινῆς ἱκμάδος,
κι ἐρράγη τρύζων διστός,
κι ἔξεφυ εὔρωστος βλαστός,
κομῶν ἀμπέλου κλάδος.

Στεφάνας πλέκουσα πολλάς,
ἡρτήθ' εἰς τὰς κεραίας
κι εἰς πυκνὸν θόλον ἡ φυλλὰς
ἐκάμπτετο, καὶ σταφυλάς
ἐβλάστησε γενναίας.

Βριθὺς τοὺς κλάδους περικλῶν
καρπὸς τὸ βλέμμα τέρπει.
Εἰς κλῶνα πλέκεται ὁ κλών
καὶ τὸν ιστὸν περικυκλῶν,
χλωρὸς κιστὸς ἀνέρπει.

Ἐξαίφνης ρέει ἐκραγεῖς
ἐκ τῶν ἀκροκεραίων
εὐώδης ρύαξ διαυγής.
Δὲν ἦτον ὕδωρ ἐκ πηγῆς,
ἀλλ' ἀνθοσμίας ρέων.

Οι πειρατές φοβοῦνται. Στό μεταξύ πλησιάζουν τὴν ἀκτή μέ συνοδεία ὅλου τοῦ θαλάσσιου κόσμου, πού δύ χαρά καὶ ἐνθουσιασμό συνοδεύει τὸ Διόνυσο, ἐνῷ Ναϊάδες καὶ Νηρηΐδες φωνάζουν «εύοι, εύάν». Μόλις ἀραξαν, οἱ πειρατές τρέπονται σέ φυγή κυνηγημένοι ἀπό τοὺς συντρόφους τοῦ Διονύσου. Ο Διόνυσος

βλέποντας τήν Ἀριάδνη «πρὸς ξένους πόνους νὰ πονῇ» έξαιτίας τῶν συμφορῶν πού βρῆκαν τούς πειρατές, τούς μεταμορφώνει σὲ δελφίνια καὶ

σώζεται ἕκαστος πηδῶν
εἰς τὸ παφλάζον κῦμα.

‘Η Ἀριάδνη βλέπει αύτές τις μεταμορφώσεις καὶ τά ἄλλα θαύματα τοῦ συντρόφου της’ καταλαβαίνει διτὶ πρόκειται γιά θεό καὶ τὸν παρακαλεῖ νά τήν ἀπολιθώσει, γιά νά μή μείνει μόνη. Ἐκεῖνος ὅμως τῆς λέγει διτὶ ἐνώνει τήν τύχη του μέ τή δική της.

«Ἡ θεν’ ἀνέλθης μετ’ ἔμοῦ
πλησίον τῶν μακάρων,
ἢ εἰς τοῦ μαύρου ποταμοῦ
τὸ ρεῦμα πλέοντας ὅμοι
θὰ μᾶς δεχθῇ ὁ Χάρων.

Πλὴν θάρρει. Μετὰ τῶν θεῶν,
ὅπου τὸ θάλλον θέρος,
ὅπου ὁ ἄδυτος αἰών,
καὶ ὅπου φῶς χωρὶς σκιῶν,
χωρὶς δακρύων ἔρως,

(1864)

ἐκεῖ τὸ κάλλος σου θ’ ἀνθῆ
μετὰ τῶν λαμπροτέρων
κι ἡ κόμη αὔτη ἡ ξανθή
εἰς τοὺς αἰθέρας θ’ ἀπλωθῆ
ώς πλόκαμος ἀστέρων».

‘Ἡ νέα κόρ’ ἰλιγγιᾶ,
τῆς γῆς ἐκλείπ’ ἡ θέα.
Τὴν περιέβαλε σκιά,
καὶ εἰς τὸν Ὀλυμπὸν θεὰ
ἐνεθρονίσθη νέα.

‘Αλέξανδρος Ρ. Ραγκαβῆς

6. Η ΦΛΟΓΕΡΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ

‘Γόθεση τοῦ ποιημάτος είναι ἡ θριαμβευτική πορεία τοῦ Βασιλείου τοῦ Β’ τοῦ Βουλγαροκτόνου ἀπό τὴν Μακεδονία, ὃπου κατασυνέτριψε τοὺς Βουλγάρους, ἔως τὴν Ἀθήνα γιά νά προσκυνήσει στὸ ναό τῆς Ηλιαγίας τῆς Ἀθηνιώτισσας, διπος εἶχε τότε μετονομασθεῖ ὁ Παρθενώνας.

‘Ο ποιητής βρίσκει τήν εὐκαιρία νά μᾶς δώσει θυμασίες ποιητικές περιγραφές τῶν διαφόρων ἐλληνικῶν τόπων, ἀπό τοὺς ὅποιους περνάει ὁ Βουλγαροκτόνος μέ τὸ στρατό του.

Παραθέτομε ἀπόσπασμα ἀπό τὶς σημειώσεις τοῦ ποιητῆ, διαφωτιστικές γιά τήν κατανόηση τοῦ ποιήματος:

Σύμφωνα μέ τὰ παραδομένα ἀπό τοὺς βυζαντινούς χρονογράφους,

τόν καιρό τοῦ αὐτοκράτορα Μιχαήλ Παλαιολόγου, ὅταν πολιωρχοῦσε τὴν φραγκοκρατούμενη Πόλη, ἀξιωματικοί τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ διασκεδάζουν σ' ἔνα ἐρειπωμένο μοναστήρι εἴσω ἀπό τὴν Πόλη. Βλέπουν ἐκεῖ ἔνα μνῆμα δλάνοντος καὶ στὸ πλάι του ἀκουμπισμένο ἔνα σκελετό ἀνθρώπου μέ μιά φλογέρα στό στόμα.

‘Από τὴν ἐπιγραφή τοῦ τάφου κινημένοι μαντεύουν πῶς τὸ σκέλεθρο μέ τῇ φλογέρᾳ εἰναι ὁ νεκρός τοῦ χραταοῦ αὐτοκράτορα Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, πού ἐκατὸ χρόνια πρίν εἰναι πεθαμένος. Οἱ ἀξιωματικοί προσκυνοῦν τό λείψανο καὶ στέλνουν ἀγγειαφόρο, γιά νά φέρει στόν Παλαιολόγο τό μήνυμα.

Θέλουν νά βγάλουν τή φλογέρα ἀπό τό στόμα τοῦ λειψάνου, γιά περίπταιγμα πιθανότατα βαλμένη ἐκεῖ. Ή φλογέρα, ἡ περιπαίχτρα, γίνεται φλογέρα συμβολική, μυστηριακή, ἐπική. Μιλᾶ, τραγουδᾶ, ψάλλει. Κρατᾶ δεμένους μέ τὴν ἔκσταση τούς ξεφαντωτές. Στό ἔτης τό ποίημα ἀκολουθεῖ καὶ τελειώνει ἀχώριστο ἀπό τό τραγούδι τῆς φλογέρας μαζί ἐπικό, λυρικό, ιστορικό, φιλοσοφικό, μυστικό, προφητικό. ‘Η πνοή τοῦ ποιητῆ καὶ ἡ ψυχή τοῦ βασιλιᾶ δεμένες ἀκατάλυτα σέ μια ἀτμόσφαιρα δνέρου δραματικοῦ, πού τὴν ἀποτελοῦν μαζί θεικά καὶ μεταφυσικά στοιχεῖα. Στό σύνολό του τό ποίημα εἰναι ἐπικολυρικό ἢ καθαρότερα ἔνας ἐπικός ὅμονος σάν τούς ὁμηρικούς ὅμονους.

Στόν τρίτο λόγο γίνεται ἀπαρίθμηση τοῦ τροπαιοφόρου δρόμου τοῦ Βουλγαροκτόνου ἀνάμεσ’ ἀπό τά κάστρα κι ἀπ’ τούς κάμπους καὶ τὶς λίμνες τῆς Μακεδονίας. Συντρίβει τό Βούλγαρο, δους σταθεῖ κι ὅπου περάσει. ‘Αποφασίζει τέλος νά προσκυνήσει τὴν Παναγία, πού ήταν στή χάρη τῆς ταμένος, καὶ νά ψάλει τά νικητήρια στήν ύπερμαχη, Στρατήγισσα. Δέ στέκεται στὶς μεγάλες μακεδονικές πολιτείες μήτε στήν ‘Εφτάλοφη, ‘Ισα τραβᾶ πρός τὴν Ἀθήνα, πού φορεῖ κορόνα τῆς τό Βράχο. Λυρική ἀποθέωση τοῦ Παρθενώνα.

‘Ο Θεῖος Βράχος

‘Εσύ ’σαι, πού κορόνα σου φορεῖς τό Βράχο; ‘Εσύ ’σαι, Βράχε, πού τό ναό κρατᾶς, κορόνα τῆς κορόνας·

Ναέ, καὶ ποιός νά σ’ ἔχτισε μέσ στούς ὥραίους ὥραίς γιά τήν αἰώνιότητα, μέ κάθε χάρη ‘Εσένα;

Σ’ ἔσε ἀποκάλυψη δρυθμός, κάθε γραμμή καὶ Μούσα· λόγος τό μάρμαρο ἔγινε κι ἡ ἴδεα τέχνη, καὶ ἤρθει στή χώρα τή θαυματουργή, πού τά στοχάζεται ὅλα

μέ τή βοήθεια τῶν Ὀρῶν τῶν καλομετρημένων,
ῆρθες ἀπάνου ἀπ' τούς λαούς κι ἀπάνου ἀπ' τίς θρησκεῖς,
κυκλώπειε, λυγερόκορμε καὶ σά ζωγραφισμένε.

“Ομοια τά πολυτίμητα παντοτινά μαγνάδια,
ἴδια στή στέγνια, στή νοτιά, στό φῶς καὶ στό σκοτάδι,
πού χέρι δέν ξεύφαίνει τα καί χρόνια δέν τά φτείρουν
καὶ μάτι δέν μπορεῖ νά βρει πῶς ἀπ' ἀρχῆς πλεχτῆκαν
κι ἀνήμπορ' εἶναι ἡ μαστοριά νά τά ξαναρχινήσει,
στοιχειά, γιατί τ' ἀργάστηκαν ἀπό δροσοσταλίδες
καὶ νέραϊδοι μέ τούς ἀφρούς καὶ ἀγγέλισσες μέ ἀχτίδες.

“Ἐτσι κι ἐσύ. Οὔτε δύνοσουν ἀλλοῦ, Ναέ, νά ζήσεις,
παρά ὅπου πρωτοφύτρωσες. Ἀνθός, κι ἡ Ἀθήνα γλάστρα.
Ἐδῶ τοῦ ἀθάνατου ἡ πηγή, τῆς ἐρμιᾶς τώρα ἡ κλάψα.

Στήν ՚ίδια γῆ, στῶν ՚ίδιων σου θεῶν τό κατατόπι
καθώς φυτρῶναν ἀπό τῶν ἀθάνατων τά δάκρυα
καὶ ἀπό μακάρων αἷματα, πού στάζαν ἐδῶ κάτω
καὶ βόηθαγαν τή γέννα τους, φύτρωσες, ώς φυτρῶναν
οἱ νάρκισσοι κι οἱ ίάκινθοι καὶ οἱ δάφνες κι οἱ ἀνεμῶνες
κι ὅσα ἀπ' τ' ἀνθρώπου τό κορμί στοῦ λουλουδιοῦ περνοῦσαν.

Κι ὅπου σοῦ πήρανε βλαστό καὶ σπόρο ὅπου σοῦ κλέψαν,
τό ξαναφύτρωμα ἀμοιαστο, γιά πάει τοῦ κάκου ὁ σπόρος.

Ναέ, τά θέμελά σου ἐσέ δέν εἶναι ριζωμένα,
σά νά τή γγίξαν τρίσβαθα τήν τέλειωση τοῦ κόσμου,
μηδέ τό μέτωπό σου ἐσέ πέρα ἀπό τά γνέφια,
σάν πυραμίδας κολοσσός ἀπάνου σ' ἐρμοτόπι

τῆς Ἀφρικῆς. Ἀνάλαφρα κρατᾶν ἐσέ στοῦ ἀέρα
τή διαφανάδα τή γλαυκή τῶν Ὀλυμπίων τά χέρια.

Κι ἡ ἀρχοντική κορφή σου ἐσέ δίχως θρασά νά πάει,
γιά νά χαθεῖ στά ἀπέραντα, πού μάτι δέν τή φτάνει,
τό Πνεῦμα πρός τ' ἀπέραντα ξέρει ἀπαλό καὶ φέρνει.

Ἐσένα δέ σέ χτίσανε τυραγνισμένων ὄχλοι,
καματερά ἀνθρωπόμορφα στρωμένα ἀπ' τή βουκέντρα
φαρμακερά καὶ ἀλύπητα δυνάστη αἵματοπότη.

Ἐσένα μέ τό λογισμό κι ἐσέ μέ τό τραγούδι
σέ ύψωσαν τῶν ἐλεύθερων οἱ λογισμοί ἐκεῖ ὅπου
καὶ ὁ Νόμος σάν πρωτόγινε τῆς Πολιτείας προστάτης,

μέ τό ρυθμό πρωτόγινε, κι ἔταν κι αύτός τραγούδι·
καί ὁ δαμαστής σου μάρμαρο, Ναέ, καί ὁ πλαστουργός σου,
δίχως νά ίδρωσει νικητής, δίχως ἄγωνα πλάστης.

Κι ἀκοῦστε! Πρέπει κι ὁ ἄνθρωπος, κάθε φορά, πού θέλει
νά ξαναβρεῖ τά νιάτα του, νά ῥχεται στό ποτάμι
τῆς Ὁμορφιᾶς νά λούζεται. Σ' ὅλα μπροστά τά ὡραϊα
νά στέκεται ἀδιαφόρευτα καί γκαρδιακά νά σκύβει
προσκυνητής, ἐρωτευτής, τραγουδιστής, διαβάτης.

Κι ἀφοῦ ὅλων πάει ταξίματα καί μεταλάβει ἀπ' ὅλα,
πάλι καί πάντα νά γυρνᾶ σ' ἐσένα μ' ἐναν ὅμνο.

Μ' ἐσένα τό ξανάνιωμα τοῦ κόσμου ν' ἀρχινάει
τοῦ κόσμου τό ξανάνιωμα μ' ἐσέ νά παίρνει τέλος.

Ποῦ νά τή βρῶ, καί σάν τή βρῶ, ποῦ νά τήν καταλάβω
τῆς καλλονῆς σου τήν ψυχή, Ναέ, καί τῆς ψυχῆς σου
τό μυστικό πῶς νά τό πῶ, τί δάχτυλα, ποιά χέρια
θά μοῦ τό παίζουνε, καί ποιά πνοή θά μοῦ κυλήσει
τό μυστικό σου μέσα μου σά ροδοκόκκινο αἷμα,
γιά νά τό κάμω λάλημα, πού νά τ' ἀξίζει ἐσένα;

Κωστής Παλαμᾶς

7. Ο ΟΡΚΟΣ

'Η ύπόθεση τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἐπικολυρικοῦ ποιήματος, ποὺ
διακρίνεται γιά τή δραματική του πλοκή καί τή θρησκευτική πνοή
του, προέρχεται ἀπό τή μεγάλη Κρητική ἐπανάσταση τοῦ 1866, ἡ
ἀποτυχία τῆς δποίας εἶχε ως θλιβερό ἐπίλογο τήν ἀνατίναξη τῆς
μονῆς τοῦ Ἀρκαδίου ἀπό τόν ἡγούμενό της Γαβριήλ.

'Ο ἀγωνιστής Μάνθος πείθει τήν ἀρραβωνιαστικά του, τήν Κρη-
τικοπούλα Εύδοκια, νά φύγει ἀπό τήν Κρήτη γιά νά σωθεῖ, δίνον-
τάς της ἔνορκη ύπόσχεση (ὅρκο) ὅτι μιά μέρα δπωσδήποτε θά ξαν-
συναντηθοῦν καί θά παντρευτοῦν.

'Ο Μάνθος σκοτώνεται, μέ τήν ἀνατίναξη τοῦ Ἀρκαδίου. 'Η
Εύδοκια μετά ἀπό τρία χρόνια προσφυγική ζωή γυρίζει πάλι στήν
ὑπόδουλη Κρήτη καί ἐπισκέπτεται τρελλή ἀπό θλίψη τά ἐρείπια
τῆς μονῆς, ὅπου τῆς φανερώνεται τό φάντασμα τοῦ ἀγαπημένου
τῆς καί τῆς ἀφηγεῖται τά περιστατικά τῆς δραματικῆς ἀνατίναξης.

'Η Εύδοκια πεθαίνει ἀπό θλίψη καί ἔτσι τηρεῖται ὁ ὄρκος, πού
τῆς είχε δώσει ὁ Μάνθος! Θά συναντηθοῦν δριστικά, ἀλλά στόν
ἄλλο κόσμο.

Έκει, πού κάθε σύνεργο ξολοθρεμοῦ κινοῦσε
κι ἡ γῆ όχ τό βάρος ἔτρεμε κι ἀπό βαθιά βογγοῦσε,
ἀζάλιστος ὁ Γαβριήλ στή ζάλη τέτοιου κρότου
μαζώνει αύτούς πού γνώριζαν τό μέγα μυστικό του,
και σάν μᾶς εἶδε ἀνάμερα, στούς ἄλλους, πού συφταίνει
και κράζει όλοῦθε γύρω του, τά λόγια τοῦτα κρένει:
«Σκορπίστε, ἀδέλφια στά κελιά! Παιδιά, γυναῖκες, γέροι,
ἔκει βοήθεια καρτεροῦν ἀπ' τό γενναῖο σας χέρι·
πλήν, ὅσο ἐμεῖς τό χείμαρρο τοῦ ἔχθροῦ θενά βαστοῦμε,
ξεμακρεσμένον ἀπό σᾶς, κι ἐδῶ θά πολεμοῦμε,
μή τή φωνή κανένας σας ἀκούσει τῆς ψυχῆς του
και ρίξει βόλι ἀπό ψηλά, γιά τ' ὄνομα τοῦ 'Υψίστου!
'Αλλά νά φύγει κάμετε κρυφά όχ τ' ὀπίσω μέρος
κάθε γυναίκα και παιδί κι ἀσθενισμένος γέρος,
και βγεῖτε σύγκαιρα κι ἐσεῖς γιά μάχη ἔτοιμασμένοι,
ἄν τήν ψυχή σας βλέποντας, χουμήσουν οἱ ὀργισμένοι!».

Τοῦ κάκου αύτοί παρακαλοῦν, τοῦ κάκου γονατίζουν,
θαρρεῖς πού τόν ἀπόκρυφο σκοπό του ξεχωρίζουν·
κι οἱ μεγαλόψυχοι γι' αὐτό σά διακονιά γυρεύουν
τήν ἴδια τύχη νά 'βρουνε, πού κάπτως προμαντεύουν.
Τοῦ κάκου κλαῖνε· ἀσάλευτος ὁ Εὔλογημένος μνήσκει
και τόση δύναμη φωνῆς και τέτοια λόγια βρίσκει,
πού ἐδῶθε φεύγουν ὅλοι τους θλιμμένοι ἀγάλι· ἀγάλια,
μέ ταπεινά ματόφυλλα και μέ σκυφτά κεφάλια.
Ποτέ σ' ἀνθρώπου μέτωπο μέ δάφνη στολισμένο
τῆς Δόξας δέν ἐφάνηκε τό φῶς περιχυμένο,
σάν εἰς αὐτά, πού γέρνανε τοῦ πόνου ἀπό τό βάρος,
γιατί δέν τά στεφάνωνε μιάν ὥρα πρῶτα ὁ Χάρος!
Μόλις ὁ ἡγούμενος μακριά τούς εἶχε προβοδήσει:
«Τρεχᾶτε» φώναξε· κι ἐδῶ, χωρίς ν' ἀργοπορήσει,
κοντά κοντά μᾶς ἔστησε στ' ἀθάνατο κελί του,
τοῦ Τούρκου ν' ἀποκρούσομε τήν πρώτη δρμή μαζί του.

Σέ τόση ἀντράλα ταραχῆς ἀκούω σάν τ' ὄνομά μου·

στρωνάω, καταπώς ἥμουνα γονατισμένος χάμου,
καὶ τὸν ἡγούμενο θωρῶ. Δαυλί ἀναιμένο ἐκράτει,
πού τόσο δέν ξεσπίθιζε, σάν τοῦ γενναίου τὸ μάτι,
γιατί τὸν εὔρηκε πικρό φαρμακεμένο βόλι
καὶ ἀπό τὴν ὅψη του ἡ ζωὴ σ' ἐκεῖνο ἐπῆγεν δλη.
Χλωμός, χλωμός ἐτρέκλισε κι ἤθελε πέσει κάτου,
ἀνίσως καὶ δέν ἔτρεχα σάν ἀστραπή κοντά του.
Τόν ἀνασήκωσα, κι εὐθὺς τὸν ὄμο αὐτός μοῦ ἀδράχτει
καὶ δείχνοντας τὸν ἀνοιχτό τοῦ πάτου καταρράχτη:
«Προτοῦ», μοῦ λέει, «στό σῶμα μου ν' ἀδειάσει κάθε φλέβα,
βόηθα τ' ἀδύνατο πλευρό, μαζί μου ἐκεῖ κατέβα».

Μές στό χαμώι σάν ἔφτασα καὶ ὡς μοῦ 'χε παραγγείλει,
τ' ἄγιο κορμί του ἀπόθωκα σέ μαρμαρένια στήλη,
ἔμεινα ἀκίνητος, βουβός· μέ μιά μεγάλη φρίκη
ἀργά τά μάτια ἐγύρισα στήν μαύρην ἀποθήκη.
Ἄχ! μ' ἐπλακώνανε βαριά τοῦ τόπου τά σκοτάδια,
κι ὁ νοῦς μου ἀποχαιρέτουνε πέλαο, βουνά, λαγκάδια,
ὅλα τά ἐλεύθερα πουλιά στ' ἀέρι σκορπισμένα,
τέσ αὗρες ὅλες τ' οὐρανοῦ, τό φῶς τοῦ ἡλίου κι ἐσένα.
Γιά μιά στιγμή, πού διάβηκε σάν ἀστραπῆς ἀχτίδα,
τά χρυσωμένα ὄνειρατα τῆς εύτυχιᾶς μας εἶδα,
καὶ νά προφέρω ἥμουν σιμά, στοῦ νοῦ μου τήν ἀντάρα
γι' αὐτούς πού μοῦ τά σβήσανε μιά τρομερή κατάρα.
Πλήν, στόν ἡγούμενο μεμιδῆς γυρίζοντας τό βλέμμα,
ἐκεῖ πού ὁρθός βαστιότουνε κι ἥταν γιομάτος αἷμα,
ἐκεῖ πού ὡς μάρτυρας ψηλά κατά τά θεῖα λημέρια
τό λογισμό του ἀσήκωνε, τά μάτια καὶ τά χέρια,
τή γῆ ξαστόχησα γοργά καὶ κάθε της ἀγώνα,
μέ συντριβή λυγίζοντας, ό ἀμαρτωλός, τό γόνα.
Στό θεῖο χλωμό του πρόσωπο δίχως νά πνέω τηροῦσα
κι ἐνῶ στά βάθη τῆς ψυχῆς τόν ούρανό ἀγριοῦσα,
χουμοῦν ἀπάνου οἱ δαιμονες· τά πάντα πλημμυρίζουν.
σφαγή ἀρχινοῦν ἀλύπητη καὶ σά θεριά μουγκρίζουν.
Ὦ! δέν τούς ἄκουσα πολύ! — Τό εύλογημένο χέρι
στήν κεφαλή μου ό σεβαστός δέν ἀργησε νά φέρει,

καὶ σάν μ' εὐχήθη, τ' ἄλλο του, πού τό δαυλί φουχτώνει,
στή μαύρη εύθυς κατέβηκε θανατηφόρα σκόνη.
Σύγνεφο μέγα, φλογερό κι ἀπό βροντή γιομάτο
σέ ἀνοιγοσφάλισμα ὁρθαλμοῦ μᾶς ἀρπάξε ἀπό κάτω
κι ἐδῶ γοργά ξανάπεσε κάθε ζεστό λιθάρι,
ὅπού μ' ἐμᾶς τό σκάσιμο τοῦ λαγουμιοῦ εἶχε πάρει.
Ἄλλα βαθιά, πολύ βαθιά, μέ τήν ὄρμή τήν ἴδια,
μαῦρες τῶν Τούρκων οἱ ψυχές, ὡσάν τ' ἀποκατίδια,
σ' ἄγριο σκοτάδι ἀκούσαμε νά βυθιστοῦν, καὶ ἀκόμα
θυμοῦ βλαστήμιες εἴχανε στό κολασμένο στόμα.
Σάν ἡ φωτιά, πού μέσα της μᾶς εἶχε ξάφνου ἀρπάξει,
γύρω ἐλαγάρισε ἀπ' αὐτούς, τ' ἀψήλου ἐπῆρε ν' ἀράξει,
κι ἑκεῖ, καταπάτως ἀνοιξαν ὅλα τά οὐράνια βάθη,
μέ βία στή μάνα τοῦ φωτός μᾶς ἔριξε κι ἔχαθη.

Γεράσιμος Μαρκορᾶς

Β. ΛΥΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1. Ο ΕΡΑΣΙΤΕΧΝΗΣ

“Οταν στὰ βάθη τῆς νυκτὸς μὲ περιζώνη
ἄκρα θαλάσσης, οὐρανοῦ καὶ γῆς εἰρήνη,
τὸ πνεῦμα, ὃπού στὴν ταραχὴν τοῦ κόσμου σβήνει,
σιγὰ τὴν μυστικὴν ζωὴν του ἀνανεώνει·

τῶν πόθων ὅλων καὶ παθῶν ἀγάλι’ οἱ πόνοι
παύουν, καθὼς στὸν νοῦν ἀπλώνετ’ εὔφροσύνη,
ὅ αἰθέρας, ὃπού ἀρχῆθεν ἡ ψυχὴ μου κλίνει·
ἡσυχῇ ὁρμὴ πρὸς κόσμον ἄλλον μὲ φτερώνει.

Καὶ ὅσα πνεύματα ἔδω στὰ πλάσματά τους εἶδα,
ἀκαθρέφτιστα ἐκεῖ θωρεῖ τα ἡ φαντασία,
καὶ ὅταν θαρρῷ πώς τὴν χρυσὴν πατῶ βαθμίδα,

ὅπου ἀντηχεῖ ψηλάθε ἀπέραντη ἀρμονία,
θαμπὴ στιγμὴ τὴν ἰλαρὴ μοῦ παίρνει ἐλπίδα,
μὲ οὐράνιο λάλημα νὺν εἰπὼν τραγούδια θεῖα.

Ιάκωβος Πολυλάζ

2. ΚΑΡΔΑΚΙ

Τ’ ἀγνωρα ρεποθέμελα τοῦ ἀρχαίου
ναοῦ στό ἔρμο ἀκροθαλάσσιο πλάι
χορταριασμένα κείτονται. Γελάει
γύρου ὅμορφάδα κόσμου πάντα νέου.

Καί λέω πού ἀκόμα ἀπ' τήν κορφή τοῦ ὥραίου
βουνοῦ στ' ἄσπρα ντυμένη ροβολάει
ἡ ἀρχαία ζωή, κι αὐτοῦ φεγγοβολάει
λαμπρός ναός τεχνίτη Κερκυραίου.

Χρυσόνειρο, σέ βλέπω, γιατί μ' ἔχει
μαγέψει τό νερό στήν κρύα βρύση,
πού μέσαθε ἀπό τ' ἄγιο χῶμα τρέχει.

*Ἐτσι κάποιος θεός θά τό 'χει ὅρίσει·
κι ὅποιος ξένος ἐκεῖ τό χείλι βρέχει,
στά γονικά του πλιά δέ θά γυρίσει.

Λορέντζος Μαβίλης

3. ΠΑΤΡΙΔΑ

Πάλε ξυπνάει τῆς ἄνοιξης τ' ἀγέρι
στήν πλάση μυστικῆς ἀγάπης γλύκα,
σά νύφ' ἡ γῆ, πόχει ἄμετρα ἀνθη προίκα,
λάμπει, ἐνῶ σβήται τῆς αύγῆς τ' ἀστέρι.

Πεταλοῦδες πετοῦν ταίρι μέ ταίρι,
ἐδῶ βουτζει μέλισσα, ἐκεῖ σφήκα·
τή φύση στήν καλή της ὥρα ἐβρῆκα,
λαχταρίζει ἡ ζωή σ' ὅλα τά μέρη.

Κάθε μοσκοβολιά καί κάθε χρῶμα,
κάθε πουλιοῦ κελάηδημα ξυπνάει
πόθο στά φυλλοκάρδια μου κι ἐλπίδα

νά σοῦ ξαναφιλήσω τ' ἄγιο χῶμα,
νά ξαναϊδῶ καί τό δικό σου Μάη,
ὄμορφή μου, καλή, γλυκιά πατρίδα.

Μόναχο, 5 Ιουνίου 1888

Λορέντζος Μαβίλης

4. ΤΡΕΛΗ ΧΑΡΑ

Μέ γυμνό πόδι στά πλούσια λουλούδια,
μέ ξέπλεγα στίς αὔρες τά μαλλιά της
πετά ή τρελή Χαρά μέ τά τραγούδια,
παιδιούλα δροσερή σά μοσχομπάτης.

Σάν πεταλούδα βελουδένια χνούδια
τινάζει ἀπ' τά πολύχρωμα φτερά της,
καί στά τετράξανθά της τά πλεξούδια
κάτι ἀντιφέγγει σά μεσημεριάτης.

Καί τή χαρά της δέν κρατάει στά στήθια,
μά ἐκεῖ, πού τρελά κράζει: «τί μοῦ λείπει;»,
νά σου πετιέται ἀπό τά κουφολίθια

ἡ γριά ἡ Ἡχώ καί τῆς φωνάζει: «ἡ λύπη!
Είμαι γριά καί ξέρω μόνο ἂν πάθεις,
μπορεῖς καί τί ναι ἡ χαρά νά μάθεις».

«Σκαραβαῖοι καὶ τερακότες»

Ιωάννης Γρυπάρης

5. ΠΡΟΣΕΥΧΗ

Θεέ, ὑμνεῖ τὴν δόξαν σου ἡ νὺξ καὶ ἡ ἡμέρα:
μέ ἄνθη ἔστρωσας τὴν γῆν, μὲ ἄστρα τὸν αἰθέρα.
Ἄσυμφωνοι τόσοι λαοὶ αἰνοῦσι Σε συμφώνως,
ποικίλαι γλῶσσαι χίλιαι ὑμνοῦσι Σε συγχρόνως.
Τὸ πᾶν ἀμέτρητος μετρᾶς, ἀόριστος ὁρίζεις.
Τὸ πᾶν ἀόρατος ὁρᾶς, ἀγνώριστος γνωρίζεις.

Τὸ φῶς εἶναι τὸ σῶμα σου
ὅ ἥλιος τὸ ὅμμα σου,
ὅ κεραυνὸς φωνή σου
τὸ ἄπειρον διάστημα
τὸ μέγα σου ἀνάστημα
καὶ ὁ αἰών στιγμή σου.

Δύναται ὁ δάκτυλός σου ως μοχλὸς τὴν γῆν νὰ σείσῃ

καὶ τὸ κοῖλον τῆς χειρός σου τοὺς ὥκεανούς νὰ κλείσῃ.
Μὲ πνοήν σου μίαν σβήνεις τῶν ἀστέρων τοὺς φανούς
καὶ μ' ἐν μόνον νεῦμα κλίνεις πρὸς τὴν γῆν τοὺς οὐρανούς.

«Ο ὁδοιπόρος»

Παναγιώτης Σοῦτσος

Χρυσάνθης Λαζαρίδης τοῦ Καραϊσκάκη

6. ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Χώρα μεγαλοφυῖας ! . . . εἰς τοὺς κόλπους σου τὸ πάλαι,
ῷ πατρίς μου, αἱ ἴδει ἀνεβλάστανον μεγάλαι,
καὶ τυραννοκτόνον ξίφος κρύπτοντές εἰς τὰς μυρσίνας
οἱ Ἀρμόδιοι ἡνώρθουν ἰσονόμους τὰς Ἀθήνας.
"Αλλοτε θεοὶ ἐπάτουν τὰ ἐδάφη σου καὶ θείαν
ἔως σήμερον ἡ γῆ σου ἀναδίδει εύωδίαν,
καὶ ἡ αὔρα τοῦ Ζεφύρου
ψιθυρίζει τὴν ἀρχαίαν μελωδίαν τοῦ Ὁμήρου.

Δύο ἔφερε μοχθοῦσα γίγαντας τῆς γῆς ἡ σφαῖρα
καὶ τῶν δύο οἱ αἰῶνες Σὲ κηρύττουσι μητέρα.
Στρατηλάτης τῶν Ἑλλήνων ἐκδικῶν τὸν Μαραθῶνα,
ὁ Ἀλέξανδρος εἰσῆλθε νικητὴς εἰς Βαθυλῶνα.
Διετήρει αἴματός σου εἰς τὰς φλέβας του ρανίδα
ὅ Κορσικανός, ὁ ἔχων τὸν Ταύγετον πατρίδα
καὶ εἰς μίαν μόνην ὥραν
τὴν γῆν παίξας, τὴν γῆν χάσας εἰς τοῦ Βατερλὸ τὴν χώραν.

'Αλλ' ὁ πρῶτος ἀγαπῶν σε καὶ τὴν δόξαν τῶν Ἑλλήνων
πέραν τοῦ Ἰνδοῦ καὶ Γάγγου μέχρι Τροπικοῦ ἐκτείνων,
ἀπεβίωσε μονάρχης καὶ ὡς τοῦ πολέμου λείαν
μίαν ἔδωκεν εἰς πάντα στρατηγόν του βασιλείαν.
ὅ δὲ δεύτερος μισῶν σε καὶ τὸν ἄδοξον σουλτάνον
ἐπιστήθιόν του φίλον ἀντὶ σοῦ παραλαμβάνων,
δέσμιος εἰς νῆσον ξένην,
δέσμιος εἰς τὴν Ἅγιαν ἐτελεύτησεν Ἐλένην.

«Περιπλανώμενος»

Ἀλέξανδρος Σοῦτσος

7. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΨΥΧΗ

Σύ πού πνέεις, σύ πού λάμπεις
στήν ἀνατολή τοῦ κόσμου
καί μαγεύεις τά δνειρά μου,
σύ, πού σέ μαντεύω ἐμπρός μου
στά γαλάζια τοῦ ούρανοῦ μας
καί τῆς θάλασσάς μας πλάτη,
στοιχειωμένη μέσ στ' ἀρχαῖο
μισογκρέμνιστο παλάτι,
έλληνική ψυχή,

κόσμος ὁμορφιᾶς κι ἀλήθειας
στήν πνοή σου ἐγεννήθη,
ὁμορφιά κι ἀλήθεια κρύβουν
ώς κι οἱ θαυμαστοί σου μύθοι.
Στῆς ζωῆς τό βῆμα στρώνεις
τ' ἄνθη τῆς χαρᾶς τά θεῖα
καί χαρίζεις στούς θεούς σου
τή δική σου ἀθανασία,
έλληνική ψυχή.

Δίνεις τήν παντότινή σου
τήν νεότητα στήν "Ηβη,
στόν Ἀπόλλωνα τό φῶς σου
καί στόν Ἀρη τήν ὄρμή σου.
Καί τήν αἰθερία σου αἴγλη —
τό παντέλειο τοῦ τεχνίτη
δνειρό — στήν ούρανία
ἐνσαρκώνεις Ἀφροδίτη,
έλληνική ψυχή.

Μέ λαχτάρα σέ θωπεύω
στό μαρμάρινό σου πλάσμα,
πού κλεισμένη ζεῖς καί πάλλεις
σάν κρουσταλλογέννητο ἄσμα.

Καί σέ ἀκούω μές στοῦ Ὄμήρου
τήν ἀθάνατη ἀρμονία,
μές στό πύρινο τό κλάμα
τῆς Σαπφώς, ὃ αἰώνια
ἔλληνική ψυχή.

"Οταν μέσα σέ ἄγρια χρόνια
ψηλαφοῦσε ἡ ἀνθρωπότης
κι ἵδρωνεν ἀπό ἀγωνία
τό θρασύ τό μέτωπό της,
σέ καί πάλιν ἐκαλοῦσε
μές στά βάρβαρά της σκότη,
σέ, τήν βρύση τῆς σοφίας,
σέ, τόν νοῦν τόν φωτοδότη,
ἔλληνική ψυχή.

Καί φιλάνθρωπη κατέβησ
ἀπ' τό δλύμπιό σου δῶμα,
τοῦ Χριστοῦ γιά νά φιλήσεις
τό θεόπνευστο τό στόμα.
Κι ἀπό κεῖ μέ νέαν δψη
κι ἀπό κεῖ μέ λάμψη νέα
νά χυθεῖς στήν οίκουμένη
ὅσσο ἀγία, τόσσο ώραία,
ἔλληνική ψυχή.

"Εσπειρες στῆς γῆς τά ἔθνη
τά θαυματουργά σου δῶρα,
ἔγινες ψυχή τοῦ κόσμου.
Κι ἥλθε μέρα κι ἥλθεν ώρα,
ἄχ, πού πέταξες κι ἀφῆκες
τήν πατρίδα σου τήν πρώτη.
Κι ἐνῶ φώτιζες τά ξένα,
τήν ἐσκέπαζαν τά σκότη,
ἔλληνική ψυχή.

“Εφυγεις, ἀλλ’ ἔχει μείνει
ὅ ζωτοποιός σου σπόρος
καὶ στά βάθη ἀνατριχιάζει,
γιά ν’ ἀνθίσει νικηφόρος.

“Εφυγεις. Μ’ ἂν τ’ ἄρωμά σου
τό σκορπᾶς στήν οἰκουμένη,
ὅμως ἡ βαθιά σου ρίζα
ἔδω βόσκει ἀντρειωμένη,
 έλληνική ψυχή.

Κι ὅλη ἡ ὁμορφιά σου ἔχύθη
μές στοῦ γένους τό τραγούδι,
τῶν αἰώνων μας τῶν στείρων
δλοπάρθενο λουλούδι.

Κι ὅλη ἐκείν’ ἡ περηφάνια
κι ἡ παλιά σου δόξα πάλι
μές στῆς λευτεριᾶς ἐφάνη
τ’ ἀστραπόβιλα τά κάλλη,
 έλληνική ψυχή.

«Ποιήματα παλαιά καὶ νέα»

‘Αριστομένης Προβελέγγιος

8. ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ

Κι ἔγειρ’ Ἐκεῖνος τό ἄχραντο κεφάλι καὶ ξεψύχησε
στό μαῦρο τό κορμί μου ἀπάνου·
ἄστρα γινῆκαν τά καρφιά τοῦ μαρτυρίου Του, ἄστραψα
κι ἀπό τά χιόνια πιό λευκός τά αἰώνια τοῦ Λιβάνου.

Οἱ καταφρονεμένοι μ’ ἀγκαλιάσανε,
καὶ σά βουνά καὶ σά Θαβώρ ύψωθηκαν ἐμπρός μου·
οἱ δυνατοί τοῦ κόσμου μέν κατάτρεξαν·
γονάτισα στόν ἵσκιο μου τούς δυνατούς τοῦ κόσμου.

Τόν κόσμο ἂν ἐμαρμάρωσα, τόν κόσμο τόν ἀνάστησα,
στά πόδια μου ἄγγελοι οἱ Καιροί, γύρω μου σκλάβεις οἱ Ὄρες,

δείχνω μιά μυστική Χαναάν στά γαλανά ύπερκόσμια·
μά ἐδῶ πατρίδες πάναγνες εἰσαστ' ἐσεῖς, τρεῖς χῶρες!

“Ω πρώτη ἐσύ, Ἱερουσαλήμ! τοῦ βασιλιᾶ προφήτη σου
μικρή εἰν’ ἡ ἄρπα, γιά νά είπει τή νέα μεγαλοσύνη·
τοῦ Σολομώντα σου δ ναός μέ ἀντίκρισε καί ράγισε·
καινούρια δόξα ντύθηκαν τῆς Ἰουδαίας οἱ κρίνοι.

Κι ὑστερα ὑψώθηκα σ’ ἐσένα, ω Πόλη, ἔφτάλιοφο ὄραμα
κι ἔγινα φῶς τῶν οὐρανῶν, τό θάμα τοῦ Ἰορδάνη,
τούς Κωνσταντίνους φώτισα καί τούς Ἡράκλειους δόξασα,
καί τρικυμίες δέν ἔσθησαν ἐμέ, μηδέ σουλτάνοι.

Κι ὑστερα ἕγώ ταξιδευτής ἥρθα σ’ ἐσένα, ἀσύγκριτη
Ἀθήνα, τῶν ὡραίων πηγή, τῶν ἔθνικῶν κορόνα,
τόν ἄγνωστο ἔφερα Θεό καί ἀπόκοτος, ἀψήφησα
τήν πολεμόχαρη Παλλάδα μέσ στόν Παρθενώνα.

Καί γνώρισα τούς ἰλαρούς θεούς καί στεφανώθηκα
τήν ἀγριλιά τῆς Ἀττικῆς, τή δάφνη ἀπ’ τήν ‘Ελλάδα,
καί, ω λόγος πρωτογρίκητος! τοῦ Γολγοθᾶ τό σύγνεφο
πῆρε τήν ἄσπρη ὁμηρική τοῦ Ὀλύμπου λαμπεράδα.

Τά εἰδωλα τ’ ἀφρόντιστα καί τά πασίχαρα ἔφυγαν,
ἀλλ’ οὔτε πιά μεθάει τή γῆ τό ἀσκητικό μεθύσι,
ἄς λάμπει ἡ μυστική χαρά στά γαλανά ύπερκόσμια·
εἰν’ ἐδῶ κάτου μιά ζωή καί εἰν’ ἄξια, γιά νά ζήσει.

Μέ τά κλαδιά τῆς φοινικιᾶς νέα ώσαννά λαχτάρισα
σ’ ἐσένα, ω Γῆ πανάγια καί ω πρώτη μου πατρίδα·
σ’ ἐσέ γυρνῶ, Ἱερουσαλήμ, κι ἔνα τραγούδι φέρνω σου·
εἰναι πλασμένο ἀπό ψυχή καί ἀπό φωνή Ἑλληνίδα!

«Ἄσάλευτη ζωή»

Κωστής Παλαμᾶς

Καλῶς μᾶς ἥρθατε, παιδιά! Στήν Κύπρο τήν ἀέρινη,
στή μακαρία τῇ γῆ,
στάζει τό μέλι διαλεχτό σάν πρῶτα; Ἀκόμα γίνεται
τ' ὄλγυλυκο κρασί;

‘Η χαρουπιά ἡ ὄλγυλωρη λέει τά παλιά καὶ τ' ἄξια
τῆς ἀργυρῆς ἐλιᾶς;
Καὶ τ' ἀηδονάκι τραγουδεῖ στήν εύωδιά τοῦ λάδανου
τά πάθη τῆς καρδιᾶς;

Κι οἱ ἀκρογιαλιές λαχταριστές, τ' ἀραξοβόλια ὄλόβαθα
καὶ τ' ἀκροτόπια ὄρθα,
τό καρτεροῦνε τῆς θεᾶς τό ὑπέρκαλο ξαγνάντεμα
καὶ δεύτερη φορά;

Καλῶς μᾶς ἥρθατε, παιδιά! Στήν Κύπρο τήν πολύχαλκη,
στήν καρποφόρα γῆ,
ἀκόμα ἡ μοίρα τῆς ὄργης, ἡ μοίρα ὅλων τῶν ὅμορφων
ξεσπάει καὶ καταλεῖ;

Καλῶς μᾶς ἥρθατε, παιδιά! καὶ φέρτε, κελασθῆστε μας
τό εὐγενικό νησί.

Μές στή βαθιά της ἀγκαλιά μητέρα ἡ Ἀσπρη θάλασσα
νά κρύψει ἐσέ ζητεῖ.

Τοῦ κάκου· στεριές, πέλαγα, λαοί τριγύρω σου, ἥμεροι
καὶ βάρβαροι λαοί,
σ' εἶδανε, σ' ὄρεχτήκανε, καὶ κατά σέ χυθήκανε
καὶ Ἀσία καὶ Ἀφρική.

Ρωμαίους καὶ Σαρακηνούς, Τούρκους καὶ Φράγκους γνώρισες.
‘Ω Ροδαφνούσα ἐσύ,
ἀπό τή Δύση ὁ βασιλιάς κι ὁ ρήγας σ' ἔρωτεύτηκαν
ἀπ' τήν Ἀνατολή.

Κι ἀπ' τὸν καιρό πού σέ Κύπρανε θαλασσομάχοι Φοίνικες,
ώς τώρα, πού σοφά
πατάει σ' ἐσένα δὲ Βρετανός, πολλούς ἀφέντες ἄλλαξες,
δέν ἄλλαξες καρδιά.

Κι είναι ἡ καρδιά σου ἐσέ πιστή καὶ δένεις μέ γητέματα
καὶ πῆραν ἀπό σέ
μιά ρίζα τά διαβατικά, καὶ μοίρανε τ' ἀλλότρια
δική σου χάρη, ὡ, ναί!

Καὶ τὴν Ἀστάρτη ξέγραψεν ἡ θεία Ποθοκρατόρισσα,
πού γέννησαν οἱ ἀφροί,
κι ἀπό τῆς Τύρου τό Μελκάρθ καὶ μέ τά σπλάχνα σου ἔπλασες
τόν Ἑλληνα Ἡρακλῆ.

Κι ἀφοῦ πετάξανε οἱ θεοί καὶ τῆς Παφίας ἀπόμεινε
συντρίματα δὲ βωμός,
ἡ Ροδαφνούσα σου ἔφτασε καὶ γίνηκε τραγούδι σου
καὶ σ' ἀναψε, καημός.

Καὶ τοῦ Ἡρακλῆ τό ρόπαλο τό πῆρε καὶ κυνήγησε
τόν ξένο, ἐκδικητής,
κι ἐσέ λημέρι του ἔκαμε τό κάλεσμα προσμένοντας
τό μέγα, δὲ Διγενής.

Ἐεσύ κρυφοζωντάνεψες, ώραῖο νησί, καὶ φύλαξες,
ἐσύ τά προσκυνᾶς,
τῆς Ρωμιοσύνης τά εἰδωλα· τῆς δύμορφιᾶς τό εἴδωλο
καὶ τῆς παλικαριᾶς.

Καλῶς μᾶς ἡρθατε, παιδιά! Στήν Κύπρο τήν ἀέρινη,
στή μακαρία γῆ,
στό ώραῖο πολύπαθο κορμί ἡ ἀγνή ψυχή δέν ἔσβησε.
Καὶ ζεῖ, καὶ ζεῖ, καὶ ζεῖ!

«Ἡ πολιτεία καὶ ἡ μοναξιά»

Κωστής Παλαμᾶς

10. ΥΜΝΟΣ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

Μητέρα μας πολύπαθη, ω ἀθάνατη,
δέν είναι μόνο σου στολίδι οι Παρθενῶνες·
τοῦ συντριμμοῦ σου τά σπαθιά σ' τά κάμανε
φυλαχτά καί στεφάνια σου οἱ αἰώνες.

Καί οἱ πέτρες πού τίς ἔστησε στό χῶμα σου
τό νικηφόρο χέρι τοῦ Ρωμαίου,
κι ἡ σταυροθόλωτη ἐκκλησιά ἀπό τό Βυζάντιο,
στόν τόπο πολύστυλου ναοῦ τοῦ ἀρχαίου,

κι αὐτό τό κάστρο πού μουγκρίζει μέσα του
τῆς Βενετιᾶς ἀκόμη τό λιοντάρι,
κι δι μιναρές πού στέκει τῆς ὁλόμαυρης
καί τῆς πικρότατης σκλαβιᾶς ἀπομεινάρι,

καί τοῦ Σλάβου τό διάβα ἀντιλαλούμενο
στ' ὄνομα πού μᾶς ἔρχεται στό στόμα,
— μέ τό γάλα τῆς μάνας πού βυζάξαμε —
σάν ξένη ἀνθοβολιά στό ντόπιο χῶμα,

ὅλα ἔνα νύφης φόρεμα σοῦ ύφαίνουνε,
σοῦ πρέπουνε, ω βασίλισσα, σά στέμμα,
στήν ὄμορφάδα σου ὄμορφιά ἀπιθώσανε
κι είναι σά σπλάχνα ἀπ' τό δικό σου τό αἷμα.

‘Ω τίμια φυλαχτά, στολίδια ἀταίριαστα,
ω διαβατάρικα, ἀπό σδς πλάθετ’ αἰώνια,
κόσμος ἀπό παλιά κοσμοσυντρίμματα,
τί νέα τρανή πατρίδα ἡ παναρμόνια!

«Ἡ πολιτεία καὶ ἡ μοναξία»

Κωστής Παλαμᾶς

Δέν τους βαραίνει ό πόλεμος, ἀλλ' ἔγινε πνοή τους.
Σολωμός (Οἱ ἐλεύθεροι πολιορκημένοι)

Γράφτηκε στά 1914, δύτες οι Βορειοηπειρώτες, γιά ν' ἀποφύγουν τήν ἐνσωμάτωσή τους στό τότε ίδρυμένο κράτος τῆς Ἀλβανίας, κήρυξαν αὐτόνομο κράτος καί ἀρχισαν τόν πόλεμο κατά τῶν Ἀλβανῶν.

"Ἄσ ἄνθισαν οἱ μυγδαλιές, κι ἂς τήν κρυφομηνᾶτε
τήν ἄνοιξη ἀπό τώρα
μέ τά γλυκοχαράματα καθώς γοργοχυπνᾶτε,
πουλάκια εἰρηνοφόρα.

"Ἄσ είναι μέσα μου ἡ καρδιά σκληρά σφιχτοδεμένη
ἀπό ἕνα ρήγα πόνο,
πού ἀπάνου σέ χαλάσματα μαστόρεψε καί σταίνει
τό μαῦρο του τό θρόνο.

"Ἄσ ἄνθισαν οἱ μυγδαλιές. Νά! δούρανός θολώνει,
νά! τοῦ Φλεβάρη ἡ μπόρα
σέ φοιβερίζει ἀτίναχτη μέ τ' ὅψιμο τό χιόνι,
πλάστη λευκή, ἀνθοφόρα.

"Ἄσ κλαίη καί μέσα μου ἡ καρδιά. Κι ἀπό τά κλάματά της
ἀθάνατο λουλούδι,
τῆς μοναξιᾶς παρηγοριά, τῆς χώρας παραστάτης,
φυτρώνει τό τραγούδι.

Τέλος νά πῆρε δ πόλεμος; "Άλλος δέν είναι ἀγώνας;
"Ελλήνων Ἱεροί λόχοι,
γιά ὑπνο βαρύ σᾶς δέχτηκε τῆς δόξας δ λιμιώνας;
"Η δάφνη ἀμάραντη; — "Οχι!

Λαλούμενα ξενύχτηδων. Σωπᾶτε, χαροκόποι!
— "Ω σπαθωτή κιθάρα

τυρταία, φόρεσε πύρινη, μπροστά στήν κρύαν Εύρώπη,
κορόνα, τή Χιμάρα!

Κιθάρα μου, ἀνυπόταχτη ψυχή, οἱ καιροὶ καὶ οἱ τόποι
πάντα ὑποταχτικοί σου,
φῶς πάρε ἀπό τὸν Ὄλυμπο, νύχτα ἀπό τή Ροδόπη,
καὶ λάμψε καὶ σκορπίσου.

Στά χιμαριώτικα βουνά ροβόλα, τά τουφέκια
τ' ἄγρια συντρόφεψέ τα,
μέ τῆς πατρίδας τήν ψυχή καὶ μέ τ' ἀστροπελέκια
τήν ἄγια γῆ χαιρέτα.

Γειά σας χαρά σας, βασιλιά νικητή, κυβερνήτη
μέ τήν τρανή τή γνώμη!
Θυσίας βωμός! Ἐκεῖ πετῶ. Φτερά μέ πᾶν πετρίτη,
έμένα εῖν' ἄλλοι οἱ δρόμοι.

Στούς ξέγνοιαστους ἀλίμονο! Τούς πρέπει νά είναι δοῦλοι,
στόν ἄρπαγα, τρομάρα!
‘Η Ἑλλάδα ποῦ; Στήν Ἡπειρο. Δόξα στό Κακοσούλι,
νίκη σ' ἔσε, Χιμάρα!

Τά Γιάννενα ὄνειρεύονται, ἡ Κρήτη ξαποσταίνει,
βουβή ἡ Θεσσαλονίκη,
ἡ Ἀθήνα ξεφαντώνει . . . Ποιός βογγάει σά νά πεθαίνει;
— Χιμάρα, δλόρθη! Οἱ λύκοι!

«Βωμοί»

Κωστής Παλαμᾶς

γνώμη αρχαιοθή τοιμήνει την μετανοότητή την λογική μετροθ
σάν τη δικιά μας, πιειται απή την πατριαρχή την λοιδό την ποιητήρ
κι οπούτο ζενγόβει θεωρεί το γένεσις την προστασίαν την ιδητή την άνθη

12. ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΘΑΥΜΑ

Ἐδῶ μπρός στό περίστυλο τοῦ ἀρχαίου ναοῦ, μόλις φταστός
σ' ἔκσταση ὁ νοῦς — σέ θαύματα παρόμοια ὡς τώρα ξένος —
στή μετουσίωση ἡ ψυχή, στό θάλος μέσα τοῦ φωτός
ὅλ' ἡ καρδιά — ὁ εύτυχισμένος ὅμνος μαρμαρωμένος!

Σκέψη καμιά δλλη, ἀντίφωνο πολύβοο μήτε ρεμβασμός,
στά τέλια τοῦ χρυσοῦ κισσοῦ μιάν αὔρα ἀρμονισμένη,
τὸ χάλασμα ὅλο λούλουδα, ὡς καιρός, ή τύχη, ἔνας σεισμός,
τ' ἀνάστησε καί τά 'δεσεν ὅπως ή φύση δένει!

'Ανηφορίσματα ἵερά σέ βάτους μέσα καί ἀγκαθίες,
γεμάτος τώρα ἀπ' τό διπλό ρυθμό τό γύρω, νά με!
Τήν ἀγωνία μου ξέχασα καί τίς πληγές μου τίς βαθίες
καί σᾶς δοξάζω στ' ὅνειρο τό ξύπνιο, πού κοιμᾶσαι.

«'Ασφόδελοι»

Μιλτιάδης Μαλακάσης

13. ΕΣΤΙΑΔΕΣ

Βαθιά ἀκραχτα μεσάνυχτα, τρισκότεινοι οὐρανοί
πάν' ἀπ' τήν πολιτεία τήν κοιμισμένη·
κι ἔξαφνα σέρνει τοῦ Κακοῦ τό Πνεύμα μιά φωνή,
τρόμου φωνή, — κι ὅλοι πετιοῦνται ἀλαλιασμένοι.

«'Εσβησε ή ἄσβηστη φωτιά!» κι ὅλοι δρομοῦν φορά
τυφλοί μέσα στή νύχτα νά προφτάσουν,
ὅχι μ' ἐλπίδα πώς μπορεῖ νά' ν' ψεύτρα ή συμφορά,
παρά νά δοῦν τά μάτια τους καί τή χορτάσουν.

Θαρρεῖς νεκροί κι ἀπάριασαν τά μνήματ' ἀραχνά,
σύγκαιρα ὄρθοί γιά τή στερνή τήν κρίση,
κι ἐνῶ οἱ ἀνέγνωμοι σπαρνοῦν μές σέ κακό βραχνά,
μήν τύχει τρέμουνε κανείς καί τούς ξυπνήσει.

Μ' ἔνα πνιχτό μονόχνωτο ἀναφιλητό σκυφτοί
πρός τῆς 'Εστίας τόν ναό τραβοῦνε,
καί μπρός στήν πύλη διάπλατα τή χάλκινη ἀνοιχτή
ἔνα τά μύρια γίνουνται μάτια νά' ἴδουνε.

Καί βλέπουν: μέ τῆς γνώριμης ἀρχαίας τῶν ἀρετῆς
τό σχῆμα τ' ἀνωφέλευτο ντυμένες,
στὸν προδομένο τό βωμόν ἐμπρός γονυππετεῖς
τίς Ἐστιάδες, τίς σεμνές, μά κολασμένες.

Τό κρίμα τους ἐστάθηκε μιά ἄβουλη ἀναμελιά
κι ἀραθυμιά — σάν τῆς δικῆς μας νιότης!
μά ᾧ ἄγια ᾧ Φωτιά, μιά πόσθησε, δέν τήν ἀνάβει πλιά
ἀνθρώπινο προσάναμμα ᾧ πυροδότης.

Κι ὅσο κι ἂν μέ τίς φοῦχτες των σκορπίζουν στά μαλλιά
μέ συντριβή καί μέ ταπεινοσύνη,
τοῦ κάκου! στή χλιά χόβολη καί μέσ στή στάχτη πλιά
σπίθας ἴδεα ούδ' ἔλπιση δέν ἔχει μείνει.

Κι είναι γραμμένη τοῦ χαμοῦ ᾧ Πολιτεία· ἔχτός
ἄν, πρίν ὁ καινούριος ὁ ἥλιος ἀνατείλει,
κάμει τό θάμα του ὁ οὐρανός, καί σ' ἀωρα τῆς νυχτός
μακρόθυμος τόν κεραυνό του κάτω στείλει.

Κι ἂν εἶν' καί πέσει ἀπάνω τους, ᾃς πέσει! ὅπως ζητᾶ
τό ἴδιο κι οἱ Παρθένες τό ζητοῦνε,
πού ἰδού τις μέ τά χέρια τους στά οὐράνια σηκωτά
καί τήν ψυχή στά μάτια τους τόν προσκαλοῦνε.

Τάχα τό θάμα κι ἔγινε; —Πές μου το νά σ' τό πῶ,
γνώμη ἄβουλη, γνώμη ἄδικη μιᾶς νιότης
σάν τή δικιά μας, πόσθησεν ἔτσι χωρίς σκοπό
κι ἀκόμα ζεῖ καί ζένεται — μέ τό σκοπό της!

«Συναραβαῖοι καὶ τερακότες»

Ιωάννης Γρυπάρης

14. ΜΕΓΑΛΗ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ 1942

Φέτος στή θέση τοῦ Χριστοῦ
στό Γολγοθά οἱ ἔχθροί μας
καρφώνουνε τή Λευτεριά
καὶ κλαίει, πονεῖ ἡ ψυχή μας.

Μά ἀπό τὸν τάφο τῆς θά βγεῖ
καὶ πάλι ἀναστημένη!

Τήν περιμένουμε ἄγρυπνοι,
σκυφτοί, γονατισμένοι.

Σωτήρης Σκίπης

15. ΒΡΑΔΥ Σ' ΕΝΑ ΧΩΡΙΟ

Γαληνεμένη, ξάστερη, γαλάζια πέρα ώς πέρα,
κρουστάλλινη ἀπ' τόν ὄρθρο της ώς τόν ἐσπερινό της,
κι εἶχε πλανέψει καί τ' ἀχνό χρυσό φεγγάρι ή μέρα
κι ἀργοταξίδευε ἀγρυπνο κι αὐτό στόν οὐρανό της.

Τώρα ἀπό κάτω ἀπ' τά βουνά τά θεϊκά, πού ἵσκιῶσαν,
μαζῶξαν τά κοπάδια τους ἀπ' τά λιβάδια οἱ στάνες,
τοῦ κάμπου τά μικρόπουλα σωπάσαν, θολῶσαν
τά στενορύμια τοῦ χωριοῦ κι οἱ αὐλές τους μέ τίς δράνες.

Πλῆθος οἱ ὀλόχαρες φωνές· κι ἐσβῆσαν λίγο λίγο·
κάποια τζιτζίκια μοναχά λαλοῦν, καὶ πρός τ' ἀμπέλια
κάποιες κοπέλεις ξένοιαστες γυρνώντας ἀπ' τὸν τρύγο
σκορπάνε ἄκόμα στήν ἔρμια τὰ δροσερά τους γέλια.

*Ω! σάν ἀρχίσει γύρω μου γιά πάντα νά νυχτώνει,
δέ θέλω τά ξερόφυλλα νά τρεμοφτερουγίζουν
στό δρόμο μου, κι ἀπάνω μου οί ὄρφανεμένοι κλῶνοι
μ' ἔνα βραχνό παράπονο νά μέ καλονυχτίζουν.

Θέλω τό βράδυ, πού νά θεῖ νά μ' ἀγκαλιάσει, νά ναι
εἰρηνικό σάν τ' ἀγαθό, σάν τ' ἄγιο ἐτοῦτο βράδυ·
πώς πέφτ' ἡ νύχτα τά τρελά τζιτζίκια νά ξεχνᾶνε,
καί νά μοῦ λένε γιά τό φῶς καί μέσα στό σκοτάδι.

Θέλω οί θαμπές μου οί θύμησες στό βάθος νά περνοῦνε
σάν τίς κοπέλες τοῦ χωριοῦ κι ἔκεινες· νά χω γείρει
στή γριάν ἑλιά μας, νά γρικῶ σκυφτός ν' ἀχολογοῦνε
τά γέλια τους ἀπ' τῆς ζωῆς μακριά τό πανηγύρι . . .

«Σχιές»

Λάμπρος Πορφύρας

16. ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

Δέν ξέρω πῶς νά σοῦ τό εἰπῶ. Μά ό δρόμος, χθές τό βράδυ,
μές στή σταχτιά τή συννεφιά σά θέατρο είχε γίνει.
Μόλις φαινόταν ἡ σκηνή στ' ἀνάριο τό σκοτάδι
καί σά σκιές φαινόντανε μακριά μου οί θεατρίνοι.

Τά σπίτια πέρα κι οί αὐλές καί τά κλωνάρια ἀντάμα
Ἐλεγες κι ἥταν σκηνικά παλιά καί ξεβαμμένα,
κι ἔκεινοι ἐβγαίναν κι ἔπαιζαν τ' ἀλλόκοτό τους δράμα,
κι ἄκουγες βόγγους κι ἄκουγες καί γέλια εύτυχισμένα.

Ἐγώ δέν ξέρω. Ἐβγαίνανε κι ἐσμίγαν κι ἐπαγαίναν
κι ἥτανε μιά παράσταση καί θλιβερή κι ώραία.
Κι ἐβγαίνε, Θέ μου! κι ἡ νυχτιά, καθώς ἐπαρασταίναν,
ἐβγαίνε, Θέ μου, κι ἕριχνε τή μαύρη της αὐλαία.

«Σχιές»

Λάμπρος Πορφύρας

17. ΙΘΑΚΗ

Σά βγεις στόν πηγεμό γιά τήν Ἰθάκη,
νά εὔχεσαι νά ναι μακρύς ό δρόμος,
γεμάτος περιπέτειες, γεμάτος γνώσεις.

Τούς Λαιστρυγόνας καί τούς Κύκλωπας,
τόν θυμωμένο Ποσειδώνα μή φοβᾶσαι,
τέτοια στόν δρόμο σου ποτέ σου δέν θά βρεῖς,
ἄν μέν' ἡ σκέψις σου ύψηλή, ἄν ἐκλεκτή
συγκίνησις τό πνεῦμα καί τό σῶμα σου ἀγγίζει.

Τούς Λαιστρυγόνας καί τούς Κύκλωπας,
τόν ἄγριο Ποσειδώνα δέν θά συναντήσεις,
ἄν δέν τούς κουβανεῖς μές στήν ψυχή σου,
ἄν ἡ ψυχή σου δέν τούς στήνει ἐμπρός σου.

Νά εὔχεσαι νά 'ναι μακρύς ὁ δρόμος.
Πολλά τά καλοκαιρινά πρωϊά νά είναι,
πού μέ τί εὐχαρίστηση, μέ τί χαρά
θά μπαίνεις σέ λιμένας πρωτοϊδωμένους,
νά σταματήσεις σ' ἐμπορεϊα φοινικικά
καί τές καλές πραγμάτειες ν' ἀποκτήσεις,
σεντέφια καί κοράλλια, κεχριμπάρια κι ἔβενους.
σέ πόλεις αἰγυπτιακές πολλές νά πᾶς,
νά πάθεις καί νά μάθεις ἀπ' τούς σπουδασμένους.

Πάντα στόν νοῦ σου νά 'χεις τήν Ἰθάκη.
Τό φθάσιμον ἐκεῖ είναι ὁ προορισμός σου.
'Αλλά μή βιάζεις τό ταξίδι διόλου.
Καλύτερα χρόνια πολλά νά διαρκέσει
καί γέρος πιά ν' ἀράξεις στό νησί,
πλούσιος μέ ὅσα κέρδισες στόν δρόμο,
μή προσδοκώντας πλούτη νά σέ δώσει ἡ Ἰθάκη.

'Η Ἰθάκη σ' ἔδωσε τ' ὥρατο ταξίδι.
Χωρίς αύτήν δέν θά βγαινες στό δρόμο.
'Αλλα δέν ἔχει νά σέ δώσει πιά.

Κι ἄν πτωχική τήν βρεῖς, ἡ Ἰθάκη δέν σέ γέλασε.
Ἐτσι σοφός πού ἔγινες, μέ τόση πείρα,
ἡδη θά τό κατάλαβες οἱ Ἰθάκες τί σημαίνουν.

«Ποιήματα»

Κωνσταντίνος Καβάφης

18. ΘΕΡΜΟΠΥΛΕΣ

Τιμή σ' ἔκεινους, ὅπού στήν ζωήν των
ὅρισαν καὶ φυλάγουν Θερμοπύλες.
Ποτέ ἀπό τό χρέος μὴ κινοῦντες·
δίκαιοι κι ἵσιοι σ' ὅλες των τές πράξεις,
ἀλλά μὲ λύπη κιόλας κι εύσπλαχνία·
γενναῖοι δσάκις εἶναι πλούσιοι, κι ὅταν
εἶναι πτωχοί, πάλι' εἰς μικρόν γενναῖοι,
πάλι συντρέχοντες ὅσο μποροῦνε·
πάντοτε τήν ἀλήθειαν διμιλοῦντες,
πλήν χωρίς μίσος γιά τούς ψευδομένους.
Καί περισσότερη τιμή τούς πρέπει,
ὅταν προβλέπουν (καί πολλοί προβλέπουν)
πώς ὁ Ἐφιάλτης θά φανεῖ στό τέλος
κι οἱ Μῆδοι ἐπιτέλους θά διαβοῦνε.

«Ποιήματα»

Κωνσταντίνος Καβάφης

19. ΕΙΜΑΣΤΙΝ ΤΣΕΙΝΟΙ ΠΟΥ ΜΑΣΤΙΝ

Στά ἔμμετρα καί πεζά ἔργα τῶν Κυπρίων λογοτεχνῶν κατα-
φαίνεται ἡ ἑλληνική ἑθνική συνειδήση τοῦ λαοῦ τῆς Κύπρου καί προ-
βάλλεται ἀνόθευτη ἡ ἑλληνική ψυχή καί ὁ χαρακτήρας τῶν Κυπρίων.

Εἴμαστιν τchείνοι πού' μαστιν, tchi ἐμεῖς καί τά παιδιά μας,
ὅ σπόρος ἔν' ὁ ἴδιος, τό ἴδιον χωράφιν.
“Οσον tchi ἄν πολλυνίσκουσιν τές πλῆξες, τά κακά μας,
ἔν μᾶς λυοῦν tchi ἄν μάχουνται μέ βόλιν, μέ χρυσάφιν.
”Αν ἄλλασσεν τό φυσικόν εὔκολα τοῦ πλασμάτου
tchi ὁ Πλάστης ἔν ν' ἀντρέπετον γιά τοῦν' τά ἔρκατά τοῦ.

Π α ρ α φ ρ α σ i s

Ἐμεῖς, οἱ Κυπριῶτες, εἴμαστε ἔκεινοι πού είμαστε, κι ἐμεῖς καί τά παιδιά μας,

ὅ σπόρος εἶν' ὁ ἕδιος κι ἕδιο εἶναι τό χωράφι μ' ἐκεῖνο τῶν ἄλλων Ἑλλήνων.
Κι ὅσο κι ἂν πληθαίνουνε τίς σκοτοῦρες καί τά κακά μας ἄλλοι,
δέ μᾶς λυγίζουνε, κι ὅταν μέ βόλι μᾶς χτυποῦν κι ὅταν μέ τό χρυσάφι,
γιατί ἂν ἄλλαζε εὔκολα ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου,
τότε κι ὁ Θεός θά ντρεπόταν γιά τά ἔργα του.

20. ΝΑ ΤΟΥΝ ΝΑ ΘΩΡΟΥΣΑΤΕ

Μά νά τουν νά θωρούσατε τά μέσα, τήν καρκιά μας,
ἔθεν νά μείνετε τεχαί σεῖς οὐλοι σας ξηστίτεχοι,
τεχαί ἔθεν νά λαγκοδέρνετε, νά κλαίετε μιτά μας,
πώς εἴμαστεν δά κάτω τεχαί σεῖς τεχεῖ κάτω τεχεῖ.

Π α ρ α φ ρ α σ i s

Μά νά ἥταν δυνατό νά βλέπατε μέσα μας, τήν καρδιά μας,
θά μένατε ὅλοι ἐσεῖς ἑκστατικοί
καί θά σᾶς ἔπιαναν λυγμοί, θά κλαίγατε μαζί μας,
πώς ἐμεῖς είμαστε ἔδω κάτω, κι ἐσεῖς ἐκεῖ κάτω.

Δημήτριος Λιπέρτης

21. ΑΠΟΛΕΙΠΕΙΝ Ο ΘΕΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΝ

Σάν εξαφνα, ὥρα μεσάνυχτ', ἀκόυσθε
ἀόρατος θίασος νά περνᾶ
μέ μουσικές εξαίσιες, μέ φωνές —
τήν τύχη σου πού ἐνδίδει πιά, τά ἔργα σου
πού ἀπέτυχαν, τά σχέδια τῆς ζωῆς σου
πού βγῆκαν ὅλα πλάνες, μή ἀνωφέλετα θρηνήσεις.
Σάν ἔτοιμος ἀπό καιρό, σά θαρραλέος,
ἀποχαιρέτα την, τήν Ἀλεξάνδρεια πού φεύγει.
Πρό πάντων νά μήν γελασθεῖς, μήν πεῖς πώς ἥταν
ἔνα ὄνειρο, πώς ἀπατήθηκεν ἡ ἀκοή σου.
μάταιεις ἐλπίδες τέτοιες μήν καταδεχθεῖς.
Σάν ἔτοιμος ἀπό καιρό, σά θαρραλέος,

σάν πού ταιριάζει σε πού ἀξιώθηκες μιά τέτοια πόλη,
πλησίασε σταθερά πρός τό παράθυρο,
κι ἄκουσε μέ συγκίνησιν, ἀλλ' ὅχι
μέ τῶν δειλῶν τά παρακάλια καί παράπονα,
ῶς τελευταία ἀπόλαυση τούς ἥχους,
τά ἔξαίσια ὅργανα τοῦ μυστικοῦ θιάσου,
κι ἀποχαιρέτα την, τήν Ἀλεξάνδρεια πού χάνεις.

«Ποιήματα» τ. Α'

Κ. Π. Καβάφης

22. ΘΑΛΕΡΟ

Φλογάτη, γελαστή, ζεστή, ἀπό τ' ἀμπέλια ἀπάνωθεν
ἐκοίταγε ἡ σελήνη·
κι ἀκόμα ὁ ἥλιος πύρωνε τά θάμνα, βασιλεύοντας
μέσ σέ διπλή γαλήνη.

Βαριά τά χόρτα, ἴδρωνανε στήν ἀψηλήν ἀπανεμιά
τό θυμωμένο γάλα,
κι ἀπό τά κλήματα τά νιά, πού τῆς πλαγιᾶς ἀνέβαιναν
μακριά πλατιά τή σκάλα,

σουρίζανε οἱ ἀμπελουργοί φτερίζοντας, ἐσειόντανε
στόν ὅχτο οἱ καλογιάννοι,
κι ἀπλων' ἀπάνω στό φεγγάρι ἡ ζέστα ἀραχνούφαντο
κεφαλοπάνι . . .

Στό σύρμα, μέσ στό γέννημα, μονάχα τρία καματερά,
τό 'να ἀπό τ' ἄλλο πίσω,
τήν κρεμαστή τους τραχηλιά κουνώντας, τόν ἀνήφορο
ξεκόβαν τό βουνίσο.

Σκυφτό, τή γῆς μυρίζοντας, καί τό λιγνό λαγωνικό,
μέ γρήγορα ποδάρια,
στοῦ δειλινοῦ τή σιγαλιά βράχο τό βράχο ἐπήδαγε
ζητώντας μου τά χνάρια.

Καί κάτου ἀπ' τήν κληματαριά τήν ἄγουρη μ' ἐπρόσμενε,
στό ξάγναντο τό σπίτι,
στρωτό τραπέζι πόφεγγε, λυχνάρι ὀμπρός του κρεμαστό,
τό φῶς τοῦ Ἀποσπερίτη . . .

'Εκεῖ κερήθρα μᾶφερε, ψωμί σταρένιο, κρύο νερό
ἡ ἀρχοντόθυγατέρα,
όπού 'χε ἀπό τή δύναμη στόν πετρωτό της τό λαιμό
χαράκι ώς περιστέρα·

.....

Λαχανιασμένος στάθη ἔκει κι ὁ σκύλος π' ἀγανάχτησε
στά δρτά τά μονοπάτια,
κι ἀσάλευτος στά μπροστινά, μέ κοίταγε, προσμένοντας,
μιά σφήνα μές στά μάτια.

'Εκεῖ τ' ἀηδόνια ώς ἄκουγα, τριγύρα μου, καί τούς καρπούς
γευόμουν ἀπ' τό δίσκο,
εἶχα τή γέψη τοῦ σταριοῦ, τοῦ τραγουδιοῦ καί τοῦ μελιοῦ
βαθιά στόν ούρανίσκο . . .

Σά σέ κυβέρτι γυάλινο μέσα μου σάλευε ἡ ψυχή,
πασίχαρο μελίσσι,
πού ὅλο κρυφά πληθαίνοντας γυρεύει σμάρια ώσάν τσαμπιά
στά δέντρα ν' ἀμολήσει.

Κι ἔνιωθα κρούσταλλο τή γῆ στά πόδια μου ἀποκάτωθε
καί διάφανο τό χῶμα,
γιατί πλατάνια τριέτικα τριγύρα μου ύψωνόντανε
μ' ἀδρό, γαλήνιο σῶμα.

'Εκεῖ μ' ἀνοίξαν τό παλιό κρασί, πού πλέριο εύώδισε
μές στήν ἴδρενια στάμνα,
σάν τή βουνίσια μυρουδιά, σίντας βαρεῖ κατάψυχρη
νύχτια δροσιά τά θάμνα . . .

Φλογάτη, γελαστή, ζεστή, ἐκεῖ ἡ καρδιά μου δέχτηκε
ν' ἀναπταυτεῖ λιγάκι
πά σέ σεντόνια εύωδερά ἀπό βότανα, καί γαλανά
στή βάψη ἀπό λουλάκι . . .

«Αυρικάς βίος» τ. Β'

”Αγγελος Σικελιανός

23. ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ

Cava dei Tirreni
5 Οκτωβρίου '44

Λίγες οι νύχτες μέ φεγγάρι πού μ' ἀρέσαν.
Τ' ἀλφαβητάρι τῶν ἀστρων πού συλλαβίζεις
ὅπως τό φέρει ὁ κόπος τῆς τελειωμένης μέρας
καί βγάζεις ἄλλα νοήματα κι ἄλλες ἔλπιδες,
πιό καθαρά μπορεῖς νά τό διαβάσεις.
Τώρα πού κάθομαι ἄνεργος καί λογαριάζω
λίγα φεγγάρια ἀπόμειναν στή μνήμη·
νησιά, χρῶμα θλιμμένης Παναγίας, ἀργά στή χάση
ἢ φεγγαρόφωτα σέ πολιτείες τοῦ βοριᾶ ρίχνοντας κάποτε
σέ ταραγμένους δρόμους ποταμούς καί μέλη ἀνθρώπων
βαριά μιά νάρκη.
Κι ὅμως χτές βράδυ ἐδῶ, σέ τούτη τή στέρνη μας σκάλα
ὅπου προσμένουμε τήν ὥρα τῆς ἐπιστροφῆς μας νά
χαράξει
σάν ἔνα χρέος παλιό, μονέδα πού ἔμεινε γιά χρόνια
στήν κάσα ἑνός φιλάργυρου, καί τέλος
ῆρθε ἡ στιγμή τῆς πλερωμῆς κι ἀκούγονται
νοιμίσματα νά πέφτουν πάνω στό τραπέζι·
σέ τοῦτο τό τυρρηνικό χωριό, πίσω ἀπό τή θάλασσα
τοῦ Σαλέρνο
πίσω ἀπό τά λιμάνια τοῦ γυρισμοῦ, στήν ἄκρη τωασθνό
μιᾶς φθινοπωρινῆς μπόρας τό φεγγάρι
ξεπέρασε τά σύννεφα, καί γίναν

τά σπίτια στήν ἀντίπερα πλαγιά ἀπό σμάλτο.
Σιωπές ἀγαπημένες τῆς σελήνης.

Εἶναι κι αὐτός ἔνας είρμος τῆς σκέψης ἔνας τρόπος
ν' ἀρχίσεις νά μιλᾶς γιά πράγματα πού δύοδοις
δύσκολα, σέ ώρες ὅπου δέ βαστᾶς σέ φίλο
πού ξέφυγε κρυφά καί φέρνει
μαντάτα ἀπό τό σπίτι κι ἀπό τούς συντρόφους,
καί βιάζεσαι ν' ἀνοίξεις τήν καρδιά σου
μή σέ προλάβει ἡ ξενιτιά καί τόν ἀλλάξει.

Ἐρχόμαστε ἀπ' τήν Ἀραπιά, τήν Αἴγυπτο τήν Παλαι-
στίνη τή Συρία·
τό κρατίδιο

τής Κομμαγηνῆς πού σβησε σάν τό μικρό λυχνάρι
πολλές φορές γυρίζει στό μυαλό μας,
καί πολιτεῖς μεγάλες πού ἔζησαν χιλιάδες χρόνια
κι ἐπειτα ἀπόμειναν τόπος βοσκῆς γιά τίς γκαμοῦζες
χωράφια γιά ζαχαροκάλαμα καί καλαμπόκια.

Ἐρχόμαστε ἀπ' τήν ἄμμο τῆς ἔρημος ἀπ' τίς θάλασσες
τοῦ Πρωτέα,

ψυχές μαραγκιασμένες ἀπό δημόσιες ἀμαρτίες,
καθένας κι ἔνα ἀξίωμα σάν τό πουλί μέσ στό κλουβί του.
Τό βροχερό φθινόπωρο σ' αὐτή τή γούβα
κακοφορμίζει τήν πληγή τοῦ καθενός μας
ἡ αὐτό πού θά λεγεις ἀλλιῶς, νέμεση μοίρα
ἡ μοναχά κακές συνήθειες, δόλο καί ἀπάτη,
ἡ ἀκόμη ἰδιοτέλεια νά καρπωθεῖς τό αἷμα τῶν ἀλλων.

Εὔκολα τρίβεται ὁ ἄνθρωπος μέσ στούς πολέμους·
ὁ ἄνθρωπος εἶναι μαλακός, ἔνα δεμάτι χόρτο·
χείλια καί δάχτυλα πού λαχταροῦν ἔνα ἀσπρό στῆθος
μάτια πού μισοκλείνουν στό λαμπύρισμα τῆς μέρας
καί πόδια πού θά τρέχανε, κι ἂς εἶναι τόσο κουρασμένα
στό παραμικρό σφύριγμα τοῦ κέρδους.

Ο ἄνθρωπος εἶναι μαλακός καί διψασμένος σάν τό χόρτο,
ἀπληστος σάν τό χόρτο, ρίζες τά νεῦρα του κι ἀπλώνουν·
σάν ἔρθει ὁ θέρος

προτιμᾶς νά σφυρίζουν τά δρεπάνια στ' ἄλλο χωράφι:

σάν ἔρθει ὁ θέρος

ἄλλοι φωνάζουνε γιά νά ξορκίσουν τό δαιμονικό

ἄλλοι μπερδεύουνται μέσ' στ' ἀγαθά τους, ἄλλοι ρητορεύουν.

Ἄλλα τά ξόρκια τ' ἀγαθά τίς ρητορεῖς,

σάν εἶναι οἱ ζωντανοί μακριά, τί θά τά κάνεις;

Μήπως ὁ ἀνθρώπος εἶναι ἄλλο πράγμα;

Μήν εἶναι αὐτό πού μεταδίνει τή ζωή;

Καιρός τοῦ σπείρειν, καιρός τοῦ θερίζειν.

Πάλι τά ἴδια καὶ τά ἴδια, θά μοῦ πεῖς, φίλε.

"Ομως τή σκέψη τοῦ πρόσφυγα τή σκέψη τοῦ αἰχμάλωτου τή σκέψη

τοῦ ἀνθρώπου σάν κατάντησε κι αὐτός πραμάτεια δοκίμασε

νά τήν ἀλλάξεις, δέν μπορεῖς.

"Ισως καὶ νά 'θελε νά μείνει βασιλιάς ἀνθρωποφάγων

ξιδεύοντας δυνάμεις πού κανείς δέν ἀγοράζει

νά σεργιανᾶ μέσα σέ κάμπους ἀγαπάνθων

ν' ἀκούει τά τουμπελέκια κάτω ἀπ' τό δέντρο τοῦ

μπαμπού,

καθώς χορεύουν οἱ αύλικοί μέ τερατώδεις προσωπίδες.

"Ομως ὁ τόπος πού τόν πελεκοῦν καὶ πού τόν καῖνε

σάν τό πεῦκο, καὶ τόν βλέπεις

εἴτε στό σκοτεινό βαγόνι, χωρίς νερό, σπασμένα τζάμια, νύχτες καὶ νύχτες

εἴτε στό πυρωμένό πλοϊο πού θά βουλιάξει καθώς τό δείχνουν οἱ στατιστικές,

ἐτοῦτα ρίζωσαν μέσ στό μυαλό καὶ δέν ἀλλάζουν

ἐτοῦτα φύτεψαν εἰκόνες ἴδιες μέ τά δέντρα ἐκεῖνα

πού ρίχνουν τά κλωνάρια τους μέσ στά παρθένα δάση κι αὐτά καρφώνουνται στό χῶμα καὶ ξαναφυτρώνουν.

ρίχνουν κλωνάρια καὶ ξαναφυτρώνουν δρασκελώντας λεύγες καὶ λεύγες.

Ἐνα παρθένο δάσος σκοτωμένων φίλων τό μυαλό μας.

Κι ἂ σοῦ μιλῶ μέ παραμύθια καὶ παραβολές

είναι γιατί τ' ἀκοῦς γλυκότερα, κι ἡ φρίκη
δέν κουβεντιάζεται γιατί είναι ζωντανή
γιατί είναι ἀμίλητη καί προχωράει·
Στάζει τή μέρα στάζει στόν ύπνο
μνησιπήμων πόνος.

Νά μιλήσω γιά ἥρωες νά μιλήσω γιά ἥρωες: ὁ Μιχάλης πού ἔφυγε μ' ἀνοιχτές πληγές ἀπ' τό νοσοκομεῖο Ἰσως μιλοῦσε γιά ἥρωες ὅταν, τή νύχτα ἐκείνη πού ἔσερνε τό ποδάρι του μέσ στή συσκοτισμένη πολιτεία,
οὕρλιαζε ψηλαφώντας τόν πόνο μας «Στά σκοτεινά πηγαίνουμε στά σκοτεινά προχωροῦμε . . .»
Οί ἥρωες προχωροῦν στά σκοτεινά.

Λίγες οι νύχτες μέ φεγγάρι πού μ' ἀρέσουν.

«Ποιήματα»

Γιώργιος Σεφέρης

24. ΜΕΛΑΤΕΜΙ

Πεντηκοστή λέγαμε, καί καλά καλά δέν ξέραμε τί σήμαινε. Μιά διπλογιορτή μέσα στίς ἄλλες, πού γονατίζει ὅλος ὁ κόσμος. Μᾶς ἐλεεινολογοῦσαν τά Στοιχειά γιά τήν ἀγραμματοσύνη μας κι ἐμεῖς δέν τό νιώθαμε.
«Καθώς ὁ γερο-Ἀγχίστης, σάν είχε πέσει πιά ἡ περήφανη ἡ Τροία, πλέοντας τή Μεσόγειο, ἀκούγε ἀπ' τά βουνά τοῦ νησιοῦ κάτι νά τοῦ σφυράνε οί ἀνέμοι, κι ἀρωτά: — Τί λένε; ἀκούω τέτ . . . τέτ . . . καί δέν καταλαβαίνω. — Λένε, ΤΕΩΝΗΚΕ, τοῦ ἀποκρίνεται ὁ Τιμονιέρης, — θρηνοῦν, θαρρῶ, τόν Ἀδωνη, πού πέθανε, κι ἔρωτα δέν ἔγευθηκε». Τό ἵδιο κι ἐμεῖς δέν ξέραμε, πώς κάπου τριγύρω ἐδῶ, κατά τήν Πεντηκοστή στέκεται ἡ πιό κρίσιμη Στιγμή στό χρόνο τοῦ Συστήματος . . τέτοια ἐποχή ἔχει φουντώσει στόν τόπο μας ὁ ἥλιος, ξέραθει ἡ γῆς, ἀνάψει τό καλοκαίρι, γλῶσσες πύρινες στέλνουν κατακλυσμό

τίς σαίτες τῆς Χάρης, πού χουν διαλέξει τήν καρδιά μας σημάδι.

Ἐχουνε κατασταλάξει τώρα στόν τόπο μας οἱ βροχές,
τά σύννεφα διπλωθήκανε καί, γιά πολλούς μῆνες,
ἔχει ἔρθει πιά θύελλα τῆς φωτιᾶς, λίβας, πού ἄν τόν ριπίζει
καμιά φορά τό μελτέμι, συχνά πυκνά καί τοῦτο ἀκόμη
καφτό μᾶς φτάνει. Μάθαμε πώς ξαναπυρῶσαν τό καμίνι
ἔφταπλάσια γιά μᾶς καί πώς διαδέχθηκε τήν ἀνθρώπινη
σκληροκαρδία, ὅχι ὁ Χαλδαῖος, ἀλλά ἕνας Τύραννος
ὅλο στοργή, ὁ ἴδιος ὁ Κύριος, μέ τά φτερά τῶν ἀνέμων,
ὁ ἴδιος πού δρόσισε πάλαι ποτέ τούς φλογισμένους
Παῖδες του, κι ἔκανε τήν πυρά τριαντάφυλλα,
Θεός φτερωτός μέ τή φαρέτρα του, πού πράττει
τά θαυμάσια μόνος, ὁ ἴδιος τίς σημαδεύει, κι ὁ ἴδιος τίς γιατρεύει
τίς λαβωματιές τῆς καρδιᾶς, ὁ ἴδιος τίς ἀνοίγει, κόκκινα λουλούδια.

Λέγαμε Θεός, καί τόν λατρεύαμε ἄγονα, καλά καλά
δέν ξέραμε τί είναι, ποῦ είναι, τί μᾶς δίνει, τί μᾶς ζητάει.
Είναι χαρακτηριστικό, πόσο ἡ Πεντηκοστή είναι ἡ πιό μόνιμη
καί βέβαιη κοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μέ Θεό, πού ἀλλιῶς ξεφεύγει,
είναι ἡ ἀνοιχτή πληγή, κι ἡ θέα τῆς πληγῆς, κι ἡ ἀφή τῆς πληγῆς
στά δάχτυλά μας: τί συμπαράσταση στή ζωή, τί τρυφερότητα,
τί φίλημα, τί ταραχή, τί ταυτισμός. Χρόνια καί χρόνια πᾶνε,
πού ἔχει ὁ Πατέρας πάψει νά ἐπιφαίνει τήν παρουσία Του,
ἀπελπιστικά ἀπρόσιτος κι ἀδιάφορος, κατά τή γνώμη μας.
Ο Γιός του πάλι ὁ ἀγάπητός, πού σίμωσε τόσο τό κορμί μας
καί συγκατάβηκε νά σταθεὶ πιό ἀνθρωπος κι ἀπό ἀνθρωπο
κοντά στόν ἀνθρωπό, ξεπέρασε ἡ φροντίδα Του γιά μᾶς
κάθε φροντίδα, τόσο, πού δύσκολα Τοῦ συγχωρῶμε
τήν παρουσία τήν τόσο φευγαλέα καί τήν διαρκῆ ἀπουσία Του!
μονάχος Του τό κήρυξε, παρηγορώντας μας, πώς πιά στό ἔξῆς
ἄλλο ἀπό τόν Παράκλητο νά μήν προσμένουμε, πού θά μᾶς ἔφτανε
μέ τό βουητό τῆς βίαιας Πνοῆς. "Ετσι ἦρθε τό λοιπόν
κι ἔδωκε δῶρα στούς ἀνθρώπους, είναι τά δῶρα
πού κατανέμει ἀσυλλόγιστα ἡ Ἀγάπη. "Ηρθε σέ ὅλους μαζί,
καί στόν καθένα χωριστά, βρῆκε τά διεστώτα μας
καί τά συνταίριαζε. "Ετσι ἦρθε καί σ' ἐμᾶς, καλοκαίρι,

λαύρα, καί ταραγμένο πνεῦμα, στά δάση τί πυρκαγιές μᾶς ἄναψε, κι ὅμως δέν κατακάτκαν, ἀνθίσαν φλόγες, καρπός μέστωσε, ζωή τῆς γῆς· ὅσοι βρεθῆκαν στήν θάλασσα, τούς ἔφτασε ὡς ἐκεῖ, καί τούς χάιδεψε ἔξισου ζωηρά ἡ γόνιμή Του ἀνταύγεια. Κανένας δέν ἔμεινε ὀμέτοχος. Κανένας ἀπόκληρος τῆς εὐλογίας. Οὕτε ἐσύ, οὕτε, βέβαια, κι ἐγώ, πού εἴχαμε τό πιό πλούσιο μερίδιο. Ἀλλά εἶναι ἀχάριστος ἀπό τή φύση του ὁ ἄνθρωπος, κι ἔχει στιγμές, πού, ἀπ' ὅ, τι τοῦ ἥλαχε, δέν ἐπωφελεῖται, δέν ἔχτιμάει τήν παντοδυναμία πού τοῦ δόθηκε — στιγμές, αύτές, χαμένες γιά πάντα. Παραπονιέται, γιατί γυρεύει πράγματα ἀλλότρια· μέ τό νά φοβᾶται καθώς λέει, τή φθορά, δέν χαίρεται τή ζωντάνια, μέ τό νά τρέμει, μήν χάσει τοῦτο ἥ ἐκεῖνο τό ἀθλιο κατάλοιπο, δέν τά χαίρεται, τόν καταρράχτη καί τό συντάραχο τῆς Ἀγάπης· μέ τό νά τρέμει θάνατο, χάνει ἀπ' ἐμπρός του τό ἀεναο κύμα τῆς ζωῆς· ἐνῶ τά ξέρει τά φαντάσματα καταργημένα (ῆρθε στή θέση τους φανέρωμα τῆς νίκης), αύτός δειλιάζει. Ἀλλά εἶναι παροδική εύτυχῶς ἐτούτη ἡ ἀχαριστία του καί τήν ἀκολουθεῖ ἡ Εὐχαριστία, καί τότε βλέπει πρόσωπο μέ πρόσωπο, χέρι μέ χέρι, χείλια μέ χείλια, σῶμα μέ σῶμα, νά γίνεται ἔνα μαζί του ὅλη ἡ Ψυχή τῆς Χάρης, στό πιό εύρυ της Μυστήριο πού ἔχει ἡ σοφή Οἰκονομία μαστορέψει στό ἀργαστήρι τοῦ χάους. Πουλάκια ποικιλμένα τῶν παραμυθιῶν, κοπάδι τῆς ἀνατολῆς, πάντα προσχεδιασμένες, πόσες μορφές ἰδιόρρυθμες παίρνει τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Πῶς μᾶς ἀνθίσαν οἱ Πεντηκοστές, πού πρωταρχίσαν μέ ἀκακίες στό Δούναβη, κι ἀραχνιασμένα δέντρα στό ἀπιστο κοιμητήρι τοῦ Ἐγιούπ, πῶς μᾶς ἀνθίσαν, μέ τί σωρούς λουλούδια τώρα. "Εξι, ἔφτα λουλουδάκια, σά νά μή φύγανε

τά ἔφτά χρόνια, τά βλέπω, πολύχρωμα ἥταν, εἶχε φέρει τά εύτυχισμένα μαντάτα ἡ πολυχρωμία τους, κι ἔνα κελάηδημα τή συνόδεψε τότες πολύ καλό. Κι ἀπλωσε λίγο λίγο τοῦτος ὁ Κῆπος. "Ολος δικός μας. Νά τόν περιδιαβάζομε. Νά τοῦ μελετάμε τίς ἐποχές. Οὕτε ὁ φριχτός καρπός του δέν μᾶς ἀπαγορεύτηκε. Νά ἐπισκεπτόμαστε τίς γωνίες του τίς πιό ἀκραῖες, πού φτάνουν στά πιό ἀπίθανα μέρη τῆς γῆς, παντοῦ κατάφορτοι μέ τή Χάρη,

πότε σέ ὅχτες ποταμῶν ἀληθινῶν, πότε στήν ἀγκαλιά τῶν συννέφων,
πότε ἐκεῖ, πότε πιό ἐκεῖ. Καί πότε ἔδω. Αὐτό τό ἔδω
είναι τό πιό πικρό.

Ἄλλα ἔρχεται ἀργά τή νύχτα ἡ Ὑπομονή, μᾶς τυλίγει
μέ τά λινά της, καί τοῦ ἀφαιρεῖ σιγά σιγά τή μεγάλη τήν πίκρια,
τό καταπραῦνει καί, μαλακά, ἔτσι μποροῦμε καί τό φέρνομε,
σά δῶρο πού είναι, ὑφασμένο μαζί μέ τ' ἄλλα τά δῶρα.

Ἐκλογή τ. Β'

Τ. Κ. Παπατσώνης

25. ΟΙ ΓΙΟΡΤΑΔΕΣ

Κοπήκανε τά πράσινα φυλλώματα ἀρμαθίες,
καί δέσμες τά φανταχτερά λουλούδια τοῦ χειμώνα,
τῆς παγωνιᾶς ἀνθίσματα, τήν εἰσοδο στό σπίτι
κάμνουν. Μᾶς φέρνουν τήν ἑορτή, βουνίσια, δροσισμένη,
νά τή θρονιάσουν στά θερμά μοναχικά δωμάτια.

Ἄλλάζουν τά περίγυρα. Κατοικητήρια τοῦ φωτός
γίνονται οἱ σύθαμπτες γωνιές. Τά σκεβρωμένα ξύλα
λές καί ξεπέταξαν κλαριά καί βάτους, λές κι ἀνθίσαν.

Ἐφεξε τό πρασίνισμα κι ἄστραψε τό λουλούδι:
οἱ τοῖχοι χαμογέλασαν, φάνταξε τό τραπέζι,
στήσανε τά βιβλία χορό στά ράφια τους τά σκοῦρα
καί δάσος πλῆρες φούντωσε τό πλοῦτος τοῦ τζακιοῦ.

Τά εἶδαν οἱ γέροι τοῦ σπιτιοῦ καί σιγοκελαηδῆσαν
τά εἶδαν οἱ νιοί καί χάρηκαν καί τά μωρά εύφρανθηκαν,
όλοιθε βγῆκε μιά ὕμνηση στή θαλερή τή φύση,
πού μᾶς θυμήθη τούς κλειστούς καί μοναχούς ἀνθρώπους
κι ἔδω μᾶς μετατέθηκε, καί δῶρα μᾶς φορτώνει,
καί τούς χειμῶνες καταλυεῖ μέ ἀνθηση τοῦ σπιτιοῦ.

Κοιτάχτε, ὅπου ἔβοσκε ἀνοστιά, χοροπηδάει μιά πλάση
ζωντανεμένη στίς χαρές γιορταστικῆς βλαστήσεως.

Ἐκλογή τ. Β'

Τ. Κ. Παπατσώνης

„Αχ, νά φυσήξει μιά, νά πάρει σβάρνα τίς πορτοκαλιές της θύμησης,
 αχ, νά φυσήξει δυό, νά βγάλη σπίθα ή σιδερένια πέτρα σάν καψούλι,
 αχ, νά φυσήξει τρεῖς καί νά τρελάνει τά έλατόδασα στή Λιάκουρα,
 νά δώσει μιά μέ τή γροθιά του νά τινάξει τήν τυράγνια στόν άγέρα
 καί νά τραβήξει της άρκούδας νύχτας τό χαλκά νά μᾶς χορέψει τσάμικο καταμεσῆς στήν τάπια
 καί ντέφι τό φεγγάρι νά χτυπάει πού νά γεμίσουν τά νησιώτικα μπαλκόνια
 άγουροξυπνημένο παιδιόλι καί Σουλιώτισσες μανάδες.

„Ενας μαντατοφόρος φτάνει άπ' τήν Μεγάλη Λαγκαδιά κάθε πρωινό,
 στό πρόσωπό του λάμπει ό ίδρωμένος ήλιος,
 κάτου άπό τή μασκάλη του κρατάει σφιχτά τή Ρωμιοσύνη
 όπως κρατάει ό έργατης τήν τραγιάσκα του μέσα στήν έκκλησία.
 «Τηρθε ή ώρα», λέει. «Νά σαστε έτοιμοι. Κάθε ώρα είναι ή δικιά μας ώρα» ...

«Ρωμιοσύνη» III

Γιάννης Ρίτσος

27. ΑΣΜΑ ΗΡΩΙΚΟ ΚΑΙ ΠΕΝΘΙΜΟ
ΓΙΑ ΤΟΝ ΧΑΜΕΝΟ ΑΝΘΥΠΟΛΟΧΑΓΟ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

('Απόσπασμα)

IB'

Μέ βῆμα πρωινό στή χλόη πού μεγαλώνει
'Ανεβαίνει μοναχός καί ὀλόλαμπρος . . .

Λουλούδια ἄγοροκόριτσα τοῦ κρυφογυνέφουνε
Καί τοῦ μιλοῦν μέ μιά ψιλή φωνή πού ἀχνίζει στόν αἰθέρα
Γέρουν καί κατ' αὐτόν τά δέντρα ἐρωτεμένα
Μέ τίς φωλιές χωμένες στή μασχάλη τους
Μέ τά κλαδιά τους βουτηγμένα μέσ στό λάδι τοῦ ἥλιου
Θαῦμα — τί θαῦμα χαμηλά στή γῆ
''Ασπρες φυλές μ' ἔνα γαλάζιο υνί χαράζουνε τούς κάμπους
Στράφτουν βαθιά οἱ λοφοσειρές
Καί πιό βαθιά τ' ἀπρόσιτα ὅνειρα τῶν βουνῶν τῆς ἄνοιξης!

'Ανεβαίνει μοναχός καί ὀλόλαμπρος
Τόσο πιωμένος ἀπό φῶς πού φαίνεται ἡ καρδιά του
Φαίνεται μέσ στά σύννεφα ὁ Ὄλυμπος ὁ ἀληθινός
Καί στόν ἀέρα ὀλόγυρα ὁ αἶνος τῶν συντρόφων. . .
Τώρα χτυπάει πιό γρήγορα τ' ὅνειρο ἀπό τό αἷμα
Στούς ὅχτους τοῦ μονοπατιοῦ συνάζουνται τά ζάχαρα
Γρυλίζουν καί κοιτάζουνε σά νά μιλοῦνε
'Ο κόσμος ὅλος εἶναι ἀληθινά μεγάλος
Γίγας πού κανακεύει τά παιδιά του

Μακριά χτυποῦν καμπάνες ἀπό κρύσταλλο
Αὔριο, αὔριο λένε: τό Πάσχα τ' ούρανοῦ!

Μακριά χτυποῦν καμπάνες ἀπό κρύσταλλο —

Λένε γι' αὐτόν πού κάηκε μέσ στή ζωή

"Οπως ἡ μέλισσα μέσα στοῦ θυμαριοῦ τό ἀνάβρυσμα·

Γιά τήν αύγή πού πνίγηκε στά χωματένια στήθια

'Ἐνώ μηνοῦσε μιάν ἡμέρα πάλλαμπρη·

Γιά τή νιφάδα πού ἀστραψε μέσ στό μυαλό κι ἐσβήστη

Τότες πού ἀκούστηκε μακριά ἡ σφυριγματιά τῆς σφαίρας

Καί πέταξε ψηλά θρηνώντας ἡ Ἀλβανίδα πέρδικα!

Λένε γι' αὐτόν πού μήτε κάν ἐπρόφτασε νά κλάψει

Γιά τόν βαθύ καπηλό τοῦ Ἐρωτα τῆς ζωῆς

Πού εἶχε ὅταν δυνάμωνε μακριά ὁ ἀγέρας

Καί κρῶζαν τά πουλιά στοῦ χαλασμένου μύλου τά δοκάρια

Γιά τίς γυναικες πού ἔπιναν τήν ἄγρια μουσική

Στό παραθύρι ὁρθές σφίγγοντας τό μαντίλι τους

Γιά τίς γυναικες πού ἀπελπίζαν τήν ἀπελπισιά

Προσμένοντας ἔνα σημάδι μαῦρο στήν ἀρχή τοῦ κάμπου

"Υστερα δυνατά πέταλα ἔξω ἀπ' τό κατώφλι

Λένε γιά τό ζεστό κι ἀχάιδευτο κεφάλι του

Γιά τά μεγάλα μάτια του ὅπου χώρεσε ἡ ζωή

Τόσο βαθιά, πού πιά νά μήν μπορεῖ νά βγει ποτέ της!

ΙΔ'

Τώρα χτυπάει πιό γρήγορα τ' ὄνειρο μέσ στό αἷμα

Τοῦ κόσμου ἡ πιό σωστή στιγμή σημαίνει:

'Ελευθερία,

"Ελληνες, μέσ στά σκοτεινά δείχνουν τό δρόμο:

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Γιά σένα θά δακρύσει ἀπό χαρά ὁ ἥλιος

Στεριές ιριδοχτυπημένες πέφτουν στά νερά
Καράβια μ' ἀνοιχτά πανιά πλέουν μέσ στούς λειμῶνες
Τά πιό ἀθώα κορίτσια
Τρέχουν γυμνά στά μάτια τῶν ἀντρῶν
Κι ἡ σεμνότη φωνάζει πίσω ἀπό τό φράχτη
Παιδιά! δέν είναι ἄλλη γῆ ώραιότερη ...

Τοῦ κόσμου ἡ πιό σωστή στιγμή σημαίνει!

Μέ βῆμα πρωινό στή χλόη πού μεγαλώνει
'Ολοένα ἐκεῖνος ἀνεβαίνει'
Τώρα, λάμπουν γύρω του οἱ πόθοι πού ήταν μιά φορά
Χαμένοι μέσ στῆς ἀμαρτίας τή μοναξιά·
Γειτόνοι τῆς καρδιᾶς του οἱ πόθοι φλέγονται·
Πουλιά τόν χαιρετοῦν, τοῦ φαίνονται ἀδερφάκια του
"Ανθρωποι τόν φωνάζουν, τοῦ φαίνονται συντρόφοι του
«Πουλιά καλά πουλιά μου, ἔδω τελειώνει ὁ θάνατος!»
«Σύντροφοι σύντροφοι καλοί μου, ἔδω ἡ ζωή ἀρχίζει!»
'Αγιάζι ούράνιας ὁμορφιᾶς γυαλίζει στά μαλλιά του

Μακριά χτυποῦν καμπάνες ἀπό κρύσταλλο
Αὔριο, αὔριο, αὔριο: τό Πάσχα τοῦ Θεοῦ!

'Οδυσσέας 'Ελύτης

Γ. ΣΑΤΙΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1. ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΛΟΓΙΟΙ

“Εμμετρη συνέντευξη τοῦ Σουρῆ στήν ἐφημερίδα «Ἀστυ», στίς 29 Μαρτίου τοῦ 1893· στή συνέντευξη αὐτή ὁ ποιητής ἐκφράζει τή γνώμη του γιὰ τοὺς λογίους τῆς ἐποχῆς του.

Δροσίνης γλαφυρότατος, μέ πνεῦμα δροσερό,
ἀλλά προφέρει πάντοτε πολύ ψευδά τό «ρό».

Πολέμης λιγυρότατος καὶ πολυχαϊδεμένος,
ἀλλά πολύ πειράζεται γιά κρίσεις ὁ καημένος.

‘Ο Προβελέγγιος λαμπρός στά δράματα κι εἰς ὅλα,
μά δύο γλῶσσες παίζουνε στό νοῦ του καραμπόλα.

‘Ο Παλαμᾶς βαθύτατος, μέ ποίηση ζοφώδη,
ἀλλά φρενιάζει, σάν τοῦ πεῖς κακό γιά τή δημωδή.

Παράσχος μέγας ποιητής, συνάδελφος ἐν μούσῃ,
πού τά μαλλιά του ἔκοψε, ἀλλ’ ὅχι καὶ τό μούσι.

‘Ο Βλάχος πρῶτος κριτικός, τόν ἔχω καὶ κουμπάρο,
ἀλλά ποτέ μου δέν μπορῶ στό σκάκι νά τόν πάρω.

‘Ο ‘Αννινος θαυμάσιος, μέ καλαμπούρια πρώτης,
ώσάν κι ἐμένα πλούσιος, μά τοῦ Σταυροῦ ίππότης.

Δαμβέργης φίνος συγγραφεύς, κι αὐτός γεμάτος φῶτα,
καὶ κρητικός τρικούβερτος μέ ἥτα καὶ μέ γιώτα.

Ξενόπουλος πολύ κομψός, μά χωρατά δέ δέχεται,
εἰς δέ τό μάους πάντοτε ἀπ’ ὅλους κατατρέχεται.

Πολύ τιμᾶται παρ’ ἐμοῦ καὶ ὁ Παπαδιαμάντης,
πού εἶναι πάντ’ ἀ κάτρ ἐπέγγλ καὶ φαίνεται γαλάντης.

‘Ο Καλοσγοῦρος κριτικός, ἀλλ’ ὅμως δέν τόν ξέρω,
γι’ αὐτά πού δέν ἐδιάβασα ἐκ μέσης τόν συγχαίρω.

Γεώργιος Σουρῆς

2. ΤΙ ΚΟΣΜΟΣ

Θεέ μου, τί κόσμος! . . . πολλάκις τό εἶπα . . .
μοῦ πίνει τό αἷμα κι ό ψύλλος κι ἡ σκνίτα·
καὶ ὅμως δέν ἔχω ποτέ μου τό θάρρος
νά ρίψω μακράν μου τοῦ βίου τό βάρος.

Τό εἶπα . . . ἡ πλῆξις τήν πλῆξιν μοῦ φέρει . . .
Δέν θέλω θυέλλας, ἀνοίξεις, χειμώνας . . .
Σάν ξλθουν οἱ πάγοι, ζητῶ καλοκαίρι·
σάν ἔλθει καὶ τοῦτο ζητῶ τούς χειμῶνας.

Στό χάος τό πρῶτον τό σύμπαν ἄς πέσει
κι ἔν' ἄλλο ἄς γίνει, καθώς μοῦ ἀρέσει.
'Αλλ' ὅμως συστρέφω κι αὐτό ἀνωκάτω
καὶ δεύτερον, τρίτον καὶ τέταρτον πλάττω.

'Οπόταν δέ κόσμους συνθέσω πολλούς
γιά μένα τελείους, γιά μένα καλούς,
κι ἐκεῖνοι μέ πλήττουν κι αὐτούς ἀνατρέπω
καὶ φθάνω καὶ πάλιν εἰς τοῦτον πού βλέπω.

Γεώργιος Σουρής

3. Η ΖΩΓΡΑΦΙΑ ΜΟΥ

Μπόι δυό πῆχες,
κόψη κακή,
γένια μέ τρίχες
ἔδω κι ἔκει.

Κούτελο θεϊο,
λίγο πλατύ,
τρανό στημεϊο
τοῦ ποιητῆ.

Δυό μάτια μαύρα
χωρίς κακία
γεμάτα λαύρα
μά καὶ βλακεία.

Μακρύ ρουθούνι
πολύ σχιστό,
κι ἔνα πηγούνι
σάν τό Χριστό.

Πηγάδι στόμα,
μαλλιά χυτά...
γεμίζεις στρώμα
μόνο μ' αυτά.

Κανένα χρῶμα
δέν τῆς ταιριάζει
καί τώρ' ἀκόμα
βαφές ἀλλάζει.

Μούρη ἀγρία
καί ζαρωμένη,
χλωμή καί κρύα
σάν πεθαμένη.

Δόντια φαφούτη
ὅλο σχισμάδες,
ύφος τσιφούτη
γιά μαστραπάδες.

Γεώργιος Σουρής

4. ΕΙΣ ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΤΟΥ ΦΡΕΝΟΚΟΜΕΙΟΥ

Ο Τζωρτζής Δρομοκαΐτης, ἔνας πλούσιος ἔμπορος ἀπό τὴν Χίο, πεθαίνοντας στά 1880, διέθεσε τή μεγάλη του περιουσία γιά φιλανθρωπικούς σκοπούς. Μέ αὐτό του τό κληροδότημα ίδρυθηκε καὶ τό Δημόσιο Ψυχιατρεῖο «Δρομοκαΐτειον».

„Ω, έορτή τῶν έορτῶν! . . . „Ω, εὔτυχής ήμέρα!
„Ω, τώρα πρέπει ό καθείς τοῦ „Ἀστεως πολίτης
νά βάλει στό μπαλκόνι του μιά κόκκινη παντιέρα
μέ μιά χρυσή ἐπιγραφή «Ζωρζής Δρομοκαΐτης».
Ναι! τώρα πρέπει στολισμός μέ δάφνες καὶ μυρσίνες,
ναι! τώρα πρέπουν κανονιές, φανάρια καὶ ρετσίνες!

Φρενοκομεῖον κτίζεται καὶ στήν σοφήν ‘Ελλάδα!
„Α! ό Θεός ἐφώτισε τόν Χιώτη τόν Ζωρζή,
καὶ τώρα μέσα στοῦ Δαφνιοῦ τήν τόση πρασινάδα
θά βρίσκομε παρηγοριά κι ἡ μνήμη του θά ζεῖ.
„Ω! μέγα εὐεργέτημα τῶν εὐεργετημάτων!
„Ω! μόνον οἰκοδόμημα τῶν οἰκοδομημάτων!

Θέλει λαμπρόν Μαυσώλειον αύτός ὁ κληροδότης,
παιᾶνας κι ἀποθέωσιν εἰς τρίτους οὐρανούς! . . .
Εύρεθη μές στούς Χιώτηδες μέ γνώση κι ἔνας Χιώτης
κι ἐσκέφθη ὁ μεγάλος του καί πρακτικός του νοῦς
πώς μέσα στήν ‘Ελλάδα μας, πού πλημμυροῦν τά φῶτα,
φρενοκομεῖον ἔπρεπε νά γίνει πρῶτα πρῶτα.

Γεώργιος Σουρής

Πηγές από την περιόδο στην οποία η Ελλάδα είχε μετατραπεί σε έναν από τους πιο αναπτυγμένους και πιο δύναμικους χώρους της Ευρώπης. Το έργο της Ελληνικής Δημοκρατίας στην περίοδο από την έναρξη της Επανάστασης μέχρι την έναρξη της Βασιλείου της Ελλάδας, στην οποία η Ελλάδα έγινε ένας από τους πιο αναπτυγμένους και πιο δύναμικους χώρους της Ευρώπης.

Επίσημη Σημειώση

Επίσημη Σημειώση

Επίσημη Σημειώση για την Επανάσταση της Ελλάδας
την οποία η Ελληνική Δημοκρατία έγινε ένας από τους πιο αναπτυγμένους και πιο δύναμικους χώρους της Ευρώπης.

Επίσημη Σημειώση για την Επανάσταση της Ελλάδας
την οποία η Ελληνική Δημοκρατία έγινε ένας από τους πιο αναπτυγμένους και πιο δύναμικους χώρους της Ευρώπης.

Επίσημη Σημειώση για την Επανάσταση της Ελλάδας

Επίσημη Σημειώση για την Επανάσταση της Ελλάδας
την οποία η Ελληνική Δημοκρατία έγινε ένας από τους πιο αναπτυγμένους και πιο δύναμικους χώρους της Ευρώπης.

A' ΕΠΙΜΕΤΡΟ

ΑΤΤΙΚΙΖΟΥΣΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ, ΟΠΩΣ ΑΝ ΕΞ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ

ΩΦΕΛΟΙΝΤΟ ΛΟΓΩΝ

‘Ο Μέγας Βασιλειος γράφει αὐτή τὴν πραγματεία σάν ἐπιστολή καὶ τῇ στέλνει στούς ἀνεψιους του, πού σπούδαζαν σέ «έθνικές» (= «εἰδωλολατρικές») φιλοσοφικές σχολές, για νά τούς διδάξει τή σημασία πού πρέπει νά δίνουν στήν ἑλληνική σοφία. Ή πραγματεία ἀποτελεῖται ἀπό τρία μέρη: Στό πρώτο δ συγγραφέας ἀναπτύσσει πόσο χρήσιμη είναι ή γνώση τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, στό δεύτερο ἔξετάζει πῶς πρέπει νά διδασκόμαστε τά ἑλληνικά γράμματα καὶ στό τρίτο ἔξετάζει τά ἀγαθά τῆς μελέτης καὶ τή φροντίδα πού πρέπει δ καθένας νά έχει γιά τήν ψυχή του.

‘Από τό δεύτερο μέρος παραθέτουμε τά κεφάλαια 4 καὶ 5.

‘Αλλ’ ὅτι μὲν οὐκ ἄχρηστον ψυχαῖς μαθήματα τὰ ἔξωθεν δὴ ταῦτα ἱκανῶς εἴρηται· ὅπως γε μὴν αὐτῶν μεθεκτέον ὑμῖν ἔξῆς ἀν εἴτη λέγειν. Πρῶτον μὲν οὖν τοῖς παρὰ τῶν ποιητῶν, ἵν’ ἔντεῦθεν ἄρξωμαι, ἐπει παντοδαποί τινές εἰσι κατὰ τοὺς λόγους, μὴ πᾶσιν ἐφεξῆς προσέχειν τὸν νοῦν· ἀλλ’ ὅταν μὲν τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν πράξεις ή λόγους ὑμῖν διεξίωσιν, ἀγαπᾶν τε καὶ ζηλοῦν καὶ ὅτι μάλιστα πειρᾶσθαι τοιούτους εἶναι· ὅταν δὲ ἐπὶ μοχθηροὺς ἀνδρας ἐλθωσι τῇ μιμήσει, ταῦτα δεῖ φεύγειν ἐπιφραστομένους τὰ ὡτα οὐχ ἥττον ή τὸν Ὁδυσσέα φασὶν ἐκεῖνοι τὰ τῶν Σειρήνων μέλη. Ή γάρ πρὸς τοὺς φαύλους τῶν λόγων συνήθεια ὁδός τίς ἔστιν ἐπὶ τὰ πράγματα. Διὸ δὴ πάσῃ φυλακῇ τὴν ψυχὴν τηρητόν, μὴ διὰ τῆς τῶν λόγων ἡδονῆς παραδεξάμενοί τι λάθωμεν τῶν χειρόνων, ὃσπερ οἱ τὰ δηλητήρια μετὰ τοῦ μέλιτος προσιέμενοι. Οὐ τοίνυν ἐπαινεσόμεθα τοὺς ποιητάς, οὐ λοιδορουμένους, οὐ σκώπτοντας, ή μεθύοντας μιμουμένους, οὐχ ὅταν τραπεζῇ πληθούσῃ καὶ ὡδαῖς ἀνειμέναις τήν εὐδαιμονίαν δρίζωνται. Πάντων δὲ ἥκιστα περὶ θεῶν τι διαλεγομένοις προσέξουμεν, καὶ μάλισθ’ ὅταν ὡς περὶ πολλῶν τε αὐτῶν διεξίωσι, καὶ τούτων ούδ’ ὁμονοούντων. Ἀδελφὸς γάρ δὴ παρ’ ἐκείνοις διαστασιάζει πρὸς ἀδελφὸν καὶ γονεύς πρὸς παῖδας, καὶ τούτοις αὗθις πρὸς τοὺς τεκόντας πόλεμός ἔστιν ἀκήρυκτος. Ταῦτα δὴ ταῦτα λέγειν καὶ περὶ συγγραφέων ἔχω, καὶ μάλισθ’

ὅταν ψυχαγωγίας ἔνεκα τῶν ἀκουόντων λογοποιῶσι. Καὶ ᾧ τόποι
δὲ τὴν περὶ τὸ ψεύδεσθαι τέχνην οὐ μιμησόμεθα. Οὔτε γάρ ἐν δικα-
στηρίοις, οὕτ' ἐν ταῖς ἄλλαις πράξεσιν ἐπιτήδειον ἡμῖν τὸ ψεῦδος
τοῖς τὴν ὁρθὴν ὁδὸν καὶ ἀληθῆ προελομένοις τοῦ βίου, οἷς τὸ μὴ
δικάζεσθαι νόμῳ προστεταγμένον ἐστίν. 'Ἄλλ' ἐκεῖνα αὐτῶν μᾶλλον
ἀποδεξόμεθα, ἐν οἷς ἀρετὴν ἐπήνεσαν ἢ πονηρίαν διέβαλον. 'Ως γὰρ
τῶν ἀνθέων τοῖς μὲν λοιποῖς ἄχρι τῆς εὐώδίας ἢ τῆς χρόας ἐστὶν ἡ
ἀπόλαυσις, ταῖς μελίτταις δ' ἄρα καὶ μέλι λαμβάνειν αὐτῶν ὑπάρχει,
οὕτω δὴ κάνταῦθα τοῖς μὴ τὸ ἥδυ καὶ ἐπίχαρι μόνον τῶν τοιούτων
λόγων διώκουσίν ἐστί τινα καὶ ὠφέλειαν ἀπ' αὐτῶν εἰς τὴν ψυχὴν
ἀποθέσθαι. Κατὰ πᾶσαν δὴ οὖν τῶν μελιττῶν τὴν εἰκόνα τῶν λό-
γων ἡμῖν μεθεκτέον. 'Εκεῖναί τε γάρ οὔτε ἄπασι τοῖς ἀνθεσι παρα-
πλησίως ἐπέρχονται, οὔτε μὴν οἷς ἐπιπτῶσιν ὅλα φέρειν ἐπιχειροῦ-
σιν, ἀλλ' ὅσον αὐτῶν ἐπιτήδειον πρὸς τὴν ἐργασίαν λαβοῦσαι, τὸ
λοιπὸν χαίρειν ἀφῆκαν· ἡμεῖς τε, ἦν σωφρονῶμεν, ὅσον οἰκεῖον ἡμῖν
καὶ συγγενές τῇ ἀληθείᾳ παρ' αὐτῶν κομισάμενοι, ὑπερβησόμεθα
τὸ λειπόμενον. Καὶ καθάπερ τῆς ῥιδωνιᾶς τοῦ ἀνθούς δρεψάμενοι
τὰς ἀκάνθας ἐκκλίνομεν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων λόγων, ὅσον
χρήσιμον καρπωσάμενοι, τὸ βλαβερὸν φυλαξόμεθα. Εὐθὺς οὖν ἔξ
ἀρχῆς ἐπισκοπεῖν ἔκαστον τῶν μαθημάτων καὶ συναρμόζειν τῷ
τέλει προσῆκε, κατὰ τὴν Δωρικὴν παροιμίαν, τὸν λίθον ποτὶ τὰν
σπάρτον ἄγοντας.

Καὶ ἐπειδήπερ δι' ἀρετῆς ἐπὶ τὸν βίον ἡμῖν καθεῖναι δεῖ τὸν
ἔτερον, εἰς ταύτην δὲ πολλὰ μὲν ποιηταῖς, πολλὰ δὲ συγγραφεῦσι,
πολλῷ δὲ ἔτι πλειστοῖς φιλοσόφοις ἀνδράσιν ὑμηται, τοῖς τοιούτοις
τῶν λόγων μάλιστα προσεκτέον. Οὐ μικρὸν γάρ τὸ ὄφελος οἰκειότη-
τά τινα καὶ συνήθειαν ταῖς τῶν νέων ψυχαῖς τῆς ἀρετῆς ἐγγενέσθαι·
ἐπείπερ ἀμετάστατα πέφυκεν εἶναι τὰ τῶν τοιούτων μαθήματα,
δι' ἀπαλότητα τῶν ψυχῶν εἰς βάθος ἐνσημανόμενα. 'Η τί ποτε
ἄλλο διανοηθέντα τὸν Ἡσίοδον ὑπολάβωμεν· ταύτῃ ποιῆσαι τὰ
ἐπτη, ἀ πάντες ἄδουσιν, ἢ οὐχὶ προτρέποντα τοὺς νέους ἐπ' ἀρετήν,
ὅτι τραχεῖα μὲν πρῶτον καὶ δύσβατος καὶ ἰδρῶτος συχνοῦ καὶ πόνου
πλήρης ἡ πρὸς ἀρετὴν φέρουσα καὶ ἀνάντης ὁδός· διόπερ οὐ παντὸς
οὕτε προσβῆναι αὐτῇ διὰ τὸ ὅρθιον, οὔτε προσβάντα ῥαδίως ἐπὶ
τὸ ἄκρον ἐλθεῖν· ἀνω δὲ γενομένω δρᾶν ὑπάρχει ὡς μὲν λεία τε καὶ

καλή, ώς δὲ ράδια τε καὶ εὔπτορος καὶ τῆς ἐτέρας ήδίων τῆς ἐπὶ τὴν
κακίαν ἀγούστης, ἥν ἀθρόον εἶναι λαβεῖν ἐκ τοῦ σύνεγγυς ὁ αὐτὸς
οὗτος ποιητὴς ἔφησεν; Ἐμοὶ μὲν γὰρ δοκεῖ οὐδὲν ἔτερον ἢ προτρέ-
πων ἡμᾶς ἐπ’ ἀρετὴν καὶ προκαλούμενος ἅπαντας ἀγαθοὺς εἶναι,
ταῦτα διελθεῖν. Καὶ μέντοι καὶ εἰ τις ἔτερος ἐοικότα τούτοις τὴν
ἀρετὴν ὑμησεν, ώς εἰς ταύτὸν ἡμῖν φέροντας τοὺς λόγους ἀποδε-
χόμεθα.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 31

Μέγας Βασίλειος

2. ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΠΑΣΧΑ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΡΑΔΥΤΗΤΑ

‘Αναστάσεως ἡμέρα, καὶ ἡ ἀρχὴ δεξιά, καὶ λαμπρυνθῶμεν τῇ
πανηγύρει, καὶ ἀλλήλους περιπτυξώμεθα· εἴπωμεν, ἀδελφοί, καὶ τοῖς
μισοῦσιν ἡμᾶς μὴ ὅτι τοῖς δι’ ἀγάπην τι πεποιηκόσιν ἢ πεπονθόσι·
συγχωρήσωμεν πάντα τῇ ἀναστάσει· δῶμεν συγγνώμην ἀλλήλοις,
ἐγώ τε ὁ τυραννηθεὶς τὴν καλὴν τυραννίδα, τοῦτο γάρ νῦν προστί-
θημι, καὶ ὑμεῖς οἱ καλῶς τυραννήσαντες, εἴ τι μοι μέμφοισθε τῆς βρα-
δυτῆτος, ώς τάχα γε κρείττων αὕτη καὶ τιμιώτερα Θεῷ τῆς ἐτέρων
ταχυτῆτος· ἀγαθὸν γάρ καὶ ὑποχωρήσαι Θεῷ τι μικρόν, ώς Μωυ-
σῆς ἐκείνος τὸ παλαιόν, καὶ Ἱερεμίας ὄστερον, καὶ προσδραμεῖν ἐτοί-
μως καλοῦντι, ώς Ἀαρὼν τε καὶ Ἡσαΐας, μόνον εὔσεβῶς ἀμφότερα,
τὸ μὲν διὰ τὴν οἰκείαν ἀσθένειαν, τὸ δὲ διὰ τὴν τοῦ καλοῦντος δύνα-
μιν.

Χθὲς συνεσταυρούμην Χριστῷ, σήμερον συνδοξάζομαι· χθὲς συν-
ενεκρούμην, συζωοποιοῦμαι σήμερον· χθὲς συνεθαπτόμην, σήμερον
συνεγείρομαι. Ἀλλὰ καρποφορήσωμεν τῷ ὑπὲρ ἡμῶν παθόντι
καὶ ἀναστάντι. Χρυσὸν μὲν ἵσως οἴεσθε λέγειν ἢ ἄργυρον ἢ ὑφά-
σματα ἢ λίθους τῶν διαφανῶν καὶ τιμίων, γῆς ρέουσαν ὑλην καὶ
κάτω μένουσαν, ἥς ὅσιεὶ τὸ πλεῖον ἔχουσιν οἱ κακοὶ καὶ δοῦλοι τῶν
κάτω καὶ τοῦ κοσμοκράτορος. Καρποφορήσωμεν ἡμᾶς αὐτούς, τὸ
τιμιώτατον Θεῷ κτῆμα καὶ οἰκειότατον· ἀποδῶμεν τῇ εἰκόνι τὸ
κατ’ εἰκόνα, γνωρίσωμεν ἡμῶν τὸ ἀξίωμα, τιμήσωμεν τὸ ἀρχέτυ-
πον, γνῶμεν τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν, καὶ ὑπὲρ τίνος Χριστὸς
ἀπέθανε.

Γενώμεθα ώς Χριστός, ἐπεὶ καὶ Χριστὸς ώς ἡμεῖς γενώμεθα θεοὶ δι' αὐτόν, ἐπειδὴ κάκεῖνος δι' ἡμᾶς ἀνθρωπος. Προσέλαβε τὸ χεῖρον, ἵνα δῷ τὸ βέλτιον· ἐπτώχευσεν, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσωμεν· δούλου μορφὴν ἔλαβεν, ἵνα τὴν ἐλευθερίαν ἡμεῖς ἀπολάβωμεν· κατῆλθεν, ἵν' ὑψωθῶμεν· ἐπειράσθη, ἵνα νικήσωμεν· ἡτιμάσθη, ἵνα δοξάσῃ· ἀπέθανεν, ἵνα σώσῃ· ἀνῆλθεν, ἵν' ἐλκύσῃ πρὸς ἐαυτὸν κάτω κειμένους ἐν τῷ τῆς ἀμαρτίας πτώματι. Πάντα διδότω τις, πάντα καρποφορείτω τῷ δόντι ἑαυτὸν λυτρὸν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἀντάλλαγμα· δώσει δὲ οὐδὲν τοιοῦτον οἷον ἑαυτὸν τοῦ μυστηρίου συνιέντα, καὶ δι' ἐκείνον πάντα ὅσα ἐκείνον δι' ἡμᾶς γενόμενον.

Καρποφορεῖ μὲν ὑμῖν, ώς ὄρᾶτε, ποιμένα· τοῦτο γάρ ἐλπίζει καὶ εὔχεται, καὶ παρ' ὑμῶν αἰτεῖ τῶν ὑπὸ χεῖρα ὁ ποιμὴν δικαλός, ὁ τιθεὶς τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων· καὶ διπλοῦν ἀνθ' ἀπλοῦ δίδωσιν ὑμῖν ἑαυτόν· καὶ ποιεῖται τὴν βακτηρίαν τοῦ γήρως βακτηρίαν τοῦ πνεύματος· καὶ προστίθησι τῷ ἀψύχῳ ναῷ τὸν ἔμψυχον, τῷ περικαλλεῖ, τῷ δὲ καὶ οὐρανίῳ τὸν δόποιονοῦν καὶ ἡλίκον, ἀλλ' οῦν ἑαυτῷ τιμιώτατον, καὶ αὐτὸν ἴδρωσι πολλοῖς συντελεσθέντα, καὶ πόνοις, εἴη δὲ εἰπεῖν καὶ τῶν πόνων ἄξιον· καὶ πάντα προστίθησιν ὑμῖν τὰ ἑαυτοῦ. ^ΩΩ, τῆς μεγαλοψυχίας, ἦ, τό γε ἀληθέστατον εἰπεῖν, τῆς φιλοτεκνίας· τὴν πολιάν, τὴν νεότητα, τὸν ναόν, τὸν ἀρχιερέα, τὸν κληροδότην, τὸν κληρονόμον, τοὺς λόγους, οὓς ἐποθεῖτε· καὶ τούτων οὐ τοὺς εἰκῆ καὶ εἰς ἀέρα ρέοντας καὶ μέχρι τῆς ἀκοῆς ἰσταμένους, ἀλλ' οὓς γράφει τὸ πνεῦμα καὶ πλαξὶν ἐντυποῖ λιθίναις, εἴτουν σαρκίναις, οὐκ ἐξ ἐπιπολῆς χαρασσομένους, οὐδὲ ῥρδίως ἀπαλειφομένους, ἀλλ' εἰς βάθος ἐνσημαίνομένους, οὐ μέλανι, ἀλλὰ χάριτι.

J. P. Migne, Patrologia graeca, t. 35

Γρηγόριος ὁ Θεολόγος

‘Ο Ιωάννης δικαίωσε τον Χρυσόστομο συνέγραψε ἔξι λόγους «Περὶ Ἱερωσύνης», πού ἀναφέρονται στή μεγάλη ἀποστολή τοῦ ἵερεα στήν Ἐκκλησίαν ὡς λειτουργοῦ καὶ πνευματικοῦ καθοδηγητῆ τῶν πιστῶν.

Οἱ «Περὶ Ἱερωσύνης» λόγοι τοῦ Χρυσόστομου θεωρήθηκαν ἀνέκαθεν ἀπό τὰ πρῶτα (γράφτηκαν στὰ 390 μ.Χ.) καὶ λαμπρότερα ἀριστουργήματα τῆς Βυζαντινῆς θρησκευτικῆς λογοτεχνίας, ἔξαιτιας ὅχι μόνο τῆς εὐρύτητας τῶν θρησκευτικῶν τους ἀντιλήψεων ἀλλὰ καὶ τῆς λογοτεχνικῆς τους ἀξίας.

‘Η ἐκθεσθή γίνεται μὲ τῇ μορφῇ διαλόγου’ προηγεῖται μεγάλη ἱστορικὴ εἰσαγωγή, ὅπου δίνεται ἡ εὑκαιρία στὸν ἵεράρχη νά μᾶς δώσει θαυμάσιες εἰκόνες τῆς φιλίας του μέ τό στενό του φίλο τὸ Βασίλειο (ὅχι τὸν Μεγάλο) καὶ τῇ μητέρᾳ του. ‘Ο διάλογος γίνεται μεταξύ τοῦ Χρυσόστομου καὶ τοῦ Βασιλείου, γιὰ τὸν ὄποιο δέν ἔχουμε ἄλλη σχετικὴ πληροφορία.

Παραθέτουμε ἀπόσπασμα ἀπό τὸν πρῶτο λόγο «Περὶ Ἱερωσύνης», ὃπου δικαίωσε τὸν ἀπόδοταν στήν θρησκευτική λογοτεχνία τοῦ Βασιλείου.

Ἐμοὶ πολλοὶ μὲν ἐγένοντο φίλοι γνήσιοί τε καὶ ἀληθεῖς, καὶ τοὺς τῆς φιλίας νόμους καὶ εἰδότες καὶ φυλάττοντες ἀκριβῶς· εἰς δέ τις τουτωνὶ τῶν πολλῶν, ἀπαντας αὐτούς ὑπερβαλλόμενος τῇ πρὸς ἡμᾶς φιλίᾳ, τοσοῦτον ἐφιλονίκησεν ἀφεῖναι κατόπιν αὐτούς, ὅσον ἐκεῖνοι τοὺς ἀπλῶς πρὸς ἡμᾶς διακειμένους. Οὕτος τῶν ἀπαντάμοι χρόνον παρηκολουθηκότων ἦν. Καὶ γάρ μαθημάτων ἥψαμεθα τῶν αὐτῶν, καὶ διδασκάλοις ἐχρησάμεθα τοῖς αὐτοῖς· ἦν δὲ ἡμῖν καὶ προθυμία καὶ σπουδὴ περὶ τοὺς λόγους, οὓς ἐπονούμεθα, μία ἐπιθυμία τε ἵστη καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν τικτομένη πραγμάτων. Οὐ γάρ ὅτε εἰς διδασκάλους μόνον ἐφοιτῶμεν, ἀλλὰ καὶ ἡνίκα ἐκεῖθεν ἐξελθόντας βουλεύεσθαι ἐχρῆν, ὁποίαν ἐλέσθαι τοῦ βίου βέλτιον ἡμῖν ὅδον· καὶ ἐνταῦθα ὁμογνωμονοῦντες ἐφαινόμεθα. Καὶ ἔτερα δὲ πρὸς τούτοις ἡμῖν τὴν ὁμόνοιαν ταύτην ἐφύλαττεν ἀρραγῆ καὶ βεβαίαν. Οὔτε γάρ ἐπὶ πατρίδος μεγάθει ἔτερος ἐπέρου μᾶλλον φρονεῖν εἶχεν οὔτε ἐμοὶ μὲν πλούτος ὑπέρογκος ἦν, ἐκεῖνος δὲ ἐσχάτη συνέζη πενίᾳ· ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς οὐσίας μέτρον τὸ τῆς προαιρέσεως ἴσοστά-

σιον ἐμιμεῖτο· καὶ γένος δὲ ἡμῖν ὁμότιμον ἦν, καὶ πάντα τῇ γνώμῃ συνέτρεχε.

Ἐπειδὴ δὲ ἔδει τὸν μακάριον τὸν τῶν μοναχῶν μεταδιώκειν βίον καὶ τὴν φιλοσοφίαν τὴν ἀληθῆ, οὐκ ἔτι ἡμῖν ὁ ζυγὸς οὕτος ἴσος ἦν, ἀλλ’ ἡ μὲν ἑκείνου πλάστιγξ ἐκουφίζετο μετέωρος· ἐγὼ δ’ ἔτι ταῖς τοῦ κόσμου πεπεδημένος ἐπιθυμίαις καθεῖλκον τὴν ἐμαυτοῦ καὶ ἐθιαζόμην κάτω μένειν, νεωτερικαῖς αὐτὴν ἐπιβρίθων φαντασίαις Ἐνταῦθα λοιπὸν ἡ μὲν φιλία βέβαιος ἔμενεν ἡμῖν, καθάπερ καὶ πρότερον· ἡ δὲ συνουσία διεκόπτετο. Οὐ γάρ ἦν τοὺς μὴ περὶ τὰ αὐτὰ σπουδάζοντας κοινὰς ποιεῖσθαι τὰς διατριβάς.

Ὦς δὲ μικρὸν καὶ αὐτὸς ἀνέκυψα τοῦ βιοτικοῦ κλύδωνος, δέχεται μὲν ἡμᾶς ἄμφω τῷ χείρε· τὴν δὲ ἰσότητα οὐδὲ οὔτως ἰσχύσαμεν φυλάξαι τὴν προτέραν. Καὶ γάρ καὶ τῷ χρόνῳ φθάσας ἡμᾶς, καὶ πολλὴν τὴν σφοδρότητα ἐπιδειξάμενος, ἀνωτέρω πάλιν ἡμῶν ἐφέρετο καὶ εἰς ὕψος ἥρετο μέγα. Πλὴν ἀλλ’ ἀγαθός τε ὅν, καὶ πολλοῦ τὴν ἡμετέραν τιμώμενος φιλίαν, ἀπάντων ἑαυτὸν ἀποστήσας τῶν ἄλλων, ἡμῖν τὸν ἄπαντα χρόνον συνῆν· ἐπιθυμῶν μὲν τούτου καὶ πρότερον, ὅπερ δὲ ἔφην ὑπὸ τῆς ἡμετέρας κωλυόμενος ῥάθυμίας. Οὐ γάρ ἦν τὸν δικαστηρίῳ παρεδρεύοντα καὶ περὶ τὰς ἐν τῇ σκηνῇ τέρψεις ἐπτοημένον συγγίνεσθαι πολλάκις τῷ βίβλοις προσηλωμένῳ, καὶ μηδὲ εἰς ἀγορὰν ἐμβαλόντι ποτέ.

Διὰ τοῦτο πρότερὸν διειργόμενος, ἐπειδὴ ποτε ἡμᾶς ἔλαβεν εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ βίου κατάστασιν ἀθρόως, ἦν πάλαι ὡδίνεν ἐπιθυμίαν ἀπέτεκε τότε· καὶ οὐδὲ τὸ βραχύτατον τῆς ἡμέρας μέρος ἡμᾶς ἀπολιμπάνειν ἤνειχετο, διετέλει τε παρακαλῶν, ἵνα τὴν οἰκίαν ἔκαστος ἀφέντες τὴν ἑαυτοῦ, κοινὴν ἄμφω τὴν οἰκησιν ἔχοιμεν· καὶ ἔπεισε γε, καὶ τὸ πρᾶγμα ἦν ἐν χερσίν.

Ἄλλα με αἱ συνεχεῖς τῆς μητρὸς ἐπιφράσαι διεκώλυσαν ταύτην ἐκείνῳ δοῦναι τὴν χάριν, μᾶλλον δὲ ταύτην λαβεῖν παρ’ ἑκείνου τὴν δωρεάν. Ἐπειδὴ γάρ ἦσθετο (ἐνν. ἡ μάτη) ταῦτα βουλόμενον (ἐνν. ἐμέ), λαβοῦσά με τῆς δεξιᾶς, εἰσήγαγεν εἰς τὸν ἀποτεταγμένον οἴκον αὐτῇ· καὶ καθίσασα πλησίον ἐπὶ τῆς εὐνῆς, ἦς ἡμᾶς ὡδίνε, πηγάς τε ἡφίει δακρύων καὶ τῶν δακρύων ἐλεεινότερα προσετίθει τὰ ρήματα, τοιαῦτα πρὸς ἡμᾶς ἀποδυρομένη. — «Ἐγώ, παιδίον», φησί, «τῆς ἀρετῆς τοῦ πατρὸς τοῦ σοῦ οὐκ ἀφήθην ἀπολαῦσαι ἐπὶ πολύ, τῷ Θεῷ τοῦτο δοκοῦν. Τὰς γάρ ὡδίνας τὰς ἐπὶ σοὶ διαδεξάμενος ὁ θά-

νατος ἐκείνου, σοὶ μὲν ὄρφανίαν, ἔμοὶ δὲ χηρείαν ἐπέστησεν ἀωρον καὶ τὰ τῆς χηρείας δεινά, ἃ μόναι αἱ παθοῦσαι δύναιντ' ἂν εἰδέναι καλῶς. Λόγος γάρ οὐδεὶς ἂν ἐφίκοιτο τοῦ χειμῶνος ἐκείνου καὶ τοῦ κλύδωνος, ὃν ὑφίσταται κόρη, ἅρτι μὲν τῆς πατρώας οἰκίας προελθοῦσα καὶ πραγμάτων ἀπειρος οὖσα, ἔξαφνης δὲ πένθει τε ἀσχέτω βαλλομένη καὶ ἀναγκαζομένη φροντίδων καὶ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς φύσεως ἀνέχεσθαι μειζόνων. Δεῖ γάρ, οἷμαι, ῥᾳθυμίας τε οἰκετῶν ἐπιστρέφειν καὶ κακουργίας παρατηρεῖν, συγγενῶν ἀποκρούεσθαι ἐπιβούλας, τῶν τὰ δημόσια πραττόντων τὰς ἐπιηρείας καὶ τὴν ἀπήνειαν ἐν ταῖς τῶν εἰσφορῶν καταβολαῖς φέρειν γενναίως. Εἰ δὲ καὶ παιδίον καταλιπών ὁ τεθνεώς ὀπέλθοι, θῆλυ μὲν ὅν, πολλὴν καὶ οὕτω παρέξει τῇ μητρὶ τὴν φροντίδα, ὅμως δὲ καὶ ἀνολωμάτων καὶ δέους ἀπηλλαγμένην· δὲ νίος μυρίων αὔτῃν φόβων καθ' ἐκάστην ἐμπίμπλησι τὴν ἡμέραν καὶ πλειόνων φροντίδων· τὴν γάρ τῶν χρημάτων ἐῷ δαπάνην, ὅσην ὑπομένειν ἀναγκάζεται, ἐλευθερίως αὔτὸν θρέψαι ἐπιθυμοῦσα. Ἀλλ' ὅμως οὐδὲν μὲν τούτων ἔπεισε δευτέροις ὅμιλῆσαι γάμοις, οὐδὲ ἔτερον ἐπεισαγγαγεῖν νυμφίον τῇ τοῦ πατρὸς οἰκίᾳ τοῦ σοῦ· ὅλλας ἔμενον ἐν τῇ ζάλῃ καὶ τῷ θορύβῳ καὶ τὴν σιδηρᾶν τῆς χηρείας οὐκ ἔφυγον κάμινον, πρῶτον μὲν ὑπὸ τῆς ἄνωθεν βιηθουμένης ῥοπῆς· ἔφερε δέ μοι παραμυθίαν οὐ μικρὰν τῶν δεινῶν ἐκείνων, καὶ τὸ συνεχῶς τὴν σὴν ὄψιν ὀρᾶν καὶ εἰκόνα μοι τοῦ τετελευτηκότος φυλάσσεσθαι ἔμψυχον καὶ πρὸς ἐκεῖνον ἀπηκριβώμένην καλῶς. Διά τοι τοῦτο καὶ ἔτι νήπιος ὃν καὶ μηδὲ φθέγγεσθαι πω μαθών, ὅτε μάλιστα τέρπουσι τοὺς τεκόντας οἱ παῖδες, πολλὴν μοι παρεῖχες τὴν παράκλησιν. Καὶ μὴν οὐδὲ ἐκεῖνο γ' ἄν ἔχοις εἰπεῖν καὶ αἰτιάσασθαι, ὅτι τὴν μὲν χηρείαν γενναίως ἡνέγκαμεν, τὴν δὲ οὐσίαν σοὶ τὴν πατρώαν ἡλαττώσαμεν, διὰ τὴν τῆς χηρείας ἀνάγκην, ὅπερ πολλούς τῶν ὄρφανία δυστυχησάντων οἶδα παθόντας ἐγώ. Καὶ γάρ καὶ ταύτην ἀκέραιον ἐφύλαξα πᾶσαν καὶ τῶν ὀφειλόντων εἰς τὴν εύδοκίμησιν δαπανηθῆναι τὴν σὴν ἐνέλιπον οὐδέν, ἐκ τῶν ἐμαυτῆς καὶ ὃν ἥλθον οἴκοθεν ἔχουσα δαπανῶσα χρημάτων. Καὶ μή τοι νομίσῃς ὄνειδίζουσάν με ταῦτα λέγειν νῦν· ὅλλας ἀντὶ πάντων σε τούτων μίαν αἰτῶ χάριν, μή με δευτέρᾳ χηρείᾳ περιβαλεῖν, μηδὲ τὸ κοιμηθὲν ἥδη πένθος ἀνάψαι πάλιν, ἀλλὰ περίμεινον τὴν ἐμὴν τελευτήν· ἵσως μετὰ μικρὸν ἀπελεύσομαι χρόνον. Τούς μὲν γάρ νέους ἐλπὶς καὶ εἰς γῆρας ἥξειν μακρόν· οἱ δὲ γεγηρακότες ἡμεῖς

ούδεν ἔτερον ἢ τὸν θάνατον ἀναμένομεν. "Οταν οὖν με τῇ γῇ παραδῷς καὶ τοῖς δόστέοις τοῦ πατρὸς ἀναμίξῃς τοῦ σοῦ, στέλλου μακρὰς ἀποδημίας καὶ πλέε θάλατταν, ἥν ἐθέλης· τότε ὁ κωλύσων οὐδείς. "Εως δ' ἂν ἐμπνέωμεν, ἀνάσχου τὴν μεθ' ἡμῶν οἰκησιν. Μή δὴ προσκρούστης τῷ Θεῷ μάτην καὶ εἰκῆ, τοσούτοις ἡμᾶς περιβάλλων κακοῖς, ἡδικητός οὐδέν. Εἰ μὲν γὰρ ἔχεις ἐγκαλεῖν, ὅτι σὲ εἰς βιοτικάς περιέλκω φροντίδας καὶ τῶν πραγμάτων ἀναγκάζω προστῆναι τῶν σῶν, μὴ τοὺς τῆς φύσεως νόμους, μὴ τὴν ἀνατροφήν, μὴ τὴν συνήθειαν, μηδὲ ἄλλο μηδὲν αἰδεσθῆς, ἀλλ' ὡς ἐπιβούλους φεῦγε καὶ πολεμίους· εἰ δὲ ἀπαντα πράττομεν, ύπερ τοῦ πολλήν σοι παρασκευάσαι σχολὴν εἰς τὴν τοῦ βίου τούτου προείαν, εἰ καὶ μηδὲν ἔτερον, οὗτος γοῦν κατεχέτω σε παρ' ἡμῖν ὁ δεσμός. Καν γὰρ μυρίους σε λέγης φιλεῖν, οὐδεὶς σοι παρέξει τοσαύτης ἀπολαῦσαι ἐλευθερίας· ἐπειδὴ μηδὲ ἔστι τις, ὅτῳ μέλει τῆς σῆς εὐδοκιμήσεως ἔξ ίσης ἐμοί.

«Περὶ Ἱερωσύνης»

Ιωάννης Χρυσόστομος

Σύριγγα πολυτελείας στην απόκοκκην
απόκοκκην

το τραγούδι της Βεργίνας

Β' ΕΠΙΜΕΤΡΟ

το παραπάνω ποίηση της Καροκάλας

που παραπέμπει στην ιδέα της ομοιότητας

ΞΕΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Μή γά την αιώνα μας την θέλεις να

τη διηγηθεῖς καὶ δεῖξε μάλιστα

το ξανθόν πόλες μακρινούς ή την

αύλην βασίς μὲν πλατώνειον

την τήλιαν δάκτυλον ζευγρίνεις.

Μη δέ λαντανεῖσθαι μαρτυρίαν

του ήσού του βιβλίου ή λαγυνίου

του ποιητή υπερβολῆς την παραδοσιανή

φραγκογεννητικήν καὶ βαρδά γεννητικήν

την ποίησην του μὲν διατίθει ποιητήν

του φίλοις την επωνύμην μήδην

την ποίησην την παραδοσιανήν

την φραγκογεννητικήν διατίθει

καὶ δημητρίους του μὲν κουμπάρους

μηδεμίους αὐτού τοῦ πόλος οὐδὲ ποιητήν

μηδεμίους καὶ μὲν εὔρους την ποίησην

την ποίησην την ποίησην την ποίησην

πολλών έτερων ἢ ταύθινών πάντας. Όποιον αὖτις τῇ γῆς παρα-
στησαι καὶ τοῦ δικτύου του πατέρος διαμείζει τὸν πού, στέλλεις μαρτρός,
διποδούλογον τοῦ δικτύου, ἣν ἐν εὐθείᾳ τόπῳ καλύπτει αὐτόν,
Ὄντος δὲ φυτού, πατέρος της μαθήτην οἰσθητον. Μή δὴ προ-
φροντιστεῖν τοῦ δικτύου μάρτυραν εἰκῇ προφατεῖν θεᾶς περιβάλλοντα κα-
τεῖλος, πατέρος αὐτοῦ. Εἰ μὲν γέροντος δικτύου, διη τοι εἰς βιοτικός
περιβάλλοντος τοῦ δικτύου προφροντος δικτύουδικον προστίθεται τῶν
θεῶν πατέρων παραπομπήν, τοῦ τοι δικτύου, μη τοῦ σωτῆ-
ρος αὐτοῦ πατέρος παραπομπήν, οὐδὲ τοῦ δικτύου δικτύου καὶ πο-
λιοργού, πατέρος τοῦ προφροντος, οὐδὲ τοῦ πατέρος τοῦ παραπομ-
πήν πατέρος τοῦ δικτύου πατέρος, εἰ τοι μηδέν έτερον,
οὐδὲ τοῦ πατέρος τοῦ πατέρος τοῦ πατέρος τοῦ γάρ παρόντος αν-
τιπροσώπου μάρτυρα, στέλλεις μαρτρός διποδούλογον τοῦ δικτύου.

Ο ΚΥΡΙΑΚΗΣ Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΗΜΕΡΑ
ΛΙΓΚΑΤΟΥ ΤΟΥ ΗΓΕΑ

I. ΙΤΑΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Η ΚΟΛΑΣΗ

A

Στό μεσοστράτι ἀπάνω τῆς ζωῆς μας
σέ σκοτεινό πλανέθηκα ρουμάνι,
τί 'ταν δρόμος δ σωστός χαμένος.
"Αχ τί βαρύ πῶς ἥταν νά στορήσω
5 τό ἄγριο, δασό, σφιχτομπλεμένο δάσο
πού ώς θυμηθώ ἀνανιώνεται ἡ τρομάρα,
τόσο πικρό, πού λίγο πιό 'ναι δ χάρος.
Μά γιά νά πῶ καί τό καλό πού βρῆκα
θά διηγηθῶ κι ὅσα ἀλλα ἐκεῖ μοῦ ἐλάχαν.
10 Νά ξαναπῶ πῶς μπῆκα δέν κατέχω
τόσο βαρύς μέ πλάκωνε ὑπνος τότε
πού τῆς ἀλήθειας ξέσφαλα τή στράτα.
Μά ώς ἔφτανα στά μπρόσποδα ένός λόφου,
ἐκεῖ πού πιά ξετέλευε ἡ λαγκάδα,
15 πού μοῦ 'χε σφίξει τήν καρδιά μέ τρόμο,
ψηλαγναντεύω καί θωρῶ ντυμένες
τίς πλάτες του μέ ἀχτίδες τοῦ πλανήτη
πού δλοῦθε στή σωστή μᾶς φέρνει στράτα.
Γαλήνεψε μιά στάλα τότε δ τρόμος
20 πού 'χε μαζέψει ἡ στέρνα τῆς καρδιᾶς μου
στ' δλόπικρο πού διάβηκα δλονύχτι.
Κι δπως αύτός πού, μέ κομμένη ἀνάσσα,
βγαλμένος ἀπ' τό πέλαο στό ἀκρογιάλι,
γυρνάει καί τ' ἄγρια τά νερά ἀγναντεύει,
25 ὅμοια ἡ ψυχή μου, πού 'φευγεν ἀκόμα,
πισωγυρνάει νά ξαναδεῖ τό διάβα

- πού ζωντανό ποτέ του δέν ἀφῆκε.
Κι ὅντας τό ἀχνό κορμί μου ἀκραναπαύτη,
τήν ἔρμη ἀνάπτηρα πλαγιά, μέ πάντα
30 πιό χαμηλά τό στεριωμένο πόδι.
Καί νά, κοντά πού ἀρχίναις τό ἀνηφόρι,
μιά λιόπαρδη ἀλαφριά καί γοργοπόδα,
δερμάτι παρδαλόπλουμο ντυμένη,
καί στέκουνταν ἀσάλευτη μπροστά μου·
35 καί τόσο ἀντίβοσκε τό δρόμο, πού ὅλο
γιά γυρισμό τά μάτια μου γυρνοῦσα.
‘Η ὥρα ἦταν πιά πού τό πουρνό διαφώτας
κι ἀνηφοροῦσε ὁ γήλιος μέ τ’ ἀστέρια,
πού ’ταν μαζί του ἡ ἀγάπη, ὅπότε ἡ θεία
40 τίς ὁμορφιές ἐτούτες πρωτοκίναις·
τόσο, πού δίκια μ’ ἔκαναν νά ἐλπίζω,
ἀπ’ τό θεριό μέ τ’ ὅμορφο τομάρι,
τῆς μέρας ἡ ὥρα κι ἡ ἀνοιξιάτα ἡ γλύκα·
μά πάλι ὅχι ἀρκετά, νά μήν τρομάξω,
45 μπροστά μου ὅντας ἀγνάντεψα ἐνα λιόντα.
Μοῦ ἐφάνη καταπάνω μου νά ἐρχόταν
μέ κάρα δρθή, μέ λυσσασμένη πείνα,
πού ἀκόμα, λέσ, κι ὁ ἀγέρας τόν φοβόταν·
καί λύκαινα, πού λέσ τούς πόθους ὅλους
50 στήν ἄγρια της ἀχάμνια κοιλιοπόναις
κι είχε πολλῶν τή ζήση φαρμακώσει.
Τούτη μέ τόσο βάρος πλάκωσέ με
ἀπ’ τήν τρομάρα πού ἔριχνε ἡ θωριά της,
πού ἡ πάσα ἔχαθη ἐλπίδα μου ν’ ἀνέβω.
55 Κι ὅπως αύτός πού ὅλο χαρά κερδαίνει,
σάν τῆς χασούρας ὁ καιρός πλακώσει
μέ ὅλους τούς λογισμούς πονάει καί κλαίει,
τέτοιος κι ἔγω στό ἀνήμερο τό ἀγρίμι
πού κατά μένα ἀγαλινά προχώραε
60 καί μέ ἄμπωθε ὅπου ὁ γήλιος πιά σωπαίνει.

«Ἐγώ ὁδηγῶ πρός τήν θλιμμένην χώραν,
 ἐγώ πρός τόν ἀπέθαντον τόν πόνον,
 ἐγώ πρός τίς ψυχές τίς κολασμένες.
 Δικαιοσύνη τόν Πλάστη μου ἔχει σπρώξει
 5 κινήση μαστόρεψέ με τήν θείαν,
 τήν ύπερτατήν Σοφίαν κι τήν πρώτην Ἀγάπην.
 Πρίν ἀπό μέν δέν ήταν πλάσματα ἄλλα
 παρά αἰώνια μοναχά· κι ἐγώ τοι μαινόμενος.
 Τήν πάσαν ἐλπίδα ἀφῆστε ὅσοι περνᾶτε».
 10 Τά λόγια αὐτά τά σκοτεινά βαμμένα
 ξαγγάντεψα γραφτά σέ αἴτιονωπόρτι.

25 Τώρα ἀρχινοῦν οἵ πονεμένοι βόγκοι
 νά κροῦν τ' αὔτιά μου· τώρα πιά τὸ χω φτάσει
 ὅπου οἱ μεγάλοι θρῆνοι μέν βαροῦνε.
 "Εφτασα ἐκεῖ πού κάθε φῶς σωπαίνει
 καί πού μουγκρίζει ώς πέλαο ἀνταρεμένο,
 30 ἀντίμαχοι ὅντας τό βαροῦν ἀνέμοι.
 Τό κολασμένο, ἀσίγαστο μπουρίνι
 τά πνέματα στή φούρια του ἀεροπαίρνει,
 στρουφογυρνάει, χτυπάει καί τά πληγώνει.
 Καί πιά στό χάρβαλο ὅντας γκρέμνο φτάσουν,
 35 κινοῦν στριγγαλίές καί κλάματα καί θρήνους
 καί βλαστημοῦν τή Δύναμη τή θεία.
 Κατάλαβα πώς στό ἄγριο αὐτό μαρτύριο
 οἱ ἀμαρτωλοί κολάζουνται τῆς σάρκας,
 πού σκλάβο ζεύουν τό μυαλό στό πάθος.
 40 Κι ώς οἱ φτερούγες παίρνουν τά ψαρόνια
 στόν κρύο καιρό, πυκνό, φαρδύ κοπάδι,
 ὅμοια τά μαῦρα πνέματα τή σβιλάδα

Ἐδῶθε, κεῖθε, ἀπάνω, κάτω σούργει.

Καμιά ποτέ δέν τούς γλυκαίνει ἐλπίδα
οχι νά πάψει, νά λιγέψει ό πόνος.

45

Κι ώς πᾶν οἱ γερανοί μοιρολογώντας
μακρόσερτα ἀραδίς μές στόν ἀγέρα,
ὅμοια, κινώντας θρήνους, νά ῥχουνται εἰδα
ἴσκιοι συνεπαρμένοι ἀπ' τό δρολάπι.

«Ἡ θεία κωμωδία»

Δάντης

(μετάφρ. N. Καζαντζάκη)

Π. ΓΑΛΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. ΣΤΙΧΟΙ ΕΞΟΡΙΑΣ

V

ΘΟΡΥΒΕ τῶν ἀνθρώπων, βήματα, κραξίματα, φωνές, ὅτι περνάει
έμπρος μου,
καί ὅτι ξοπίσω μου, τραγούδια, ἀγάπες, τραχεῖες φιλονικίες, λόγια
τῆς ἀγορᾶς,
πῶς θέλω νά σέ καταπνίξω, ω δχλε ἐσύ, κινούμενε ἐντός μου,
σώπασε πιά, πνεῦμα φωνῆν! σβηστείτε πιά, φωνές παραφορᾶς!

Θόρυβε τῆς θαλάσσης! Θόρυβε τοῦ ἀνέμου! Θόρυβε τῆς στεριᾶς!
Ψίθυρε τοῦ βαθύσκου δάσους, ξεμυαλισμένο κελαηδιστικό πουλί, ό
παιδιάτικός μου
κόσμος, ὅλες οἱ μέρες μου μέχρις ἐδῶ! Κοιμήσου, παρελθόν μου
παιδικό, τί μοῦ ζητᾶς;
Κλείσε ξανά τά πέταλα, λουλούδι μου αύτοῦ τοῦ κάτω κόσμου!

Τό ἴδιο κι ἐσύ, καρδιά μου, σώπα σώπα κι ἐσύ, ἀναστεναγμέ,
μέσα μου ό ἀρχαῖος ψιθυρισμός ὅλο κρατάει, καί δέν τελειώνει.
"Ολα σωπάσαν τώρα. "Ελα, ω Νύχτα μου! "Ελα σιμά μου, τοῦ
ἴσκιου μου ίσκιε!
"Ελα, σιγή, γαμήλια καί ιερή! Τοῦ ἐσώτερου ἥλιου τῆς ψυχῆς μου
δίσκε!
"Ελα, ω γαλήνη. "Ελα, ω φιλία. "Ελα, ἀριθμέ.
Θεέ μου μεγάλε, μαζί μου ἐνώσου, φλογισμένο τοῦ "Υπνου σεντόνι!

Πώλ Κλωντέλ (μετάφρ. Τ. Παπατσώνη)

"Όταν δέ Λαίλιος, μπροστά στούς Ρωμαίους ύπατους, πού, υστερ' ἀπό τήν καταδίκη τοῦ Τιβέριου Γράκχου, κυνηγοῦσαν ὅλους, δοσι ήσαν μέ τό μέρος του, ρώτησε τόν Γάιο Βλόσιο (πού ήταν δέ κυριότερος φίλος του) τί θά 'κανε γιά χάρη του, κι ἐκεῖνος ἀποκρίθηκε: «Τά πάντα!», «Πῶς τά πάντα?»; Ἐξακολούθησε. «Δηλαδή τί! ἂν σέ πρόσταζε νά βάλεις φωτιά στούς ναούς μας?». «Δέ θά μοῦ τό πρόσταζε ποτέ», ἀποκρίθηκε δέ Βλόσιος. «Ἀλλ' ἂν σ' τό πρόσταζε;» ἐπέμεινε δέ Λαίλιος. «Θά ἐκτελοῦσα τήν προσταγή του», ἀποκρίθηκε δέ Βλόσιος. "Ἄν ήταν τόσο τέλεια φίλος τοῦ Γράκχου, ὅπως λένε οἱ ιστορίες, δέν εἶχε κανένα λόγο νά ἐρεθίσει τούς ύπατους μ' αὐτή τήν υστερη καὶ θαρρετή όμολογία καὶ δέν ἔπρεπε νά παρατήσει τή βεβαιότητα πού εἶχε γιά τή θέληση τοῦ Γράκχου. Ἐκεῖνοι ωστόσο, πού βρίσκουν τήν ἀπάντηση αὐτή ἀντάρτικη, δέν καταλαβαίνουν αὐτό τό μυστήριο καὶ δέν παίρνουν ώς βάση, ὅπως καὶ εἰναι, δτι εἶχε τή θέληση τοῦ Γράκχου στό χέρι του, καὶ γιατί μποροῦσε νά τήν ἔχει καὶ γιατί τήν ήξερε. Ήσαν περισσότερο φίλοι παρά πολίτες, περισσότερο φίλοι παρά φίλοι ή ἔχθροι τῆς πατρίδας τους, παρά φίλοι στή φιλοδοξία η στίς [πολιτικές] ταραχές. Ἐπειδή εἶχαν ἐντελῶς δοθεῖ δέ ἔνας στόν ἄλλον, κρατοῦσαν πέρα πέρα τά γκέμια τῆς θέλησης δέ ἔνας τοῦ ἄλλου καὶ βάλτε τό ζευγάρι αὔτο νά τό δόηγήσουν ή ἀρετή καὶ τό λογικό (ὅπως δίχως τους εἰναι δά καὶ ἀδύνατο νά τό ζέψετε), ή ἀπάντηση τοῦ Βλόσιου εἰναι ἐκείνη πού ἔπρεπε νά 'ναι. "Ἄν οἱ πράξεις τούς χώριζαν, δέν [θά] ήσαν μήτε φίλοι δέ ἔνας τοῦ ἄλλου, κατά πῶς νιώθω ἐγώ τή φιλία, μήτε φίλοι τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ του δέ καθένας. Ἀν καλοκοιτάξεις τό πράμα, τούτη ή ἀπάντηση δέν ήχει πιό παράξενα παρ' ὅσο θά ἥχοῦσε ή δική μου ἀπάντηση σέ ὅποιον θά μοῦ 'κανε τούτη δῶ τήν ἐρώτηση: «Ἄν ή θέλησή σου σέ πρόσταζε νά σκοτώσεις τήν κόρη σου, θά τή σκότωνες?» καὶ τοῦ ἀπαντοῦσα ἐγώ: «ναί». Γιατί αὔτο δέ δείχνει καθόλου συγκατάθεση σέ τούτη τήν πρόξη, ἀφοῦ δέν ἀμφιβάλλω καθόλου γιά τή θέλησή μου καὶ ἄλλο τόσο λίγο [ἀμφιβάλλω] γιά τή θέληση ἐνός τέτοιου φίλου. "Ολα τά λόγια τοῦ κόσμου δέν ἔχουν τή

δύναμη νά μέ κάνουν νά χάσω τή βεβαιότητα πού ἔχω γιά τίς διαθέσεις καί τίς κρίσεις τοῦ δικοῦ μου [φίλου]. Καμιά του πράξη δέ θά μποροῦσαν νά μοῦ παρουσιάσουν, κι ὅποιο κι ἄν θά 'χε πρόσωπο, πού νά μήν ἔβρισκα τό κίνητρό της ἀμέσως. Οἱ ψυχές μας πορεύτηκαν τόσο μαζί, ἔνιωσαν μιά τόσο θερμή ἀγάπη ἡ μιά γιά τήν ἄλλη, καί γνώρισαν ὡς μέ τά τρίσβαθα τῶν σωθικῶν μιά τόσο ὅμοια ἀγάπη ἡ μιά γιά τήν ἄλλη, ὥστε ὅχι μόνο γνώριζα τή δική του [ψυχή] σάν τή δική μου, ἀλλά σίγουρα πιό εύχαριστως θά ἐμπιστεύομουν σ' ἐκεῖνον γιά τά δικά μου, παρ' ὅ, τι σ' ἐμένα.

"Ἄσ μή μοῦ βάλουν σ' αὐτή τή σειρά ἐκεῖνες τίς ἄλλες συνηθισμένες φιλίες: τίς ξέρω ὅσσο καί κάθε ἄλλος καί ξέρω κι ἀπό τίς πιό τέλειες στό εἶδος τους· ἀλλά δέ συμβουλεύω ν' ἀνακατώσουν τούς κανόνες τους: ὅποιος θά τό 'κανε, θά γελιόταν. Πρέπει νά περπατᾶς σ' αὐτές τίς ὄλλες φιλίες μέ τό χαλινάρι στό χέρι, μέ φρονιμάδα καί προφύλαξη· ὅ δεσμός δέν είναι δεμένος ἔτσι, πού νά μπορεῖς καθόλου νά μή δυσπιστεῖς. «'Αγάπα τον, ἔλεγε ὁ Χίλων, σά νά 'τανε κάποια μέρα νά τόν μισήσεις· μίσα τον, σάμπως νά 'τανε νά τόν ἀγαπήσεις». Τό παράγγελμα τοῦτο, πού είναι τόσο φριχτό σ' αὐτή τήν ὑπέρτατη καί ἀφέντισσα φιλία [πού λέω], είναι σωτήριο στίς φιλίες τίς κοινές καί συνηθισμένες, γιά τίς ὅποιες πρέπει νά ματαχειρίζεται κανέις τό λόγο πού ἔλεγε πολύ συχνά ὁ Ἀριστοτέλης: «'Ω φίλοι μου, δέν ὑπάρχει φίλος».

Στήν εὐγενική αὐτή σχέση, οἱ ὑπηρεσίες καί οἱ εὔεργεσίες, πού θρέφουν τίς ὄλλες φιλίες, δέν ἀξίζει μήτε νά λογαριάζονται· κι αἰτία είναι αὐτό τό τόσο πλέριο σμίξιμο τῶν θελήσεών μας. Γιατί, ὅπως ἀκριβῶς τή φιλία πού ἔχω γιά τόν ἔαυτό μου δέν τή μεγαλώνει καθόλου ἡ βοήθεια πού δίνω στόν ἔαυτό μου ὅταν χρειαστεῖ, παρ' ὅσσα κι ἄν λένε οἱ στωικοί, καί ὅπως δέ χρωστῶ καμιά χάρη στόν ἔαυτό μου γιά τήν ὑπηρεσία πού προσφέρω στόν ἔαυτό μου, ὅμοια ὅ δεσμός τέτοιων φίλων, καθώς είναι πραγματικά τέλειος, τούς κάνει νά χάνουν τό αἰσθημα τέτοιων χρεῶν καί νά μισοῦν καί νά διώχνουν ἀπ' ἀνάμεσά τους τίς λέξεις πού σημαίνουνε χωρισμό καί διαφορά [ὅπως]: εὐεργεσία, ὑποχρέωση, εὐγνωμοσύνη, παράκληση, εύχαριστία καί τά ὅμοιά τους. Καθώς δλα πραγματικά είναι κοινά μεταξύ τους, ἐπιθυμίες, στοχασμοί, γνῶμες, ἀγαθά, γυναῖκες, παιδιά, τιμή καί ζωή, καί καθώς τό συνταίριασμά τους δέν είναι παρά μιά ψυχή σέ

δυό σώματα, σύμφωνα μέ τό σωστότατο δρισμό τοῦ Ἀριστοτέλη, δέν μποροῦν μήτε νά δανείσουν μήτε νά δώσουν τίποτε ό ἔνας στόν ἄλλο. Νά γιατί οἱ νομοθέτες, γιά νά λαμπρύνουν τό γάμο (δίνοντάς του] μιά κάποια φανταστική όμοιότητα μέ τό θεῖο αύτό δεσμό, ἀπαγορεύουν τίς δωρεές ἀνάμεσα στό σύζυγο καί στή γυναίκα, θέλοντας ἔτσι νά δείξουν ὅτι τό καθετί πρέπει ν' ἀνήκει καί στόν ἔναν καί στόν ἄλλον καί ὅτι δέν ἔχουν τίποτε νά χωρίσουν καί νά μοιράσουν ἀνάμεσά τους. "Αν, στή φιλία γιά τήν δόποιά μιλῶ, ό ἔνας μποροῦσε νά δώσει στόν ἄλλον, αύτός, πού θά υποχρέωνε τό σύντροφό του, θά ἤταν ἐκεῖνος πού θά δεχόταν τήν εὐεργεσία. Γιατί ζητώντας, καί ὁ ἔνας καί ὁ ἄλλος, περισσότερο ἀπό τό καθετί, νά κάνουν καλό ό ἔνας στόν ἄλλον, ἐκεῖνος πού δίνει τήν ἀφορμή καί τήν εύκαιριά εἶναι ό γενναιόδωρος, ἀφοῦ προσφέρει τήν εὐχαρίστηση αύτή στό φίλο του, νά τοῦ κάνει αύτό πού περισσότερο ἐπιθυμεῖ. "Οταν ό φιλόσοφος Διογένης εἶχε ἀνάγκη ἀπό χρήματα, ἐλεγε ὅτι τά ζητοῦσε πίσω ἀπό τούς φίλους του, ὅχι ὅτι τά ζητοῦσε. Καί γιά νά δείξω πῶς πραγματικά αύτό γίνεται, θά διηγηθῶ ἔνα παράξενο ἀρχαίο περιστατικό.

Ο Εύδαμίδας ό Κορίνθιος εἶχε δυό φίλους: τόν Χαρίξενο ἀπό τή Σικουώνα καί τόν Κορίνθιο Ἀρεταῖο. Νιώθοντας ὅτι θά πέθαινε, καθώς ἤταν φτωχός καί οἱ δυό φίλοι του πλούσιοι, ἔκανε ἔτσι δά τή διαθήκη του: «Κληροδοτῶ στόν Ἀρεταῖο νά θρέφει τή μητέρα μου καί νά τή συντηρεῖ στά γηρατεία τής στόν Χαρίξενο, νά παντρέψει τήν κόρη μου καί νά τῆς δώσει τό μεγαλύτερο χτῆμα πού θά μπορέσει· καί, στήν περίπτωση πού ό ἔνας ἀπό τούς δυό πεθάνει, βάζω στή θέση του ἐκεῖνον πού θά ἐπιζήσει». Ἐκεῖνοι πού πρῶτοι εἶδαν αύτή τή διαθήκη, γελάσανε· οἱ κληρονόμοι του δύως, ὅταν εἶδοποιήθηκαν, τή δέχτηκαν μέ μεγάλη εὐχαρίστηση. Καί καθώς ό ἔνας ἀπ' τούς δυό, ό Χαρίξενος, πέθαινε ύστερα ἀπό πέντε μέρες καί τή θέση του πῆρε ό Ἀρεταῖος, ἔθρεψε μέ μεγάλη φροντίδα τή μητέρα τοῦ Εύδαμίδα, καί, ἀπό τά πέντε τάλαντα πού εἶχε στό βιός του, τά δυόμισι τά 'δωσε, γιά νά παντρέψει μιά δική του μοναχοκόρη, καί δυόμισι, γιά νά παντρέψει τήν κόρη τοῦ Εύδαμίδα, κι ἔκανε καί τῶν δυό τήν ἴδια μέρα τούς γάμους.

Τό παράδειγμα αύτό εἶναι μεστότατο· κάτι μόνο θά μποροῦσε κανείς νά πεῖ, κι αύτό εἶναι οἱ πολλοί φίλοι. Γιατί ή τέλεια τούτη

φιλία γιά τήν όποια μιλῶ εἶναι ἀδιαίρετη: καθένας [ἀπό τούς δυό φίλους] δίνεται τόσο ὀλάκερος στό φίλο του, πού δέν τοῦ μένει τίποτε νά μοιράσει ἄλλοι· ἔξεναντίας, λυπᾶται πού δέν εἶναι διπλός, τριπλός ἢ τετραδιπλός, καί πού δέν ἔχει πολλές ψυχές καί πολλές θελήσεις, γιά νά τίς δώσει ὅλες σ' αὐτόν. Τίς συνηθισμένες φιλίες μπορεῖ κανένας νά τίς μοιράσει: μπορεῖς σ' αὐτόν ἐδῶ ν' ἀγαπᾶς τήν κοινωνικότητά του, στόν ἄλλο τή γενναιοδωρία, σ' ἑκείνον ἔκει τό πατρικό φίλτρο, στόν ἄλλον ἔκεινον τό ἀδελφικό αἰσθημα καί οὕτω καθεξῆς· τούτη ὅμως ἡ φιλία, πού κατέχει τήν ψυχή καί τήν κυβερνᾶ μ' ἀπόλυτη ἔξουσία, εἶναι ἀδύνατο νά εἶναι διπλή. "Αν δυό τήν ἴδια στιγμή ζητοῦσαν νά βοηθηθοῦν, σέ ποιόν θά τρέχατε; "Αν ζητοῦσαν ἀπό σᾶς ἀντίθετες ὑπηρεσίες, πῶς θά βολεύατε τό πράμα; "Αν ὁ ἔνας σᾶς σύσταινε νά κρατήσετε μυστικό ἔνα πράμα πού στόν ἄλλον θά 'τανε χρήσιμο νά τό μάθει, τί θά κάνατε; 'Η μοναδική καί κύρια φιλία ξηλώνει κάθε ἄλλη ὑποχρέωση. Τό μυστικό πού δρκίστηκα νά μήν τό φανερώσω σέ κανέναν, μπορῶ, χωρίς νά πατήσω τόν ὄρκο μου, νά τό πῶ σ' ἑκείνον πού δέν εἶναι ἄλλος, είμαι ἔγω. Είναι ἔνα ἀρκετά μεγάλο θαῦμα τό νά γίνει κανένας διπλός· καί δέ γνωρίζουν τή μεγαλοσύνη του ὅσοι μιλοῦνε γιά τριπλασίασμα. Τίποτε δέν εἶναι ὑπέρτατο, πού ἔχει τό ὅμοιό του. Καί ὅποιος θά ὑποθέσει ὅτι ἀπό τούς δυό ἀγαπῶ τόν ἔνα ὅσο καί τόν ἄλλο καί ὅτι οί δυό αὐτοί ἀγαποῦν ὁ ἔνας τόν ἄλλο καί μ' ἀγαποῦνε ὅσο τούς ἀγαπῶ, πολλαπλασιάζει σέ ἀδελφάτο τό πράμα τό πιό ἔνα καί ἐνωμένο καί πού ἀκόμα, καί ἔνα μονάχο δεῖγμα του, εἶναι τό πιό σπάνιο πράμα στόν κόσμο.

"Η ούσια τῆς ιστορίας αὐτῆς ταιριάζει μ' αὐτό πού ἔλεγα: γιατί ὁ Εύδαμιδας κάνει χάρη καί χατίρι στούς φίλους του πού τούς μεταχειρίζεται γιά τήν ἀνάγκη του. Τούς ἀφήνει κληρονόμους αὐτῆς τῆς δικῆς του γενναιοδωρίας, πού ἔγκειται στό ὅτι τούς δίνει τά μέσα νά τοῦ φανοῦν χρήσιμοι. Καί, δίχως ἄλλο, ἡ δύναμη τῆς φιλίας δείχνεται πολύ περισσότερο σ' αὐτό πού ἔκαμε αὐτός παρά σ' αὐτό πού ἔκαμε ὁ Ἀρεταῖος. Κοντολογίς, εἶναι πράματα ἀκατανόητα γιά ὅποιον δέν τά δοκίμασε, καί πού μέ κάνουν ἔξαιρετικά νά τιμῶ τήν ἀπάντηση τοῦ νέου ἔκείνου στρατιώτη στόν Κύρο, ὅταν τόν ρώτησε γιά πόσα θά 'θελε νά δώσει ἔνα ἄλογο μέ τό ὅποιο πρίν ἀπό λίγο είχε κερδίσει στίς ίπποδρομίες, καί ἀν θά

θελε νά τό άνταλλάξει μέ ένα βασίλειο: «Βέβαια ὅχι, βασιλιά· πρόθυμα ὅμως θά τό 'δινα, γιά ν' ἀποχτήσω ένα φίλο, ἃν ἔβρισκα ἄνθρωπο ἄξιο γιά τέτοιο δεσμό».

Σωστά ἔλεγε: «Ἄν ἔβρισκα»· γιατί βρίσκει κανείς εύκολα ἄνθρωπους ίκανούς γιά μιά ξώπετο σχέση. Σέ τούτην ὅμως, ὅπου ὅ, τι δίνουμε καί παίρνουμε τό δίνουμε καί τό παίρνουμε μέ τά πιό βαθιά τῆς ψυχῆς μας, χωρίς καμιά ἐπιφύλαξη, βέβαια πρέπει ὅλα τά κίνητρα νά είναι πέρα σήγουρα καί καθαρά.

Στίς σχέσεις ὅπου μιά μεριά μας μονάχα δίνει καί παίρνει, είναι ἀρκετό νά γνοιαστεῖ κανείς γιά τίς ἀτέλειες πού ιδιαίτερα ἔχουν νά κάνουν μ' αὐτή τή μεριά. Δέ μέ νοιάζει ποιά είναι ἡ θρησκεία τοῦ γιατροῦ μου καί τοῦ δικηγόρου μου. Τό ζήτημα αύτό δέν ἔχει τίποτε νά κάνει μέ τίς ὑπηρεσίες τῆς φιλίας πού μοῦ χρωστοῦν. Καί στίς σπιτικές δοσοληψίες πού στήνουν μαζί μου ἔκεινοι πού μέ ύπηρετοῦν, κάνω τό ἴδιο. Καί λίγο ρωτῶ νά μάθω γιά ένα λακέ ἄν είναι μουρντάρης ἡ ὅχι· γυρεύω νά μάθω γιά ένα λακέ προκομμένος. Καί δέ φοβοῦμαι τόσο έναν ἀγωγιάτη χαρτοπαίχτη, ὅσο ἥλιθιο, μήτε ένα μάγερα πού βλαστημᾶ, ὅσο πού δέν ξέρει νά μαγερεύει. Δέν κοιτάω νά πῶ τί πρέπει νά κάνει κανείς στόν κόσμο, κάμποσοι ἄλλοι τό λένε, ὄλλα τό τί κάνω σέ δαῦτον ἐγώ. «Οταν κάθομαι στό τραπέζι, μ' ἀρέσουν τά ευχάριστα πράματα, ὅχι τά γνωστικά· στίς κουβέντες γυρεύω τή σοβαρή γνώση, εστω καί τή δίχως σοφία. Τό ἴδιο κι ἄλλοῦ.

Σάν ὅπως ἔκεινος πού τόν ἔπιασαν καβάλα σ' ένα μπαστούνι νά παίζει μέ τά παιδιά του, παρακάλεσε τόν ἄνθρωπο πού τόν ἔπιασε νά μήν ἔλεγε τίποτε, ὥσπου νά γινόταν κι ὁ ἴδιος πατέρας, πιστεύοντας ὅτι τό πάθος πού θά γεννιότανε τότε στήν ψυχή του θά τόν ἔκανε δίκαιο κριτή μιᾶς τέτοιας πράξης, ὅμοια κι ἐγώ θά ἦθελα νά μιλῶ σέ ἄνθρωπους πού θά 'χαν δοκιμάσει αύτά πού λέω. Ξέροντας ὅμως πόσο μακριά ἀπό τά συνηθισμένα βρίσκεται μιά τέτοια φιλία καί πόσο σπάνια είναι, δέν περιμένω 'νά βρῶ κανένα καλό της κριτή. Γιατί ἀκόμα κι ἔκεινα πού μᾶς ἀφησε ἡ ἀρχαιότητα πάνω σ' αύτό τό θέμα, μοῦ φαίνονται χλιαρά μπρός στό ὅ, τι ξέρω ἐγώ γι' αὐτή τή φιλία.

.....
«Δοκίμια»

Μονταίνιος (μετάφρ. Κλ. Παράσχου)

III. ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. ΦΑΟΥΣΤ

‘Ο Φάουστ είναι πιθανότατα ίστορικό πρόσωπο, πουύ ἔζησε στό 16ο αιώνα στή N. Γερμανία. Τά σχετικά μέ τή ζωή του γεγονότα συσκοτισθήκαν μέ μύθους καί θρύλους, πού πλάσθηκαν γύρω όπό αὐτόν. Φαίνεται δή πρόκειται γιά ἀγύρτη καί τυχοδιώκτη πού περιόδευε τίς διάφορες μεγάλες πόλεις τῆς Εύρωπης καί ἐμφανίζόταν ώς γιατρός, ἀλχημιστής, μεγάλος ἀστρολόγος καί σπουδαῖος θαυματοπούός. ‘Η φήμη του ἀπλώθηκε πολύ γρήγορα καί οἱ ἄνθρωποι ὅλων τῶν χωρῶν συζητοῦσαν γιά τά θαύματα καί τά ὑπερφυσικά κατορθώματα τοῦ Γερμανοῦ αὐτοῦ μάγου.’ Ετοι ἔγινε θρυλικό πρόσωπο, γιά τό δόποιο ἔλεγχαν πώς εἶχε κάνει συμβόλαιο ἀμοιβαίκις ὑποστήριξες καί συμμαχίας μέ τό Διάβολο, στόν δόποιο εἶχε παραδώσει τήν ψυχή του ώς ἀντάλλαγμα τῶν ὑπηρεσιῶν πού εἶχε δεχετεῖ ἀπ’ αὐτόν ὅσο ζοῦσε.

‘Η πολυτάραχη ίστορία τοῦ διαβολικοῦ Φάουστ ἔγινε εὐχάριστο ἀνάγνωσμα γιά τοὺς λαούς τῆς Δυτικῆς Εύρωπης καί θέμα στήν παγκόσμια λογοτεχνία, τή μουσική καί στίς καλές τέχνες.

‘Ο Γκαϊτε πάρα πολύ νέος ἀκόμη ἔμαθε γιά τή ζωή καί τά κατορθώματα τοῦ Φάουστ καί σκέψθηκε νά χρησιμοποιήσει ὅχι τά σπουδαῖα μέρη ἀπό τή ζωή καί τίς πράξεις τοῦ ἥρωα, ἀλλά καθετή, πού μπορεῖ νά προβληθεῖ ὡς σύμβολο τῆς ἄγριας πάλης τοῦ ἀνθρώπου ἐναντίον τῶν δύοιών του καί κυρίως τοῦ ἑαυτοῦ του, μέ τίς ταπεινές δρμές καί τά πρωτόγονα ἔνστικτα, τά δόποια προσπαθεῖ νά νικήσει μέ τίς πνευματικές του δυνάμεις.

‘Ο Γκαϊτε είδε ἀκόμη στό Φάουστ τό σύμβολο τῆς ἀγωνίας τοῦ ἀνθρώπου γιά τή λύση τοῦ μαστηρίου τῆς ζωῆς καί τῶν μεγάλων προβλημάτων πού τόν πειριβάλλουν, λύση πού δέν κατορθώνουν νά δώσουν οἱ ἐπιστήμες.

‘Ο Φάουστ τοῦ Γκαϊτε ἀποτελεῖται ἀπό δύο μέρη. Στήν προλογική σκηνή στόν «Οὐρανόν», ὁ Μεφιστοφελής —ὁ Διάβολος— τό πνεῦμα τοῦ πειρασμοῦ, τῆς ἀρνησης καί τῆς καταστροφῆς, παρουσιάζεται στόν Κύριο καί λσχυρίζεται πώς δοι οἱ ἄνθρωποι είναι ἀξιοθρήνητοι: «ὅλα είναι κακά καί ψυχρά».

‘Ο Κύριος δέν παραδέχεται τόν λσχυρισμό του καί τοῦ φέρνει παράδειγμα τό δόκτορα Φάουστ. Στήν ἐπιμονή τοῦ Μεφιστοφελῆ, ὁ Κύριος τοῦ ἐπιτρέπει νά πειραματιστεῖ πάνω του. ‘Ο Φάουστ θέλοντας νά κατακτήσει τήν ἀπεριόριστη γνώση, σπουδάσει ὅλες τίς

έπιστημες. Αύτές ὅμως δέν ίκανοποιοῦν τόν ἀλαζονικό του πόθο καὶ γιαυτό τό ρίγνει στή μαχεία. Πλέφτει ἔτσι στήν πλεκτάνη τοῦ Σατανᾶ.

Σέ διάλογό του μέ τό Μεφιστοφελή, πού ἐμφανίσθηκε μπροστά του, φαίνεται φανερά ὁ πόθος του αὐτός:

—**Τῆς στιγμῆς ἂν πῶ: Σταμάτησε! τόσο μοῦ ἀρέσεις!**
δεσμά μ πορεῖς εὐθύς νά μοῦ φορέσεις,
πρόθυμα τότε νά χαθῶ.

Κι ἀκόμα:

—**Άν ήσυχάσω, σκλάβος είμαι — πού 'μαι,**
δικός σου η τίνος δέ ρωτῶ.

—**Ο Φάουστ είναι τό ἀνήσυχο πνεῦμα, πού δέ θά ἡρεμήσει ποτέ**
ψυχικά καὶ πάντα θά γυρεύει τό καλύτερο. Γι' αὐτόν Κόλαση είναι ἡ
μακαριότητα καὶ γι' αὐτό στό τέλος λυτρώνεται. "Οταν πεθάνει,
ἄγγελοι τοῦ παίρνουν τήν ψυχή καὶ φέρνουν «τό ἀθάνατον στοιχεῖον
τοῦ Φάουστ στήν ύψηλότερη ζωή», ψέλνοντας.

Τό μέρος του τό εὐγενικό
ἔχει σωθεῖ πιά ἀπό τό κακό.

Αὕτος πού πάντα προσπαθεῖ,
μπορεῖ ἀπό μᾶς νά λυτρωθεῖ.

Γιατί ή δύναμη καὶ ή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου είναι ὁ ἀδιάκοπος
μόχθος γιά τό καλύτερο, είναι τό αἰώνιο γεννοβδήημα νέων ιδανικῶν
μετά τήν πραγμάτωση τῶν παλαιῶν.

—**Ο Φάουστ τοῦ Γκαΐτε είναι ἐπομένως ἔνας ψυχικός μῆθος, μιά**
φυσιογνωμία στό μεταίγμιο τοῦ μύθου καὶ τῆς πραγματικότητας. Μέ τό Φάουστ ή ἀνθρωπότητα προβάλλει πρός τά ἔξω τό πρόβλημά
της, τίς ἀνησυχίες της καὶ τούς ἀγῶνες της. Ο Φάουστ γίνεται σύμ-
βολο τῶν αἰώνιων δυνάμεων τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, τῶν αἰώνιων
πεπρωμένων τῆς ἀνθρωπότητας. Τέτοια πεπρωμένα είναι ή ἐπι-
δίωξη καὶ ή ἐκπλήρωση τῶν ἀνωτέρων σκοπῶν, καθώς καὶ ή γνώ-
ση τοῦ ὥραίου, ο καθαρός καὶ ἐλεύθερος ἀνθρωπισμός, ο φρόνιμος
αὐτοπεριορισμός καὶ πάνω ἀπό ὅλα ή δημιουργική γιά τούς ἀν-
θρώπους καὶ γόνιμη γιά τό μέλλον δράση.

Πρότο μέρος τῆς τραγωδίας

N Y X T A

(Σέ μιά στενή γοτθική κάμαρα μέ ψηλούς θόλους είναι καθισμένος ὁ Φάουστ
μπροστά στό γραφεῖο του).

"Αχ! σπούδασα φιλοσοφία
καὶ νομική καὶ γιατρική,
κι ἀλί μου καὶ θεολογία
μέ κόπο καὶ μ' ἐπιμονή·
καὶ νά με δῶ μέ τόσα φῶτα,
ἐγώ μωρός, ὅσο καὶ πρῶτα!
Μέ λένε μάγιστρο, ἀκόμα δόκτορα,
καὶ σέρνω δέκα χρόνια τώρα
ἀπό τή μύτη ἐδῶ κι ἔκει
τούς μαθητές μου — καὶ τό βλέπω δέν μπορεῖ
κανένας κάτι νά γνωρίζει!
Λέσ τήν καρδιά μου αὔτό φλογίζει.
Ναι, πιότερα ξέρω παρά ὅλοι μαζί,
γιατροί, δικηγόροι, παπάδες, σοφοί·
δισταγμοί, ύποψίες δέ μέ ταράζουν,
κόλασες, διάολοι δέ μέ τρουμάζουν —
ἔτσι ὅμως κι ἡ χαρά μοῦ εἶναι φευγάτη,
δέν τό φαντάζομαι πώς ξέρω κάτι
καλό στόν κόσμο νά τό διδάξω,
νά τόν φωτίσω, νά τόν ἀλλάξω.
Οὔτ' ἔχω δά καλά καὶ πλοῦτο,
δόξα, τιμές στόν κόσμο τοῦτο.
Μήτε σκυλί ἔτσι θά 'θελε νά ζει!
Γι' αὔτό ἔχω στή μαγεία παραδοθεῖ,
μήπως τό πνεῦμα τό στόμα ἀνοίξει
κι ἡ δύναμή του μή μοῦ δείξει
κάποια μυστήρια, ὥστε ἀλλο ἐδῶ
νά μήν παιδεύουμαι νά πῶ
ὅ, τι δέν ξέρω, νά γνωρίσω τί
βαθιά τόν κόσμο συγκρατεῖ,
κάθε ἀφορμή καὶ σπόρο ν' ἀντικρίσω
καὶ κούφια λόγια πιά νά μήν πουλήσω.
Νά 'βλεπες, φῶς τοῦ φεγγαριοῦ,
τόν πόνο μου στερνή φορά,

τίς ὅρες τοῦ μεσουνχτιοῦ,
πού ἐδῶ σέ πρόσμενα συχνά,
πῶς σέ βιβλία, χαρτιά σωρό¹
σύντροφο σ' εἶχα θλιβερό;
"Ἄχ! νά μποροῦσα στίς ψηλές
μ' ἔσε ν' ἀνέβαινα κορφές,
μέ στοιχειά στά σπήλαια νά πετοῦσα,
στό θάμπος σου λιβάδια νά γυρνῶ,
κάθε γνώσης τινάζοντας καπνό²
στό δρόσος σου νά ξαρρωστοῦσα!

('Ανοίγει τό βιβλίο καί μελετᾶ μέ μυστήριο τό σημεῖο τοῦ Πνεύματος. Λάμπει κοκκινωπή φλόγα, τό Πνεῦμα παρουσιάζεται μέσα στή φλόγα)

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Ποιός κράζει;

ΦΑΟΥΣΤ

(γυρίζει τό πρόσωπο)

"Οραμα φοβερό!

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Μέ όρμή μ' ἔχεις ἐδῶ βγαλμένο
βυζαίνοντας στή σφαίρα μου καιρό,
καί τώρα —

ΦΑΟΥΣΤ

'Οιμέ! Δέ σέ ύπομένω!

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Μέ τήν πνοή πιασμένη μέ ίκετεύεις,
τή φωνή μου ν' ἀκούσεις, νά μέ δεῖς γυρεύεις·
γέρνω στή δυνατή σου δέηση κι ἔρχομαι! "Ομως,
ύπεράνθρωπε, ποιός σέ πιάνει τρόμος;
Ποῦ εἰν' ἡ όρμή τῆς ψυχῆς; Ποῦ είναι τό στήθος,
πού κόσμο ἔπλασε κι ἔτρεφε στό βύθος;

πού σέ χαρᾶς φουσκώνοντας μεθύσι
έμᾶς τά πνεύματα ήθελε ν' ἀγγίσει;
Ποῦ εἰσαι, Φάουστ, πού ἡ φωνή σου μέ καλοῦσε,
πού μ' ὅση δύναμη εἶχε μέ ἀπαιτοῦσε;
Σύ εἰσαι, πού νιώθεις στήν πνοή μου φρίκη
κι ὀλόβαθά σου τρέμεις σά σκουλήκι,
πού στή γῆ κουλουριάζεται δειλό;

ΦΑΟΥΣΤ

Ἐγώ, φλόγινη εἰδή, νά φύγω ἐμπρός σου;
Ο Φάουστ είμαι 'γώ, ό ὅμοιός σου!

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Στό κύμα τῆς ζωῆς, στῶν ἔργων τό βρασμό
κατεβαίνω, ἀνεβαίνω,
ἐδῶ κι ἐκεῖ πηγαίνω.
Γέννα καί μνῆμα,
αἰώνιο κύμα,
φάδι πού ἀλλάζει,
ζωή πού βράζει,
στοῦ καιροῦ ἐγώ διάζομαι τό βοερό ὀργαλειό
καί τοῦ θεοῦ τό φόρεμα ὑφαίνω ζωντανό.

ΦΑΟΥΣΤ

Σύ, πού τόν κόσμο δλάκερο ἀγκαλιάζεις,
πνεῦμα ἀσίγαστο, πόσο είμαι κοντά σ' ἐσένα!

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Μέ τό πνεῦμα πού νιώθεις μοιάζεις.
"Οχι μ' ἐμένα! (χάνεται)

ΦΑΟΥΣΤ

(πέφτοντας κάτω)

"Οχι μ' ἐσένα;
Τότε μέ πτοιόν;

Ἐγώ τοῦ Θεοῦ ὁμοίωμα!

Καὶ μήτε κάν ἐσένα.

(Χτυπᾶ ἡ πόρτα)

Στήν ὀργή! Τό γνωρίζω — εἰν' ὁ βοηθός μου —
ἡ εύτυχία μου ὄλακερη θά σβήσει!

Νά ᾧθεῖ ὁ σχολαστικός αὐτός νά κυνηγήσει
τά όράματα τό πλῆθος ἀπό μπρός μου!

(Ο Βάγνερ, ὁ μαθητής του, μπαίνει φορώντας ρόμπα καὶ νυχτικό σκοῦφο καὶ
κρατώντας λύχνο στό χέρι. Ο Φάουστ γυρίζει τό πρόσωπο δυσαρεστημένος)

ΒΑΓΝΕΡ

Συμπαθᾶτε! Ἀπαγγέλλετε, θαρρῶ·
βέβαια κάποια τραγωδία Ἑλληνική;
Κάτι ἥθελα ἀπ' τήν τέχνη αύτή νά ὠφεληθῶ,
γιατί ἔχει τώρα πέραση πολλή.
Ο θεατρίνος, τ' ἀκουσα συχνά,
μποροῦσε, λένε, νά διδάξει καὶ παπά.

ΦΑΟΥΣΤ

Ναί, ἂν εἶναι θεατρίνος κι ὁ παπάς, καθώς
πολλές φορές τυχαίνει.

ΒΑΓΝΕΡ

Ἄχ, ὅταν μένει στό γραφεῖο κανείς κλειστός
καὶ μόλις μιά γιορτή μονάχα βγαίνει
τόν κόσμο μέ τό κιάλι ν' ἀντικρίσει,
μέ τήν πειθώ μπορεῖ νά τόν διοικήσει;

ΦΑΟΥΣΤ

Ἄν δέν τό αἰσθάνεστε, προσπάθεια περιττή,
ἀπ' τήν ψυχή σας ἅμα δέν πηγάζει
καὶ τίς καρδιές ὅσων ἀκοῦν δέν τίς δαμάζει
μ' εὐχαρίστηση μέσα δυνατή.

Καθίστε σεῖς, κολλᾶτε, μαγειρεύετε
ἀπό τῶν ἄλλων τ' ἀποφάγια ἔνα φαγί¹
καὶ τὸ σωρό τή στάχτη σας σκαλεύετε
μιὰ φλόγα ἐκεῖθε κακορίζικη νά βγεῖ!
Θά σᾶς θαυμάσουνε μαϊμοῦδες καὶ παιδιά,
ἄν είναι τέτοια ἡ ἐπιθυμιά σας —
μά καμιά δέ θ' ὥγγίζετε καρδιά,
ἄν δ λόγος δέν βγαίνει ἀπ' τήν καρδιά σας.

ΒΑΓΝΕΡ

‘Η ἀπαγγελία κάνει τό ρήτορα· πώς μένω
πίσω πολύ σ’ αὐτό καταλαβαίνω.

ΦΑΟΥΣΤ

”Εντίμο κέρδος νά ζητᾶς!
Σάν τόν τρελό κουδούνια μήν κρεμᾶς!
Τό λογικό κι ἡ κρίστη ἡ ὀρθή
τέχνη δέν θέλουν νά δειχτοῦν πολλή·
κι ἄν σοβαρά κάτι ἔχετε νά πεῖτε,
ποιά ἀνάγκη λέξεις νά γυρεύετε νά βρεῖτε;
Ναι, οἱ λόγοι σας, ὀλάστραφτα ξεσκίδια,
πού τά κρεμᾶτε τῶν ἀνθρώπων μπιχλιμπίδια,
σάν τοῦ χινόπωρου ἄχαρα είναι τήν πνοή,
πού σέ φύλλα ξερά τριζοβολεῖ.

ΒΑΓΝΕΡ

”Αχ, θεέ μου! ‘Η μέν τέχνη μακρά,
δέ βίος βραχύς. Πολύ συχνά
στά κριτικά τά μελετήματά μου
νά χάσω πάω τά λογικά μου.
Τί δύσκολα κανένας πού κερδαίνει
τά μέσα στίς πηγές πού πᾶν’ ψηλά!
Καί πρίν ἀκόμα φτάσει στά μισά
τοῦ δρόμου, φουκαράς πεθαίνει.

Μήν ἔχεις τά βιβλία γι' ἄγια βρύση,
ὅπου γιά πάντα ἔδιψᾶ κανείς;
Ποτέ σου τή δροσιά δέ θά τή βρεῖς,
ἄν μέσα ἀπ' τήν ψυχή δέ σου ἀναβρύσει.

Μετάφραση Κ. Χατζοπούλου

Γκαΐτε

3. Ο ΒΟΥΤΗΧΤΗΣ

«Ἴππότης ἄρα ἡ σκουτάριος τολμᾶ
σ' αὐτὸν νά ριχθεῖ τό βυθό;
Χρυσό ποτήρι στά βάθη πετῶ,
νά, τό πιεν ἡ μαύρη ρουφήστρα γοργά.
Ἐκεῖθε ἄν κανείς τό σηκώσει ἀπό κάτου,
σ' αὐτόν τ' ἀπαφήνω καί ἄς εἰν' χάρισμά του».

Καί μέσ στῆς Χάρυβδης τ' ἄγρια νερά
ἀπ' τήν κορυφή τοῦ σκληροῦ,
τοῦ ὀλόρθου βράχου κι ἐμπρός κρεμαστοῦ,
ὅ ρήγας τήν κούπα στό κύμα πετᾶ.
«Καί πάλι ἐρωτῶ σας: καρδιά ποιός θά δείξει
σέ τοῦτο τό χάος βαθιά νά βουτήξει;».

΄Αλλά σκουτάριοι κι ἴππότες τ' ἀκοῦν
καί λόγο δέ λέγουν, σκυφτά
μέσ στ' ἄγριο κύμα κοιτάζουν πού σκᾶ,
τό κέρδος χρυσοῦ ποτηριοῦ δέν ποθοῦν.
Καί ὁ ρήγας καί τρίτη φοράν ἐρωτάει.
«Κανείς ἀπό σᾶς νά ριχθεῖ δέν τολμάει;».

Κι ὅλοι, ὅπως πρίν, ἀπομένουν βουβοί —
σκουτάριος, γλυκός, θαρρετός,
στούς φοβισμένους συντρόφους του ἐμπρός

προβαίνει καί ζώνη πετᾶ καί μαντί.
Γυναίκες τριγύρουθε κι ἄνδρες τηράζουν
τ' ἀγόρι τό ἔξαίσιον, δόπού ὅλοι θαυμάζουν.

Κι ὅπως στοῦ βράχου τό γέρμα πατεῖ
νά ἴδει στό βυθό τά νερά
πού 'χε ρουφήσει, στ' ἀπάνου ξερνᾶ
βογγώντας ἡ Χάρυβδη καί μέ βοή,
ώς νά ἥταν βροντῆς μακρινῆς ἀγρικοῦνται,
μέ ἀφριάν ἀπ' τά σπλάχνα της ὅπως πετιοῦνται.

Βράζει, χοχλάζει, σφυρίζει, βροντᾶ
σάν στιά πού σμιχθεῖ μέ νερό,
τά ούράνια βρέχει μέ ἀφρόν ἀχνιστό
καί ἀδιάκοπα κύμα τό κύμα χτυπᾶ·
τό ἀκένωτο βάθος ποτέ δέν ἀδειάζει,
λέσ κι ἄλλη μιά θάλασσα ἡ θάλασσα βγάζει.

Λουφάζει τέλος τό ἄγριο στοιχειό
καί χάσκει ἀπ' τήν ἄσπρην ἀφριά
σχισμάδα ἀπατη, μαύρη πλατιά,
σάν δρόμος, πού βγαίνει στόν "Αδη· μ' ἀχό^π
τά κύματα δλάγρια, στριφτά ρουφημένα
βυθιοῦνται μέ ὁρμή στό σιφούνι ἀρπαγμένα.

Πρίν τό κυμάτωμα ὅπισω νά ἐλθεῖ,
δέ νέος θερμά τό Θεό
«βοήθεια» κράζει — καί ἴδού βοητό
σηκώνεται τρόμου κι εύθυς ἡ στροφή^π
μέσ στ' ἄγνωστο σέρνει καί κλεῖ τόν γενναῖον
νεαρό βουτηχτή, πού δέν φαίνεται πλέον.

Καί γαληνίζ' ἡ κορφή τοῦ νεροῦ,
ἄλλά κουφοβράζει βαθιά·
εὔχεται δλότρεμη κάθε λαλιά
«νά εἰν' ὥρα καλή» τ' ἄνδρειωμένου παιδιοῦ·

πλήν τά πάντα πλιό κούφια τά κύματ' ἀκοῦνε
καὶ μέ καρδιοχτύπι φριχτό καρτεροῦνε.

Καί ἂν ἦθε ρίξεις τό στέμμα κι εἰπεῖς
μ' αὐτό θά γενεῖ βασιλιάς,
θά τό φορέσει ἄν κανείς ἀπό σᾶς
τό σώσει! μιᾶς τόσο ἀκριβῆς ἀμοιβῆς
δέν μ' ἔπιανε πόθος. Τί κλειοῦν τέτοια βάθη
ψυχή ζωντανοῦ δέν μπορεῖ νά μᾶς μάθει.

Καράβι ἀρπάζει ἡ ρουφήστρα συχνά
καὶ πᾶν στό βυθό μέ ροπή·
σπασμένο μόνον κατάρτ' ἡ σκαρί^τ
ξειγαίνει ἀπ' τό βάραθρο π' ὅλα ρουφᾶ.
Πλήν σφύριγμ'^τ ἀντάρας ψηλότατο βγάζει
καὶ πάντα σιμά καὶ σιμότερα βράζει.

Βράζει, χοχλάζει, σφυρίζει, βροντᾶ
σάν στιά πού σμιχθεῖ μέ νερό,
τά ούρανια βρέχει μέ ἀφρόν ἀχνιστό
καὶ ἀδιάκοπα κύμα τό κύμα χτυπᾶ
καὶ ώς κρότος βροντῆς μακρινῆς ἀγρικιέται,
μέ βόγγο ἀπ' τά σπλάχνα της, ὅπως πετιέται.

Καί ἀπ' τῶν κυμάτων τά μαῦρα νερά,
σάν κύκνου ἀσπρολόγημα, ἰδές,
καὶ χέρ' ὑψώνεται καὶ γυαλιστές
φανίζονται πλάτες καὶ λάμνει γοργά,
ἰδές τον, ψηλά στό ζερβί του τινάζει
τήν κούπα, χαρά μέ νοήματα ἐκφράζει.

Πῆρε βαθιά καὶ πολύ τήν πνοή
καὶ τ' ἄγιο χαιρέτισε φῶς.
Κι ὁ ἔνας τ' ὀλλου πολύ χαρωπός
φωνάζ^τ «εἴναι ἐδῶ, δέν ἐπιάσθηκε, ζεῖ!»

καὶ ἀπὸ τῆς καταβόθρας τόν τάφο γενναῖος
ψυχή ζωντανήν ἔξανάφερ' ὁ νέος!

*Ἐρχεται· κι ὅλο τόν ζώνει μέ μιά
τό σύχαρο πλῆθος κι ἐμπρός
στό ρήγα κλίνει τά γόνατ' αὐτός,
τήν κούπα προσφέρει, κι ὁ ρήγας ματιά
τῆς κόρης του ρίχνει, πού πλήθιο κερνάει
κρασί λαμπυρό, κι ἔτσι ὁ νιός χαιρετάει:

«Νά ζήσει ὁ ρήγας! χαρά στήν ψυχή,
πού πνέει στό ρόδινο φῶς!
Κεῖ κάτου εἰν' ὅμως τρομάρα ὁ βυθός·
θυητός τούς θεούς, ὡ! νά μήν προκαλεῖ
κι ἐκείνα ποτέ του νά ἰδεῖ μήν ποθήσει
πού τοῦ χουν στή φρίκη τοῦ σκότους βυθίσει.

Σάν δστραπή ἐβουλοῦσα γοργά,
νά, μ' ἄγρια μοῦ χύθηκε ὀρμή
μεσ' ἀπό βράχου σπηλιά μιά πηγή·
τῶν δυό ρεματιῶν ἡ μανία μ' ἀρπᾶ,
σάν σβοῦρο μὲ στρίβει τριγύρω μέ ζάλη·
ἀνώφελ' ἡ ἀντίσταση ἐστάθη κι ἡ πάλη.

Τότε ὁ Θεός, ὃπού κράζω βοηθό
εἰς ἄκρου κινδύνου στιγμή,
μοῦ δείχνει ξέρα βαθιά πεταχτή·
εύθυς τήν ἀδράχνω, ἀπὸ τό θάνατο γλιῶ·
καὶ στά μυτερά κεῖ κωράλλια κρεμιότουν
καὶ ἡ κούπα, πού στ' ἄπατ' ἀλλιῶς θά βυθιότουν.

“Οτ’ εἶχα κάτουθε βάθος βουνοῦ
καὶ δμοῦ πορφυρή σκοτεινιά,
κι ἐνῷ χαν ἄκοπη νέκρα τ' αὐτιά,
τά μάτια κοιτοῦσαν τή φρίκη βυθοῦ,

πού μές στές ταρτάριες του σειόνταν σχισμάδες
δρακόνια καί ἀσκάλαβοι κι ἄλλες μαυράδες.

Μαῦρα βρυάζουν καί ἀνάκατα ἐκεῖ
σάν δύσμορφοι σβόλοι στριφτά
οἱ ρίνες, πόχουν ἀγκίδια φριχτά,
τό τέρας ἡ σφύραινα, ἡ τόσο δεινή,
καί ὡς θάλασσας ὕαινα δείχνει σ' ἐμένα
φοβέρισμα ὁ πόρφυρας δόντι' ἀγριεμένα.

'Εκεῖ κρεμασμένος τρόμο ἀγρικῶ,
ἐγώ νά 'μαι ἡ μόνη καρδιά,
πού ζεῖ μέ ἰσκιαστρα μές στήν ἐρμιά,
σ' ἀνέλπιδο βάθος, μακρ' ἀπ' τόν ἡχό^{της}
τῆς παρηγορήτρας τοῦ ἀνθρώπου ὁμιλίας
μέ τέρατα ὁμοῦ τῆς πικρῆς μοναξίας.

Μοῦ ἔφριξε ὁ νοῦς· πλοκαμούς ἴδού σειεῖ
συρτά πρός ἐμένα ἑκατό
θεριό, πού θενά μ' ἀδράξει· ἀπολνῶ
στοῦ τρόμου τήν τρέλα κοράλλου κλαρί,
ὅπού ἔσφιγγα· ἀμέσως μέ λύσσα μ' ἀρπάζει
τό ρεῦμα — εύτυχία, πού ἐπάνω μέ βγάζει».

Σχεδόν ξιπάσθη στό διήγημ' αὐτό
ὁ ρήγας καί λέγει τοῦ νιοῦ:
«Δική σου ἡ κούπα· κι ἴδού τοῦ χεριοῦ
τό πλιό μου σοῦ τάζω πετράδι ἀκριβό,
ἄν ἥθελες πάλι τολμώντας μοῦ μάθει
τί στέκει μές στ' ἄκρα τῆς θάλασσας βάθη».

Τό ἀκού' ἡ κόρη κι εύθυς λαχταρεῖ
καί λέγει μέ χείλη γλυκά:
«Πατέρα, φθάνουν παιγνίδια σκληρά!
Σοῦ βάσταξε ἀγώνα, πού δέν ἡμπορεῖ

κανείς, καί ἂν τόν πρόθο δέν ἥθες δαμάσει,
προσκάλεσε ίππότη νά τόν ξεπεράσει».

Τήν κούπ' ἀδράχνει του ὁ ρήγας εύθυς
καί μές στό βυθό τήν πετᾶ:

«Ἄν πάλι μιά μοῦ τή φέρεις φορά,
δι πρῶτος ίππότης μου θά 'σαι καί αὐτῆς
τά χείλη, πού σπλάχνος γιά σέ δείχνουν τώρα,
φιλεῖς ώς νυμφίος στήν ίδια τήν ὥρα».

Ούρανια παίρνει τον τότες ἀντρειά
τοῦ ἀστράφτ' ἡ βλεψιά τολμηρή,
θωρεῖ πού κόκκινη ἐγίνη καί ἀχνή
ἡ εὔμορφ' εἰδή της σέ λιγοθυμιά
καί ὁ πόθος γιά τέτοιο βραβεῖο στά κάτου
τόν σπρώχνει κι ὄρμᾶ ἡ ζωῆς ἡ θανάτου.

Καί ἀκοῦν τό κύμα, πού ἀπάνου γυρνᾶ,
καί ἀχός προμηνᾶ το βροντῆς,
καί σκύφτουν κάτου μέ βλέμμα στοργῆς·
ἐρχόνταν, ἐρχόνταν τά πλήθια νερά,
βογγοῦσαν ἀπάνου, βογγοῦσαν στά βάθη,
πλήν δέν ξαναφέραν τόν νέο, πού ἔχαθη.

Μετάφραση Νικολάου Κογεβίνα

Σίλλερ

IV. ΑΓΓΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. ΙΟΥΛΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ

(Ιστορική τραγωδία σέ πέντε πράξεις)

Την θεση του ξέργου είναι ή δολοφονία του Καίσαρα καὶ ο ἐμφύλιος πόλεμος Ὁκταβίου, Ἀντωνίου καὶ Λεπίδου ἐναντίον τοῦ Βρούτου, τοῦ Κασσίου καὶ τῶν ἀλλων συνενόχων των. Τελειώνει μέ τῇ μάχῃ τῶν Φιλίππων.

Παραθέτουμε δυό σκηνές, ἀπό τις ὁποῖες προβάλλουν οἱ διαφορετικοὶ χαρακτῆρες τῶν κυριότερων προσώπων τῆς τραγωδίας, τοῦ Καίσαρα, τοῦ Βρούτου καὶ τοῦ Ἀντωνίου.

Β' ΠΡΑΞΗ Β' ΣΚΗΝΗ

(Τό σπίτι τοῦ Καίσαρα. Βροντές καὶ ἀστραπές. Μπαίνει ο Καίσαρας μέ τά νυχτικά του)

ΚΑΙΣΑΡ

Οὕτ' οὐρανός ἡσύχασε οὔτε ή γῆ
τούτη τή νύχτα. Τρεῖς φορές ή Καλπουρνία
στόν ὑπνο της ἐφώναξε, «Βιοήθεια!
σκοτώνουνε τόν Καίσαρα!».
Εἶναι κανένας μέσα;

ΤΗΗΡΕΤΗΣ

Κύριε . . .

ΚΑΙΣΑΡ

Πήγαινε νά προστάξεις τούς ιερεῖς
νά προσφέρουν θυσία
κι ἔλα εύθυς νά μοῦ πεῖς τί προμαντεύουν.

ΤΗΗΡΕΤΗΣ

Πηγαίνω, Κύριε.

(φεύγει μπαίνει ή Καλπουρνία)

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Καίσαρα, τί θά κάνεις; λογαριάζεις
νά πᾶς ἔξω; Δέν πρέπει
νά φύγεις διόλου σήμερα ἀπ' τό σπίτι.

ΚΑΙΣΑΡ

‘Ο Καίσαρας θά ’βγει ἔξω, Καλπουρνία.
Οἱ κίνδυνοι μ’ ἀπείλησαν ἐμένα
πάντα πίσω ἀπ’ τίς πλάτες·
μόλις δοῦνε τοῦ Καίσαρα τήν ὅψη,
γίνονται ἄφαντοι.

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Καίσαρα, ποτέ μου
δέν ἔχω δώσει ώς τώρα
πίστη σέ προμηνύματα. “Ομως τοῦτα
μέ κάνουν νά τρομάζω. Είναι ἐδῶ μέσα
κάποιος, πού — ἔξόν ἀπό ὅσα ἀκούσαμε ὅλοι
κι εἰδαμε ὅλοι — διηγιέται γι’ ἄλλα ἀκόμα
ὅραματα φριχτά, πού είδαν οἱ βάρδιες.
Είδαν μιά λέαινα νά γεννάει στό δρόμο.
’Ανοιξαν τάφοι καί πέταξαν ἔξω
τούς νεκρούς. ”Άγριοι, πύρινοι στρατιῶτες
πάνω στά σύννεφα εἶχαν στήσει μάχη,
παραταγμένοι σέ γραμμές καί λόχους
καί σέ τάξη πολέμου, κι ἀπό πάνω
στάλαζε τό αἷμα σάν ψιχάλα κάτου
στό Καπιτώλιο. Τοῦ πολέμου ἡ ἀντάρα
γιόμιζε τόν ἀέρα·
ἄλογα χλιμντρούσαν· βογγοῦσαν
ἄνθρωποι πού πεθαῖναν, καί παντοῦ
κυνηγιοῦνταν φαντάσματα στούς δρόμους
σκούζοντας καί στριγγλίζοντας. ”Ω, Καίσαρα,
αύτά είναι πράγματα ἔξω ἀπό τή φύση
καί μέ φοβίζουν.

ΚΑΙΣΑΡ

Τί μποροῦμε οἱ ἄνθρωποι
ν' ἀποφύγουμε ἀπ' ὅσα οἱ παντοδύναμοι
ἔχουν ὄρίσει θεοί; Ὡστόσο δὲ Καίσαρας
θά πάει ἔξω. Γιατί αὐτά πού γίναν
εἰναι γιά ὅλον τὸν κόσμο προμηνύματα·
ὅχι μόνο γιά μένα.

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

"Οταν εἰναι
νά πεθάνουν ζητιάνοι, δέ φανῆκαν
ποτέ κομῆτες. Μά τῶν βασιλιάδων
τό θάνατο καί οἱ ἕδιοι οἱ οὐρανοί^{τόν}
μηνοῦνε μέ φλόγες.

ΚΑΙΣΑΡ

'Ο δειλός
πεθαίνει πρίν ἀπό τό θάνατό του
πολλές φορές· δὲ ἄντρας δὲ γενναῖος
δοκιμάζει ἔνα θάνατο μονάχα.
'Από δέ σα θαύματα ἔχω ώς τώρα ἀκούσει,
τό πιό περιέργο ἀπ' ὅλα εἰναι γιά μένα
τό πώς φοβοῦνται οἱ ἄνθρωποι, ἐνῶ ξέρουν
γιά ὅλους, θά 'ρθει, ὅταν εἰναι ἡ ὥρα νά 'ρθει.

(ξαναμπαίνει ὁ ύπηρέτης)

Τί εἶπαν οἱ οἰωνοσκόποι;

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Πώς δὲ Καίσαρας θά ἔπρεπε νά μείνει
σήμερα σπίτι. "Οταν βγάλαν τά ἐντόσθια
τοῦ σφαχτοῦ, δέν μπορέσανε νά βροῦνε
καρδιά μέσα στό ζῶο.

ΚΑΙΣΑΡ

Αὐτό τό κάνουν

οἱ θεοί, γιατί θέλουν νά ντροπιάσουν
τούς δειλούς. Θά ἥταν ζῶο χωρίς καρδιά
κι ὁ Καίσαρας, ἀν ἔμενε κλεισμένος
ἀπό φόβο. "Οχι, ὁ Καίσαρας θά βγεῖ
ἀπό τό σπίτι. 'Ο κίνδυνος τό ξέρει
πώς ὁ Καίσαρας εἶναι πιό ἐπικίνδυνος
παρ' ὅ, τι αὐτός ὁ ἴδιος.
Εἴμαστε οἱ δυού λιοντάρια γεννημένα
τήν ἴδια μέρα κι είμαι ἐγώ τό πρῶτο
καί τό πιό τρομερό μέσα στά δυό.
Καί ὁ Καίσαρας θά βγεῖ καί σήμερα ξέω.

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

'Αλίμονο, κύριέ μου,
τή φρόνησή σου τήν τυφλώνει ἡ τόση
πεποιθησή σου. Μήν πᾶς σήμερα ξέω!
Πές πώς δικός μου φόβος
σέ κρατεῖ μές στό σπίτι, ὅχι δικός σου.
"Ας στείλουμε λοιπόν τόν Μάρκο 'Αντώνιο
στή Γερουσία κι ὅς τούς μηνύσουμε ὅτι
είσαι ἀνήμπτορος σήμερα. "Αφησέ με
γονατιστή μπροστά σου
νά σοῦ ζητήσω αὐτή τή χάρη.

ΚΑΙΣΑΡ

"Ας είναι,

λοιπόν, ὃς πάει ὁ 'Αντώνιος νά μηνύσει
πώς δέν είμαι καλά· καί γιά χατήρι σου
θά μείνω σπίτι.

(μπαίνει ὁ Δέκιμος)

Νά, ὁ Δέκιμος Βροῦτος.

"Ας τόν στείλουμε αὐτόν στή Γερουσία.

ΔΕΚΙΜΟΣ

Καίσαρα, χαῖρε. Εὔχομαι καλημέρα,
μεγάλε Καίσαρα! Ἡρθα νά σέ πάρω
στή Γερουσία.

ΚΑΙΣΑΡ

Καί φτάνεις
πάνω στήν ὥρα· γιατί θέλω, Δέκιμε,
νά πεῖς χαιρετισμούς στή Γερουσία
ἀπό μέρος δικό μου
καί πώς σήμερα δέ θά πάω στή Σύγκλητο —
«δέν μπορῶ», θά ἤταν ψέμα· «δέν τολμῶ»,
μεγαλύτερο ψέμα — «δέν θά πάω».
αύτό, Δέκιμε, σύρε νά μηνύσεις!

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Νά τούς πεῖς πώς εἰν' ἄρρωστος.

ΚΑΙΣΑΡ

Πῶς; ψέματα θά παραγγείλει ό Καίσαρας;
Ἐτέντωσα τό χέρι μου, λοιπόν,
τόσο μακριά καταχτώντας τόν κόσμο,
γιά νά σκιάζομαι τώρα νά μιλήσω
τήν ἀλήθεια σέ λίγους ἀσπρογένηδες;
Δέκιμε, πές τους ὅτι
σήμερα δέ θά πάω στή Γερουσία!

ΔΕΚΙΜΟΣ

Πές μου, μεγάλε Καίσαρα, μιά αἰτία,
ῶστε νά μή γελάσουνε μαζί μου,
ὅταν θά τούς τό πῶ.

ΚΑΙΣΑΡ

Ἡ αἰτία εἶναι
στή θέλησή μου μόνο. Δέ θά πάω.

Τοῦτο φτάνει γιά κείνους. Μά σ' ἐσένα,
ἐπειδή σ' ἔχω φίλο, θά τό πῶ.
Ἡ γυναίκα μου ἔδω μέ κρατεῖ σπίτι,
γιατί εἶδε στ' ὄνειρό της
ἀπόψε τό ἄγαλμά μου καί σά βρύσῃ
ἀπό ἑκατό κρουνούς ἔβγαζε, λέει,
κατακάθαρον αἷμα·
κι ἔνα πλῆθος Ρωμαῖοι μέ κορμιά
γερά καί μέ χαμόγελο στό στόμα
ἡτανε μαζεμένοι
καί βρέχανε τά χέρια τους. Αὐτά
ἡ Καλπουρνία τά ἔχει γιά σημάδια
κι ἀλάθευτα μηνύματα μεγάλης
συφορᾶς, πού σιμώνει· καί πεσμένη
στά γόνατα μοῦ ζήτησε γιά χάρη
νά μήν πάω σήμερα ἔξω.

ΔΕΚΙΜΟΣ

Τό ὄνειρο αύτό ἔξηγήθηκε στραβά.
Είναι ὅραμα καλό καί προμηνάει
εύτυχία. Τό ἄγαλμά σου, πού σκορποῦσε
τό αἷμα ἀπό τόσες βρύσες, καί οἱ Ρωμαῖοι,
πού λούζονταν μ' αὐτό χαμογελώντας,
θέλουν νά ποῦν ὅτι ἡ μεγάλη Ρώμη
θά βυζάξει ἀπό σένα αἷμα ζωογόνο·
καί ὅτι ἀνθρωποι σπουδαῖοι θά τρέξουν νά ρθουν
κοντά σου, γιά νά πάρουνε σημάδια
τιμητικά καί χρώματα
καί κειμήλια Ἱερά καί θυμητάρια.
Αύτό μηνάει τῆς Καλπουρνίας τό ὄνειρο.

ΚΑΙΣΑΡ

Καί τό ἔξηγεις σωστά μ' αύτό τόν τρόπο;

ΔΕΚΙΜΟΣ

Καί θά πεισθεῖς καλύτερα, ἄμα ἀκούσεις

αύτό πού ᔁχω νά σοῦ πῶ. Μάθε λοιπόν
πώς ᔁχει ἀποφασίσει ἡ Γερουσία
σήμερα νά προσφέρει
στό μεγάλο τόν Καίσαρα τό στέμμα.
"Αν παραγγείλεις ὅμως πώς δέν πᾶς,
μπορεῖ ν' ἀλλάξει ἀπόφαση. Κι ἀκόμα
θά μποροῦσε πολύ εὔκολα
κανένας ἀπ' αὐτούς νά τό γυρίσει
στό γελοϊο καί νά πεῖ: «ἄς σταματήσει
ἡ Γερουσία τίς ἐργασίες της, ὥσπου
ἡ γυναίκα τοῦ Καίσαρα νά δεῖ
κάνα καλύτερο ὄνειρο». Καί ἂν μείνει
ὁ Καίσαρας κρυμμένος, δέ θ' ἀργήσει
νά ψιθυρίζει δύ κόσμος: «δεῖτε, δεῖτε,
ὁ Καίσαρας φοβᾶται!».

Συχώρεσε με, Καίσαρα, ἂν ἡ ὀγάπη μου
μέ βάζει νά μιλῶ μέ τέτοια λόγια
γι' αὐτό πού θές νά κάνεις. Ἡ καρδιά μου
νικᾶ τή φρόνησή μου.

ΚΑΙΣΑΡ

Τί παιδιάστικοι τώρα, Καλπουρνία,
πού μοῦ φαίνονται οἱ φόβοι σου. Καί νιώθω
ντροπή, πού παρασύρθηκα κι ἐγώ.

"Ἄς μοῦ φέρουν τό ροῦχο μου! Θά πάω!

(μπαίνουν ὁ Πόπλιος, ὁ Βροῦτος, ὁ Λιγάριος, ὁ Μέτελλος, ὁ Κάσκα,
ὁ Τρεβώνιος καί ὁ Κίννας)

Νά κι δύ Πόπλιος, πού ἥρθε νά μέ πάρει!

ΠΟΠΛΙΟΣ

Καίσαρα, καλιμέρα.

ΚΑΙΣΑΡ

Καλῶς ὅρισες, Πόπλιε. Μπά καί δύ Βροῦτος;
Κι ἐσύ τόσο πρωινός; Καλῶς τόν Κάσκα!

Γάιε Λιγάριε, δ Καίσαρας δέ στάθη
ποτέ τόσο κακός γιά σένα, ὅσο
τοῦτες οἱ θέρμες πού σέ κάναν ἔτσι —
Τί ὥρα εἶναι;

ΒΡΟΥΤΟΣ

Χτύπησε ὄχτω, Καίσαρα.

ΚΑΙΣΑΡ

Εύχαριστῶ σας ὅλους γιά τόν κόπο
καὶ τήν εὐγένειά σας.

(μπαίνει ὁ Ἀντώνιος)

Νά δ Ἀντώνιος,
πού ξενυχτάει στά γλέντια,
κι ὅμως ξύπνησε κιόλα. Χαῖρε, Ἀντώνιε!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Χαῖρε, μεγάλε Καίσαρα.

ΚΑΙΣΑΡ

Μηνύστε
νά εἰν' ἔτοιμοι ὅλοι. Βρίσκομαι σέ λάθος,
πού μέ τήν ἄργητά μου ἔγινα αἰτία
νά περιμένει δ κόσμος. Λοιπόν, Μέτελλε!
Λοιπόν, Κίννα! Τί νέα, Τρεβώνιε; Ἐσένα
θέλω νά σου μιλήσω. Μήν ξεχάσεις
πώς πρέπει νά ῥθεις σήμερα σ' ἐμένα.
Μένε κοντά μου, γιά νά σέ θυμοῦμαι.

ΤΡΕΒΩΝΙΟΣ

"Οπως ὀρίζεις, Καίσαρα.

(μόνος του)

Καί μάλιστα
θά εἴμαι τόσο κοντά σου, ώστε θά φτάσει

ή ὥρα, πού οί πιό καλοί σου φίλοι θά εύχονται
νά ήμουνα πιό μακριά σου.

ΚΑΙΣΑΡ

‘Αγαπητοί μου
πᾶμε νά πιοῦμε ἔνα κρασί καί ὕστερα
φεύγουμε ὅλοι μαζί σάν καλοί φίλοι.

ΒΡΟΥΤΟΣ

(μονάχος του)

Τό ὅτι «σάν καλοί φίλοι»
δέν πάει νά πεῖ καί «καλοί φίλοι» πάντα·
αύτό είναι πού σπαράζει,
ω Καίσαρα, τοῦ Βρούτου τήν καρδιά.

(φεύγουν ὅλοι)

Γ' ΠΡΑΞΗ – Α' ΣΚΗΝΗ

(Στό Καπιτώλιο. Ἀμέσως μετά τή δολοφονία τοῦ Καίσαρα)

ΒΡΟΥΤΟΣ

Πόσες φορές θά τρέξει
ἀπάνω στή σκηνή τό αἷμα τοῦ Καίσαρα,
αύτουνοῦ, πού είναι τώρα ξαπλωμένος
στά πόδια τοῦ Πομπήιου καί δέν ἀξίζει
περσότερο ἀπ' τό χῶμα πού πατοῦμε!

ΚΑΣΣΙΟΣ

Καί ὅσες φορές θενά τό βλέπουν οί ἄνθρωποι,
τόσες φορές θέ λένε
γιά μᾶς: «Αύτοί είναι οἱ ἄντρες, πού χάρισαν
τή λευτεριά στή Ρώμη».

ΔΕΚΙΜΟΣ

Λοιπόν, θά πᾶμε;

Ναί, πηγαίνουμε ὅλοι!

Ἐμπρός δὲ Βροῦτος καὶ οἱ ἄλλοι ἀκολουθοῦμε
τιμώντας τὴν πορεία του
μέ τίς πιὸ ἀγνές καὶ ἀντρεῖς καρδιές τῆς Ρώμης!

ΒΡΟΥΤΟΣ

Γιά στάσου· κάποιος είναι.

(μπαίνει ἔνας ύπηρέτης)

Ἔνας φίλος τοῦ Ἀντώνιου.

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

"Ἐτσι, Βροῦτε,

μέ πρόσταξε ὁ κύριός μου
νά γονατίσω! "Ἐτσι δὲ Μάρκος Ἀντώνιος
μέ πρόσταξε νά πέσω μπρός στά πόδια σου
καὶ, ἀφοῦ σκύψω μπροστά σου,
πρόσταξε αὐτά τά λόγια νά σου πῶ:
'Ο Βροῦτος είναι εὐγενικός, γενναῖος,
τίμιος καὶ συνετός.

Μά κι δὲ Καίσαρας ἦταν δυνατός,
τολμηρός, μεγαλόψυχος, μέ ἀγάπη
γιά τούς φίλους του. Πές του
πώς τιμῶ καὶ ἀγαπῶ τό Βροῦτο. Πές του
πώς φοβόμουν τόν Καίσαρα,
τόν ἐσεβόμουν καὶ τόν ἀγαποῦσα.

"Ἄν βεβαιώνει δὲ Βροῦτος τόν Ἀντώνιο
πώς μπορεῖ δίχως κίνδυνο νά ῥθει
καὶ νά μάθει γιατί κρίθηκε ὁ Καίσαρας
ἄξιος γιά νά πεθάνει, τότε δέ ὁ Ἀντώνιος
δέ θ' ἀγαπᾶ τόν Καίσαρα νεκρό^{δόσο}
τόσον, τόν Βροῦτο ζωντανό·
καὶ θέλει ἀκολουθήσει
πιστά τήν τύχη τοῦ μεγάλου Βρούτου

καί τήν πολιτική του
μέσ στούς κινδύνους τοῦ καινούριου δρόμου.
Αὐτό μηνάει ό κύριός μου ό Ἀντώνιος.

ΒΡΟΥΤΟΣ

‘Ο κύριός σου εἶναι καλός κι ἄξιος Ρωμαῖος,
προικισμένος μέ νοῦ. Ποτέ δέν εἶχα
γι’ αὐτόν ἀλλην ἴδεα. Πήγαινε πέντε του,
ἄν ἀγαπάει νά ’ρθει ως ἐδῶ, θά μάθει
ἐκεῖνο πού γυρεύει,
καί, στήν τιμή μου, δέ θά πάθει τίποτα.

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Πηγαίνω νά τόν πάρω.

(φεύγει)

ΒΡΟΥΤΟΣ

Τό ’ξερα πώς κι αὐτός θά γίνει φίλος μας.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Μακάρι νά ἥταν ἔτσι. “Ομως κάτι
μοῦ λέει νά τόν φοβοῦμαι· καί τυχαίνει
ή κακή μου ὑποψία
γιά τούς ἀνθρώπους ν’ ἀληθεύει πάντα.

(μπαίνει ό Ἀντώνιος)

ΒΡΟΥΤΟΣ

Νά! νά! ἔρχεται ό Ἀντώνιος! Χαῖρε, Ἀντώνιε!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

‘Ω πανίσχυρε Καίσαρα, αύτοῦ κάτω
σέ θωρᾶς ξαπλωμένον; Οἱ τόσες σου νίκες
κι οἱ θρίαμβοί σου καί οἱ δόξες καί τά λάφυρα
συμμαζεύτηκαν τώρα

σ' αὐτόν τό λίγο τόπο μπρός μου; Χαῖρε!
Κύριοι, δέν ξέρω τούς σκοπούς σας·
ποιουνοῦ πρέπει νά τρέξει ἀκόμα τό αἷμα·
καταλληλότερη ὥρα δέν εἶναι ἄλλη
ἀπό τήν ὥρα πού πέθανε ὁ Καίσαρας·
οὔτ' ἄλλο ὅργανο πιό ἄξιο
γι' αὐτό τό ἔργο ἀπ' αὐτά σας τά σπαθιά,
πού τά λαμπτραίνει τό πιο ὑπέροχο αἷμα
δλου τοῦ κόσμου. Σᾶς παρακαλῶ,
ἄν ἔχετε κακό γιά μένα, τώρα,
πού τά κόκκινα χέρια σας σταλάζουν
κι ἀχνίζουν, κάντε αὐτό, πού σᾶς ἀρέσει.
Καί χίλια χρόνια ἄν ζήσω, δέ θά νιώσω
τόν ἑαυτό μου ποτέ γιά νά πεθάνω
τόσο ἔτοιμο ὅπως τώρα. Καμιά θέση
δέ θά μοῦ ἀρέσει τόσο, κανείς τρόπος,
ὅπως ἔδω στό πλάι τοῦ Καίσαρα σφαγμένος
ἀπό σᾶς τά ἐκλεκτά καί πιό μεγάλα
πνεύματα τοῦ καιροῦ μας.

ΒΡΟΥΤΟΣ

— "Ω 'Αντώνιε !

μή ζητᾶς ἀπό μᾶς τό θάνατό σου!
"Αν τώρα σοῦ φαινόμαστε σκληροί
καί φονιάδες, καθώς μᾶς παρουσιάζουν
τά χέρια μας κι ἡ πράξη πού ἐκτελέσαμε,
βλέπεις μόνο τά χέρια μας καί τοῦτο
τό αἰματερό μας ἔργο. Τίς καρδιές μας
δέν μπορεῖς νά τίς δεῖς. Αύτές πονοῦνε·
καί μονάχα συμπόνια γιά τῆς Ρώμης
τήν κοινή δυστυχία
ἔκανε τήν πράξη.
Γιατί ὅπως διώχνει ἡ μιά φωτιά τήν ἄλλη,
ἀκριβῶς ἔτσι διώχνει
καί ἡ μιά συμπόνια τήν ἄλλη συμπόνια.
"Οσο γιά σένα, Μάρκο 'Αντώνιε,

τῶν σπαθιῶν μας οἱ κόψει εῖναι ἀπό μολύβι,
τά χέρια μας δέν ἔχουνε τή δύναμη
τοῦ μίσους καὶ οἱ καρδιές μας
μ' αἰσθήματα γιομάτες
ἀδερφικά σέ δέχονται μ' ἀγάπη
κι ἐκτίμηση καὶ πρόθεση καλή.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Καί ὁ ψῆφος σου τήν ἵδια θά ἔχει δύναμη
μέ τή δική μας ὅταν μοιραστοῦνε
τά καινούρια ἀξιώματα.

ΒΡΟΥΤΟΣ

”Ἐχε μόνο
κομμάτι ὑπομονή, γιά νά ἡσυχάσει
ὅ λαός, πιού είναι χαμένος ἀπό φόβο,
καί θενά σοῦ ἔξηγήσω
γιατί ἐγώ, πιού, τήν ἵδια στιγμή
πιού χτυποῦσα τόν Καίσαρα,
τόν ἀγαποῦσα, ἕκανα αύτή τήν πράξη.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Δέν ἀμφιβάλλω γιά τή φρόνησή σας.
”Ἄς μοῦ δώσει ὁ καθένας
τό ματωμένο χέρι του. Καί πρῶτα πρῶτα
ὅς δώσουμε τά χέρια, Μάρκο Βροῦτε,
’μετις οἱ δυό. — Γάιε Κάσσιε,
θά σφίξω τό δικό σου.

”Ἐσένα τώρα, Μέτελλε, κι ἐσένα, Κίννα,
κι ἐσένα, ἀντρεῖς μου Κάσκα. — Καί στό τέλος,
μά ὅχι τελευταῖο καὶ στήν ἀγάπη,
τό δικό σου, Τρεβώνιε. Κύριοί μου
ἄχ, τί μπορῶ νά πῶ; . . . ‘Η ὑπόληψή μου,
κύριοι, τούτη τήν ὥρα
πατεῖ σ' ἔδαφος τόσο γλιστερό,

πού ἔνα ἀπ' τά δυό κακά μπορεῖ κανένας
νά φαντασθεῖ γιά μέναινε:
πώς είμαι ἄναντρος ἢ πώς είμαι κόλακας.
Πώς σ' ἀγαποῦσα, Καίσαρα, ω! αὐτό 'ναι ἀλήθεια.
Κι ἂν ἡ ψυχή σου τώρα μᾶς κοιτάζει
ἀπό ψηλά, δέν θά σέ θλίβει τάχα
κι ἀπό τό θάνατό σου πιό πολύ
νά βλέπεις τόν πιστό σου φίλο, τόν Ἀντώνιο,
νά μολογάει εἰρήνη καί νά σφίγγει
τά ματωμένα χέρια τῶν ἔχτρῶν σου,
ῶ μεγάλε, μπροστά στό λείψανό σου;
"Αν εἶχα τόσα μάτια, ὅσες ἔχεις
ἐσύ πληγές, καί βγάζαν τόσα δάκρυα,
ὅσον αἷμα οἱ πληγές σου,
αὐτό θά 'ταν γιά μένα πιό σωστό,
παρά νά 'ρχομαι τώρα καί νά κλείνω
φιλία μέ τούς ἔχτρους σου.
Συχώρεσέ με, 'Ιούλιε! Ἐδῶ κυκλώθηκες,
ῶ λάφι εὐγενικό, ἐδῶ ἔπεσες κι ἐδῶ
στέκονται οἱ κυνηγοί σου λεκιασμένοι
ἀπ' τή θυσία σου καί κοκκινισμένοι
ἀπ' τό θάνατό σου!
"Ω κόσμε, ἥσουν τό δάσος αὐτοῦ τοῦ λαφιοῦ
κι ἥταν αὐτό ἡ καρδιά σου ἐσένα, ω κόσμε! . . .
Τώρα ὅμως σάν ἀγρίμι, χτυπημένο
ἀπ' τούς πρώτους τῆς χώρας,
κείτεσαι ἐδῶ μπροστά μου.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Μάρκο Ἀντώνιε!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Συγγνώμη, Γάιε Κάσσιε· αὐτά είναι λόγια
πού θά τά ποῦνε καί οἱ ἔχτροί του ἀκόμα
τοῦ Καίσαρα. Σ' ἑνός φίλου τό στόμα
είναι λόγια ψυχρά καί μετρημένα.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Δέ θά σέ ψέξω, 'Αντώνιε,
πού παινεύεις τόν Καίσαρα. "Όμως πές μας
σέ ποιά σκοπεύεις νά 'ρθεις συμφωνία
μαζί μας; Θέλεις νά γραφτεῖς στούς φίλους μας
ή πρέπει νά τραβήξουμε μπροστά,
χωρίς νά στηριζόμαστε σ' ἐσένα;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

"Ισια - ίσια γιά τοῦτο
σᾶς ἔσφιξα τά χέρια. Μά ξεχάστηκα
ἄμα πέσαν τά μάτια μου σ' ἐκεῖνον.
Είμαι γιά ὅλους σας φίλος
κι ὅλους σᾶς ἀγαπῶ καί περιμένω
νά μοῦ ἔξτηγείστε πῶς καί σέ τί πράγμα
θαρρούσατε τόν Καίσαρα ἐπικίνδυνο.

ΒΡΟΥΤΟΣ

'Αλλιῶς θά ἤτανε πράξη ἀγρίων ἀνθρώπων.
Οἱ ἀδφορμές πού μᾶς σπρώξανε σ' αὐτήν,
είναι τόσο σπουδαῖς, ὥστε κι ἄν ἤσουν
καί τοῦ Καίσαρα ὁ γιός ἀκόμα, 'Αντώνιε,
θά μᾶς ἔδινες δίκιο.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Αύτό μόνο ζητῶ. Καί γιά χάρη
σᾶς ίκετεύω ἀκόμα νά μ' ἀφῆστε
νά πάω στήν ἀγορά τό λείψανό του
κι ἔκει ἀπό τό βῆμα,
ὅπως πρέπει σέ φίλο,
νά μιλήσω τήν ὡρα τῆς κηδείας.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Θά γίνει ή ἐπιθυμία σου, Μάρκο 'Αντώνιε.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Βροῦτε, μιά λέξη.

(κατά μέρος στό Βροῦτο)

Δέν ξέρεις τί κάνεις.

Μή δώσεις ἄδεια νά μιλήσει ό Ἀντώνιος
τήν ὥρα τῆς κηδείας. Γιά συλλογίσου
πόση μπορεῖ νά φέρει
συγκίνηση στόν κόσμο μέ τά λόγια,
πιού θά τούς πεῖ.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Παρακαλῶ. Θ' ἀνέβω
ἐγώ πρῶτα στό βῆμα
καί θά ἔξηγήσω στό λαό τούς λόγους,
πού ὁδήγησαν στό φόνο
τοῦ Καίσαρά μας. Θά δηλώσω ἀκόμα
πώς ὅ,τι πεῖ ό Ἀντώνιος,
θά τό πεῖ μέ τήν ἄδεια κι ἔγκρισή μας
καί πώς ἐπιθυμία δική μας ἦταν
νά γίνουν στό νεκρό τοῦ Καίσαρα δλες
οἱ τιμές, πού ἀπαιτοῦνε
οἱ Ἱεροί νόμοι τοῦ τόπου
καί τά παλιά συνήθεια. Άυτό θά φέρει
σ' ἐμᾶς πιότερη ὡφέλεια παρά βλάβη.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Δέν ξέρω τί μπορεῖ μ' αύτό νά γίνει.
Ἐμένα δέ μ' ἀρέσει.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Μάρκο Ἀντώνιε !

Ίδού· μπορεῖς νά πάρεις τό νεκρό^{τοῦ Καίσαρά σου.} Κοίτα, ὅταν μιλήσεις,

δέ θά πεῖς ἐναντίο μας τίποτα. "Ομως
θά παινέψεις τόν Καίσαρα ὅσσο θέλεις
καὶ θά δηλώσεις πώς αὐτά τά λές
μέ θέλησῃ δική μας·
ἀλλιῶς δέ θά ἔχεις τίποτε νά κάνεις
μέ τήν κηδεία. Καί πρέπει νά μιλήσεις
ἀπ' τό ἵδιο βῆμα ἀπ' ὅπου θά μιλήσω
κι ἔγω· κι ἀμέσως ὑστερα ἀπό μένα.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Δέχομαι· δέ γυρεύω περισσότερα.

ΒΡΟΥΤΟΣ

'Ετοιμάστε λοιπόν ὅ,τι εἶναι ἀνάγκη
κι ἐλᾶτε ἐκεῖ πού πᾶμε.

(φεύγουν δύοι εξόν ἀπό τόν Ἀντώνιο)

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

"Ω, συχώρεσέ με, ἐσύ αίματοβαμμένο
κομμάτι γῆς, ὃν δείχνομαι ἔτσι πρόθυμος
καὶ φιλικός σ' αὐτούς τούς δολοφόνους!
Είσαι τό ἀποσυντρίμμι τοῦ ἔξοχότερου
ἀνθρώπου πού ἔχει ζήσει μέσ στό πέρασμα
ποτέ τῶν αἰώνων. Δυστυχία στό χέρι
πού ἔχυσε τοῦτο τό πολύτιμο αἷμα!
Πάνω ἀπ' τίς ἀνοιχτές λαβωματιές σου,
πού ἔχουνε σά βουβά στόματα ἀνοίξει
τά δόλοπόρφυρα χείλια καὶ ζητοῦνε
τήν ὄμιλία καὶ τήν φωνή τῆς γλώσσας μου,
προφητεύω: Κατάρα
θά πέσει στά κεφάλια τῶν ἀνθρώπων!
Μίσος καὶ ὁργή κι ἐμφύλιος σπαραγμός
θά συνταράξουν ἀπό μιά ἄκρη σ' ἄλλη
τήν Ἰταλία. 'Ο ρημαγμός καὶ τό αἷμα

Θά γίνουν τόσο τῆς συνήθειας κι ἔτσι
θά είναι συχνά τά πιό φριχτά θεάματα,
πού κι οι μανάδες θά χαμογελοῦνε,
σά βλέπουν τά παιδιά τους γινομένα
κομμάτια ἀπό τά χέρια τοῦ πολέμου.
Ἡ συνήθεια στή φρίκη θά πνίξει τόν οἰκτο!
Καί τοῦ Καίσαρα δὲ ἵσκιος τριγυρνώντας
καί ζητώντας ἐκδίκηση
μέ τήν "Ατην, ὀλόπυρη ἀπό τοῦ "Αδη
τίς φωτιές, στό πλευρό του θά φωνάξει
σ' ὅλες τοῦτες τίς χῶρες μέ κυρίαρχη
κραυγή: Καταστροφή! καί θά ἀμολήσει
τά σκυλιά τοῦ πολέμου.
ἔτσι πού ἐτούτη ἡ κατάρατη πράξη
θά γιομίσει τή γῆ μέ δυσωδία ἀπό πτώματα
πού θά γυρεύουν τάφο.

(μπαίνει ἔνας ύπηρέτης)

Είσαι τοῦ Ὀκτάβιου Καίσαρα ύπηρέτης;

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Μάλιστα, Μάρκο Ἀντώνιε.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Τοῦ εἶχε στείλει
δ Καίσαρας γραφή νά ἔρθει στή Ρώμη.

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Ναί, τήν ἔλαβε κι ἔρχεται·
καί μέ πρόσταξε νά ἔρθω νά σοῦ πῶ —

(βλέπει τόν νεκρό)

δ Καίσαρα!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Ἡ καρδιά σου σέ πνιγει. Κάνε πέρα
καί κλάψε. Ὁ πόνος φαίνεται πώς είναι

πάθος κολλητικό. Γιατί τά μάτια μου,
βλέποντας μέσα στά δικά σου τώρα
τής λύπης τά μαργαριτάρια, ἀρχίζουν
κι αύτά νά τρέχουν. "Ερχεται ό κύριος σου;

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Θά περάσει τή νύχτα του έφτα λεῦγες
μακριά ἀπ' τή Ρώμη ἀπόψε.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Πήγαινε πίσω γρήγορα καί πές του
τό τί ἔχει γίνει. 'Εδω βρίσκεις μιά Ρώμη
βυθισμένη στό πένθος,
μιά ἐπικίνδυνη Ρώμη,
ὅπου δέν ἔχει ἀσφάλεια μήτ' ό 'Οκταβιος.
Σύρε ἀμέσως καί πές του τα ὅλα αὐτά.
"Η πιό καλά περίμενε! μή φύγεις,
προτοῦ μετακούμσουμε τό λείψανο
στή ἀγορά! 'Εκεī πέρα μέ τό λόγο μου
θά καταλάβω ποιάν ἐντύπωση ἔχει κάνει
ή πράξη αὐτή τῶν φονικῶν ἀνθρώπων.
"Ετσι θά ζωγραφίσεις πιό καλά
κατόπιν στόν 'Οκταβιο τήν κατάσταση.
"Ελα νά μέ βοηθήσεις!

(φεύγουν σηκώνοντας οι δυό τό λείψανο τοῦ Καίσαρα)

Μετάφραση Κ. Καρθαίου

Σαΐζπηρ

2. ΑΝ...

"Αν νά κρατᾶς καλά μπορεῖς
τό λογικό σου, ὅταν τριγύρω σου ὅλοι
τά 'χουν χαμένα καί σ' ἔσε
τῆς ταραχῆς των ρίχνουν τήν αἰτία,

”Αν νά έμπιστεύεσαι μπορεῖς
τόν ՚ιδιο τόν έαυτό σου, όταν ό κόσμος
δέν σέ πιστεύει, κι ἄν μπορεῖς
νά τοῦ σχωρνᾶς αὐτή τή δυσπιστία,
νά περιμένεις ἄν μπορεῖς,
δίχως νά χάνεις τήν ύπομονή σου,
κι ἄν ἀλλοι σέ συκοφαντοῦν,
νά μή καταδεχθεῖς ποτέ τό ψέμα,
κι ἄν σέ μισοῦν, ἐσύ ποτέ
σέ μίσος ταπεινό νά μήν ξεπέσεις,
μά νά μήν κάνεις τόν καλό^{την}
ἢ τόν πολύ σοφό στά λόγια,

”Αν νά δύνειρεύεσαι μπορεῖς
καὶ νά μήν είσαι δοῦλος τῶν δύνείρων,

”Αν νά στοχάζεσαι μπορεῖς,
δίχως νά γίνει ό στοχασμός σκοπός σου,

”Αν ν’ ἀντικρίζεις σοῦ βαστᾶ
τό θρίαμβο καὶ τή συμφορά παρόμοια
κι ὅμοια νά φέρνεσαι σ’ αὐτούς
τούς δυό τυραννικούς ἀπατεῶνες,

”Αν σοῦ βαστᾶ ἡ ψυχή ν’ ἀκοῦς,
ὅποιαν ἀλήθεια ἐσύ είχες εἰπωμένη
παραλλαγμένη ἀπ’ τούς κακούς,
γιά νά ’ναι γιά τούς ἄμυαλους παγίδα,
ἢ συντριμένα νά θωρεῖς,
ὅσα σοῦ ἔχουν ρουφήξει τή ζωή σου
καὶ πάλι νά ξαναρχινᾶς
νά χτίζεις μ’ ἐργαλεῖα πού ’ναι φθαρμένα,

”Αν ὅσα ἀπόχτησες μπορεῖς
σ’ ἔνα σωρό μαζί νά τά μαζέψεις
καὶ δίχως φόρο μονομιᾶς
κορόνα ἢ γράμματα ὅλα νά τά παίξεις
καὶ νά τά χάσεις καὶ ἀπ’ ἀρχῆς

άτρανταχτος νά ξεκινήσεις πάλι
καί νά μή βγάλεις καί μιλιά
ποτέ γι' αύτόν τόν ξαφνικό χαμό σου,

"Αν νεῦρα καί καρδιά μπορεῖς
καί σπλάχνα καί μυαλό, ὅλα νά τά σφίξεις
νά σέ δουλέψουν ξαναρχῆς
κι ἄς είναι ἀπό πολύν καιρό σωσμένα
καί νά κρατιέσαι πάντα ὀρθός,
ὅταν δέ σου χει τίποτε ἀπομείνει
παρά μονάχα ἡ θέληση
κράζοντας σ' ὅλα αύτά «βαστᾶτε»,

"Αν μέ τά πλήθη νά μιλᾶς
μπορεῖς καί νά κρατᾶς τήν ἀρετή σου,
μέ βασιλιάδες νά γυρνᾶς
δίχως ἀπ' τούς μικρούς νά ξεμακραίνεις,

"Αν μήτε φίλοι μήτ' ἔχθροι
μποροῦνε πιά ποτέ νά σέ πειράξουν,
ὅλο τόν κόσμο ἄν ἀγαπᾶς,
μά καί ποτέ πάρα πολύ κανένα,

"Αν τοῦ θυμοῦ σου τίς στιγμές,
πού φαίνεται ἀδυσώπητη ἡ ψυχή σου,
μπορεῖς ν' ἀφήσεις νά διαβοῦν
τήν πρώτη ξαναβρίσκοντας γαλήνη,
δική σου θά ναι τότε ἡ γῆ
μ' ὅσα καί μ' ὅ, τι ἀπάνω της κι ἄν ἔχει
καί κάτι ἀκόμα πιό πολύ:
ἄντρας ἀληθινός θά σαι, παιδί μου.

Μετάφραση Νικολάου Καρβουνη

P. Κιπλιγκ

Τί ἀξίζει, ἂν στήν ἀτάραχη γωνιά μου
σάν ὄκνος βασιλιάς στέκω στό πλάγι
γριᾶς συντρόφισσας καί σωστά μοιράζω
τό δίκιο στούς ἀνίδεους ἀνθρώπους,
πού τρῶνε, θησαυρίζουν καί κοιμοῦνται
καί δέ μέ νιώθουν! Δέν μπορῶ νά πάψω
νά γυροφέρων πάντα σέ ταξίδια:
θέλω νά πιῶ τῆς ζωῆς τή στερνή στάλα.
Ἐχάρηκα πολλά, πολλά ἔχω πάθει
μονάχος μου ἢ μέ ὅσους μ' ἀγαποῦσαν
πότε σέ ξένη γῆ πότε στά μάκρη
σκοτεινοῦ πολυκύμαντου πελάγου.
Τ' ὅνομά μου ἐδιαλάλησεν ἡ φήμη
κι ἡ ἀχόρταγη καρδιά καινούριο πόθο
πάντα γρικάει κι ἄς ἔμαθα κι ἄς εἰδα
σέ ἄλλες χῶρες πῶς ζοῦν, πῶς κυβερνᾶνε.
Κι ἐγώ στερνός δέν είμαι, ἀφοῦ μέ σέβας
μέ δέχτηκαν παντοῦ κι ἔχω γνωρίσει
τῆς μάχης τό μεθύσι, πολεμώντας
μέ τούς ὅμοιους μου μόνο μέσ στούς κάμπους
τούς βοερούς κι ἀνεμόδαρτους τῆς Τροίας.
Κι είμαι ἐγώ καθετί πού μοῦ χει τύχει,
κι ὅ, τι εἰδα κι ὅ, τι ξέρω τώρα μοιάζει
μέ ἀψιδωτή στοά, πού ἀνάμεσό της
φαίνεται κόσμος ἄγνωστος, μά πάντα
σάν σιμώσω τά σύνορα ξεφεύγουν . . .
Είναι ἄγνωμος ὁ πόθος πού γυρεύει
νά βρει τέλος κι ἀνάπαψη σάν ὅπλο,
πού δέν ἀστράφτει πλιά κι ἀπορριγμένο
σκουριάζει. "Οχι, δέ ζει ὅποιος ἀναπνέει
μονάχα. Δέν ἀξίζει στριμωγμένοι
οἱ ἀνθρωποι νά 'ναι ὁ ἔνας κοντά στόν ἄλλο.
Κι ἂν τώρα ζωή λίγη μοῦ ἀπομένει,
μά καί μιάν ωρα μόνο σάν μπορέσεις

ἀπ' τήν αἰώνια τή σιγή ν' ἀρπάξεις,
πολλά πράγματα νέα θά ἰδεῖς, θά μάθεις! . . .
Θά ἥμουν δειλός, ἀν ἥθελα γιά λίγο
καιρό, πιού ἀκόμα θά χαρῶ τόν ἥλιο,
προσεχτικά νά ζήσω μετρημένα,
ἀφοῦ ὁ πόθος φλογίζει τήν ψυχή μου
ν' ἀκλουθήσω τή γνώση σάν ἀστέρι
πέρα ἀπ' τά οὐράνια, ἐκεὶ πιού ὁ νοῦς δέ φτάνει.
Τό θρόνο μου καί τό νησί χαρίζω
τώρα στό γιό μου, τόν ἀγαπημένο
Τηλέμαχο, πιού ξέρει τή δουλειά του,
μέ φρόνηση σιγά σιγά ήμερώνει
τ' ἄγριο πλῆθος, γλυκότροπα τοῦ δείχνει
ἐκεῖνο πιού ὠφελεῖ καί πιού συμφέρει.
Κι είναι ἀσπιλος, πιστός στό κοινό χρέος
καί στό στῆθος θερμήν ἀγάπη κρύβει,
τούς θεούς, πιού πιστεύουμε, λατρεύει
κι ἔγω σάν φύγω μένει αύτός. Κι οἱ δυό μας
κάνουμε τό ἔργο, πιού ποθεῖ ή ψυχή μας.
Στό λιμάνι ἐκεὶ κάτου τό καράβι
μέ πανιά φουσκωμένα περιμένει . . .
κι ἡ θάλασσα ἡ πλατιά πέρα μαυρίζει . . .
“Ω ναῦτες, πιού μέ ἀνδρεία ψυχή μαζί μου
στίς ἔγνοιες, στούς ἀγῶνες καί στούς κόπους
δειχτήκατε μέ χαμόγελο πάντα,
μ' ἐλεύθερη καρδιά καί περηφάνια,
κι ἀν ἔλαμπαν τά οὐράνια ἡ κι ἀν βροντοῦσαν
εἴμαστε γέροι, ἀλλά δέν ἀπολείπουν
ἀπό τά γερατειά τό χρέος κι ἡ δόξα.
“Ολα τά κόβει ὁ θάνατος. Μά τώρα,
πρίν φτάσει ἐμεῖς νά κάμουμε μποροῦμε,
ἔργο τρανό κι ἀντάξιο τῶν ἀνθρώπων,
πιού ἀκόμη καί στούς θεούς ἀντισταθῆκαν.
Στούς βράχους φέγγουν λύχνοι ἀπό τά σπίτια,
ἡ μέρα σβεῖ καί τό φεγγάρι βγαίνει
κι ὀλόγυρα μυριόφωνο μουγκρίζει”

τό πέλαγος. 'Ελάτε, ω φίλοι, τώρα
δέν είναι ἀργά γιά κείνους πού ζητοῦνε
νέους κόσμους. Σπρώχτε, σύντροφοι, τό πλοϊο
στ' ἀνοιχτά καὶ καθίστε στήν ἀράδα
σάν ἄξιοι λαμνοκόποι. 'Εμπρός τραβᾶτε
σχίζοντας ρυθμικά τό βοερό κύμα,
ἀφοῦ ἡ καρδιά μου ἀπόφασιν ἐπῆρε
στή μακρινή χώρα νά πάω ν' ἀράξω,
πέρα ἀπ' τή δύση, πού βυθίζουν τ' ἄστρα.
Κι ἂν δέ μᾶς πνίξει ἡ τρικυμία, θά πᾶμε
στά μακάρια νησιά, τόν Ἀχιλλέα
τόν μεγαλόψυχο νά ξαναΐδούμε!
'Αρκετά κατορθώσαμε, μά πάντα^{τά οινιά}
πολλά μένουν ἀκόμα, γιά νά γίνουν,
κι ἂν δυνατοί δέν είμαστε σάν πρώτα
στά παλιά χρόνια, πού δικά μας ἦταν
γῆ κι ούρανός, είμαστε ἀκόμη κάτι,
γιατί καρδιές ἀνδρεῖς δέ θ' ἀλλάξουν
κι ἂν δέ καιρός κι ἡ μοίρα τίς κουράσουν,
μά στό ἔργο σταθερή καὶ στόν ἀγώνα
βαθιά τους ζωντανή θέληση μένει,
πού δύναμη καμιά δέν τή δαμάζει.

Μετάφραση Μαρίνου Σιγούρου

Τέννυσσον

4. ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΠΟΛΙΤΕΥΟΜΕΝΟΥ

ΦΩΝΑΞΕ τί νά φωνάξω;

Χορτάρι ἡ κάθε σάρκα: συμπεριλαμβανομένων

Τῶν Ἐταίρων τοῦ Λουτροῦ, τῶν Ἰπποτῶν τῆς Βρε-
τανικῆς Αὐτοκρατορίας, τῶν Ἰπποτῶν,

*Ω 'Ιππότες! τῆς Λεγεώνος τῆς Τιμῆς,

Τοῦ Τάγματος τοῦ Μέλανος Ἀετοῦ (α' καὶ β' τάξεως),

Καὶ τοῦ Τάγματος τοῦ Ἀνατέλλοντος Ἡλίου.

Φώναξε φώναξε τί νά φωνάξω;

Έκεινο πού πρέπει νά γίνει πρώτα είναι νά σχηματίστοιν οι ἐπιτροπές:

Τά γνωμοδοτικά συμβούλια, διαρκεῖς ἐπιτροπές, εἰδικές ἐπιτροπές καί ύποεπιτροπές.

Ένας γραμματέας φτάνει γιά πολλές ἐπιτροπές.

Τί νά φωνάξω;

Ο "Αρθουρ" Εντουαρ Σύριλ Πάρκερ διορίστηκε τηλεφωνητής

Μέ μισθό μιάμιση λίρα τή βδομάδα πού μέ πέντε σελίνια ἐτήσια αὔξηση

Γίνεται δυόμισι λίρες τή βδομάδα·

Κι ἔνα ἐπίδομα τριάντα σελίνια τά Χριστούγεννα

Καί μιά βδομάδα τό χρόνο ἄδεια.

Μιά ἐπιτροπή ἔχει διοριστεῖ γιά νά ύποδείξει ἔνα συμβούλιο μηχανικῶν

Νά ἔξετάσει τήν "Υδρευση".

Μιά ἐπιτροπή ἔχει διοριστεῖ

Γιά τά Δημόσια "Εργα, πρωτίστως γιά τήν ἀνοικοδόμηση τῶν ὀχυρωματικῶν.

Μιά ἐπιτροπή ἔχει διοριστεῖ

Νά διαπραγματευτεῖ μέ μιά Βολσκιανή ἐπιτροπή

Τήν αἰώνια εἰρήνη· οι βιομήχανοι βελῶν καί ἀκοντίων κι οι σιδηρουργοί

"Ορισαν μιά μεικτή ἐπιτροπή νά διαμαρτυρηθεῖ γιά τή μείωση τῶν παραγγελιῶν.

Όστόσο οι φύλακες στά σύννορα παίζουνε ζάρια

Καί στούς βάλτους (δ Μαντοβάνε) κοάζουν τά βατράχια.

Πυγολαμπίδες λάμπουν πάνω στίς ἀνήμπορες ἀπανωτές ἀστραπές τής νύχτας τοῦ Ιουλίου

Τί νά φωνάξω;

Μάνα μάνα

Νά τά οἰκογενειακά πορτραΐτα γραμμή, σκοῦρες προτομές, ὅλες μ' ἔνα ύφος ἀξιοπρόσεχτα ρωμαϊκό,

"Ολες ἀξιοπρόσεχτα ίδιες, φωτισμένες διαδοχικά ἀπό τήν ἀνταύγεια

Ένός ιδρωμένου λαμπαδοφόρου, πού χασμουριέται.

“Ω, χωμένοι κάτω ἀπό... Χωμένοι κάτω ἀπό...” Έκει
πού τό πόδι τοῦ περιστεριοῦ πάτησε μέ μιά σύ-
σπαση μιά στιγμή,

Μιά ἀκίνητη στιγμή, μεσημερνή ἀνάπταυλα, βολεμένη
κάτω ἀπό τά ψηλότερα κλωνάρια τοῦ πλατύτερου
δέντρου τοῦ μεσημεριοῦ

Κάτω ἀπό τά φτερά τοῦ στίθους πού ἔπαιξαν μέ
τ’ ἀγεράκι τ’ ἀπογεματινό

‘Η κυκλαμιά ἐκεῖ πέρα ἀνοίγει τά φτερούγια, ἐκεῖ
τ’ ἀγιόκλημα σκύβει στ’ ἀνώφλι

“Ω μάνα (όχι κάποια προτομή ἀπό τοῦτες, μέ τήν ἐπι-
γραφή της τήν ἀξιοπρεπή)

‘Εγώ ἔνα κουρασμένο κεφάλι ἀνάμεσα σέ τοῦτα τά κε-
φάλια

Γεροί τράχηλοι γιά νά τά βαστάζουν

Γερές μύτες γιά νά σκίζουν τόν ἄνεμο

Μάνα

Δέ θά μπορούσαμε κάποτε, ἵσως τώρα, νά ἡμασταν μαζί,

“Αν οἱ θυσίες, παιδεμοί, ἀσκητισμοί, ἔξιλασμοί,

“Έχουν τώρα τηρηθεῖ

Δέ θά μπορούσαμε τάχα νά ἡμασταν

“Ω, χωμένοι

Χωμένοι μέσα στή γαλήνη τοῦ μεσημεριοῦ, μέσα στή
σιωπή τῆς νύχτας πού κοάζει.

“Ελα μέ τό φτερούγισμα τῆς μικρῆς νυχτερίδας, μέ τό
φτωχό λαμπύρισμα τῆς πυγολαμπίδας ἢ κωλοφωτιᾶς,
«Πετώντας, πέφτοντας, στεφανωμένα σκόνη», τά μι-
κρά πλάσματα,

Τά μικρά πλάσματα τσιρίζουν ἀχαμνά μέσα στή σκό-
νη, μέσα στή νύχτα.

“Ω μάνα

Τί νά φωνάξω;

‘Απαιτοῦμεν μίαν ἐπιτροπήν, μίαν ἀντιπροσωπευτικήν
ἐπιτροπήν, μίαν ἐπιτροπήν ἐλέγχου

ΠΑΡΑΙΤΗΣΙ! ΠΑΡΑΙΤΗΣΙ! ΠΑΡΑΙΤΗΣΙ!

“Η ἔρημη χώρα» Θ. Σ. “Ελιοτ (μετάφραση Γιώργου Σεφέρη)

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

A

- Αγιομανδίτης, δ : Ο κάτοικος τῆς Λευκάδας ('Αγία Μαύρα = ἡ Λευκάδα)
Αγχεσμός, δ : λόφος τῆς Αττικῆς, ίσως τά Τουρκοβούνια τῆς Αθήνας
ἀγχίστροφος : αὐτός πού εὔκολος ἀλλάζει γνώμη, ὁ εύμετάβολος
Αεριών, δ : βουνό στά Β.Δ. τῆς Παλαιστίνης
Αθήναιος, δ : ἀρχαῖος συγγραφέας πού ἔζησε γύρω στά 300 μ.Χ. Σώθηκε τό^{σπουδαῖο} ἔργο του «Δειπνοσοφισταί»
αἰδέομαι-αἴδομαι : ντρέπομαι, φοβοῦμαι, σέβομαι
ἀ κάτρ έπέγγλ : (à quatre épingles) = «στήν τρίχα», στήν ἐντέλεια
ἀλάστωρ, ὁ : ὁ καταστροφέας, ὁ καταραμένος
ἀλαφοδάκιωτος : αὐτός πού ἔχει ἐλαφριά σκιά, αὐτός πού ἔχει τήν ίδιότητα νά^{βλέπει} τῶν ἀόρατο κόσμο τῶν ξωτικῶν
ἀλισάχνη, ἡ : τό ἀλάτι πού μαζεύεται στίς γοῦρνες, στά κοιλώματα τῶν παραλια-^{κῶν} βράχων, κοινῶς ἀφράλατο
ἄλμποιρο, τό : ὁ ιστός τοῦ πλοίου, τό κατάρτι
ἄλοιρογόν : κόκκινο
ἀμιπλάκημα, τό : ἀμάρτημα, σφάλμα, πλάνη
ἀνάβρα, ἡ : μικρή πηγή νεροῦ, βρυσούλα
ἀναμιλήσις τοῖς δστέοις τοῦ σοῦ (ἐνν. πατρός) : Ἡ ταφή σέ κοινό μνημεῖο τῶν στε-
νῶν συγγενῶν ἡταν συνηθισμένο ^{θέμιμο} στήν ἐποχή τοῦ Όμήρου
ἀνυποδίζω : βαδίζω ἀνάποδα, διπισθοχωρῶ
ἀνάσχον : (ρῆμα: ἀνέχομαι) ύπομένω
Ανάχαρσις, δ : φιλόσοφος ἀπό τή Σκυθία, μαθητής καί φίλος τοῦ Σόλωνα: ἔζησε
τόν δι αλώνα π.Χ.
ἀνεῖ : ἀνοίγει
ἀνειμέναι φύδαι : ἀνήθικα τραγούδια
ἀνείται ἡ στοά : ύψωνεται ἡ στοά
ἀνεπιδεής : αὐτός πού δέν ἔχει ἀνάγκη
Ἄννιος, δ : μάντης, γιός τοῦ Ἀπόλλωνα καί τῆς Ροιώς
ἄνωθεν ροπή, ἡ : ἡ βοήθεια ἀπό ψηλά, ἀπό τό Θέρ
ἀπαιωδῶ : κρεμάζω
ἀπέρχομαι : ἐδῶ μέ τή σημασία τοῦ πεθαίνω

ἀπέτεκε : φανέρωσε
ἀπηριβωμένη : (ἀκριβόμακι-οῦμακι) ή προσεχτική
ἀπήνεια, ἡ : σκληρότητα
ἀπλῶς πρός τινα διάκειμαι : εἶμαι ἀπλός γνώριμος κάποιου
ἀποδέρομαι : χύνω πολλά δάκρυα
ἀπολέγομαι τινα : διαλέγω κάποιον
ἀπολιμπάνω : ἀποχωρίζομαι
ἀπολονῷ : ἀφήνω
ἀπορρῆγες : ἀπότομοι, μέ γκρεμούς
ἀποσαλεύοντα : ἐπιμένευκεν : ψηλότερη ἀπό τούς ἄλλους κάνει νεῦμα
ἀποστέφομαι τῶν συσσιτίων : ἐπιστρέφω στά συσσίτια
ἀποτεταγμένος οἰκος αὐτῇ : τά διαμερίσματά της
ἀπό τρόπου : σύμφωνα μέ τή συνήθεια
ἀράθυμος : νευρικός, εὐέξαπτος, αὐτός πού θυμώνει εὔκολα
ἀργέστης : ὁ βορειοδυτικός ἄνεμος
Ἄργος, ὁ : μαθιογικό πρόσωπο μέ πάρα πολύ δυνατή ὥραση
ἀρειότολμος : θαρραλέος, τολμηρός στόν πόλεμο
Ἄρκαδινός, ὁ : αὐτός πού κατάγεται ἀπό τήν Ἀρκαδία
ἀρμάδα : στόλος
Ἄρνταγιόν : Γάλλος οίκονομολόγος
ἀσβόλῃ, ἡ : ή μαρμόλια πού ἀφήνει ὁ καπνός στούς τοίχους, στά ροῦχα, στά πρόσωπα
ἀσκέρι, τό : στράτευμα
ἀσούσιονμος : ἀγνώριστος, ἐλεεινός
ἀσπούδα : γρηγοράδα, βιασύνη
Ἀστάρτη, ἡ : θεά τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαθυλωνίων
Ἄτη, ἡ : ή σύγχυση τοῦ νοῦ, ή ἀμαρτία, ή καταστροφή
Ἀντομέδων, ὁ : ἀρχαῖος ποιητής ἐπιγραμμάτων ἀπό τό Κύζικο, πού ἔζησε τόν 1ο αιώνα μ.Χ.
ἀφίημι· οὐκ ἀφήθην ἀπολαῦσαι: δέ μοῦ ἐπέτρεψαν νά ἀπολαύσω, νά χαρῶ
ἀχός : ἥχος, βουητό
ἀψυχία, ἡ : ή λιποθυμία, ή δειλία

B

βαθούκλι, τό : τό γυναικεῖο φόρεμα μέ μανίκια
Βαλενί Παῦλος : Γάλλος ποιητής (1871-1945)
βατσέλα, ἡ : είδος ίστιοφόρου, πλοίου μέ πανιά
βόλισμα, τό : τό βάθος τῆς θάλασσας, τό δοπού βρίσκουμε μέ τό ναυτικό ὅργανο,
τή βολίδα
Βούρσιαν (δρθ. Μπούρσιαν) : Γερμανός φιλόλογος καὶ ἀρχαιοδίφης πού ὑπῆρξε
καθηγητής σέ πολλά Πανεπιστήμια. Περιηγήθηκε τήν Ἐλλάδα καὶ ἔγραψε
γεωγραφία

Γ

Γάδειρα, τά : πόλη της Ισπανίας

Γαλιλέι : Ιταλός άστρονόμος, φυσικομαθηματικός καί φιλόσοφος ἀπό τήν Πίζα (1564-1642)

Γίλβερτ Γουσταῦος : Γερμανός ιστορικός καί φιλόλογος (1843-1899) γκλόρια, ἡ : ἡ δόξα

γούμενα ἡ : Τό χονδρό σχοινί τῶν πλοίων (καραβόσχοινο)

Δ

δεῖλαιος : δυστυχισμένος

δικαστηρίω παρεδρεύω : ἀσχολοῦμαι μέ τό δικαστήριο ώς συνήγορος

Διόδωρος Σικελιώτης : ἀρχαῖος ιστορικός (90-20 π.Χ.)

Δίων Χρυσόστομος : ἀρχαῖος ρήτορας ἀπό τήν Προύσα, πού ἔζησε τόν 1ο αἰώνα μ.Χ.

Δόμινος Κεῦνος : Ολλανδός δάσκαλος τοῦ Κοραῆ στή Σμύρνη

Δοστογυέβσκυ : δονομαστός Ρώσος μυθιστοριογράφος (1821-1881)

Ε

ἔγκαλω : κατηγορῶ

ἔγκαρπον, τό : τό σύμπλεγμα ἢ τό στεφάνι ἀπό καρπούς

εἴκω : ὑποχωρῶ

εἴτεν : δηλαδή

Ἐκάτη : ἡ θεότητα πού κάνει μακρινά ταξίδια, κόρη τοῦ Πέρση καί τῆς Ἀστερίας. Ἀπό τό Δία είχε ἔξουσία στόν οὐρανό, τή γῆ καί τή θάλασσα. Προστατεύει τίς ἀγωνιστικές γιορτές, χορηγεῖ πλοῦτο, τιμές, νίκες καί δίνει καλά ταξίδια. Προστατεύει τά νεογέννητα. Ἀργότερα ἔξομοιώθηκε μέ τήν Ἀρτεμή. Λατρευόταν στά σταυροδρόμια τή νύχτα καί ἔγινε θεά τῶν φαιντασμάτων

ἔλεεινός : ἄξιος ἐλεημοσύνης, συμπάθειας

ἔμπνέω : ἀναπνέω, παίρνω ἀνάσα

ἔμφιλοχωρεῖ ἡ ὅψις : τό βλέμμα παρατηρεῖ προσεχτικά τό θέαμα ἔξω σοφία, ἡ : ἡ σοφία τῶν θηθικῶν (εἰδωλολατρῶν)

ἔξωθεν μαθήματα, τά : τά μαθήματα πού δίδασκαν οι εἰδωλολάτρες ἐπήρεια, ἡ : ἡ ἐπίδραση

ἐπῆρται : (ἐπαίρομαι) ἔχει ἀνυφωθεῖ, ὑπερηφανευτεῖ

ἐπιπέτομαι : κάθομαι (ἐπάνω

ἐπιπολή, ἡ : ἡ ἐπιφάνεια

ἐπισείων, δ : εἰδος σημαίας πλοίου

ἐπιστρέφω : διορθώνω, ἐπανορθώνω, ἐπαναφέρω

ἐπομβρέω : βρέχω ἀπό πάνω

ἔρυμνότης, ἡ : ἡ δχύρωση μιᾶς θέσης

εὐαγέστατος : πάρα πολύ ξάστερος, αὐτός πού φαίνεται ἀπό μακρινή ἀπόσταση
καθαρός
εὐδία, ἡ : ἡ καλοκαιρία, ἡ γαλήνη
εὐδοκίμησις, ἡ : ἡ προκοπή, ἡ πρόοδος, ἡ πετυχημένη μόρφωση
Ενδοξός Κρίδιος : διάσημος μαθηματικός καὶ ἀστρονόμος (409-356 π.Χ.)
Εἵμολπος : ἀρχαῖος ἥρωας πού τὸν τιμοῦσαν στήν 'Αττική
εὔσημος λέξις : λέξη μέ ζεκάθαρη σημασία
εἰνυμπάθητος : αὐτός πού συμπαθίεται εύκολα
ἔφικνέομαι : φτάνω, πλησιάζω
ἔπεστησε χηρείαν : (ἐφίστημι) μέ έκαμε νά χηρέψω
ἔφρόδιον τό : τό ἀπαραίτητο γιά όδοιπορία

Z

ζαερές καὶ ζαθέρες : ζωοτροφία, τροφή δηλαδή γιά ζῶα
Ζάρηξ-κος, ὁ : ἥρωας, φίλος τοῦ 'Απόλλωνα πού διδάχθηκε ἀπ' αὐτὸν τή μουσική
Ζλγκφριδ γραμμή, ἡ : ἡ γερμανική διχρωματική γραμμή κοντά στά Γαλλικά
σύνοφρα κατά τό Β' Παγκόσμιο πόλεμο (1939-1945)

H

ἡδικηρότας : (ἐναντιωματική μετοχή) ἀν καὶ (ἀδίκησαν)
ἡνέγκαμεν τὴν χηρείαν : (φέρω) ὑποφέραμε τή χηρεία
ηφίει πηγάς δακρύων : (ἐφίημι) ἔχυνε (ἀφθονα) πολλά δάκρυα

Θ

θαυμαστώ-ῶ : κάνω κάτι θαυμαστό, ἔξιμνων, ἐπαινῶ
Θεαίτητος, ὁ : ἀρχαῖος μαθηματικός, μαθητής τοῦ μεγάλου μαθηματικοῦ Θεοδώρου ἀπό τό Κύζικο. Σκοτώθηκε στά 394 π.Χ. στήν Κόρινθο, στή μάχη κατά τῶν Σπαρτιατῶν.
Θεραπεία, τά : πολύ ὅμορφο προάστιο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, στήν εύρωπαϊκή ἀκτή τοῦ "Ανω Βοσπόρου"
θήλιασμα, τό : τό μπόλιασμα τῶν δέντρων
θρηγκός, ὁ : ἡ ἐπάνω σειρά ἀπό πέτρες στόν τοῖχο, ἡ ὄποια ἔξέχει.

I

'Ιβήρων μονή, ἡ : μία ἀπό τίς μονές τοῦ 'Αγίου "Ορους
ἰδαλγός, ὁ : ισπανικός τίτλος κατώτερης. εὐγένειας
"Ιππαρχος : Πιθαγόρειος φιλόσοφος τοῦ 4ου π.Χ. αιώνα
'Ιπποθόων, ὁ : ἥρωας ἐπώνυμος τῆς 'Ιπποθοωντίδας φυλῆς στήν 'Αττική
ἰχώρ, ὁ: αιθέριος χυμός πού ρέει στίς φλέβες τῶν θεῶν

K

Καικίας, ὁ : Βορειοδυτικός ἄνεμος (γραιγολεβάντες)
κακονογία, ἡ : κακή πράξη, κακό ἔργο

καλάρισμα, τό : τό ρίζιμο τῶν διχτυῶν στή θάλασσα
καλντιρίμι ή καλντερίμι : δὲ λιθόστρωτος δρόμος.
καλούμα, ἡ : τό σχοινί ή ἡ ἀλυσίδα τοῦ πλοίου πού ρίγνεται στή θάλασσα
καλονιμάρο : ξετυλίγω, ρίγω τό σχοινί ή τήν ἀλυσίδα τοῦ πλοίου στή θάλασσα.
Κάντ 'Εμμανουήλ : μεγάλος Γερμανός φιλόσοφος (1724-1804)
Καρδάκι : μαχετική τοποθεσία στήν Κέρκυρα
καρσός : ἀπέναντι, ἀντίκρυ
Κάρστεντ Οὐλριχ : Γερμανός ιστορικός πού ἔγραψε τήν ιστορία τῆς Καρχηδόνας
Καρτέσιος Ρενάτος : μεγάλος Γάλλος φιλόσοφος (1596-1650)
Καρνάι, αἱ : κωμόπολη, πρωτεύουσα τοῦ Ἀγίου Ὁρούς
καταλλαγή, ἡ : ἡ ἀλλαγή χρωμάτων, ἡ συνεννόηση, ἡ συμφιλίωση
κατάμερον, τό : τό ἀπόμερο, τό μοναχικό
κατάστασις τοῦ βίου : κατεύθυνση τῆς ζωῆς
κανκί, τό : ξύλινο χωριάτικο πιάτο, κούπα. Μεταφορικά: βαθουλωτός, κλειστός
τόπος
Κένταυροι, οἱ : μυθολογικά τέρατα μισοί ἀνθρώποι καὶ μισοί ἄλογα
κίδαις, ἡ : Περσικό σκέπασμα τοῦ κεφαλού
κιοτής : δειλός
cloaca maxima : ὑπόνομος στή Ρώμη, δικμέσου τοῦ ὅποίου περνοῦσαν τά νερά
καὶ χύνονταν στόν Τίβερη
Κόνιτος, ὁ : φίλος τοῦ Κικέρωνα
κολορίστας, ὁ : ζωγράφος η λογοτέχνης, πού προσέχει πολύ τά χρώματα
κόμπος, ὁ : ἡ ἀλαζονεία, ἡ ἐπίδειξη, ἡ ἐπιβλητικότητα
κομπωδέστερος : ὁ περισσότερο ἐπιβλητικός
Κοντοβουνίσιος : ὁ κάτοικος τῆς δρεινῆς Τριφυλίας
κονίλια, ἡ : πύργος, φρούριο
κονιρταλῶ : κρούω, χτυπῶ μέ ἐπιμονή
Κραβαρίτης, ὁ : ὁ κάτοικος τῶν Κραβάρων τῆς Ναυπακτίας
Κρουμάρχος (Κάρολος) : Σπουδαῖος Γερμανός Βυζαντινολόγος (1768-1845), καθηγητής Πλανητιστημάτων
κυνὸς λέξις : κυριολεξία
Κάθατας : Μακεδονομάχος ἀπό τή Ρούλια τῆς Μακεδονίας. Κρεμάστηκε στό Μοναστήρι, στά 1905

Λ

λάδανον, τό : γνωστή ὀνομασία τοῦ φυτοῦ «κίστος ὁ κρητικός»
λαπίθαι, οἱ : μυθικά πρόσωπα, συγγενεῖς μέ τούς Κενταύρους, ἀλλά μέ ἀνθρώπινο δλόκληρο τό σῶμα, κάτοικοι τῆς Θεσσαλίας πού ἀγωνίσθηκαν ἐνάντια τῶν Κενταύρων
λασκάρω : χαλαρώνω τό σχοινί ή τήν ἀλυσίδα
λίθη, ἡ : ἔνα ἀπό τά πέντε μυθολογικά ποτάμια τοῦ "Αδη."
λογοκρατία, ἡ : ὅρθιολογισμός, ἡ κυριαρχία τοῦ ὅρθιοῦ λόγου, ἡ διανόηση σύμφωνα μέ τόν ὅρθιο λόγο

λογοποιῶ : συγγράφω
λόγος γὰρ οὐδεὶς ἀν ἐφίκοιτο χειμῶνος ἐκείνου : κανένας λόγος δέ θά περιγράψει
ἀρχετά ἐκείνη τὴν τρικυμία
λύθρος, δ : τό λέρωμα μέ αἷμα
λυτρόν, τό : τό λύτρο

M

μαγνάδι, τό : πολύ λεπτό ψφασμα· κυρίων κάλυμμα κεφαλιοῦ, μαντίλι
Μαξινό γραμμή : ἡ γαλλική ὄχυρωματική γραμμή στά γερμανικά σύνοφα, πού τή
διέσπασαν οἱ Γερμανοί στά 1940
μαναφούνια, τά : οἱ διαβολές, οἱ μηχανορραφίες
μάνους, τό : εἶδος τυχεροῦ παιχνιδιοῦ
μασγάλια, τά : πολεμίστρες
Μαρώνεια, ἡ : ἀρχαία πόλη τῆς Λαυρεωτικῆς
μεθοδευτής, δ : αὐτός πού διαχειρίζεται τεχνάσματα, δ πανοῦργος
μέλει (τινί τινός): φροντίζει, ἐνδιεφέρεται κάποιος γιά κάτι
Μελκάρθ, δ : θεός τῶν Φοινίκων, ἀντίστοιχος μέ τὸν Ἡρακλῆ
Μένανδρος, δ : ἀρχαῖος κωμικός ποιητής τοῦ 4ου π.Χ. αἰώνα
μετερίζει, τό : τό πρόχωμα, δχύρωμα, ταμπούρι
Μίλτων, δ : μεγάλος "Αγγλος ποιητής (1608-1674), πού τό ἐπικό του ποίημα
«Ἀπολεσθείς παράδεισος» είναι ἀριστούργημα
μιντάτι καὶ μαντάτο : ἡ εἴδηση, τό μήνυμα
Μισίρι καὶ Μεσίρι : (στά ἀραβικά) ἡ Αἴγυπτος
μνέω : ψυχομαχῶ, «κάνω τά μάτια», λιποθυμῶ ἀπό μεγάλη ἐπιθυμία, δμνύω,
δρκίζομαι

Μονσείον, τό : λόφος τῆς Ἀθήνας ἐκεῖ ὑπῆρχε Ἱερό τῶν Μουσῶν
μπατράκι, τό : ἡ σημαία (σήκωσε μπατράκι: μεταφορικά-πῆρε θάρρος, ἀέρα)
μπαλαισιά, ἡ : τρικυμία, φουρτούνα
μπάρκο, τό : μεγάλο πλοϊο μέ πανιά - (ἰστιοφόρο), τό κατάρτι τοῦ ὅποιου ἔχει
σταυρωτές κεραῖες

Μπέκι : Γερμανός ίστορικός πού ἔγραψε γιά τήν ἀρχαία Ἀθήνα
Μπόστφορντ : "Αγγλος ίστορικός" ἔγραψε Ιστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ
μπουγάνι, τό : στενό θαλασσινό πέρασμα (δίσυλος)
μπουράσκα, ἡ : ἡ θύελλα, ἡ τρικυμία
μπρατσέρα, ἡ : ίστιοφόρο πλοϊο μέ πανιά καὶ δύο κατάρτια (πολύ γρήγορο πλοϊο)

N

νεωτερικαῖς ἐπιβούθω φαντασίαις : παραφορτώνω μέ φαντασίες τῆς νεότητας
Νόνυμαν : Γερμανός ίστορικός καὶ γεωγράφος (1823-1880). "Εγράψε μαζί μέ
τόν Πάρτς Φουσική γεωγραφία τῆς Ἑλλάδας
Ντερνύς : ὁ Γάλλος ναύαρχος Δέ Ριγνύ (De Rigny)
ντισμπάρκο, τό : ἀπόβαση

Ξενοκράτης δ Ἀφροδισιεύς : ἀρχαῖος ἐρμηνευτής τοῦ Πλάτωνα, (1ος μ.Χ. αἰώνας)

ξεύχομαι : ξεστομίζω κακό λόγῳ

ξηροποταμιόν δάσος : δάσος τοῦ "Αθω

ξυνίημι τῆς τέχνης : καταλαβαίνω τὴν τέχνην

Ο

οιλακίζω : είμαι τιμουνέρης, χειρίζομαι τό πηδάλιο

οικέτης, δ : δοῦλος τοῦ σπιτιοῦ, ὑπηρέτης

δλκάς, ἡ : ἐμπορικό, φορτηγό πλοῖο

δντολογιός : αὐτός πού ἀναφέρεται στήν ὄντολογία, πού ἀναζητεῖ τό σταθερό στή

μεταβολή καὶ τὴν ἐνότητα στή πολλότητα

ούβρια, τά : χόρτα τῆς θάλασσας

ούστια, ἡ : περιουσία

II.

Πάναινος, δ : σπουδαῖος Ἀθηναῖος ζωγράφος, ἀδερφός ἡ ἀνεψιός τοῦ Φειδία

Πανδρόσειον, τό : Τό ἱερό τῆς Πανδρέσου, κόρης τοῦ Κέκροπα, βρισκόταν στήν
'Ακρόπολη

πανίδμων : αὐτός πού τά ξέρει ὅλα, παντογνώστης

Πανύασις, δ : ἐπικός ποιητής τοῦ 5ου π.Χ. αἰώνα. Σώζονται ἀποσπάσματα ἀπό
τά ἔργα του «Ιωνικά», «Ἡρακλείας»

παράκλησις, ἡ : παρηγορία

παρειμένον οἰκοδόμημα : ἀνοιχτό οἰκοδόμημα

παρεκβολικός : αὐτός(ε) πού ἀνήκει σέ κριτικές σημειώσεις (παρεκβολές)

πάροιθεν : ἐμπρός, πρίν

Πάροτς : Γερμανός γεωγράφος (1856-1925), καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου τῆς
Λευψίας. "Εγράψε μαζί μέ τὸν Νόυμαν φυσική γεωγραφία τῆς Ἑλλάδας

Παχέκο : Ἰσπανός ζωγράφος, σύγχρονος τοῦ Γκρέκο

Πειρίθους, δ : Βασιλιάς τῶν Λαπιθῶν τῆς Θεσσαλίας, φίλος τοῦ Θησέα. Κατά τό
γάμο του μέ τὴν Ἱπποδάμεια ἔγινε σύγχρονη Λαπιθῶν καὶ Κενταύρων

Πενθεστέλεια, ἡ : βασιλισσα τῶν Αμαζόνων, σύμμαχος τῶν Τρώων σκοτώθηκε
ἀπό τὸν Ἀχιλλέα

περιέλκω : παρασύρω

περιόν, τό : τό πλεονέκτημα

περιορίζομαι : παραφέρομαι, γίνομαι εξαλλοίς

περοπερεύομαι : καυχιέμαι, ὑπερηφανεύομαι

πλέγμα, τό : τό πλεγμένο πράγμα, τό στεφάνι, ἡ πλοκή τῶν λέξεων

ποδόστομα : κομμάτι ἔλινο ἢ χαλύβδινο τῆς πρύμης τοῦ πλοίου εἰναι κατακό-
ρυφη συνέχεια τῆς καρίνας, στήν ἄκρη τῆς πρός τὴν πρύμη, ὅπου προσαρ-
μόζεται τό πηδάλιο

πολιτική λέξις : λαϊκή λέξη
πράγματα, τά : οι πράξεις
πραγμάτων ἀναγκάζω προστήναι τῶν ἐμῶν : σέ ἀναγκάζω νά διευθύνεις τίς ὑποθέσεις μου

Πρασιάς, ἡ : λίμνη τῆς Μακεδονίας μεταξύ Ἀξιοῦ καὶ Στρυμόνα πράττω τὰ δημόσια : πολιτεύομαι πρέσα, ἡ : μικρή ποσότητα κονιορτοποιημένου πράγματος. Στήν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 πρέζες λέγονταν τά λάφυρα.

προαιρέσεως τὸ ἰσοστάσιον : ἡ ἰσορροπία τῆς διάθεσης προτίχομαι : κρατῶ, βάζω κάτι μπροστά μου, προσφέρω προκαθίσταμαι τίνα : βάζω κάποιον ἐπικεφαλῆς procuratores : ἄρχοντες ἔξουσιοδοτημένοι γιά τήν εἰσπραξή τῶν φόρων προπολεμικά δραχμαί : τοῦ πρώτου παγκόσμιου πολέμου (1914-1918), ὅποτε ἔνα δολλάριο ἀντιστοιχοῦσε πρός πέντε δραχμές

προσηγήν : πράσινος, ζήπιος πρυμάτσα, ἡ : τό σχοινί, μέ τό όποιο δένεται τό πλοιο στή ξηρά ἀπό τή πρύμη Πρωτοφάλτης : φίλοις τοῦ Κοραχή ὁ τελευταῖος τοῦ ἔχει γράψει πολλές ἐπιστολές πτοοῦμαι : δεινλιάζω, φοβοῦμαι, εὔκολα παρασύρομαι

P

ραθυμίας τῶν οἰκετῶν ἐπιστρέφειν : νά διορθώνεις τήν ἀμέλεια τῶν ὑπηρετῶν ρασιοναλισμός, ὁ : δρθολογισμός φιλοσοφική θεωρία, σύμφωνα μέ τήν όποια πηγή τῆς γνώσης είναι δ ὅρθος λόγος.

ράχτα, τά : οι παραθαλάσσιοι βράχοι ρεζές, ὁ : δ ἄξονας πάνω στόν όποιο περιστρέφεται ἡ πόρτα ἢ τό παράθυρο ρικών : κατάξερος, ζαρωμένος Ροδαφούνστα, ἡ : 1) χώρα ὅπου φυτρώνει σ' ἀφθονία ἡ ροδοδάφνη, 2) πρόσωπο θρυλικό, ἡρωίδα ὄμβωνυμου κυπριακοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ Ροΐδος Δημήτριος : Φιλόλογος ἀπό τήν Ἀνατολική Θράκη, καθηγητής Πανεπιστημίου τοῦ Βουκουρεστίου, μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἀθηνῶν. "Ἐγράψει πολλές ἐπιστημονικές πραγματείες (1869-1948)

S

σαλβάρι, τό : είδος παντελονιοῦ, βράκα σήθω : κοσκινίζω Σίλλερ Ίωάννης : ἔνας ἀπό τούς μεγαλύτερους ποιητές τῆς Γερμανίας, σύγχρονος καὶ φίλος τοῦ Γκαττε (1759-1805) σιάδι, τό : τόπος ἐπίπεδος, ἴσιωμα σισανές, ὁ : τουφέκι ραβδωτό μέ ἔξαγωνη κάννη σκουτάριος, ὁ : ἴππεας μέ ἀσπίδα τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ, ἀλλιῶς σκουταριώτης (λατ. scutarius).

Σοπενχάουερ : Γερμανός φιλόσοφος (1788-1860)
Σονιάδας, ὁ : λεξικογράφος τοῦ 10ου μ.Χ. αιώνα

στελέτο καὶ στιλέτο τό : ἐγχειρίδιο, μαχαίρι
Στήβενσον : "Αγγλὸς μελετητὴς τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν
σινονοσίᾳ, ἡ : συναναστροφή, σχέση, συντροφιά.
σχολή, ἡ : ἀπραξία, ἀργία,
σωτρόπιον, τό : (ἐσωτρόπιον) γερό κομμάτι ξύλου, πού διέτρεχε τό ἐσωτερικό
μέρος τῆς καρίνας τοῦ πλοίου, σέ ὅλο τό μῆκος τῆς

T

Ταρίφη, ἡ : πόλη τῆς Ἰσπανίας στόν πορθμό τοῦ Γιβραλτάρ
Τάσσος Τορκονάτος : Ἀπό τοὺς πιό μεγάλους Ἰταλούς ποιητές (1544-1593). Τό
σπουδαιότερο ἔργο του εἶναι «Ἡ ἀπελευθερωθεῖσα Ιερουσαλήμ»
τζάκι, τό : (λ. τουρκική, διάζκι) τό μέρος τοῦ σπιτιοῦ ὃπου ἀναβαν φωτιά,
μεγάλη οικογένεια

τζοχαταραίοι : συνοδοί, ἀκόλουθοι ἐνός μεγιστάνα
τοῖς εἰς αἴτον κεχιρόνιν : σέ ὅσους χάσκουν ὅταν τόν παρατηροῦν
Τολοτόι Λέων : διάσημος Πάσσος φιλόσοφος καὶ λογοτέχνης (1828-1910)
τὸν λίθον ποτὶ τὰν σπάρτουλάγοντας : φέρνοντας τήν πέτρα στό νημα τῆς στάθμης
(τοῦ ἀλφαδιοῦ)

τὸ πρᾶγμα ἦν ἐν χερσίν : ἡ ἀπόφαση ἄρχισε νά πραγματοποιεῖται
τραμοντάνα, ἡ : ὁ βόρειος ἀνεμός

Τριτογένεια : ὀνομαστά τῆς Ἀθηνᾶς. Σύμφωνα μέ πάλιο μύθῳ ἡ θεά γεννήθηκε
ἀπό τή λίμνη Τριτωνίδα ή ἀπό κάποια ἀρκαδική πηγή
τρίχαπτον, τό : (θρῆ-ἄπτω) πλέγμα πάρα πολὺ λεπτό, δαντέλα
τσαπτράκια ἡ τσαπτράκια, τά : ἀσημένια ἡ ἐπίχρυσα κοσμήματα τοπικῶν ἔθνων
ἐνδυμασιῶν μέ διάφορες παραστάσεις

τυραννώ : διοικῶ, ἀσκῶ ἀπολύταρχική διοίκηση.

τῷ χρόνῳ φθάνω τινά : προλαβαίνω κάποιον ώς πρός τό χρόνο

Υ

ὑποδύομαι τὴν πρεσβείαν : ἀναλαβάνω τήν πρεσβείαν
ὑπόστασις τοῦ σηκοῦ : τό στήριγμα τοῦ σηκοῦ
ὑποχωρῶ Θεῷ : ὑποτάσσομαι στό Θεό
ὑφίεμαι : παραμελῶ

Φ

φελούκια, ἡ : μικρή βάρκα
Φίλιππος Θεοσαλονικεύς : ἀρχαῖος ἐπιγραμματικός πού ἔζησε στά τέλη τοῦ 1ου
καὶ στίς ἀρχές τοῦ 2ου μ.Χ. αἰώνα.
φιλονεικῶ ἀφεῖναι κατόπιν τινά : φιλοδοξῶ νά φανῶ ἀνώτερος ἀπό κάποιον
φιλονικοῦς : ἐρυθρός, κόκκινος

φουσάτο, τό : τό στράτευμα (ή τάφρος, τό στρατόπεδο· λατ. *fossatum*)
φυσιοῦμαι : ἀλαζονεύομαι, ύπερηφανεύομαι, φουσκώνω.

X

χαροκόπι, τό : διασκέδαση

Χατζῆ-'Αραργύρου 'Αναργύρους τοῦ 'Ανδρέου : Σπετσιώτης ιστοριοδίφης, πού δη-
μοσίευσε τά «Σπετσιωτικά» σε τρεῖς τόμους (1851-1925)

χλαπαταγή, ή : δι μεγάλος θόρυβος τῶν κυμάτων

χλοάζον, τό : τό πράσινο

Χλομούτσι η Χλεμούτσι, τό : φραγκικό φρούριο στά Β.Δ. παράλια τῆς Πελοπον-
νήσου

χρυσάκτιν : αὐτός πού ἔχει χρυσές ἀκτίνες

Ψ

ψάνι, τό : τό χλωρό στάχυ

Ω

ῳδὶς-ῖνος, *πτὰς* ὠδῖνας *τὰς* ἐπὶ σοίν : τούς πόνους κατά τή γέννησή σου.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΕΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ ΑΝΔΡΕΑΣ. Γεννήθηκε στά 1876 στήν Κέρκυρα και πέθανε στά 1935 στήν 'Αθήνα. Σπουδασε Νομικά καθώς και Πολιτικές και Οίκονομικές 'Επιστήμες στό Παρίσι. 'Τηρήξε καθηγητής της Νομικής Σχολής στό Πανεπιστήμιο της 'Αθήνας. Δημοσίευσε οίκονομικές, Ιστορικές και κριτικές μελέτες. Συγγράμματα: «Μαθήματα δημοσίας οίκονομικές», «Οίκονομική διοίκηση της 'Ελλάδας έπι Τουρκοκρατίας», «Ιστορία της 'Ελληνικής δημοσίας οίκονομιας».

ΒΑΡΝΑΛΗΣ ΚΩΣΤΑΣ. Ποιητής, πεζογράφος, θεατρικός συγγραφέας, κριτικός και χρονογράφος. Γεννήθηκε στόν Πύργο της Βουλγαρίας στά 1884 και πέθανε στήν 'Αθήνα στά 1974. Σπουδασε Φιλολογία στό Πανεπιστήμιο της 'Αθήνας όπου άνακηρύχθηκε διδάκτωρ και κατόπι συνέχισε τίς σπουδές του στό Πανεπιστήμιο της Σορβόνης τοῦ Παρισιού. 'Εργα του: «Κηρήθρες», «Τό φῶς πού καίει», «Σκλάβοι Πολιορκημένου», «Ο Σολωμός χωρίς μεταφυσική», «Η άληθινή άπολογία τοῦ Σωκράτη», «Ζωντανοί άνθρωποι», «Τό ήμερολόγιο της Πηγελόπητης», «Οι δικτάτορες», «Άτταλος ὁ Γ'», «Οργή λαοῦ» κ.ά.

Μετέφρασε πολλές άρχαγεις τραγωδίες και κωμωδίες και δημοσίευσε πολλά χρονογραφήματα καθώς και κριτικά και αισθητικά άρθρα.

ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ. Γεννήθηκε στή Ναύπακτο στά 1868 και πέθανε στήν 'Αθήνα στά 1946. 'Ηταν διευθυντής τῶν Γενικῶν 'Αρχείων τοῦ Κράτους. Δημοσίευσε πολλές Ιστορικές μελέτες γιά τήν έπανάσταση τοῦ 1821 και τά κατοπινά χρόνια. 'Εξέδωσε τά «Απομνημονεύματα τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη», τά «Στρατιωτικά ένθυμημάτα» τοῦ Κασομούλη καθώς και διηγήματα: «Ιστορίες τοῦ Γιάννη 'Επαχτίτη», «Τά παλικάρια τά παλιά», «Μεγάλα Χρόνια», «Στό γύρο τῆς άνεμης» και άλλα.

ΒΛΑΧΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ. Δημοσιογράφος, διευθυντής τής άθηναϊκής έφημερίδας «Καθημερινή» γεννήθηκε στά 1886. «Έγινε γνωστός γιά τά πολιτικά του ζρθρα, πού τά διακρίνει ζωηρό ύφος και πατρωτικός παλμός. Τά καλύτερά άπό τά ζρθρα του, πού έγραψε στή διάρκεια τοῦ έλληνοϊταλικοῦ πολέμου 1940-41, έκδόθηκαν σέ βιβλίο. «Έγραψε και θεατρικά έργα, άπό τά δύοτα πιό σπουδαῖα είναι: «Η δίξ Κυκλών», «Η άπογραφή», «Τά κόκκινα γάντια» κ.ά. Πέθανε στά 1951.

ΒΛΑΧΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Γεννήθηκε στή Σαντορίνη στά 1897 και πέθανε στά

1956. Υπήρξε διευθυντής στό Διδασκαλεῖο Μέσης Ἐκπαιδεύσεως καὶ καθηγητής Ἰστορίας τῆς νεώτερης Ἑλλάδας στό Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθήνας. Ἐξέδωσε «Τό μακεδονικόν ζήτημα» καὶ μελέτες σέ περιοδικά.

ΒΟΡΕΑΣ ΘΕΟΦΙΛΟΣ. Γεννήθηκε στό Μαρούσι τῆς Ἀττικῆς στά 1873 καὶ πέθανε στά 1954. Ἦταν καθηγητής τῆς συστηματικῆς Φιλοσοφίας στό Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθήνας καὶ μέλος τῆς Ἀκαδημίας, μέ μεγάλη καὶ πολύπλευρη συγγραφική δράση. Ἐγραψε: Λογική, Ψυχολογία, Εἰσαγωγή στή Φιλοσοφία καὶ διάφορες ἐπιστημονικές καὶ φιλολογικές μελέτες σέ 4 τόμους μέ τίτλο «Ἀνάλεκτα». Μετάφρασε καὶ ἔξεδωσε τά καλύτερα ποιήματα τῶν μεγαλύτερων ποιητῶν τοῦ κόσμου καὶ διάλογο τό σωζόμενο ἔργο τοῦ Πινδάρου.

ΒΟΥΡΒΕΡΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Γεννήθηκε στό Κατωχώρι τοῦ Πηλίου στά 1899. Σπούδασε στή Φιλοσοφική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ συμπλήρωσε τίς σπουδές του στή Γερμανία. Υπήρξε καθηγητής τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλολογίας στό Πανεπιστήμιο τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἀργότερα στό Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθήνας. Εγραψε πολλές φιλολογικές καὶ παιδαγωγικές πραγματεῖες, πού τίς δημοσίευσε σέ ἐπιστημονικά περιοδικά. Ἐργα του: «Τό πρόβλημα τῆς Ἰστορίας εἰς τά σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως», «Αἱ Ἰστορικαὶ γνώσεις τοῦ Πλάτωνος», «Κράτος καὶ Παιδεία κατά τόν Πλάτωνα», «Ἡ ἐθνική συνείδησις τοῦ Πλάτωνος», «Μόρφωσις καὶ ἀνθρωπισμός» κ.ἄ.

ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ ΚΩΝΣΤ. Γεννήθηκε στήν Καλαμάτα στά 1894 καὶ πέθανε στά 1968. Σπούδασε φιλολογία στήν Ἀθήνα καὶ τή Γερμανία. Υπηρέτησε διαδοχικά στή δημόσια ἐκπαίδευση ὡς καθηγητής, γυμνασιάρχης, γενικός Ἐπιθεωρητής καὶ διευθυντής τοῦ Διδασκαλείου Μέσης Ἐκπαιδεύσεως. Δημοσίευσε: «Ἀριστοτέλους πρώτη φιλοσοφία», «Πλάτωνος Πολιτεία», «Ἡ μελέτη τῶν ἐλληνικῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων», «Αἱ κατευθύνσεις τῆς συγχρόνου φιλοσοφίας» καὶ πολλές ἄλλες φιλοσοφικές καὶ φιλολογικές μελέτες σέ περιοδικά καὶ ἐγκυρολοπαίδειες.

ΓΚΑΙΤΕ ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΟΛΦΓΚΑΓΚ. Γεννήθηκε στή Φραγκφούρτη στά 1749 καὶ πέθανε στή Βαϊμάρη στά 1832. Ποιητής, φιλόσοφος, καὶ ἐπιστήμονας. Υπήρξε μεγάλος ἐλληνολάτρης. Ἦταν ἡ μεγαλύτερη διάνοια τῆς Γερμανίας τοῦ περασμένου αἰώνα, καὶ μιά ἀπό τίς μεγαλύτερες πνευματικές μορφές τοῦ κόσμου. Διάσημοι: «Ἐλληνες λογοτέχνες ἔκαμαν μεταφράσεις πολλῶν ἔργων του. Ἀπό τά ἔργα του τό σπουδαιότερο καὶ τό πιό γνωστό είναι ὁ «Φάουστ», πού τό πρῶτο μέρος του μεταφράσθηκε ἀπό τό Κ. Χατζόπουλο καὶ τό δεύτερο ἀπό τό Δ. Λάμψα. Καὶ οἱ δύο μεταφράσεις είναι ἀριστοτεχνικές. Μεταφράσεις τοῦ «Φάουστ» ἔγιναν καὶ ἀπό ἄλλους «Ἐλληνες λογοτέχνες.

ΓΡΥΠΑΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Γεννήθηκε στά 1871 στή Σίφνο καὶ πέθανε στά 1942 στήν Ἀθήνα. Σπούδασε φιλολογία στό Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθήνας καὶ μετά

στήν Εύρώπη. Την πρητείαν ως καθηγητής, Γυμνασιάρχης, Γενικός Επιθεωρητής, Διευθυντής του Υπουργείου Παιδείας και διευθυντής του Εθνικού Θεάτρου. Έξέδωσε μιά ποιητική συλλογή: «Σκαραβαῖοι και Τερρακόττες». Μετάφρασε τις τραγωδίες του Αἰσχύλου και του Σοφοκλῆ καθώς και την «Πολιτεία του Πλάτωνος». Τά ποιήματά του διακρίνονται για το γνήσιο λυρικό τους τόνο, τήν ύποβλητικότητα, τήν προσεγμένη έπεξεργασία του στίχου και τή χρησιμοποίηση ιδιωματικῶν λέξεων, ιδίως σύνθετων.

ΔΑΝΤΗΣ ΑΛΙΓΚΕΡΙ. Γεννήθηκε στή Φλωρεντία στά 1265 και πέθανε στά 1321. Θεωρεῖται ό μεγαλύτερος ποιητής της νέας Ιταλίας και συγκρίνεται με τό Βιργίλιο. Έγραψε πρῶτος αύτός ποιήματα στήν έθνική γλώσσα τής έποχής του και άχρηστή λατινική, και έτσι έγινε ό θεμελιωτής τής Ιταλικής γλώσσας. Τό μεγάλόπνευστο έργο του «Θεία καμωδία» δείχνει καθαρά τή μεγάλη ποιητική του ιδιοφυτά.

ΔΟΥΚΑΣ ΣΤΡΑΤΗΣ. Συγγραφέας. Γεννήθηκε στά Μοσχονήσια τής Μ. Ασίας στά 1895. Έργα του: «Γράμματα σέ νέο μου φίλο», «Ιστορία ένός αλχμαλάτου», «Εἰς ἔκυπτον», «Τό εἰκονογραφικό ἔπος τής Ὁρθοδόξου Ανατολικής Εκκλησίας», «Γιαννούλης Χαλεπᾶ», «Οδοιπόρος», «Μαρτυρίες και χρίσεις», «Δεσμός», «Ἐνώπιο», «Ο μικρός ἀδερφός» κ.ά. Την πρητείαν διευθυντής τῶν περιοδικῶν «Τό τρίτο μάτι» (1935-37) και «Ἐλεύθερα Γράμματα» (1950).

ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ ΙΩΝ. Γεννήθηκε στά 1878 και πέθανε στά 1920. Σπούδασε νομικά. Την πρητείαν διπλωμάτης και πολιτευτής. Από τούς πρωτεργάτες του μακεδονικοῦ ἀγώνα, ἀγνός ἐλληνολάτρης. Συνέγραψε πολλές μελέτες και ἀρθρά πολιτικά μέ τό φευδάνυμο «Ἴδας» και δημοσίευσε τά βιβλία: «Μαρτύρων και ἡρώων αἰματοφόρων» κ.ά. Την πρητείαν διευθυντής τῶν ζωντανών θραύσματος Ηπύλο Μελά, «Σαμοθράκη», «Οσοι ζωντανοί», «Ἐλληνικός πολιτισμός» κ.ά.

ΕΛΙΟΤ ΘΩΜΑΣ. (1888 - 1965). Διάσημος Αγγλος ποιητής, δουκιμογράφος και θεατρικός συγγραφέας. Έργα: «Ἐρημη χώρα», «Η Τετάρτη τῶν τεφρῶν», «Τέσσερα κουαρτέτα» τά θεατρικά «Φόνος στή Μητρόπολη», «Οίκογενειακή συγκέντρωση», «Κοκταίηλ πάρτυ» κριτικές έργασίες «Ἐλλησαβετιανά δοκίμια» κ.ά. Στά 1948 πήρε τό βραβείο Νόμπελ γιά τή λογοτεχνία. Μέ τό έργο του Θ. Ελιοτ ἀσχολήθηκε ιδιαίτερα στή χώρα μας ὁ ποιητής Γιώργος Σεφέρης.

ΕΛΥΤΗΣ ΟΔΥΣΣΕΑΣ Ποιητής. Γεννήθηκε στό Ηράκλειο στά 1911. Θεωρεῖται ἀπό τούς πιο σημαντικούς Νεοέλληνες ποιητές. Έργα: «Προσανατολισμοί», «Σποράδες», «Ηλιος ὁ πρῶτος», «Ασμα ἡρωικό και πένθιμο γιά τὸν χαμένο ἀνθυπολογχρό τῆς Ἀλβανίας» «Ἄξιον ἐστί», «Εξι και μία τύψεις γιά τὸν οὐρανό», «Ηλιος ὁ ἡλιάτορας», «Τά ρό του Ερωτα» κ.ά. Την πρητείαν διευθυντής έγινε ο ποιητής Κώνος Λαζαρίδης.

ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ. Γεννήθηκε στήν Κεφαλλονιά στά 1905. Σπούδασε στήν Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου της Αθήνας και στό Παρίσι. Άπό τά 1939 μέχρι τά 1970 ήταν καθηγητής της Βυζαντινής Ιστορίας στό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Ακαδημαϊκός. «Έγραψε πολλές μελέτες όπως «Τό Έλληνικόν δεσποτάτον τοῦ Μωρέως» (στά γαλλικά), «Βυζάντιον», «Τουρκοκρατία» κ.ά.

ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Συγγραφέας φιλοσοφικῶν ἔργων. Γεννήθηκε στό Βασαρά Σπάρτης στά 1900. Δίδαξε φιλοσοφία πρώτα στό Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και ἀργότερα στό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Τά κυριότερα συγγράμματά του είναι: «Εἰσαγωγή στόν Πλάτωνα», «Σύστημα φιλοσοφικῆς ήθικῆς», «Πλάτωνος Φαιδροῦ», «Μαθήματα Ιστορίας τῆς φιλοσοφίας τῶν Έλλήνων», «Ο Φάσουστ τοῦ Γκαϊτε», «Πλάτων, Πλωτῖνος, Ωριγένης», «Ἡ φιλοσοφικὴ θεώρησις τῆς ἐποχῆς μας», κ.ά.

ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ. Γεννήθηκε στά 1834 στήν Κέρκυρα και πέθανε στά 1897. Σπούδασε φιλολογία στήν Λειψία. Υπήρξε συντάκτης στήν ἐφημερίδα «Νέα ήμέρα» της Τεργέστης και ἔξεδδης τή φιλολογική και πολιτική ἐπιθεώρηση «Κλειώ». «Έγραψε φιλολογικά και φιλοσοφικά ἔργα, ἀπό τά δοποῖα τό πιό σημαντικό είναι τό δίτομο: «Ἀδαμάντιος Κορακῆς». Διακρίνεται γιά τή βαθιά του ἐπιστημονική κατάρτιση, τήν κριτική του ἐμβολίσεια και τήν ὑποδειγματική καθαρεύουσα γλώσσα του.

ΚΑΒΑΦΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Γεννήθηκε στά 1863 στήν Αλεξάνδρεια και πέθανε στά 1938. Μετά τό θάνατό του συγκεντρώθηκαν τά ποιήματά του σέ ἔναν τόμο και ἔκδόθηκαν μέ τόν τίτλο «Ποιήματα». Ή ποίησή του διακρίνεται γιά τήν ίδιοτυπία της και στό περιεχόμενο και στή γλωσσική μορφή. Προτιμᾶ νά χρησιμοποιεῖ ώς σύμβολα πρόσωπα και γεγονότα τῆς ἀλεξανδρινῆς και ρωμαϊκῆς ἐποχῆς και ἀναμειγνύει γλωσσικά στοιχεῖα τῆς καθαρεύουσας και τῆς δημοτικῆς. Τό φαινομενικά πεζολογικό ποιητικό του ὕφος διακρίνεται γιά τήν ὑποβλητικότητα και τήν ἐπιγραμματικότητά του.

ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ ΝΙΚΟΣ. Γεννήθηκε στό Ηράλειο τῆς Κρήτης στά 1883 και πέθανε στό Φράιμπουργκ τῆς Γερμανίας στά 1957. Ασχολήθηκε μέ ὅλα σχεδόν τά εἰδη του γραπτοῦ λόγου. Ήταν ίδιαλτερα ἀνήσυχο πνεῦμα και ἀκατάπονητος ἐργάτης τῶν γραμμάτων. Τό ἔργο του είναι πολύ γνωστό σέ δύο τόν κόσμο. Κυριότερα ἔργα του είναι τά ἔξης: «Οδύσσεια», «Βίος και Πολιτεία τοῦ Αλέξη Ζορμπᾶ», «δ Καπετάν Μιχάλη», «Αναφορά στόν Γκρέκο», «Ο φτωχούλης τοῦ Θεοῦ», «Ταξιδεύοντας», κ.ά. Δημοσίευσε και πολλές μεταφράσεις ἀρχαίων Ἑλληνικῶν και ξένων ἔργων.

ΚΑΚΛΑΜΑΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Γεννήθηκε στό Ναύπλιο στά 1872. Έργάστηκε στην γιά πολύ καιρό ώς δημοσιογράφος και ήταν διευθυντής στήν Εφημε-

ρέδω «Νέον άστυ». Τη πηρέτησε για πολλά χρόνια ως πρεσβευτής της Ελλάδας στό Λονδίνο. Πέθανε έκει στά 1949. Ασχολήθηκε με τή λογοτεχνία και έγραψε φιλολογικές και κριτικές μελέτες. Τά έργα του τά διακρίνει εύαισθησία και λεπτότητα σκέψεως και έκφρασεως.

ΚΑΛΒΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ. Γεννήθηκε στή Ζάκυνθο στά 1792 και πέθανε στά 1869 στήν 'Αγγλία. "Εζησε τό μεγαλύτερο μέρος της ζωῆς του στήν 'Ιταλία, 'Ελβετία, 'Αγγλία και σχετίσθηκε με τόν 'Ιταλό ποιητή Φώσκολο. Τό κύριο έργο τού Κάλβου είναι οι δύο μικρές ποιητικές συλλογές, ή «Λύρα» και τά «Λυρικά» που περιέχουν είκοσι ώδες έντελως πρωτότυπες στή γλώσσα, τά μέτρα και τίς ποιητικές εικόνες. Διαπνέεται από φλογερό πατριωτισμό και λυρική διάθεση.

ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ. Συγγραφέας και ποιητικός. Γεννήθηκε στήν Πάτρα στά 1902. Μετά τίς σπουδές του γρήγορα διακρίθηκε στά γράμματα και τήν πολιτική. Τη πήρε καθηγητής του Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν στήν έδρα τής Κοινωνιολογίας, ποιητικός ἀρχηγός, υπουργός σε πολλές κυβερνήσεις και πρωθυπουργός. Από τό 1959 άνωνερήθηκε μέλος της 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν. Τόν 'Απρίλιο τού 1967, ὅταν έγινε τό πραξικόπημα, πρωθυπουργός τής κοινοβουλευτικής κυβερνήσεως, πού καταργήθηκε βίαια ήταν δ Παναγιώτης Κανελλόπουλος. Τό συγγραφικό του έργο είναι εύρυτατο. 'Ιδιαίτερη σημασία έχει τό πολύτομο σύγγραμμά του «Ιστορία του Εύρωπαικού πνεύματος». "Αλλα έργα του είναι: «ό Χριστιανισμός και ή ἐποχή μας», «Γεννήθηκα τό 1402», «Από τόν Μαραθώνα στήν Πλάνων», κ.ά.

ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ. Γεννήθηκε στά 1866 στά Λεχαινά τής 'Ηλείας και πέθανε στό Μαρούσι, στά 1922. Τό έπαγγελμά του ήταν γιατρός. Τη πηρέτησε στήν ἀρχή σε ἐμπορικά πλοῖα και μετά ώς στρατιωτικός γιατρός, ώς τό θάνατό του. Έπιδόθηκε στή λογοτεχνία και άναδείχθηκε δ κατεξοχήν ἐπικός διηγηματογράφος. "Έργα του: «Διηγήματα», «Λυγερή», «Παλιές ἀγάπεις», «Δόγμα τής Πλάτης», «Ο ζητιάνος», «Ο 'Αρχαιολόγος» κ.ά.

ΚΑΣΟΜΟΥΓΑΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Γεννήθηκε στά 1792 στήν Σιάτιστα και πέθανε στά 1872. Μέ τόν πατέρα και τ' ἀδέρφια του πήρε μέρος στήν θράση τής ἐπαναστάσεως στή Μακεδονία και ἀπό τότε έλαβε μέρος σε πάρα πολλές μάχες. Ήήρε ἐπίσης μέρος στή δεύτερη πολιορκία τού Μεσολογγίου και στήν ξεύδο. Συνέγραψε τό ιστορικό έργα «Στρατιωτικά ἐνθυμήματα» πού τ' ἀφησε ἀνέδοτα. Τό έργο αὐτό ἐκδόθηκε ἀπό τόν I. Βλαχογιάννη και είναι πολὺ δξιόλογο για τήν ιστορία τού 'Αγωνα.

ΚΙΠΛΑΙΓΚ ΡΟΥΝΤΙΑΡΝΤ. Γεννήθηκε στή Βομβάη στά 1865 και πέθανε στό Λονδίνο στά 1936. Νεώτατος ἀπέκτησε παγκόσμια φήμη. "Έγραψε ποιήματα, διηγήματα, παιδικές ιστορίες και ταξιδιωτικές ἐντυπώσεις. Τιμήθηκε με τό Βραβεῖο Νόμπελ.

ΚΛΩΝΤΕΛ ΠΑΥΛΟΣ. (1868-1955). Γάλλος συγγραφέας και διπλωμάτης. Θεωρεῖται ένας από τους μεγαλύτερους Γάλλους ποιητές της περασμένης γενιάς. Διακρίνεται για τήθρησκευτική του πίστη. "Εργα: «Πέντε μεγάλες ώδες», «Ο Ομηρος», «Ο Κλῆρος του μεσημεριού», «Ο Εύαγγελισμός», «Τό σκληρό φωμάλι», «Τό ατλαζένιο γοβάκι», κ.ά. 'Ασχολήθηκε και με μεταφράσεις άρχαίων 'Ελληνικῶν τραγωδιῶν ('Ορέστεια). Πολλά έργα του μεταφράσθηκαν στά 'Ελληνικά.

ΚΟΝΔΥΛΑΚΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Γεννήθηκε στή Βιάνο της Κρήτης στά 1861 και πέθανε στήν 'Αθήνα στά 1920. Σπούδασε Νομικά. Έργαστηκε ως συντάκτης και χρονογράφος σέ διάφορες άθηναϊκές έφημερίδες. Για είκοσι χρόνια διατήρησε τή στήλη του χρονογραφήματος στήν έφημερίδα «Εμπρός» μέτο ψευδώνυμο «Διαβάτης». "Εργα: «Οταν ήμουν δάσκαλος», «ὁ Πατούχας» κ.ά.

ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ ΦΩΤΗΣ. Λογοτέχνης και ζωγράφος. Γεννήθηκε στή Βιάνο της Κρήτης στά 1897 και πέθανε στήν 'Αθήνα στά 1965. Και τό ζωγραφικό και τό λογοτεχνικό του έργο είναι έξαιρετικά πλούσιο. 'Ο Φ. Κόντογλου διακρινόταν για τήν άγαπή του στήν ίδιατερη πατρίδα του, τήν προσήλωσή του στής παραδόσεις και τήν δρθόδοξη θρησκευτική του πίστη. Λογοτεχνικά έργα: «Πέδρο Καζάς», «Βασάντα», «Η πονεμένη Ρωμιοσύνη», «Γ' Αιβαλί η πατρίδα μου», «Γιαβάς δ θαλασσινός», «Άδαμαστες ψυχές», κ.ά. "Έγραψε και πολλά τεχνοχριτικά κείμενα σχετικά μέτο τή Βυζαντινή ζωγραφική.

ΚΟΡΑΗΣ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ. Γεννήθηκε στή Σμύρνη στά 1748 από Χιώτες γονεῖς. Σπούδασε γιατρός στό Παρίσι, δπου έζησε μέχρι πού πέθανε (1833). 'Ιπηρές πολυγραφότατος. Έξέδωσε άρχαίους "Έλληνας συγγραφεῖς μέτο προλεγόμενα και σημειώσεις, πολλά έπιστημονικά συγγράμματα και πλήθος έπιστολῶν, πολλές από τίς όποιες είναι παρανετικές για τούς συμπατριώτες του. 'Ο Κοραής μέτο τά κηρύγματά του για πατρίδα και έλευθερία και γενικά μέτον δλη του πατριωτική δράση έπέδρασε στό ίδιο υπόδουλο θύμοντος και έγινε ένας από τους πρωτεργάτες τής έλληνικής έπαναστάσεως.

ΛΑΜΠΡΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ. Γεννήθηκε στά 1851 στήν Κέρκυρα και πέθανε στά 1919. 'Υπηρές καθηγητής τής ιστορίας στό Πανεπιστήμιο τής 'Αθήνας και πρωθυπουργός για μικρό χρονικό διάστημα. Ήταν πολυγραφότατος και δημοσίευσε δεκάδες ιστορικές μελέτες πού άναφέρονται ίδιως στά βυζαντινά χρόνια και στήν έποχή τής Τουρκοκρατίας.

ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ Γεννήθηκε στά 1811 στό Ληξούρι τής Κεφαλλονιάς και πέθανε στά 1901. Σπούδασε Νομικά στήν Εύρωπη, άλλα περισσότερο ασχολήθηκε μέτο τή λογοτεχνία. "Εργα του: «Τά μυστήρια τής Κεφαλλονιάς», «Στιχουργήματα», «Ίδού δ ἄνθρωπος» (χαρακτήρες), «Στοχασμοί» κ.ά. Σατίρισε κυρίως τήν άμαθεια και τίς προλήψεις τού λαού, τόν όποιο ήθελε νά δια-

φωτίσει καί νά έξυψώσει. Είναι ένας από τούς καλύτερους σατιρικούς μας καί από τούς πιο δύναμεις μελετητές των κοινωνικῶν έλαττωμάτων.

ΛΙΠΕΡΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Γεννήθηκε στήν Λάρνακα τῆς Κύπρου στά 1866 καί πέθανε στήν Λευκωσία στά 1937. Έπηρέτησε ώς δημόσιος ύπαλληλος στήν Κύπρο καί ως καθηγητής τῆς ἀγγλικῆς γλώσσας στό Παγκύπριο Γυμνάσιο. Έξέδωσε δύο ποιητικές συλλογές μέ τίτλο «Χαλαρωμένη λύρα» καί «Στόνοι». Από τό 1923 ἄρχισε νά γράφει ποιήματα στήν κυπριακή διάλεκτο, τά δοποῖα έξέδωσε σέ δυο τόμους μέ τό γενικό τίτλο «Τζυπριώτικα τραουδικα». Τά τραγούδια του αύτα διαχρένει γνήσια έμπνευση καί πατριωτικός παλμός.

ΑΛΟΥΒΑΡΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Γεννήθηκε στήν Τήνο στά 1887 καί πέθανε στά 1961. Σπούδασε θεολογία στό Πανεπιστήμιο 'Αθηνῶν καί συμπλήρωσε τίς σπουδές του στήν Γερμανία. Στά 1925 ἀνακηρύχθηκε καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν καί στά 1960 ἔγινε μέλος τῆς 'Ακαδημίας. "Εγινε δύο φορές Έπουργός τῆς Παιδείας. "Εργα του: «Παῦλος, ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ», «Ἐλσαγγή εἰς τάς περὶ Παύλου σπουδάς», «Ἐπιστολῶν Παύλου Χαρακτήρ», «Ἐπόμημα εἰς τάν πρός Κολοσσαῖς ἐπιστολήν», «Μεταξύ δύο κόσμων», «Ἴστορία τῆς Φιλοσοφίας», «Νοσταλγικαὶ περιπλανήσεις», «Ἐκπαίδευσις καί ἀνθρωπισμός» κ.ἄ.

ΜΑΒΙΛΗΣ ΛΟΡΕΝΤΖΟΣ. Γεννήθηκε στά 1860 στήν Κέρκυρα καί σκοτώθηκε τό 1912, πολεμώντας γιά τήν πατρίδα, στό Δρίσκο τῆς Ήπείρου. Σπούδασε φιλολογία στήν Γερμανία καί ἔγραψε ποιήματα. Μετά τό θάνατό του τά ποιήματά του καθώς καί οἱ μεταφράσεις του ἀπό τήν ξένη λογοτεγνία ἐκδόθηκαν σέ τόμο μέ τίτλο «Ἐργα». Ο Μαβίλης ὑπῆρχε φλογερός πατριώτης στή ποίηση δύως καί στή ζωή.

ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Γεννήθηκε στό Λιδωρίκι στά 1797 καί πέθανε στήν 'Αθήνα στά 1864. Ήναν ένας από τούς σημαντικούς ὑγιαντιστές τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 καί ἔφθασε ώς τό βαθύτοῦ στρατηγοῦ. Συνέγραψε «Ἀπομνημονεύματα» σέ δύο τόμους. Τό ἔργο του είναι σημαντικό ώς ιστορική πηγή καί γλωσσικό μνημεῖο τῆς ἐποχῆς τῆς ἐπαναστάσεως.

ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ. Γεννήθηκε στά 1870 στό Μεσολόγγι καί πέθανε στήν 'Αθήνα στά 1942. Σπούδασε νομικά στό Πανεπιστήμιο τῆς 'Αθήνας. "Εγράψε ποιήματα. "Εργα: «Ωρεε», «Ἄσφοδελοι», «Πεπρωμέναι», «Ἄντιλαλοι» κ.ἄ. Τυπήθηκε μέ τό 'Εθνικό ἀριστεῖο γραμμάτων καί τεχνῶν.

ΜΑΡΚΟΡΑΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ. Γεννήθηκε στήν Κεφαλλονιά στά 1826 καί πέθανε στά 1911. Σπούδασε νομικά στήν 'Ιταλία καί κατόπι στήν Κέρκυρα, στήν 'Ιόνιο 'Ακαδημία. 'Αφιερώθηκε στήν ποίηση καί δημοσίευσε στά 1875 τό ἐπικοινωνικό ποίημα «Ὀρκος». Στά 1898 ἔξέδωκε τή τελευταία του ποιητική συλλογή μέ τίτλο «Μικρά ταξίδια».

ΜΕΛΑΣ ΠΑΥΛΟΣ. 'Τηπήρες διά πρωτεργάτης μακεδονομάχος, τό σύμβολο καί διάρκειας του μακεδονικού αγώνα. Γεννήθηκε στά 1870 καί ήταν δέξιωμακτικός του έλληνικού στρατού. Αγωνίστηκε νά αφυπνίσει τό ένδιαιφέρον του έλληνικού κράτους για τη Μακεδονία καί μέ τό φυεδώνυμο καπετάν «Μίκης Ζέζας», συγκρότησε σώμα από τριανταπέντε (35) άνδρες καί άρχισε τήν έκκαθάριση τής μακεδονικῆς γῆς. Σκοτώθηκε από τουρκικό απόσπασμα, προδομένος από τούς Βουλγάρους κομιτατζήδες, στό χωριό Στάτιστα τής Καστοριάς τό φθινόπωρο του 1904.

ΜΕΛΑΣ ΣΠΥΡΟΣ. Γεννήθηκε στή Ναύπακτο στά 1883 καί πέθανε στήν 'Αθήνα στά 1966. Ήταν συντάκτης καί χρονογράφος σέ πολλές έφημερίδες καί σκηνοθέτης θεάτρου. Εγράψε σέ όλα σχεδόν τά ειδη τής λογοτεχνίας. 'Τηπήρες μέλος τής 'Ακαδημίας. Διακρίθηκε κυρίως στό χρονογράφημα, τήν ιστορική βιογραφία καί τό δράμα. Χρονογραφήματα: «Σφυρίγματα», «Κουβέντες του Φορτούνιο» κ.ά. Ιστορικές βιογραφίες: «Ο Γέρος του Μοριά», σέ δύο τόμους, «Ο ναυάρχος Μιαούλης», «Τά ματωμένα ράσσα» κ.ά. Θεατρικά έργα: «Ο γιός του Λεκιου», «Τό χαλασμένο σπίτι», «Ο μπαμπάς έκπαιδεύεται», «Ο Παπαφλέσσας». κ.ά.

ΜΟΝΤΑΙΝΙΟΣ ΜΙΧΑΗΛ (1533-1592). Μεγάλος Γάλλος συγγραφέας. Θεωρεῖται διέφραστής του άναγεννησιακού πνεύματος στή γαλλική λογοτεχνία. Περίφημο είναι τό βιβλίο του μέ τίτλο «Δοκίμια». Ο Μονταίνιος ήταν έτηρεασμένος από τούς αρχαίους «Ελληνες συγγραφεῖς καί ιδίως από τόν Πλούταρχο.

ΜΥΡΙΒΙΔΗΣ ΣΤΡΑΤΗΣ. Γεννήθηκε στά 1892 στή Συκαμιά τής Μυτιλήνης καί πέθανε στήν 'Αθήνα στά 1969. Δημοσιογράφος καί λογοτέχνης. Δημοσίευσε διηγήματα, μυθιστορήματα καί ποιήματα. Τά σημαντικότερα έργα του είναι τά μυθιστορήματα: «Η ζωή ἐν τάφῳ» μέ ύπόθεση από τό πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο, «Η δασκάλα μέ τά χρυσά μάτια» καί «Η Παναγιά ή Γοργόνα» καθώς καί οι συλλογές διηγημάτων: «Τό πράσινο βιβλίο» καί «Τό γαλάζιο βιβλίο».

ΜΩΡΑΪΤΙΔΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Γεννήθηκε στή Σκιάθο στά 1850. Σπούδασε φιλολογία στό Πανεπιστήμιο τής 'Αθήνας καί διδάξεις γιά πολλά χρόνια ώς καθηγητής στά Γυμνάσια. Συμπολίτης, σύγχρονος καί συγγενής του Παπαδιαμάντη είναι καί αύτός νοσταλγός τής πατρίδας του καί τής απλούτης ζωής. Στά διηγήματά του, ζωγραφίζει καί αύτός τή ναυτική ζωή κυρίων τής Σκιάθου. Έκτός από διηγήματα έγραψε καί έργα θεατρικά καί ταξιδιωτικές έντυπωσεις. Τά διηγήματά του έκδόθηκαν σέ έξι τόμους μέ γενικό τίτλο «Μέ τού βοριά τά κύματα». Τά δράματά του έχουν τούς τίτλους: «Καταστροφή τῶν Ψαρῶν», Βάρδας Καλλέργης». Στά 1928 έγινε μέλος τής 'Ακαδημίας. Κατέπιν έγινε μοναχός καί αποσύρθηκε στήν πατρίδα του, διπου πέθανε στά 1929.

ΠΑΛΑΜΑΣ ΚΩΣΤΗΣ. Γεννήθηκε τό 1859 στήν Πάτρα από Μεσολογγίτες γονεῖς καί πέθανε στήν 'Αθήνα τό 1943. Σπούδασε νομικά στό Πανεπιστήμιο 'Αθηνῶν καί ύπηρέτησε γιά πολλά χρόνια γενικούς γραμματέας του. Διορίστηκε από τό πρώτα μέλη τῆς 'Ακαδημίας στά 1926. Πολυγραφότατος ποιητής καί πεζογράφος. Ποιητικές συλλογές: «Τραγούδια τῆς πατρίδος μου», «Ο τάφος», «Η άσταλευτή ζωή», «Η Πολιτεία καί ή μοναξιά», «Οι κακοί τῆς λιμνοθάλασσας καί τά Σατιρικά γυμνάσματα», «Δειλοί καί σκληροί στέχοι», «Ο δωδεκάλογος τοῦ γύρτου» (έπικολυρικό), «Η φλογέρα τοῦ βασιλιά» (έπικο) κ.ά. Διηγήματα: «Θάνατος παλικαριοῦ», «Διηγήματα». Δράμα: «Η Τρισέγηνη». Κριτικά: «Τά πρώτα κριτικά», Ηεζοί δρόμοι» (3 τόμοι), «Τά χρόνια μου καί τά χαρτιά μου» (2 τόμοι) κ.ά. Είναι ό καθολικότερος ποιητής μας, γιατί έμπνευσθηκε από τή σύγχρονη εύρωπακή πνευματική κίνηση καί από τή συναισθηματική ζωή τῆς σύγχρονης έποχής.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Μ. ΙΩΑΝΝΗΣ. Γεννήθηκε στό Αιτωλικό στά 1901. Σπούδασε φιλολογία στό Πανεπιστήμιο 'Αθηνῶν. Άσχολήθηκε μέ τή λογοτεχνία καί έγραψε κριτικές μελέτες, μυθιστορήματα, ποιήματα καί ταξιδιωτικές έντυπωσεις. Οι κριτικές μελέτες του έκδόθηκαν σέ ξει τόμους μέ τό γενικό τίτλο «Πρόσωπα καί κείμενα». Τά βιβλία του «Έλληνικοί ορίζοντες» καί «Σκαραβαῖος δ ιερός» άναφέρονται σέ ταξίδια του στήν 'Ελλάδα καί τήν Αίγυπτο καί είναι ξριστα στό είδος τους.

ΠΑΠΑΓΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ (1884-1955). Γεννήθηκε καί πέθανε στήν 'Αθήνα. Σπούδασε στή Στρατιωτική σχολή ίππικου τοῦ Βελγίου καί πήρε μέρος σέ δλους τούς πολέμους από τά 1912 καί κατόπιν. Είναι ό νικητής άρχιστράτηγος τοῦ 'Ελληνοϊταλικού πολέμου (1940-1941) καί τοῦ πολέμου 1946-1949. Γιά τίς ήπηρεσίες του ή πατρίδα τόν τίμησε μέ τόν τίτλο τοῦ στρατάρχη. Ύπηρξε πρωθυπουργός από τό 1952 ως τό 1955. Δημοσίευσε τά πολεμικά του απομνημονεύματα: «Ο πόλεμος τῆς Έλλάδος 1940-1941», στά όποια μέ τή λιτή στρατιωτική φρασεολογία ἔκθέτει τά γεγονότα τῆς μεγάλης έλληνικῆς νίκης.

ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Γεννήθηκε στή Σκιάθο στά 1851 καί πέθανε στά 1911. Σπούδασε φιλολογία στό Πανεπιστήμιο 'Αθηνῶν. Δημοσίευσε σέ έφημερίδες καί περιοδικά μυθιστορήματα δύπως «οι Έμποροι τῶν έθνῶν», «Η Γυφτοπούλα», «Η φόνισσα» κ.τ.λ. «Ομως δεξάστηκε κυρίως γιά τά διηγήματά του, γραμμένα στήν Ιδιότυπη καί λυρική γλώσσα του. Τά περισσότερα έργα του περιγράφουν ηθη καί έθιμα τῆς πατρίδας του. καί διαπνέονται από βαθιά εὐλάβεια, θερμή άφοσίσωση στήν πατρίδα καί μεγάλη λατρεία πρός στήν έλληνική φύση».

ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ. Συγγραφέας φιλοσοφικῶν καί παιδαγωγικῶν ἔργων. Γεννήθηκε στόν Πειραιά στά 1900. Ύπηρξε έκπαιδευτικός σύμβουλος καί συχνά κατέλαβε ίψηλά δξιώματα στή Παιδεία. Έπηρέασε τήν έκπαιδευ-

τική πολιτική της γώρχας. Τό 1974 άναδείχθηκε βουλευτής 'Επικρατέας. Κυριότερα ἔργα του είναι: «Αἰσθητική», «Γνωσιολογία», «Ἡθική», «Νεοελληνική φιλοσοφία», «Παλαιμάς, Καβάφης, Σικελιανός», «Ἀγῶνες καὶ ἀγωνία γιὰ τὴν Παιδεία», «Φιλοσοφικά προβλήματα», «Πρακτική φιλοσοφία». κ.ά.

ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ ΖΑΧΑΡΙΑΣ. Γεννήθηκε στό Καρπενήσι στά 1877 καὶ πέθανε στήν 'Αθήνα στά 1940. Ἐπιδόθηκε στή δημοσιογραφία καὶ τή λογοτεχνία. 'Ὑπῆρξε διευθυντής τῆς 'Εθνικῆς Πινακοθήκης καὶ μέλος τῆς 'Ακαδημίας. "Ἐγραψε ποιήματα, διηγήματα καὶ τό θεατρικό ἔργο ("Ο δρόκος τοῦ πεθαμένου" (δραματοποίηση τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ «Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ»). "Ἐργα του: Πεζογραφήματα: «Πεζοὶ ρυθμοί», «Ἡ θυσία», «Ἀγιον "Ορος», «Βυζαντινὸς ὄρθρος». Ποιήματα: «Πολεμικά τραγούδια», «Χειλιδόνια», «Θεῖα δῶρα». "Ἐγραψε ἐπίσης χρονογραφήματα καὶ μεγάλη σειρά ἀπό ἀρθρα καὶ μελέτες σέ αισθητικά καὶ τεχνοκριτικά θέματα.

ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Γιός τοῦ ἑθνικοῦ μας ιστορικοῦ Κ. Παπαρρηγοπούλου. Γεννήθηκε στήν 'Αθήνα στά 1843 καὶ πέθανε στά 1873. Σπούδασε νομικά. 'Ασχολήθηκε κυρίως μέ τήν ποίηση καὶ είναι ἀπό τούς καλύτερους ποιητές τῆς ορμαντικῆς σχολῆς. "Ἐργα του: «Στόνοι», «Χειλιδόνες», «Συζύγου ἐκλογή» (πολιτική κωμωδία), «Ἄσμα ἀσμάτων» (κατ' ἀπομίμηση τοῦ Σολομώντα). "Ἐγραψε καὶ συνοπτική ιστορία τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως πού ἐκδόθηκε ἐπανειλημμένα.

ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Γεννήθηκε στήν Κωνσταντινούπολη στά 1815 καὶ πέθανε στήν 'Αθήνα στά 1891. Τόπος καταγωγῆς του ἡ Βυτίνα 'Αρκαδίας. Σπούδασε στή Γαλλία καὶ τή Γερμανία καὶ στά 1851 διορίστηκε καθηγητής Ιστορίας στό Πανεπιστήμιο 'Αθηνῶν. Είναι διασημότερος ιστορικός τῆς Νέας Ελλάδας καὶ τό ἔργο του «Ιστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ "Εθνους» είναι ιστορικό μνημεῖο μέ ὀλοφάνερα λογοτεχνικά χαρίσματα.

ΠΑΠΑΤΣΩΝΗΣ ΤΑΚΗΣ. Ποιητής. Γεννήθηκε στήν 'Αθήνα στά 1895 καὶ πέθανε τό 1976. Μέλος τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν. Πήρε τό Α' κρατικό βραβεῖο τῆς ποίησης στά 1964. "Ἐργα: «Ἐκλογή Α'», «Ἐκλογή Β'», «Ἀσκηση στόν "Αθώ", «Ὀπου ḥν εῆπος», «Μολδοβλαχικά τοῦ μύθου» κ.ά. "Ἐγραψε καὶ πολλές οἰκονομικές μελέτες.

ΠΟΛΙΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Γεννήθηκε στήν Καλαμάτα στά 1852 καὶ πέθανε στήν 'Αθήνα στά 1912. Σπούδασε φιλολογία καὶ νομικά στό Πανεπιστήμιο 'Αθηνῶν καὶ κατόπιν στή Γερμανία. 'Ὑπῆρξε γιά πολλά χρόνια καθηγητής τῆς ἀρχαιολογίας καὶ μυθολογίας στό Πανεπιστήμιο τῆς 'Αθήνας καὶ διατήρησε τήν ίδιότητα αὐτή ὡς τό θάνατο του. "Ἐπιδόθηκε σέ Λαογραφικές μελέτες καὶ είναι διδυτής τῆς ἐπιστήμης τῆς Λαογραφίας στήν Ελλάδα. Τό ἔργο του «Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ» είναι ἀξιόλογο.

Σπουδαία είναι ή συλλογή δημοσικῶν τραγουδιῶν «Ἐξελογαῖ ἀπό τὰ τραγούδια τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ». "Ἐγραψε ἐπίσης διάφορες κριτικές καὶ αἰσθητικές μελέτες.

ΠΟΛΙΤΗΣ ΦΩΤΙΟΣ. Γεννήθηκε στά 1890 στήν Ἀθήνα καὶ πέθανε στά 1935. Σπούδασε Νομική στό Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθήνας καὶ ἔπειτα Ιστορία τοῦ Θεάτρου καὶ σκηνοθεσία στή Γερμανία. Διακρίθηκε κυρίως ὡς σκηνοθέτης τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου καὶ ὡς κριτικός. Τό κριτικό του ἔργο είναι σκορπισμένο στίς ἐφημερίδες. Μετά τό θάνατό του συγκεντρώθηκε τό καλύτερο μέρος του σὲ δύο τόμους «Ἐξελογή ἀπό τό ἔργο του».

ΠΟΛΥΓΛΑΣ ΙΑΚΩΒΟΣ. Γεννήθηκε στήν Κέρκυρα στά 1826 καὶ πέθανε στά 1896. Σπούδασε στήν Ἰταλία. Μελετήτης τῶν κλασικῶν κάθε ἐποχῆς, Ἑλλήνων, Λατίνων, Ἰταλῶν, "Ἄγγλων, Γερμανῶν. Ὑπῆρξε βουλευτής τῆς Κέρκυρας. Μετάφρασε τήν «Τρικυμία» καὶ τόν «Ἀμλετ» τοῦ Σαΐξπηρ, τήν «Ἰλιάδα» καὶ τήν «Ὀδύσσεια» τοῦ Ομήρου. Ἡταν στενός φίλος τοῦ Σολωμοῦ. Ἐξέδωσε στά 1859 «Ἀπαντα τά εὐρισκόμενα» τοῦ Σολωμοῦ μέ μεγάλη εἰσαγωγή πού τήν ἐπέγραψε τά «Προλεγόμενα».

ΠΟΡΦΥΡΑΣ ΛΑΜΠΡΟΣ. Φιλολογικό φευδώνυμο τοῦ Δημητρίου Σύψωμου. Γεννήθηκε στή Χίο στά 1879 καὶ πέθανε στόν Πειραιά στά 1932. Ἐγραψε λίγα, ἀλλά ἐκλεκτά λυρικά ποιήματα, πού ἐκδόθηκαν μέ τόν τίτλο «Σκιές» καὶ «Μουσικές φωνές».

ΠΡΟΒΕΛΕΠΤΙΟΣ ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΗΣ. Γεννήθηκε στή Σίφνο στά 1850 καὶ πέθανε στήν Ἀθήνα στά 1935. Σπούδασε φιλολογία στό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν καὶ συμπλήρωσε τίς σπουδές του στή Γερμανία. Ἀνακηρύχθηκε διδάκτωρ στό Πανεπιστήμιο τῆς Ἱένας. Ὑπῆρξε γιά λίγο γραμματέας στό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, βουλευτής τῆς πατρίδας του ἀπό τά 1899 ὥς τά 1905 καὶ μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἀπό τά 1926. Ἀφοσιώθηκε στή λογοτεχνία καὶ κυρίως στήν ποίηση. Ἐξέδωσε τίς ἔχης ποιητικές συλλογές: «Ποιήματα παλαιά καὶ νέα», «Ποιήματα», καὶ «Ἐμπρός στό ἀπειρον». Δράματα: «Ἡ κόρη τῆς Ἀήμνου», «Ο Νικηφόρος Φωκᾶς», «Φαιδρα», «Ρήγας», «Ἀσωτος υἱός». Μετάφρασε τό πρῶτο μέρος τοῦ «Φάουστ» τοῦ Γκαϊτε καὶ τό κλασικό ἔργο τοῦ Λέσιγκ «Λαοκόων». Ἡ γλώσσα του είναι ἀνάμεικτη.

ΡΑΓΚΑΒΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Γεννήθηκε στήν Κωνσταντινούπολη στά 1809 καὶ πέθανε στά 1892. Σπούδασε στό Μόναχο καὶ ἦταν καθηγητής τῆς Ἀρχαιολογίας στό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν. Βγῆκε βουλευτής καὶ ἔγινε ὑπουργός καὶ πρεσβευτής. Δημοσίευσε ἔργα ἀρχαιολογικά-Ιστορικά-λογοτεχνικά, ποιήματα, δράματα, κωμωδίες καὶ μετέφρασε ἀρχαῖα καὶ νεώτερα δράματα. Τῶν «Ἀπάντων» του ἐκδόθηκαν 19 τόμοι.

ΡΙΤΣΟΣ ΓΙΑΝΝΗΣ. Ποιητής. Γεννήθηκε στή Μονεμβασία στά 1909. Ή ποιητική του προσφορά είναι πλούσια και σπουδαία. Θεωρεῖται άπό τους σημαντικότερους σύγχρονους ποιητές. «Όλο του τό έργο άρχισε νά έκδιδεται σέ τόμους στά 1961 μέ τόν τίτλο «Ποιήματα». Ασχολήθηκε μέ μεταφράσεις ξένων ποιητῶν.

ΡΟΙΔΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛΑ. Γεννήθηκε στή Σύρο στά 1835 και πέθανε στήν Αθήνα στά 1904. «Εγράψε διηγήματα και κριτικές μετέπειτα.» Έργα του: «Η πάπισσα Ιωάννω», «Συριανά διηγήματα», «Τά είδωλα» κ.τ.λ. «Τσερα άπό τό θάνατό του έκδιδηκαν σέ 7 τόμους τά «Απαντά» του.

ΣΑΙΕΠΗΡ ΟΥΓΙΑΛΙΑΜ. Σπουδαίος «Αγγλος δραματικός ποιητής (1564-1616). Εγράψε 37 δραματικά έργα, άπό τά όποια πολλά μεταφράσθηκαν και στήν έλληνική γλώσσα και παίχτηκαν στό Θέατρο: «Μάκβεθ», «Αμλετ», «Βασιλεύς Λήρ», «Ιούλιος Καίσαρ», «Οθέλλος», «Τρικυμία» κ.ἄ. Περίφημα είναι τά «Σονέτα» του.

ΣΕΦΕΡΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ. Άπό τους κορυφαίους νεοέλληνες ποιητές. Γεννήθηκε στή Σμύρνη στά 1900 και πέθανε στήν Αθήνα στά 1971. Ποιητικά έργα: «Στροφή», «Στέρνα», «Μυθιστόρημα» «Τετράδιο γυμνασμάτων», «Ημερολόγιο καταστρώματος Α'», «Ημερολόγιο καταστρώματος Β'». «Κίλη», «Κύπρον, οι μ' έθεσπισεν ...». Πεζογραφήματα: «Εξι νύχτες στήν Ακρόπολη», μυθιστόρημα, «Μέρες 1935-1941» και «Μέρες 1945-1951», ήμερολόγιο. Οι κριτικές του μελέτες συγκεντρώθηκαν σέ δυο τόμους μέ τόν τίτλο «Δοκιμές». Ο Γ. Σεφέρης ασχολήθηκε ίδιαίτερα μέ τή μελέτη και τήν παρουσίαση τού έργου του «Αγγλου ποιητή Θ. Σ. Ελιοτ. Μετέφρασε έπισης κείμενα άπό τήν Αγία Γραφή και διαλεγέτα κείμενα πολλών ξένων τοιητῶν. Γενικά τό έργο του Σεφέρη θεωρεῖται σταθμός γιά τή σύγχρονη λογοτεχνία μας. Ο Γ. Σεφέρης είναι δ πρώτος και ό μοναδικός μέχρι σήμερα νεοέλληνας λογοτέχνης πού τιμήθηκε άπό τή Σουηδική Ακαδημία μέ τό βραβεϊο Νόμπελ γιά τή Λογοτεχνία (1963).

ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ ΑΓΓΕΛΟΣ. Άπό τους κορυφαίους νεοέλληνες ποιητές. Γεννήθηκε στή Λευκάδα στά 1884 και πέθανε στήν Αθήνα στά 1951. Καθαρά ποιητικά του έργα: «Αλαφροί σκιαστοί», «Πρόλογος στή Ζωή», «Στίχοι», «Μήτηρ Θεοῦ», «Τό Πάσχα τῶν Ἑλλήνων», «Αχριτικά», «Αντίδωρο». Εξέδωσε έπισης και τίς ποιητικές τραγωδίες «Ο διύραρμβος τοῦ ρόδου», «Δαίδαλος στήν Κρήτη», «Σίβυλλα», «Ο Χριστός στή Ρώμη», «Ο θάνατος τοῦ Διγενῆ». Τά «Απαντά του έκδιδονται σέ σειρά τόμων μέ τόν τίτλο «Λυρικός Βίος». Ο Σικελιανός μαζί μέ τή γυναικά του Εύα άγωνίστηκε γιά τήν άναβιση τοῦ άρχαιού δελφικού πνεύματος. Γι' αύτό τό σκοπό διαργάνωσε στά 1927 και 1930 σπουδαίες πνευματικές και καλλιτεχνικές έκδηλώσεις στούς Δελφούς.

ΣΙΛΛΕΡ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ (1759-1805). Σπουδαῖος Γερμανός ποιητής καὶ δραματουργός. Σύγχρονος καὶ φίλος τοῦ Γκάιτε. Ἐγραψε σπουδαῖα Ιστορικὰ καὶ κριτικὰ ἔργα, ἔγινε δημος θεατρικού κυρίων για τὰ λυρικά του ποιήματα, καὶ τίς τραγωδίες του «Γουλιέλμος Τέλλος», «Μαρία Στιούαρτ», «Ζάν ντ' Αρκ», «Λουΐζα Μύλλερ» κ.τ.λ. Πολλά ἀπό τὰ ἔργα του μεταφράσθηκαν στά ἐλληνικά καὶ ἀνεβάστηκαν ἀπό ἑλληνικά θέατρα.

ΣΚΙΠΗΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ. Γεννήθηκε στήν Ἀθήνα στά 1881 καὶ πέθανε στά 1953. Παρακολούθησε μαθήματα λογοτεχνίας καὶ αἰσθητικῆς στό Παρίσιο. Ὑπῆρξε γραμματέας τῆς Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν. Στά 1945 ἀνακηρύχθηκε μέλος τῆς 'Ακαδημίας Ἀθηνῶν. Ἐξέδωσε πολλές ποιητικές συλλογές, ἀπό τίς όποιες οἱ κυριότερες εἶναι: «Τραγούδια τῆς δρφανῆς», «Μεγάλη αὔρα», «Κυρά Φροσύνη», «Κολχίδες», «Μέσα ἀπό τά τείχη» κ.ἄ. Ἐγραψε ἐπίσης τό δράμα «Χριστός Ἀνέστη» καὶ μετέφρασε τό ἔπος τοῦ Ἡσιόδου «Ἐργα καὶ ήμέραι».

ΣΟΛΩΜΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ. Ὁ Ἐθνικός ποιητής τῆς νεώτερης Ἑλλάδας. Γεννήθηκε στά 1798 στή Ζάκυνθο. Σπουδασε στήν Κρεμώνα καὶ ἐπειτα στήν Παβία τῆς Ἰταλίας. Στά 1818 γύρισε στή Ζάκυνθο ὅπου ἔμεινε ώς τά 1828. Ἀπό τότε ώς τό θάνατό του (1857) ἔμεινε στήν Κέρκυρα. Τά πρῶτα ποιήματά του τά ἔγραψε στήν Ἰταλική γλώσσα, πολὺ γρήγορα ὡμως ἀσχολήθηκε μέ τή συστηματική μελέτη τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ μέ τή σύνθετη ἑλληνικῶν ποιημάτων. Ἐγραψε κυρίως ποιήματα καὶ λίγα πεζά. Ποιήματα: «Ὕμνος εἰς τήν ἐλευθερίαν», «Ἡ φραγκωμένη», «Ο Λάμπρος», «Ο Κρητικός», «Ο Πόρφυρας», «Οἱ ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» κ.ἄ. Πεζά: «Διάλογος μεταξύ ποιητοῦ, φίλου καὶ σοφολογιώτατου», «Ἡ γυναίκα τῆς Ζάκυνθου» καὶ διάφορα πεζά σχεδιάσματα ποιημάτων του καὶ σημειώσεις, ὅλα στή δημοτική γλώσσα. Ὁ Σολωμός εἶναι ὁ θεμελιωτής τῆς νεώτερης μης ποίησης.

ΣΟΥΓΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ. Γεννήθηκε στά 1852 στή Σύρο καὶ πέθανε στά 1919 στήν Ἀθήνα. Σπουδασε φιλολογία. Ἀπό τά 1883 ώς τά 1918 ἔξεδιδε τήν ἑβδομαδιαία σατιρική ἐφημερίδα «Ο Ρωμιός». Ἐγραψε καὶ ἄλλα σατιρικά ποιήματα, ἔμμετρες σατιρικές κωμῳδίες καὶ λίγα λυρικά πού ἐκδόθηκαν σέ 6 τόμους μέ τόν τίτλο «Ποιήματα».

ΣΟΥΤΣΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Γεννήθηκε στήν Πόλη στά 1808 καὶ πέθανε στά 1863. Ποιητικά του ἔργα: «Ο Περιπλανώμενος», «Ἡ τουρκομάχος Ἑλλάς», «Τό πανόραμα» κ.ἄ.

ΣΟΥΤΣΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ. Γεννήθηκε στήν Πόλη στά 1806 καὶ πέθανε στά 1868. Ποιητικά του ἔργα: «Ἡ κιθάρα». Δραματικά ἔργα: «Ο Οδοιπόρος», «Μεσίας», «Εβδόμιος Βλαχάβας», «Ο χρηστός».

ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Γεννήθηκε στήν Σμύρνη στά 1901. Σπουδασε φιλο-

λογία στό Πανεπιστήμιο 'Αθηνῶν καί συμπλήρωσε τίς σπουδές του στή Λιψία. Γυρίζοντας στήν Ἐλλάδα διορίστηκε ύφρηγητής τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλολογίας στό Πανεπιστήμιο 'Αθηνῶν. Συνεργάσθηκε σέ πολλά ἐπιστημονικά καί φιλολογικά περιοδικά καί ἔξεδωσε τό «Συμπόσιον» τοῦ Πλάτωνα μέ ἐντολή τῆς Ἀκαδημίας 'Αθηνῶν. Δημοσίευσε φιλολογικές, ιστορικές, παλαιογραφικές καί ἄλλες μελέτες. Πέθανε πρόωρα στά 1937.

ΤΑΤΑΚΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ. Συγγραφέας φιλοσοφικῶν ἔργων. Γεννήθηκε στά 1896 στήν "Ανδρο". Υπηρέτησε ώς καθηγητής στή Μέση Ἐκπαίδευση, ἀνώτατος ἐκπαιδευτικός σύμβουλος καί καθηγητής τῆς Φιλοσοφίας στό Πανεπιστήμιο τῆς Θεσσαλονίκης. Κυριότερα ἔργα του είναι: «Στή Χώρα τῶν στοχασμῶν», «Παραγωγή-Ἐπαγωγή», «Ἡ συμβολή τῆς Καππαδοκίας στή χριστιανική σκέψη», «Φιλοσοφία καί ἐπιστήμη», «Ἀοργική», «Σωκράτης», «Ἡ βιζαντινή φιλοσοφία» (στά Γαλλικά) κ.ἄ.

ΤΕΝΝΥΣΟΝ ΑΛΦΡΕΔΟΣ (1809-1892). Βραβευμένος ποιητής τῆς Ἀγγλίας, ἐπηρεασμένος ἀπό τό συμπατριώτη του Μπάρυον καί γενικά ἀπό τή ρομαντική ἐλληνολατρία τῆς ἐποχῆς του. Δημοσίευσε πολλά ποίηματα. Ο «Ὀδυσσέας» του ξταν ἔνα ἀπό τά πολύ γνωστά καί ἀγαπητά.

ΤΕΡΖΑΚΗΣ ΑΓΓΕΛΟΣ. Συγγραφέας. Γεννήθηκε στό Ναύπλιο στά 1907. Είναι μέλος τῆς Ἀκαδημίας 'Αθηνῶν. ች συγγραφική του προσφορά είναι πλούσια. Πεζογραφικά ἔργα: «Ἡ παρακμή τῶν Σκληρῶν», «Ἡ μενεζεδένια Πολιτεία», «Ἡ πριγκιπέσα Ιζαμπώ», «Ταξίδι μέ τόν "Ἐσπερο>", «Δίχως Θεό», «Μυστική ζωή» κ.ἄ. Θεατρικά: «Ο αὐτοκράτωρ Μιχαήλ», «Γαμήλιο ἐμβατήριο», «Ο Σταυρός καί τό σπαθί», «Θεοφανώ» κ.ἄ. Ἐγραψε ἐπίσης πολλά δοκίμια, πού ἀναφέρονται στά πνευματικά καί ψυχικά προβλήματα τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου.

ΤΣΑΤΣΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Συγγραφέας ἐπιστημονικῶν καί φιλοσοφικῶν ἔργων, κριτικῶν μελετῶν καθώς καί δοκιμών. Γεννήθηκε στήν 'Αθήνα στά 1899. Υπῆρξε καθηγητής στό Πανεπιστήμιο τῆς 'Αθήνας στήν ἔδρα τῆς εἰσαγωγῆς στήν ἐπιστήμη τοῦ δικαίου καί τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου. Ἀπό τά 1961 είναι μέλος τῆς Ἀκαδημίας 'Αθηνῶν. Ἀνακηρύχθηκε πολλές φορές βουλευτής καί ὑπῆρξε ὑπουργός. Σήμερα είναι Πρόεδρος τῆς Ἐλληνικῆς Δημοκρατίας. Κυριότερα ἔργα του: «Εἰσαγωγή εἰς τήν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου», «Μελέται φιλοσοφίας τοῦ δικαίου», «Ἡ γνωσιολογία τοῦ Κάντ», ώς εἰσαγωγή εἰς τήν ἰδεοκρατίαν», «Ἡ κοινωνική φιλοσοφία τοῦ Κάντ», «Ἡ κοινωνική φιλοσοφία τῶν ἀρχαίων Ἐλλήνων», «Ἐλληνική πορεία», «Κωστής Πολακάς», «Αἰσθητικά δοκίμια», «Ἄφορισμοί καί διαλογισμοί» (4 τόμοι) κ.ἄ.

ΤΣΟΥΝΤΑΣ ΧΡΙΣΤΟΣ. Γεννήθηκε στά 1857 στή Στενήμαχο τῆς 'Ανατολικῆς Ρωμυλίας καί πέθανε στά 1934 στήν 'Αθήνα. Σπουδασε φιλολογία στήν

Αθήνα και άρχαιοι λόγιοι στή Γερμανία. Τηνηρέτησε ως έφορος άρχαιοιστήων και ύπηρξε καθηγητής της άρχαιοι λόγιας στό Πανεπιστήμιο Αθηνῶν. Εξέδωσε τά έξης έργα: «Μυκῆναι και μυκηναϊκός πολιτισμός», «Αι προϊστορικαί ακροπόλεις Διμηνίου και Σέσκλου», «Τιστορία της άρχαιας ελληνικῆς τέχνης», «Η Αζερόπολης τῶν Αθηνῶν» κ.ά.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

Έλληνική Νομαρχία, Πρόλογος, Ανωνύμου του "Έλληνος" 7

I. ΡΗΤΟΡΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

1. Λόγος τοῦ Κολοκοτρώνη στήν Πνύκα	12
2. Λόγος ἐπιμνημόσυνος εἰς Παῦλον Μελάνη, Σπυρ. Λάζαρου	17
3. Λόγος ἐκφωνηθείς τήν 25ην Μαρτίου 1942 εἰς τό Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, Δ. Ζακυθηνοῦ	20

II. ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ—ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ

1. Παναγία ἡ γλυκοφιλοῦσα, Ἀλ. Παπαδιαμάντη	32
2. [Ἡ φυγὴ], Στρατῆ Δούκα	49
3. Ναύαρια, Ἀνδρ. Καρκαβίτσα	54
4. Παραδόσεις, Ν. Πολίτου	57

III. ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ—ΒΙΟΓΡΑΦΙΕΣ—ΧΡΟΝΙΚΑ

1. Ἀπομνημονεύματα, Ἰω. Μαχρυγιάνη	62
2. Διήγησις συμβάντων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς (καθ' ὑπαγόρευσιν Θ. Κολοκοτρώνη εἰς Γ. Τερτσέτην)	67
3. Στρατιωτικά ἐνθυμήματα, Ν. Κασομούλη	69
4. Ἡ πενία τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, Δ. Θερειανοῦ	71
5. Ὁ τορπιλισμός τῆς «Ἐλλῆς», Σπ. Μελᾶ	76
6. Ὁ πόλεμος τῆς Ἑλλάδος 1940-41, Ἀλ. Παπάγου	81

IV. ΜΕΛΕΤΕΣ—ΔΙΑΤΡΙΒΕΣ—ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

1. Ἡ προέλευσις καὶ ἡ ἀξία τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων, Ν. Πολίτου	88
2. Τό νόημα τῆς ἔλευθερίας, Κ. Γεωργούλη	94
3. Πνευματική ζωή, Ἰω. Συκουτρῆ	99
4. Νεοελληνικός πολιτισμός, Ἰων. Δραγούμη	104

5.	Πολιτικαὶ παρανέσεις πρός τοὺς "Ἐλληνας, Ἀδ. Κοραῆ	107
6.	'Ο δημιουργός τοῦ 1821 εἶναι τό θνονος ὄλόχληρον, Ν. Βλάχου	112
7.	Τό Πάσχα, 'Αλ. Παπαδιαμάντη	118
8.	'Ελληνίδες, Γ. Βλάχου	121
9.	'Η τελετή, Γ. Βλάχου	123
10.	Παύλου Μελᾶ ἐπιστολὴ ἐκ Μακεδονίας	125
11.	Λογοτεχνία, Κωστῆ Παλαμᾶ	127
12.	'Η πίστη, Παναγιώτη Κανελλοπούλου	131
13.	'Η ἑλληνική σχεδία τοῦ βίου, 'Ι. Ν. Θεοδωρακοπούλου	133
14.	'Ἐλευθερία, Κ. Τσάτσου	137
15.	Δύναμη Ψυχῆς, Ε. Π. Παπανούτσου	139
16.	'Η πίστη τοῦ Πάσχα, 'Αγγ. Τερζάκη	142
17.	Τό νόημα τῆς ἑλευθερίας, Β. Ν. Τατάκη	146
18.	"Ἐνας ἔξυπνος λαός, 'Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου	147

V. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΚΡΙΤΙΚΕΣ—ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

1.	Προλεγόμενα στήν πρώτη ἔκδοση τῶν Εύρισκομένων τοῦ Σολωμοῦ, 'Ιαν. Πολυλᾶ	152
2.	'Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Φ. Πολίτου	157
3.	Κωστής Παλαμᾶς, Δ. Κακλαμάνου	162
4.	Τό χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ Διός εἰς Ὁλυμπίαν, Χρ. Τσούντα . .	165
5.	'Η τέχνη τοῦ Γκρέκο, Ζαχ. Παπαντωνίου	168
6.	'Η μελαχγολία τῶν Παλαιολόγων, Φ. Κόντογλου	170
7.	"Ἐνας ἀνθρωπός, Κ. Βάρναλη	174
8.	Θεόφιλος, Γιώργου Σεφέρη	177

VI. ΕΠΙΣΤΗΜΗ—ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

1.	Κατακόμβαι, Ν. Λούβαρη	183
2.	'Η δημοσίᾳ οἰκονομία τῶν Ἀθηναίων, 'Ανδρ. 'Ανδρεάδου	185
3.	'Η αὐτόνομος ἡθική συνείδησις, Θεοφ. Βορέα	192
4.	'Ο Πλάτων, πνευματικός ἀρχηγέτης τῶν αἰώνων, Κ. Γεωργούλη . . .	197
5.	'Η ἑλληνική ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου, Κ. Βουρβέρη	203

VII. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ—ΠΕΡΙΓΡΑΦΕΣ—ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

1.	'Ο 'Ανδρέας Μιαούλης, Κ. Παπαρρηγοπούλου	207
2.	'Η Παναγιά ἡ Γοργόνα, Στρ. Μυριβήλη	209
3.	Πρός τή Μακεδονία, 'Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου	215

VIII. ΠΕΖΟΤΡΑΓΟΥΔΑ—ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ—ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ

1.	'Η ζωή, Ζαχ. Παπαντωνίου	224
----	------------------------------------	-----

2.	Αχώριστοι, Γ. Βλαχογιάννη	225
3.	Σκέψεις, Έμμ. Ροΐδου	226
4.	Σπογχασμοί, Άνδρ. Λασκαράτου	227
5.	Θρύψαλα, Δ. Καμπούρογλου	227
6.	Παροιμίαι	228

IX. ΕΥΘΥΜΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

'Ο έπικηδειος, Ιω. Κονδυλάκη	229
------------------------------	-----

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΠΟΙΗΣΗ

I. ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Μοιρολόγια	239
------------	-----

II. ΕΝΤΕΧΝΟΣ ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

A. ΕΠΙΚΑ—ΕΠΙΚΟΛΥΤΡΙΚΑ

1.	"Γύμνος εἰς τήν ἐλευθερίαν, Διον. Σολωμοῦ	241
2.	'Ελεύθεροι πολιορκημένοι, Διον. Σολωμοῦ	250
3.	Εἰς τὸν Ἱερὸν Λόχον, 'Ανδρ. Κάλβου	255
4.	'Ο Ὁκεανός, 'Ανδρ. Κάλβου	257
5.	Διονύσου πλοῦς, 'Αλ. Ραγκαβῆ	260
6.	'Η φλογέρα τοῦ βασιλιά, Κ. Παλαμᾶ	264
7.	'Ο ὄρκος, Γερ. Μαρκορᾶ	267

B. ΑΥΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1.	'Ο ἔρασιτέχνης, Ιακ. Πολυλᾶ	271
2.	Καρδάκι, Λ. Μαζίλη	271
3.	Πατρίδα, Λ. Μαζίλη	272
4.	Τρελή χαρά, Ιω. Γρυπάρη	273
5.	Προσευχή, Π. Σούτσου	273
6.	Εἰς τὴν Ἐλλάδα, 'Αλ. Σούτσου	274
7.	'Η ἐλληνική ψυχή, 'Αρ. Προβελεγγίου	275
8.	Τό τραγούδι τοῦ Σταυροῦ, Κ. Παλαμᾶ	277
9.	Κύπρος, Κ. Παλαμᾶ	279

10.	"Γυμνος τῶν αἰώνων, Κ. Παλαιμῆ	281
11.	Χιμάρα, Κ. Παλαιμῆ	282
12.	Τό ἑλληνικό θαῦμα, Μίλτ. Μαλακάστη	283
13.	'Εστιάδες, 'Ιω. Γρυπάρη	284
14.	Μεγάλη Παρασκευή τοῦ 1942, Σωτ. Σκιτη	286
15.	Βράδυ σ' ἔνα χωριό, Λ. Πορφύρα	286
16.	Τό θέατρο, Α. Πορφύρα	287
17.	'Ιθάκη, Κ. Καβάφη	287
18.	Θερμοπύλες, Κ. Καβάφη	289
19.	Εἴμαστιν τεχεῖνοι πού 'μαστιν, Δ. Λιπέρτη	289
20.	Νά 'τουν νά θωρούσσατε, Δ. Λιπέρτη	290
21.	'Απολέπειν δ θεός 'Αντώνιον, Κ. Καβάφη	290
22.	Θαλερό, 'Αγγ. Σικελικοῦ	291
23.	Τελευταῖς σταθμός, Γ. Σεφέρη	293
24.	Μελτέμι, Τ. Παπατσώνη	296
25.	Οἱ γιορτάδες, Τ. Παπατσώνη	299
26.	[Ἄχ, νά φυσήξει μιά ...], Γ. Ρίτσου	300
27.	"Ασμα ἡρωικό καὶ πένθιμο γιά τὸν χαρμένο ἀνθυπολοχχγό τῆς 'Αλ- βανίας, 'Οδ. 'Ελύτη	301

Γ. ΣΑΤΙΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1.	Οἱ "Ἐλληνες λόγιοι, Γ. Σουρῆ	304
2.	Τέ κόσμος, Γ. Σουρῆ	305
3.	'Η ζωγραφιά μου, Γ. Σουρῆ	305
4.	Εἰς τὰ θεμέλια τοῦ φρενοκομείου, Γ. Σουρῆ	306

Α' ΕΠΙΜΕΤΡΟ

ΑΤΤΙΚΙΖΟΥΣΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1.	Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἔξ ἑλληνικῶν ὡφελοῦντο λόγων, Μεγάλου Βασιλείου	311
2.	Λόγος εἰς τὸ "Αγιον Πάσχα καὶ εἰς τὴν Βραδυτῆτα, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου	313
3.	Αἱ τῆς μητρὸς ἐπωδαί, 'Ιωάννου Χρυσοστόμου	315

Β' ΕΠΙΜΕΤΡΟ

ΞΕΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

I. ΙΤΑΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

'Η Κόλαση, Δάντη, μετάφρ. N. Καζαντζάκη	321
---	-----

Π. ΓΑΛΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1.	Στίχοι εξορίας, Πώλ Κλωντέλ, μετάφρ. Τ. Παπατσώνη	325
2.	Περί φυλίας, Μοντανιού, μετάφρ. Κλ. Παράσχου	326

III. ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1.	Φάουστ, μετάφρ. Κ. Χατζοπούλου	331
2.	Ο βουτηχτής, Σίλλερ, μετάφρ. Ν. Κογεβίνα	338

IV. ΑΓΓΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1.	Ίούλιος Καϊσαρ, Σαΐζπηρ, μετάφρ. Κ. Καρθαίου	344
2.	"Αν...P. Κίπλιγκ, μετάφρ. Ν. Καρβούνη	362
3.	Όδυσσέας, Τέννυσον, μετάφρ. Μ. Σιγούρου	365
4.	Δυσκολίες πολιτευομένου, Θ. Σ. "Ελιοτ, μετάφρ. Γ. Σεφέρη	367
	Λεξιλόγιο	370
	Βιογραφίες συγγραφέων	380
	Πίνακας περιεχομένων	395

Τά άντιτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τό κάτωθι βιβλιόσημο γιά ἀπόδειξη τῆς γνησιότητας αὐτῶν.

Αντίτυπο στερούμενο τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψύτιπο. Ο διαθέτων, πωλῶν ἡ χρησιμοποιῶν αὐτό διώκεται κατά τίς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 7 τοῦ Νόμου 1129 τῆς 15/21 Μαρτίου 1946 (Ἐφ. Κυβ. 1946, Α' 108).

024000019581

ΕΚΔΟΣΗ ΙΖ', 1979 (II) — ΑΝΤΙΤΥΠΑ 95.000 — ΣΥΜΒΑΣΗ: 3128/5-12-78

ΕΚΤΥΠΩΣΗ – ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΑΔΕΛΦΟΙ Γ. ΡΟΔΗ Α.Ε.

